DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13699

Belitsa Memorial Book

Pinḳas Belitsah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	Pinḳas Belitsah : (Belitse) / [ha-'orekh, L. Losh].
DESCRIPT	511 p. : ill., facsims., maps, ports. ; 25cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Belitsa (Hrodzenskai͡a voblastsʹ)
	Belitsa (Hrodzenskai͡a voblastsʹ (Belarus)) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Belitsa (Hrodzenskai͡a voblastsʹ)
ADD'L NAME	Losh, L., 1916-
ADD'L TITLE	Book of Belitzah (Bielica)

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

פ נ ק ס

ב ל י צ ה

(ב ע ל י צ ע)

הוצאה משותפת של ארגוני יוצאי בליצה בישראל ובאמריקה
אַרויסגעגעבן דורך די בעליצער לאַנדסמאַנשאַפט־אָרגאַניזאַציעס
אין ישראל און אַמעריקע

ספר זה הודפס על ניר מתוצרת
מפעל ניר הדרה ובעזרתם האדיבה.

האחראי: ז. קרמין, רמת־גן, רח׳ מגדים 5

*

גלופות: הצינקוגרפיה הארצישראלית, תל־אביב

נדפס: דפוס „אורלי״, תל־אביב

אייר תשכ״ח • תל־אביב • מאי 1968

פנקס בליצה
בעליצער פנקס

*

תוכן העניינים של כל חלק, מובא בדף־השער שלו (מעבר לדף). בכל חלק מופיע קודם החומר שנכתב עברית ולאחר־מכן זה שנכתב אידיש (בהתאם ללשון הכותב).

דער אינהאַלט פון יעדער טייל, ווערט געגעבן אין זיין שער־בלאַט (פון דער צווייטער זייט). אין יעדער טייל קומט צוערשט דאָס מאַטעריאַל וואָס איז געשריבן געוואָרן אין העברעאיש און דערנאָך דאָס געשריבענע אין יידיש (לויט דער שפּראַך פונעם שרייבער).

בשער הספר

...ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבותיכם, עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר.
(יואל, א׳)

מתוך כאב־לב שלא יירפא וחרדת־קודש שלא תמוג, הננו מגישים בזאת לשרידי־המעט מבני עיירתנו בליצה, לצאצאיה ולמיודעיה ולבאים אחריהם — פנקס יד־ושם לקהילתנו הקדושה, שנסחפה בסערת שואת־ישראל במלחמת־העולם השניה, הושמדה ונחרבה, אפסה ואיננה עוד. הרצון אשר קינן בתוכנו במשך כל השנים שלאחר השואה, להציב בצורת מגילת־ספר ציון וזכר לקהילתנו החרבה, הנה קרם עור וגידים ביריעת־ספר זו, פרי מאמץ קולקטיבי של יוצאי בליצה בישראל ובאמריקה.

את היסוד להגשמת הרעיון בדבר הוצאת פנקס בליצה, הניח בן־עירנו הדגול יששכר קמנצקי ז״ל — מורה ומחנך ציוני, סופר ועסקן ציבורי. בעת ביקורו בארצות־הברית לאחר השואה (1947), גיבש הוא את הרעיון עם בני־עיירתנו שם וייצר בנדון את הקשר המשולש בין שלושת הריכוזים של יוצאי בליצה באותו זמן: ארץ־ישראל, אמריקה ואירופה (שארית־הפליטה במחנות העקורים של גרמניה, אוסטריה ואיטליה). בין האחרונים נמצאו כאלה אשר עוד בהיותם בגיטאות, במחנות־ההסגר וביערות הפרטיזאנקה העלו על הנייר את קורותיהם בימים ההם והמשיכו להשלימם ולהתקינם עם גמר השואה, מתוך מחשבה לפרסמם ברבים. אכן, שארית־הפליטה של קהילתנו מצאה פורקן בפנקס זה, לפרעון החוב כביכול לגבי קרוביהם ומכריהם שהושמדו לעיניהם על־ידי האשמדאי הנאצי ועוזריו, כשתפילה אחת־יחידה ריחפה על שפתותיהם של הקדושים: לזכור ולא לשכוח!

במכתב־חוזר מאת יששכר קמנצקי אל בני־עיירתנו בישראל (פורסם באוגוסט 1956) נאמר: „...חלק גדול מן החומר, בעיקר לתקופת החורבן, כבר נמצא בידי המערכת. אולם, חסר עוד חלק לא־קטן, בעיקר, מן התקופה שבין שתי מלחמות־העולם ... אם כל אחד מאיתנו יתן מזמנו וממחשבתו למילוי החומר החסר ויוסיף מתרומתו הכספית להוצאות ההדפסה וכיו״ב, לא ירחק היום והספר יראה אור". גם אם מאז פירסום מכתב־חוזר זה עברו שנים הרבה, מעיד הפנקס (ארבעה חלקים שמקיפים יותר מ־500 עמודים ומ־100 תצלומים), כי הפנייה הנ״ל נענתה בחיוב ובאהדה על־ידי רבים בתוכנו בישראל ובתפוצות. אכן, כ־60 מבני־עיירתנו מספרים כאן את זכרונותיהם מן החיים שעברו עליהם בבליצה לפני חורבנה, בתקופת השואה ולאחריה, ונותנים גם ביטוי לרגשות־תוגה־וצער שכולנו נושאים ונמשיך לשאת כל ימי־חיינו בלבותינו — לזכרם של קדושינו־יקירינו שנספו בשואה האיומה. ויש לציין בהקשר, כי מתוך הימנעות מלפגוע בזהות הכותב והנכתב על־ידו — בנושא ספציפי זה — נשתמרו דמיון וחזרות ואף שיגרה מסויימת בתוכנן ובצורתן של רשימות שונות, — דבר שלא היה מנוס ממנו ושהוא אף טבעי כאן מבחינה עובדתית ומהותית.

כל עוד היה בתוכנו יששכר קמנצקי (נפטר בתחילת 1964) ולאחר שהמשכנו לבד לשאת בעול משימות הפנקס, טרחנו כולנו יחד למען הענין המשותף כמיטב יכולתנו, מתוך אהבה וזיקה שורשית לנושא הקדוש לנו מכל, כדי להציב בצורה זו יד־ושם לקהילתנו שנמחתה מספר־החיים. ויזכרו לברכה בעקבות יששכר קמנצקי גם בני־עירנו: הרב ר׳ שמואל־יוסף איצקוביץ, יהודה

קושלביץ וישראל זלוצובסקי, — אשר בלטו במסירותם המיוחדת ובפעילותם הנמרצת למען הוצאת הפנקס.

יבואו על הברכה העסקנים והחברים של ה„בעליצער רעליעף־סאָסייטי" בניו־יורק, הן הוותיקים והן הצעירים, אשר כל אחד מהם לחוד וכולם יחד הרימו תרומה נכבדה, שאלמלא היא לא היה הפנקס יוצא לאור. הערכה מיוחדת על כך מגיעה לה"ה: הירש שמעונוביץ, שליידער יוסף ופייגל (קריינוביץ), חסיה ונחום סטאַצקי ושמעון בייקר (באַטשקאַווסקי) אשר תרמו כל־אחד סכומים ניכרים ומהם אף טרחו לאסוף ולהעביר תרומות של אחרים למען הפנקס הזה.

תודה עמוקה לשלושה אנשים, שלא מבני־עיירתנו, אשר תרמו כל אחד בתחומו הוא למען הפנקס, הלא הם: העורך — ל. לוש, יוצא שטשוטשין דלידה, אשר טרח כמיטב יכולתו לגיבוש התוכן ולעיצוב הצורה; הצייר יעקב רוזנבוים, יוצא סובלקי, אשר הקדיש לשרידי בליצה את תמונתו „נרות לעיירתי" (עמוד 9); המורה, החוקר והסופר יוסף כהן־צדק, יוצא וילנה, שעיבד וערך את הסקירה המדעית לתולדות העיירה וקהילתה (עמוד 31).

אנא, בני בליצה היקרים: קראו בפנקס זה ושננו מפרקיו לבניכם ובני־בניכם שלא הכירו את קהילתנו מקרוב, ואשר למען הנצחת זכרה ביצענו עבודת־קודש זו. זכינו לכך, שפנקסנו זה מופיע בשנת יובל ה־20 למדינת־ישראל ובסמוך לנצחון־ישראל במלחמת ששת־הימים, — מי יתן איפוא, שזכר קהילתנו יישמר כאן לעולם ונשמות קדושיה לנצח צרורות בצרור החיים של הדורות הבאים — מבצרי תקומת־ישראל.

ועד הספר / ועדת המערכת

א ר י י נ פ י ר

מיט אַ צעווייטיקט־האַרץ וואָס ווערט ניט פאַרהיילט ווערן און אַ געהייליקט־ציטער וואָס ווערט זיך ניט אויסדעמפן, גיבן מיר דערמיט איבער דעם קליינעם איבערבלייב פון אונדזערע בעליצער לאַנדסלייט, זייערע נאָכשטאַמיקע, באַקאַנטע און נאָכפאָלגיקע — דעם דאָזיקן פנקס צום אָנדענק פון אונדזער קהילה קדושה, וואָס איז מיטגעריסן געוואָרן אינעם יידישן אומקום־שטורעם בעת דער צווייטער וועלט־מלחמה און איז פולשטענדיק פאַרשניטן און אָפּגעמעקט געוואָרן. דאָס ווילן וואָס האָט זיך אין אונדז גענעסטעט אין משך פון אַלע יאָרן נאָכן אומקום, אויפצושטעלן אין דער פאָרם פון אַ בוך־מגילה אַ דענקמאָל אונדזער חרובער קהילה, איז פאַרקערפערט געוואָרן אין אָט דער בוך־יריעה. אַ רעזולטאַט פון קאָלעקטיווער אָנשטרענגונג פון די בעליצער לאַנדסלייט אין ישראל און אַמעריקע.

דעם יסוד פאַר דער פאַרקערפערונג פונעם געדאַנק אַרויסצוגעבן דעם פנקס בעליצע, האָט געלייגט אונדזער פראָמינענטער לאַנדסמאַן יששכר קאַמענעצקי ז"ל — לערער און ציוניסטישער מחנך, שרייבער און געזעלשאַפטלעכער עסקן. בעת זיין באַזוך אין די פאַראייניקטע־שטאַטן אַמעריקע באַלד נאָכן אומקום (1947), האָט ער אויסגעקריסטאַליזירט דעם געדאַנק מיט די דאָרטיקע לאַנדסלייט און געשאַפן אין דעם הינזיכט דעם דרייזייטיקן בונד צווישן די דריי קאָנצענטרירונגען פון בעליצער לאַנדסלייט אין יענער צייט: ארץ־ישראל, אַמעריקע און

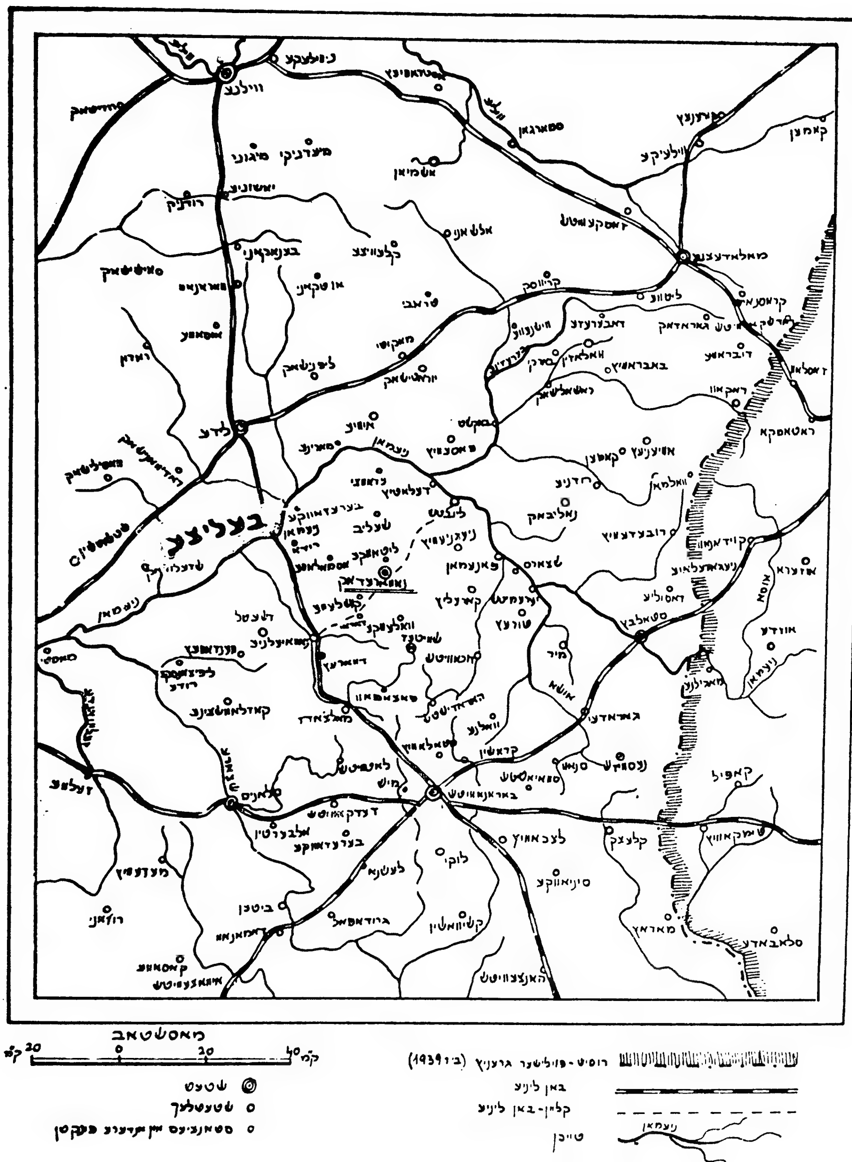
אייראָפּע (די שארית־הפליטה אין די ד.פ.־לאַגערן אין דייטשלאַנד, עסטרייך און איטאַליע). צווישן אָט די לעצטע האָבן זיך געפֿונען אַזעלכע וואָס נאָך זײַנענדיק אין די געטאָס, קאָנצענ־טראַציע־לאַגערן און פּאַרטיזאַנער־וועלדער האָבן אַרויסגעבראַכט אין שריפֿט זייערע איבער־לעבונגען פֿון יענע טעג און האָבן פֿאַרגעזעצט נאָכן אומקום צו פֿאַרפֿולקאָמען און אויספּערטיקן די נאָטיצן מיטן געדאַנק צו פֿאַרעפֿנטלעכן זיי אין דרוק. אַזוי אַרום, האָט די שארית־הפליטה פֿון אונדזער קהילה אין אַ געוויסער מאָס אָפּגעצאָלט אין דעם פּנקס דעם חוב פֿון דערציילן דער וועלט וועגן די גרויזאַמע מעשׂים פֿונעם נאַצישן אשמדאי און זײַנע מיטהעלפֿער, וואָס זיי האָבן מיט זייערע אויגן צוגעזען בעת מען האָט געמאָרדעט און געשחטן זייערע קרובים און באַקאַנטע, וועלכע האָבן אין די לעצטע מינוטן פֿון לעבן געשעפּטשעט די איינציקע הייליקע תּפֿילה: געדענקען און ניט פֿאַרגעסן!

אין אַ צירקולאַר פֿון יששכר קאַמענעצקי צו די לאַנדסלײַט אין ישׂראל (פֿאַרעפֿנטלעכט אין אויגוסט 1956) ווערט געזאָגט: „...אַ גרויסער טייל פֿונעם מאַטעריאַל, בעיקר, וועגן דער תּקופֿה פֿון אומקום, געפֿינט זיך שוין אין די הענט פֿון דער רעדאַקציע. אָבער, ס'פֿעלט נאָך אַ ניט־קליינער טייל, בעיקר, וועגן דער תּקופֿה פֿון צווישן ביידע וועלט־מלחמות ... אויב יעטוועדער פֿון אונדז וועט שפּענדן פֿון זײַן צײַט און געדאַנק פֿאַר דאָס פֿאַרפֿולקאָמונג פֿונעם מאַטעריאַל און וועט צוגעבן אַ געלט־שפּענדונג פֿאַר דער אויסגאַבע פֿונעם בוך, וועט לאַנג ניט דויערן ביז דאָס בוך וועט דערשײַנען". טראָץ דעם וואָס אַ סך יאָרן זײַנען פֿאַרבײַ פֿון אָט דעם צירקולאַר, זאָגט עדות דער דאָזיקער פּנקס (4 טיילן וואָס נעמען אַרום העכער 500 זײַטן און מער ווי 100 פֿאָטאָקאָפּיעס) אַז די א"ד ווענדונג איז אָפּגעענטפֿערט געוואָרן פּאָזיטיוו און פֿרײַנדשאַפֿטלעך דורך מערערע לאַנדסלײַט אין ישׂראל און אין די תּפֿוצות. ס'איז אַ פֿאַקט, אַז אַן ערך 60 לאַנדסלײַט דערציילן דאָ זייערע זכרונות פֿונעם לעבן וואָס זיי האָבן דורכגעמאַכט אין בעליצע פֿאַר איר חורבן, בעת דער אומקום־תּקופֿה און נאָכהער. זיי גיבן אויך אַן אויסדרוק פֿון די אומעט און־צער געפֿילן וואָס מיר אַלע טראָגן און וועלן פֿאָרזעצן צו טראָגן דעם גאַנצן לעבן אין אונדזערע הערצער — צום אָנדענק פֿון אונדזערע טײַערע קדושים וועלכע זײַנען אומגעבראַכט געוואָרן אינעם גרויזאַמען אומקום. ס'דאַרף פֿאַרצייכנט ווערן, אַז צוליב דאָס צוריק־האַלטן זיך פֿון אָנרירן די אידענטישקייט פֿונעם שרײַבער און זײַן שרײַבן — אין דער דאָזיקער ספּעציפֿישער מאַטעריע — זײַנען פֿאַרלאָזט געוואָרן אין פֿאַרשידענע באַשרײַבונגען אַ סך ענלעכקייטן און איבערחזרונגען, ווי אויך אַ געוויסע רוטינע אין אינהאַלט און פֿאָרם, — אַ זאַך וואָס איז געווען ניט צום פֿאַרמײַדן און קען אַפֿילו נאַטירלעך אויסגעטײַטשט ווערן צוליב פֿאַקטישקייט און אייגנטימלעכקייט.

ביז ס'האָט מיט אונדז געלעבט יששכר קאַמענעצקי (געשט. אָנהייב 1964) און נאָכהער ווען מיר האָבן אַליין ממשיך געווען צו טראָגן דעם יאָך פֿון די אויפֿגאַבעס אַרויסצוגעבן דעם פּנקס — האָבן מיר אַלע צוזאַמען געלייסטעט פֿאַרן בשותּפֿותדיקן ענין אונדזערע בעסטע מעגלעכ־קייטן, דורכגעדרונגען מיט ליבשאַפֿט און פּיעטעט צו דער פֿאַר־אונדז הייליקסטער טעמע, כּדי אויפֿצושטעלן אין דער דאָזיקער פֿאָרם אַ מצבֿה נאָך אונדזער קהילה וואָס איז אויסגעמעקט געוואָרן פֿונעם ספֿר־החיים. און זאָלן דערמאָנט ווערן צו ברכה, צוגלײַך מיט יששכר קאַמענעצקי, אויך די פֿאָלגנדיקע בני־עיר: הרבֿ ר' שמואל־יוסף איצקאָוויטש, יהודה קושעלעוויטש און ישׂראל זלאַצאָווסקי — וועלכע האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער איבערגעבנקייט און אַקטיוויטעט פֿאַר דער אויסגאַבע פֿונעם פּנקס.

,,נרות לעירתי" מאת יעקב רוזנבוים

חלק ממפת צפון־מזרח פולין (1939).

העיירה בעליצע שוכנת לחוף נהר הניעמאַן
ליד מסילת־הברזל בקו ווילנע—לידע—באַראַנאָוויטש.

יד ושם לעיירתנו

מאת שמעון בייקר (באטשקאווסקי)

ברגש עמוק של יראת־כבוד לזכרם של יקירינו, שמצאו את מותם בקדושה, אנו מוציאים לאור ספר זה על חייו ומאבקיו וכליונו של היישוב היהודי בעיירתנו־הולדתנו בליצה.

הוצאת ספר זה לא באה לנו בקלות, למעלה מעשרים שנה עברו עד שדפיו ראו אור. לא בנקל ולא במהירות נאסף ונערך החומר התעודי, אף התמונות הרבות הפזורות על דפי־הספר לא הוצאו מארכיונים מסודרים. מאמץ רב נדרש משארית־הפליטה של בליצה בישראל ובארצות־הברית כדי לאפשר שמגילה קטנה זו על עלייתה ושקיעתה של ק״ק בליצה, תמצא את תיקונה. לא מעט מרץ, מסירות וסבלנות נתבעו מצד חברי הוועד שטיפלו בהוצאת הספר.

וייאמר כאן בגלוי לב, שאין בספרנו היומרה להיות יצירה גדולה וגם אין בנו האמביציה להתבלט בו בלשון ספרותית צחה — לא אלה היו מטרותיו של הספר, אם כי נשמרו בו בהירות השפה ואחידות הסגנון.

מטרת הפנקס הזה היא, לספר את תולדות חייו של קיבוץ יהודי בעיירה קטנה (ליד העיר לידה, מחוז וילנה), שבניה נולדו בסביבה עויינת כיהודים, חיו בה כיהודים והלכו לקראת המוות כיהודים. השכנים הגויים בעיירות של ביאלורוסיה, ליטא ופולין, שבליצה היתה אחת מהן, היו רובם גם ב„ימים הטובים״ שונאי ישראל. אבל פרצופם האמתי נתגלה בעת הכיבוש הגרמני כאשר לא רק רכוש יהודי, אלא דם יהודי היה הפקר. הגויים לא חיכו שעה מיותרת כדי להשמיד יהודים ובמקרים רבים אף הקדימו בכך את הגרמנים עצמם. קורות השנים הטראגיות של השמדת המוני בני־ישראל בעת מלחמת־העולם השנייה הוכיחו, שעצם חייהם בין גויים אלה, בסביבה ובאווירה כה עויינת, היה בבחינת „קידוש השם״ אפילו בזמן שלום.

במלים פשוטות, שמקורן ברוח היהודית העממית, מספרים שרידי בליצה, שעל־פי־נס נשארו בחיים, מה שזכור להם על עיירתם ועל קורותיה. הפנקס הישן של בליצה, בו נרשמו בשעתו תולדות העיירה במשך מאות בשנים, היה למאכולת האש יחד עם בית־הכנסת ושאר בתי העיירה, וכך הושמד הפנקס היקר על שומריו המסורים. נשארו רק זכרונות, כפי שסופרו מאבות לבנים — מדור לדור.

מה שמסופר בספרנו זה, הם דברים היוצאים מן הלב. רבים ממחברי הרשימות בספר זה חזו מבשרם את זוועות הימים החשוכים ההם, כשה־כובשים הגרמניים, צמאי הדם, זרעו מוות בקרב היהודים חסרי־המגן. רבים מהם אף זכו להלחם נגד השונא ולנקום את דם קרוביהם. ותקוותם היא, שכל אלה הדברים יהיו „נכנסים אל הלב".

בעולם המסוגל לשכוח ואשר כמעט ושכח כבר את פשעי הגרמנים בהנהגתו של היטלר ימח שמו וזכרו, שכוונתם היתה להכחיד את עם ישראל, ישמש ספר זה מסמך היסטורי נוסף להזכיר את אשר קרה. לכן אולי טוב הדבר, שפנקס זה מופיע למעלה משתי עשרות שנים לאחר הארועים הטראגיים ההם, תזכורת זאת דרושה גם עכשיו יותר מאי־פעם.

ספר־הזכרון של בליצה, אעפ"י שמנתה רק 130 משפחות יהודיות, משמש גם הוא תזכורת במסע ההסברה „לזכור ולא לשכוח" שעוד מצווים אנו לנהלו לגבי „העולם הנאור" על „מוסדותיו הדימוקרטיים", אשר בימים האיומים ההם הוכיח את חולשתו המוסרית בשתיקתו וחוסר המעש שלו נוכח הטבח האיום של היהודים שדמם נשפך כמיים בכל אירופה. איש מבין מנהיגי העולם דאז לא נקף אצבע למניעת השמדתם של היהודים הכלואים בגיטאות ובמחנות הריכוז. ומבין השורות שבספר זה זועקת השאלה: היש תיקון לעולם שכזה ?...

מתוך הפנקס הזה של בליצה, מתגלית גם תמונה של גבורה וקדושה, שמצאו את מקומן בתנאים שונים של הימים ההם. רגשי הסולידיות היהודית נתגלו גם בזמנים ובתנאים הקשים ביותר. המוני היהודים לא פחדו בפני המוות גם כשעמדו פנים־אל־פנים מול המרצחים, רבים מהם הלכו לקראתו בקריאת „שמע ישראל" וכך קידשו את השם. ספרנו זה ישמש אנדרטה לקדושים אלה.

בזמננו החדש, כאשר מבקשים תשובה לשאלה „מיהו יהודי" ?, אפשר להסיק מתוך ספר זה, כי אכן נתרוקנו אוצרות־הרוח של העם היהודי כתוצאה מהשואה שעברה עליו בזמן מלחמת־העולם השנייה. כי עם אבדנם

הפיזי של ששת מיליוני יהודים, הלכו לטמיון יחד אתם גם אוצרות רוחניים שאין לשער ערכם ושאין להם תחליף.

בבליצה, כמו בעיירות אחרות לפני המלחמה, לא היה צורך ב,,תיאוריות" על מנת להגדיר מיהו יהודי, ואילו היה מישהו מעלה שאלה כזאת, היו מסתכלים עליו כעל בלתי שפוי בדעתו. בעיירה התנהלו חיים יהודיים תוססים, שינקו את חייותם מן המקורות הבלתי־נדלים של יצירת הדורות של העם. קטנה ודלה היתה אמנם העיירה, בקושי הוציאו היהודים בה את פרנסתם, שבאה להם בעיקר מ,,יום־השוק" השבועי בכל יום רביעי, עת התקבצו איכרי הסביבה למכור את תוצרתם ולהצטייד במצרכים שסופקו ע"י החנוונים היהודיים. אולם למרות דלותה, היתה העיירה ספוגה ערכי רוח, בכל בית היו חיים יהודיים, וכל ילד, ויהא אפילו ממשפחה ענייה ביותר, ביקר בבית־הספר היהודי. האם היה צורך לשאול אז ,,מיהו יהודי?"

פנקס זה ישמש גם יד וזכר לדמויות היהודיות של העיירה. רבים מהגיבורים האנונימיים, שאפיינו את החיים היומיומיים דאז, נעלמו כליל מן הבמה היהודית, מן הסתם הם לא יופיעו עוד על במת החיים אף לא בצורה אחרת מזו שהכרנו.

כל העיירות היהודיות במזרח אירופה מלפני מלחמת־העולם השנייה, היו דומות אחת לשנייה, הן בצורתן והן בפעילותן, עם זאת היתה כל עיר ועיירה עולם בפני עצמו. לכן טוב הדבר, שמופיעים הרבה ספרי ,,יזכור", כגון זה שלנו, המשקפים את הבעיות, המאבקים, אורח החיים ושקיעת הקהלות היהודיות. כל ספר כזה הנו אנדרטה חדשה ועדות נוספת.

מקווים אנו, שהמסופר בפנקס זה, אשר יצא לאור הודות למסירותו של הוועד ושל כל יוצאי בליצה בישראל ובאמריקה, יגיע גם אל לבותיהם של בנינו ובני־בנינו. ותהא זו נחמתנו, אם הם יעריכו וישמרו בקרבם את המורשת הרוחנית של אבותיהם ואבות־אבותיהם.

שמעו, האזינו: שירה עולה ומתפעמת,
באהבה ואמונה בקעה במלוא־עולם ותחי —
שמעו, שמעו בת־קול: היא אדירה, חפשית וגם מרוממת,
ישיר במקהלת־עמים היהודי, זה הנצחי.

יצחק קצנלסון

צום אנדענק אונדזער שטעטל

פון שמעון בייקער (באָטשקאָווסקי)

מיט אַ טיף געפיל פון יראת־הכבוד פאַרן אָנדענק פון אונדזערע נאָענטסטע און טייערסטע, וואָס זענען אומגעקומען אויף קידוש־השם, גיבן מיר אַרויס דאָס בוך וועגן דעם לעבן, קאַמף און אומקום פון דעם פאַרשניטענעם יידישן ישוב אין אונדזער היימשטעטל בעליצע.

דאָס אַרויסגעבן דאָס דאָזיקע בוך איז נישט אָנגעקומען אַזוי לייכט, ס׳האָט געדויערט איבער צוואַנציק יאָר ביז עס האָט דערזען די שיין. די מאַטעריאַלן זענען נישט אַזוי שנעל צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן, אויך די פילצאָליקע בילדער זענען נישט אַרויסגענומען געוואָרן פון פאַרטיקע אַרכיוון. ס׳האָבן זיך געפאָדערט שטאַרקע אָנשטרענגונגען מצד דער בעליצער שארית־הפליטה אין ישראל און אין די פאַראייניקטע שטאַטן, כדי צו דערמעגלעכן, אַז אָט די קליינע „מגילה״ וועגן דעם אויפקום און אונטערגאַנג פון אונדזער שטעטלדיקער עדה, זאָל געפינען איר תיקון, און נישט ווייניק ענערגיע און אויסדויער האָט זיך אויך געפאָדערט מצד דעם בוך־קאָמיטעט.

זאָל דאָ קלאָר געזאָגט ווערן: אונדזער בוך פרעטענדירט נישט צו זיין אַ גרויס ווערק, עס האָט אויך נישט די אַמביציע זיך אויסצוצייכענען מיט אַ פערפעקטער ליטעראַרישער שפּראַך — נישט דאָס איז געווען די אויפגאַבע, כאָטש אויך די ריינקייט פון לשון און די איינהאַלטונג פון סטיל, זענען אָפּגעהיט געוואָרן.

דער ציל פון אונדזער פנקס איז צו דערציילן די ביאָגראַפיע פון אַ יידישן קיבוץ אין אַ קליין שטעטל ביי לידע, ווילנער געגנט, וועמענס משפחות האָבן געלעבט ווי יידן און געגאַנגען צום טויט ווי יידן, אין אַ פיינטלעכער אַרומרינגלונג. די גויישע שכנים אין די ווייסרוסישע, ליטווישע און פּוילישע שטעטלעך, פון וועלכע בעליצע איז געווען אַ טייל, אַזוי ווי אין די אַנדערע געגנטן

מיט קאָמפּאַקטע יידישע ישובים אין מזרח־אייראָפּע, זענען אין די „בעסטע צייטן" געווען — מיט גאָר קליינע אויסנאַמען — פאַרביסענע יידישע שונאים. זייער אמתן פּרצוף האָבן זיי באַוויזן בעת דער דייטשער אָקופּאַציע, ווען נישט בלויז יידיש האָב־און־גוטס, נאָר אויך יידיש בלוט איז געווען הפקר. זיי האָבן קיין איבעריקע מינוט נישט געוואַרט, כדי אויסצוראָטן יידישע מענער און פרויען צווישן זיי אַלטע לייט און קינדער — אין פיל פאַלן זענען זיי אַפילו פאַרלאָפן די דייטשן. די טרויעריקע יאָרן פון יידישער פאַרניכטונג בעת דער לעצטער וועלט־מלחמה האָבן געוויזן, אַז אַפילו אין די אַזוי גערו־פענע „פרידלעכע צייטן" איז געווען אַ קידוש־השם מצד די יידן אין די שטעט און שטעטלעך פון מזרח־אייראָפּע, צו לעבן אין אַזאַ פיינטלעכן אַרום.

מיט פּשוטע ווערטער, וואָס ציען זייער יניקה פון דעם יידישן פאָלקס־גייסט, דערציילן די על־פּי־נס לעבנגעבליבענע לאַנדסלייט פון בעליצע, אַלץ וואָס זיי ווייסן וועגן זייער היימשטעטל. דער אַלטער פּנקס פון בעליצע, וואָס האָט איבערגעגעבן פאַקטן פון הונדערטער יאָרן, איז אַוועק מיטן פייער, צוזאַמען מיט זיינע געטרייע שומרים; געבליבן זענען בלויז דערינערונגען ווי זיי זענען איבערדערציילט געוואָרן בעל־פּה פון דור צו דור.

אַלץ וואָס ווערט איבערגעגעבן אין אונדזער בוך, זענען דברים היוצאים מן הלב. די טרויעריקע איבערלעבונגען און דער מוטיקער ווידערשטאַנד קעגן דעם בלוטיקן דייטשן שונא, ווען ער האָט געזייט מאָרד צווישן די הילפלאָזע יידן, זענען אויסגעטראָגן געוואָרן אויף די אַקסלען פון פיל פון די מחברים, וואָס באַטייליקן זיך דאָ מיט זייערע אַרבעטן. ס׳איז זייער האָפענונג, אַז דאָס וועלן זיין אויך דברים הנכנסים אל הלב.

אין אַ וועלט, וואָס איז גרייט צו פאַרגעסן — און האָט שוין כמעט פול־שטענדיק פאַרגעסן — די זינד פון דעם דייטשן פאָלק, וואָס האָט אונטער דער אָנפירונג פון היטלערן, ימח שמו וזכרו, זיך פאַרמאָסטן אומצוברענגען דאָס יידישע פאָלק, שטעלט אונדזער בוך מיט זיך פאָר אַ שטאַרקע היסטאָ־רישע דערמאָנונג. איז אפשר טאַקע גוט, וואָס עס ווערט פאַרעפנטלעכט מיט איבער צוויי צענדליק יאָרן נאָך דער קריג, — אַזאַ דערמאָנונג איז זיכער נייטיק איצט מער ווי ווען ס׳איז פריער.

דאָס אָנדענק־בוך פון בעליצע, כאָטש ס׳האָט פאַרמאָגט בלויז 130 יידישע משפחות, דינט אויך ווי אַ דערמאָנונג פאַר דער „ציוויליזירטער וועלט" מיט אירע „דעמאָקראַטישע אינסטיטוציעס", אַז זיי האָבן מאָראַליש באַנקראָ־טירט מיט זייער שטילשווייגן, ווען יידיש בלוט האָט זיך געגאָסן אין אייראָפּע. קיינער פון די גרויסע וועלט־פירער האָט דאַן נישט איינגעטונקט קיין פינגער

אין קאַלטער וואַסער, כדי צו ראַטעווען פון אַ זיכערן טויט די יידן אין די ברענענדיקע געטאָס און קאָנצענטראַציע־לאַגערן. פון צווישן די שורות אין דעם דאָזיקן בוך שרייט ניט ווילנדיק אַרויס די פראַגע: קען אַזאַ וועלט האָבן אַ קיום ?...

פון דעם דאָזיקן פנקס בעליצע, שיילט זיך אויך אויס אַ בילד פון יידישער גבורה און קדושה אונטער פאַרשידענע אומשטענדן. דאָס יידישע סאָלידאַריטעט־געפיל איז שטאַרק געקומען צום אויסדרוק אויך אין די שווערסטע באַדינגונגען. די הילפלאָזע יידן האָבן זיך נישט אָפּגעשראָקן פאַרן טויט אַפילו ווען זיי זענען געשטאַנען פנים־אל־פנים מיטן דייטשן מערדער, צי ער איז געווען אָנגעטאָן אין אַ נאַצי־מונדיר אָדער נישט. אונדזער בוך וועט דינען ווי אַ מאָנומענט נאָך די דאָזיקע קדושים.

אין אַ צייט, ווען מ׳גריבלט זיך „וואָס איז אַזוינס אַ ייד״, קען מען אויך פון דעם „קליינעם״ בעליצער בוך באַגרייפן, ווי ווייט דאָס יידישע פאָלק איז פאַראָרעמט געוואָרן אַלס רעזולטאַט פון דעם גרויסן קאַטאַקליזם בעת דער לעצטער וועלט־מלחמה. דער אומקום פון זעקס מיליאָן יידן שטעלט מיט זיך פאָר נישט בלויז אַ פיזישן בלוט־אָפּפלוס, נאָר אויך גרויסע אומפאַרבייט־באַרע, גייסטיקע פאַרלוסטן. אין בעליצע, אַזוי ווי אין טויזנטער אַנדערע פאַרמלחמהדיקע יידישע ישובים, האָט מען נישט געדאַרפט קיין „טעאָריע״ צו באַגרינדן מיט וואָס איינער איז אַ ייד. אויב עמעצער וואָלט אַרויסגעקו־מען מיט אַזאַ פראַגע, וואָלט מען אים אָנגעקוקט ווי אַ משוגענעם. ווייל אין יעדן יידיש שטעטל האָט געשפּרודלט אַ פּילפאַרביק יידיש לעבן, אַ קוואַל פון יידישע אוצרות און שאַפן איז עס דאָך געווען.

בעליצע איז געווען אַ קליין פאַראָרעמט שטעטל. פרנסה איז דאָרט געווען זייער שווער אַרויסצובאַקומען, מ׳האָט זי מערסטנס געצויגן פון דעם וועכנט־לעכן מאַרק, וואָס פלעגט זיך אויסשטעלן יעדן מיטוואָך. אָבער ווי שטאַרק איז עס געווען אַדורכגעדרונגען מיט יידישע גייסטיקע ווערטן. אין יעדן יידישן הויז האָט דאָך געהערשט אַ שטיק יידיש לעבן. יעדעס יידישע קינד, אַפילו פון דער אָרעמסטער משפחה, איז געגאַנגען אין דער יידיש־העברעאי־שער פאָלקס־שולע זיך לערנען. האָט מען דען געדאַרפט פרעגן, מיט וואָס אַ ייד „איז אַ ייד״ ?

אונדזער בוך וועט אויך דינען אַלס אָנדענק נאָך די יידישע געשטאַלטן פון אונדזער היימשטעטל. פיל פון די דאָזיקע אַנאָנימע העלדן פון טאָג־טעג־לעכן לעבן, זענען פולשטענדיק פאַרשוווּנדן פון דער יידישער אַרענע, זיי וועלן זיך שוין מסתמא קיינמאָל מער נישט ווייזן, אַפילו אין אַן אַנדער אויסזען.

יעדעס פאַרמלחמהדיקע יידישע שטעטל איז אַזוי ווי די יידישע איינוואוי־נער געווען שטאַרק ענלעך איינס צום צווייטן, אין אויסזען און אַקטיוויטעטן. פונדעסטוועגן, איז יעדע יידישע שטאָט און שטעטל, אַזוי ווי יעדער יידישער יחיד, געווען אַ גאַנצע וועלט פאַר זיך. און דערביי איז גוט, וואָס אַזעלכע יזכור־ביכער ווי דער בעליצער, וואָס שפּיגלען אָפּ די פּראָבלעמען, ראַנגלע־נישן, לעבנס־שטייגער און אונטערגאַנג פון פאַרשניטענע יידישע קהילות — דערשיינען וואָס מער. יעדעס בוך איז אַ נייער דענקמאָל און אַ נייע עדות.

מיר האָפן, אַז דאָס בוך וועגן בעליצע, אַ טיפּיש יידיש שטעטל, וואָס איז דערשינען אַ דאַנק דער איבערגעגעבנקייט פון דעם קאָמיטעט און אַלע לאַנדס־לייט אין אַמעריקע און ישראל, וועט דערגרייכן אויך צו די הערצער פון אונדזערע קינדער און קינדס־קינדער. דאָס וועט זיי העלפן אָפּצושאַצן — און אויך אָפּהיטן — אונדזער גייסטיקע ירושה פון פריערדיקע דורות.

לוח־זכרון לקדושי בליצה
בבית־הכנסת ע״ש קדוש
ולוחמי הגיטאות בנתניה

א. רשימה פון די ערשטע ל״ו (36) קדושים אין בעליצע

דערשאָסענע בעת דער ערשטער מאַסן־הריגה נעבן דער פּראַוואָסלאַווונער קירכע
כ״ח תמוז תש״א — 23 יולי 1941

הרב דמתא הרה״ג ר׳ שבתאי פיין
איליוטאָוויטש סאָלאָמאָן (פון לידע)
באַראַן הירש
באַראַנטשיק דויד (בן ניסן)
בורשטיין אהרן
בורשטיין הערשל
בורשטיין פּסח
גאָפּאַנאָוויטש יוסף
גערניצקי פּסח
האַלפּערין יהושע
וויסמאַנדסקי אברהם
זאגער מאיר
זעליקאָווסקי דויד
מאַטיקאַנסקי דויד
מיקוליצקי זלמן (פון לידע)
נאָוואָגרודסקי אברהם
נאָוואָגרודסקי מענדל
נוסבוים נחום
נעגניעוויצקי זכריה שלמה
סאָקאָלאָווסקי מרדכי
ציגעלניצקי אליהו
קאָטלאַרסקי מרדכי
קאָטלאַרסקי יהושע
קאַמעניעצקי יצחק
קאַלמאַנאָוויטש עזריאל
קויפמאַן אברהם־צבי
קויפמאַן שפטיה
קירזשנער יצחק (דער שמש)
קרעמען שלמה
ראָזענצוויג לייב (אַ פּליט)
ראָטשטיין ראובן
רודעמינער בערל
רייזנער יהודה
שוועצקי מאיר
שמוקלער יעקב (יע״ץ)
אַ פּליט? (פון דערעטשין)

ב. צוגאַב־רשימה פון דערשאָסענע אין בעליצע

באַראַנטשיק נתן (ג׳ תמוז תש״א—28.6.1941)
סטאָצקי פייוול (כ״ו תמוז תש״א—21.7.1941)
קרעמען חיים־יצחק (כ״ו תמוז תש״א—21.7.1941)
שעשקאָ אליעזר־חיים, פרוי נחמה־לאה און טאָכטער (אויגוסט 1942)

*

מאַיעווסקי ראַדקע (סוף זומער 1942)
מאַיעווסקי שלמה (סוף זומער 1942)
סטאָצקי יהושע (סוף זומער 1942)
סטאָצקי באַשקע (סוף זומער 1942)
סטאָצקי רעשקע (סוף זומער 1942)
ראָטשטיין־סטאָצקי אַ טאָכטער פון דאָבקע (סוף זומער 1924)

ג. ערשטע רשימה פון אומגעבראַכטע אין געטאָ זשעטל
י״ג אייר תש״ב — 30 אַפּריל 1942

אָזשעכאָווסקי יהודית
אָזשעכאָווסקי רעשקע (יונהס פרוי)
אָזשעכאָווסקי רחל
אָזשעכאָוסקי לייב און פרוי איטקע
אָרליאַנסקי חנה (הירשלס פרוי) מיט 2 קינדער
באַראַנטשיק ברײַנע (אייזיקס פרוי)
באַראַנטשיק חיים (בן שמעון)
באַראַנטשיק חיים־ראובן
בוסעל הירשל און מוטער נחמה
בוסעל נח און פרוי רבקה מיט 2 קינדער
בורשטיין זלאַטקע
גאָלינסקי דבורה
גאָפּאַנאָוויטש מירל
גרין בנימין און פרוי בתיה מיט טעכטער: אסתר־רחל און ביילע
דזענציעלסקי שלמה און פרוי רישקע מיט טאָכטער אסתר
און זין: שמואל און משה
האַלפּערין פּרץ און מוטער אסתר
האַלפּערין רפאל
וואָלקאָוויסקי ציפּע
וויסמאַנדסקי יצחק און פרוי פרומע
יודעלעוויטש פּעסיע (די חזנטע)
מאַיעווסקי יצחק און פרוי שרה מיט טאָכטער אסתר
מאַיעווסקי (סטאַצקי) בתיה
מאַיעווסקי (אַ קינד פון לייזער און פּערלע)
מגיד (קאָטלאַרסקי) ברכה
מיליקאָווסקי אַלטע
מעקעל חיה־אסתר און טאָכטער פּעסיע; שנור חנה און אייניקל
נאָוואָגרודסקי שמעון און פרוי מינטשע מיט טאָכטער דאָבקע
נוסבוים דבורה
נעגניעוויצקי יוסף און פרוי שיינקע מיט זון שמואל
און 2 טעכטער אסתר און חוה

סאַוויצקי משה און פרוי נחמה
סאַקאַלאָווסקי חנה און זון שמואל
סטאַצקי יהודית
סטאַצקי פייגל
פיסעטשנער חיה-ביילע מיט 3 קינדער
פליישער זלמן און זון וועלוול
פליישער וויכנע
קאַטלאַרסקי (האַלפּערין) חנה און טאָכטער
קויפמאַן הינדע
קושעלעוויטש זלמן (בן יידל)
קושעלעוויטש ישעיהו-משה
קראַווטשיק משה (דער שוחט) און פרוי פרומע מיט 2 קינדער
קראַסנאָסיעלסקי רייזל
קראַסנאָסיעלסקי פּערלע און זון גבריאל
קרעמען ליבע און זון מאַטקע
קרעמען פייגל
ראַטשטיין (סטאַצקי) דאָבקע און אַ קינד
רובינאָוויטש יהושע-מרדכי
שימאַנאָוויטש אַלטע
שמוקלער (באַראַנטשיק) צינקע
שעליובסקי וואָלף
שעשקאַ יוסף און טעכטער: ריווע-לאה און שרה

ד. צווייטע רשימה פון אומגעבראַכטע אין געטאָ זשעטל
כ״ג אב תש״ב — 6 אויגוסט 1942

אַזשעכאָווסקי אליהו און פרוי רעשקע מיט קינדער (עטקע)
אַזשעכאָווסקי פּייווע (בן ניסן)
אַזשעכאָווסקי פּערלע, חיה-ליבע און בערעלע (די קינדער פון לייבע)
אירמאַן שמעון און פרוי באַשע-מלכה
אַסטרינסקי העניע און זון זלמן, שנור סאָניע און טאָכטער
אַרליאַנסקי מערקע
באַטשקאָווסקי הרב ר׳ חיים-לייב און פרוי ברײנע מיט טאָכטער פייגל

באַקשט הינדע
באַראַן ביילקע מיט 2 קינדער
באַראַנטשיק דויד (בן יהודה)
באַראַנטשיק שרה (די פרוי פון ניסן) מיט 3 קינדער: ראובן, גאָלדע און רייזל
באַראַנטשיק (שעליובסקי) רחלע
באַראַנטשיק גיטל (די פרוי פון יאָסל)
בוסעל אהרון און פרוי גאָלדע מיט 5 קינדער
בוסעל מרדכי־מאיר און פרוי ליבע מיט 2 קינדער
בראָנשטיין לאה און טאָכטער באַשע־דבורה
גאָלינסקי יוסף
גאָלינסקי יעקב
גאָפּאַנאָוויטש שפרינצע (די פרוי פון לייזער) מיט 2 קינדער
גאָפּאַנאָוויטש נח־אבא און פרוי איטקע מיט 2 קינדער
גאָרדאָן פּערלע
גאָרפינקל גרוניע מיט 2 קינדער
גלאַדשטיין חיה־צירל מיט טאָכטער רחלע
גרין מרדכי און פרוי מלכה (קרעמען) מיט 2 קינדער
גרין חנה (די פרוי פון לייזער) מיט 4 קינדער
האַלפּערין ישראל
וואָלקאָוויסקי לייבע און פרוי שיינע מיט 4 קינדער
וואָלקאָוויסקי רחל מיט 2 קינדער
וויסמאַנדסקי חיה־טילע
זלאָצאָווסקי שלמה און פרוי מרים מיט 3 קינדער
זעליקאָווסקי שרה און זון יחזקאל מיט טאָכטער ציפּע
זשוכאָוויצקי שמואל
זשוכאָוויצקי זלמן
יאָסעלעוויטש יאָסל און פרוי זלאַטע
יאָסעלעוויטש שרה און זון מרדכי מיט טאָכטער חנה
לאָזאָווסקי חיה־גיטל מיט קינדער: אברהם, רחל און אהרון
לאַם (וואָלקאָוויסקי) פרומע מיט 2 קינדער
לייבאָוויטש חנה מיט קינדער: אברהם און יונה
מאַיעווסקי אברהם־דויד
מאַלטשאַדסקי (קאָטלאַרסקי) העניע

מגיד יחזקאל און אלחנן (די זין פון אברהם און ברכה)
נאָוואָגרודסקי בת-שבע און זון שמואל-שמעון
נאָוואָגרודסקי (וויסמאַנדסקי) לאה
נאָוואָגרודסקי הערצל
נאָוואָגרודסקי רבקה מיטן מאַן
נאָוואָגרודסקי רייזל מיטן מאַן און קינדער
סאַוויצקי לאה מיט טאָכטער מאַשע
סאַוויצקי (קאַלמאַנאָוויטש) דבורה מיט טאָכטער לאה
פיין הרבנית מרת מירל-יענטע מיט טאָכטער חנה
פליישער זלמן און פרוי ברכה מיט אַ זון
פליישער רחל-ליבע מיט קינדער: חיים-יצחק, מינדל, פריידל און רייזל
קאַמעניעצקי (רודאמינער) כאַסיע און זון אליהו
קאַפעלמאַן אסתר-ביילע מיט טאָכטער מערקע
קאַצעוו שמואל
קויפמאַן בתיה (די פרוי פון אברהם-צבי)
קלאַטשקאָ (סטאַצקי) גיטל מיט אַ טאָכטער
קראַנאַסיעלסקי דאָבקע
קראַסנאָסיעלסקי שפרה מיט קינדער: פריידל און ביילקע
קראַסנאָסיעלסקי אברהם, שיינע און חנה (די קינדער פון ברוך)
קראַסנאָסיעלסקי (2 זין פון שלום)
קרעמען בתיה מיטן זון זרח
קרעמען ישראל-מיירים און פרוי חיה-עלקע מיט קינדער:
רחל, ליבע און שרה
שימאַנאָוויטש מרדכי
שימאַנאָוויטש הירש-אליעזר און פרוי צביה מיט אַ זון
שימאַנאָוויטש איטע און ליבע
שמואלעוויטש לאָזער און פרוי עלקע מיט 3 קינדער
שעליובסקי הירש
שעליובסקי יהושע און פרוי
שעליובסקי יעקב און פרוי שפרה מיט 2 קינדער
שעליובסקי פייגל
שעשקאָ דויד און פרוי לאה מיט טאָכטער בתיה
שעשקאָ דבורה (די שטומע)

ה. רשימה פון אומגעבראַכטע אין געטאָ לידע
כ״א אייר תש״ב — 8 מאַי 1942

באַראַנטשיק חנה (די פרוי פון נתן) און שוויגער־מוטער רחל
באַראַנטשיק משה־דויד און פרוי מיטע מיט אַ קינד
באַראַנטשיק מינע (די טאָכטער פון נתן מיטן מאַן און קינדער)
בראָנשטיין שכנא
ווישניעוווסקי חיים
זלאַצאָווסקי יודל און פרוי מיט אַ קינד
יאַנקעלעוווסקי שפרינצע (די פרוי פון ר׳ לייזער)
יאַסינאָווסקי טייבל
יאַסינאָווסקי שלמה
מאַטיקאַנסקי מערע־רבקה מיט 2 טעכטער
נאָוואָגרודסקי חיה־שרה און זון אליעזר
סאָקאָלאָווסקי משה (פון קאַניושאַן) און פרוי מיט קינדער:
אליעזר, מאיר און לאה
סטאַצקי וועלוול און פרוי סאָניע מיט 2 קינדער
פליישער יצחק און פרוי ציפּע
ציגעלניצקי פריידל (די פרוי פון אליהו)
צידעראָוויטש משה און פרוי פייגע מיט טאָכטער שיינע־חנה
קאָטלאַרסקי משה־אליהו און פרוי מיט קינדער
קאָטלאַרסקי לייב און פרוי מיט קינדער
קאַלמאַנאָוויטש זיסל און פרוי פייגע־עטל מיט 2 טעכטער (צביה)
און זון יצחק־אליהו
קאַלמאַנאָוויטש דאַשקע און זין: ישעיהו און ברוך
קאַלמאַנאָוויטש יצחק און פרוי מיט קינדער
קאַמעניעצקי גיטל
קושעלעוויטש גיטע
קושעלעוויטש חנן־יצחק און משפחה
קרעמען עלקע און מאַן מיט קינדער
רובינאָוויטש (קושעלעוויטש) שרה־דבורה און משפחה
רוזשאַנסקי אפרים און פרוי דאָבקע מיט טעכטער: רחל און שרה

ו. רשימה פון אומגעבראַכטע אין געטאָ שטשוטשין
כ״ב איור תש״ב — 9 מאַי 1942

גאָלדשטיין חיים און פרוי רחל מיט אַ זון
ווישניעווסקי דבורה-צביה
זלאַצאָווסקי הירש און פרוי שפרינצע
זלאַצאָווסקי משה און פרוי שרה מיט 3 קינדער
זלאַצאָווסקי תנחום און פרוי פרומע מיט קינדער: חיים-שלמה און פערלע
זלאַצאָווסקי איסר (דער זון פון יוסף)
זלאַצאָווסקי דויד (אומגעבראַכט ו׳ שבט תש״ב)
זשוכאָוויצקי (קאַפּלאַן) חיה
לאַזאָווסקי חיה (די פרוי פון פייווע)
לושניאַצקי משה (אַ זון פון אהרון דער סמאָליאַרניק)
מעקעל אליעזר און פרויביילע מיט 3 קינדער
מעקעל פייגע (אומגעבראַכט ו׳ שבט תש״ב)
סאָקאָלאָווסקי אליהו און פרוי עשקע מיט טעכטער: דבורה, פריידקע און בוניע-לאה
סטאַצקי אליהו און פרוי חיה-שרה מיט קינדער: חיים-יצחק, משה-דויד און פערלע
סטאַצקי מיכאל און פרוי ביילע מיט 5 קינדער
פּאַניעמאַנסקי חיים-יעקב און פרוי ביילע מיט 2 קינדער
פליישער חיים און פרוי מערקע
קאַפּלאַן מענדל און פרוי דבורה מיט 3 קינדער
ראַטנאָווסקי יעקב און פרוי צביה מיט טעכטער: מערע און כאַסיע

ז. רשימה פון אומגעבראַכטע אין געטאָ נאָוואָגרודעק
תש״ב/תש״ג — 1942/43

גאַפּאַנאָוויטש אליעזר
גורוויטש מרים (די פרוי פון אשר) מיט 3 קינדער
גרין אליעזר (דער זון פון אברהם)
זעליקאָווסקי מאיר
לעוו אליעזר
מעקעל וועלוול און פרוי מיט קינדער
יעוונאָוויטש (רייזנער) עלקע מיט אַ קינד
לייבאָוויטש ירחמיאל
מעקעל יעקב (דער זון פון דויד-הירשל)
מינקעל בערל (דער זון פון דויד-הירשל)

נאַכימאָווסקי יעקב און פרוי גאָלדע מיט קינדער: אסתר, מיימע, משה און הערשל
פליישער מרדכי און פרוי מיט קינדער
צוויק מאיר און פרוי איטקע מיט קינדער
קליאַטשקאָ ד"ר
רייזנער דבורה און טאָכטער לאה
רייזנער דאָבקע

ח. רשימה פון אומגעבראַכטע אין געטאָ דוואָרעץ
תש"ב — 1942

איצקאָוויטש גיטל און טאָכטער ליבע
באָטשקאָווסקי מלכה און מאַשקע (אומגעבראַכט 12.11.1942)
באַראַנטשיק מינקע מיט 4 קינדער
גאַלינסקי בנימין און פרוי שושנה מיט 4 קינדער
גערניצקי חיה און טאָכטער פרומע
כאַרמאַט משה (דער מאַן פון העניע־לאה זלאַצאָווסקי) מיט 2 קינדער
מאַיעווסקי פישל
פיין יעקב (בן הרב)
קירזשנער תנחום־אהרון
קריינאָוויטש לאה
קרעמען יעקב (דער זון פון שלמה) און פרוי באַשקע
קרעמען (איצקאָוויטש) לאה
שעפשעלעוויטש בערל
שעשקאָ נתן־משה און פרוי פריידל מיט קינדער
שעשקאָ רבקה

ט. רשימה פון אומגעבראַכטע אין פאַרשידענע פלעצער
תש"ב — 1942

אָזשעכאָווסקי באַשקע און מינע (וואַרשע, 1942)
איוועניעצקי פייוול און פרוי מאַליע (יאַסינאָווסקי) מיט קינדער:
אביבה און רינה (וואָלקאָוויסק, 1942)
אַמסטיבאָוויצקי הירש און פרוי שרה מיט טאָכטער מלכה (באַראַנאָוויטש, 1942)
אַמסטיבאָוויצקי אהרון און קיילקע (באַראַנאָוויטש, 1942)
באַקשט יעקב (דאָרף דאקודאווע, 1.8.1941)

באַראַן (בעליצקי) ביילע און מאַן מיט קינדער (ווישניעוויץ)
באַראַנטשיק אליהו-חיים (נאָוואָיעלניע, אין לאַגער)
באַראַנטשיק ישעיהו (לאַגער סמאָלענסק)
גראָדזענסקי יחזקאל און פרוי אירא
מיט זון משה (סלאָנים, 1942)
וואָלקאָוויסקי ישראל (לאַגער נאָוואָיעלניע, 8.2.1942)
וואָלקאָוויסקי אברהם און פרוי אסתר
מיט 5 קינדער (זשאָלודאָק, 9.5.1942)
זאַגער רבקה און פריידע (אָסטרין)
זאַגער לאה און משפחה (ווילנע)
זשיזשעמסקי (קאָטלאַרסקי) ציפע און פאַמיליע (ווילנע)
יאַנקעלעווסקי אליהו און פרוי מיט קינדער (דאָקשיץ, 1941)
לעוויט (קרעמען) שיינקע בת זרח ואַלטע (סלאָנים, יוני 1942)
מאַיעווסקי חיים-בערל און משפחה (וואַסילישאָק)
נאָוואָגרודסקי קיילע און מאַן מיט קינדער (סיעלאָוו, 1942)
פאָניעמאַנסקי מאיר און פרוי ביילע
מיט קינדער (זשאָלודאָק, 9.5.1942)
פאָניעמאַנסקי יצחק בן מאיר (סקריבאָווע, 1942)
פיסעטשנער יהודה-נתן און פרוי מיט קינדער (זשאָלודאָק, 9.5.1942)
צידעראָוויטש (יאַנקעלעווסקי) לאה און מאַן מיט קינדער (ווילנע)
קאַמעניעצקי איסר און פרוי (אוישוויץ)
קאָפּעלמאַן אלימלך בן אסתר-ביילע און פרוי מיט קינדער (ווילנע)
קויפמאַן הרב ר׳ ירחמיאל בן שפטיהו
און פרוי מיט קינדער (אַמדור, 1942)
קוריצקי יונה און פרוי עטקע (גאַפּאַנאָוויטש) מיט טאָכטער (ווילנע)
קראַסנאָסיעלסקי יצחק בן גבריאל (לאַגער סמאָלענסק)
רודאָמינער ליפע בן בערל (לאַגער סמאָלענסק)
שימאַנאָוויטש חיה-ביילע (איוויע)
שמוקלער זאב (וועלוול) און פרוי לאה (בת עטע גראָדזיענסקי) מיט קינדער:
חיים און מוסיע (סלאָנים, 1942)
שעפשעלעוויטש שיינע-ליבע בת שלמה קרעמען (קאָזלוישטשינע, 1942)
שעשקאָ אייזיק בן יוסף און פרוי מיט קינדער (וואַסילישאָק, 1941)

י. רשימה פון אומגעבראַכטע פון דאָרף סיעלץ
(באַן־סטאַנציע ניעמאַן)
תש"ב — 1942

גאַרבערגאָוויטש אשר און משפחה
גרין לאה און משפחה
יעלין חיה און משפחה
מאַיעווסקי אהרון און משפחה
מאַיעווסקי דויד און משפחה
מאַיעווסקי יוסף און משפחה
מאַיעווסקי מרדכי און משפחה
ניסעלעוויטש יצחק און משפחה
ניסעלעוויטש שמעון און משפחה
קאַמעניעצקי ראָזע און זון יעקב
קאַפּלאַן תמרה און משפחה
שליאַפּאַטשניק אברהם
שליאַפּאַטשניק יצחק און משפחה

יא. געפאַלענע אויפן מלחמה־פראָנט און אין וואַלד
בעת פאַרטיזאַנער־קאַמפן
1945—1941

אָזשעכאָווסקי יונה (אין וואַלד, 1942)
אָזשעכאָווסקי לייבע און יענטע (בעת דער עוואַקואַציע, 1941)
אָזשעכאָווסקי בערל (אויפן וועג קיין מאַידאַנעק)
איצקאָוויטש אליעזר (אויפן פראָנט, 1945)
איצקאָוויטש זלמן (אויפן פראָנט, 1941)
באַראַנטשיק וויכנע די פרוי פון חיים־ראובן (אין וואַלד, 12.12.1942)
באַראַנטשיק חנוך בן חיים־ראובן (אין דאָרף נאָוואָסיאָלקי, 1943)
באַראַנטשיק ראובן בן יוסף (אויפן פראָנט, 1942)
באַראַנטשיק שפרה בת מאיר (אין וואַלד, 1942)
בורשטיין שמואל־שמעון (אין דאָרף זאַבלאָני, 1943)
בעליצקי נחום־אליהו און פרוי געניע מיט אַ זון (אין נאַטשער וואַלד, 1942)
גאַרפינקל ישעיהו (אויפן פראָנט)
דזענציעלסקי ישראל־יצחק בן שלמה (אין וואַלד, 1942)
האַלפּערן לייבע בן יהושע (אויפן פראָנט, 1939)
האַלפּערין מענדל בן ישראל (אין וואַלד)
וואָלקאָוויסקי יוסף (אין דאָרף זבלאָני, 1943)
זלאָצאָווסקי יעקב (אויפן פראָנט)

זעליקאָווסקי פּרץ (אויפן פראָנט)
זעליקאָווסקי יצחק (בעת דער עוואַקואַציע, 1941)
כאַרמאַט (זלאַצאָווסקי) העניע-לאה (אין וואַלד, נעבן דוואָרעץ, 1943)
מאַליניאַק אליהו (אין וואַלד, 1943)
מעקעל דויד-הירש (אין וואַלד, צום גדליהו, תש״ג)
נאָוואָגרודסקי הירשל און חנוך בני אברהם (אין וואַלד, 1944)
נאָוואָגרודסקי ראובן (אין וואַלד, 1944)
סאָוויצקי פייווע (אין וואַלד, צום גדליהו, תש״ג)
סוויעטיצקי שמואל (אין וואַלד, 1944)
פליישער אליעזר (ל״ג בעומר תש״ד)
קושניר שמואל (אין וואַלד, 1943)
קושעלעוויטש רבקה (אין וואַלד, דעצעמבער 1942)
קראַסנאָסיעלסקי שלום און פרוי העניע מיט קינדער: ראובן און גבריאל
(דערטרונקען אין ניעמאַן, דעצעמבער 1942)
קריינאָוויטש אליעזר (אין וואַלד, 1942)
קריינאָוויטש מאַשע (אין וואַלד, 1943)
קרעמען חיה-שרה (אין וואַלד, 1942)
ראַטנאָווסקי משה (בעת דער עוואַקואַציע, 1941)
שימאַנאָוויטש משה בן שמואל (אין וואַלד, 14.7.1942)

ת. נ. צ. ב. ה.

חלק ראשון
ערשטער טייל

עבר רחוק וקרוב
ווייטע און נאענטע פארגאנגענהייט

חלק ראשון / ערשטער טייל

התוכן / אינהאלט

יוסף כהן־צדק, ירושלים

לתולדות העיירה וקהילתה

א

„רוס השחורה" — כך נקרא עד ימי המאה ה־14 חבל־ארץ זה, המשתרע על פני אגנו העליון של הנהר נימאן ודרומית מחופיו; „רוס השחורה" — להבדילה מ„רוס הלבנה", המ־שתרעת מזרחה ממנה. רוס זו כללה את הערים נובוגרודוק, סלונים, וולקוביסק, ניסוויז׳ זדיטוב. עם התפתחות האזור צמחו וגדלו בו העיירות: איוויה, לובציה, נובויילניה, קורילייץ, מיר וגם בליצה, — ומסביב לה פרחו הכפרים: בונדאר, ליניאני, קראסנו, בוציל, טובול ועוד. טעם השם „רוס השחורה" לא הוברר עד ימינו אלה, ואמנם השמוש בו פסק מן המאה ה־14 ואילך.

במאה ה־13 איחד מינדובג נסיך ליטא (נפטר ב־1263) את כפרי הליטאים המפורדים לנסיכות גדולה וחזקה וגם הרחיב גבולותיה ע"י סיפוח „רוס השחורה". במאה ה־14, עם כיבושי הנסיך הגדיל גדימין (מלך 1316 — 1341) וסיפוחיו במזרח, נעשתה „רוס השחורה" לגרעין עיקרי של החבלים הסלאביים בנסיכות ליטא המורחבת.

ע"י הכיבושים במזרח נעשתה ליטא למדינה דו־לאומית, שאוכלוסייתה הסלאבית מרובה מן הליטאית. בימים ההם לא נודעה כל חשיבות לעיקרון הלאומי במדיניותם של המלכים הפיאודליים. את המדיניות היה קובע עקרון הקניין של המלך ביחס לנחלאותיו ודיני הירושה של הכתר ושל ארצות־הכתר. וזכות הבעלות על ארץ וארץ היתה נקבעת ע"י כיבושה והחזקתה. משנתרופף שלטון הטאטרים במזרח אירופה, קמו בה שני מרכזים אשר שאפו לספח את נחלאות הנסיכים הסלאביים המשתחררים מעול הטאטרים, אך החלשים מכדי לכונן מדינות עצמאיות המרכז האחד היה — מוסקבה, אשר בה שלטו הנסיכים לבית רוריק, והשני היה בעיר וילנה, אשר בה ישב גדימין — שני אלה התחרו בהשתלטות הדרגתית על הגלילים הסלאביים. ועד המאה ה־17 ידם של הגדימינוביטשים (הנסיכים לבית גדימין) היתה על העליונה. רק כך יובן, משום מה לא חשש גדימין לקבוע את בירתו

הראשונה בעיר נובוגרודוק, -- בחבל־ארץ המיושב ע״י סלאבים, ולא חשש להנהיג את לשונם כשפה רישמית שניה במדינתו.

בשתי ערים ראשיות היתה קשורה בליצה כל ימיה: בשכנתה הקרובה, הרי היא נובו־גרודוק ובעיר לידה, השוכנת במרחק 30 קל״מ צפונה ממנה, מבליצה.

נובוגרודוק, למרות שמה ׳שפירושו — „עיר חדשה״), הנה אחת הערים העתיקות במרחב זה, שעד המאה ה־14 לא היו בו ערים, במובן המערבי של המושג הזה. נובוגרודוק נ;סדה ע״י יארוסלאוו ולאדימירוביטש, נסיך „רוס השחורה״ בשנת 1116. היא נחרבה ע״י הטאטרים בשנת 1240. אך היא שוקמה ע״י גדימין במאה ה־14, מיד לאחר שכבש את האזור הזה. הוא הקים בה מבצר חזק בעל מצודה וקבע כאן את בירתו. אך משום שעיר זו נמצאה במישור פתוח, הנוח לפלישת הטאטרים, הוא העביר את בירתו אל טרוקי, שמצודתה נבנתה על אי בתוך אגם נרחב. אך זו היתה קרובה מדי אל הגבול המערבי, גבולם של האבירים מבני מיסדר „נושאי־הצלב״. לוחמים אלה היו ברובם מיוצאי ארץ אשכנז ועל־כן קראו להם בשם הסתמי „טבטונים״. אלה הם האבירים אשר גורשו מארץ הקודש לאחר כשלון מסעי־הצלב. משלא נמצא להם מקלט, הטילו עליהם האפיפיורים את המשימה לכבוש את שבטי הליטאים, עובדי האלילים ולנצרם. הם עלו בחופי הים הבלטי וכבשו את ה„פרו־סים״ — אחד משבטי ליטא והשמידו אותו כליל. מאז הם היוו סכנה מתמדת לשאר שבטי ליטא ולפולנים גם יחד. סכנה זו גרמה לאיחוד שבטי ליטא לממלכה אחת. ומפחד הטבטו־נים החליט גדימין לבור למדינתו בירה אחרת. הוא מצא לבסוף מקום מתאים בסביבה מוקפת יערות־בראשית ובה גבעות רמות שנראו כמבצר טבעי. עליהן הוא בנה בשנת 1320 את בירתו החדשה ומבצריה; הרי היא וילנה.

משנת 1507 היתה נובוגרודוק לעיר פלך, בה ישב המושל (ה„ווייבודה״). בשנת 1511 הוענקו לה זכויות עירוניות ע״פ התקנון המאגדבורגי. רק לאחר שהעיר נשרפה כליל בשנת 1751 היא ירדה מגדולתה ולא שבה אליה והיתה לעיירה בין שאר העיירות אשר בפלך.

העיר השניה אשר גורל בליצה היה קשור בגורלה, היא לידה. גם לידה היתה עיר עתיקה במרחב הסלאבי המערבי ונחשבה לבירתה של גליל „רוס השחורה״. היא נוסדה בשנת 1180. בשנת 1326 הקים בה גדימין את מצודתה הבצורה, שעמדה לעיר והגנה עליה במלחמות רבות וקשות. רק מחמת הקרבות המרובים שהתחוללו בשעריה ורק משום קשיי המצור התכופים שהעיר התנסתה בהם, נמנע ממנה לגדול ולפרוץ ולהעשות למרכז עירוני מן החשובים במדינה. על עתיקותה של לידה מעיד גם שמה, שפירושו בליטאית — קרחת — יער אשר עציה נעקרו משורשם.

אחרי מות גדימין מלכו בליטא שני בניו: אולגרד עם קיסטוט. במות אולגרד הומלך על הארץ בהסכמת דודו — הנסיך הגדול יאגילו, בנו בכורו של הנסיך אולגרד. בשנת 1380 הגיש יאגילו את העיר לידה כמתנת נשואין לנסיך וודילו, אשר לקח את מריה, אחות יאגילו לו לאשה. הנסיך קיסטוט התרעם על כך, באשר היו לו תביעות משלו לבעלות על העיר. הוא

ערך את גדודיו מצפון לנימאן, צלח עמהם את הנהר במעברות בליצה ועלה על לידה. הוא לכד את פרווריה והרסם, כבש את העיר, שבה את ודילו ותלה אותו על עץ בכיכר העיר...

בליצה התפתחה וגדלה מכפר־דייגים לעיירה פורחת הודות למיקומה. היא השתכנה ליד גדותיהם של שניים מיובלי הנהר נימאן: ליד חופיהם של נימאנקה ו־מולצ׳אדקה. ע״י בליצה חופי נימאן תלולים הם וביניהם גיא. ושם מי הנהר רדודים קמעה וזרמו אינו סוחף. משום כך נמצא המקום כשיר למעברות הנהר באמצעות רפסודה של קבע, המושטת לרחבו של הנהר מן החוף האחד אל החוף שלעומתו. כאן נקבעה תחנה, מעין „נמל" המשמש לשיוט על פני הנהר. הסביבה היא עשירת יערות שעציהם יפים לכריתה לקורות, קורות עבות וטובות לבניה ולתעשיה. הקורות הקשורות לדוברות מושטות על פני הנהר אל ערי החוף הגדולות גרודנה או קובנה ונמכרות שם. ויש מהן הנשלחות עד שפך הנהר אל הים הבלטי, אל העיר ממל. ומשם הן מגיעות אל דאנציג, אל ערי ה„גאנזה" הגרמניות, אל ארץ דנמרק ואפילו אל אנגליה, הקונות אותן לשם בניין אוניות.

סביבת בליצה היא עשירת אגמים משופעי דגה, השורצת גם בנהר נימאן וביובליו. הדייג היה למקור מחיה נכבד לאיכרי הכפרים הסמוכים. הקרקע היא פוריה ויפה לגידולי דגנים וקיטניות למיניהם ושם כיכרות דשא דשנות, טובות למרעה ולגידול צאן ובקר. אמנם רבו בסביבה מקומות מכוסים ביצות טובעניות ושדות של אדמת חמר. ממרבצי חמר היו האיכרים עוסקים גם בהכנת כלי קדרות. אך עתה מפיקים מהם אלומיניום. ובסביבת הכפר יונזילו מצויים עפרות מגניט, עפרות גפרית ומעינות מי־גפרית. מחצבי ברזל של סביבה זאת היו ידועים עוד בימים קדומים. ריבוי ה„קורגאנים", — תלי־קברים לזכר גיבורים, — מעשה קבורה של שבטי הנוודים, עוד מימי הסקיתים, מעידים על זאת. גם בחפירות ה„קורגאנים" מימי הטאטרים, שהיו חונים בסביבה, בימי כיבושיהם במאה ה־12, נמצאו כלי־זין מופקים מן הברזל שנחצב ממחצבי הסביבה.

מתאריכי יסודן של נובוגרודוק ושל לידה יש להסיק על זמן יסודה של בליצה. את הופעת היישוב הכפרי במקום הזה מיחסים לימי התהוותה של נסיכות ליטא. אז גם הותקן במקום הזה מעין נמל־חניה להשטת קורות העצים עם זרם הנהר, שכן אז גדלה הצריכה בהן לשם הקמת הביצורים בערי ליטא, שנבנו בימי גדימין. כהוכחה שהעיירה קמה בימים ההם משמשות חורבות המבצר והמצודה העתיקה, שהתנוססה פה לתפארת. יש המיחסים את הביצורים האלה לימי גדימין ויש אחרים המיחסים אותם לימי קיסטוט בנו (1297־1382). תפקיד המבצר היה לשמור על מעברות הנהר ולשמש מעצור לקלגסי הטאטרים מלצלוח ולפלוש לפנים המדינה, שהמקום הזה נוצל לא אחת לפלישותיהם בעבר. גם בשנת 1240 חדרו הטאטרים אל „רוס השחורה" מכאן, בשרפם את בליצה שהייתה עדיין כפר ובהרסם את נובוגרודוק שהייתה כבר עיר גדולה בהתאם לזמן.

לבליצה היו כל הנתונים להתפתח לעיר גדולה, כנמל לשילוח וליצוא מיני סחורות המיוצרות ברוס־השחורה ובשכנתה — רוס־הלבנה, אל ארצות־חוץ לפי אפיקו של הנימאן,

כגון: עורות בקר מעובדים, פרוות שועלים ודובים הניצודים ביערות וגידולי חקלאות שונים. ברם המלחמות התכופות, פלישות הטאטארים מדרום, הרוסים ממזרח, האבירים למיסדר הליבוני (הוא מיסדר „נושאי החרבות", — מיסדר־אח ל„נושאי־הצלב", שהתישב בערים שלחופי הים הבלטי) מן הצפון ופלישות האבירים הטבטונים ממערב, אלה החריבו אותה כמה וכמה פעמים. כך, לדוגמה, בראשית המאה ה־14 פלשו לאזור הטבטונים ובאמצע המאה — שוב הטאטארים בראשותם של יורשי ג'נג'יז־חאן. אלה ואלה שרפו את כל הכפרים והעיירות שבסביבה. את הטאטארים הדף הנסיך אולגרד (1347—1377) והכה אותם שוק על ירך בקרב בערבה שעל חופי הדניאֶפר (1368).

בשנת 1342 התארח בלידה נושא כתרה של מדינת ליטא, — הנסיך הגדול יאגילו, נכד גדימין, לפני שנקרא למלוך גם על פולין. הוא היה אז בלידה בדרכו אל נובוגרודוק, אשר בו נתקיימו נשואיו (הראשונים במניין) עם סופיה, נסיכת ארץ קיוב. בדרך חזרה עבר מסע הכלולות את בליצה ברוב פאר והדר. אך לא ארכו הימים והנשואין הללו בטלו ונסיכת קיוב נאלצה לחזור אל בית אביה לאחר גרושיה. טעם המעשה היה מדיני. בשנת 1385 קיבל יאגילו את הדת הרומית־הקתולית ונשא את יאַדוויגה, מלכת פולין, לו לאשה והוכרז למלך פולין. התנאי המפורש של הנשואין היה ניצורם של הליטאים וסיפוחם אל הכנסיה הרומית־האפיפיורית. על־ידי־כך הוקם איחוד אישי בין כתר מלכי פולין לכתר נסיכי ליטא — איחוד שהביא ברבות הימים לאחדות מדינית בין שתי הארצות. אך איחוד זה הביא גם לדיכוי העם הליטאי ותרבותו ע"י הפולנים. הוא גרם גם לפרוד הלבבות במדינה מבחינה דתית, שכן בליטא היה חזק היסוד הרוסי־המערבי (של השבט הביילו־רוסי, היינו, של הרוסים־הלבנים), שהשתייכו אל הכנסיה הביצנצית־היוונית.

בשנת 1392 חזרו הנה האבירים ממיסדר הטבטוני, המאוגדים עם בני המיסדר הליבוני. בראש המסע הזה עמד הגרף לייטינגן מאשכנז עם הלורד ברדפורד מאנגליה, כשסיסמתם היתה לספח את שארית עובדי האלילים מבני ליטא עם הרוסים מבני הכנסיה הביצנצית אל הדת הרומית־הקתולית, בכוח האש והחרב. האבירים הגיעו אל לידה ושרפו אותה באש, וכמו כן עשו לכל ערי הסביבה הגדולות והקטנות עד לחופי הנימאן, עם בליצה בתוכן. אך את מצודת לידה לא לכדו והיא עמדה במצור ימים רבים עד בוא עזרה מן החוץ. אז הוכרחו האבירים לסגת. פלישה זו הביאה להתלקחות המלחמה הגדולה של ליטא ופולין המאוחדות נגד המיסדר, שנסתיימה בניצחון מזהיר של הכוחות המאוגדים בקרב גרינוואַלד (1410).

בשנת 1406 צלח את נימאן ליד מעברות בליצה נסיך סמולנסק, הוא יורי סוויאַטו־סלאַבוֹביטש, בדרכו אל לידה, כדי לשחרר את אשתו השבויה, הכלואה במצודת לידה ע"י נסיך ליטא. את העיר הוא שרף, ברם, לא יכול למצודתה החזקה ונסוג ממנה

מפחד האויב, החש לעזרתה מן הדרום. בחמתו הרבה הוא היה שורף את כל הערים והכפרים אשר בדרכו ואת בליצה ביניהן.

כיובל שנים לאחר חורבנות אלה שוב נתנסתה בליצה בהרס. לפי תנאי ה„אוניה", — האיחוד בין פולין לליטא (התנאים שכוחם היה יפה עד 1569, עת הפכה ליטא לנחלת פולין), עמד בראש המדינה המאוחדת מלך פולין, ואילו בליטא עצמה משל נסיך הכפוף לו. והנה משעלה על כסא הנסיכות הליטאית שבידריגאַילו (נפטר ב־1452), אמר הוא למרוד במלכות פולין, שאציליה היו מדכאים את עם ליטא ומנצלים אותו לטובתם. הוא שאף להפריד בין שתי המדינות ולחדש את עצמאות ליטא. את צבאו הוא ערך במזרח ומשם עלה על „רוס השחורה", כבש את מבצרי נובוגרודוק בצלחו את הנימאן ליד בליצה, אשר גם את מצודתה לכד. אז עלה על ביצורי לידה, — מעוז המדינה במזרח. את העיר כבש אך למצודה לא יכול. בכך נכשל מרדו. שבידריגאילו נאלץ להכיר במרות המלך קזימיר ה־4 (היאגילוני) וכפיצוי הוא קיבל לנחלה את מחוז ווהלין. בינתיים עמדה בליצה זמן רב בחורבנה.

ב

היהודים הגיעו לערי ליטא ועיירותיה משני כיוונים מנוגדים.

יישוב זעיר של יהודים, כבר התקיים בפולין החל מן המאה השמינית ונתרבה במאה ה־12 ע"י יציאת יהודים רבים מערי אשכנז, אוסטריה ובוהמיה, בשל הרדיפות והשחיטות של נושאי הצלב. עוד בשנת 1264 העניק המלך בּוֹליסלאַב ליהודי פולין הצפונית („הגדולה"), את חסותו, כמפורש במגילת הזכויות אשר נתן להם. בשנת 1334 הרחיב את הזכויות הללו על כל שטחי מדינתו המלך קזימיר הגדול. יש אומרים, שהוא עשה זאת בהשפעת אהובתו, — אסתר'קה היהודית. מפולין חדרו רבים מיהודיה במאה ה־14 אל ליטא ע"פ הזמנת הנסיך הגדול גדימין.

הזרם השני נהר מן המזרח. היו אלה יהודי המקרא ויהודים רבניים משטחי הכיבוש של הליטאים במזרח, — מן השטחים שעל פניהם פעם השתרעה מלכות הכוזרים, אשר יהודים רבים ישבו בתחומיה. שראשיה, שריה ומלכיה קבלו עליהם דת משה וישראל. משהגיעו נסיכי ליטא בכיבושיהם אל חופי הים השחור, הם מצאו יהודים גם בחבל ווֹהלין, בחבל גאַליץ', בנסיכות קיוב ובאו במגע עם יהודי קרים הטאטארית. גדימין הזמינם אל עריו החדשות, לישב בהן לסחור אותן. ואילו קיסטוט בנו שָבה מיהודי קרים בקרב שעל־יד העיר אַזוֹב ונהגם אל ארצו לישב בה.

יהודי ליטא עסקו במסחר, במתן הלוואות בריבית ושימשו מוכסי המלכות לגביית מסיה מן האכרים ומן האצילים בעלי האחוזות. מעמדם החוקי היה שווה למעמדם של האצילים מן הדרגה הנמוכה, אלה הם האצילים הקרויים בפולנית בשם „שליאכטה". סחרם, משלוח־ידם, רכושם, דתם ומנהגיהם היו מוגנים היטב על־פי כתב הזכויות.

אלא שלא זמן רב ישבו לבטח. משנתדלדלה קופת האוצר בשל חובות הנסיך ליהודיו ומשנתרבו חובותיהם של אצילי המדינה ליהודים, החליט הנסיך הגדול אלכסנדר, — והוא אחי מלך פולין, — להחרים את כל רכוש יהודיו. בשנת 1495, שלוש שנים לאחר גרוש יהודי ספרד, הוא עשה כמעשה פרדיננד ואיזבלה וגזר גרוש על יהודי ליטא. למעטים אשר נאותו לטבול לנצרות הוא העניק מקרקעין ותוארי אצולה. והשאר יצאו במקלם ותרמילם לנדודיהם; יהודי הגלילות המזרחיים פנו אל קרים הטאטארית ואילו תושבי „רוס השחורה" — אל גבולות פולין.

גרוש יהודי ליטא שיתק את כלכלת המדינה וגרם לקפאון סחרה. כעבור שמונה שנים נאלץ הנסיך אלכסנדר לחזור בו ולהזמין את המגורשים לשוב אל מקומותיהם הנושנים וגם הבטיח להם החזרת כל רכושם האבוד. מרביתם חזרו לאתריהם הראשונים, אך לא תמיד זכו להשיב לידם את רכושם הגזול במלואו. עוד שנים הרבה לאחר המעשה התנהלו משפטים ביניהם לבין המחזיקים החדשים בבתיהם ובשדותיהם.

יש להניח כי בבליצה לא ישבו יהודים לפני גרוש אלכסנדר.

ברם, אין כל ספק, שהיישוב היהודי בבליצה הוקם בסמוך לאחר הקמתן של הקהילות בלידה ובנובוגרודוק.

והרי נובוגרודוק היתה אחת מן הקהילות הקדומות של האזור. בגנזי בית המשפט העליון של העיר וילנה, היו (עד לחורבן העיר בימי השואה) שמורים בארכיוניו פסקי־דין שניתנו ע"י בית־המשפט המחוזי, אשר ישב בדין אז בעיר גרודנה, בעת שגרודנה שימשה עיר ראשה לכל הפלך הגדול, שכלל את אזור „רוס השחורה". את פסקי הדין גילה וחשף, חקר והביאם לדפוס בספריו הפרופ' סרגיי ברשדסקי (אוקראיני־נוצרי), אשר חקר את דיברי ימיהם של יהודי ליטא. בספריו „הארכיון הרוסי־היהודי" ו„יהודי ליטא" הוא מצטט פסקי־דין, בהם נזכרים יהודי נובוגרודוק. ופסקים אלה מתיחסים עוד לשנת 1529! כן, למשל, נמצא שם כי בשנת 1551 שוחררו יהודי נובוגרודוק מתשלום מס מיוחד לאוצר המדינה. כמו כן, לפי אותו מקור מתברר, שעד שנת 1563 התגוררו יהודי נובוגרודוק אך ורק ברחוב הנקרא „פּוֹדליאַשסקה", הקרוב למבצר. ולכן, בשנה זו נצטוו יהודי נובוגרודוק ע"י המלך סיגיזמונט־אוגוסט להתרחק מן המבצר (בתור אוכלוסיה, שנאמנותה למדינה מסופקת!) ולהשתכן מאחוריו, ברחובות וילנסקה ו־טרושקובסקה ולבנות שם את בתיהם.

על עתיקותה של קהילת יהודי נובוגרודוק קיימת עוד עדות משכנעת. יהודי נובוגרודוק ניזכרים בספר שאלות ותשובות של מהרש"ל. המהרש"ל הוא ר' שלמה לוריא חי בשנים ה'ר"ע — ה'של"ג (1510—1573). הוא שימש ראש הישיבה בבריסק־דליטא וא"כ ראש־ישיבה בלובלין. בספר שו"ת שלו, שנתחבר באמצע המאה ה־16 (בסימן נ"ט) הוא מספר מעשה ביהודי בן העיר נובוגרודוק („נאווהאראדאק"), אשר חרף וגידף בת ישראל כשרה וצנועה, אשר סרבה לרקוד עמו בשמחה של מצווה...

אמנם קהילת נובוגרודוק לא תמיד היתה גדולה במספר יהודיה. היו לה ימים של ירידה. לפי פנקס „ועד מדינות ליטא" (שלהלן עוד ידובר בו), ידוע לנו שבשנת 1623 הועמדה הקהילה תחת פיקוחה והשגחתה של קהילת בריסק־דליטא (היא ברסט), שהיתה הגדולה והעשירה בקהילות ליטא בימים ההם. וזה הוא סימן לירידתה, שנגרמה בעטיה של מלחמת השוודים, בראשית המאה ה־17.וכן ידוע לנו, שבשנת 1765 היו בנובוגרודוק יחד עם ה„איפרכיה" שלה (מסתבר — יחד עם בליצה) 893 ראשי בתי־אב יהודיים, ממשלמי מס גולגולת. בבליצה עצמה היה אז מספר בתי־אב יהודיים ממשלמי מס גולגולת — 288 איש.

גם קהילת יהודי לידה היתה מן העתיקות. מניחים שהיא קמה סמוך לאחר שוב היהודים מגרושו של הנסיך הגדול אלכסנדר, בשנים הראשונות של המאה ה־16.

יהודי לידה כיהודי נובוגרודוק, שנסעו לרגל מסחרם מזרחה, אל העיר מינסק, היו צולחים את הנהר נימאן במעברת בליצה. הנה היו באים גם הסוחרים שנזדקקו לתחבורה שעל פני הנהר להובלת סחורותיהם אל גרודנה ואל קובנה. רבים מהם עסקו בחכירת יערות לשם כריתת העצים ושילוחם ברפסודות על פני הנהר. יש שהיו משתמשים ברפסודות לשם יצוא פרוות ועורות מעובדים אל ממל ואל דנציג שעל חוף הים. יהודים אלה נצטרכו לבלות בסביבה ימים רבים ועל כן נמצאו מהם שהקימו בעיר הנמל — בליצה אכסניות לשם לינה או מגורים. מהם אשר ראו למועיל להקים פה פונדקאות בשביל ה„נגדים" (— „בורלאַקים" בלע"ז, — הפועלים המושכים בחבלים את הרפסודות במעלה הנהר). וכן גם בשביל הדייגים וסתם לאיכרים שבסביבה ובפרט בשביל הפועלים הכורתים עצי היערות. הסרסורים לקניית קורות העצים והסוכנים לקניות סיטוניות של מוצרי החקלאות השתהו כאן למשך זמן מרובה וראו לטוב להם לבנות כאן בתי מגורים. במשך הזמן השתקעו כאן בקביעות ואז גם בנו להם בית־כנסת וקנו, להבדיל, קרקע לבית־עלמין. וכך קמה והיתה קהילת יהודי בליצה, כנראה אחרי אמצע המאה ה־16.

ג

בימים ההם היתה משרת המושל, ה„סטארוסטה", ניקנית מידי המלכות ע"י אחד האצילים של הדרגה הרמה. את תמורת המחיר אשר שילם האציל בעד משרתו זו, היה הוא דולה ומוציא במשך הזמן מן האוכלוסיה בצורת ארנונות ומחזיר ברווח לכיסו.

בשנת 1505 היתה תחרות והתדינות בין שני בתי אב מן האצולה הפולנית־הליטאית בשל משרת הסטארוסטה בלידה, בין בית דרוֹזד לבין איליניטש. השליאכטאי דרוזד מצא לו מגן בעל השפעה אצל הנסיך אלכסנדר (אשר לאחר מות אחיו בשנת 1501 שימש גם בכתר מלך פולין). היה זה הנסיך גלינסקי, מיועצי המלך, שבהשתדלותו הוציא המלך את המשרה מידי כּרישטוֹף איליניטש ומסרה לדרוֹזד. משנפטר אלכסנדר, והדבר קרה בעיר לידה, בשנת 1506, ובה גם נקבר, שבה משפחת איליניטש לתבוע את המשרה, שהיתה

לה מעין „חזקה" עליה. ההתדינות נמשכה במשך שנים. רק בשנת 1522, בישיבת הסיים האזורי שנתכנס בגרודנה החלט הדבר והסטארוסטאות על העיר לידה נמסרה לקניין האציל ירמי איליניטש והיא כללה גם את העיירה בריסטיצ׳קו, בתוספת בליצה וליפנישקי, שניתנו לו כאחוזות־נחלה. היה זה האיש ירמי איליניטש אשר ברבות הימים החכיר מן המקרקעין שלו אשר בבליצה ליהודים אשר באו שמה להתישב בתוככי העיירה בליצה.

את משרת הסטארוסטה של העיר לידה לא קיימו בני איליניטש בידם שנים רבות. המשרה עברה אחר כך לידי השליאכטאי, בן למשפחת יהודים־מומרים, הרי הוא יאן בן יוזף אברהמוביטש (לתשומת לב: לא יאן Abramowicz כי אם: Abrahamowicz) ; את שם משפחתם לא שינו והשאירוהו בצורתו היהודית המובהקת. כי יאן זה היה בנו של המוכס המהולל יוסף אברהמוביטש, שפעל במחוז והגיע לעושר רב והיה מקובל בחברה הרמה של האצולה הפולנית־הליטאית. ובשנת 1495, משנגזרה הגזרה להגרש, לא אבה יוסף אברהמוביטש להפרד מנכסיו הרבים שצבר, במקרקעין ובבניינים שהיו מופקדים בידיו כתמורה לכספים שחבו לו האצילים. על־כן הוא טבל לנצרות וקיבל מעמד של שליאכטאי...

לו רצינו לפרט את שמותיהם של שאר הסטארוסטים שכהנו בלידה (ומשלו על־ידי־כך גם בבליצה), במשך כל ימי פולין העצמאית, היינו צריכים לנקוב בשמות כל אצילי ליטא המפורסמים. היו ביניהם בני משפחת פאַץ, סציפיון, ראַדזיוויל, סאַפייהא ועוד, ועוד.

בשנים 1520—1573 חי ופעל סיגיסמונט השני, המלך האחרון לבית היאגילונים. משנת 1544 הוא שימש הנסיך הגדול של ליטא ומשנת 1548 הוא הומלך על פולין. במאמציו באה בשנת 1560 התמזגות מלאה בין שתי המדינות שעד כה נבדלו בחוקותיהן. המלך הנאור הזה היה חסיד של החרויות הדתיות והנהיגן בשנת 1572 בכל רחבי המדינה המאוחדת. בשנת 1550 מסר המלך את בליצה לנחלה למיקולאַי ראַדזיוויל הנודע, המכונה בשם „האדמוני" („רודי"). בדברי ימי פולין נודע ראדזיוויל זה כחסיד נלהב של הכת הקלווינאית, בתנועת הריפורמה (— תיקוני הדת) הפרוטיסטאנטית. והוא מסר את בית התפילה הקתולי שבבליצה לידי אנשי כת זו. מני אז היתה בליצה למעוזם של בני הכת הזו, שעד כה סבלו רבות מן הרדיפות בכל המדינה. במשך כל המאה ה־17 היו כל הכנסים של חשובי הכת וכוהניה של העדה הקאלווינית, שהתכנסו לשם פתרון בעיות העדה („הכנסים הסינוֹדאַליים"), נערכים בבליצה, בכנסיתה הקאלווינית הגדולה.

מכיוון שדובר לעיל על מומר מבית ישראל, שהגיע למעמד רם בחברה ובמדינה באזור זה, הרי כדאי למנות עוד כמה כאלה, שחיו ופעלו בבליצה.

בין שאר תארי הכבוד שהיו נהוגים במדינה, שהאצולה הפולנית־הליטאית היתה שטופה ולהוטה אחריהם, היה התואר „המרשלק של השליאכטה". תואר זה לא היה קשור כל כך בזכויות מיוחדות, כמו בכבוד גרידא, והוא מתפרש כ„ראש האצולה" המקומית. כל סביבה וסביבה של עיירה, של יישוב עירוני־למחצה ושל עיר גדולה, היה לה „מרשלק

של השליאכטה" משלה. בבליצה עם סביבתה בין השנים 1608—1626 שימשו בתואר זה ארבעה אצילים בסדר זה: סמואל וולוביטש, יאן סציפיון, יוזף מוישוביטש ויעקוב יודקא. שני האחרונים היו צאצאיהם של מומרים.

סיגיסמונט ה־3 מלך פולין לבית ואזה (בית המלכות השוודידי), שמלך בשנים 1568—1632 חזר וחקק את החוק, שכל יהודי הממיר דתו לקתולית־אפיפיורית, נספח ממילא אל מעמד השליאכטה. רק בשנת 1768 ע"פ דרישות חוזרות ונשנות של האצולה הפולנית הגאה, ביטל הסיים חוק זה, כדי שלא יתרבו במדינה "האצילים מבני ירושלים"...

דבר התרבותם של המומרים במעמד האצילים בליטא בראשית המאה ה־16 נעשה לתופעה רגילה משום המגעים התכופים בין שני המעמדות האלה. בליטא עד שנת 1556 ובפולין עד 1538 היה לבושם המקובל של עשירי היהודים כלבושם של השליאכטאים. אלה ואלה נהגו ללבוש פאר, לחגור חרב בצדם ולרכב על סוס במסעיהם, או בכרכרה מקושטת. המוכסים היהודים היו רודים בבעלי החובות מבני האצילים ובאים לגבותם בלווית גונדה של חיילים שניתנה לפקודתם מטעם אוצר המדינה. היהודים העשירים היו מקובלים בחברת השליאכטאים, היו משתתפים בנשפי־החשק של אלה ובמסיבותיהם. בתקופה ההיא הגיעו למלכות עצומות הכמורה על נשואי תערובת בין יהודים לבנות האצילים, מבלי אשר הצד היהודי ימיר את דתו...

רק בסוף המאה הונהגו הגבלות על המגעים החברתיים הללו בין היהודים והנוצרים. בין ההגבלות: איסור על העסקת גויים וציון יהודים ע"י לבוש נבדל.

ד

בשנת 1520 נוסד לפי צוו המלכות הפולנית "ועד ארבע הארצות" — הוא השלטון המאוחד של כל קהילות היהודים אשר בפולין ובליטא. הוועד נוסד לשם הערכת המסים והארנונות של הקהילות, אשר עליהן לשלם לאוצר המדינה. כי המלכות לא היתה גובה את המסים מן היהודים מאיש ואיש בנפרד. היא היתה מטילה על היהודים מסים קיבוציים, קבועים למפרע. ועל היהודים עצמם היה לחלקם מכסות מכסות על כל קהילה וקהילה לפי גדלה ועל פי יכולתה. וכן על הוועד היה לגבות את המסים בשלמותם ולהכניסם אל גנזי אוצר המלוכה. ומכיוון שבידי הוועד היה מכשיר השפעה עצום כזה כקביעת מכסת המס על כל קהילה וקהילה, הרי ממילא נעשה בעל השפעה ובעל סמכות והכרעה בכל העניינים הפנימיים שבהם עסקו הקהילות. כל סידרי החיים הציבוריים של יהדות פולין־ליטא, הדתיים, התרבותיים והמשפטיים היו נקבעים על־פי "ועד ארבע הארצות". תחילה נקרא הוועד בשם "ועד שלוש הארצות" (הכוונה לפולין, ליטא ורייסן, זו רוס הדרומית). אחר כך הוסב השם ל"ועד ארבע הארצות": "פולין־גדול", "פולין־זוטא", ליטא ורייסן. הוועד נהג להתכנס לישיבותיו בימי היריד השנתי שהיה מתקיים פעם בלובלין, פעם ביארוסלאוו, יש שבעיר קרימיניץ או בכל עיר אחרת.

מאה שנים אחרי הווסדו התבדלו קהילות ליטא מ"וועד ארבע הארצות" בשל חילוקי

הדעות שנתגלו ביניהם וכוננו את „ועד המדינות" הנפרד, אשר כלל שלושה גלילים: גליל בריסק, גליל הארადנא (היא — גרודנה) וגליל פינסק. ברבות הימים, משגדלו קהילות הערים וילנה וסלוצק, נספחו גם אלו אל „וועד המדינות" כגלילים מיוחדים. שני הוועדים היו למעוז האוטונומיה (ההנהגה העצמית) של היהודים ודוגמה נאה להנהלה העצמית של עמנו בארץ נכר, לאורך כל דיברי ימינו. אך היא נתקיימה בידינו רק כ־250 שנה. בשנת 1764, בפקודת המלך סטאַניסלאַו־אוגוסט ולפי החלטת הסיים פוזר „ועד ארבע הארצות" ופעולותיו נפסקו. שלפי החלטת הסיים, מעתה ואילך יסלק איש איש מישראל את מסיו בנפרד, כפי שיטילו עליו השלטונות ע״פ הערכתם הם. ואילו „ועד המדינות" של ליטא האריך קיומו למשך עוד שנתיים ופוזר בשנת 1766, — היינו לפני 200 שנה.

תקנות „ועד ארבע הארצות" נרשמו בשעתן בפנקסי הקהילות הגדולות של הזמן ההוא. וכך הגיעו לידינו פנקסי קראקא, לבוב ופוזנא. ואילו תקנות „ועד המדינות" נרשמו בשלושה טפסים: זה של בריסק, של וילנה ובטופס הכולל, — הוא „פנקס מדינת ליטא". הרשומות הללו משמשות לנו מקור מוסמך ונאמן לחקר מצבם המשפטי, הכלכלי והתרבותי של היהודים במלכות פולין־ליטא המאוחדות.

מה היה כוחה הכספי של קהילת בליצה בשעתה, גם זאת אפשר ללמוד ולהסיק על־פי רישומי הפנקס הנ״ל, כפי שמסתבר מגובה המס אשר הוטל עליה ע״י „ועד המדינה" הליטאי. בשנת 1670 (שנת ה' ת״ל) היה על „ועד המדינות" להביא לקופת האוצר מסי גולגולת בסך 10.000 זהובים. מהם על קהילת בריסק, עם סביבתה, — שהיתה אז הגדולה והחשובה בקהילות ישראל בגולת פולין־ליטא, הוטלה המכסה של 900 זהובים. קהילת וילנה, שהיתה עדיין קהילה קטנה נתחייבה ב־180 זהובים. נובוגרודוק הגיעה בכוחה הכספי כמעט למחצית יכולתה של וילנה והוטל עליה להכניס 75 זהובים. ואילו על בליצה הוטלה מכסה של 20 זהובים בלבד. ולשם השוואה: על סמורגון — 40 זהובים, — פי שניים. גם בשנת 1673 הוטלו על קהילות אלו אותם המסים ללא שינוי.

„ועד המדינות" היה מטיל על קהילותיו גם היטלים לטובתו הוא, לשם כיסוי הוצאותיו השונות. גם היטלים אלה התחלקו בהתאם ליכולתן הכספית של הקהילות ולפי מספר תושביהן. בשנת ה' תל״ט, היא שנת 1679, הכניסו לקופת הוועד הגדולה בקהילות: בריסק סך 15 זהובים ו־26 גרושים; וילנה — 4 זהובים ו־10 גרושים; נובוגרודוק — 1 זהוב ו־5 גרושים; ואילו בליצה — רק $20\frac{1}{2}$ גרושים.

התמונה נשתנתה תכלית שינוי, מן הקצה אל הקצה במשך מאה השנים הבאות. בשנת 1717 הוטל על יהודי ליטא בלבד מס גבוה מאד, שהסתכם בסך 60.000 זהובים (לעומת 10.000 זהובים לפני 100 שנה), ואילו על יהודי פולין — 220.000 זהובים. מהם הוטל על בריסק סך 5.135 זהובים; על וילנה — 1.100 זהובים; על מינסק — 1.300 זהובים; על בליצה — 600 זהובים; ועל נובוגרודוק — 400 זהובים.

כאן הסתמנה עלייתה של קהילת וילנה בערכה הכמותי לעומת בריסק, ירידתה

המדהימה של קהילת נובוגרודוק ולעומתה עליית ערכה של בליצה. סיבת השינוי תתבאר להלן.

ה

בשנת 1648 הרים הצורר בוהדן חמיל (הוא גם המילניצקי) את נס המרד בקרב הקוזאקים המשועבדים נגד אדוניהם — בעלי האחוזות הפולניים, כשמטרתו לשחרר את ארצו מעוּלם. הטאטארים של החאן הקרימאי גילוו אליו והקלגסים המאוחדים פלשו אל פולין. הקוזאקים שנאו את היהודים הרבה יותר מאשר את הפולנים, משעבדיהם. כי היהודים שימשו מתווכים וסרסורים בין האדונים לבין האיכרים האוקראינים, המשועבדים להם. ועליהם, על היהודים, היתה מוטלת גביית מיסיהם של האיכרים לטובת אדוניהם. לכן את כל זעמם וכעסם שפכו המתקוממים בראש וראשונה על היהודים ועשו בהם שפטים באכזריות המציינת את אופיים. במשך שנות המלחמה הזאת, בין שנת 1648 ועד 1654 נפלו מידי הצוררים באוקראינה ובפולין רבבות־רבבות יהודים, שנטבחו ונשחטו בעינויים שאין לבטאם, כקרבנות עריצותם, על קידוש השם. באוקראינה בלבד למעלה מ־300 קהילות נחרבו עד היסוד. ואשר למיספר הנאמד של היהודים הרוגי השואה הזאת (הקרויה: גזרות ת״ח ות״ט), הרי הדעות חלוקות. הממעיטים נוקטים במספר 300.000 נפש ואילו המרבים נוקבים במיספר 600.000 נפש.

תוצאות מירדו של בוהדן חמיל היתה קריעת חלקה של אוקראינה, זו שמעבר השמאלי לנהר דנייפר מפולין וסיפוחה אל רוסיה הצארית. מאז, בתהליך של ריכוז הארצות הסלאביות גברה יד מוסקבה על זו של וילנה.

קהילות ישראל בליטא ניצלו ממוראות השנים ת״ח ות״ט, שאספסופו של בוהדן חמיל לא היגיע אל עריה. ברם, בהמשך המאורעות לא פסחה השואה גם עליהן. בשנת 1654, לאחר הפוגה בקרבות, שוב עלו גדודי הקוזאקים על פולין, כשהם נתמכים מעתה בצבאות הצאר אלכסי מיכאילוביטש על מנת לספח אל רוסיה את אוקראינה כולה, גם זו שמעבר לדניפר ועמה גם את גלילות רוסיה הלבנה, שהקוזאקים המרידו גם את אוכלוסייתה נגד הפולנים. בראשות ערב־רב זה שעלה על רוסיה הלבנה, חוץ ממצביאי החייל הרוסי עמדו ה„אַטאַמאַנים" אנטון ניבאַבא, מחנינקוֹ וקריבוֹשאַפקה, צמאי הדמים. בשנת 1655 קרסו לפניהם אחת־אחת הערים שברוסיה הלבנה: מוהילב, הומל, ביחוב, ויטבסק, מינסק ואחריהן ערי ליטא: לידה, וילנה, קובנה וגרודנה. במוהילב נטבחו היהודים לפי פקודת המצביא של צבאות הצאר. בויטבסק חלקם נשחט ואת הנשארים בזזו, הכריחום להמרת הדת ושלחום לפנים רוסיה. קמה בהלה רבתי בקרב היהודים ברוסיה הלבנה. ומשנתקרבו צבאות הצאר עם הקוזאקים אל שאר הערים קמה מנוסה כללית של היהודים אל עבר ערי המערב. יהודי וילנה, לידה, קובנה וגרודנה עזבו את בתיהם ונסו אל זאמוט. כן עשו גם רוב היהודים יושבי העיירות הפרוזות כמו נובוגרודוק,

כמו בליצה ואחרות. הנמלטים היתה נפשם להם לשלל ואילו הנשארים והנטפסים בדרכים נטבחו ללא רחמים.

גם בחזית אוקראינה שמעבר הימני לדניפר התקדמו הקוזאקים והיכו בפולנים וטבחו ביהודים עד הגיעם אל לבוב.

תבוסתה של פולין זימנה את שוודיה לבוא אל זירת הקרבות כדי ליטול את חלקה בשלל. מלכה — קרל־גוסטאוו ה־10, אשר הארצות הבלטיות אסטלאנד וליפלאנד השתייכו לו (קורלאנד — השתייכה אז אל פולין), פלש משם אל פולניה (1655) וכבש את כולה, יחד עם נתחי ליטא ורוסיה הלבנה. רבים מבני אצולת פולין, כמו הקנצלר רדזייבסקי או הוויבודה הוילנאי, הנסיך יאנוש ראדזיוויל תמכו בשוודים... (זה האחרון הסגיר את ליטא לחיילות השוודים). אז נהפכו מערכות המלחמה: הרוסים באו בווילנה לידי הסכם עם הפולנים על דבר הפוגה בקרבות ביניהם ופתחו יחד עם הפולנים בפעולה משותפת נגד השוודים (1656—1658).

השוודים היו במלחמה זו הצד היחיד שלא פרע פרעות ביהודים. הם הסתפקו בהטלת מס־כיבוש עליהם, אשר דילדל מאד את הקהילות. ולכן היו היהודים נאמנים להם ושילמו מסיהם לשוודים בלא כל נגוד, כפי שהוטל. דבר זה המיט עליהם צרה גדולה אחר־כך, בעת אשר שבו הפולנים לשחרר את עריהם. הם נקמו את ניקמת חרפתם בתבוסה ובמנוסה — מן היהודים: אנשים נשחטו בהנתחם אברים־אברים, ילדים נשחטו בזרועות אבותיהם, נשים נאנסו, הנמלטים אל בתי־הכנסת נשרפו בהם חיים...

מיד לאחר נסיגת השוודים מפולין נכרתה ברית שלום בין שתי אלה (בשנת 1660) ופולין חזרה להלחם נגד רוסיה במטרה להחזיר לידה את אוקראינה, כשהיא הפעם נעזרת ע״י החאן הקרימאי, הכפוף לתורכים. הרוסים נאלצו לנטוש את רוסיה הלבנה ובנסיגתם שוב סבלו לידה (1659), נובוגרודוק ובליצה (1660) משוד, ביזה, אונס ורציחות. מלחמה עקובת דם זו נסתיימה בשנת 1667 כששני הצדדים הסכימו להפסיקה למשך 13 שנה. אוקראינה נשארה מחולקת לשני חלקים, על־פי זירמו של הנהר דניפר, כשעברו השמאלי סופח לרוסיה והימני אל פולין.

פורענויות אלו המיטו שואה על יהדות פולין, ליטא ואוקראינה. זו האחרונה הושמדה בחלקה הרב. בעיקבות הקרבות צעדו הרעב והמגפות. רבים נשארו ללא מחסה, רבים ניתקו מקרוביהם. רבים נימכרו ע״י הקוזאקים לעבדות הטאטארים הקרימאים, אשר הובילו את העבדים לממכר בקושטא. שם הם ניפדו ע״י אחיהם בתורכיה בכספם ובכספי הקהילות היהודיות אשר באיטליה ובהולנד. רבים נדדו בדרכים בחפשם את קברי אהוביהם. בנות ישראל רבות נחטפו ע״י הקוזאקים לנשים. מהן היו שנגאלו מידי שוביהם על פי צוו של יאן־קזימיר מלך פולין, כאשר שיחרר אדמתו מן הכובשים.

ו

השואה האיומה של יהדות אירופה המזרחית בעקב גזירות ת״ח ות״ט עם המלחמות

שלאחר מכן, שבעטין נחרבו 700 קהילות ישראל בשלמותן או בחלקן, גרמו להחדרת רגש היאוש אל לב האומה. המפלט היחידי מדיכדוך־נפש זה נימצא אז בהתגברות הזיות מסתורין, שהיו בבחינת תוחלת אחרונה באפס כל תיקווה לעצם המשך קיום האומה. ביהדות המערב שימש המסתורין כנחמה ביאוש העם בעקב מצוקות הזמן עוד מימי ראשית האינקוויזיציה. ביהדות הדור התגברה הכמיהה לגאולה שמצאה את ביטויה בתורת הח״ן הכלולה בקבלה לשיטותיה השונות, אשר נתנה תשובה לסיבת יסורי העם ותכליתם, שאינם אלא חבלי משיח. תורת הניסתר הכתה שורשים עמוקים בכל רחבי הגולה הסלאבית ורבים הגו בה על מנת למצוא בה ניחומים בצוק העתים ע״י חישובי „קץ הפלאות״. עסקו בה לא רק רבנים למדנים ובחורי הישיבות, כי אם גם פשוטי העם אשר שאבו ידיעותיהם בסיתרי הזוהר מפי דרשנים ומגידים.

תורת הניסתר הכינה קרקע פוריה להתפשטות השבתאות בקהל ישראל בפולין עצמה, הגדולה והקטנה, בווהלין, בפודוליה, ברוסיה הלבנה ובמקצת גם בליטא. לשבתאות נימצאו תעמולנים ומפיצים מוכשרים שפעלו גם באזור זה, שהננו דנים בו. כמו למשל, הרב המקובל ר׳ ישראל בר׳ אהרן יפה, שהיה ר״מ ואב״ד בשקלוב, שחיבר ספרים הרבה בקבלה, כמו „אור ישראל״, „תפארת ישראל״ ועוד. הוא עבר בהרבה ערי פולין וליטא, בווילנה, לידה, גרודנה, נובוגרודוק, סלוצק, מינסק, לובלין ופוזנא ודרש בבתי הכנסת ע״פ סיפרי הקבלה. הוא גם התנהג בפרישות ע״פ „דרך הניסתר״. אין כל ספק שדברו הגיע גם אל אנשי בליצה. אפשר להניח שגם דרש את השבתאות בה, באשר נהג שלא לדלג על כל קהילה בנדודיו אלה, בין שהיא גדולה ובין שהיא קטנה, כדי לזכות את העורגים לגאולה בדיברי נחומים על ביאת הגואל הקרובה לבוא.

אחד מעמודי התווך של השבתאות בליטא ובריסין היה ר׳ השיל צורף מווילנה, שהיה תעמולן לה בעל־פה ובכתב. גם הוא היה מטיף נודד בקהילות שבאזור אך נוסף לכך היה מרבה להפיץ מכתבי „התגלות״ ונבואה אודות המלך המשיח שקם באיזמיר. גם מכתבי־פלסתר נגד הרבנים המפקפקים שלח ר׳ השיל צורף לראשי הקהל בעיירות הנידחות יותר. ומהם ודאי שהגיעו לידיעת קהל ה׳ בק״ק בליצה. בכל אופן, הלך־רוח מלא כיסופים משיחיים ואמונה בש״צ היו ניכרים מאד במרחב שבין פינסק למינסק ותאים שבתאיים גלויים נתקיימו בשתי הערים האלו ובנובוגרודוק, בבליצה, בסלונים ובעוד קהילות סמוכות. וכל זאת למרות העובדה, שבמרכזי לימוד התורה הקרובים — בווילנה ובגרודנה, רבנים מפוקחים בעלי השפעה ואוטוריטה השתדלו לרסן את התסיסה ברחבי גלילותיהם והדיחו את נאמני השבתאות הפורחות.

הכישלון המחפיר של שבתי צבי ודבר התאשלמותו הפומבית גרמו בחוגים הקיצוניים של תנועתו לשתי תופעות: או להתיאשות מן היהדות ולהליכה בדרכו זו, או להעמקת ההזיות המשיחיות. בקרב האחרונים חי ופעל באמצע המאה ה־17 המקובל ר׳ אברהם קונקי, איש וילנה. היה זה מטיף נודד אשר עבר על פני כל העיירות שבאזור הנידון

ודרש בעניין האמונה בש״צ לאחר התאשלמותו. הוא היה מפרש את המרת דתו של המשיח בדרך סוד ע״פ קבלת האר״י, כמעשה של קבלת יסורים וירידה לבירא עמיקתא לצורך עליה לאיגרא רמא. יחד עם אברהם קונקי הטיף לתשובה ותיקון המקובל חיים מלאך, יליד פולין שישב זמן רב בתורכיה. הוא חזר לפולין כשד״ר ואגב כך הטיף לאמונה בש״צ, אף־על־פי שהמיר דתו. לשניהם יש ליחס השפעה רבה על ר׳ יהודה החסיד, שהקים את הכת החדשה של „החסידים ואנשי מעשה״.

המקובל ר׳ יהודה החסיד הלוי (ה׳שצ״ח—ה׳תס״א) היה איש העיירה שידלובצה הסמוכה לגרודנה. בכישרון הטפתו בכל סביבות אזורנו הנידון, הוא רכש תלמידים הרבה. שלא כדרך השבתאים המושבעים שהטיפו לאמונה בש״צ, באשר האמונה הפסיבית בלבד מחישה את הגאולה, הטיף ר׳ יהודה החסיד לאמונה אקטיבית בגאולה הקרובה, הניתנת לקירוב בעזרת תיקוני תשובה, בסיגוף ובתעניות וביסורין. ועוד דרך המקרבת את הגאולה — העליה לארץ הקודש. ב„חברת החסידים״ שהקים היו רובם מקובלים ותלמידי חכמים מובהקים. את השם „חסידים״ הוא סיגל להם והנהיג זמן רב לפני קום החסידות בנוסח הבעש״ט.

רבני ווילנה וגרודנה שחרדו מכל גילוי המשיחיות לא הבינו להבדל היסודי שבין תנועת ר׳ יהודה החסיד לבין שאר ספיחי השבתאות ורדפו אותו ואת חבורתו. מסע ר׳ יהודה החסיד לארץ־ישראל נתארגן בשנת 1701 בהדרכתו של ר׳ חיים מלאך. המסע על כל קשייו, התרחשויותיו והרפתקאותיי תואר בספר „שאלו לשלום ירושלים״ (לר׳ גדליה מסימיאטיץ). שניים מאנשי החבורה העולה לא״י היו ר׳ שלום־שכנא בעליצער ואחיו ר׳ יודל־וולף, שנקראו כנראה כך ע״פ מקום לידתם — בליצה. שניהם ניספו בדרך עם רבים אחרים ופרטים על כך חסרים.

בשנת 1700 פרצה „מלחמת הצפון״ וערי ליטא וחופי הנימאן העליונים שוב ראו את קלגסי הצאר הרוסי הנלחמים על אדמה זו נגד השוודים. קהילות ישראל שטרם הגלידו פצעיהם העמוקים מן המלחמות הקודמות שוב נחרדו וגם נתדלדלו באדם ובנכסים.

בשנת 1700 כרת פטר ה־1 מלך רוסיה ברית משולשת עם אוגוסט השני מלך סכסן ופולין ועם מלכות דנמרק נגד קרל ה־12 מלך שוודיה. מטרת פטר היתה לתקוע טריז לים הבלטי ועי״כ „לקרוע חלון לרוסיה אל עבר אירופה״. ההרפתקן העולמי, קרל ה־12 איש התעוזה ושואף הקרבות נחת בדרך הים ליד קופנהגן והכריח את דנמרק לנטוש את הברית. את הרוסים הוא היכה במבצר נאַוואַרה שבאסטוניה וחדר מליפלאנד אל פולין דרך צפון ליטא. בשנת 1702 נכבשו חופי הנימאן העליונים וקהילות נובוגרודוק, בליצה, לידה שקלו למטרפסם טבין ותקילין דמי מס־כיבוש.

מן המזרח התקדמו לקראת השוודים חיילות הצאר פטר ובעברם את ווילנה התרכזו ליד גרודנה כשרוב יהודי הערים נסו מערבה. קרל ה־12 נע להקיף את גרודנה מערפה ואז נסוגו הרוסים אל עבר אוקראינה. הם נסוגו בדרך עקיפה, בדרך אל בריסק ומשם

דרך העיר קובל אל קיוב. בדרכם זו סבלו מהם יהודי בריסק וקובל. בינתיים היכה קרל בפולנים ואילצם להסתלק מן הברית עם רוסיה. לאחר זאת הוא שגה בגאוותו את שגיאתו הגורלית והעמיק לחדור אל תוך אוקראינה ברדפו אחר הרוסים המתחמקים. ליד העיר פולטאבה חיכה כבר למלך קרל ה„הטמאן" (— הנציב) של אוקראינה, מזיפה, אשר בגד ברוסים וניספח אל השוודים. בשנת 1709, במערכה כבדה ליד פולטאבה ניגף קרל ה־12 ופצוע בקרב הוא נס עם מזיפה ונמלט אל תורכיה.

בשביל רוסיה היו תוצאות המלחמה הזאת מזהירות ביותר: היא רכשה את הארצות הבלטיות אסטוניה וליפלאנד, היא יסדה את הבירה החדשה, את פטרסבורג כעיר מוצא אל הים ולבסוף היא הכריזה את עצמה לקיסרות, ומלכה — פטר ה„גדול" הוכרז כאימפראטור (ש. 1721).

ואילו ביחס לאזורנו, הרי תוצאת „מלחמת הצפון" היתה העובדה, שהמצודה המהוללת של העיר לידה, זו שעמדה עד כה בפני כל כך הרבה צרים שהסתערו עליה (אם כי לא הצילה את העיר מחיילות הרוסים בשנת 1655, בשנת 1659 ובשנת 1694), נהרסה ונחרבה כליל ע"י צבאות המלך קרל ה־12 (בשנת 1702). מאז היא לא שוקמה ונשארה עומדת בחורבנה. העיר לידה הפסידה את מעמדה כעיר מבצר.

ואשר ליהודי לידה, נובוגרודוק ובליצה, הרי „מלחמת הצפון" המיטה עליהם הרס ודילדול נוספים.

כל ההתרחשויות הטראגיות שהתחוללו במאה ה־17 באזור הנידון, אשר מנינו אותן בפרק ה', דילדלו את מספר היהודים באזור והמעיטו את כוחו הכלכלי. ועל כן לא יפלא, שבפנקס „ועד מדינות ליטא" נימצא רשום בשנת ה.תכ"ד, היא שנת 1664 (שנתיים לפני „שנת הגאולה" לפי שבתי צבי), שקהילת בליצה חייבת ל„ועד" חוב עצום, שנצטבר והגיע לסכום של 2.092 זהובים. גם קהילת נובוגרודוק שקעה בחוב דומה לקופת ה„ועד", חוב שהגיע לסך 2.600 זהובים.

ברם גם במאה ה־18 לא הוטב מצב יהודי פולין, עם ליטא הנכללת בתוכה. כך בשנים 1741—1744 שוב נערכו פרעות ושחיטות בגלילות המזרח של פולין. ב־17 בחודש מאי 1741 שדדו האוקראינים המתמרדים והרגו ביהודים בעיירה טשימיניצה, ובשנת 1744 ביהודי אמסטיסלאב ואומן. בשנת 1751 התקוממו איכרי רוסיה הלבנה נגד ה„פאנים" המדכאים אותם ואגב כך שחטו את כל המשפחות היהודיות שהתגוררו בכפר קראסנה, שליד בליצה. במהומות ההן עלתה באש ונשרפה העיר נובוגרודוק, שהיתה בנויה רובה ככולה קורות־עצים, כדוגמת שאר עיירותיהן של פולין וליטא. ויהודי נובוגרודוק שהצליחו להציל נפשותיהם נשארו בעוני ובחוסר כל.

במשך כל המאה ה־17 סבלו יהודי פולין־ליטא ברכוש ובנפש ומיספרם גדל אך במעט. אך היו מקומות שמיספרם ירד ירידה תלולה. באמצע המאה ה־18 ירד מיספר היהודים בבליצה ועמד בסך הכל על 288 נפש...

ז

המאה ה־18 עברה על יהדות אזורנו בסימן המריבה החריפה, שהתלקחה בעקבות המחלוקת בין החסידים למתנגדיהם. בליצה שוכנת באמצע הדרך שבין גרודנה למינסק, ובמרחק שווה לווילנה ולוויטבסק; האמונות והדעות הגיעו אליה משני הקצוות המנוגדים האלה גם יחד.

וילנה וגרודנה עם לידה היו בימים ההם מרכזי הלמדנות התלמודית בליטא. את קרנה של וילנה הרים הגאון ר׳ אליהו בר׳ שלמה־זלמן, הנודע בכינויו הגר״א (1720—1797). הוא דאג להגדיל תורה ולהאדיר גם בערי השדה באמצעות שליחיו ותלמידיו הרבים והגדולים בתורה. אל גדולי הלמדנות נימנו גם ר׳ אליעזר בר׳ צבי־הירש ור׳ אלכסנדר זיסקינד, מרבני גרודנה. ובלידה נימנה עמהם ר׳ דוד׳ל בר׳ אריה־לייב, הוא „הלידאי״ (— „דער לידער״, כפי שהוא נקרא בעם). בפינסק ישב אז על כסא הרבנות ר׳ אביגדור בר׳ חיים, מתלמידיו המובהקים של הגר״א. השפעתם של כל אלה הקרינה הרחק הרחק ממקומות כהונותיהם וקולם נשמע ברמה גם בבליצה הקטנה.

אך מאידך גיסא, ישב בוויטבסק ר׳ מנחם־מנדיל, אשר שימש את הבעש״ט בחייו והיה אחר־כך תלמיד וחבר ל„המגיד ממיזריץ׳ ״. הגאון ר׳ שניאור־זלמן מלאדי נימנה בין תלמידיו. ר׳ מנחם־מנדיל הלך בשליחותו של המגיד, ר׳ דב־בר כדי לעשות נפשות לחסידות ועבר על פני כל העיירות שבגליל ודרש והטיף לחסידות, גם אשר לאורח־חיים וגם אשר למנהגי תפילה. הוא דרש בבתי הכנסיות שבערים, כמו מינסק וכמו וילנה ואף בעיירות הנידחות והקטנות. הוא ביקר בווישנייב שע״י וולוז׳ין, באיוויה, בנובווילניה, בנובוגרודוק, בקריליץ, באושמינה. ובוודאי לא דילג על בליצה, בהיותו בנובוגרודוק, אם כי שמה לא ניזכר בביאוגרפיות של מטיף זה. הוא גם הרשה לעצמו להתקיף בחריפות את הגאון מווילנה, אך נידרש על כך לבקש סליחתו...

המגיד ר׳ דב־בר ישב זמן רב ישיבת קבע ברובנה הקרובה והטפת תורתו נשמעה בכל האזור. ר׳ אהרן ה„גדול״ מקרלין עשה׳ נפשות באזורנו וחבורות „אנשי קרלין״ נתארגנו במקומות הרבה ואפילו גם בווילנה עצמה. כמו כן נתארגנו גם חבורות „חסידי מיזיריץ׳ ״ במינסק ובווילנה, בראשותו של ר׳ מנחם־מנדיל מוויטבסק.

מרכז חשוב לחסידות היתה העיירה אמדור שליד גרודנה, בראשותו של ר׳ חיים־חייקא, תלמידו של ר׳ אהרן מקרלין; מרכז שהתקיים במשך כל ימי חייו של ר׳ חיים־חייקא, רבם.

הרב ר׳ לוי־יצחק, „סניגורם של ישראל״, היה בימי נעוריו רב בערים פינסק וזיליכוב, לפני שנתקבל לרב ולאב״ד בברידטשוב, אשר בה נתפרסם. לפי הוראות מורו ורבו — המגיד ממיזיריץ׳, הוא עבר בכל עיירות הסביבה והטיף לחסידות. הוא היה בגורודישץ׳ ובראדושקוביטש, במיר ובניסוויז׳, בנובוגרודוק ומשער אני על סמך קירבת המקומות הללו — גם בבליצה.

גם החסידות החבדית פעלה בסביבה. כידוע האירגון המסועף של חב"ד מושתת על „שליחים" ו„משפיעים"; „שליחים" — לאיסוף האמצעים הכספיים ו„משפיעים" — להפצת הרעיון. אלה ואלה נדדו מעיר לעיר, מכפר לכפר, בכל האזור ובכל העיירות. ודווקא בקטנות ובנידחות ראו ברכה רבה, באין להם שם יריבי־ויכוח מסוכנים.

בשנת תק"ן (1790) נתרבו החסידים בעיר מינסק והגליל ועשו להם „מניינים" מיוחדים לתפילה ול„התוועדות". והיה ריב ביניהם למתנגדים. גם בווילנה נוסד „מניין" בסתר, בבית הנגיד ר' מאיר בר' רפאל. בשנת תקנ"ג נתרבו החסידים בפינסק ומשם הגיעה השפעתם אל ערי השדה שבסביבה וקמו „מנייני־סתר" בנובוגרודוק וגם בבליצה.

בכמה ממקומות האזור נעשתה ידם של החסידים כה תקיפה, עד שנעשו מהם לראשי קהל. ובשנת תקנ"ד הם הדיחו מכסא הרבנות בפינסק את האב"ד ר' אביגדור בר' חיים שהיה מתנגד חריף ותוקפני. וכל זאת למרות העובדה, שהאוטוריטה של ר' אביגדור היתה רבה מאד ועל־פיו התנהלו העניינים בשלושים קהילות אשר בסביבת העיר פינסק; וקהילת בליצה בכלל זה. ר' אביגדור פנה אז אל הגאון ר' אליהו בווילנה ועורר אותו לפעולה נמרצת נגד החסידות המתפשטת.

באמצע המאה היו גם בבליצה מחלוקות ומריבות על רקע התנגשות של שתי ההשפעות המנוגדות, אשר זרמו אליה ממעוזי החסידות מזה, וממרכזי המתנגדות — מזה. רק היותם מיעוט בין תושבי העיירה הציל את הקהילה מן ההתפלגות. ועד אמצע המאה ה־19 עוד נתקיים בצד ביהכ"נ הגדול שבבליצה גם „מניינם" של החסידים. ולא עלה בידנו לקבוע — של איזה מין חסידים, לפי איזה נוסח. אולם במשך הזמן דעכה בה פעילותם בעקב ההגירה של בני העיירה אל הערים הגדולות ואף מעבר לים וכמו כן בעקב ההדחות והחרמות מצד גדולי המתנגדות הרודפת... פעילות החסידים דעכה לאיטה, נאלמה ונעלמה.

ח

תוצאות תנועות המסתורין בישראל היו שונות מאד זו מזו. מן הנטיה אל הקבלה צמחה גם תנועת „החסידים ואנשי המעשה" שמורה ורבה היה ר' יהודה החסיד, תנועה שגרמה לעליה לארץ־ישראל. וכן גם החסידות מבית מדרשו של הבעש"ט, אשר חרשה חריש עמוק ומפרה את רוח ישראל. ברם, מאידך גיסא, על קרקע הקבלה צמחה גם ההזיה השבתאית, שתוצאותיה היו כה טראגיות לעמנו.

אחת מספיחי השבתאות, שנתגלתה מאה שנה אחרי שבתי צבי, היתה תנועת יעקב פראנק, שגרמה בפולין לטבילה המונית לנצרות לפי הנוסח הקתולי־האפיפיורי. תנועת פראנק לא נחקרה מחקר סופי, ואין בידינו פרטים ממצים על שיעורה, ממדיה, אנשיה ואחריתם. ידוע לנו שכמה וכמה מן המשתמדים זכו באמצע המאה ה־18 לתוארי אצולה ולנחלאות בגלילות פולין וליטא השונים. השליאכטאָים ממוצא כת פראנק לא התבדלו

לעדה סגורה, כדוגמת ה„דֶנְמֶה" של ש"צ, כי אם התבוללו בדור השני בקרב החברה הפולנית. הם התאמצו מאד להחשב לפולנים ממש והשתדלו להשכיח את מקורם היהודי.

אין אנו יודעים, מה עומק החריש שנחרש ע"י הפראנקאָ:ת במחוזנו. אך מוצאים אנו מספר ניכר של בעלי אחוזות בין בליצה לנובוגרודוק, שצור מחצבתם מאנשי פראנק ועדתו. למרות כל ההתכחשויות והעלמות צפים ועולים לפנינו שמותיהם של כמה מתושבי האזור, הידועים ע"פ עדויות מהימנות, או הנחשדים — ולא בלי יסוד — כצאצאי הפראנקאָים המשומדים.

כן למשל, ישב בראשית המאה, באחוזתו שליד הכפר ליניאָני, בקרבת בליצה, בעל נחלה בשם שימאַנובסקי (— שמעונובסקי !), שהקומפוזיטור Karol Szymanowski (1883—1937) — מגדולי מלחיני פולין לאחר שוֹפֶּן — היה מצאצאיו. על בעל אחוזה זה ידוע בבירור, שהיה נכדו של איש מאנשי כת המומרים. Samuel Moszkiewicz, שהיה היסטוריוגראף פולני נודע בזמן ההוא וחיבר מסות על עתיקות גליל נובוגרודוק, נולד וחי באחוזתו בקירבת בליצה. בכתביו הוא דן על מוצאם המשפחתי של כמה מחשובי הסביבה, אבל לא הזכיר אף במילה אחת את מוצאו שלו, המתיחס אל בית ר' שלמה סג"ל, — מראשי הכת.

מעורפל מאד הוא מוצאו של הפילוסוף־המיסטיקן Andrzej Towiański, יליד הכפר אַנטוֹשוויניאֶץ (1799—1878), שמכל תורתו, על נטייתה לראות את ישראל בתפארתו הרוחנית והמדינית, נודף ריח חריף של מסתורין שבתאי־פראנקיסטי. שיטתו, „השיטה הטוֹביאַנית" איננה אלא „תרגום" לתפיסה פולנית של הקבלה הלוריאַנית, ובמידה רבה — לחסידות ברוח ר' יהודה החסיד. היא כללה יסודות של שלטון הרוח על הבשר, פולחן התפילה מתוך התלהבות (אך הנאמרת בלחש), טבילות של טהרה, חיי סיגוף מתוך התבטלות ה„אני", ענווה, כניעה לגזרות האלהים וצפיה דרוכה ל„התגלות" ולגאולת העם (הפולני והיהודי !), יחד עם האנושות כולה. ה„חסידות" הזאת צדה כמה וכמה אישים דגולים בעולם המחשבה הפולנית מבני זמנו ומבני הדור הבא אחריו. מבין היהודים המתבוללים נגרר אחריו גרשון ראָם, איש וילנה, ממשפחת המדפיסים הנודעת, שהמיר את דתו בשנת 1842. את יחסו של טוביאנסקי אל היהודים ואל היהדות סיגל לעצמו חברו — הגדול במשוררי העולם הסלאבי — אדם מיצקביץ' (1798—1855).

כידוע, בני משפחת אדם מיצקביץ' העלימו אחרי מותו את כל המיסמכים המתיחסים אל מוצאו של המשורר. במוזיאון שעל שמו, בווילנה (נוסד ב־1956) הנמצא בבית אשר בו הוא סיים את הפואימה „גראַז'ינה" (1822), אין מיסמכים על לידתו ולידת הוריו. כך הודיעוני משם לאחר פניות חוזרות ונשנות. בידי החוקר הד"ר שמואל שפס נמצא תצלום עדותו של ההיסטוריון הפולני הנודע ליאונארד חודז'קו, שהוא בן דורו של המשורר. ההיסטוריון הפולני רשם בשנת 1834 שורות אלו: „אביו של מיצקביץ' ממשפחה אצילה אך בלתי אמידה" והוסיף: „אביו ממוצא יהודי שהתנצר"... ואם נאמר שהדבר הזה אירע

בערך כ־35 שנים לפני הולדתו של המשורר (בשנת 1798), הרי יוצא, כי שנת המרת דתו של האב אירעה בסמוך לשנת 1760, שהיא שנת התנצרותם של כת הפראנקיסטים (הם נטבלו בין שנת 1759 לבין שנת 1763). הפרופ׳ ג. שלום בסיפרו על הפראנקיסטים מביא ידיעה ע״פ העתון "Allgemeine Zeitung des Judenthums" משנת 1838 (הווה אומר, שיצא עוד בחיי המשורר!), המספרת, כי בילדותו היה מיצקביץ׳ נוהג לבקר בבית דודו היהודי (כנראה — דודו מצד אביו — הערת י.כ.צ., ומשלו גם פיזור האותיות), דודו — שלא המיר דתו... (על כך ראה ד. לזר: „ישראל האח הבכור״; ב„מעריב״ 17.9.1965).

מסמכי בית מיצקביץ׳ הושמדו במידה יסודית כזאת, שעד היום מוטל בספק אפילו המקום, בו נולד המשורר. ברם, ההעלמה וההשתקה המכוונות הללו, הנן כשלעצמן עדות קולנית ומוסמכת מאד, המאשרות את המוצא היהודי של המשורר. רוב החוקרים מאתרים את לידתו באחוזה שליד הכפר אוסובייץ, בקרבת בליצה מזה ונובוגרודוק מזה. והמסתייגים בקביעת שם הכפר, מסתפקים בציון הסביבה בלבד: ליד העיירה בליצה, או ליד העיירה נובוגרודוק.

אשר לאם המשורר, הרי הידיעות עליה אף הן לקויות בחוסר. ידוע לנו על נכונה, שאמו ברברה לבית מאייבסקי היתה בתו של מומר מעדת פראנק. על כך ישנה גם עדות פולנית מוסמכת. כתב זאת הרוזן קסאַברי בראניצקי על־פי דבריו של ידידו — המשורר עצמו, ופרסם את הדבר בהקדמה שחיבר לתרגומו הפולני של הספר „פתח תשובה״ מאת ר׳ גבריאל ב״ר יהושע שוסברג, שיצא בפריס לפני מאה שנה. (ראה ד. לאזר: „בין שתי נשמות״, ב„מעריב״ 5.2.1965). כידוע, בדור הראשון להשתמדותם, נהגו אנשי ה„כת״ להגביל עצמם בקשרי חיתון בינם לבין עצמם בלבד... יש רואים בשם „מאייבסקי״ התיחסות אל האחוזה „מאייבקה״, הסמוכה לכפר בּוֹנדאַרי, שבסביבת בליצה.

ומעניין לציין, שגם אשתו של המשורר הגדול, גם היא במקרה ממוצא הכת של יעקב פראנק. בעדת פראנק היה הראש וראשון בה הזקן ר׳ אלישע שור מן העיירה רוהאטין שבפודוליה. בהתנצרותם נקרא הוא ובניו בשם וולובסקי, שהוא תרגום פולני של השם שור. בנו בכורו של ר׳ אלישע שור, — שלמה, נקרא בטבילתו בשם פראנצישק וולובסקי; פראנצישק — לכבודו של פראנק עצמו. בתו — מריה, נישאה לבעל האחוזה שימאנובסקי, מסביבת בליצה, שכבר הזכרנוהו לעיל. אגב, מריה זו היתה פסנתרנית מחוננת ולנגינתה האזין וגם התפעל ממנה הזקן מוויימאר — המשורר הגדול — י.וו. גיתה (נ. ל.: „מעריב״ 17.9.65). בתה של שימאנובסקה, היא צלינה שימאנובסקה היתה לאשת חיקו של אדם מיצקביץ׳.

הפרטים האלה מסבירים במידה ידועה הן את העקיצות אשר שלח אדם מיצקביץ׳ אל עבר היהודים, ומצד שני את היחס הפתיטי, אשר היה לו אל רעיון הגאולה המשיחית של היהודים ושל הפולנים גם יחד; של שני העמים שראם קשורים זה בזה.

ואם משיחים אנו במיצקביץ׳ איש סביבת בליצה, אין אנו פטורים לעבור בשתיקה על

אהבתו את הסביבה היפה, בה נולד וגדל. בכתביו ובמכתביו נזכרת בליצה כמה פעמים בריגשי חיבה ונוסטאלגיה עמוקים. לעברית, פרט ל„פאן תדיאוש" תורגמו אך מעט מיצירות המשורר הגדול. ולכן נביא בזה כמה מקומות בלבד.

בימי „פאן תדיאוש" כבר לא היתה קיימת „מלכות פולין" הגדולה והמעטירה. אדמותיה חולקו בין שכנותיה ולה השאירו רק את „נסיכות וארשה" בחסדי נפוליאון קיסר צרפת, שהנסיכות חסתה בצל כנפיו. בליצה עצמה היתה נמצאת בתחומי הקיסרות הרוסית ושכנה קרוב לגבול הנסיכות הווארשאית. בספר השביעי של שירת־העלילה „פאן תדיאוש" מתואר ויכוח בין השליאכטאים מבני דובז׳ין, בשאלה, האם לעלות בחרב שלופה נגד יריבם מבית סופליץ. והיהודי יענקל הטוב והחכם נושא דברו בפני הניצים חמומי המוח כדי להשקיט את הרוחות הנסערות. הוא מיעץ לנהוג במתינות ולחכות לאביב, לפלישת צבא נפוליאון, העתידה לבוא נגד הרוסים. והוא אומר:

...„אני יהודי, מלחמות לי זרז, שהיתי
בבליצה, ויהודים עד לגבול ראיתי;
אומרים, כי הצרפתי על גדות לוסוסנה חנה,
ומלחמה עוד תפרוץ באביב השנה,
חכו־נא איפוא..." (תרגום י. ליכטנבום)

בקרבת בליצה נמצא האגם הנרחב והעמוק, העטור יערות עבותים ויפה־הנוף, הנקרא „סוויטיאַז׳". על גדותיו שוכן כפר הנקרא אף הוא בשם זה. המה נזכרים בכמה מקומות ב„פאן תדיאוש". גם הנהר „אושה", יובלו של הנימאן, המשתפך אליו ליד גרודנה והזורם ליד הכפר סוויטיאז׳, אף הוא נזכר בפואימה. לאגדה על־דבר „מלכת האגם", השוכנת במעמקי מימיו, הקדיש מיצקביץ׳ בלדה נפלאה בשם „סוויטיאז׳אנקה".

בסביבות בליצה, באחוזותיהם הנרחבות ישבו בני האצולה הפולנית־הליטאית משופעים עושר רב והנהנים מעבודת כפם של האיכרים המשועבדים. והם עצמם פנויים להתמסר לצייד, לנשפי־חשק אך גם למדעים ולפעילות אינטלקטואלית. לכן רבים מהם נתפרסמו בדברי ימיה של פולין. היו ביניהם מדינאים, סופרים ואנשי מדע.

מהם כדאי להזכיר את יאן צ׳יצ׳וט, יליד הכפר ז׳יפייבו (1787—1847), שהיה חברו וידידו של א. מיצקביץ׳ משנות לימודיהם בביה"ס בנובוגרודוק ומשנות הלימודים באוניברסיטה בווילנה. היה זה אוספם, מכנסם ומתרגמם לפולנית של שירי־עם משל האיכרים, שחוברו בניב הרוסי־הלבן. כן ראוי להזכיר את תומש זאן, יליד הכפר סיידלישצ׳ה (1791—1855), שהיה סופר ומשורר של האסכולה הרומאנטית, מחבר בלדות וסטירות, שהשפיע השפעה ניכרת על א. מיצקביץ׳. ראוי לציין את שמותיהם של חוקר הטבע, הד"ר ולאדיסלאב דיבובסקי, של הפילוסוף פלוריאן בוכוויץ (נפטר ב־1856 ונקבר

בכפר דאריבו), **של העסקן** יוליאן קורסאק, **של הפטריוט** תדיאוש רייטאן, **של חוקר העתיקות** — סמואל מושקייביץ׳. **כולם היו ופעלו בסביבת בליצה ובקירבתה.**

ט

במשך כל ימות הממשל הפולני עסקו יהודי בליצה במסחר הסיטונאי והקמעוני בעיירתם וברוכלות בכפרים הסמוכים. הם היו בעלי אכסניות, מפיקי היי״ש ובעלי בתי מרזח. הם שימשו סרסורים, מתווכים וחוכרים לבעלי האחוזות הסמוכות. כעומדים בין ה„פריץ״ העריץ לבין האיכרים המשועבדים, הם שימשו מטרה לשנאת המנוצלים עוד יותר מאשר לשנאת המנצלים עצמם ועי״כ הסתכנו יותר בימי ההתמרדויות, הנדירות, אמנם. כבעלי מלאכה מעולים הם סיפקו צרכיהם של האיכרים ושל השליאכטאים גם יחד. כחוסים בצילם של בעלי האחוזות, השרירותיים לפי טבעם, הם היו נתונים לחסדיהם וצריכים היו לעמוד בכל הקפריסות והשגעונות של האצילים המפונקים, אשר לעתים קרובות התעללו בהם והשפילום עדי דיכוי כבודם האנושי. מעמדם המשפטי, הכלכלי והחברתי לעולם לא היה יציב והיה נתון להפכפכותם של האצילים הרודים בהם. חוקים מגבילים היו כובלים את פעילותם, לעתים יותר ולפעמים — פחות. כזה היה מצבם של יהודי בליצה על סף חלוקת פולין ע״י רוסיה, פרוסיה ואוסטריה, בשנים 1772, 1793 ו־1795. החלוקה האחרונה סיפחה את כל ליטא ואת מרביתה של פולין אל רוסיה הצארית.

משעברה ליטא כולה לשלטונם של הרוסים, מיד נתגלה חוסר כשרונם של אלה באירגון המערכת האדמיניסטראטיבית. במשך זמן ממושך לא מצאו השלטונות החדשים את ידיהם ואת רגליהם בהסדר הנהלת החבלים שנפלו בחלקם. ובליצה, שהשתייכה אל נובוגרודוק, — אחותה הגדולה ממנה, — תחילה סופחה אל סלונים, שהוכרזה כעיר פלך. ברם, כעבור זמן מה, עוד בשנת 1797, בוטלה עטרת הפלך של העיר סלונים ובליצה (עם נובוגרודוק) סופחה אל פלך חדש, הוא פלך „ליטא״, שהורכב ע״י התמזגות גלילות וילנה וגרודנה לפלך אחד נרחב. סידור זה נתגלה חיש מהר כמופרז, ובשנת 1801 פוצל פלך „ליטא״ לשני פלכים: הגרודנאי והווילנאי; בליצה עם נובוגרודוק סופחו אל גרודנה. אבל משנת 1842 סופחו שתיהן אל פלך מינסק. וכל זאת למרות העובדה, שהמרחק בין נובוגרודוק אל לידה, — העיר המחוזית לפלך וילנה — הוא כשליש מן המרחק בין נובוגרודוק אל מינסק, הרחוקה ממנה 151,50 קל״מ... ואילו לידה, שבשנת 1801 סופחה כעיר מחוז אל פלך גרודנה, סופחה בשנת 1842 אל פלך וילנה.

הממשל החדש לא התאמץ לעשות למען הגלילות החדשים אשר נפלו כפרי בשל אל רשותו. אבל מיד עשה כמה וכמה נסיונות לצמצם את השפעת היהודים ולהרחיקם מן הכפרים ולמעט עי״כ את פעילותם הכלכלית של היהודים. התחילה תקופת הגירושים של היהודים מן הכפרים, אשר ישבו בהם מזה דורות. כך, בימי ממשל הקיסר ניקולאי ה־1 (1796—1855), גורשו היהודים מן הכפר קראסנה, שהוזכר כבר כמה פעמים לעיל,

הוא הכפר השכן לבליצה. היו בו כמה עשרות משפחות, שפרנסתם על מלאכות בצד עיבוד גינות לפירות וירקות והחזקת טחנה לטחינת קמחים. היהודים המגורשים נאלצו לעבור אל הערים, להגדיל בהן את הצפיפות ואת האבטלה והכפר נתרוקן לתמיד מן היהודים.

כמו כן נפגעו יהודי בליצה ע״י איסור החכרת קרקעות מידי בעלי האחוזות. גם על הפונדקאות נגזרה גזרת איסור, שאח״כ בכל זאת הותרה. ההגבלות והאיסורים עם ההיתרים התחלפו זה בזה, לעתים לפי הרוח המנשבת במרומי הפקידות העליונה ושרירותם של הגוברנאטורים (מושלי הפלך). כמו כן צומצמה סמכות ה„קהל״, ופעילותו כוונה בעיקר למטרת גביית המיסים המיוחדים שהוטלו על היהודים, כמו מס ה„טאקסה״, או ה„קורובקה״. מס זה הוטל על מחירו של הבשר הכשר, הנמכר ליהודים. גביית המס תחילה הוטלה על ה„קהל״, אח״כ היתה נחכרת ליהודים יחידים והחוכר נקרא: „בעל־טאקסה״; והסידור נתן מקום לשימוש לרעה של מעמד בעל־הטאקסה... כן הוטל מס פיטור גבוה מעבודת הצבא, ומס הרשאה לסחור בשיעור גבוה מזה שהוטל על הסוחרים שאינם בני ברית. הונהג „תחום המושב״, המתיר ישיבתם של היהודים אך ורק בערי פולין וליטא וברוסיה הדרומית (אוקראינה), שעמדה בסימן האחזות באדמתה וההתישבות בעריה; אך נאסרה ישיבת קבע של היהודים בכל רחבי רוסיה ממש.

מלחמות נפוליאון, קיסר צרפת, שפלש אל רוסיה בשנת 1812, התרחשו גם בקירבת בליצה, שעל ידה צלחו הצרפתים את הנימאן בשעת פלישתם (כמו ברוב הפלישות ממערב, בדורות הקודמים), בדרכם אל מוסקבה. וכן הקרבות שנתחוללו לאחר תבוסתם, בשעת נסיגתם המבישה, התרחשו ליד בליצה. ובליצה היהודית סבלה נגישות משני הצדדים וביחוד מן הצרפתים הנסוגים, שבזזו ככל אשר יכלו בעת מנוסתם הפרועה.

מצוקת היהודים בבליצה גברה והגיעה לשיאה עם עליית הקיסר ניקולאי הראשון על כס מלכותו בשנת 1825. מיד עם התקסרותו הוא גזר את גזירתו שעלתה על כל שידע עם ישראל מימות האינקוויזיציה. בשנת 1827 בוטל מס הכופר, הפוטר יהודים מעבודת הצבא וחובת הגיוס היתה לכללית, פרט מְלבנים היחידים להוריהם; פרט לבני הסוחרים אשר להם מעמד „הגילדה הראשונה״ (— המשלמים בעד זה 1.000 רובל לשנה), ופרט לבעלי מלאכה בעלי תעודה על כושר מלאכתם המעולה, ופרט למשמשים בקודש.

עצם השירות בצבא נמשך בימים ההם 25 שנים רצופות. החייב בגיוס היה עליו להתיצב לשירות כאשר מלאו לו 18 שנה והיה משתחרר מן השירות בהיותו בן 43. כך היה גם לגבי הגויים. אלא שצעירי ישראל בני 18 המגוייסים לא נמצאו יפים לשירות תקין בשל אי ידיעתם את שפת המדינה. תירוץ זה שימש עילה לגייס לשרות צבאי ילדים מגיל 12 ומעלה, על מנת תחילה „לחנכם״ במוסד הקרוי בית־אחזקה לילדי „הקאנטו־ניסטים״. על כל קהילה הוטל להמציא ללשכת הגיוס מכסה קביעה של מגוייסים. פרנסי הקהל, רבניו וגבאיו היו אחראים אישית למילוא המכסה; אם יחסר אחד, במקומו נתחייבו

לגייס פי כמה, כשהגזירה תלויה ועומדת: להיות עצמם מגוייסים במקרה של אי קיום התנאים המפורשים. וההורים היו מחביאים את ילדיהם והמכסה נמצאה תמיד חסרה. על כן פקידי הגיוס השכירים היו חוטפים ילדים ללא אבחנה, בעודם תינוקות, כבני 8 ומעידים עליהם שהם ברי גיוס... מטרת הגזירה היתה לקרוע ילדים בגיל רך מחיק הוריהם וסביבתם הטבעית, להרחיקם ממנהגי דתם ולהכריחם אם בטוב ואם ברע להמיר את דתם. את מגוייסי בליצה, יחד עם שאר מגוייסי פלכי ליטא היו משלחים אל הגדודים החונים בפלך פרם, שעל שפת הנהר קמה, במורדות הרי אורל. אין לתאר במילים את סבלם ויסוריהם של ילדי ישראל אלה הנתונים לחסדי ה„דיאדקה", זה ה„דוד" הרוסי, שחייב היה להביאם לידי הסכמה להתנצר. הוא היה עושה זאת בסייוע השוט, המגלב, ההרעבה השיטתית ושאר עינויי הגוף, הדיכוי וההשפלה. רבים מילדי בליצה לא זכו לשוב לביתם לאחר 35 שנות החזקתם בנכר, לאחר שנחטפו בגיל, כאשר ההכרה הלאומית־הדתית עוד לא הספיקה להתגבש בנפש הילד. רבים יותר מתו בדרכים בקור, ברעב, במחלות ומיסורי התופת של ה„שרות למולדת"... רק מועטים מאד מהם זכו לשיחרור בגיל העמידה והותרו לגור במקום שיחרורם כיהודים.

על כן, בשעה שכלל אוכלוסי הגויים היו אז מתרבים בשעור פי שניים ואף פי שלוש במשך כל 30 שנה, גדל מספרם של היהודים בבליצה פי שניים רק במשך מאה שנים! אם בשנת 1765 היה מספרם 288 נפש, גדל מספרם ובספירה של שנת 1847 והוא עמד רק על 544 נפש.

בשנת 1856, לאחר 30 שנות האינקוויזיציה של חטיפת הקאנטוניסטים, בוטלה הגזירה עם התקסרותו של אלכסנדר ה־2, משחררם של האיכרים מן השעבוד, והיהודים הושוו לגויים מבחינת חוקי הגיוס לשרותי הצבא.

י

יהודי בליצה היו אדישים להתמרדויות הפולנים נגד הרוסים, מדכאיהם, אשר פרצו בשנת 1830 וכן זו, שחלה בדור הבא, — בשנת 1863. אבל בשתיהן לקחו חלק פעיל מאד בעלי האחוזות הפולניים של הסביבה והאוכלוסיה הפולנית העירונית שהתגוררה במחוז נובוגרודוק. בשתי הפעמים לאחר דיכוי המרידות, נידונו המתקוממים הנתפסים לתליה ואוהדיהם לגלות; לגירוש אל ערבות סיביר. את אחוזותיהם הממשלה החרימה ומכרה, או מסרה, לאצילים ממצדדי המשטר הרוסי. כך באו אל קיצם המר והנמהר בתי־אב רבים מן השליאכטה הפולנית השרשית, התורשתית והמעורה בקרקע הסביבה. משפחות האצולה הפולנית אשר ישבו במשך דורות באחוזות ובבתי המידות אשר בתוך העיירות הללו, נתחלפו במשפחות חדשות שמקרוב באו. ובית החומה הנאה אשר בבליצה, אשר בו ישבו מזה דורות בתי־אב פולניים ידועי־שם, כמו הרדזיבילים, הסציפיונים, הפאצים

ובני ספייהא, בית מידות זה עבר בשנת 1880 לרשותו של פטר ויטגנשטיק, — ברון בלטי, מיוצאי אשכנז, אשר התישבו בקורלאנד.

בתקופה זו החל פיתוח החרושת בערי רוסיה בעקב השיגשוג הכלכלי של הקיסרות. מרכזי חרושת צצו בלודז, בוארשה, באודיסה ובביאליסטוק והם משכו רבים מבין תושבי העיירות המדולדלות. התופעה הזאת גרמה להגירה בפנים המדינה, מן העיירות אל ערי החרושת המתפתחות. גל הפרעות ביהודים שגבר בשנות ה־80, שאורגן ע״י הממשל, בשל חלקם הרב של היהודים בתנועה המהפכנית נגד הצאריזם, הביא בעיקבותיו הגירה מוגברת אל היבשת החדשה. בעת שרבבות־רבבות מיהודי רוסיה הפליגו לחפש מזלם אל חופי ניו־יורק, עלו מאות בודדות לתור להם מולדת משלהם בארץ האבות.

על כן, במשך יובל שנים מספירת האוכלוסיה הקודמת, שנערכה בשנת 1847, ועד הספירה החדשה בשנת 1897, גדל מיספר יהודי בליצה אך במעט מאד. בשנה זו, נמצא מספר כל תושבי מחוז נובוגרודוק קרוב לרבע מליון איש; במדוייק — 247.636. ומיספר היהודים בתוכם — 34.918, המהווה כ־14% מהם. ואילו בבליצה עצמה, אשר בשנת 1847 היו בה 544 יהודים, נמצא בה בשנת 1897 רק 679 יהודים בלבד. כדי להמעיט את אחוזם של אלה, סיפחה הרשות בשעת הספירה אל כלל התושבים של העיירה גם את יושבי הכפרים הסמוכים. וכך נימנו בבליצה סך 1.686 תושבים, ש־679 היהודים שבתוכה היוו רק 40,3% מכלל האוכלוסין; אף כי למעשה הם היוו 75% לפחות של כלל התושבים. שכן, בשנת 1905 ע״פ מקורות בלתי רישמיים, אך מהימנים בהחלט, מנתה אוכלוסיית בליצה עצמה רק כ־1.000 תושבים בלבד, שמיספר היהודים בתוכה הגיעה לכ־750 איש ואשה.

לתנועת ההשכלה נמצאו מצדדים גם בקרב יהודי בליצה. כבר בסוף המאה ה־19 נמצאו בה רבים יודעי שפת המדינה הקוראים בסיפרותה. על הצורך להפיץ דעת בקרב המוני ישראל כתב רבות ב„הכרמל״ וב„המליץ״ — עיתוני היהודים ברוסיה בשפה העברית של הימים ההם, החכם אברהם אליהו הרכבי, שהיה איש נובוגרודוק. ולאחר זמן — פרופיסור מרצה באוניברסיטה בפטרסבורג. עוד בהיותו חניך הישיבה בנובוגרודוק נתלקט סביבו חוג צעירים מתקדמים, מפיצי ההשכלה בעירם ובסביבותיה. לשיחות החוג הזה היו באים צעירים גם מן העיירה בליצה וטוו יחד חלומות על האמאנסיפאציה של היהודים ברוסיה, על שיוויון זכויות ועל יהדות נאורה ומתקדמת.

לעומתם, באמצע המאה ה־19 פעל והטיף ביהדות ליטא ר׳ ישראל ליפקין, הנודע בכינוי סלנטר. הוא הגה וחולל את תנועת ה„מוסר״ ביהדות, כמשקל־נגד לחסידות מזה ולתנועת ההשכלה, שגרמה להתבוללות — מאידך. עיקרי תורתו היתה ההשתלמות המוסרית של היחיד, הפרישות (מתונה, אמנם) ותיקון היחיד והציבור. תנועתו שאפה להתגבר על הקיפאון בחיים הדתיים ולתת דחף להתעלות המוסרית של המוני בית

ישראל. הוא אירגן חבורות־חבורות לחקר תנועת המוסר, יסד סיפריות למחקר זה על־יד ה„שטיבלאך" לתפילה וכן ישיבות בעלות מגמה זו. פעולתו נתקלה בהתנגדות הרבנים הקפואים על שמריהם אבל גם התגברה עליהם ונתחזקה. לישיבות הגדולות לפי שיטתו, „שיטת הפרושים", נימנו אלו של „סלובודקה" הקובנאית, „ישיבת המוסראים" שבטלז, סלוצק, ראדין, „הפרושית" שבווילנה, ואלו שבאיישישוק, מיר, ז׳אלודוק, שצ׳וצ׳ין ונובוגרודוק. לזו האחרונה היתה השפעה רבה על אברכי־המשי מבני בליצה, אשר רובם למדו בה. המשפחות הטובות של יהודי בליצה היו שולחות את בניהן אל הישיבה שבנובוגרודוק הסמוכה ושם הם בילו את רוב שנות הנעורים בלמדם תורה ומוסר. שם הם היו שומעים את אימרותיו מלאות התוכחה ומוסר־השכל של מיסד השיטה, ר׳ ישראל סלנט. כמו: „צריך האדם לשאוף להתעלות; שאין רע מן ההשארות במצב כמות־שהוא"... או: „החיים הם בבחינת סולם וחובת האדם לעלות בו ולהתעלות!" או: „אין חטא גדול מאשר לילך כדרך שהולכים, לעשות כדרך שעושים ולחיות כדרך שהחיים מתנהלים!" (— „דער גרעסטער זינד איז גיין ווי עס גייט זיך, טאָן ווי עס טוט זיך, לעבן ווי עס לעבט זיך!"...).

את דיגלה הקיצוני של תנועת המוסר נשא ברמה הרב ר׳ יוסף (יוזל) הורוויץ, מיסדה של ישיבת נובוגרודוק, שהקרינה את תורתה והשפעתה על חיי יהודי בליצה. הפרישות ה„מוסראית" בדרך כלל היתה מתונה, שהציבור יכול לעמוד בה ובדרישותיה. מה שאין כן בפרישות הסגפנית כמעט, וההתנזרות אשר להן הטיף ר׳ יוסף־יוזל. זו שאפה לא רק להקים יהדות אדוקה, שהיא בעיקר ישרת־לב ותמימת־דרך בלבד. זו שאפה להפוך את היהודי של יום־יום לגיבור המוסריות הטהורה והצרופה. ר׳ יוסף־יוזל מנובוגרודוק („מנאוואהראדאק") לימד: „אם אינך יכול להתגבר, חייב אתה להתגבר!" (— „אז מען קען ניט אריבער, מוז מען אריבער!"). או: „לעולם איני חושב: האם אפשר? אלא: האם נחוץ?". וכן: „אם אין דרך — אני אסללנה!" (— „אַז עס איז נישטאָ קיין וועג, — וועל איך עס אויסטרעטן!"). גדולה היתה השפעת ר׳ יוסף־יוזל הורוויץ על יהודי בליצה. תורתו עשתה רבות לטיהור המידות והקניית אורח־חיים נאה בחיי הפרט, בחיי המשפחה וההברה בעירו, בבליצה ובשאר המקומות הקרובים ואף הרחוקים.

לפני מלחמת העולם הראשונה כיהן כרבה של בליצה רב שהוא גדול בתורה ויהודי מושלם במעלות. הרי הוא ר׳ יוסף ב"ר משולם־פייבוש רודניק. היה זה גם בעל הלכה מפולפל וגם איש בעל מידות יפות. נולד בתרל"ה בעיר טראב. נתחנך בוולוז׳ין ובכולל קובנה. נסמך להוראה ע"י גאוני הדור: ר׳ שלמה כהן מווילנה, ר׳ צבי הירש רבינוביץ׳, אב"ד בקובנה, ור׳ משה דוניטשבסקי, רבה של סלובודקה הקובנאית. הוא נתחנך להוראה, הלכה למעשה, בבית הרב אב"ד של העיר הורודוק שע"י ביאליסטוק. נשא לאשה את נכדתו של הרה"ג ר׳ אברהם אבלי, האב"ד של דווערזאָן, בעל־המחבר

של ספר „אהבת איתן" (פירוש למשניות שנדפס בדפוס ראם, בווילנה). ר' יוסף ב"ר משולם עשה רבות בבליצה לקידום ידיעת התורה וחיי הקהילה.

כבר בראשית ימיה של התנועה הציונית נימצאו לה מצדדים ותומכים בקרב יהודי בליצה המעטים. ברשימת השקלים המופצים ע"י הועד הציוני שבגרודנה אשר נוהל על ידי לייב יפה ז"ל, צויין, שבשנת 1901—1902 ניקנו ע"י יהודי בליצה 62 שקלים (לפי תעודות הארכיון הציוני המרכזי בירושלים). ואם היה אז מספר תושבי העיירה כ־750 יהודים, הווה אומר, ש־8,2% מכלל היהודים הצטיידו בשקלים. והמספר הוא עצום, בשים לב כי בעיר גרודנה עצמה, במקום מושבו של הוועד הציוני, נמכרו אותה שנה רק 102 שקלים...

*

בשנת 1914 נורתה היריה בסאראייבו, שגרמה להתלקחות מלחמת העולם הראשונה. בשנת 1915 כבר ניכבש כל האזור ע"י צבאות וילהלם ה־2 קיסר גרמניה. עד שנת 1918 משלו הגרמנים בבליצה, המלחמה דילדלה את אוכלוסייתה. אבל דילדול גדול מזה בא עם ייצוב המשטר הסובייטי בשנת 1918 והמלחמה הבולשביקית־הפולנית מיד אחר כך. ב־19 באפריל 1919 נכבשה בליצה ע"י צבאות פולין העצמאית שקמה מאפרה, אך ב־19 ביולי 1920 חזר אליה הצבא האדום בהתקפתו העזה נגד פולין, עת הגיע לשערי וארשה ושם נחל את תבוסתו. ב־1 באוקטובר 1920 שוחררה בליצה ע"י צבאות פולין. מלחמות אלו גרמו לירידתה הנוספת של בליצה בכלל, ובליצה היהודית בייחוד. על כן בשנת 1921 מנתה בליצה היהודית רק 483 נפשות, שהן 32% של כלל תושבי העיירה, אשר מנתה למעלה מ־1.500 תושבים. ואלה — לעומת שנת 1900, בעת שהיו בה 680 יהודים שהיוו למעלה מ־40% לפי ספירה בלתי רישמית.

ימי פולין העצמאית והמחודשת לא הביאו רווחה ליהודי בליצה, לעומת הרווחה היחסית אשר באה ליהודי ערי פולין המרכזיות. העיירה אשר שכנה בקירבת „מסך־הברזל" של הגבול הרוסי־הסובייטי חדלה מאז לשמש דרך מעבר מפולין אל ערי רוסיה־הלבנה. סתימת הגבול היתה בעוכרי המסחר הבליצאי. אבדן יתרון של עיר־מעבר גרם לירידת סחרה החיצוני ולמחסור בפרנסתה. רבים מבני המקום, הצעירים שהיו מתבגרים, היו עוזבים את קינם והולכים לחפש להם את מזלם במקומות אחרים, אם קרובים ואם רחוקים ואף למדינות שמעבר לים.

בספטמבר 1939, בעקבות הסכם ריבנטרופ־מולוטוב, חולקה פולין מחדש ובליצה סופחה אל רוסיה־הלבנה הסובייטית. לא עמד לסטאלין ההסכם המחפיר הזה במשך זמן רב, וביולי שנת 1941 נכבשה בליצה ע"י צבאות היטלר. וכאשר כעבור 3 שנים ויותר, בשנת 1944, נכבשה בליצה מחדש ע"י צבאות רוסיה הסובייטית, לא נימצא בעיירה אף יהודי אחד...

רשימה ביבליוגראפית

בעברית

1) ש. דובנוב: „דברי ימי עם עולם", הוצ' „דביר", ת"א, תש"י.
2) ד"ר צ. גרץ: „דברי ימי ישראל", הוצ' „אחיספר", וארשה, תר"ץ.
3) פרופ י. אלבוגן: „דברי ימי ישאל", הוצ' „יזרעאל", ת"א, 1956.
4) פרופ' מ. פיליפסון: „דברי ימי ישראל בדורות האחרונים", הוצ' „יזרעאל", 1956.
5) „ספר יהדות ליטא" (ובו מאמרי הד"ר י. קלוזנר ואחרים), ת"א.
6) דוד כהנא: „תולדות המקובלים, השבתאים והחסידים", הוצ' „דביר", ת"א, תרפ"ו.
7) פרופ' מ. בלבן: „לתולדות התנועה הפראנקית", הוצ' „דביר", תרצ"ד.
8) א. ז. אשכלי: „תנועת טובינסקי בין היהודים", ת"א, תרצ"ג.
9) ש. דובנוב: „פנקס מדינת ליטא", ברלין, 1922.
10) ש"א פרידנשטיין: „עיר גבורים", תר"ם.
11) ש"י פין: „קריה נאמנה".
12) ג. שלום: „שבתי צבי", הוצ' „עם עובד", ת"א, תשי"ז.
13) י. היילפרין: „העליות הראשונות של החסידים לא"י".
14) א. קרויסהאר: „פראנק ועדתו" (תרגום נ. סוקולוב), וארשה, 1897.
15) הערכים המתאימים ב־: א) אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל, הוצ' צ'צ'יק, ירושלים, תש"ו; ב) „האנציקלופדיה העברית, כללית, יהודית וא"י־לית", הוצ' החברה לאנציקלופדיות; ג) אנציקלופדיה כללית „יזרעאל", ת"א, 1950; ד) „אוצר ישראל".

ביידיש

16) „אַלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע", אַרויסגעגעבן פון „דובנאָוו־פאָנד", ניו־יאָרק, 1963.
17) שאול גינסבורג: „היסטאָרישע ווערק", ניו־יאָרק, 1937.
18) רפאל מאַהלער: „סטאַטיסטיק פון יידישע געמיינדעס".

בגרמנית

19) "Das Land Ober-Ost" (Verwaltungsgebieten Litaüen und Bialystok-Grodno), Berlin, 1917.
20) Judische Enzyklopädie "Eschkol", Berlin, 1932.
21) Dr. A. Kohut: "Geschichte der Deutschen Juden", Berlin, 1898.

בפולנית

22) S. Orgelbranda Encyklopedja Powszechna, Warszawa, 1903.
23) Polska Encyklopedia Powszechna, Warszawa, 1965.
24) Słownik Geograficzny Królewstwa Polskiego, Nakładem Walewskiego, 1884
25) St. Witwicki: "Towiańszczyzna", Warszawa, 1844.
26) Wilno i ziemia wileńska (Zbiór), Warszawa, 1930.

ברוסית

27) Jevrejskaja Encyklopedia, Izo. Brokgauz-Efron, S.P.B. 1980.
28) A. S. Bierszadskij: "Russko-Evrejskij Archiv", 1882.
29) A. S. Bierszadskij: "Litovskije Evrei", 1883.
30) Julij Gessen: "Istorija Evreev v Rossiji", 1905.
31) "Vsemirnaja Istorija" Izo. Soc.-Ekon.-Literaturi, Moskva, 1958.
32) Knizki "Voschoda" za gody 1800—1905.

על נהר הנימאן — ביום קיץ

תם החורף — הנימאן זז...

א. מ. סוויצקי

ר׳ נחמן בן הרב דוב־בער שבשינסקי זצ״ל

בכל ערי ישראל, באירופה היהודית השוכבת שדודה וחרבה, אפשר היה למצוא אישים גדולים וטיפוסים נעלים.

עירתנו בליצה יכולה להיות גאה על אחד מבניה, שהיה אחד מגדולי ישראל בדורות ושמו ר׳ נחמן שבשינסקי.

גדול היה האיש הן בתורה, הן בצדקות והן בחכמה. אכן נהירין היו לו כל שטחי הספרות של עמנו, הספרות העתיקה לכל גוניה, ספרות ימי־הבינים לכל שיטותיה, וגם הספרות החדשה־חדישה לכל זרמיה.

מן ספר התנ״ך שידע אותו בעל פה, כמעט לפי אותיותיו, ספרי המשנה, התלמוד, המדרש, הסו״ד ועד ה„שלחן ערוך״ ומפרשיו, היה הוא מקדיש יום יום שעות לעסוק בהם בעמקות ובהתרכזות נפלאה. מפעם לפעם היה פתאום מתעורר ממשנתו, לוקח את „עט האוז״ שלו, רושם לו, בשולי־הספר, באותיותיו הזעירות והמזהירות איזה תיקון או הגהה, מניח את העט על ידו ושוב מתעמק בלמודו, כשמפיו נשמעת רק נהימה עלאית חרישית.

מן הספר „מורה נבוכים״ של הרמב״ם ויתר ספרי־המחקר של תקופת־הזהב מימי־הבינים ועד „מורי נבוכי הזמן״ של רבי נחמן קרוכמל מראשית תקופת ההשכלה כמעט שלא היה מחבר וספר שלא עסק בהם ואת כולם ידע ידיעה ברורה ועמוקה.

מן הספרים „תעודה בישראל״ של הריב״ל ו„שירי שפת־קדש״ של נפתלי־הרץ וויזל, ועד הספורים של סמולנסקי, פרישמן, פרץ וסמילנסקי, והשירים של ביאליק, טשרניחובסקי ושניאור, — את כולם קרא ונהנה הנאה מרובה מיצירותיהם הנפלאות. הוא ספג לתוך ליבו הטהור ונשמתו הקדושה את כל הטוב והנעלה של ספרותנו מכל התקופות ומכל הדורות, ובעיניו הבהירות לא ראה שום סתירה בין ה„ישן״ ובין ה„חדש״.

אך לא רק בספרותנו מכל הדורות היתה ידו רחבה, אלא גם בספרות העולמית היו לו ידיעות מרובות ועמוקות. הוא ידע את השפה הרוסית על בוריה ואת ספרותה השונה והענפה. זכורני, כמה פעמים שמעתי ממנו איך הוא דבר בהתלהבות על אישיותו

וכשרונותיו הספרותיים של טולסטוי. פעם אמר לי: „תדע לך, שה„גוי" הזה טולסטוי, היה אחד מגדולי וצדיקי העולם". הוא הוסיף: „ישנם קטעים ביצירותיו בהם הוא מגיע למרומים כאלה שמעטים מגדולי הדורות הגיעו לשם. כאשר תקרא את ספרו הידוע — „וואסקרעסעניע" תתקל בפסוקים כאלה שהשערות מסתמרות בראש.

הוא ידע גם את השפה והספרות הגרמנית. ברגש של כבוד היה מזכיר את כל גדולי הסופרים, המשוררים והפילוסופים הגרמניים ובהערצה מיוחדת היה מדבר על „גיטה" ועל „ניטשה" (לאשרו, זכה ר' נחמן לעזוב את העולם הזה בפרוץ מלחמת־העולם השניה ולא ראה בעיניו מה שעולל העם הגרמני לעמו היהודי).

ר' נחמן נולד בעיר לידא (לפי זכרוני) בתשעה באב תרי"ד, לאביו הרב דוב־בער ז"ל שהיה דיין קהילת לידא. בילדותו הוא למד ב„חדר" וכשעזב את ה„חדר" עסק אביו עצמו בחינוכו וממנו קבל את רוב תורתו וחכמתו. כשבגר עבר ללמוד בבית הכנסת הגדול של העיר, אבל מעולם לא למד בישיבה. אביו שהיה גדול בתורה וביראה היה גם משכיל, וכלל לא קנאי, וממנו ירש את אהבתו וחבתו לכל יצירה ספרותית אמיתית. זכורני שהיה מספר כיצד הוא למד את השפה הגרמנית: „בהיותי בן שלש־עשרה נסע אבי ל„פרייסין" וכששב משם הביא לי מתנה — מלון גרמני־עברי ממנו התחלתי ללמד את השפה הגרמנית".

הוא היה בן יחיד להוריו, וכן היתה לו אחות בת יחידה להוריה. אחותו גרה בלידא ולעת זקנתו היתה לפעמים באה לבקרו. בהיותו בן עשרים נשא לו לאשה את הבתולה המהוללת מלכה, בתו של ר' יעקב בוראנציק (המכונה יענקל צינקעס) מבליצה, ושמה בילה את כל ימי חייו עד הסתלקותו בשנת ה' ת"ש — 1940. אשתו מלכה היתה אשת־חיל וכל ימי־חייה עסקה במסחר, נהלה חנות גדולה של אריג — ומזה פרנסה בכבוד את משפחתה (כנהוג בימים ההם). בעלה ר' נחמן ישב יום־ולילה ועסק בתורה, בעבודה ובחכמה מתוך שלות־הנפש ובלי דאגת פרנסה לבני משפחתו, אבל לעת זקנתו הורע מצבו החמרי. בשנת 1918 התנפלו שודדים על העירה והרגו ארבעה מתושבי העירה. הם שדדו גם את כל האריג מהחנות של משפחת שבשינסקי ומאז נשארה המשפחה בעירום ובחוסר כל.

אחרי האסון הגדול הזה, חלתה אשתו מלכה מחלה אנושה, ואחרי זמן קצר היא נפטרה ור' נחמן נשאר גלמוד. בנו היחיד — משה נח ובנותיו מינטשע ואסתר (עטקע) היו כבר נשואים ולא גרו בבליצה, ולכן הוא נשאר בלי שום אמצעים לקיומו. הודות לכמה נשים תמימות, שדאגו לספק את צרכיו המינימליים, וביחוד ר' יצחק קירזשנר (איטשע דער שמש) שהתמסר לו וראה שלא יחסר לו שום דבר, שוב היה ר' נחמן מובטח (כבר לא מתוך הרווחה והשלוה כקדם) בפרנסתו הזעומה והמשיך להתמסר לעבודתו הגדולה והקדושה. למרות שהורע בהרבה מצבו הרוחני והגשמי, לא נשבר רוחו של האיש־הענק הזה. סיפרו עליו, שאחרי ליל התנפלות השודדים הוא בא כרגיל השכם לבית הכנסת, התעטף בטלית ותפילין וקרא בקול „כשם שמברכין על הטובה כך מברכין על

הרעה ואומרים ברוך דין האמת״, ועמד להתפלל תפילת שחרית באותה הדבקות הידועה שהיה עומד ומתפלל יום יום.

זמן קצר לא יכול היה לגור בעצמו בביתו העזוב ועבר לגור בביתו של ר׳ בן־ציון שילאוויצקי. אחר כך הסתדר בביתו באופן כזה, שהכניס לביתו משפחה בלי תשלום שכר־דירה. מסר למשפחה זו את כל ביתו הגדול והשאיר בשבילו רק חדר קטן ובעד זה היו הדיירים מכינים לו את ארוחותיו יום־יום.

*

שנה אחרי חתונתו, הוא השאיר את אשתו הצעירה לבדה והלך ללמוד בכולל המפורסם של ר׳ יצחק אלחנן אשר בקובנה. הוא שהה בקובנה שנתים ושמה הוסמך להוראה על ידי הגאון ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל, שהתיחס אליו בכבוד ובהערצה רבה וכתב עליו גדולות בכתב ה„סמיכה״ שנתן לו. אבל למרות זה שידיעותיו בכל מכמני־התורה היו רבות ושהוסמך לרבנות על ידי אחד מגדולי הדור, לא חשב אפילו רגע לשמש ברבנות. הוא היה שונא מטבעו את הרבנות. מענין מה ששמעתי פעם מפיו, לעת זקנתו, כשישב בבית הכנסת מאחורי התנור על „הלעזשאנקע״ החמה. הוא אמר: „החורף הוא עז וכשאני הולך מבית המדרש הביתה מרגיש אני קור גדול בראשי; הייתי לובש כובע־חורפי, אבל ירא אני שיחשבו אותי לאיזה רב״. ביידיש אמר: „א קאלטער ווינטער און ווען כ׳גיי פון בית־מדרש אהיים פיל איך אַ שטארקע קעלט אין קאפ. איך וואלט אנגעטאן א פעלצענע היטל אבער איך האב מורא אז מען וועט נאך מיינען אז איך בין א רביל״. עד כדי כך הוא בחל ברבנות.

כמה שנים אחרי חתונתו חלה ר׳ נחמן במחלת השחפת, היה יורק דם וסכנה גדולה נשקפה לחייו. הוא ספר לי אח״כ, שמצב בריאותו היה כה רציני ורע, ששתי שנים הוא לא צם ביום הכפורים. הוא הביא לבית הכנסת כמה תפוחי אדמה אפויים ומזמן לזמן היה מפסיק בתפילה, מתכסה היטב בטליתו וטועם קצת. (המתפללים מסביבו לא הרגישו בזה שעשה מתחת לטליתו ביום הקדוש והנורא). אך הודות לרופא מפורסם הפרופ׳ טיטוס מוילנה, הוטב מצבו עד כדי כך שחי עוד ששים שנה, אם כי מזמן לזמן היה יורק דם. (והיריקה שלו היתה ידועה לכל בני העירה...).

ר׳ נחמן ניסה ללמוד מלאכה כדי לפרנס את עצמו מיגיע כפיו. הוא למד את מלאכת הפנקסנות על בוריה ועבד בתור פנקסן אצל חרשתן ממשפחת ברנטשיק שנתעשר בלודזש. אבל לאחר שנה עזב את „עבודתו״ בלודזש ושב לעבודתו הקדושה בבית הכנסת הבליצאי. את „עבודת״ הפנקסנות אצל אחרים הוא עזב אבל את „חכמת״ הפנקסנות אותה לא עזב כל ימי חייו. בראשונה הוא נהל פנקסנות מדויקת בחנותו שנהלה אשתו הכבודה, משום שני טעמים: א. לשמר עליה שלא תרויח, חס ושלום, יותר ממה שמותר להרויח לפי הדין (לקיים את מאמר חכמינו ז״ל „המשתכר אל ישתכר יותר משתות״); ב. לא לרמות חו״ח בתשלומי המיסים ל„מלכות״, כדי לקיים את ההלכה „דינא דמלכותא דינא״.

גם אחרי מות אשתו וחורבן חנותו, כשהיה מוכרח להתפרנס מצדקה, שימשה לו הפנקסנות לענין גדול וחשוב. תמיד היה יושב ו„עושה חשבונות" מרכושו הכספי, כביכול, כדי לדעת אם מותר לו לקבל מקופת־הצדקה, או שעלה סכום רכושו ל„מאתים זוז — אל יהנה מן הצדקה".

ספורים רבים היו מספרים על זהירותו שלא להרויח יותר ממה שמותר לפי הדין וההלכה. שמעתי כמה פעמים מר׳ בן־ציון סטאצקי החיט, שהיה לקוח תמידי בחנותה של מלכה, את הסיפור הבא: הרבה פעמים כשהיה שולח את השוליות לקנות „דברים קטנים" אצל „מלכה", היה „נחמן" מודיע לו שידע שהוא חיב לו כסף, משום שבפעם האחרונה כשהוא קנה אריג לחליפה, טעתה „מלכה" בחשבון ולקחה ממנו יותר מאשר היתה צריכה לקחת. ור׳ בן־ציון היה מוסיף: ותמיד היה שומר על „מלכה" שתשיב לו בדיוק מה ששיך לו לפי ה„פנקסנות שלו".

*

דרכו של ר׳ נחמן בלמוד התורה היתה דרך ה„קדמונים". כאחד מגדולי ה„ראשונים" לא אהב את דרך הפלפול וה„פשעטל". הוא היה תמיד מתעמק בפשוטו של דבר (פשט אויפן ארט) עד שהסוגיא היתה מבוארת ומבוררת לפי שיטותיהם של גדולי הראשונים ויוצאת מחוורת כצמר נקי ולבן. לא פעם קרה שאחרי כמה ימים היה פונה אלי ואומר: „צו דאס וואס מיר האבן דעמאלסט גערעדט מוז מען נאך צוגעבן נאך א ווארט און ערשט דאן וועט דער גאנצער ענין קלאר ווערן".

תמיד היה מדגיש ואומר: „תשתדל לעמול בתורה" ולא ללכת בדרך הקלה והחלקלקה של ה„פשעטלעך". פגשתי תלמידי חכמים רבים היודעים להקשות קושיות ולתרץ תרוצים ולזרוק עליך ב„ראשונים" ו„אחרונים" — אזוי ווי מיט זאמד צו פארשיטן די אויגן. אבער דאס נעמט זיך אלץ פון דעם וואס דעם פשט אויפן ארט הייבן זיי ניט אן צו וויסן. ועוד היה אומר: „העיקר, אסור לאדם להשלות ולרמות את עצמו; אין אסון אם אתה משאיר איזה „פסוק" או „הלכה" שלא ירדת לתוך עומק פשוטו של הדבר — כי לא עליך המלאכה לגמור".

כדי להדגים עד כמה אדם גדול זה היה מתרחק מ„רמאות עצמית" אספר מה ששמעתי מפיו. הוא סיפר לי: „אחרי חתונתי כיבדו אותי להיות מגיד השיעור של ה„חברה משניות" בבית הכנסת הישן. יום־יום, אחרי תפילת־שחרית, למדתי לפניהם פרק במשנה. במשך חצי שנה, המשכתי ב„אמירת המשניות" אבל לבסוף הפסקתי בדבר. הסיבה היתה, כי ההכנה ל„אמירת המשניות" לקחה ממני את רוב היום ולא נשאר לי זמן ליתר השעורים שלי. בעד זה החלטתי לוותר על הכבוד ולא להמשיך בלימוד המשניות. אני זוכר את דבריו ביידיש: „נו, ווי קען מען זאגן דעם פרק משניות ניט דורכלערנען אפריער דעם גאנצן פרק גמרא מיט מפרשים. האט דאס צוגענומען פון מיר דאס רוב פון טאג און עס איז מיר ניט פארבליבן קיין צייט אנצוהאלטן מיין סדר

אין מיינע אנדערע איינגעשטעלטע שעורים. און דערפאר האב איך מוותר געווען אויפן כבוד און אויפגעהערט צו זאגן משניות״.

כמו שהיתה גדולתו עמקותו וכנותו בדרך למוד התורה, ככה היתה דרכו ביראת שמים. ובעיקר היתה להפליא דבקותו ב״עבודה״. כל תפילה ותפילה שהתפלל במשך ימי חייו הארוכים, היתה תפילה של התרוממות הנפש, דו־שיח עילאי בינו ובין קונו, שירה נשגבה. הוא אימץ את כל כח התרכזותו בלימוד התורה שעה שישב בחורף מאחרי התנור (ה״ליעזשאנקי״) רכון על ספר ה״משנה״ הגדול מדפוס האלמנה והאחים ראם ווילנה. או שהיה עומד בחדשי הקיץ על יד ״חלונו״ בבית המדרש על יד ה״שעון הגדול״, כשהיה מתעמק באיזו סוגיא עמוקה וקשה, אז היה שוכח הכל מסביבו ולא היה מרגיש שום אדם שעמד במחיצתו.

אותו הדבר היה בתפילתו. בשעה שעמד בתפילה, היתה נשמתו הגדולה והטהורה, כמעט מתפשטת מגופו הרזה והחלש. הוא היה אז מתקשר במלות התפילות ומתדבק באותיותיהן ועל ידן מתקשר בעולמות רמים ונסתרים, טס ועולה לשמי־שמי מרום ומתדבק ומתקשר ביוצר העולמות שברא אותם על ידי ״מאמרות״ ״מלות״ ו״אותיות״. באותה שעה היה ר׳ נחמן משתתף במעשה בראשית המתחדש בכל יום, בכל עת, ובכל שעה כאמור ״המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית״. פלא גדול זה לא קרה עם ר׳ נחמן ב״ימים הנוראים״ (״ימי הדין והרחמים״) בשעה שכל אחד ואחד מבני ישראל משתדל להתקרב לבוראו ולבקש ממנו סליחה על שעבר, ושנה טובה וברוכה להבא. זה היה דבר רגיל לו יום יום, בוקר־בוקר היה משכים וממהר ללכת לבית המדרש. בוקר־בוקר כשהיה נכנס לבית המדרש, היה עומד על יד ״חלונו״ מתעטף בטלית ותפילין, ובהתלהבות גדולה ונפלאה היה מתחיל את תפילתו, כאילו היתה זו תפילה חדשה בפיו, תפילה שלא אמרה ולא שמעה מעולם. אחרי שנים רבות, בשעה שאני כותב מלים אלה לזכרו של הענק הזה, אני מתחיל להבין ולהרגיש רק מקצת מן המקצת, מה גדול היה האדם הזה הרגזן־והרחמן, הכעסן־והסלחן, הרם־והפשוט. לכחות נגודיים אלה זכו רק יחידי סגולה בכל הדורות, ור׳ נחמן שלנו היה אחד מהם. עומד אני עכשיו רחוק בזמן ובשטח, ומתפלא מאיפה ומאין שאב כחות נפלאים־נסתרים אלה? איך היה יכול במשך כל חייו הארוכים לחזור יום יום על אותה הברכה ועל אותה התפילה? איך זה תמיד היו לפניו התגלות ״בראשית״, יצירות חדשות וגילוי ה״אין־סוף״, החוזר וחוזר חלילה, ש״סופו בתחילתו״?

מרגיש אני שגדולתו היתה פשטותו. פשוט היה בלימודו, תמים היה בתפילתו ופשוט ושלם היה בהתנהגותו. פשטותו זאת נתנה לו את כל הכחות הנעלים, הנשגבים והנאצלים האלה. פשטותו זאת הביאה אותו להרמוניה שלמה. פשוטה היתה דרך למודו — כמו דברי־אלוהים הברורים והפשוטים, בלי שום עקמימות. פשוטות וחדשות היו לפניו יום יום התפילות — כמו צמיחת העשב, הירק, העץ, הפרי והתבואה, יום־יום כצמחיה

חדשה. פשוטה היתה התנהגותו, כמו פשטות הבריאה הממהרת לקיים רצון בוראה ויוצרה. הוא ישב ולמד תורה כל ימי חייו, כי בזה הוא הרגיש שהוא מתקשר בדברי נותן־התורה ומשתתף בחידוש „מעשה־בראשית" היום יומי. בתמימות ובפשטות היה חוזר יום־יום על כל תפילה ותפילה כהתגלות חדשה, כי בזה הרגיש שהוא מתדבק בעולם הצומח המתחדש בכל יום בצמיחה חדשה ונהדרה. התנהגותו היתה פשוטה, תמימה וענוה, כי הוא למד זאת מכחות הטבע: השמש מופיעה ומאירה יום־יום, עושה עבודתה במתינות ובשקט ללא שום התרברבות. הירח והכוכבים יוצאים כרגיל לילה־לילה לטיולם התמידי בשמים, להאיר את החושך בלי שום טענות ודרישות. כל הכחות האתנים של הבריאה מתמזגים בדיקנות להרמוניה שלמה ותמימה ואינם מתגאים ואינם מבקשים שבח והודיה בעד זה. ולמה לו, ליצור הקטן, הניצוץ הזעיר ביצירה ה„אין סופית", לא להתנהג בפשטות, בתמימות ובענוה עם כל אדם ואדם?

כך הרגיש וחשב האדם הגדול הזה שפאר את עירתו הקטנה. פשטותו זאת פיתחה בו כחות עצומים לינוק מכל כחות הבריאה, לעכל ולמזג אותם יחד וליצור מזיגה נפלאה ונשגבה. התמסרותו לדרכו הפשוטה בכל השטחים, עיצבה את דמותו הנעלה ואת אשיותו הנשגבה להרמוניה שלמה ולהתאחדות ב„אחדדד"... שנזהר היה כל כך יום יום בהגיתו המדויקת „אחדדד"...

*

ולא רק ברוחו ובדעותיו היה מקושר ומדובק תמיד בכל נימי נשמתו במאמר האלקי שבדברי התורה ובכוונות אותותיה הסודיות, המזהירות ומאצילות בכל רגע עולמות נסתרים. גם במעשיו היה נזהר לקיים כל מצוות התורה בלי הבדל והפרש בין „מצוה קלה" ל„מצוה חמורה" — קדושה אחת היתה בעיניו לכולן. הוא היה אומר: „אם אדם רוצה להיות תמים ושלם ברוחו ובגופו, הוא צריך להיות זהיר שתורתו תהיה אצלו תמימה ושלימה, לכל כוונותיה הנסתרות והנעלות, ולכל דקדוקיה ופרטיה המעשיים. כולן, מצוות המעשיות ומצוות השכליות זורמות ממעין טהור אחד וכולן שופעות ובאות מרועה אחד ואין להבדיל ולהפריש בין „חמורות" ו„קלות", כולן נאצלות מ„האחדות הפשוטה" ואין להפריד ביניהן. אסור לחלקן, חס ושלום, ל„שניות" או ל„שלישיות"...

כמו שהיה תמיד, בלי הרף, מעמיק לחקור ולדרוש, כדרך הקדמונים, אחרי הסוד הכמוס ואחרי הכוונה העלאית של כל מצווה ומצווה, ככה היה נזהר לקים הלכה למעשה כל „מצווה־חוקית" שלא ניתן לנו להשיג את כוונותיה וסודותיה בשכלנו — שכל האנושי המוגבל. זכורני, לא פעם הייתי מקצר את שערות ראשו והוא היה מחזיק הפיאות בכף־ידו כדי שתישארנה בארכן לא פחות מטפח. אליהו שעשקא, בן ר' דוד אריה הכהן, סיפר לי שהוא תפר פעם „סורדוט" בשביל ר' נחמן, שאמר לו: „העיקר שתיזהר בשני דברים — א. בחוטים, כדי שלא תכניס חס־ושלום שעטנז בבגד ב. לעגל כנף אחת (אבער גוט קיילעכדיק) כדי שהבגד לא יהיה חייב בציצית.

ככה חבב ואהב ר׳ נחמן את כל תרי״ג מצות התורה, והשתדל לקיים בגופו ובמאודו כל מצווה ומצווה שאפשר לנו כיום לקיימן, בלי הבדל בין „חמורה״ ל„קלה״. באותה ההתלהבות הקדושה שלו היה מקים כל מצווה בין שזכה בכוחותיו הענקיים להשיג את טעמה וסודה ובין שנשאר הטעם והסוד של המצווה כמוס בו ב„נעלם״ ו„הסתום״ מן העולם ועד העולם.

יחד עם כל זהירותו בקיום כל מצווה לכל פרטיה ודקדוקיה שונה היתה גישתו להבנת הענינים העילאיים והשגת הגילויים האלקיים ה„אין סופיים״, המתחדשים ומתפשטים יום־יום בבריאה המתחדשת, על ידי צנורות שונים ומשונים. „בדעות״, היה אומר: מחויב כל אדם להשתדל להשיג עד כמה שניתן לו להשיג בכוחותיו הוא את ה„נעלם והנסתר״ המקיף ומסובב אותנו. הוא צריך לנסות לגלות, עד כמה שאפשר לו, את האור הגנוז באותיות השחורות על גבי הקלף הלבן. את הכוח העצום, הנסתר והנצחי בגילוייה של הבריאה הנבראת לעינינו יום־יום מחדש. רק כשאתה בא אל הנקודה שהיא למעלה משכלך ולמעלה מהשגתך, אז אתה מחויב לשוב חזרה אל האמונה הפשוטה והתמימה וייטב לך. ועוד היה אומר: דע לך, העיקר, צריכה האמונה בבורא שמים וארץ להיות צרופה, נקיה ותמימה, אבל בדעות צריך כל אדם ואדם להיות שונה מחברו, כי כל אחד ואחד הוא עולם בפני עצמו. הוא מחויב בכוחותיו הוא, להשתדל להשיג את עולמו הפרטי וע״י זה יזכה להשיג גם מקצת מן־המקצת את הבריאה כולה.

*

אהבתו היתה רבה לכל יצירה ספרותית אמיתית, מהיצירות הקדמוניות עד היצירות האחרונות שבימיו. הוא העריץ אותן ונהנה הנאה מרובה מכולן. כי לפי דבריו: יצאו כלן מכ״ב האותיות הקדושות של ה„אלף בית״ הנעלם... ולכן אין להבדילן ל„קדושות״ ול„חילוניות״, כולן יוצאות וזורמות ממעין טהור אחד. ההבדל ביניהן הוא רק בזה שה„ראשונות״ היו נבואות ברורות וגלויות וה„אחרונות״ הן מחזות סתומות בגדר „ניבא ולא ידע מה ניבא״.

לא פעם שמעתי מפיו על חיבתו והערצתו לכל יצירה אנושית, בין מודפסת ובין „כתב יד״ שלא זכה לדפוס. זכורני פעם, כשישבנו בערב חורפי על ה„ליעזשאנקע״, הוציא ר׳ נחמן מכיסו מכתב ואמר לי: הא לך, תקרא את זה ותהנה מ„פליטון״ ששלחה לי בתי אסתר (עטקע). והוא הוסיף: מוכשרת היא מאד והיא יודעת, ברוך השם, למשוך בעט סופרים. ירחם עליה השם שתזכה לפרסם את חכמתה בדפוס, שרבים יוכלו להנות מדבריה הנעימים והערבים.

כמה פעמים ראיתי את ר׳ חיים נח קמניצקי ז״ל ניגש אל השלחן הארוך שעמד מאחורי ה„ליעזשאנקע״ ומוסר לר׳ נחמן עתונים עבריים מארץ ישראל. ר׳ חיים נח היה אומר בחיוך של אב מאושר: „תקראו, ר׳ נחמן, את מאמריו של בני יששכר. אני מבטיחכם שתהנו מאד״. ר׳ נחמן קבל בשמחה את העתונים מארץ ישראל ואחרי כמה ימים היה נותן

לי את העתונים למסור אותם בחזרה לר׳ חיים נח. באותה שעה היה אומר לי: „תקרא גם אתה ספוריו של יששכר ותראה מה נפלא הוא כותב. ולבסוף היה מוסיף: „ווען האט ער זיך דאס אויסגעלערנט אזוי צו שרייבן?"

יחד עם צדקתו הגדולה והתמימה וחרדתו על כל תג ותג של אותיות התורה, לא נשא פנים לשום איש שרצה לזלזל בכבודו של סופר עברי בן־תקופתנו. עמדתי פעם ליד השולחן והקשבתי לשיחה מעניינת בין ר׳ נחמן ובין ר׳ יואל ברנצ׳יק בנו של ר׳ שמעון יענקל צינקעס, שגר בקביעות בריגא ומפעם לפעם היה בא לבליצה לבקר את הוריו ובני משפחתו. ידוע היה ר׳ יואל בעולם הדתי כגדול בתורה וביחוד היה מפורסם כ„בעל מוסר" גדול, היה אחד מתלמידיו הותיקים של ר׳ יוזיל הנבהארודקאי. השיחה נתגלגלה ועברה על הסופר העברי ד״ר יוסף קלויזנר. ואז התחיל ר׳ יואל לגדף את ד״ר יוסף קלויזנר בדברים חריפים מאד: „קלויזנער דער אפיקורס, דער כופר, דער מסית ומדיח; מיט זיינע שרייבערייען האט ער קאליע געמאכט און פארפירט הונדערטער טייערע בני תורה". ר׳ נחמן ישב ושתק כדרכו. פתאום הרים את גבות עיניו העבות ואמר בשאלה: „מנין לך כל זה? הלא אתה מבעלי המוסר הקנאים שאסור לכם לקרא „ספרים חיצוניים", וברור לי שאתה לא קראת אף מלה מדבריו של קלויזנר. ואיך יש לך הרשות והעוז להוציא פסק דין על יהודי שאינך מכיר אותו, שהוא כופר ומסית ומדיח?" ר׳ יואל התחיל להתנצל ואמר: „הלא ידוע הדבר, שקלויזנר אומר, שספר תהלים לא חיבר דוד המלך בעצמו". אז התחיל ר׳ נחמן לחייך כדרכו וענה: „הום, הום, הום; קלויזנר אומר, קלויזנר אומר, האם קלויזנר זה אומר, הלא המדרש זה אומר". הוא קם ממקומו, ניגש אל ארון הספרים שליד השעון הגדול, הוציא מדרש „שיר השירים" והראה לו: הנה המדרש אומר „ספר תהלים נאמר ע״י דוד ועשרה זקנים".

*

בשעה שפתחו את האוניברסיטה העברית בירושלים, פרצה מחלוקת נוראה בין ה„דתיים" ובין ה„חופשיים" בדבר לימוד „ביקורת המקרא" באוניברסיטה העברית. מובן הדבר, שהדתיים התנגדו מאד ללמוד זה באוניברסיטה. יום אחד, זכורני, באתי אל ר׳ נחמן וספרתי לו את הכתוב בעתונות על המחלוקת הגדולה שפרצה וזאת היתה תגובתו: „נו! איז וואס ווילן זיי די פארשמאלצענע? מען זאל לערנען מיט דעם סטודענט אין אוניווערסיטעט אזוי ווי מען לערנט מיט אן אינגל אין חדר? און אין רש״י איז ניטא קיין תיקונים?..."

זוכר אני עוד מקרה שמראה על האופקים הרחבים של האיש הגדול הזה. היינו עדיין צעירים בגיל, מ„פרחי חובשי בית המדרש". נודע לנו שהשחקנית אידא קאמינסקי מופיעה בתכנית במוצאי שבת בלידא, נדברנו בינינו והחלטנו ללכת ברגל (חס ושלום לא לנסוע) ביום השבת ללידא. הלכנו כעשרה צעירים מחובשי בית המדרש, ראינו את אידא קאמינסקי ושבנו בשלום בחזרה. בראשונה רטנו הזקנים על המעשה הנורא שעשינו אבל כעבור כמה

ימים נשכח הדבר והכל שב למסלולו הרגיל. שוב ישבנו בבית המדרש ועסקנו בלימוד הגמרא כמקודם.

אך כעבור כמה שבועות, קרה מקרה בעירה שהזכיר את מעשה העול שלנו, את הליכתנו ביום השבת ללידא.

ר׳ אליעזר השוחט נסע לורשה לחתונה של אחת מבנותיו. ומכיון שר׳ אליעזר היה ה„בעל קורא״ בבית הכנסת לא היה מי שיקרא בתורה באותה השבת. בין חובשי בית המדרש היה אז גם חברי היקר מיכאל רטנובסקי (חי כיום בישראל) והוא היה מתאמן בקריאת התורה. מובן הדבר, שקראו אותו לעלות לבימה ולקרא בתורה. והנה יצא אחד הזקנים והתחיל לרטון בקול נמוך, אחר כך הרים את קולו ואמר: „לפני כמה שבועות חילל את השבת, הלך בשבת ללידא, ועכשיו הוא הולך לקרא בתורה!?״ התעוררה מבוכה בבית הכנסת וחברי לא ידע מה לעשות לעלות על הבימה או לא. אותה שעה כבר עמד ר׳ נחמן כדרכו, נשען על הסטענדר של ר׳ יעקב בקשט הי״ד כדי לשמוע כל מלה ומלה בקריאת התורה. הוא הרגיש במבוכה והרים את ראשו לראות מה קרה. וכששמע דברי התלונה מפי הזקן, פנה אליו „ברוגזה״ ואמר: וואס? דו גייסט שוין אויך פסקנען שאלות? אוועק דו איינער... ואל מיכאל פנה ואמר: גיי, גיי לייענען. מיכאל עלה לבימה וקרא בתורה ומאז לא העיזו יותר להזכיר את הליכתנו, ביום שבת ללידא. מזה אנו רואים את גדולתו ומעופו של הענק הזה שישב כל ימיו מאחורי התנור של בית הכנסת בעירתנו. המקרה הזה מזכירני על כמה וכמה שיחות שהיו לי אתו בעניני חטא ועבירה. תמיד היה מדגיש ואומר: תדע לך שאין לשום אדם רשות להוציא יהודי מכלל ישראל; אפילו אם חטא ועבר עבירה, הוא שייך לכלל ישראל — כדברי חז״ל „ישראל אף על פי שחטא, ישראל הוא״. ביידיש היה אומר: נו, אז איינער טוט שוין יע אן עברה ווערט ער שוין אויס ערלעכער ייד? חס וחלילה!

*

האם הכירו והעריכו אנשי העירה את הענק הזה שהיה עומד ליד החלון האחרון שבצד צפון מערב של בית המדרש? לא. מעטים מאד הכירו אותו ואת גדולתו. מעטים מאד ידעו שנמצא ביניהם איש „שמשכמו ומעלה הוא גבוה מכל העם״. אך כולם, כל אנשי העירה, אנשים, נשים וטף, הרגישו מתת־להכרתם, שנמצאת במחיצתם דמות נפלאה אך מוזרה. אכן, אדם גדול בתורה היה וגם ב„חכמות חיצוניות״. צדיק בין אדם למקום וישר בין אדם לחברו ומעל לכל תמים. תמים ושלם בגופו החלש, ברוחו העז, ובנשמתו הטהורה והקדושה. כן, כולם הרגישו באילן הגדול הזה שמצל ומגן עליהם בענפיו הרחבים והרעננים.

מוזר ומשונה היה בהליכותיו. כמעט תמיד רגז וכעס, אפילו צעק. משום זה, רוב אנשי העירה, חשבו אותו לאכזר, לאדם שאינו מעורב עם הבריות. אך רק מעטים מן המעטים ידעו כמה רחמן וסלחן היה האיש הזה. כמה פעמים כשישבתי על ידו בבית המדרש נפתחה פתאום הדלת וקול יללה נשמע בחלל. בנים ובנות פורצים בבכיה קורעת

את הלב אל ארון הקודש, הם באו לבקש רחמים על אביהם המסוכן או על אמם הגוססת. וכאשר היו עוזבים את בית המדרש, היה ר׳ נחמן ה„אכזר״ עומד והולך לפינתו על יד ארון הספרים, מרכין את ראשו ומתחיל לשפוך את שיחו לפני ד׳ בדמעות שליש. בהשתפכות נפש תמימה היה מתפלל לשלומם של האיש או האשה המסוכנים, וביחוד למען הילדים הרכים, שלא ישארו, חס ושלום, יתומים עזובים ועלובים.

חשבו אותו לאדם שאינו מעורב עם הבריות. אבל רק מעטים ידעו שאדם זה אהב מאד לשוחח עם הבריות. הוא היה אוהב לספר ספורים על העבר הרחוק והקרוב, וחשק עז היה לו לשמוע ספורים נעימים מאחרים. הוא היה אוהב, מפעם לפעם, להשמיע הלצה או בדיחה חריפה, לפעמים אפילו מפולפלת. ותמיד היה מוכן ומזומן לשמוע ולהנות מבדיחה יפה וחריפה במשמעותה.

כדי לסמן ולהראות על גדולתו של ר׳ נחמן זצ״ל, אביא עוד שתים מאימרותיו ששמעתי מפיו הקדוש: א. „תדע לך אם אדם מחבר ספר, והאדם בעצמו אינו יכול להצל על ספרו, החיבור אינו חיבור״... אין יידיש האט ער געזאגט: אויב א ייד שרייבט שוין יע א חיבור און ער קען ניט פאַרשאַטענען זיין אייגענעם חיבור איז דער חיבור קיין חיבור ניט... ב. כל אדם ואדם מחויב ללכת בדרכו שהוא סולל לו, ולא לדרוך בעקבות אחרים. כדברי הנביא „כי ישרים דרכי ה׳ ״. הנביא אינו אומר כי ישר דרך ה׳, רק כי ישרים דרכי ה׳, הוא מדגיש שאין דרך אחת המתאימה לכל אחד ואחד, להגיע אל „האין סוף״ הנעלם והנסתר. ישנן דרכים רבות ושונות וכל אחד צריך ללכת בדרכו הוא, הדרך שהוא סולל בכוחותיו הוא. הוא הוסיף: זה יהיה לצחוק אם ננס ילבש בגדי ענק... עס וועט זיין נאר צום לאכן אויב א קליין מענטשעלע וועט אנטאן די קאפאטע פון א ריז...

מרגיש אני בכל נימי נשמתי, שאמרות אלו מראות ומתארות ביותר את המזיגה הנפלאה ששכנה וקננה בנשמתו הגדולה של ר׳ נחמן זצ״ל.

*

למרות שהיה תמיד עסוק בתפילתו הנשגבה והדבוקה ובשעוריו הרבים היום יומיים, היה אדם גדול זה קובע גם זמן לעבודה גופנית. יום יום היה יושב כשעה ומעתיק מספרים שמצאו חן בעיניו. לא עשה את זאת לשם למוד או קריאה, אלא בתור עבודה גופנית. הוא היה אומר: עבודה זו יש בה ברכה כפולה, היא מחסנת את הגוף ומרגיעה את הנשמה.

כמה שנים לפני הסתלקותו התעלף ר׳ נחמן פתאום באמצע תפילתו, ליד „חלונו״ בבית הכנסת. הובילוהו לביתו והשכיבוהו במטתו, ותיכף הזעיקו את רופא העירה. הרופא בא, בדק אותו ואמר: „אתם רואים שהאדם גווע, אין מה לעשות עבורו. הגסיסה יכולה להימשך כמה שעות, לכל היותר יום, אבל שישוב לאיתנו זה בלתי אפשרי״. שכב לו ר׳ נחמן על מטתו ברגעיו האחרונים בעולם הזה. על השלחן דלק נר, כמנהג ישראל בשעות אלה, ועל יד מטתו ישב קרוב משפחתו ר׳ יעקב שמוקלר (יע״ץ יענקל צינקעס) לשמר על „יציאת הנשמה״. ר׳ יעקב שמוקלר היה אח״כ מספר: „פתאום בחצות הלילה התעורר

דודי, פתח את עיניו והביט עלי בעיניו הגדולות והחודרות. אמרתי לו: „פעטער״ נו...? והראיתי לו ביד אל הפה, זאת אומרת, אם לתת לו כוסית; והוא ענה כדרכו, הו, הו! נתתי לו כוסית אחת ושניה, הוא התעורר קצת וחזר לתודעתו. אחרי המקרה הזה ואחרי „הבחנתו״... של הרופא הוא חי עוד שש שנים. אך שנים אלו היה חלש מאד ולא יכל ללכת לבית המדרש שהיה כל כך אהוב וחביב עליו. הוא שב לבריאותו הרוחנית, אבל לא לאיתנו הגופני.

רוב ימיו האחרונים היה ר׳ נחמן רתוק למטתו. מפעם לפעם היה מתחזק ויורד ממטתו ומטיל לו הנה והנה בחדר האוכל הגדול של ביתו. לפעמים, ביום קיץ, היה יוצא אל המעקה (גאַנאַק), משתטח כדרכו על ספסל המעקה ומביט במבטו החד והחודר בכל עובר ושב ועל העירה החולמת שחולפת ועוברת אתו יחד מן העולם... כנראה שהרגיש בהרגשתו העזה את בואה של השואה שתחריב את עירתו יחד עם אלפי עירות יהודיות אחרות, קהילות קדושות שחיו חיים יהודיים שלמים ומלאים, עדות טהורות שעצבו בחייהם התמימים והפשוטים את דמותו של „ישראל סבא״ במשך דורות על דורות.

בשנת ה׳ ת״ש (1940) אחרי חג הסוכות נסתלק ר׳ נחמן זצ״ל.

בנו ר׳ משה נח, שחי בעיירה ראקוב, בא ללוות את אביו הגדול למנוחת עולם. למרות שהסוביטים שלטו אז ברוסיה הלבנה ולא קל היה להביע בפומבי רגשות דתיים־לאומיים, התאספו כל בני העירה מגדול ועד קטן ללוות את ר׳ נחמן למנוחת עולמים. כולנו הרגשנו שזכות גדולה היא לר׳ נחמן, שנפטר על מטתו כדרך כל העולם, ונתבקש לישיבה של מעלה כדי שלא יראו עיניו את חורבן עמו, חורבן שכבר הורגש בחלל. זכורני את ההספד שנשא אז רבנו, רב הקהילה, הרב הגאון הקדוש ר׳ שבתי פיין, הי״ד. הוא התעכב על הפסוק בישעיה — „הצדיק אבד ואין איש שם על לב כי מפני הרעה נאסף הצדיק״. הוא אמר: הצדיק ר׳ נחמן נתבקש לבית־דין של מעלה כדי שלא יראה בעיניו את ה„רעה״ הממשמשת ובאה על עם ישראל.

ככה לוו בני העירה את בנם הגדול למנוחת עולמים, ברגשות מעורבים רגשי־נחמה ורגשי־צער ויגון. התנחמו שזכה ר׳ נחמן להיות מלווה בכבוד לקבר ישראל, אך הצטערו על שלא ידעו אם הם יזכו לאותה הזכות — לקבר אבות, — קבר ישראל...

במשך ימי השבעה אסף וסידר ר׳ משה נח את כתביו של אביו הגאון. אחרי קומו מאבלו הוא לקח את הירושה הגדולה שהשאיר לו אביו — תיבה מלאה כתבי יד שונים: בהלכה, באגדה, במחשבת ישראל וגם בשירה, ושב עם האוצר הנחמד למשפחתו בעירה ראקוב. מי יודע, אפשר בימי השואה מסר ר׳ משה נח את כתבי אביו ללא יהודי ואחרי שנים ודורות אולי ימצאו עוד מכתביו של הענק הזה.

נוסף לכל הדברים הגדולים, החשובים והנעלים שעסק בהם ר׳ נחמן, הוא מצא גם זמן לכתיבת יומן. הוא כתב יומן מצעירותו עד סוף ימיו הארוכים, בלי הפסק. בו הוא רשם את מחשבותיו שנאבק בהן כדי להגיע לתמימותו ולשלימותו, בו הוא גם רשם כל מה שקרה

לו וכל מאורע שאירע בעירה. בשעה זו שאני רושם דברים אלה כדי לתת יד להוצאת „פנקס בליצה" לזכר עירתנו השוממה ולזכר קדושינו הי"ד, שאנו הולכים להדפיסו בארצנו הקדושה, מרגיש אני במיוחד בחסרון של „יומן" זה. לו היה לנו כיום „יומן" זה לא היינו צריכים לחפש ולנקר אחרי מקורות זרים, ולפעמים בלתי אחראים, כדי למצוא פירורים על שלחנות אחרים בתולדות עירתנו. לו היה לנו כיום „יומן" זה, היה לנו חומר יסודי להוצאתו של ה„פנקס" שמטרתו לתת תמונה חיה ושלמה מן ההוי של עירתנו על כל סוגי תושביה מיום הווסדה ועד היום האחרון שעזבנו אותה.

בשעה שאני מסיים דברים אלה, אני משוכנע שרשמתי והעליתי על הכתב רק מקצת מן המקצת ממה שאפשר וצריך להאמר על ר' נחמן שלנו. העליתי רק טפה קטנה אחת מתוך ים חכמתו וצדקתו של אדם גדול זה שחי ופעל בעירתנו, בענוה ובסתר, בלי צל של רצון לזכות אי־פעם לפירסום גדולתו בעולם הגדול.

אני מודה ומשבח לבורא שמים וארץ, שזיכני להקים מצבת־זכרון לרבי המובהק, ר' נחמן זצ"ל, שהיה אחד מגדולי ישראל בדורות. ובכך גם להוסיף נדבך של כבוד לזכר עירתנו השוממה ולזכר קדושינו היקרים הי"ד.

מתחת לגשר — ביום סתו

אלעזר מאיר סוויצקי

רבני בליצה במאה ה־XIX

א. הרב ר׳ יוסי׳לי בעליצער

מפי זקני העירה שמעתי, על רב גדול אחד של העירה, שהיה ידוע בכל חבל וילנה, בשם „ר׳ יוסי׳לי בעליצער״, מתלמידיו הראשונים והותיקים של ר׳ חיים מוולוזשין. ר׳ יוסי׳לי היה ידוע כגאון בתורה וביראה וחסיד במידות טובות. במיוחד היה נזהר במצוות הפרשת מעשר מהכנסתו. מובן שהכנסתו, מקהלה קטנה כמו עירתנו, לא היתה גדולה ורבה, בכל זאת היה דורש מבני משפחתו להודיעו על כל פרוטה ופרוטה של הכנסה, וכאשר נודע לו על כסף שנכנס לביתו, היה תיכף מפריש מהכסף מעשר. את ה„מעשר״ היה מחלק בין עניי העירה בתור „מתן בסתר״. הוא היה עושה זאת בזהירות רבה כזאת שאפילו מקורביו הידועים ביותר לא ידעו למי הוא נותן את ה„מעשר״ שלו. כל זה עשה מתוך צניעותו הרבה שלא לבייש, חס ושלום, מקבלי הצדקה.

גאון וצדיק זה שדאג כל כך לעניי העירה, חי בעצמו בצמצום רב ובדחקות גדולה. כל ימות השבוע היה מסתפק במאכלי חלב וירקות. רק בשבתות היה טועם חתיכת בשר לכבוד שבת.

דירתו היתה בבית הקטן של בית המדרש הישן (דאס פאליש שטיבל) שמה הוא גר עם כל בני משפחתו. רוב שעות היום והלילה היה עושה בבית המדרש, עוסק בתורה ובעבודה. בימיו היתה עירתנו מרכז של תורה. בבית המדרש הישן ישבו שלשים „פרושים״ שבאו מעירות סמוכות ורחוקות ללמוד תורה מפי ר׳ יוסי׳לי. יומם ולילה היו ה„פרושים״ מתנועעים על הגמרות הגדולות בניגונים ערבים, ומעולם לא נפסק קול התורה מתוך כתלי בית המדרש.

ר׳ יוסי׳לי בעצמו היה דואג לכל הצרכים של ה„פרושים״ שלו. הוא סידר למענם מקומות לינה ואכילה בין בעלי הבתים של קהלתו. כל יהודי שהיה לו בית מרווח היה לו לכבוד גדול לארח „פרוש״ בביתו ולספק לו „אכילת ימים״ כמקובל בימים ההם (כל משפחה היתה מזמינה „פרוש״ ליום מסוים בשבוע לאכל בביתה). ה„פרושים״ הצעירים

היו הולכים לאכול בבתיהם של תושבי העירה. אבל ה„אברכים" לא הלכו לבתים לאכל „ימים" אלא בשבתות וימים טובים, כי נשים צנועות היו מביאות להם בכל ימות השבוע את האוכל לבית המדרש. ככה סודרו אז הצרכים ההכרחיים של „הפרושים", כדי שיוכלו להתמסר ללמוד התורה במנוחה בלי דאגות גשמיות. ליתר ההוצאות הקטנות דאג ר' יוסי'לי בעצמו ואיש לא ידע מאיפה היה מקבל את הכסף להוצאות אלו.

אחרי שנים רבות, עזב ר' יוסי'לי את קהלתנו ועבר לקהלה יותר גדולה. הוא נתקבל לשבת על כסא הרבנות של העיר „קרינקי" (קרינאָק) שהיתה ידועה כקהלה גדולה וחשובה בישראל.

לא ידועים לנו פרטים רבים על חייו ועבודתו הקדושה בעיר קרינקי. מספרים היו שגם שם נתגלה בכל מדותיו התרומיות וגם שמה היה דואג בעיקר לעניים שהתבישו לפשוט ידם לצדקה. ותמיד היה עושה את זה בהצנע לכת ובסתר שלא לבייש אותם.

גם בקרינקי לא עזב את התמסרותו להרבצת תורה ועשרות בחורים ואברכים היו נוהרים לקרינקי ללמוד תורה מפי ר' יוסי'לי. מקרינקי יצא לו שם גדול בישראל והיה ידוע בכל המדינה כגאון וצדיק בשמו המקורי „ר' יוסי'לי בעליצער".

היו מספרים בעיירה, שלעת זקנתו, עזב ר' יוסי'לי את קרינקי ושב לבליצה. הסיבה, היו אומרים, היתה שהוא אהב את בליצה ואת אנשיה והוא רצה להשלים את שנותיו האחרונות בקהלתו הראשונה שאת שמה (בעליצער) נשא כל ימי חייו.

בשובו, לעת זקנתו לבליצה חלה במחלת „השתוק" ולא היה יכול ללכת על רגליו. התקינו בשבילו „עגלת עץ" ועליה היו מובילים אותו יום יום מביתו לבית המדרש ובחזרה. בהיותו זקן, חולה ומרותק ל„עגלת העץ" שלו, קרא פעם למקורביו ואמר להם שהוא רוצה לישא אשה (כנראה שאשתו מתה אז עליו) וגם הצביע על ה„בתולה" שרוצה בה. מקורביו השתוממו על דבריו אבל לא יכלו להפר את רצונו של רבם האהוב והחביב עליהם. הלכו והציעו את ה„שידוך" ל„בתולה" והיא הסכימה להנשא לר' יוסי'לי הזקן והחולה. כעבור כמה ימים העמידו חופה „בשעה טובה ומוצלחת" ור' יוסי'לי קדש את ה„בתולה" כדת משה וישראל. מוסיפים היו בחיוך צנוע שכעבור שנה הולידה הבתולה בן זכר לר' יוסי'לי.

חוץ מגאונותו וצדקתו היה ר' יוסי'לי ידוע גם בתור „בעל מופת". בהקשר לכך שמעתי מפי הישיש ר' משה וולקוביסקי (משה בצלאל ליבס) את הספור הבא. בהיותו נער צעיר פרצה שרפה גדולה בעיירה וכמעט החצי מבתי היהודים נשרפו. כל אנשי העיירה השתדלו לכבות את הדליקה אך הדבר לא עלה בידם. היתה סכנה שכל בתי היהודים יעלו באש. פתאום התאושש ר' יוסי'לי ובקש להוציאו למקום השרפה. הושיבו אותו על „עגלתו" והובילוהו למקום הסכנה. (ר' משה היה מספר שהוא היה אחד מהנערים שדחפו את העגלה של ר' יוסי'לי למקום השריפה). פרש ר' יוסי'לי את ידיו מול האש, מלמל תפילה

בפיו והלהבה עזבה את בתי היהודים שנשארו עוד ועברה לצד האחר של העיירה. ככה ניצלו בתי היהודים מן האש על ידי ר׳ יוסי׳לי ה„בעל מופת".

ר׳ יוסי׳לי חי ופעל בעירתנו במשך חמשים—ששים שנה בערך, מאלף שמונה מאות עד אלף שמונה מאות וחמשים (1850—1800).

ב. הרב ר׳ נח אורלנסקי

אחרי ר׳ יוסי׳לי ישב על כסא הרבנות של קהילתנו הרב ר׳ נח אורלנסקי תלמידו הותיק של ר׳ יוסי׳לי. הוא העריך והעריץ את רבו הדגול ושנים רבות יצק מים על ידיו. כאשר ר׳ יוסי׳לי עזב את בליצה, הוא ביקש מאנשי העירה שתלמידו המסור לו ימלא מקומו. בעלי הבתים שהעריצו וחיבבו מאד את ר׳ יוסי׳לי מלאו את רצונו וקיבלו את תלמידו, ר׳ נח, לרב הקהילה. ועד יומו האחרון ישב ר׳ נח על כסא הרבנות בעיירתנו.

ר׳ נח נולד (בערך 1825) בכפר לאזשאן הסמוך לעיירה. הוריו היו ידועים בסביבה כאנשים תמימים ויראי אלקים. היו בעלי צדקה ומצטיינים במידת „הכנסת אורחים". כל יהודי שעבר דרך הכפר מצא בביתם מקום לסעוד וללון. גם איכרי הכפר כיבדו אותם כי ראו בהם יהודים תמימים וישרים.

מספרים היו הזקנים: כשלמד ר׳ נח בנערותו בבית המדרש בבליצה היה משכים יום יום לקום, הולך ברגל מהכפר לאזשאן לעירה, ולפנות ערב היה שב לכפר לשמש את הוריו הזקנים כדי לקיים מצות „כבוד אב ואם". תוך דרכו זו הנה ושוב, הוא למד בעל פה את הספר המפורסם „חיי אדם" מאת הגאון הידוע ר׳ אברהם דאנציג.

ר׳ נח, כרבו ר׳ יוסי׳לי, היה ידוע כאדם גדול בתורה וכן היה מפורסם בכל הסביבה בצדקתו הגדולה. יום יום היו באים אנשים ממקומות שונים, לבקש עצה מר׳ נוח, כיצד לצאת ממצבם הקשה, ואחרים באו לקבל „ברכה" כדי למצוא תרופה לחוליהם האנושיים. ר׳ נח היה מקבל כל אדם בסבר פנים יפות ובדבריו הפקחיים והנעימים היה משפיע על אורחיו וכל אחד ואחד היה עוזב את ביתו ברוח שקטה ובאמונה שהכל יסתדר על צד הטוב ביותר.

זכורני שר׳ נחמן שבשינסקי היה אומר: „ר׳ נח הבליצאי היה מפורסם בזמנו כר׳ ישראל מאיר הרדונאי (החפץ־חיים) כיום".

ר׳ נח היה רב מסור לכל בני־עדתו ודאג כאב רחמן לכל אחד ואחד בעיירה, הלך בעקבותיו של רבו הגדול ועסק גם הוא בהרבצת תורה. גם בימיו היו יותר מעשרה „פרושים" בבית המדרש הישן שעסקו יומם ולילה בלמוד התורה. ר׳ נח התנהג עם תלמידיו „הפרושים" באהבה רבה ודאג לכל אחד מהם כאב הדואג לבניו הרכים. רבים מתלמידי ר׳ נח, מחובשי בית המדרש הבליצאי, היו אחר כך רבנים מפורסמים בקהילות גדולות וחשובות בישראל.

שמעתי מפי ר׳ נחמן, שאחד „הפרושים" של בית־המדרש הבליצאי (בחור מהעיירה

לובטש) היה אחר כך רב של הקהילה היהודית בעיר הידועה סובאלק. על בחור שני בשם ר׳ גבריאל היה מספר, שהיה מוכשר מאד ומושלם בכל, עילוי בתורה וגם משכיל גדול.

לאחר שעזב ר׳ גבריאל את בית־המדרש הבליצאי, היה רב בכמה קהילות חשובות. הוא ישב על כסא הרבנות של העיר הפולנית „סימיטיץ׳ ״, ואחר כך נתמנה גם הוא (כמו „הבחור הלובטשאי״) לרב בקהלת סובאלק. אחרי שהותו כמה שנים בסובאלק עזב את אירופה ונסע לאמריקה. בארצות הברית הוא גר בניו־יורק והיה מחשובי הרבנים של ניו־יורק רבתי ואחד ממנהיגי היהדות החרדית בארצות הברית כולה.

*

ר׳ נח היה חובב ספרים גדול והודות לזה היה בית המדרש הבליצאי ידוע בספרים הרבים והחשובים שנמצאו בו. בבית המדרש הישן אפשר היה למצא ספרים עתיקים יקרי־מציאות. לא פעם שמעתי מפי „משולח״ או „מגיד״ שביקר בעיירה: „עברתי כבר מאות בתי כנסת ולא מצאתי עוד אוצר ספרים כזה״ (איך ווייסט גאר ניט וואס פאר אן אוצר עס געפינט זיך אין אייער בית־מדרש).

ר׳ נח תיקן, שכל אחד מבני העיירה מחויב היה להפריש בכל שבוע צדקה ל„קרן ספרים״ ובכל יום ששי היו עוברים מבית לבית לגבות הכסף עבור „קרן הספרים״. על כסף זה שמר ר׳ נח כעל בבת עינו. בכל פעם שבא לעיירה „מוכר ספרים״ היה יודע שיש לו כאן קונה מצוין לסחורתו. תכף כש„המוכר ספרים״ היה מסדר את ספריו על השולחן הארוך של בית המדרש היה ר׳ נח נגש לשולחן, עובר על הספרים והיה קונה ממנו ספרים בעד כל הכסף שהיה לו בידו. ככה היה מתנהג תמיד ולא היה משאיר אף פרוטה, מ„קרן הספרים״ בכיסו. עד יומו האחרון היה עוד ר׳ נחמן שומר ברטט קודש על ספרים אלה שרכש ר׳ נח עבור בית המדרש.

שמעתי מפי ר׳ ראובן האופה (רוווע דער בעקער) על גרוש של „גלגול״ על ידי ר׳ נח. הוא ספר שהביאו אל ר׳ נח אשה שנכנס בה „דיבוק״ והתחננו לפניו שיגרש את ה„גלגול״ מהאומללה. ר׳ נח אסף מנין־יהודים חשובים שיעזרו לו בגירוש ה„דיבוק״ וגם הוא ר׳ ראובן היה אחד מהמנין.

ר׳ נח צוה לתקוע בשופר והתחיל גוזר על ה„גלגול״ שיצא מן האשה. בראשונה התעקש ה„גלגול״ וענה בחוצפה שלא יעזוב את האשה. אחרי ויכוח ארוך בין ר׳ נח ו„הגלגול״ הסכים ה„דיבוק״ לצאת מן האשה בתנאי, שינתן לו לצאת דרך הגרון. ר׳ נח לא הסכים לתנאי זה וגזר על ה„גילגול״ לצאת דרך האצבע הקטנה. אחרי מאבק ארוך וקשה נכנע ה„גילגול״ לר׳ נח ויצא כפי שר׳ נח גזר עליו. הזקן הישיש היה מוסיף לספר שאחרי ש„הגלגול״ עזב את האשה ראו כל הנאספים טיפת דם על האצבע הקטנה של האשה והיא עזבה את בליצה בריאה ושלמה בגופה וברוחה.

הזקנים בעיירה היו מזכירים את שמותיהם של שלושה בנים שהיו לר׳ נח, והם: ר׳ לייב; ר׳ יעקב־מאיר; ר׳ חיים.

על ר׳ יעקב מאיר היו אומרים שהוא היה המוכשר מכל השלושה. עוד בחיי אביו היה כבר רב בעיירה יאסינאווקע על יד ביאליסטאק. ושמה כנראה ישב על כסא הרבנות כל ימי חייו.

לפני פטירתו ביקש ר׳ נח מבעלי־הבתים, שימלאו את רצונו ויושיבו אחריו את ר׳ לייב בנו הבכור על כסא הרבנות של העיירה. אנשי העיירה שהעריצו את ר׳ נח, מלאו את בקשתו, הושיבו את ר׳ לייב על כסא הרבנות של אביו.

הבן השלישי, ר׳ חיים, לא היה רב. הוא גר כל ימי חייו בבליצה והתפרנס מלימוד גמרא לתלמידים בעלי־כשרונות.

שנים רבות היה ר׳ לייב הרב של העיירה והצטיין בצדקתו הרבה. לעת זקנתו, כאשר הרגיש שזכרונו אינו עומד לו יותר, היה מפחד שמא יטעה חס־ושלום באיזה דין או „שאלה" ויפסוק שלא כהלכה. הוא החליט לא להמשיך יותר ברבנות ופרסם הודעה שהוא רוצה למכור את „חזקת הרבנות" שלו. כאשר נודע הדבר ברבים בא רב צעיר — תלמיד הנצי״ב מוולוזשין — גדול בתורה ודרשן נפלא וקנה את כסא הרבנות מר׳ לייב. הרב הצעיר הזה היה אחר כך רבנו האהוב והחביב הרב הגאון ר׳ יוסף רודניק זצ״ל. עליו מספרים להלן בנו הרב אברהם אביר ובנותיו החשובות תמה, שרה ובריינה, הנמצאים בישראל.

לחוף הנימאן

על הגשר ה„ישן"

על הגשר ה„חדש"

ישׂשכר קמנצקי

דמות העיירה בכללותה

כקילומטר אחד מגדותיו של הנהר נימן, תשכון העיירה בליצה. קטנה היתה העיירה: ארבעה רחובות מקבילים של ק״מ אחד בערך, קבעו את גדלה. בטבורה: חצר בית־הכנסת, שם שני בתי־המדרש — ה„ישן״ בנוי לבנים וה„חדש״ בנוי עץ. זה האחרון נשרף בדליקה גדולה שפרצה בליל־קיץ בזמן מלחמת־העולם הראשונה, בה עלו באש גם רבים מבתי־היהודים. בין שני בתי־המדרש הייתה חורבת־עץ (קרוייה בפי כל „הקדש״). רק שלד־הבנין שרד, אך לפני שנים רבות, כך סיפרו, שימש ה„הקדש״ מקום־לינה לקבצנים נודדים. זה עידן עמד ה„הקדש״ בשממתו, היו אומרים, כי שדים ורוחות מרחפים בתוכו. על כן פחדו לעבור בסמוך לו ביחידות, ואף בחבורה מיהרו בהליכה שלא להשתהות במקום.

מאחורי ביהמ״ד ה„חדש״ ניצב בית־אבנים, בית מיוחד במינו לפי מראהו ומיבנהו — אחד ויחיד הבנוי אבן וללא־חלונות, הוא בית־המרחץ וה„מיקווה״.

חצר בית־הכנסת שימשה מרכז לחיים הציבוריים שבעיירה. במרחק של כמה עשרות מטרים מחצר בית־הכנסת משתרעת כיכר־השוק על שני טורי חנויותיה, ארבעת בתי־לבניה וארבעת בתי־הקומותיים, ובאר־המים במרכזה. משני קצווי השוק נמשכות שתי סימטאות: האחת מוליכה אל הכפר ניטצה והשניה לעבר בית־העלמין היהודי (ה„ישן״ וה„חדש״). הלאה הם מגרשי האחו, שם רועות הבהמות של היהודים, שם נהר הנימן, שם רוחצים בקיץ קטון וגדול.

„מאחורי החנויות״ — דרך־מעבר לעגלות ושביל להולכי רגל. שם על הגבעות הדשואות ערכו להם את משחקיהם הילדים היהודיים. השטח של „מאחורי החנויות״ נגמר עם חומת־האבן הגבוהה, המקיפה את הכנסיה הפרבוסלבית לשעבר, שהפכה לקתולית אחרי מלחמת־העולם הראשונה, עם השתלטות הפולנים בסביבה. הכנסיה עם כיפתה הירוקה וצלביה, עם פעמונה הענק המשמיע צלצול למרחקים מדי שבת עם חשיכה, נסכה משום־מה רוח עצבות לא־ידע־פשר בעמקי הלב. דום ניצבה הכנסיה בשממותה כל ימות־השבוע, סוגרת ומסוגרת, אין יוצא ואין בא. רק אחת בשבוע, ביום הראשון, ייפתח השער

לרווחה לבאים מן העיירה ומכל הכפרים הסמוכים לה, אך כעבור כמה שעות, עם תום התפילה תתרוקן הכנסיה מבאיה ושוב יינעלו דלתותיה ושער־החומה. כך מחכה ומחכה הכנסיה באל־דממתה שבוע ימים לשוחריה, אך מדי שבת לפנות ערב תתעורר והפעמון יתחיל להשמיע קול, יצלצל ויזעיק...

יצלצל ויזעיק... אכן, היה משהו מן האזעקה בצלצולים של פעמון הכנסיה. רק כמה מאות מטרים בלבד מבדילים בין הכנסיה ובין בית־המדרש היהודי, אך מה גדול המרחק ומה עצום ההבדל: ביצרון מול פרזון; דומית־מוות לעומת דברי־אלוהים חיים; עת־מצוא מכאן ויומם־ולילה מכאן; מנעול ובריח מזה ודלתות פתוחות לרווחה מזה; שני עולמות שונים — עולם של קרירות כנגד עולם של חמימות...

בסמוך לכנסיה — בית ה„גמינה", לשכת ראש־המועצה של כל הכפרים שבאיזור. ליד הלשכה, מעבר לדרך, בנין ה„שקולקה", הוא ביה"ס מטעם הממשלה, בו למדו רק ורק ילדי ה„גויים" ואף ילד יהודי אחד לא נמנה עם תלמידיו (בשעת שלטון הפולנים למדו גם מספר ילדים יהודיים).

היהודים גרו בחצר בית־הכנסת ומעבר לה — ברחוב הגובל, בכיכר־השוק וברחובות והסימטאות המסתעפים ממנה. לא היה רחוב בעיירה שהיה בלי יהודים, אפילו הרחוב שנקרא „רחוב הגויים" כלל בתוכו, בטעות או על־כרחו, שני בתים של יהודים, שעלו אף הם באש בשריפה הגדולה (מאז יכול היה הרחוב להיקרא בשקט „רחוב הגויים").

יהודי העיירה, כשליש מתושביה, מאה משפחות בערך, חיו בצד שכניהם ה„גויים", כפליים במספרם. כך ישבו, אלה על מסחרם ומלאכתם ואלה על שדם ומשקם, אלה שלוש פעמים ביום בבית־מדרשם ואלה אחת בשבוע בכנסיתם. כמה זמן ישבו כך? — לא ידוע בדיוק. בעיירה לא התעניינו בתולדותיה וממתי קיים בה הישוב היהודי. אך לפי סמוכין אין ספק בדבר, שקיומו של הישוב היהודי בבליצה היה לפחות כמה מאות שנים.

פנקס ה„חברה קדישא" היה מצוי אצל אבי ז"ל, פנקס עבה, ארוך וצר, בכריכת־עור ועטיפה כהה. כשהייתי ילד, הצצתי בו פעם־פעמיים מתוך סקרנות. שמורים בזכרוני דפי־נייר חלקים, רק הדפים הראשונים כתובים. בכל עמוד כתב־יד שונה וצבע דיו שונה. הכתב לא ברור ביותר, הדיו נספגה בתוך הנייר ודהתה, לכן קשה היתה קריאת הדברים והבנתם. ניסיתי לקרוא בדף הראשון, אך חוץ ממלים בודדות לא הצלחתי לברר כמעט שום דבר. דפדפתי בפנקס עד שהגעתי לכתב־ידו הברור של אבא והתחלתי לקרוא ולרוץ בו. אבל אלה היו כבר דברים מן הזמן האחרון, מימינו.

בית־העלמין ה„ישן" גבל עם ה„חדש" והשתרע על שטח גדול למדי. האותיות החקוקות על־גבי המצבות כמעט ולא ניתנו להבחנה, בהיותן מכוסות שכבות־אבק וקרומי־אזוב שנתגבשו עליהן במשך הזמן.

במרחק ק"מ אחד מן העיירה משתרעת ה„חצר" עם ה„ארמון" בתוכה. ה„חצר" היתה שייכת לרוזן טרובצקוי, אשר מסר את כל ענייני ניהולה לידי אחיו. על גבעה של כמה

עשרות מטרים שכנה ה„חצר" על שפת נהר הנימן. כל שבת היו יוצאים אנשי העיירה ובעיקר בני־הנוער למקום־טיולם החביב אל הנימן. רק רצועה צרה בלבד הפרידה בין הנהר לבין ה„חצר", הנמצאת „למעלה", כשהיא מוקפת כעין משוכה של עצים גבוהים, ירוקים ועבותים. לא הרהיב איש עוז לעבור את המחיצה הגבוהה והמסתורית ולהיכנס פנימה. בתוך ה„חצר", כך היו מספרים, מסתובב יומם־ולילה תקוף־טירוף אחיו של הרחן ורובה טעון בידו. הוא מוכן לירות בכל מי שידרוך בתחומי ה„חצר". לא נותר להם לילדים אלא להסתפק בשליחת מבט ממושך וחודר אל מעבר לעצים הגבוהים. מבינות לענפיהם הסבוכים אולי הצליחו לגלות דרך פירצה כלשהי מקצת שבמקצתו מן הנעשה לפני ולפנים. אולי הצליחו לקלוט גם בת־קול ולו גם הד קלוש מכל אשר התרחש בתוך תוכם של ה„חצר" וה„ארמון". לעומת זאת השתרע לפניהם הנהר נימן גלוי ופתוח, ללא כל מעצור...

קשה לקבוע האם הילדים דאז נמשכו יותר אל „החצר" עם ה„ארמון", אל השדות, החורשות והנימן, או אל ה„חדר" ובתי־המדרש, אך אנו נחזור אל בתי־המדרש.

בית־המדרש ה„ישן" אמנם ישן היה. הלבנים מהם נבנו הקירות ארוכות היו יותר מאלה של ימינו. שיני הזמן נתנו בהן אותותיהן וצבען האדום דהה. חלונות הבית גבוהים היו כקומת־איש. כדי לפתוח חלון או לסגרו צריך היה לעלות על הספסל. ייתכן שבכוונה נקבעו החלונות לגובה, מטעמים בטחוניים, לבל יוכלו פורעים לפגוע ישירות בשעת תפילה, בין בישיבה ובין בעמידה. יתכן גם שהגובה, מלבד זה שהקשה על פורעים מהחוץ, מנע גם מהנמצאים בתוך ביה"מ להציץ החוצה ולהסיח את הדעת מהתפילה או להתבטל מלימוד הגמרא.

לאורך שלושת קירותיו של בית־המדרש ה„ישן" (חוץ מהקיר המזרחי שבאמצעו היה ארון־הקודש), היו ספסלי־עץ עבים מאוד. צורתם, אופן צמידותם לקיר, ארכם ועוביים העידו אף הם על יושן. נברשות־הנחושת לנרות־החלב שדלקו בלילות שבת וחג, מעוטרות היו ציצים ופרחים וכל מראיהן ישן־נושן. מנורת־החנוכה הגדולה, שהיתה מופיעה רק אחת לשנה ונעלמת מיד אחרי חנוכה, עשויה היתה נחושת „כפתור־ופרח" וגם היא כמו שנאמר — אמרה כולה הדר־דורות...

גם בית־המדרש ה„חדש" לא נראה כ"כ חדש. קירות־העץ של הבית איבדו מזמן את לובנם הטבעי והשחירו ברבות הימים. אולם לעומת בית־המדרש ה„ישן" היו בתוכו פנימה סימנים רבים למדי להוציאו מתחום הישן. החלונות לא היו גבוהים וגדולים למעלה מהמקובל, הספסלים לא היו כ"כ עבים, הנברשות והמנורות עדיין הבריקו באור השמש והנרות...

נגוז האור, החשיכה השמש, כבו הנרות...

י כמוני, ירושלים

התחרות...

(קטע מתוך סיפור)

להלן אפיזודה שנתרחשה בבליצה בתקופת הכיבוש הגרמני, במלחמת־העולם הראשונה; אפיזודה זו הועלתה ע"י יששכר קמינצקי (י. כמוני) בשנת 1934 ופורסמה בעתון ארצישראלי. (העורך)

הכובשים הגרמנים החלו לשפר את הדרכים ולהתקין כבישים ארעיים. היו דרושים פועלים לאלפים. ובני העיירה, שכל מקורות פרנסתם נסתתמו, יצאו ברצון לעבודה. המצוקה, שילחה מהבתים גם את בני בעלי־הבתים החשובים ונשואי־הפנים. בן־רגע השליכו אחרי גוום הרגל של נקיון־ידיים מפחד של נקיון־שיניים. אמנם מאַרק אחד שכר־יום זעום הוא, אך פת לחם ותפוחי־אדמה מניין ילקחו? איש ואשה בשנות העמידה, נער ונערה בגיל 12—18 נחלצו ויצאו להלחם ברעב המתדפק על פתחי ביתם. ואם גם לנחותי דרגה עליהם לציית, ולסור למשמעתם של פחותי־מעלה, אין בכך כלום. אין בודקין בשעת הסכנה.

והניצול רב היה. לא חסו גם על הגיל הרך של הילדים והעבידום בפרך בכל עבודה: בחפירת תעלות, עקירת טרשים, לקט אבנים, ניפוץ סלעים, פיזור חצץ וכו׳. וטביעת עין מיוחדת במינה היתה לו לחיל־המשגיח. היה נגש אליך, מודד את גל החצץ במבטו הנוקב, ואחר הוא מעיף עיניו עליך ומנענע באצבעו לאות הוכחה:

— נרפה אתה, פרחחי!..

שלשה שכנים לעבודה היינו. הזקן שבחבורה, יהודי כבן חמישים, בעל קומה בינונית, זריז, עליז, בעל נשמה צעירה ומבדחת. עינים מחייכות היו לו, שכאילו מעין קרום של קליפה חיפה עליהן בפני העולם החיצוני. בת־צחוק לבבית הציצה מבין החרכים. אפס לא ידע איש, כי בצחוק עינו מבחוץ בוכה נפשו במסתרים ונאנחת במעמקים. כאבן זו הקשה וקרה מבחוץ ומכילה בקרבה אש לוהטת גנוזה...

יהודי זה, כל ימיו בעל־עגלה היה. הוביל נוסעים אל תחנת־הרכבת הסמוכה והתפרנס בדוחק. בימי שלום היה מבאי־ביתו של ה„נגיד" בעיירה ואהב לבדח את נוסעיו הקבועים. משנכנסו הגרמנים לחבל נהפכו עליו העתים. הנסיעה ברכבת נאסרה על האזרחים, סוסו גויס למלחמה. מה עשה? הלך והחליף את שוטו בפטיש ונפץ אבנים על הכביש. ושכרו מאַרק ועשרים פניג ליום או ששה מארק לשבוע. כי השבת שבת ליהודים ויום הראשון שבתון לגויים.

השני, עזרוני, עלם כבן שמונה עשרה. גבה־קומה, רזה ובעל שרירים, מעין אגוז

שתוכו ריק וקליפתו קשה ואין לפצחו בנקל. „כל דאלים גבר" היה נר לרגליו גם בעבודה וגם בהתנהגותו וגישתו אל המין היפה. הלא הם הדברים העומדים ברומו של עולם. ואין כיבושם נעשה מתוך מחשבה אלא ע"י שינוס מתניים.

והקטן שבחבורה הייתי אני, ילד כבן שתים עשרה, שירד זה עתה מספסל התלמידים. לא ידעתי מהי עבודה ולא ידעתי מין יפה מהו. דומם ישבתי והתבוננתי. הקשבתי קשב רב, למדתי פרק בסוגית „עבודה". למדתי „הלכות נשים". למדתי „תורה" מפי „רבותי" הזקנים...

הנה אנו מנפצים סלעים. כל אחד שקוע בפטישו ובאבניו. כל אחד מעיף מבט מן הצד לעבר הגל של שכנו אם לא הגדיל לעשות ממנו. הזקן שבחבורה, בעל־העגלה לשעבר, היה המושל בכיפה. ערמתו היתה ערמת החצץ הגדולה ביותר. חלף זה העלו לו הגרמנים את משכורתו בעשרים פניג ליום. אכן, כדאי וראוי היה להוספה זו. בין שלש ערמות החצץ התנוססה ערמתו גבוהה ורחבה, עבה ומלאה וכרסה בין שיניה... והוא, רגליו מפושקות, משקיע עיניו לתוך מצבר האבנים הגדול, ולסוף הוא מרים את עיניו בגאון כאומר: אני הריתי את האבנים האלה, אני ילדתין...

ואל שכניו מעבר מזה ומזה יפנה, ימוד במבטו את ערמותיהם ואחר יצליף בעיניו על ימין ועל שמאל:

— הי, פרחחים, אדרבא, נסו־נא והדמו אלי!

ועיניו מבריקות באותה שעה ומתיזות שביבים. ואני מביט ולא אדע אם זיקי־גיל הם אם ניצוצות חרון וחימה. פתאום, הברק חלף ועל פניו הופיעה בת־צחוק קלה ומרחפת... התקנא בו עזרוני והחליט:

— יעבור עלי מה, אני מוכרח להגדיל את ערמתי.

התחילה התחרות. במתיחות עצבים ובמתיחות שרירים נחתו מהלומות הפטיש עַל גבי האבנים. חזקות יותר ואמיצות יותר היו המכות ועזים יותר היו קולות הנפץ. חרקו האבנים ונאנקו מעצמת התנופה, השתברו והתפוררו מתחת לידיהם המורמות והמורדות. והערמות צמחו, גדלו, התרחבו והתפשטו.

סח גל אל גל:

— רב אני ממך.

אכן זאת היתה התחרות. התחרו אבנים באבנים. התחרה פטיש בפטיש. התחרתה יד ביד. התחרה מוח במוח. התחרו אנשים באנשים. נאבקו עול־ימים עם זקנה...

והנצחון לא איחר לבוא, שבתו הכלים. טפות עכורות ניגרו על לחיי הזקן. ולא ידעתי אם זעת־אפים היא אם דמעת־עין.

כתום העבודה נגש החיל־המפקח, שקל במבטו את שתי הערמות וחייך חיוך אוילי. פנה לעברי, הניח אצבעו אל אפו ואיים:

— הנך נרפה, בר־נש!...

אויפן „פּאַראָם"

אונטערן בריק

זלמן יאָסעלעוויטש

זכרונות פון אַמאָל

דאָס שטעטל און די געגנט

דאָס שטעטל בעליצע איז געבויט פון פיר פּאַראַלעלע גאַסן (אין דער לענג), געשניטן מיט אַ 10 געסעלעך, צווישן זיי — דער מאַרק. דאָס איז דער גאַנצער ישוב. הינטערן שטעטל פליסט דער ניעמאַן מיט זיינע שיינע ברעגעס, פאַרוואַקסן מיט שמעקעדיקן היי און הויכע קוסטעס. אויפן הויכן ברעג שטייט דעם פּריצס פּאַלאַץ פון בעליצער הויף. אונטער דעם באַרג פירט דער וועג צום טייך. דאָרטן איז שטענדיק גרייט דער „פּאַראָם" אַריבערצופירן די יעניקע, וועלכע ווילן אָנקומען אויף דער צווייטער זייט פון טייך. אויך דער נייער לאַנגער בריק פירט פון שטעטל צו דער ריכטונג פון זשעטל. פון די אַנדערע זייטן פון שטעטל ציען זיך סאָסנאָווע וועלדער, גרינע לאָנקעס און פּרוכט־באַרע פעלדער, וועלכע געהערן צו די איינוווינער — קריסטן פון שטעטל. עטלעכע דערפער זיינען צעוואָרפן צווישן זיי און ציען זייער חיונה פון דער ערד.

דאָס שטעטל אַליין איז אָרעם. די הייזער — נידעריקע און די עטלעכע גאַסן זיינען קליין און ווי איינגעזונקען אין דער ערד. די דעכער — באַדעקט מיט שטרוי און אויפן שטרוי וואַקסט געדיכטער, גרינער מאָך. די עטלעכע בעסערע און שענערע הייזער, צווישן זיי, עטלעכע געמויערטע, שטייען אויפן מאַרק.

פּרנסות פון די שטעטלשע יידן

ווי אַזוי האָבן די יידן פון שטעטל געלעבט? פון וואָס האָט מען געצויגן די פּרנסה? רייכע מענטשן, גרויסע סוחרים האָט בעליצע ניט פאַרמאָגט. אַפילו קיין מערק האָבן זיך דאָ ניט געשטעלט. עס האָבן עקזיסטירט עטלעכע קרעמלעך מיט שטרוי געדעקטע דעכער און אין יעדן קרעמל האָט זיך געפונען פּאָר עטלעכע רובל סחורה. דאָס פלעגט מען אויך פאַרבאַהאַלטן, טאָמער וועט אָנפאָרן דער אינספּעקטאָר פון שטייער־

אָמט און מען וועט דאַרפן באַצאָלן שטייערן. נחום דער קרעמער האָט געהאַלטן אַ פּעסל הערינג פאַרן גאַנצן שטעטל וועגן. אַליין פלעגט ער זיצן אין בית־המדרש און לערנען. איצע מערעס האָט געהאַלטן אַ ביסל שניט־סחורה, ער פלעגט לערנען תורה און די ווייב פלעגט נעמען אַהיים די סחורה אויף בייגאַכט און אין דער פרי — זי טראָגן צוריק אין קרעמל אַריין. דעם רבס ברודער האָט פאַרקויפט הייוון אויף שבת און אויך פאַר די בעקער. נח קאָפּלס האָט געהאַט אַ פּעל־קראָם, די פשוטע לעדער האָט ער געהאַלטן פאַר די פּויערים אויף „לאַפּטשעס" (מרדכי — זיין זון, איז געווען דער שטעפער). אסתר־

זלמן און שרה יאָסעלעוויטש

מלכה האָט פאַרקויפט ליימענע טעפּ. רייזע, שלמה דעם מלמדס, האָט אויך געהאַלטן טעפּ. ישראל גדליהס האָט געהאַט אַן אייזן־קראָם. אין דער קראָם האָט מען קיין זאַך ניט אַרויסגעזען און מען האָט אויך ניט געקאָנט אריינגיין אינעווייניק, ווייל די טיר איז געווען איינגעשמירט אין דזשעגעכץ, כדי עס זאָל דער פּאַדאַטנער אינספּעקטאָר ניט קאָנען איבערטרעטן די שוועל... די הויפּט־„געשעפטן" זיינען געווען ביי ליבקע דאָלקעס — צו איר פלעגן נאָר פּריצים אַריינקומען קויפן, אַ געוויינלעכער מענטש האָט צו דעם ניט געהאַט די זכיה.

די איינציקע און גאַנצע גענזעלשאַפטלעכע פירערשאַפט אין שטעטל אין יענע

צייטן, איז געווען אין די הענט פון ר׳ ראובע (דער „איזבאַרשטשיק״), דער אָנפירער פון „מעשטשאַנסקער אופראַווע״. די יידן האָבן געהערט צו די „וואָלאָסטנאָיע פּראַוולע־ניע״ און דער סטאַראָסטע איז געווען אויסגעוויילט דורך די יידישע איינוווינער. די צאַרישע רעגירונג פלעגט אים נאָכהער באַשטעטיקן. ביים סטאַראָסטע פלעגט מען אַרויסנעמען אַ פּאַספּאָרט, אַ מעטריקע און מען פלעגט קומען צו אים וועגן אַנדערע מוניציפּאַלע ענינים. זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז דער אַמט פון סטאַראָסטע איז געווען אַ הויכער און ער האָט געהאַט אַ גרויסע דעה און איבערהויפּט ווען מען איז געשטאַנען צום פּריזיוו און מען האָט געדאַרפט אויסנוצן פּריווילעגיעס אויף צו באקומען די אַזוי גערופענע „ליגאַטעס״. אין זיין רשות איז געווען: צוגעבן יאָרן, אָדער אָפּוואַרפן, ווי אויך פולשטענדיק באַפרייען פון דינסט.

כדי צו באַקומען אַ פּאַס פאַרא מענטשן, וועלכער איז געווען חשוד ביי דער מאַכט, פלעגט מען באַצאָלן גרויסע סומעס געלט. כדי אויסצוהאַלטן די „אופראַווע״, אַן אָנגע־שטעלטן, אַ דירה און באַלייכטונג — האָבן די יידן געמוזט צאָלן אַ שטייער דעם סטאַראָסטע, וועלכער האָט געהאַט דאָס רעכט אַרויפצולייגן ביז 1 רובל שטייער. אָבער אַפילו איין רובל איז געווען אַ צו הויכער סכום געלט פאַר דער מערהייט פון דער יידישער באַפעלקערונג און אַ סך פלעגן ניט וועלן צאָלן אויף אַזעלכע צוועקן. דאָס האָט אַרויסגערופן שטענדיק אַן אומצופרידנהייט צווישן די יידן.

יידן צווישן זיך

דער סטאַראָסטע האָט געהאַט זיינע אָנהענגער און אונטערשטיצער, וועלכע האָבן זיך אויסגעלערנט אונטערשרייבן אויף אַ „לינקן״ פּאַפּירל. גאַנץ אָפט פלעגט מען זיך טרעפן און מאַכן מיט אים אַ „לחיים״. אָבער די אַ „מענטשן״ פלעגן זיך גאָרניט קימערן, ווי אַזוי צו העלפן דער אָרעמקייט אין שטעטל. עס איז זיי גאָרניט אָנגעגאַנגען. אַז מען פלעגט קומען און דערציילן אַז עמעצער שטאַרבט פון הונגער — האָט מען געלייגט דעם רחמנות.

די „חברה קדישא״ איז אויך געווען אונטער דער השגחה פון אָט די „מענטשן״. ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס ס׳איז געווען אַ ועד מיט גבאים פלעגט דער סכום פון קבורה־געלט באַשטימט ווערן דורך זיי ניט שאַנעווענדיק דעם אויף וועמען זיי האָבן געהאַט אַן אויג.

זיכער האָבן זיך אויך געפונען אַנדערע מענטשן, וועלכע האָבן ניט געוואָלט ליידן די אומגערעכטיקייט און עס פלעגט קומען צו אָפטע קריגערייען. עס געדענקט זיך אַ פאַל מיט ליבקע־דאַלקעס, וועלכע האָט אויסגעבויט אַ גאַנעק און האָט ניט געפונען פאַר נויטיק צו בעטן פריער אַ דערלויבעניש. די זאַך האָט געבראַכט צו געשלעגן און

צו קעגנזייטיקן שטיינער־וואַרפן. דער ענין איז דערגאַנגען צום גובערנאַטאָר, וועלכער איז פערזענלעך אָראָפּגעקומען, כדי איינצושטעלן אַ סדר אין יידישן לעבן...

מחלוקתן פלעגן זייער אָפט אויסברעכן און ס׳איז אויך געקומען דערצו, אַז מען האָט זיך נישט איינמאָל געשלאָגן אין בית־המדרש און עס פלעגן פליען די הענג־לאָמפּן. עטלעכע מאָל האָט מען אַרויסגערופן הרב ריינעס זצ״ל פון לידע, כדי ער זאָל שאַפן שלום־בית אין שטעטל.

נייע צייטן — נייע גזירות

די אָרעמקייט אין שטעטל איז געווען שטאַרק אָנזעעוודיק. בלויז איינצלנע האָבן געהאַט געווען פרנסה, כדי זיך דורכצולעבן. בעליצער יידן זיינען געווען מסתפקים במועט. יעדער האָט געהאַט אַן אייגענע קו און אַ גאָרטן מיט גרינצייג. דאָס מיסט פון דער קו פלעגט נוצן צום קאַרטאָפל־זעצן און די קאַרטאָפל פלעגן ביי יעדן סטייען אויף אַ גאַנץ יאָר. דער עיקר מאַנגל איז געווען אין קליידונג, אין שוכוואַרג אויף שבת, א. אַ. וו. די הויפּט־הילף און שטיצע פאַר די געדריקטע פלעגן קומען פון די יידן־ישובניקעס און בעלי־בתים, וועלכע פלעגן אַריינשיקן פאַר אָרעמע אויף שבת און פאַר קראַנקע. די גאַנצע געגנט אַרום שטעטל איז געווען באַזעצט מיט ישובניקעס — זייער וואַרעמע און יידישע מענטשן וואָס פלעגן מיט אַ ברייטער האַנט שטיצן און העלפן אָרעמע מיט וואָס נאָר זיי פלעגן קאָנען. אין ימים־טובים און שבתים פלעגן זיי קומען אין שטעטל אַריין מיט זייערע פאַמיליעס. אָט די אַלע יידן האָבן געהאַלטן אין אַרענדע די פאַקטן אין די הויפן ביי די פריצים. אַנדערע האָבן געהאַט קרעמלעך, קרעטשמעס און שענקן. דער דאָזיקער מצב האָט זיך געצויגן אַזוי לאַנג, ווי עס האָט געהערשט אין רוסלאַנד דער צאַר אַלעקסאַנדער דער 3־טער און אַז ער איז געשטאָרבן און עס איז געקרוינט געוואָרן זיין זון ניקאָלאַי דער 2־טער איז דאָס לעבן געוואָרן שווערער. מען האָט געלייגט גרויסע האָפענונגען אויף בעסערע צייטן און צום סוף האָבן זיך גאָר אַ שאָט געטאָן נייע גזירות אויף יידן.

לויט דער ערשטער גזירה פון „נאָוואָסיעליעניע״, האָבן יידן ניט געהאַט מער קיין רעכט צו וווינען אין די דערפער און געמוזט זיי פאַרלאָזן. עס איז אַרויפגעלייגט גע־וואָרן אַ מאָנאָפּאָל אויף די שענקן און קרעמלעך. נאָר די לאַנג־יעריקע תושבים זיינען נאָך צייטווייליק געבליבן. דער גרעסטער טייל איז אַריבער וווינען אין די שטעטלעך און אַ טייל — האָט עמיגרירט קיין אַמעריקע.

הילפס־אינסטיטוציעס אין שטעטל

אין דער אָ צייט איז אין בעליצע אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפה און אַ גרויסער טייל פון שטעטל איז פאַרברענט געוואָרן. מיט דער הילף פון די וואַלד־סוחרים, וואָס

האָבן געהאַנדלט אין דער געגנט, האָט מען זיך ווידער אויסגעבויט. גלייך נאָך דעם האָט אויסגעבראָכן אַ טיפוס־עפּידעמיע. די קראַנקייט האָט זיך פאַרשפּרייט און מען האָט גענומען זוכן אַ ליזונג צו איר. מיין פעטער, ר׳ חיים־נח קאַמענעצקי ז״ל, איז געווען דער ערשטער און מיט אים נאָך אַ גרופּע אָנגעזעענע שטעטלשע יידן האָבן צוזאַמען אָרגאַניזירט די חברה „ביקור־חולים״, וואָס האָט געשטעלט פאַר זיך דעם ציל צו העלפן ראַטעווען די שווער־קראַנקע. יעדע וואָך פלעגט מען זאַמלען געלט, וואָס האָט געדינט ווי אַ פאָנד אויף צו ברענגען אַ דאָקטאָר, געבן רפואות און מכשירים. אויך יונגע בחורים און מיידלעך האָבן פרייוויליק געמאָלדן וועגן זייער גרייטקייט צו גיין שלאָפן ביי די קראַנקע ווי אויך זיי צו באַדינען. אין יענער צייט איז דאָס אָרגאַניזירן אַזאַ חברה געווען זייער נויטווענדיק און זי האָט טאַקע געבראַכט אַ סך נוצן.

די צווייטע וויכטיקע אונטערנעמונג איז געווען דאָס שאַפן אַ „גמילות־חסד״־קאַסע אין שטעטל, וועמענס ציל עס איז געווען צו העלפן די אָרעמערע קרעמער און בעלי־מלאָכות. דעם ערשטן גמילות־חסד האָט געשענקט ר׳ שלום נאַמיאַט, דער אַרענדאַטאָר פון הויף. נאָך דעם ווי מען האָט צוזאַמענגענומען עטלעכע הונדערט רובל, האָט יעדער נצרך באַקומען אַן הלוואה און אויסגעצאָלט וועכנטלעך. די קאַסע האָט געבראַכט נוצן פאַר אַ סך מענטשן אין שטעטל. אין שפּיץ פון דער גמילות־חסד־קאַסע זיינען געשטאַנען: ר׳ חיים נח קאַמענעצקי, איצע לייזער קויפמאַן, יוסף פאַנימאָווסקי און אַנדערע.

ציוניסטן אין בעליצע

די ציוניסטישע באַוועגונג האָט אויך געפונען איר אָרט אין בעליצע. נאָך דעם ווי עס האָבן אין דער אומגעגנט זיך גענומען אָרגאַניזירן קרייזן פון דער באַוועגונג, האָבן ר׳ חיים־נח קאַמענעצקי, ר׳ נחמן שאַבשינסקי, משה לייב קאָנאָפּקין, ר׳ יהושע יאַסינאָווסקי און מיכאל לעווקאָווסקי אָרגאַניזירט און געשאַפן אין בעליצע דעם ערשטן חוג פון ציוניסטן. זייער פיל יוגנטלעכע האָבן זיך איינגעשריבן ווי מיטגלידער. מען פלעגט זיך טרעפן און לייענען צוזאַמען דעם ציוניסטישן זשורנאַל „דער־ייד״ און אויך דעם „הצפירה״. מען פלעגט אויך איינאָרדענען רעפעראַטן וועגן ארץ־ישראל. יעדן פרייטיק פלעגט מען זיך צוזאַמענטרעפן ביי מיין פעטער ר׳ חיים־נח ווו מען פלעגט ריידן איבער עניני־דיומא. עס זיינען אויך געווען פיל קעגנער און שטערער, איבער־הויפּט פון די פרומע קרייזן, וועלכע האָבן געהאַסט הערצלס לערע. ניט קוקנדיק אויף דעם האָט זיך די באַוועגונג פאַרגרעסערט און אַפילו געהאָלפן אַנדערע שטעטלעך זיך צו אָרגאַניזירן. הרב ריינעס זצ״ל פון לידע האָט געמאַכט פיל אָנשטרענגונגען צו פאַר־שטאַרקן די באַוועגונג. זיין השפעה איז געווען גרויס אין דער גאַנצער אומגעגנט.

בעליצער רעוואָלוציאָנערן

אין די יאָרן פון 1900 ביז 1903 האָבן זיך געפירט די מלחמות מיט כינע און רוסלאַנד האָט צוגענומען מאַנדזשוריע. עס האָט ניט לאַנג געדויערט און עס איז אויסגעבראָכן די קריג מיט יאַפּאַן. יידן אין שטעטל האָבן אָנגעהויבן מורא קריגן און פיל פון זיי האָבן עמיגרירט קיין אַמעריקע און ענגלאַנד. די מלחמה מיט יאַפּאַן האָט זיך שנעל פאַרענדיקט מיטן זיג פון יאַפּאַן. יידן האָבן אויך צוליב דעם געליטן צרות. עס האָט זיך אַ שאָט־געטאָן אַ כוואַליע פון פּאָגראָמען און רויב־אָנפאַלן מצד דעם המון, וואָס איז אונטערגעהעצט געוואָרן מיטן ציל צו פאַרטומלען דעם דורכפאַל מיט יאַפּאַן.

פון דער אַנדערער זייט איז ווידער אַנטשטאַנען אַ רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג. עס זיינען אויסגעבראָכן שטרייקן אויף דער באַן און אין פאַבריקן. די צאַרישע מאַכט האָט אָבער שנעל דערשטיקט יעדן ווידערשטאַנד און די ריכטיקע דעמאָקראַטיע איז ניט געקומען.

די יידישע רעוואָלוציאָנערן האָט מען גלייך פאַרשיקט קיין סיביר און אַפילו געשאָסן. אַ קליינער טייל פון בעליצער יידישע רעוואָלוציאָנערן זיינען אַנטלאָפן קיין אַמעריקע.

די רו האָט זיך אַ ביסל איינגעשטעלט און דאָס לעבן האָט זיך נאָרמאַליזירט. אָבער אין שטעטל האָט זיך די אָרעמקייט ניט געענדערט; זי איז נאָך אַלץ געווען גרויס, מען האָט געזוכט וועלכע עס איז מעגלעכקייט צו פאַרבעסערן די שווערע עקאָנאָמישע לאַגע פון די שטעטלשע יידן.

הרב רודניק ז״ל

דער אַלטער רב פון שטעטל, ר׳ לייב זצ״ל, האָט איבערגעגעבן דעם כסא הרבנות דעם יונגן רב, ר׳ יוסף רודניק, וועלכער איז געווען אַ גרויסער תלמיד־חכם, אַ דרשן, און אַן אויפטוער פאַרן כלל. אין שטעטל האָט ער זייער אויסגענומען. ער האָט זיך פאַראינטערעסירט מיט דער מאַטעריעלער לאַגע פון דעם כלל און מען האָט געקלערט, ווי אַזוי צו שאַפן מער פרנסה. הרב רודניק ז״ל האָט גערופן אַן אסיפה פון אַלע מפרנסים אויף וועלכער מ׳האָט באַשלאָסן צו פאָרן און משתדל זיין זיך ביי דער רעגירונגס־מאַכט אין ווילנע, אַז עס זאָלן פאָרקומען וועכנטלעכע מערק אין שטעטל.

צוויי בעלי־בתים, מיין פאָטער אברהם יאָסעלעוויטש און משה שימאַנאָוויטש זיינען געפאָרן צום גובערנאַטאָר אין ווילנע און נאָך גרויסער מי און מיט דער הילף פון געלט־מתנות, האָט מען געפועלט, אַז יעדן מיטוואָך זאָלן זיך שטעלן מערק אין שטעטל און עטלעכע מאָל אין יאָר — יארידן. דאָס שטעטל האָט נאָך דעם אויפגעלעבט. עס איז גרינגער געוואָרן מיט פרנסה. עס האָבן זיך געעפנט מער געשעפטן. די איינציקע

שווערקייט איז געווען מיטן ברענגען די סחורה פון לידע. דער וועג איז געווען זייער אַ שלעכטער און די בעלי־עגלות פלעגן זיך אויסמאַטערן פירנדיק די סחורות במשך אַ גאַנצער נאַכט, זומער אין רעגן און ווינטער אין שניי.

די עקאָנאָמישע לאַגע בעסערט זיך

די עקאָנאָמישע אַנטוויקלונג האָט זיך געמערקט אין אַלע הינזיכטן. חוץ דעם וואָס די קרעמער האָבן מער געלייזט, האָבן זיך געעפנט רעסטאָראַנען פאַר די פויערים, וואָס פלעגן קומען פון די דערפער. מען האָט אַריינגעפירט אין שטעטל אַ גראַמאָפאָן און דאָס איז געווען אַ גרויסע סענסאַציע. אויך אַן אַפּטייק איז געעפנט געוואָרן. איך האָב געהאַלטן אַ דראָגעריע און פּערפומעריע־געשעפט. אין יענע צייטן האָט אַזאַ זאַך געשמעקט מיט פּראָגרעס. עס האָט זיך אויך אָנגעהויבן פילן צווישן דער יוגנט אַ שטרעבונג צו לערנען, וויסן און פאַרפולקאָמען זיך אין וועלטלעכער בילדונג. אַ טייל זיינען אַוועקגעפאָרן לערנען אין לידע אין די מיטל־שולעס, גימנאַזיעס און פאַך־שולעס.

נאָך דעם ווי די פּריצים האָבן אָנגעהויבן ליקווידירן די הויפן אין געגנט איז אויך אין בעליצע געקומען אויף דעם די ריי. די וועלדער אַרום שטעטל האָט מען אויסגעהאַקט און מען פלעגט שיקן דאָס האָלץ מיטן טייך ניעמאַן קיין דייטשלאַנד, דורך ליטע. פיל יידישע סוחרים און וואַלד־פּאַכליִיט זיינען געווען באַשעפטיקט ביי דעם און די קריסטן, וועלכע פלעגן אַרבעטן און פאַרדינען, האָבן אַריינגעבראַכט פיל פּרנסה אין שטעטל און מען האָט געצויגן פון דעם חיונה. פון דער אַנדערער זייט האָבן בעלי־מלאכות זיך געשראָקן, אַז זיי וועלן בלייבן אָן אַרבעט, ווייל די פּאַראָבקעס פון די הויפן וועלן זיך אַרומדרייען ליידיק, וועלן זיי זיין אָן פאַרדינסט, אויב עס וועלן ניט עקזיסטירן מער די הויפן...

דער בעליצער הויף ווערט פאַרצעלירט

דער בעליצער הויף האָט געהערט צום גראַף וויטקענשטיין און האָט זיך געפונען אין אַרענדע ביים ייד שלום נאָמיאָט. גלייך נאָך דעם ווי די וועלדער זיינען עקספּלאָאַטירט געוואָרן, איז געקומען די צייט אויף די ערד, בנינים און אַנדערע גוטס. דאַן זיינען געקומען צוויי יידן און האָבן איבערצייגט דעם אָנגעשטעלטן שטעלפאַרטרעטער גראַף קאַרפּינסקי צו פאַרקויפן די איבעריקע פעלדער, ערד און בנינים. די יידן האָבן אויפגעוויזן דעם גראַף קאַרפּינסקי, אַז די הוצאות פון די הויפן זיינען מערער פון די הכנסות.

קאַרפּינסקי איז געקומען אין קאָנטאַקט מיטן גראַף וויטקענשטיין, וועלכער האָט זיך געפונען אין אויסלאַנד. ער האָט באַקומען די באַפולמעכטיקונג דערצו און דאָס עסק איז געמאַכט געוואָרן. אין בעליצע האָט זיך געעפנט דאָס ביורא פון די סוחרים

און די איינוווינער האָבן ווידער געצויגן פּרנסה. פּאַכלייט ווי: שאַפּערס, בראַקערס און קאַסירער האָבן זיך קאָנצענטרירט אין שטעטל. ווען עס פלעגן זיין די אויסצאָלונגען פון געלטער פאַר די אַרבעטער, פלעגט אַריינפאַלן געלט צו די סוחרים, הענדלער, קרעמער און אַנדערע. אין שטעטל פלעגט שווימלען פון די פּשוטע וואַלד־אַרבעטער, פּאַראָמ־שטשיקעס, פורמאַנעס, וועלכע האָבן אריינגעבראַכט ניט נאָר היונה נאָר אויך מער באַוועג־גונג פון מענטשן. דאָס איז געווען אַ צייט, ווען די יידן אין שטעטל האָבן אויפגעלעבט און אַלץ האָט פּראָגרעסירט.

דער בעליצער הויף איז פאַרצעלירט און פאַרקויפט געוואָרן צו קריסטן פון נאָענטן דאָרף קראַסנע־דאָרף. דער פּאַלאַץ איז געבליבן ביי אַ בעליצער קריסט. דער פּאַראָם פון הויף איז געווען אין די הענט פון דעם נדבן מוניע מאַלטשאַדסקי, וועלכער האָט אין משך פון יאָרן געשטיצט די יידן פון שטעטל, איבערהויפּט, ווען דער עקספּאָרט פון האָלץ קיין דייטשלאַנד — דורכן ניעמאַן — איז געלעגן אין זיינע הענט.

די ערשטע וועלט־קריג

נאָך די געשעענישן פון 1905, האָט די רעגירונג פאַרשטאַרקט אומעטום אירע מאַכט־אָרגאַנען. קיין בעליצע זיינען אַראָפּגעקומען: אַ פּריסטאַוו מיט פינף סטראַזש־ניקעס, אַ געריכט מיט אַ „זיעמסקי נאַטשאַלניק" פאַר ערד־סכסוכים, אַ „פּאָטשטער" און עס איז געעפנט געוואָרן אַ פּאָסט. פאַרשטענדלעך, אַז די נייע מאַכט־אָרגאַנען האָבן געמאַכט אַ ביסל צרות אין שטעטל, נאָר מען האָט זיך אויך דערצו צוגעוווינט.

יאָרן זיינען פאַריבער און ווען ניט ווען פלעגט די פּרעסע ברענגען פאַרשידענע נייעסן וועגן אַנטיסעמיטישע פּאָגראָמען אין שטעט און אויך וועגן רעוואָלוציאָנערע אונטערערדישע באַוועגונגען. אין יאָר 1911 האָב איך זיך צוגעשטעלט צו מיליטער־דינסט און כ׳בין געוואָרן אַ צאַרישער סאָלדאַט טיף אין רוסלאַנד, אין דער שטאָט ריאַזאַן.

קורץ פאַרן ענדיקן דעם דינסט, האָט מען מיך געלאָזט אויף „אָטפּוסק". קומענדיק אַ היים איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־קריג. אָפּזייענדיק עטלעכע וואָכן אין דער היים, בין איך געפאָרן צו מיין ברודער זעליג צו גאַסט. ער האָט געלעבט אין טשערניגאָוו.

ווען איך האָב זיך צוריקגעקערט קיין בעליצע האָט שוין געהאַלטן ביים סוף פון דער מלחמה. די דייטשן זיינען געווען אין סטאַדיום פון אָפּטרעטן פון די פאַרנומענע שטחים. די צאַריש־רוסישע אַרמיי — צעקלאַפּט, און די באָלשעוויסטישע אַרמיי האָט זיך גערוקט פאַרויס מערב־צו. די דייטשן האָבן פאַראַרעמט די יידישע איינוווינער פון שטעטל. זיי האָבן אַלץ אַוועקגענומען פאַר די זעלנער. ביי די קריסטן האָבן זיי צוגענומען די בהמות, פערד און וועגן. ביי יידן האָבן זיי אַוועקגערויבט אלץ פון

שטוב, זיי האָבן אויך געטריבן צו שווערער אַרבעט, ווי גראָבן אָקאָפּעס און דעסגלייכן. דער מסחר האָט זיך געהאַט אָפּגעשטעלט און אין שטעטל האָבן געהערשט הונגער, קראַנקייט און חורבן. פון ווייטערע שטעט פלעגן יידן טראָגן זייער לעצטע ביסל פאַרמעגנס, כדי דאָס צו טוישן אויף אַ שטיקל ברויט. געשוואָלן פון הונגער פלעגן זיי זיך אָן אַן אויפהער שלעפּן איבער די וועגן. אָבער דאָס איז נאָך ניט געווען דער סוף פון ליידן.

די רוסישע באַנדיטן און די יידישע קרבנות

רוסישע סאָלדאַטן געפאַנגענע ביי די דייטשן, וואָס זיינען געווען שטאַרק אונטערדריקט, האָבן זיך אָרגאַניזירט און זיינען אַנטלאָפן פון די לאַגערן. זיי האָבן זיך צונויפגעזאַמלט אין גרופּעס און זיך קאָנצענטרירט אין די וועלדער, נאָענט פון דערפער. די פּויערים האָבן זיי אונטערשטיצט און דאַן פלעגן זיי אַרויסגיין אויף די וועגן, רויבן און הרגענען, ספּעציעל יידישע דורכפאָרער, בעלי־עגלות, און קריסטן וועלכע זיינען געווען דייטשע אָנגעשטעלטע. די געפאַנגענע האָבן זיך פאַרוואַנדלט אין באַנדיטן און זיי האָבן אָנגעוואָרפן אַ שרעק אויף דער יידישער באַפעלקערונג.

זרח קרעמען, וועלכער איז געווען אַ בעליצער בעל־הבית און פאַרמאָגט אַ פּרוכט־סאָד אין דאָרף האָלדעווע, פלעגט פירן דאָס אויבסט קיין לידע צו פאַרקויפן. אין איינעם אַ טאָג, ווען ער האָט געפירט עפּל צום פאַרקויפן, האָבן די אַ באַנדיטן אים געכאַפּט און געהרגעט אויפן אָרט. דאָס פערד האָבן זיי צוגעבונדן צו אַ בוים אין וואַלד און אַלץ פון וואָגן אַוועקגערויבט.

נאָך עטלעכע טעג זוכן, האָט מען דעם בעליצער תושב געפונען אַ דערמאָרדעטן אין וואַלד, און מען האָט אים געבראַכט צו קבר־ישראל אין בעליצע. דאָס איז געווען דער ערשטער קרבן פון די באַנדיטן. דער דאָזיקער שוידערלעכער פאַל האָט אָנגעוואָרפן גרויס פּחד אויף דער אַזוי אויך אויסגעמאַטערטער יידישער באַפעלקערונג. די דייטשע מאַכט־אָרגאַנען האָבן גאָרניט געקענט טאָן. זיי האָבן אַליין געציטערט פאַר די באַנדיטן און האָבן ניט אָנגענומען קיין שום מיטלען קעגן זיי, ווען מ׳האָט זיך צו זיי געווענדעט וועגן הילף.

פלוצלינג האָבן זיך אָנגעהויבן פאַרשפּרייטן קלאַנגען, אַז די באַנדיטן ווילן באַפאַלן דאָס שטעטל.

אין איינער אַ ווינטער־נאַכט האָט זיך אַריינגעכאַפּט קיין בעליצע אַ גרופּע באַנ־דיטן, זיינען גלייך אַריין אין שטוב פון אָנגעוויזענעם בעל־הבית ר׳ יהושע יאַסינאָווסקי און געפאָדערט פון אים אַ קאָלאָסאַלע סומע געלט, אַנדערש וועלן זיי אים דערמאָרדן. נאָך אַ שווערן געראַנגל מיט זיי, האָבן די באַנדיטן אים געהרגעט אין זיין שטוב. אין דער זעלבער נאַכט האָבן זיי אויך אַוועקגערויבט ביי איזשקע ראובנס געלט און ווערטזאַכן.

נאָך דעם צווייטן אָנפאַל, האָבן פּחד און מורא געהערשט אין שטעטל. אין אָוונט פלעגט מען זיך גוט פאַרשליסן און בלייבן אין שטוב מיט דער שרעק פאַר אַן אָנפאַל.

די יונגע־לייט האָבן באַשלאָסן צו שאַפן אַ זעלבסט־שוץ און קויפן געווער, כדי אין פאַל פון אַ נייעם אָנפאַל, זאָל מען זיך שוין אַנטקעגנשטעלן. עס איז אָבער וויניק געלט געווען און עס איז אויך ניט געווען פון וועמען צו קויפן.

קורץ נאָך דעם, ווי די דייטשן האָבן געמוזט אָפּטרעטן און אין געגנט איז שוין כמעט ניט געווען קיין ריכטיקע מאַכט און אויך קיין אָרדענונג, האָבן די קריסטן שטילערהייט פאַרשפּרייט שמועות, אַז די באַנדיטן קלייבן זיך אָנפאַלן אויף דער יידישער באַפעלקערונג אין בעליצע.

אין 1918 (ענדע יאָר), איז אַ גרעסערע גרופּע פון באַנדיטן אָנגעקומען פון דער צווייטער זייט פון ניעמאַן און האָבן אַרומגערינגלט די יידישע גאַסן. אין מיטן העלן טאָג האָבן זיי געעפנט אַ פייער אויפן יידישן מאַרק. די יידישע זעלבסט־שוץ האָט זיך ניט געקאָנט אַנטקעגנשטעלן אַזאַ כוח, און די באַנדיטן האָבן זיך אַריינגעריסן אין די הייזער. רויבנדיק אַלץ וואָס זיי האָבן געפונען אונטער דער האַנט, האָבן זיי געשלאָגן מכות־רצח און געטריבן יעדן פון די שטיבער אין דרויסן אַרויס. אונדזער משפחה האָט זיך באַהאַלטן אין געסעלע ביי אַלטער דעם בלינדן אין שטוב. זיי האָבן אונדז דאָרט געפונען און געפּאָדערט פון פאָטער ע״ה 10.000 רובל און אים גערופן ביי זיין נאָמען, וויסנדיק, אַז ער איז אַ רייכער בעל־הבית. ווען ער האָט זיי דערקלערט, אַז אַזאַ סומע קען ער ניט געבן, האָבן זיי אים צוגעשטעלט צו דער וואַנט צום שיסן. ווי אַ געוויזענער סאָלדאַט האָב איך זיי געבעטן, אַז זיי זאָלן אונדז ניט טאָן קיין שלעכטס. דאָס האָט עפּעס געווירקט. זיי האָבן אַראָפּגעצויגן ביי אונדז די שטיוול, גוט צעשלאָגן און זיי זיינען אַוועק ווייטער רויבן. פונדערווייטנס זיינען צו אונדז דער־גאַנגען שרעקלעכע געשרייען און געוואַלדן, וואָס האָבן זיך אַרויסגעריסן פון יידישע הייזער, בעת די מענטשן האָבן זיך געבעטן מ׳זאָל זיי ניט הרגענען.

די באַנדיטן האָבן אָבער אויסגעפירט זייער ציל. אין דעם אָ טאָג זיינען דערמאָרדעט געוואָרן פיר יידן פון שטעטל און עס איז פאַרוווּנדעט געוואָרן טייבע יאַנקל מעקעלס.

די קרבנות זיינען געווען: ר׳ יאַנקל מעקעל, חיים דאַלקעס, מרדכי־נח קאַפּלס און בערל דעם שוסטערס פאָטער, וועלכער איז געקומען פון לידע צו גאַסט צום זון. דאָס גאַנצע יידישע האָב און גוטס, וואָס די באַנדיטן האָבן אָנגערויבט אין שטעטל, האָבן זיי אָנגעלאָדן אויף 5 פורן אויך צוגענומענע ביי די יידן און עס אַוועקגעפירט אין די דערפער הינטערן ניעמאַן. אויך אונדזער פור האָבן די באַנדיטן צוגערויבט. דער פאָטער ע״ה איז פון די שטאַרקע קלעפּ, וואָס ער האָט באַקומען, קראַנק געוואָרן און איז לאַנגע וואָכן געלעגן צו בעט, ביז ער איז צוריק געקומען צו זיך. די זעלבע באַנדעס האָבן אויך געפּרוּווט אָנפאַלן אויף לידע און זשעטל, אָבער דאָרט האָט די

זעלדע און אברהם יאָסעלעוויטש

זעלבסט־שוץ זיי באַגעגנט מיט געווער און זיי פאַרטריבן. ביז די באָלשעוויקעס זיינען אָנגעקומען איז די געגנט און אויך בעליצע געווען אָן וועלכער ס׳איז מאַכט. נאָך דער באָלשעוויסטישער אָקופּאַציע איז אַריינגעקומען אַ שטיקל אָרדענונג אין לעבן. נאָר צופרידן איז מען אויך דעמאָלט ניט געווען, ווייל די באָלשעוויסטישע אַרמיי איז געווען אָרעם און אויך זי האָט געמוזט נעמען פון דער אויסגעאָרעמטער באַפעלקערונג. די באָלשעוויסטישע אַרמיי האָט געצויגן נאָך וואַרשע. אין יאָר 1920 האָבן די באָלשע־וויקעס זיך געטראָפן מיט די נײַ־פאַרמירטע פוילישע לעגיאָנען, אונטער פּילסודסקיס אָנפירערשאַפט.

די פּאָליאַקן נעמען איבער די מאַכט

די באָלשעוויקעס האָבן דאָרט געליטן אַ שווערע מפּלה און באַרוועסע זיינען זיי געלאָפן צוריק נאָך רוסלאַנד. עס האָט לאַנג ניט געדויערט און די פוילישע לעגיאָנען האָבן פאַרנומען גאַנצע שטחים און זיינען אויך אָנגעקומען אין אונדזער געגנט. ווידער האָבן זיך גענומען שיטן צרות און ליידן אויף יידן. פוילישע אַנטיסעמיטן האָבן געהרגעט און רויבירט. מ׳האָט אַרעסטירט פיל פון די בכבודיקע יידן אונטערן אויסרייד, אַז אַלע יידן זיינען קאָמוניסטן. שפּעטער, אַז עס האָט זיך איינגעשטעלט אַ געוויסע אָרדענונג

אין שטעטל, האָט מען ווידער אַלע יידן געטריבן אויף שווערער אַרבעט צום טייך ניעמאַן, כדי אויפצובויען אַ פּאַראָם פאַר דער אַרמיי. יידן האָבן געטאָן די אַרבעט, כאָטש מען האָט ניט געהאַט די נויטיקע מאַטעריאַלן, וואָס מען האָט געברויכט און טראָץ דעם, וואָס מ׳האָט ניט געהאַט קיין אַנונג ווי אַזוי דאָס צו מאַכן. די גרעסטע צרות איז מען אויסגעשטאַנען פון די אייגענע קריסטן — מיעשטשאַניעס. ווי פּאַליאַקן האָבן זיי ביי יעדער געלעגנהייט אויפגערייצט די פּוילישע לעגיאָנערן. אין איינעם אַ טאָג האָבן זיי אַרעסטירט מיין פעטער ר׳ חיים־נח קאמענעצקי און אַוועקגעפירט אים אין זייער שטאַב. אַ דאַנק דער אינטערווענץ פון יעלנער גלח, וועלכער איז געווען זייער אַ ליבעראַלער מענטש און אַ יידן־פריינט, האָט מען אים באַפרייט. באַזונדערס האָט ר׳ חיים־נחס טאָכטער — שולמית (איצט אין ירושלים) איינגעשטעלט איר לעבן, איז געפאַלן צו די פיס פון די פּוילישע שטאַבס־לייט, געבעטן ביי זיי רחמים פאַרן פאָטער ווענן, ביז מען האָט אים געשיקט אַ היים.

עס איז אויך געווען אַ פאַל מיט דוד־הירשלען און זיינע צוויי שותפים צום האַנדל (ישראל מיירים קרעמען און לייבקע חיימס), וועמען די פּאַליאַקן האָבן געכאַפּט פירנדיק אייער און עסנוואַרג קיין לידע. זיי האָבן קאָנפיסקירט די סחורה, שטאַרק צעשלאָגן די יידן און אַוועקגעפירט זיי אין שטאַב, וואָס איז געשטאַנען אין דאָרף נעטעצע. ווידער איז מען געלאָפן צום יעלנער גלח, וועלכער האָט אינטערוועגירט און די דריי יידן זיינען באַפרייט געוואָרן. נאָך פאַרשידענע צרות איז מען אויסגעשטאַנען פון אָט די פּוילישע אַנטיסעמיטן, ביז עס האָט זיך סטאַביליזירט די אָרדענונג און דאָס לעבן האָט זיך אָנגעהויבן נאָרמאַליזירן.

די יידישע יוגנט אין שטעטל איז געווען מיד פון אַזוי פיל איבערלעבענישן אין דער שווערער מלחמה און אַ גרויסער טייל האָט דעצידירט צו עמיגרירן קיין אַמעריקע.

די נייע פּוילישע רעגירונג האָט זיך געשטעלט זייער שנעל אויף די פיס און אין לאַנד איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ דעמאָקראַטישער רעזשים. גלייך פון די ערשטע יאָרן אָן, האָט שוין עקזיסטירט אין בעליצע א גמינע, אויסגעווילט דורך די בירגער. מען האָט אויסגעבויט אַ נייע בריק איבערן ניעמאַן אויפן וועג קיין זשעטל און אויך אַ ברוקירטן שאָסיי נאָך לידע. אויך די גאַסן אין שטעטל האָט מען אויסברוקירט מיט שטיינער.

דאָס לעבן איז פיל לייכטער געוואָרן. עס האָט זיך ווידער אַטוויקלט דער מסחר און בעלי־מלאכות האָבן געעפנט נייע וואַרשטאַטן. עס האָט זיך געפילט אַן אַנטשפּאַנונג נאָך די לאַנגיאָריקע ליידן. דער מסחר איז געווען דער מקור פון וועלכן די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג כמעט האָט געצויגן די חיונה.

דער שאָסיי קיין לידע האָט פאַרלייכטערט די פאַרבינדונג מיט דער גרויסער

שטאָט. ס׳איז גרינגער געוואָרן מיטן ברענגען און ליפערן סחורה, ווי אויך מיטן אָנ־קומען צו די העכערע רעגירונגס־אַנשטאַלטן.

דער בעליצער ייד ר׳ יעקב קאַטליאַרסקי האָט געשטעלט אַן אויטאָבוס נאָך לידע, וואָס איז געווען זייער נויטווענדיק פאַרן שטעטל.

אַ פאָלקס־באַנק און שולע „חורב" אין איין בנין

עס האָבן פונדאָסניי זיך גענומען אָרגאַניזירן פאַרשידענע געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן. מיין פעטער ר׳ חיים־נח, ער מיט נאָך עטלעכע בכבודיקע בעלי־בתים, האָבן גענומען אינטערווענירן ביי די העכערע יידישע פינאַנסיעלע אינסטאַנצן וועגן שאַפן אַ באַנק אין שטעטל. דער ווילנער ידישער פינאַנסיעלער צענטער „יעקאָפאָ", האָט געהאָלפן מיט געלט, און יעדער איינער, וואָס האָט זיך איינגעשריבן ווי אַ מיטגליד, האָט איינגעצאָלט אַ „פאַי" אין דער סומע פון 100 זלאָטעס. די באַנק איז געווען איינע פון די וויכטיקסטע אינסטיטוציעס, וואָס האָט אויסגעשטערקט הילף פאַר סוחרים, קליינהענדלער, האַנטווערקער. אין שפּיץ פון באַנק זענען געשטאַנען: אברהם קרעמעז, דער אַפּטייקער, ר׳ שמואל יוסף איצקאָוויטש, ר׳ לייזער יאַנקילעווסקי, ר׳ יעקב קאַט־ליאַרסקי, ר׳ שעפּטע קויפּמאַן. דער סעקרעטאַר איז געווען מיין פעטער — ר׳ חיים־נח קאַמענעצקי, וועלכער האָט זיין גאַנץ לעבן אַוועקגעגעבן פאַר דעם. יעדע וואָך פלעגן זיך צוזאַמענטרעפן די חברים פון קאָמיטעט און ר׳ חיים־נח פלעגט אָפּגעבן אַ דין־וחשבון פון דער אַרבעט.

צו יענער צייט, האָבן די חדרים זיך אויך צוביסלעך ליקווידירט און אין די נייע שולעס, וואָס זיינען אַנטשטאַנען, האָט מען געלערנט עברית און אויך אַלגעמיינע לי־מודים. מען האָט געלערנט אין דער ווייבערשער שול „עזרת־נשים" פון אַלטן בית־־המדרש. דער נייער בית־המדרש איז פאַרברענט געוואָרן קורץ נאָך דער מלחמה.

די באַנק איז געווען לאָקירט צייטווייליק ביי משה לייבס אין שטוב. עס איז ניט געווען קיין פּאַסיקער פּלאַץ, און דער קאָמיטעט האָט אָנגעהויבן טראַכטן וועגן אַ נייעם בנין. אויך די עלטערן פון די לערנענדיקע קינדער האָבן געפאָדערט, מען זאָל זוכן אַ פּלאַץ פאַר אַ שולע. עטלעכע בעלי־בתים זיינען אַוועק געפאָרן צו די וואַלד־סוחרים ה׳ שליט און שפּירא, וועלכע האָבן געשענקט האָלץ, ברעטער און אַרבעטער פון זייער טאַרטאַק. מיט זייער העפלעכער הילף איז אויפגעבויט געוואָרן אַ נייער מאָדערנער ליכטיקער בנין פאַר אַ שולע — אַנטקעגן דעם גרויסן „בית־המדרש" (אין שול הויף־גאַס), וועלכער איז איינגעטיילט געוואָרן אין צווייען: אין קלענערן טייל האָט מען איינגעאָרדנט די באַנק און אין גרעסערן טייל די שולע מיט שיינע ליכטיקע צימערן. אַצינד איז דאָס געווען שוין אַ מאָדערנע העברעאישע שולע מיטן נאָמען „חורב". עס

די שולע „חורב"

זיינען געווען באַשעפטיקט לערער און אויפזעער. דער ניוואָ פון די לימודים איז געווען הויך און מען האָט זיך באמת צו געבן די קינדער אַ גוטע דערציאונג.

אונדזערע בעליצער קינדער האָבן אויך טאַקע זייער גוט געלערנט אין אלע לימודים אין עברית און די פוילישע שפראַך. פיל פון זיי זיינען שפּעטער געפאָרן לערנען אין העכערע שולן אין לידע און אין ווילנע. מאַנכע זיינען שפּעטער געווען העברעאישע לערער און מאַנכע האָבן זיך פאַרפולקאָמט אין אַנדערע פרייע פּראָפעסיעס.

*

אין די אָ יאָרן האָט זיך אַנטוויקלט די ציוניסטישע באַוועגונג און פיל יונגע בחורים פון שטעטל זיינען עולה געווען קיין ארץ־ישראל. צווישן די עולים־חלוצים זיינען געווען: חייקע גרודזינסקי און איר שוועסטער ליבע מיטן ברודער בערל (איצט אין חדרה); יששכר און שולמית קאמענעצקי; דעם הרב רודניקס טעכטער — שרה, ברײַנע און טעמע; בערל קויפמאַן; מיכאל און מיירים ראַטנאָווסקי; מאַקס יאָסינאָווסקי און נאָך פיל אַנדערע.

אונדזערע אינסטיטוציעס און אונטערנעמונגען

אין שטעטל האָט ווידער עקזיסטירט אַ „גמילות־חסד" קאַסע. אין ועד פון „גמילות־חסד" זיינען אויסגעוויילט געוואָרן 3 בעלי־בתים און דער גבאי איז געווען ר׳ שמואל־יוסף איצקאָוויטש. דער מזכיר איז געווען אפרים רוזשאַנסקי.

ישראל זלאָצאָווסקי האָט זייער פיל געטאָן פאַר דער שוץ פון שטעטל מיטן אָרגאַניזירן אַ „פייערלעשער"־בריגאדע. ער האָט אַוועקגעגעבן מי, צייט און כוח ביז די פייערלעשער־בריגאַדע האָט זיך אַנטוויקלט און זיך פאַרזאָרגט מיט אַ סך כלים צום לעשן שריפות — אַ זאַך, וואָס איז געווען זייער נויטיק פאַרן שטעטל. ער האָט אויך געשאַפן אַן אָרקעסטער, וואָס האָט אַריינגעבראַכט פריילעכקייט אין דעם האַלב־פאַר־שלאָפענעם שטעטל. אויף יעדער חתונה, ווען נאָר אַ פאַראַד, אָדער וועלכע עס איז אַנדערע פייערונג, האָט דער אָרקעסטער פון דער פייערלעשער־בריגאַדע מיט ר׳ ישראל זלאָצאָווסקי בראש געמאַכט פריילעך און געוויילט דעם עולם. מען האָט אויך אויפגע־בויט אַ גרויסע שאָפע, „סאַראַי", פאַר די אַלע פאַזשאַרנע כלים און דאָס האָט אויך געדינט פאַר טעאַטער־פאָרשטעלונגען.

דער דראַמאַטישער קרייז

יונגע בחורים און מיידלעך האָבן געשאַפן דראַמאַטישע קרייזן און האָבן פאָרגע־שטעלט פאַרשידענע יידישע „פיעסעס" צו דעם פאַרגעניגן פון די צושויער. אויך פון אַנדערע שטעט פלעגן אַראָפּקומען אַרטיסטן־טרופּעס. אין אַזאַ קליין שטעטל ווי בע־ליצע, פלעגט דאָס טעאַטער־שפיל ניט אויפהערן צו זיין אַ גרויסע סענסאַציע.

דאָס לעבן האָט זיך נאָרמאַל אַנטוויקלט און עס זיינען סטאַביליזירט געוואָרן די באַדינגונגען. עס האָט זיך געפילט די דעמאָקראַטישע שטרעבונג פון דער רעגירונג, וואָס ס'איז געווען צו יענער צייט די פּאָליטישע ליניע פון פּילסודסקין — דער פירער פון אויפגעלעבטן פוילן.

די לאַגע פון די ידן האָט זיך פיל פאַרבעסערט און דאָס האָט זיך געמערקט ביי יעדן איינעם, ניט וויכטיק מיט וואָס ער זאָל זיך ניט האָבן פאַרנומען. דאָס שטעטל האָט זיך אַ ביסל אויסגעבויט. די קאָמוניקאַציע האָט זיך פאַרבעסערט. צוויי מאָל אין טאָג איז שוין געגאַנגען אַן אויטאָבוס קיין לידע. שפּעטער אויך נאָך זשאָלודאָק און שטשוטשין. איינער פון די בעלי־בתים פון די קאָמוניקאַציע־ליניעס, וועלכע האָט גע־הייסן „לידזיאַנקאַ" איז געווען נח אבא גאַפּאַנאָוויטש און אין דער זעלבער געזעלשאַפט האָבן אויך געאַרבעט יאַנקל קרעמען און יאַנקל מעקעל, די בעליצער יונגע לייט.

אין בית־המדרש האָט מען געלערנט אין די אָוונטן אַ פּרק משניות. עס האָט אויך עקזיסטירט אַ חברה־תהילים. עלטערע מענטשן האָבן אויך אויפגעשטעלט אַנדערע חברות.

אויך די „חברה־קדישא" האָט מאָדערניזירט איר אַרבעט. מען האָט צוגעקויפט שטח צום בית־הקברות און אים אַרומגעצוימט. דאָס איז געווען אַ קאָלאָסאַלער שריט נאָך דעם ווי יאָרן לאַנג האָט מען דאָס ניט געקאָנט דערגרייכן.

דער לעצטער גבאי פון דער חברה־קדישא, פאַרן גרויסן אומגליק, איז געווען ר' שפּטע קויפמאַן ז"ל. ביי אים אין שטוב האָט זיך אויך געפונען דער אוראַלטער „פּנקס בליצה" אין וועלכן עס זיינען געווען פאַרשריבן אַלע וויכטיקע געשעענישן פון שטעטל במשך פון הונדערטער יאָרן, ווי אויך אַ רשימה פון אַלע נפטרים.

עס דערנענטערט זיך דער סוף...

די בעסערע לאַגע האָט זיך געענדערט מיטן טויט פון פּילסודסקין, אין יאָר 1935. אַנדערע ווינטן האָבן גענומען בלאָזן. די אַנטיסעמיטן האָבן אָנגעהויבן הייבן די קעפּ. עס האָבן זיך געשאַפן אַנטיסעמיטישע אָרגאַניזאַציעס ווי „ען־דע" און „אָזאָן". אין די אוניווערסיטעטן האָבן יידישע סטודענטן געקריגן געשלאָגן. שפּעטער האָבן זיי נאָך געמוזט זיצן אויף די לינקע בענק. אויך פּיקעטן האָט מען געשטעלט ביי יידישע גע־שעפטן און ניט געלאָזט די קריסטלעכע קונדן קויפן ביי יידן. פּאָגראָמען זיינען געוואָרן אָפטע דערשיינונגען.

אויך אין בעליצע זיינען געווען פיל יידישע שונאים און זיי פלעגן אָפטמאָל אָנרייצן דעם המון צו אַ פּאָגראָם איבער יידישע קראָמען. ספּעציעל פלעגן זיי דאָס מאַכן אין די טעג פון מערק.

שווערע טעג האָבן זיך אָנגערוקט אויף דער יידישער באַפעלקערונג אין פוילן, ספּעציעל נאָך דעם ווי דער היטלער־רעזשים האָט זיך פאַרפעסטיקט און זיך גענומען צו די יידן אין דייטשלאַנד.

פליטים וואָס זיינען אַנטלאָפן פון דייטשלאַנד קיין פוילן, האָבן אויך דערגרייכט אַזש קייז בעליצע, ווו זיי האָבן דערציילט און געשילדערט די שוידערלעכקייטן וואָס עס טוען אָפּ די דייטשן מיט די יידן.

טאָג־טעגלעך פלעגן אָנקומען נייע פליטים. אַלע הויל און נאַקעט, ווייל אַלץ האָבן די דייטשן ביי זיי צוגענומען. אַלץ, וואָס מיר האָבן געהערט פון זיי איז עפּעס אויסגעקומען אַזוי אוממעגלעך, אַזוי אוממעגלעך...

און אַזוי איז די צייט געלאָפן. פון טאָג צו טאָג האָט זיך די לאַגע פאַרערגערט, ביז עס האָט אויסגעבראָכן די פויליש־דייטשע מלחמה אין יאָר 1939 און דאָס וואָס האָט אויסגעזען צו זיין אַזוי אוממעגלעך איז נאָענט און טרויעריק רעאַל געוואָרן...

מנחם ניב (מאַקס יאַסינאַווסקי)

דער בלוטיקער ראש־השנה תרע״ט (1918)

יאָר 1918, דריי טעג פאַר ראש־השנה. שפּעט נאָך מיטאָג. איך, אַ יינגל פון קנאַפּע 9 יאָר, שפּיל זיך מיט חברים אויפן גראָז הינטער די קראָמען. דער טאַטע מיט גאַרבע־ראַוויטשן (פון ניעמאַן) זענען אָקאָרשט געקומען צו פאָרן פון וואַלד. דער טאַטע רופט מיך און שיקט מיך צו אַ געוויסן גוי, ער זאָל קומען נעמען גאַרבעראַוויטשן קיין סטאַציע ניעמאַן. דעם גוי טרעף איך ניט אין שטוב און דער טאַטע שיקט מיך צו אַ צווייטן. די מאַמע פאַרשטייט ניט פאַרוואָס מוז גאַרבעראַוויטש פאָרן אַזוי שפּעט אַהיים, ער קען דאָך נעכטיקן ביי אונדז. דער טאַטע אָבער שטייט אויף זיין פאָדערונג: „היינטיקע צייטן דאַרף יעדער שלאָפן ביי זיך אין שטוב״, זאָגט ער. צי האָט זיין האַרץ פאָרויסגעזאָגט וואָס עס וועט געשען ביי נאַכט?

ביינאַכט. עמעצער וועקט מיך ברוטאַליש פון שלאָף. איך עפן די אויגן און זע פאַר מיר צוויי גויים מיט ביקסן אין די הענט. שלמה מיט מאַליען שטייען איבערגע־שראָקענע ביי מיין בעט. די גויים באַפעלן אונדז גיין מיט זיי און פירן אונדז צו די עלטערנס שלאָפצימער.

אין צימער שטייט דער טאַטע אַריינגעשטופּט צווישן אַ שאַפע און אַ טיש. אַ באַנ־דיט שטופּט אים מיטן סטוואָל פון ביקס און פאָדערט „דיענגי" (געלט). פון טאַטן גיסט זיך בלוט. ער בעט ביים באַנדיט רחמים, ער זאָל אים אויפהערן צו שלאָגן. „נעם — זאָגט ער — אַלץ וואָס איז שטוב, אָט שטייען קאַסטנס מיט שניט, קיין געלט האָב איך ניט, ווייל היינט איז געווען אַ זאַפּלאַטע אין וואַלד". דער באַנדיט וויל אָבער ניט הערן און שלאָגט ווייטער.

אין אַ געוויסן מאָמענט, ווען ער האָט, ווי עס ווייזט אויס, ניט געקענט מער פאַר־טראָגן די קלעפּ, האָט ער איבערגעקערט דעם טיש. דער לאָמפּ וואָס איז געשטאַנען אויפן טיש איז אַראָפּגעפאַלן אויף דער פּאָדלאָגע און דאָס נאַפט האָט זיך אָנגעצונדן. די מאַמע וואַרפט קישנס און קאָלדרעס צו פאַרלעשן דעם פייער.

אין דער סומאַטאָכע דערהערט זיך אַ שאָס און אָט זע איך, דער טאַטע פאַלט אויף דער פּאָדלאָגע און בלוט שפּריצט פון זיין האַרץ. די מאַמע וויל העלפן אָבער איינער פון די באַנדיטן לאָזט איר ניט: „אָן פריטוואָראַיעטסאַ" (ער מאַכט זיך), זאָגט ער. די מאַמע

טייבל יאַסינאַוואַסקי (פון רעכטס) און משפחה

ראַנגלט זיך מיטן באַנדיט, און אָט זע איך אויך די מאַמע ליגט אויפן פּאָדלאָגע. דער באַנדיט האָט איר געגעבן אַ קאָפּע מיטן שפּיץ שטיוול אין זייט. זי איז געפאַלן און ניט געקענט זיך אויפהייבן.

די מאַמע האָט שפּעטער דערציילט, אַז ווען זי איז געקומען צו זיך, איז אין שטוב געווען ליכטיק און דער טאַטע האָט זיך געפונען אין שלאָפצימער. האַלטנדיק איר האַנט אויסגעהויכט זיין נשמה און איבערגעלאָזן אַן אלמנה מיט דריי יתומים.

ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, האָבן די באַנדיטן נאָך בייטאָג זיך באַהאַלטן אין אונדזער צוויי־עטאַזשנער שטוב, ווו עס איז שפּעטער געווען די אַפּטייק. דאָרט האָט געוווינט אַ רוסישער דאָקטאָר, אַן אַנטלאָפענער רוסישער פּליעננִיק, ער איז געווען פאַרבונדן מיט די באַנדיטן. אויך אַנדערע רוסישע אַנטלאָפענע פּליעננִיקעס האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין די וועלדער.

די אָרדענונג אין שטעטל האָבן געהאַלטן עטלעכע עלטערע דייטשע סאָלדאַטן, האַלבע אינוואַלידן (אַ שטאַרקערער גאַרניזאָן האָט סטאַציאָנירט אין ניטעצע). אַרויסגייענדיק ביינאַכט פון זייער באַהעלטעניש האָבן די באַנדיטן קודם־כל איבערגעריסן די טעלעפאָן־דראָטן, וואָס האָבן געפירט קיין ניטעצע. צו זייער הילף זיינען געקומען נאָך באַנדיטן. לעבן דער קוזשניע אין עק פון ניטעצער געסל, זיינען געשטאַנען דאָרפישע פורן גרייט אויפצונעמען דעם גראַביאָזש.

אין יענער נאַכט זיינען זיי באַפאַלן נאָך צוויי הייזער, ביי אייזשקען און ביי מיין מומע פייגל, ווו עס האָט אויך געוווינט אליהו יענקלס מיט זיין פרוי. צום גליק האָבן זיי זיך דאָרט באַנוגנט מיט געבן שטאַרקע קלעפּ און ראַבירן וואָס עס האָט זיך נאָר געלאָזט. אין דער באַנדיטן־גרופּע, וואָס איז באַפאַלן אונדזער שטוב, איז געווען דער באַנדיט „אָטיעץ אַנדריי״ און ווי מען האָט דערציילט, האָט געמוזט פאַלן אַ קרבן דאָרט ווו ער איז באַפאַלן.

קרוב 50 יאָר זיינען שוין פאָריבער פון יענער טראַגישער נאַכט און ביזן היינטיקן טאָג זע איך פאַר מיינע אויגן דאָס שוידערלעכע בילד, פּונקט ווי עס וואָלט ערשט נעכטן זיך אָפּגעשפּילט.

ביים אַריינגאַנג אין די „פּאַראָווע מיל"

אין וועלדל פון דער גלאָז־הוטע „ניעמען"

דב קויפמאַן

יידישע יישובניקעס אַרום בעליצע

בעליצער „וואָלאָסט" איז געווען איינער פון די גרעסטע אין לידער „אויעזד" און האָט אַרומגענומען קרוב 70 דערפער. אין יעדער דאָרף האָבן אַמאָל געוווינט 1—2 יידישע פאַמיליעס, וואָס האָבן זיך באַשעפטיקט פאַרשידנס: קרעמער, שמידן, אַרענדאַרן פון פּאַקטן, פעלדער און סעדער. אַ גרויסער טייל פון די יידן זיינען געווען בעלי־תורה און האָבן געטאָן אַ סך מצוות.

די בערך 100 יידישע משפחות פון די דערפער האָבן זיך גערעכנט אַלס אינטעגראַלער טייל פון די 130 פאַמיליעס פון שטעטל, געווען ענג פאַרבונדן מיטן שטעטל אין מסחר, ביים קויפן און פאַרקויפן, מיט אַלע בעלי־מלאכות און ספּעציעל מיט די „חדרים" צו לערנען די קינדער. פאַר די ימים־נוראים (ראש־השנה און יום־כיפור) פלעגן אָנקומען קיין בעליצע אַלע דאָרפישע יידן מיט די ווייבער און קינדער אויף צענדליקער אָנגעפּאַקטע וועגענער מיט בעבעכעס און עסנוואַרג. די וועגענער זיינען געשטאַנגען ביי באַקאַנטע, אָדער אַרום די בתי־מדרשים, וואָס זיינען געווען אײַבערפולט מיט די יום־טובדיקע געסט.

אַזוי האָט זיך עס געצויגן ביז דעם יאָר 1905, וואָס האָט מיט זיך געבראַכט ניט נאָר די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג, נאָר אויך די פּאָגראָם־באַוועגונג. טאַקע אָט די לעצטע באַוועגונג, געבונדן מיט עלילות־דם־העצעס, האָבן געבראַכט דערצו, אַז אַ טייל יידן האָט פאַרלאָזן די דערפער. אין יאָר 1912, ווען ס'איז אַרויס די באַוווסטע גזירה פון צאַר ניקאָלאַי וועגן אַ ספּעציעלן „תחום המושב" פאַר יידן, האָבן די יישובניקעס געמוזט שנעל ליקווידירן זייערע פאַרמעגנס אין די דערפער און זיינען אַריבער אין די שטעט. גאָר אַ קליינע צאָל יידן, וועלכע האָבן געהאַט פּריווילעגיעס, זיינען פאַרבליבן אין די דערפער.

אין די מלחמה־יאָרן 1914—1918 האָבן כמעט אַלע יידן פאַרלאָזן די דערפער צוליב מורא פאַר די קריגס־אָפּעראַציעס, ווי אויך פאַר באַנדיטן־אָנפאַלן. בלויז די יידן פון האַנצעוויץ און וואַשקעוויץ זיינען פאַרבליבן אין די דערפער בערך ביז די יאָרן 1935/6. נאָר אין שעלץ זיינען פאַרבליבן וווינען יידן ביז זייער ענדגילטיקער ליקווידאַציע דורך די נאַצי־מערדער, אין יאָר 1941.

*

דער דאָרף סעלץ (10 קילאָמעטער פון בעליצע) איז שטענדיק געווען אַזוי ווי אַ פאָר־שטאָט פון בעליצע. ס'איז ניט געווען קיין געלט־אַקציע אין שטעטל אין וועלכער ס'זאָלן זיך ניט האָבן באַטייליקט די איינוווינער פון סעלץ. איבערהויפּט איז צו באַצייכענען די גרויסגוטיקייט און די אָפענע הענט פון דער פאַמיליע שליאַפּאָצשניק—גאַרבעראָוויטש.

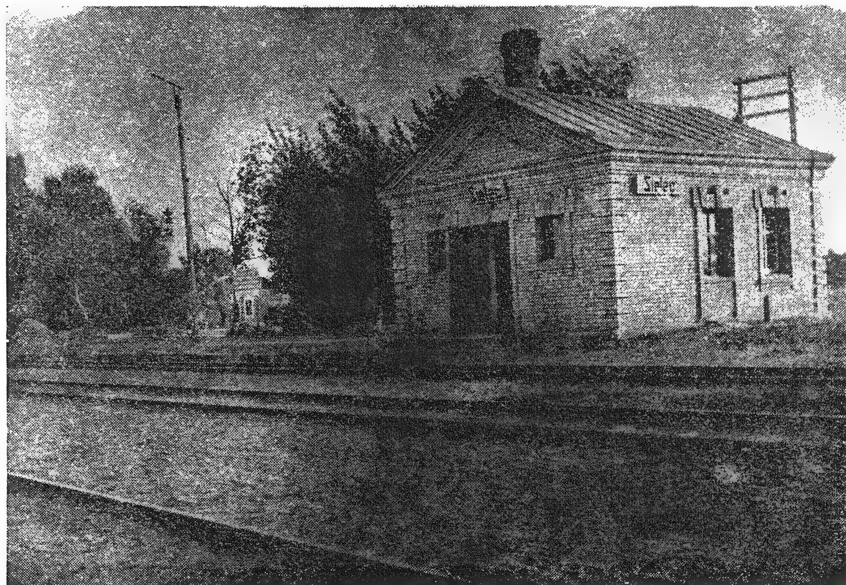
אפילו פושקעס פון קק"ל זיינען געווען אין סעלץ, און יעדע פאָר מאָנאַטן פלעגט אַרויסגיין אַ פּאָרל יונגוואַרג אויסליידיקן די קק"ל־פושקעס.

צוליב דער באַן־סטאַציע און דעם טייך ניעמאַן, איז אין סעלץ געווען קאָנצענטרירט זייער פיל האָלץ צום שיקן מיט די באַן אָדער מיטן טייך. דעריבער האָבן זיך דאָרט געפונען פיל פרעמדע מענטשן, וועלכע האָבן אַריינגעבראַכט פרנסה און גרויס־באַוועגונג.

אין דאָרף איז געווען תמיד אַן אייגענער מנין צום דאַווענען, אַפילו ימים־נוראים.

אַמאָל איז אין דאָרף געווען אַ מיל און אַ טאַרטאַק. אין די יאָרן 1926—1929 האָבן דאָרט געאַרבעט חלוצים־הכשרהניקעס, וועלכע האָבן זיך געגרייט צו עליה קיין ארץ־ישראל.

אין די יאָרן 1934—1936 האָט זיך אויסגעבויט און אויסגעברייטערט אַ דיקטן־פאַבריק, וווּ ס'זיינען געווען באַשעפטיקט הונדערטער אַרבעטער און אָנגעשטעלטע, צווישן זיי אויך אָרטיקע און בעליצער יידן.

די באַן־סטאַנציע סעלץ (ניעמאַן)

רשימה פון די יישובים און זייערע יידישע פאַמיליעס

(צוזאַמענגעשטעלט דורך: ז. איצקאָוויטש, י. באַראַנטשיק, י. זלאַצאָווסקי, ז. יאָסעלעוויטש, א. מ. סאַוויצקי, ד. קויפמאַן און י. קרעמען)

1. איסטאָק	—	דער מילנער נאָוואָגרודסקי אברהם
2. אַנטאָנאָווצע	—	דער גרויסער פאַקטער אריה וויין
3. אוישץ	—	דער שמיד גרין אברהם
4. בעליצער פאַראַם	—	מאַלטשאַדסקי מוניע
5. בעליצער הויף	—	די משפחה נאַמיאַט
6. באַראָקי	—	ר׳ מאיר־איטשע
7. באַגדאַנקע	—	די מילנער דוד און מאיר ניסעלעוויטש
8. באָיאַטשקי	—	ר׳ מרדכי ווילקאָמירסקי
9. באַראָוויץ	—	צוויי ידישע משפחות (ערדאַרבעטער און קרעטשמער)
10. באָיאַר	—	לייזער דער באָיאַרער און זון פייוול
11. ביעלאָווצע	—	דער אַרענדאַר ר׳ לייזער גאַפּאָנאָוויטש
12. בוציל	—	דער אַרענדאַר ר׳ משה־דוד
13. באָברי	—	דער אַרענדאַר הירשל איליוטאָוויטש און דער סמאָ־ליאַרניק דוד ניסעלעוויטש
14. באָנדאַרי	—	דער קרעמער ר׳ הירשל
15. ביעניעוויץ	—	אַ משפחה באַשעפטיקט מיט וואָל־באַרשטן
16. גלושיץ	—	ר׳ אהרון לושנאצקי און פאַמיליע (אַ סמאָליאַרניע אין טיפן וואַלד)
17. געזגעלע	—	ר׳ פייווע דער קרעטשמער
18. דראָזדאָווע	—	דער קרעטשמער ר׳ אברהם, פייוע־יאַשקעס אַ שוואָגער
19. דזיטריק	—	באַשע נאָוואָפּרוצקי (ערד־אַרבעטער)
20. האָנטשאַרי	—	דער מילנער שאול און דער קרעטשמער יענקל
21. האָלדעווע	—	ר׳ אייזיק איליוטאָוויטש און זון
22. האָנצעוויץ	—	ר׳ אליהו דער פּאַראָמשטשיק, זון לייבל און ר׳ יענקל קאַפּלינסקי

23. וואשקעוויץ — די פאַמיליעס שמוקלער נחמיה, קאַפלינסקי א״אַ
24. זאַטשעפּיץ — ישראל דער שמיד
25. זאַמויטעץ — אַ משפּחה ערדאַרבעטער
26. זאַרעטשאַן — די קרעטשמער יואל און פּייווע נאָוואָגרודסקי
27. זבליאַן — יונהס אהרן דער קרעטשמער
28. זבליאַנער הויף — איטשע קראַסנאָסעלסקי דער פּאַקטער און אברהם אילו־טאַוויטש דער אַרענדאַטאַר
29. טשערטאָק — דער מילנער יאָשע זלאָצאָווסקי
30. טאַבעלע־אָסעווע — רפאל דער טאַבעלער
31. יאַמענטע — אברהמל דער יאַמענטער
32. יערעמיץ — לייבע דער פּאַקטער
33. לעטוצי — יענקל דער פאַרבער
34. לאָזיאַן — ר׳ איטשע־לייב (אַ גרויסער למדן) דער קרעטשמער
35. לאָקוישטשינע — עטלעכע יידן באַשעפטיקע אין פּאַקט און הויף
36. לוביעניצע — די מילנער ר׳ איטשע און זון יהושע
37. לעסניקי — אברהמל לעווין (אַ שאַפער)
38. מאָסטרעאוכע — ר׳ יעקב חזן
39. מאָסטאָווליאַן — ר׳ חיים זלאָצאָווסקי (אַ למדן)
40. מאָשעוויץ — יענקל מאָלטשאַדסקי און פּייווע דער מאָשעוויצער
41. מאָצעוויץ — משה דער קרעטשמער
42. מעסילאָווקע — וועלוול און בערל דוואָרעצקי (מילנער)
43. נעטעצע — שכנא ראַפּאַלאָוויטש (אַ פּאַקטער)
44. נאָוויסאַד — אַ קרעטשמער
45. אָגראָדניקי — שלום קאַפּלינסקי און זון נחמיה
46. נאַראַדאָוויץ — ר׳ וועלוול שעליובסקי און פאַמיליע (אַ מילנער) און די משפּחה אורינאָוויטש (אַן אַרענדאַר)
47. סעלץ — גאַרבעראָוויטש און פאַמיליע; גרין הירש און פאַמי־ליע; יעלין חיים און פאַמיליע; יעלין יעקב און פאַמי־ליע; יעלין שלמה און פאַמיליע; מאַיעווסקי לייזער־מאַטעס און פאַמיליע; שליאַפּאָטשניק אברהם און פאַ־מיליע; וועלוול דער פּאַקטער און פאַמיליע
48. סאַראָק — אַ פּאַקטער אין הויף מיט פאַמיליע
49. סאַלאָמיאַנקע — ר׳ אברהם שקליאַרסקי (אַ קרעטשמער)
50. סטאָקי — ר׳ יהודה שעשקאָ (מילנער און פּאַקטער)

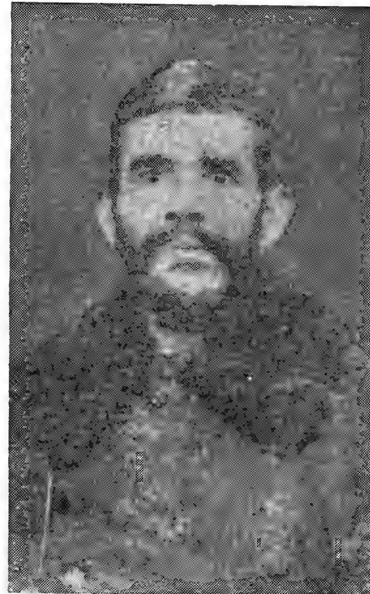
51. פיאַסקי — ר׳ הרצל (אַ קרעטשמער)
52. פאַנימאַנצע — ר׳ ברוך אַזשעכאָווסקי און זון יענקל (סמאָליאַרניקעס)
53. פיעסקאָווצי — ר׳ אהרון אַזשעכאָווסקי (אַ קרעטשמער)
54. פאַרעץ — דער קרעטשמער ר׳ איסר ביעליצקי (אַ גרויסער למדן)
55. פאַצוקי — אברהמל סקאָלסקי
56. פיסטויצע — אברהמל דער פאַקטער
57. פאַלקעוויץ — די משפחה שניידער
58. צאַפליץ — שמעון אַזשעכאָווסקי (אַ פאַרבער)
59. קלוקאָוויץ — זעליק בוסעל און פאַמיליע (אַ שמיד)
60. קאַרשאַקי — ישראל דער זאַצעפּיצער (אַ שמיד)
61. קאַלפינסק — נתן דער קרעטשמער
62. קליין-קאַניושאַן — ר׳ חיים סאָקאָלאָווסקי (וואָל-באַרשטן) ר׳ משה סאָקאָלאָווסקי, ר׳ יענקל דער דראָזדאָוועֶר (געהאַלטן דעם הויף)
63. גרויס-קאַניושאַן — ר׳ ישעיהו דער פאַקטער
64. קריוויץ — יהושע דער פאַקטער
65. קאַראַלינקע — העשל באַראַנטשיק (דער כלי-זמר)
66. רודע — מאיר דער רודער און די משפחה גראַזניק

די משפחה שעליובסקי („די נאַראַדאָוויצער״)

יהודה שעשקאָ („דער סטאָקער״) און פרוי

דוד־לייב שעשקאָ

די שוועסטער שעשקאָ

ח ל ק ש נ י
צווייטער טייל

ק י ו ם ו א ו ר ח ־ ח י י ם
עקזיסטענץ און לעבן־שטייגער

חלק שני / צווייטער טייל

התוכן / אינהאלט

*

אברהם אביר (רודניק)

אבי הרה"ג ר' יוסף רודניק זצ"ל

חיי אבי ותולדותיו היו יקרים וקרובים ללבבי יותר מנפשי, ועובדה זו היא שהרתיעה אותי בבואי להעלות את תמציתם על הכתב, כפי שנחרתו הדברים בזכרוני ומזה ששמעתי מפי אחרים.

עוד בשחר ילדותו הצטיין אבי בכשרונותיו ובשכלו, בטוב טעמו ובלבו הער והנאמן, והכל נבאו לו גדולות ונצורות. כשגדל, התחנך בישיבת וולוזין (הוא למד שם על שולחן אחד עם ח. נ. ביאליק הצעיר), אח"כ המשיך לימודיו ב„כולל" קובנה והוסמך להוראה ע"י הגאונים — ר' שלמה הכהן זצ"ל מווילנה, מו"ר צבי־הירש רבינוביץ זצ"ל אב־בית־דין דקובנה והגאון ר' משה דונשבסקי אב"ד סלובודקה.

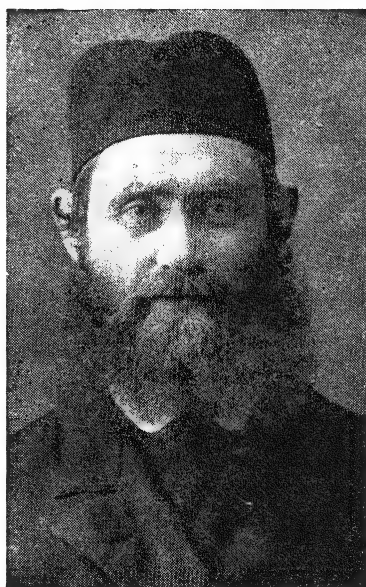
חותנו של אבי זצ"ל (הוא הסבא שלי) היה הרה"ג ר' אברהם אבלי, אב"ד דוורזאן, מחבר פירוש „אהבת איתן" על המשנה, שנכלל במשניות של „דפוס ראם" (הסבא נזכר גם בספר „אהלי־שם" על גדולי הרבנים ברוסיא).

*

ראשית צעדיו של אבי ברבנות היתה בהורודוק הסמוכה לביאליסטוק, — עיירת בתי־חרושת לתעשית אריגי־צמר — בביתו של הרב דמתא ר' ניסן ברוידא זצ"ל, רב מפורסם ועסקן פעיל בחובבי־ציון, ממנו הושפע הרבה בניהול עניני הרבנות.

חותני, ה' ר' שמואל אבינועם (צוקרמן), שגר אז בהורודוק, מספר עליו בזכרונותיו: „בימים ההם חלה הרה"ג ר' ניסן ברוידא במחלה קשה מאד וממושכת ולפני שנשלח ע"י הרופאים לחו"ל להתרפא שם, — הזמין את האברך המוסמך ר' יוסף רודניק, איש מצטיין במדותיו התרומיות ומעשיו הטובים, שינהל בהעדרו את הרבנות. במשך זמן קצר הספיק הרב ר' יוסף להתחבב ולרכוש את אהדתם ולבם של כל בני העיירה, אדוקים וגם חפשים בדעות, עשירים ועניים. אנחנו, צעירי הציונים, סידרנו אז בבית הוועד הציוני חוג לתלמוד, והרב ר' יוסף התנדב להרצות לפנינו. שעוריו היו מעניינים

עד כדי כך, שבמשך זמן קצר התרבו השומעים עד כי שהאולם הגדול היה צר מהכיל את כולם ורבים היו מקשיבים בעד החלונות הפתוחים. כי היו הסבריו קלים, מלאים תכן ומתקבלים על הדעת, ובמקומות הראויים לכך היו מתובלים במשלים ובענינים הלקוחים מחיי יום יום בזמננו".

הרה"ג ר׳ יוסף רודניק ורעיתו

„השעורים האלה עשו רושם מיוחד במינו עלי ועל רבים מחברי, שהתחילו מאז להתענין ברצינות בלימוד הגמרא, והשאירו רושם בל ימחה על נפשם והכרתם. לעולם לא אשכח את מבטיהם של רבים מבין השומעים את הסברותיו ואת שמחתם שהנה מצאו את המאור בתלמוד, שזה שנים שכחו עליו ואם זכרו מה שהוא הרי היה זה משהו יבש וחסר־טעם, וכשנוכחו עתה כמה טעם והגיון יש בדברים, היו כמוצאי שלל רב, היו מרבים אחרי כן להביע את רגשותיהם אלה".

„כשנפטר ר׳ ניסן זצ"ל, דרשו רבים מבני העיירה שיבחרו בר׳ יוסף לרב, אבל ר׳ יוסף עצמו נמנה עם אלו שהציעו למצוא בשביל בתו הגדולה של ר׳ ניסן זצ"ל אברך מוסמך וראוי לאיצטלא של רב בעירנו, ובזה תפתר גם שאלת המשפחה הגדולה שנתיתמה. וכן גם עשו".

הקשר בין משפחת ר׳ ניסן ומשפחת אבי נמשכו גם אח"כ, לאחר שעזב אבי את הורודוק. במשך שנים רבות נמשכו קשרי הידידות ביניהן — בין המשפחה של ר׳ ניסן

ומשפחת אבי, בתוכם גם אחיו של אבי, — ר' שלמה מאירסון (מי שהיה שנים רבות יושב־ראש מועצת חדרה) אשר הביא ארצה עוד בימי המנדט את בתו של ר' ניסן עם ילדיה והתענין בגורלם עד שגדלו הבנים והסתדרו בארץ.

*

עם גמר תפקידו בהורודוק, קיבל אבי את הרבנות בעיירה בליצה וכאן התגלו כשרונותיו והבנתו בניהול עניני הקהילה. בתנאים הקשים של „תחום המושב", כאשר דאגות הפרנסה קשות היו כקריעת ים־סוף והחיים אינם בטוחים מפני סכנת התנפלויות של אוכלוסיה נוצרית עוינת ומתנכלת, והרשות הזידונית מבקשת להצר צעדי היהודים ולהציק להם, — קשה היה מאד תפקיד הרב בעיירה. מלבד עניני הדת היה דואג גם לכל יתר הענינים הציבוריים, לעניי העיר, לכל מוכה גורל, למוסדות הסעד והצדקה, ביקור חולים, לינת הצדק, הכנסת אורחים, גמילות חסד, חברה קַדישא, תלמוד תורה — כן גם ללומדי תורה, לחברות ש"ס, עין יעקב, משניות וכדומה. הוא היה היוזם והוא גם המבצע, כי „בעלי הבתים" היו טרודים בדאגות פרנסת ביתם ורק מעטים יכלו להתמסר לעסקנות ציבורית.

משפחת הרה"ג ר' יוסף רודניק

ובאין לרב לא כוחות משטרה ולא כוח פיזי אחר, היה רק כוח ההשפעה האישית והאבטוריטה בעזרו, ובכוח הסברה והטפה השפיע על טובי העיירה להרתם עד כמה שאפשר בענינים ובדאגות הקהילה. בין העסקנים החשובים בבליצה דאז היו: הרוקח ר׳ אברהם קרעמען, בעל טחנת־הקמח ר׳ שמואל־יוסף איצקוביץ ועוד ועוד.

בית הרב היה המרכז לחיי הציבור, היה בו חדר מיוחד בשם „בית־דין־שטיבל״ ומלבד דיני־תורה (משפטים אישיים בין בני־הקהילה שהובאו לפני הרב) התקימו בו כל ישיבות המוסדות והחברות שבקהילה, הוועדות והוועדים.

היה מספר ר׳ אברהם קרעמען:

„בישיבת העסקנים היה הרב יושב בראש והיה שומע בסבלנות את דעתו והצעתו של כ״א מן המסובים וכל אחד מחכה לדעתו של הרב ולהחלטתו. הרב היה שוקל הרבה בדעתו, בהתחשבו עם טובת הענין וטובת הציבור, והיה אח״כ מביע דעתו שהיתה מתקבלת על דעת כולם, ואח״כ היה הוא עפי״ר גם המבצע את ההחלטה, אפילו אם היה נתקל בקשיים״.

חכמת החיים עזרה לו הרבה מאד בפעולותיו שהיו רבות ומגוונות מאד, ותקצר היריעה לפרטן. אע״פ כן אנסה להעלות כאן כמה סיפורים על הפעולות הללו כפי ששמעתי עליהן מפי אנשי בליצה, ניצולי השואה, הנמצאים אתנו בארצנו, וגם מפי אלה שלא זכו לעלות ארצה ונספו בשואה.

דב גרודזינסקי (חדרה) מספר:

„בשנת 1918 התארגנו כנופיות פורעים, שהיו מסתתרים ביערות שבסביבה לשדוד עוברי אורח וגם להתנפל על העיירות הקטנות, בתוכן בליצה. רבנו היה פעיל בארגון ההגנה, במסירות נפש בלתי רגילה, — וכיעקב אבינו בשעתו אחז בשלשת האמצעים: דורון, תפילה ומלחמה. אבל מתוך הכרה שכוחנו הדל בבליצה לא יוכל לעמוד כנגד הכנופיות הרבות, החזקות והמזוינות, החליט לצאת לבדו אל הפורעים, לדבר אתם ולהתחנן על נפש בני העיירה. האנשים שעמדו על ידו רצו למנעו מצעד מסוכן זה, אבל הוא לא הסכים בשום אופן לבטל את החלטתו הנחושה ופנה אל השער, אלא שהשכנה גיטה רצה אל השער, עמדה כנגדו בתקיפות ולא נתנה לו לצאת, וכך הצילה את חייו״.

וזאת לא הפעם היחידה ששם נפשו בכפו, כדי להציל חיי בני עדתו, יחידים וגם קבוצות. הוא פדה בכוח השפעתו ואישיותו יהודים שהיו שבויים בידי חיילים שעמדו להוציאם להורג.

ר׳ יוסף ברנצוק מספר:

„כשלא היה קמח לאפיית מצות, נסע רבנו ז״ל עם עוד עסקנים לעיר גרודנה (מרחק 100 ק״מ) בדרך משובשת בזמן של הפשרת שלגים, בעגלה רתומה לסוסים, וחזר משם בעגלות עמוסות קמח למצות. ומה רבה היתה שמחת כל העיירה על האפשרות לחוג את חג הפסח כהלכתו״.

כשהיתה פורצת לפעמים מריבה חזקה (שכיום אין להשתיקה אפילו בכוח המשטרה) היה מספיק שהרב ידפוק פעם אחת על השולחן ויכריז „שקט" ומיד היה משתרר שקט, כי האנשים כולם אהבוהו וכבדוהו.

ועוד מספר ר' יוסף ברנצוק על דרשותיו ביחוד בליל יום הכיפורים אחרי „כל נדרי", כשכל הקהל עומד מדוכא ורצוץ והרב החי בתוכם וסובל יחד אתם במשך השנה ויודע צרותיו של כל אחד ואחד, מעודד אותם במשל ומליצה ובדברים על הגאולה אשר בוא תבוא. ובהיותו מאמין גדול, הוא מחזק את לבם בעתיד טוב ומזין את נפשות שומעיו בדברי תורה ואגדה הנאמרים בטוב טעם ובלב שלם ומלא אהבה לשומעיו, והדברים מתקבלים בלב השומעים ונחרתים בזכרונם.

וכן בכל מאורע חשוב, של הכלל או הפרט, ידע הרב לקלוע בדבריו אל המטרה, — כי היה נהוג בעיירה להזמין את הרב לכל מאורע, כגון חתונה, ברית מילה, וכן להיפך חו"ש במקרי אבל, ונוהגים היו בני העיירה להזכיר בכל הזדמנות את אמרות הרב בכל שיח ושיג או בוויכוח, וזה שימש כהוכחה דברי מי צודקים.

בשעוריו — בין אם זה בספרי חיי־אדם ועין־יעקב לפשוטי העם, בין אם זה במשניות או בש"ס או בדף גמרא לתלמידי החכמים שבעיירה (אשר ב"ה לא חסרו בבליצה), היו סביב השולחנות תמיד אנשים רבים.

מתלמידי החכמים אזכיר בזה את הרב ר' חיים-לייב בוצ'קובסקי (סוחר עורות ומנופקטורה), גדול וחריף בתורה ומוסמך לרבנות, שהיה חבר נאמן לאבי, מסור לו מאד ומתלווה עמו בכל אשר הלך (כשיצא אבי מבליצה לקבל את כסא הרבנות בדבנישוק, התנהל משא־ומתן שהרב ר' חיים-לייב יקבל את מקומו בבליצה). מן הראוי להזכיר כאן שוב את ר' שמואל־יוסף איצקוביץ (שהזכרתי לעיל), אביהם של זרח ורחל איצקוביץ (חדרה), שלמד תורה ומוסר בישיבות הגדולות בנוברהדוק אצל ר' יוסף זונדל זצ"ל והיה מבחירי תלמידיו.

ר' שמואל־יוסף איצקוביץ היה אברך תלמיד־חכם גדול ובזמנים ההם בעל השקפות מודרניות, עסקן ציבורי מסור ונאמן, ידע לנהל את הענינים בשכל וטוב טעם וידע לפשר בדרך שלום, לכן היה תמיד לעזר רב לאבי, והידידות ביניהם היתה גדולה ועברה גם לילדים במידה גדולה עד שהיו מקורבים יותר מקרובי משפחה. טחנת־הקמח של ר' ש. י. איצקוביץ היתה בשותפות עם ר' יהושע יסינובסקי (אביו של מנחם יסינובסקי, מעובדי חברת־החשמל), גם הוא ידיד נאמן של אבי.

זכורני, כי כשהיינו כבר בדבנישוק, בא אל ביתנו אורח נכבד ומגיד־מישרים (— ביתנו היה פתוח תמיד לרווחה לכל אורח ולכל נצרך; אמי הרבנית, שהיתה צדקת גדולה, היתה מקבלת בסבר־פנים־יפות כל אורח שהביא אבא מבית־הכנסת, ואם לא הספיקו המטות היו מורידים את הדלתות מציריהם, מסדרים עליהן את הילדים שלנו, ואת מטותיהם מוסרים בשביל האורחים). אבל אורח זה בא לדבנישוק כשאבא היה כבר חולה

הרב הג׳ מוה״ר יוסף רודניק ז״ל.

פאַריקן פרייטאָג איז נאָך אַ לאַנגער אין שווערער קראַנקהייט נפטר געוואָרן אין עלטער פון [illegible] יאָר, דער דעוויענישקער רב הרב הג׳ מוה״ר יוסף רודניק ז״ל.

דער נפטר איז געווען איינער פון די אָנגעזעענסטע רבנים אין יודן נער קאַנט אין אַ ליטווישער געגנט [illegible] עסק, און איז [illegible] אין פּחם אָרטאָדאָקסישע [illegible] וועלכע זיינען [illegible] נאָך [illegible] יאָרן פאַרגעקומען אין [illegible]. ער גענומען אַ [illegible] און ער איז אויך געווען פאַרטראָטן אין אַ גאַנצער [illegible] פאַרשיידענע [illegible] דאָקסישע [illegible] קאָרפּאָראַציעס [illegible] אונזער געגנט.

אַלס רב איז ער געווען זייער טייער און באַליבט ביי דער גאַנצער באַפעלקערונג. און איינגעזעען פון [illegible] אין געגנט. ער איז באַוואוסט געווען פאַר זיין [illegible] אַ [illegible] און [illegible] מיט [illegible] און [illegible] די [illegible] און באַדערפעניסן פון יעדן יחיד און אויסנאַם. ער איז אויך געווען זייער [illegible] און אַלע קהלות פון גאַנצן אומגעגנט, וועלכע האָבן אויך [illegible] טעטיקייט אין זיין [illegible].

אין זיין לויה וואָס איז פאָרגעקומען [illegible], האָבן [illegible] די גאַנצע שטאָט, אויך אַ [illegible] גרויסע מאַסן פון די אַרומיקע שטעטלעך. פון בעליצא, וואו ער איז פריער געווען רב, זיינען געקומען ציפערן אַלע בע״ב מיט זייער איצטיקן רב הרב ר׳ שבתי פיין שליט״א בראש. אויך פון דער נאָענטער ביניאַקאָן, וואו דער נפטר האָט ניט לאַנג איינגעריכטעט אַ [illegible], זיינען געקומען פיל בע״ב צו דער לויה.

[illegible] האָבן זיך אויך באַטייליגט אין דער לויה [illegible] רבנים שליט״א פון אומגעגנט [illegible] הרב ראַבינאָוויץ — לידא, הרב [illegible] איישישאָק, הרב [illegible] אייווע, הרב שמאַלאָן — [illegible], ביידע רבנים פון וואָראָנאָוו, הרב [illegible] — [illegible]. הרב חדש — [illegible] דער משגיח פון ישיבת ראַדין הרב ר׳ אליעזר קאַפּלאַן, דער אשמינער [illegible] הרב ר׳ יהודה ליב פאַרפל א. א.

אין נאָמען פון „ועד הישיבות", פאַר [illegible] דער נפטר איז געווען אַ [illegible] בערגעגעבענער עסקן, האָט אָנטייל גענומען אין דער לויה הרב ר׳ יוסף [illegible].

עס האָבן אים מספּיד געווען אַלע [illegible] רבנים, ווי אויך זיין [illegible] הרב ר׳ אברהם רודניק, וועלכע האָבן געשילדערט אין רירנדע ווערטער די גרייס פון דער אבדה, זיין [illegible], [illegible], און מעשים טובים.

[illegible] ממלא מקום פון נפטר איז בהסכם [illegible] געוואָרן זיין [illegible] הרב ר׳ אהרן טייץ [illegible].

מיט דער פּטירה פון דעוויענישקער רב האָט אונזער געגנט פאַרלאָרן איינעם פון זיינע בעסטע און איידלסטע רבנישע פערזענלעכקייטן, און זיין העדר ווערט שמערצליך עמפּפונדן ווערן צווישן די אַלע, וועלכע זיינען געווען [illegible] מיט אים אין באַרירונג.

חבל על דאבדין, תנצב״ה.

ג.

יחד עם [illegible] משפחתנו וקהלת ישראל בדוויינישוק, הננו מבכים את פטירת [illegible] הרב הגאון וכו׳

מוה״ר **יוסף רודניק** זצ״ל,

אב״ד בדוויינישוק, [illegible] יום [illegible] העבר.

המקום ינחם את המתאבלים עליו בתוך שאר אבלי ציון וירושלים.

יחד עם זה הננו באים לקדם בברכה חמה את גיסנו היקר הרב הג׳, חו״ב, [illegible], כליל התורה והחכמה, איש האשכולות,

כש״ת מוה״ר **אהרן טייץ** שליט״א,

לעלותו על כסא הרבנות בדוויינישוק, למלאות מקום המנוח ז״ל.

ינהל עדתו לשם ולתפארת [illegible] מבוע התורה והיראה ולרגלו תבורך קרת.

ראַדין.

דב באַיאַרסקי ומשפחתו,
יצחק ראַגאָווסקי ומשפחתו.

דאס „וואָרט", אָרטאָדאָקסישער יודענבלאַט, ווילנע,
א׳ סיון (ראש־חודש) תרצ״ג, 26 מאי 1933

על פטירת הרה״ג מוה״ר יוסף רודניק ז״ל בעתון „דאָס וואָרט"

במחלה ממארת וכוחותיו לא עמדו לו לטפל בו, לכן התאונן בפני ואמר: אינני יכול לקבל את האורח כמנהגי מאז ומתמיד, — אבל לוּא היה עתה עמדי ר' שמואל־יוסף מבליצה, הרי היה הוא לוקח ממני את האורח מבלי שאצטרך להגיד לו, כי היה עושה זאת כדי לחסוך ממני הטרדה במצבי הנוכחי.

בכלל היו אנשי בליצה רובם תלמידי חכמים ובעלי נפש יפה וידעו להעריך אישיותו של אבי זצ"ל. כשנפטר אבא, באו אנשי בליצה ממרחקים בהמוניהם להלוויתו בדבנישוק, וזכרו לספר, כי השוחט ר' לייזר (שהיה תלמיד חכם וצדיק) היה תמיד אומר, כי הרב ר' יוסף רודניק היה ניגש ל„שאלה" על ריאה במומחיות גדולה וידע לנתח את הבעיה העומדת לפניו בכשרון רב ובהגיון, ופוסק לבסוף את ההלכה.

*

חינוך ילדי ישראל לתורה ולדרך־ארץ, היתה המטרה העיקרית בחייו והוא הקדיש לזה הרבה מאונו והונו כדי לשלוח את המוכשרים לישיבות ולאלה שלא התאימו לכך היה דואג שילמדו מקצוע. סיפר ר' שפטל התפר מבליצה, בשעת ההלוויה, כי כאשר נסע בנו ירחמיאל ללמוד בישיבה, הלך אל הרב להיפרד ממנו וכשהושיט לו את ידו לשלום הרגיש הנער כי משהו קשה התגלגל לידו, הנער התבלבל, והרב שהרגיש בכך אמר לו: „אל תדאג, יקירי, קח את הכסף וזה יהיה לך לתועלת בנכר".

סיפרה לי דודתי הרבנית רותל (ארה"ב), כי במתן צדקה מכיסו היה נותן את הכסף מבלי למנותו מראש, וכששאלוהו: „רבי, למה אתה עושה כך", היה עונה: „מה יש לי לספור, הלוא העני יספור!".

*

אבי התנגד לדרך הפלפול שהיה נהוג בישיבות ליטה, שם אפילו בישיבות הקטנות הלעיטו את התלמידים הצעירים בתוספות ובפלפולים, מבלי לשים לב בעיקר לפשט הפשוט של הגמרא. לפי שיטתו היו צריכים ללמוד קודם גמרא בלי תוספות, אח"כ עם תוספות נבחרים הנוגעים לפשט וכשהתלמיד כבר מילא כרסו בסוגיות רבות מהש"ס אפשר גם להרשות ללמוד גמרא עם כל התוספות.

הוא היה אומר, שתרוץ לקושיית התוספות בדף הראשון יכול התלמיד למצוא בעצמו כשיתקדם בלימוד בדף העשירי. אותי ואת חברי בני גילי מדבנישוק לא שלח ללמוד בישיבות הקטנות, אלא הביא אותנו לישיבת רדין הגדולה ושם בהתיעצות עם המשגיח ר' אליעזר קפלן לקח בשביל כל אחד רבי מבכירי הבחורים בישיבה והם לימדו אותנו כל אחד בנפרד רק גמרא בלי תוספות. ובאמת הוכחה צדקת טענותיו על דרך הלימוד כי התקדמנו עד כדי כך שאני אחרי שנת־לימוד כזאת נתקבלתי לשעור השישי בישיבת ברנוביץ הידועה אצל הגאון ר' אלחנן וסרמן, שגם שיטת למודו היתה על דרך הפשט בלי פלפולי סרק.

כל זמן היותי בישיבה פרנס אותי אבי זצ"ל ביד רחבה ולא נזקקתי להיות סמוך

על שולחנות בעלי־בתים, כל יום אצל בעל־בית אחר, כנהוג אז, וכן לא נזקקתי לקופת הישיבה ולא נהנתי מה„חלוקה" (כך קראו לתמיכה שבחורי הישיבה קיבלו) גם כשלמדתי בישיבה הגדולה.

*

רועה נאמן היה אבי לעדתו, ונראה לי, כי תודות למורי־הוראה ומנהיגים כמו אלה, יכול היה עמנו להחזיק מעמד כל כך הרבה דורות בגלותו הארוכה והמרה. ומובן שהיה גם בעל טוב לרעייתו ואב מסור לילדיו.

סיפרה לי אמי, כי כל ימי חייו היה נוהג להוציא את פח האשפה בלילות ולהביא דליי־מים, ואף לבקע את העצים לבישול ולהסקה, כדי לחסוך מאמי טרחה כשלא היתה עוזרת בביתנו. אמנם, כל העול של החזקת הבית, ואף גם דאגת פרנסה, היה רובץ על אמא ע"ה והיא ידעה לנהל בית־רב לכבוד ולתפארת. כי מלבד צדקתה ואהבתה לתורה ללא גבול, היתה אשת חיל ויפת־תואר, ידעה להתגבר על כל הקשיים והיתה לעזר רב לאבי גם בעניני הרבנות, עד שאמרו עליה כי היא רבנית לא רק מפני שבעלה הוא רב אלא גם בזכות עצמה. מרוב הנסיון שראתה ושמעה ידעה לפסוק הרבה הלכות, אבל היא נזהרה מאד שלא לפסוק או להגיד מראש כיצד יפסוק אבי, אבל היתה מוסרת במומחיות לאבי את פרטי השאלה שהביאו הביתה כשאבי נעדר מן הבית.

לביתו ולילדיו לא תמיד היה לאבי פנאי לדאוג ולטפל בהם, אבל הרי ליתומים הקדיש תמיד תשומת־לב מיוחדת (אולי מפני שהוא עצמו גדל כיתום).

כשהיתה אחותי ברוריה בארצות־הברית (יחד עם בעלה אברהם אלוני), סיפר להם יעקב כהן, שהתיתם בילדותו, שאבינו דאג לו, לחינוכו ולקיומו, והיה מרבה ללטפו ולהראות לו חיבה יתרה, כדי למלא את החסר לו ביותר, והוא זוכר את הדבר ומרגיש זאת בכל נמי נפשו.

זכורני, פעם בליל חג־הסכות, נכנס ילד יתום לבית־הכנסת ועל ראשו כובע קרוע. כשראה זאת אבי, קרא את הכובען וביקשו שיביא תכף ומיד כובע חדש לילד על חשבונו, וכן עשה הכובען.

גם אחי החורג, הרב ר' אהרן, סיפר בהספידו את אבינו, כי כל ימיו נמנע אבינו מלהראות חיבה יתרה לבניו ולבנותיו יוצאי חלציו מחשש שמא ע"י כך יפגע בנו החורג שבכל עת ובכל מצב מצא זמן ללמדו תורה ודרך־ארץ, אם כי לא תמיד הספיקה לו השעה לכך בשב"ל יוצאי חלציו. כשבא אחי החורג לביתנו היה בן שש והוא התקשר בכל נמי נפשו לאבי, הוא גם זכה לרשת את כסא הרבנות אחרי מותו ואמנם מלא את תפקידו בהצלחה רבה, כי הלך בכל בעקבות אבינו ובנסיונו, לאחר שבצעירותו התפרסם בין הרבנים ונועד לגדולות אלמלא הצורר ימ"ש שהכחיד גם אותו ביחד עם שש נפשות יקרות ממשפחתו (בפונאר שבווילנא). המאמצים שלי ושל הרב צביק (גיסו) מפתח־תקוה להעלותו ארצה עלו בתוהו, אך נשאר ממנו בישראל פרדס צעיר שהספיק לרכוש

בימי־שלום במחשבה שבסופו של דבר יזכה לעלות ארצה עם משפחתו, כי אוהב ציון גדול היה. על ימיו האחרונים סיפר לי ר׳ קלמן פרבר, כעת קצין מחוז רמלה, — שהיה עמו בווילנה, ניצל והגיע ארצה — ועל התמדתו הגדולה בלימוד התורה והשכלתו הענפה סיפר לי רבות בצער ובכאב חברו מישיבת רדין, הרב ר׳ משה לוין יבל״א, רבה של נתניה.

לא רק ליתומים דאג, אבי, אלא לכל המשפחות שבעדתו, כי אחד מתפקידיו הקדושים היה לכתוב מכתבים לאמריקה שיעזרו לקרוביהם שנשארו ברוסיה, וכמעט לא היה מקרה שלא יענו לבקשותיו. את מכתביו היה מנסח בסגנון קצר וברור שלא יכבידו עם קריאתם על המקבלים אותם והיה מכניס בהם הרבה רגש וחמימות לבבית. הודות לתמיכת קרובים התפרנסו והתקימו יהודים ב„תחום המושב״ וגם יכלו לתת חינוך לבניהם ואף לקיים את המוסדות של הקהילה. קשר אמיץ היה לאבי עם העסקנים באמריקה ששלחו סכומים הגונים לעיירה.

גם משפחתנו התקימה בעיקר מהתמיכה שקיבלנו מקרובינו באמריקה ולא מהמשכורת הדלה שנתנה הקהילה לרב. התמסרה לתפקיד זה דודתי חיה־הניה שפעלה והפעילה גם קרובים אחרים לתמוך ב„קרובם הרב״ שהיה נערץ ואהוב על כולם. דודי ר׳ יעקב שלח לאבי כמה פעמים נירות־הגירה והפציר בו לבוא אליו לאמריקה, אבל הדאגה לחינוך הילדים ובגלל תכונותיו הנפשיות לא רצה בחיי אמריקה ודחה את הדבר. לעומת זאת שאף אבי כל ימיו לעלות ארצה ושמח מאד שבזכות אחיו ר׳ שלמה מאירסון ז״ל, ראש מועצת חדרה, זכה שבנותיו עלו ארצה עוד בחייו והשתקעו בחדרה (אחריהן עלו גם רוב העולים מבליצה והשתקעו בחדרה וכך נעשתה חדרה למרכז בליצאים בישראל).

אבי היה מתרעם מאד על אלה מבני־עירנו שהיו להם קרובים משותפים בארצות־הברית ושכל אחד מהם ראה את השני כמתחרה העלול לקפח את חלקו אצל קרובם המשותף. היו גם מקרים שאחד מהם „הלעיז״ על השני שהוא איננו זקוק לתמיכה, כי יש לו הכנסה רבה המספיקה לפרנסת ביתו. בערך באותו זמן קרה הדבר, שקרוב־משפחה מעיירה סמוכה ביקש מאבי שיכתוב לקרוב משותף באמריקה על מצבו הדחוק ויעורר אותו שיתמוך בו. אבי מלא מיד את בקשת קרובו, כתב מיד מכתב לקרוב המשותף, בו תיאר את מצבו הדחוק של המבקש במלים יוצאות מן הלב וביקשו לעזור. אחרי זמן קצר מאד נתקבלה תשובה, בה תודה לאבי על השתדלותו למען הזולת וצ׳ק הן בשביל אבא והן בשביל הקרוב. אבי השתמש אח״כ במקרה זה כדי להוכיח את צרי־העין ולהסביר להם, כי להיפך: „כל המבקש (המתפלל) על חברו, הוא נענה תחילה״.

*

מאמצים וכוחות רבים השקיע אבא בדאגתו לבני קהילתו נגד גזרות השלטונות אשר כל מטרתם היתה לשלול מן היהודים את מקורות פרנסתם, שבעיקרה התבססה על השוק ביום רביעי לשבוע, אז היו מביאים בני־הכפרים את תבואת־משקם למכירה, היו

קונים בחנויות ומזמינים את צרכיהם בבתי־המלאכה שבעיירה. והנה דרשה הממשלה להעביר את השוק אל מחוץ לעיר, האמתלה היתה היגיינית, כלומר, לטהר את השוק מן הלכלוך והזבל, אבל הכוונה האמיתית היתה לגדע את פרנסת החנוונים היהודים, כי מחוץ לעיר יפתחו נוצרים חנויות. אבי לא נח ולא שקט, פעל והפעיל את עסקני העיירה וגם התיצב לפני השלטונות לטעון את טענותיו, שרוצים לגזול מאת היהודים את מקור פרנסתם. לבסוף הסכימו השלטונות להשאיר את השוק במקומו ורק את שוק בעלי־החיים העבירו אל מחוץ לעיר, למקום קרוב מאד לעיירה.

גם למאפיות התנכלו השלטונות בדרשם לאפות את הלחם רק במאפיות חשמליות, בה בעת שלא היה חשמל בעיירה. אבי נסע למושל המחוז וביקש לבטל את הגזרה והמושל הביע את תמיהתו עליו, שאיש משכיל ונבון כמוהו יתנגד לחוק מועיל זה שהוא לטובת האוכלוסין ולשמירת בריאותם. ועל זה ענה לו אבי: הריני נמצא פה זה עשרות בשנים ולא שמעתי אף פעם שמישהו בעיר או בסביבה מת מאכילת הלחם, ובשביל ספק־ספיקה־זה רוצים להביא מוות ודאי לעשרות נפשות. לבסוף נתרצה המושל לדחות את הגזרה עד הזמן שיהיה חשמל בעיירה ואפשרות להכניס תנורים חשמליים למאפיות.

ומעניין לעניין, מעשה שהיה באופה יהודי בזמן פלישת הקומוניסטים לפולניה. בסוף מלחמת־העולם הראשונה, נאשם האופה היהודי ע״י הצבא הקומוניסטי, שאפה לחם למכירה מבלי לקבל רשיון לאפיה, ועל זה היה צפוי לעונש מוות. אע״פ שידע אבי, שאין הקומוניסטים מחשיבים רבנים, החליט למען הצלת־נפש ללכת ולנסות לדבר אל לבם. הם חקרו ושאלו, כמה זמן הוא מכיר את הנאשם, ואבי ענה, שמכיר הוא אותו תמיד כאדם ישר ונכבד, וזאת הפעם הראשונה שנכשל בעבירה אשר אל נכון לא הבין את מלוא משמעותה, על כן יש לסלוח לו הפעם.

כשהפרוטוקול היה מוכן, אמר החוקר לאבי, כי אצלם נעשה הכול בפומבי, לכן יצאו החוצה ושם תנתן תשובתו והחלטתו. בחוץ עמדה כיתת־חיילים. ולמולה התייצבו אבי עם החוקר־הקצין שהקריא את הרשום בפרוטוקול וכשגמר פנה אל אבי ואמר: „מדבריך יוצא שהנך חבר של הנאשם, ואצלנו דין אחד לפושע ולחברו״. אבי רצה לענות, אבל חייל אחד מן השורה, יהודי, שם ידו על פיו ורמז לו שיחריש ובכך כנראה הציל את חייו. כשהיה אבא אח״כ מספר על המקרה הזה, שאישר מה שהיה ידוע לו מכבר, כי בעיני הקומוניסטים נחשב הרב כפושע, היה מוסיף ואומר, שהשלום נאה גם לפורקי עול מצוות וכנראה ש„אני רב גם לקומוניסטים, כי הם זקוקים לרב יותר מכל בני העיר״...

בהקשר לכך היו מזכירים מקרה בימי שלטון הצר, גם אז היו שונאים את היהודים, אבל את נציגי הדת החשיבו. בתקופה ההיא ביקר בבליצה הפטריארך וכל האוכלוסיה יצאה להקביל את פניו, בתוכם גם היהודים ובראשם הרב שפגשוהו כמנהג — בלחם ומלח ובירך אותו בעברית, בברכת כהנים. והפטריארך ענה גם הוא בעברית צחה. הדבר עשה רושם חזק על האוכלוסיה הנוצרית וכבוד היהודים עלה בעיניהם.

אבי היה מקובל גם על הגויים ובין האינטליגנציה שלהם היו לו ידידים, גם ה„פופ" הרוסי נחשב לו כידיד. כשכבשו הפולנים את הסביבה, החרימו את הכנסיה הפראבו־סלבית, הכניסו לתוכה את הכמורה הקתולית, ואת ה„פופ" גרשו אף־על־פי שהאוכ־לוסיה היתה ברובה המכריע פראבוסלבית. אז בא ה„פופ" אל אבי לשפוך לפניו את לבו, טען על העוול שנעשה לבני עדתו ובכה בכי מר. אבי ניחם אותו כפי שדו־רש הנמוס, וכשיצא, אמר אבי: „מתפלא אני כיצד למד כ"כ להתאונן על מר גורלו ולבכות ממש כרב יהודי"...

*

אף על פי שבליצה היתה קטנה, היו בה צרות רבות וטרדה רבה והענינים הללו גזלו את כל זמנו עד אשר ללימוד התורה נשארו לו רק שעות הלילה. אם הלכת באישון לילה ברחוב העיר, ראית אור דולק באחד הבתים וקול ניגון עצוב נשמע, היה זה הרב דמתא שישב ועסק בתורה.

לעתים קרובות היה אפשר לפגוש את הרב בסמטאות העיירה הולך לביקור־חולים או לבית שיש שם יתומים. אין מלים לתאר את מסירותו יאהבתו לבני הק־הילה ואת אהבתם אליו ועד כמה העריצוהו. למרות כל טרדותיו בקהילתו, מצא זמן למלא שליחויות התנדבות לצרכים נוספים.

החפץ־חיים זצ"ל תיקן תקנה, שכל רב יתנדב לבקר בשלש קהילות ולדרוש דרשות, ושכל יהודי ינדב לא־פחות משני דולרים לשנה לטובת הישיבות. בין הקהילות שביקר אבי היתה קהילת גוניץ אשר ליד ביאליסטוק, שם לא היה רב, וכשגמר אבי את דרשתו האחרונה הגישו לו כתב רבנות וביקשוהו לעבור לגוניץ, אח"כ באה משלחת נכבדים מגוניץ לבליצה, כדי להשפיע על אבי שיקבל את הרבנות, אך כשהרגישו בכך בני העירה כעסו עליהם מאד. לאחת השבתות בא שליח חשוב מגוניץ, במקרה לא היה אז אבי בעיירה, והפעם סטו בני הקהילה מן המנהג המקובל לכבד כל אורח בעליה לתורה, ובפרט אדם נכבד, ואותו שליח שבא „לגזול" מהם את הרב — לא כיבדו. האורח, שהיה בן תורה וחכם, הגיב על כך באמרו: „העליה לתורה איננה חשובה כמו עליה בתורה — לימודה וידיעתה", ועל כן אני מוחל לכם על העלבון שרציתם להעליבני.

ולא רק למען מפעל הישיבות פעל אבא, הוא גם התנדב לחודש שלם (בחודש תשרי) לשהות יחד עם הגאון ר' אלחנן וסרמן במדינת לטביה ועשה שם למען ישיבת „אהל תורה" בעיר ברנוביץ (לשם שלחני אח"כ כאמור, ללמוד תורה, כי העריך מאד את רה"מ ודרכו בלימוד התורה).

*

„בשאלות" כשרות היה באים כנהוג לבית הרב. והנה בערב־שבת אחד, כשעברתי עם אבא בשוק, באה לקראתנו אשה ובידה תרנגולת והתנצלה שהיא מטרידה את אבא בדרכו, אבל יש לה „שאלה". „טוב עשית — ענה אבי — למה לך לטרוח וללכת בערב־

שבת עד ביתי", ותוך כדי דיבור נכנס לבית הקרוב, הגישו לו סכין ופתח את התרנגולת. בדקה ופסק מה שפסק.

*

מילדותי אהבתי לעזור לאבא בבניית הסוכה שבנה אותה בעצמו (הוא היה הולך אתי יחד להביא סכך). הסוכה היתה גדולה, כי בחג היו מבקרים בבית־הרב ובשמחת בית־השואבה היה כל הקהל בא אל הסוכה, לטעום ולשמוח לאחר שהתפללו בבית־הכנסת את פרקי שיר־המעלות.

*

בכל ערב־שבת היה הולך אבי בעצמו לבדוק את הערובין, כדי שלא יכשלו חו"ח בני העיירה ע"י הוצאה מרשות לרשות ביום ש"ק. היתה תקופה, שבכל ע"ש היה הערוב קרוע ואבא היה טורח לתקנו, אף ניסו לפנות למשטרה, מפני שחשבו שהגויים עושים זאת כדי לצער את היהודים, אבל לבסוף התברר כי השוטרים עושים זאת להנאתם, כדי להרגיז את היהודים.

*

ישראל זלוצובסקי (נתניה) היה מספר:

„בשנת 1919 נכנסו לעיירה הפולנים, בראשם פלוגת פרשים, והטילו על היהודים להביא כמות גדולה של שיבולת־שועל, ובאם לא יספקו — יטילו עליהם עונש חמור. הלך הרב בלווית אחד מנכבדי הנוצרים לבקש שיבטלו את הגזרה, ואמנם הצליח להקטין את המכסה בהרבה. הרב בעצמו עבר בעיירה ואסף את התבואה וגם הטובים שבין השכנים הגויים עזרו לאבא בהשגת הגרעינים".

זה היה אחרי מלחמת־העולם הראשונה. זוכרני, שאבא ישב בחדר הבית־דין ולמד בגמרא, ומפני החום פשט את מעילו ונשאר יושב בטלית־קטן. פתאום נכנס קצין־המשטרה (בן כומר פרובאסלבי) וכשראה את הקצין קם ללבוש לכבודו את המעיל, אבל הקצין שכפי הנראה התרשם מהדרת פניו, אמר לו: „למה לך ללבוש את המעיל, הן כך יותר יפה!"

*

על כל דבר קטן, לפעמים על סכסוך בזהוב אחד (חמש־עשרה אגורות), היו יהודים נוהגים לבוא לחדר הבית־דין להתדיין, כמו שאמרו רבותינו: מלמד שהיו ישראל טרחנים וכו' (רש"י, דברים א', 12). נהוג היה אחרי הטענות של הצדדים, שכל אחד משלם לרב שכר טרחה, אך ע"פ רוב לא היה אבא לוקח שכר טרחה (דמי־פסק־דין). במקרים שהיה דורש מראש דמי פסק־דין, היה משלם בכסף לתובע את הסכום שתבע ובאופן זה היה מונע התדיינות יתרה. במקרים שהטוענים היו עניים, היה משלם לתובע מכיסו ואומר: „ראו, הנה זכיתי במציאה, בסכום פעוט הרווחתי כ"כ הרבה זמן, ומכם דין־ודברים ורוגז וכעס".

אם קרה שמישהו הזכיר הבטחה כספית שלא זכר עליה, או שהיתה אי־הבנה בזמן משא־ומתן, או פליטת־פה, היה אבא מוציא מיד את הארנק ומשלם, מבלי לקיים דיבורים אם אפילו לא זכורים לו הפרטים, או שהתביעה מפוקפקת מאד, כי יתחיל בשאלות או בירורים והבהרות, הרי יפגע בזה בכבוד התובע.

אחותי תמה (בחדרה) מספרת:

„בזמן מלחמת העולם א׳, כשהייתי ילדה קטנה, לקח אותי אבינו בידו ונתן לי כד חלב, הלך אתי עד בית משפחה עניה מטופלת בילדים רבים ואמר לי להכניס לשם את החלב. בלכתנו חזרה אמר: „איך נוכל אנחנו לשתות חלב, אם להם לא היה״.

*

לא זכורים לי הפרטים בדבר שינוי המקום ולא המשא־ומתן והסכמת אבי לקבל את כתב הרבנות בדבינישוק, אך נקבעו בזכרוני ימי־המעבר למקום החדש.

כשהתפשטה בבליצה הידיעה, כי אבא קיבל רבנות אחרת, היתה העיירה כמרקחה. התחילו לטכס עצה כיצד למנוע את יציאתו, החליטו להכפיל את השכירות ואנשים באו לבקשו שישאר במקום, בהדגישם שזהו רצון הכל אפילו של אלה שאינם מזדהים עם הרב בניהול העדה.

כשנכנסו העגלות ששלחו מדבנישק לקחת את החפצים והרהיטים, התאספו כל בני בליצה כולם בעצה אחת למנוע את הדבר ואפילו בכה, אבל אבא הסביר להם, שאמנם קשה גם לו הפרידה מבליצה ומאנשיה, אבל מכיון שקיבל את כתב הרבנות מאנשי דבני־שוק והם גם השקיעו מאמצים בסידור בית־הרב, הרי אינו יכל לחזור בו.

תחת שמירה, שלא יאונה משהו לבעלי־העגלות, התחילו לארוז הכל, וכשגמרו את האריזה יצאו לדרך, ואנחנו כולנו נסענו ברכבת. בני העיירה באו כולם ללוות את הרב ובדרך סר כל הקהל לבית־הכנסת, שם נפרד הרב בדרשה לבבית ובה ציטט את דברי שמואל הנביא כשהומלך שאול למלך: את שור מי לקחתי, וחמור מי לקחתי וכו׳ (שמואל א׳, י״ב ד׳) ולזה הוסיף את דברי רש״י „על עסקי צרכיהם הייתי הולך על חמור שלי״ (ולא לקחתי מהם). כמו תמיד, כן גם הפעם, הדברים התאימו לעניין, כי ידעו כולם, כי שירת את קהילתו במסירות־נפש ושכירותו היתה אפסית.

מבית־הכנסת ליווה כל הקהל — אנשים, נשים וילדים, — את הרב ומשפחתנו עד מחוץ לעיירה, כאן התעכבה התהלוכה, ור׳ אליהו סוקולובסקי נאם ואמר: „הרי הרב היה שרשרת־הזהב שאיחדה את כולנו וקשרה אותנו חוליה בתוך חוליה, ועתה כשהוא עוזב אותנו נשמור נא כולנו על האחדות הזאת, נלך בדרך שחינך אותנו בה״. בבכי נפרדו כולם ואיחלו הצלחה במקום החדש.

בתוך ההמולה שכחנו על ר׳ איציע השמש, שהיה קשור בלב ונפש אל הרב ומשפח־תנו, ועתה כשהתרחקנו הרגשנו בהעדרו מן הקהל ואבא היה מודאג מאד פן קרה לו משהו. כשהגענו לתחנת־הרכב ניעמאן ועמדנו לעלות לקרון, כשאנו מודאגים מאד, הופיע פתאום ר׳

איציע בוכה ומתייפח כתינוק ואינו יכול להוציא מילה מפיו, אף לא „שלום". הוא ניסה לעלות אלינו אל הקרון לנסוע עמנו, אבל אנחנו שידלנו אותו לשוב הביתה עם העגלון שהביא אותנו.

נסענו כשלוש שעות עד שהגענו לתחנת בעניאקאן, פה חיכו לנו נכבדי הקהילה מדב־נישק, כולנו נכנסנו לבית מלא אור שסידרו בתחנה לכבודנו, הוציאו יין ומטעמים ואנחנו התישבנו עם כולם יחד מסביב לשולחן הערוך באווירה של ידידות ושיחה נאה. זוכר אני במסיבה זו את החייט ר' שמואל חרסון גבאי בית־הכנסת, שהיה גם בעל־תפילה והוא הנעים בקולו הערב את המסובים. נוכחו שם גם זושי־יע'נקל בעל בית־הזפת (הסמאליארנע) ואריה־לייב רוגל בעל בית־המרקחת, ועוד ועוד. אבא התיחד עם ר' אריה־לייב לשיחה ע"ד ביתו ההולך ונבנה מחדש אחרי השריפה ושמח לשמוע כי כבר נבנה עד התקרה, ובקצב הבניה המהיר יגמר בקרוב.

למחרת הבוקר המשכנו דרכנו — ואת המרחק מבעניאקאן עד דבנישק (כ־30 ק"מ) עשינו בעגלה רתומה לסוסים. הדרך עברה בין יערות־אורן וכפרי־הגויים, ורק עיירה קטנה של 20 משפחות יהודים ושמה קוללישוק היתה באמצע הדרך. סיפרו לנו, כי לפנים החזיקו שם רב, אבל לא"מ העיירה הצטרפה לקהילת דבנישק.

פה פגשנו יהודים שבאו ברגל מדבנישק כדי לקבל פני הרב, מהם נחרת בזכרוני ר' פסח השמש, יהודי בעל הומור וקל ברגליו. הוא סיפר לנו שקילומטרים אחדים מדב־נישק מחכה לנו הקהל כולו שם גם הקימו שער־כבוד לבאים, ואבא התרגש מאד ואמר: „יהודים הגרים בתוך ים של גויים כפריים מתעלים מחיי החולין ומבטלים יום־עבודה כדי לחלוק כבוד לנציג התורה שעל פיה הם חיים, מרצונם הטוב בוחרים בו „כמרא דאתרא", האין זאת עצמאות וחירות בתוך שיעבוד"?!

הגענו למקום הפגישה, כל העיירה — מנער ועד זקן, טף ונשים — כולם עמדו בצ־וותא. זכורני שאחותי ברוריה — אז תלמידת הגימנסיה העברית ע"ש אפשטין בווילנא — עמדה בעגלה ונאמה בעברית.

משם המשיכה כל הכבודה ישר עד בית־הכנסת, שהיה מואר כולו תוך אור היום וזה הוסיף חגיגיות מיוחדת. עטוף טלית עלה אבא על הבמה שעל יד ארון־הקודש ודרש את דרשתו בפני בני־העיירה שמילאו את הבית עד אפס מקום. את התכן אינני זוכר, אלא שלעיני רוחי עומדים עתה פניהם הצוהלים של השומעים המנענעים ראשיהם לאות הסכמה לדבריו.

כשירד אבי מעל הבמה, הקיף אותו כל הקהל ללחוץ ידו. קרוב לעשר שנים כיהן אבי בקהילה זו עד יומו האחרון.

*

אבא זצ"ל היה חובב־ציון גדול והקדיש מזמנו לעבודה הציונית, השתתף בכנסים למען בנין הארץ ועשה הרבה למען הרעיון הציוני בקהילתו. זכורני, באחת מהרצאותיו,

אמר לחברי „החלוץ הדתי״ בבליצה: „הנה בני גד וראובן אמרו למשה, אנחנו נחלץ חשים לפני בני־ישראל... אבל משה־רבנו תיקן דבריהם ואמר להם: — אם תחלצו לפני ה׳ למלחמה; מכאן, שחלוץ צריך לעבור לפני המחנה בשם ה׳, כך לימדנו משה וכן עלינו לנהוג גם היום.״

בבליצה היו כל בני־הנוער ציונים ומסורים לרעיון בנין הארץ ורבים מהם היו בהכשרות ואחרי־כן עלו לארץ־ישראל.

זכורני פעם, כאשר עמדתי והתפללתי שחרית ביחידות באחת מפינות ביהכ״נ בדבנישק, והנה הגיע לאזני קול אבי חנוק מבכי. ניגשתי לראות מה קרה ומצאתי אותו יושב ומלמד את בני מרעיתו את המשנה במסכת בכורים, המתארת כיצד העלו אבותינו את הבכורים לביהמ״ק ברוב פאר, והמשנה מסיימת שם, כשהגיעו להר־הבית, „אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתיפו ונכנס״. מרוב התרגשות וגעגועים בכה אבא ואתו תלמידיו בעלי־הבתים, ועד היום עומדת לנגד עיני התמונה הזאת, — אנשים מבוגרים, הטרודים בעמל יום־יום, בוכים מרוב געגועים על ימי הזוהר בארץ־ישראל.

תמיד הדגיש אבא את סיפוקו הרב שזכה שחלק מצאצאיו נמצאים בארץ־ישראל, והיה מוסיף: „אנשים אומרים, שמה שאדם לא הגשים משאיפותיו בחייו מגשים הוא אצל בניו; לא עליתי עצמי לארץ־ישראל אך זכיתי להגשים שצאצאי יעלו״. אכן עוד בהיותו במיטב כוחו ומרצו, תכנן לבקר בארץ־ישראל אצל אחיו ר׳ שלמה שהיה אהוב עליו מאד, ואמר: אחרי שובי מהביקור נעלה להשתקע בארץ, כל בני משפחתנו. הוא קיבל רשיון־כניסה לארץ־ישראל כתייר והכל היה מוכן בידו לנסיעה זו, אך בינתים באותו זמן הרגיש ברע והחליט לפנות לרופא ד״ר שבד בווילנה שיבדוק את מצב בריאותו. בביקור זה גילה הרופא אצלו את המחלה הממארת שממנה לא התרפא עוד.

אחי אהרן ואחותי ברוריה נסעו עם אבינו לווינה (אוסטריה), שם היו המומחים הגדולים במדע הרפואה, אח״כ באו בעקבותיהם דודי ר׳ שלמה ואחותי שרה, וכולם עשו מה שרק אפשר היה לעשות ע״מ להציל את חייו. אמנם הכניסו אותו לחדר הניתוחים ואף הרדימוהו אבל הרופאים לא ניתחוהו לאחר שעמדו מקרוב על סוג המחלה ומצבו של החולה. הוא לא ידע על כך שלא ניתחוהו ואמר לאח״מ, שהניתוח היה קל מאד אך אינו מרגיש שהוטב לו ושמתרפא.

לקראת חג הפסח תרצ״ג חזר אבא מווינה לביתנו בדבנישוק, בליל־הסדר אף ירד ממיטת חוליו, בקושי אכל כזית מצה שרויה ואמר שאינו מרגיש בה שום טעם. למרות היסורים הגדולים שהלכו וגברו מיום־ליום, לא איבד את תקוותו שיבריא והיה חוזר ואומר: כמה נאה ויפה הוא העולם.

הוא דעך מיום ליום ובכ״ג סיון תרצ״ג, עש״ק בצהרים, החזיר את נשמתו הטהורה לבוראו. ת.נ.צ.ב.ה.

שני התצלומים נעשו ברחבת „השוק" בבליצה (1930) בעת ביקורה של בת הרב יוסף רודניק, הגב׳ שרה ראם, שבאה כתושבת ארץ־ישראל להתארח בעיירה.

ברוריה אלוני (רודניק)

הרבנית והרב בהתערותם עם הציבור

בית הרב השתלב יפה בחיי העיירה וחש את דופק חייהם של העמלים והנצרכים, ע״כ כיבדוהו והעריצוהו.

פרנסתו של הרב היתה מבוססת על מכירת מצרכים אחדים, כפי שכינו זאת „גזלה״ — ראשי־תבות של: גאַזע (נפט), זאלץ (מלח), ליכט (נרות), הייוון (שמרים), לאמר, להרב היתה ה„קונצסיה״ על מכירת מצרכים אלה, רק לכבוד השבת.

מרצונו הטוב ויתר אבי על מכירת מצרכים אחדים מהנ״ל ובביתנו היו מוכרים רק נרות ושמרים (מחירי המצרכים נקבעו ע״י הרב וב״כ הקהילה). לא היה בית בעיירה שלא אפו בו חלות לכבוד השבת, לכן בכל יום ה׳ בשבוע היו באים כל תושבי העיירה לקנות את השמרים (ונרות).

אמנו ז״ל, הרבנית הצדקנית, אשה יפת־תואר, נצר למשפחת רבנים גדולים ומפורסמים בשושלת של 36 דורות, היתה עוסקת במכירת המצרכים הנ״ל. בכל יום ה׳, כאמור, אחרי יום־עבודה קשה בבית, היתה מוציאה את סחורתה על שולחן מיוחד, בחדר רב־המידות, ועוסקת במכירה. היא לא סמכה על אנשי הבית, שרצו להחליפה במעשה זה, לא, חלילה, מחשש של הקטנת הפדיון, אלא שבעת המכירה היתה נכנסת בשיחה עם כל אחד, שואלת לעניניו ועסקיו, וכל אחד היה מתנה לפניה את צרות לבו — ועל כך לא רצתה אמא לוותר. רבים מבני העיירה חיכו ליום ה׳ בשבוע, לפגישה פנים־אל־פנים עם הרבנית, שיוכלו לבוא לביתה ולשמוע מלות עדוד ותושיה מפיה. על־ידי כך היא הכירה את כל בני־העיירה ולפי מצבם הסוציאלי קבעה את המחירים, ורק מעטים שילמו את המחיר הקבוע המלא. מן העניים קיבלה תשלום קטן או סמלי (כדי לא לביישם) ולרבים מהם היתה מוסיפה קמח ומצרכים שונים לכבוד השבת, ללא כל תשלום, והיא היתה עושה זאת בצנעה, בטקט ונמוס, שלא ירגישו בכך לא המקבלים ולא הנוכחים לצידם.

אמא הצטיינה בזכרונה הטוב, ואם אחת מהנצרכות לא באה ביום ה׳ לקבל את המצרכים, היתה למחרתו שולחת את אחד הילדים להביא לנצרכת את מנתה, כדי לא להשבית עליה, חלילה, את השבת — בלי בשר ודגים וכל מטעמים... כן אירגנה אמא חוג של עסקניות פעילות שהיו עוזרות לה באיסוף נדבות לנצרכים. אם קרה אסון במשפחה כלשהי, ירד סוחר מנכסיו או נפל סוסו של בעל־עגלה, היתה אמא בעצמה מכתתת את רגליה בין אמידי העיירה ואוספת את הסכום הדרוש כדי לשקם את המשפחה. כן היתה אמא עזר כנגד אבא בכל הפעולות הציבוריות של סעד, עזרה וחינוך, שהוא היה ממונה עליהם ומעודד אחרים לעסוק בצרכי־ציבור באמונה, כגון בחברת ביקור־חולים, לינת־הצדק, קופת גמ״ח ובית־הספר העברי היסודי.

מוסד זה האחרון היה, לפי דעתי, גולת הכותרת בפעולתו של אבא בעיירה למען הלימוד והחינוך. הוא פתח את שערי ביה״ס לכל המפלגות והתנועות בעיירה, למען ינהלו שם — אחרי השעורים — את פעולותיהם וכך קירב את כולן לענין בית־הספר. בחזון רוחו ראה, כי בעזרת ביה״ס יוכל להוציא לפועל את השקפת עולמו, לחנך את הדור הצעיר של עדתו לפי רוחו הדתית ולפי עקרונותיו הנעלים. את כל כוחו ומרצו הקדיש לפיתוחו של ביה״ס, שהוצאותיו היו גדולות: מכשירי לימוד וספרים לכל נצרך, (ומי לא היה נצרך בעיירה?) משכורת למורים, אחזקת הבנין, וכיו״ב.

כל הדאגה לביה״ס היתה על ראשו, והוא הראה את כוחו — ידע לפעול ולהפעיל עסקנים, כתב ליוצאי העיירה באמריקה, הלהיבם לרעיונותיו ולהשקפתו וקיבל עזרה מהם.

כל המפלגות ואפילו הקומוניסטים, השתדלו שנציגיהם ייבחרו לוועד של ביה״ס, כדי שתהיה להם השפעה על חינוך הילדים, ולא פעם היו ויכוחים וחילוקי־דעות חריפים מאד. אך תמיד מצא אבא את הדרך לפשר בין היריבים ולהכריע לפי השקפתו.

יש לציין, כי ביה״ס עמד על רמה פדגוגית ולימודית גבוהה, ותמיד ידע למצוא את המורים המתאימים. אמנם, כל מפלגה רצתה במורים קרובים לרוחה, וצריך היה למצוא מורים, שידעו לצאת ידי הכל, שישאו חן גם בעיני הדתיים וגם בעיני החילוניים, והרב היה מכריע מתוך תשומת דגש על אישיותו המוסרית והפדגוגית של המועמד. הוא היה מקיים שיחות קבועות עם המורים ועינו היתה פקוחה על כל הנעשה בביה״ס. פעולתו למען בית־הספר הקנתה לו כבוד ויקר בקרב כל תושבי בליצה, מכל השכבות והמעמדות, שרובם הושמדו ואינם עוד.

תמה בחמוצקי (רודניק)

אפיזודות מבית הרב־דמתא

אבי הרב הג׳ ר׳ יוסף רודניק, בהיותו בן 28, נתמנה לרב בעיירה בליצה. הייתי ילדה קטנה, אך התרשמתי מקבלת־הפנים שערכה העיירה לכבוד רבה והתרשמות זו לא משה מזכרוני.

הגענו בשעות בין־השמשות אל תחנת־הרכבת ניימן (כ־10 קילומטרים מן העיירה) ומשם צריכים היינו לנסוע בעגלה. כל אנשי העיירה, מקטן ועד גדול, יצאו ברגל להקביל את פנינו וכל אחד החזיק נר בידו. אמי ז״ל, אחותי שרה ואני, נסענו בעגלה רגילה ואת

אבא זצ״ל הוליכו ב„מרכבה״. היתה זאת תהלוכה מרהיבת־עין; בראשה המרכבה, אחריה העגלה ואחריהן ומסביבן — כל הקהל הולך ברגל.

כשהגענו לעיירה, הכניסו אותנו לאחד הבתים „היפים והמרווחים״ לפי המושגים של הימים ההם (החדרים היו מוארים במנורות גדולות של נפט) וקהל רב הצטופף בבית ובחוץ. החלונות היו פתוחים לרווחה וכל אחד רצה להציץ ו„לחטוף מבט״ מבעד לחלון (בדירה הזאת נשארנו לגור לזמן מסוים).

*

כל החיים הציבוריים והפרטיים בעיירה היו סובבים סביב בית־הרב ומוצא פיו — הוא היה הדיין, השופט, היועץ, המפשר, המורה והמחנך.

כל ערב יום־כיפור היו באים נכבדי העיירה אל בית־הרב לשוחח ולטעום מהתרגמא שהוכנה באופן מיוחד ליום זה. בין מנחה למעריב בשמחת־תורה היו בעלי־הבתים מסובים בביתנו לטעום דברי מתיקה ולשמוע דברי תורה. השירה היתה בוקעת מביתנו והדהדה בכל קצות העיירה, לאחר מכן הובילו את אבי זצ״ל בתהלוכה ובריקודים לבית־הכנסת לשמוח בהקפות. אותה התמונה היתה נשנית גם אחר תפילת מעריב — הפעם מבית־הכנסת חזרה הביתה, כל אחד כשבידו נר דולק, בלב שמחה ובפה שירה.

*

בית־מטבחיים לא היה בעיירה, את הבקר היו שוחטים על־פי־רוב בלילה, קרוב לחצות, והיה כשנתגלתה „סרכה״ על הריאה היו מיד באים אל הרב ב„שאלה״. אנחנו הילדים כבר ישנו מזמן ופתאום נשמע רעש בבית — בא השוחט והקצבים, מביאים את הריאה, שוטחים אותה על השולחן ומחכים למוצא פיו של הרב. אבא זצ״ל היה מסתכל בריאה, בודקה, מעיין ב„יורה דעה״ ופוסק.

*

זכורני, מעשה ב„פאטשיילע״ — מאחת הנשים נגנבה ה„פאטשיילע״, היה זה בליל־קיץ כאשר החלונות היו פתוחים לרווחה. מה עשו? בשבת הקרובה, עכבו את קריאת־התורה בביה״כ והכריזו „חרם״, שהגנב או היודע על הגניבה יחזיר או יודיע על החפץ שנגנב. והנה, בשבוע שלאחר מכן, ערב אחד, בעת שאבא היה עסוק בדין־תורה, הצצתי דרך חלון ביתנו וצעקה נפלטה מגרוני: הנה ה„פאטשיילע״! — מה קרה? אחרי הכרזת ה„חרם״ נבהל האיש שהחזיק בסחורה הגנובה ומה יעשה — להחזיר לאשה, הרי יתגלה שמו ברבים, לכן בחר לשים את ה„פאטשיילע״ ליד בית הרב, תוך בטחון, שהיא תוחזר לאשה ללא פירסום הדבר.

*

בימי מלחמת־העולם הראשונה, כשהפולש הגרמני הגיע אלינו, תפסו בן־עיירה במעשה מסויים וצפוי היה לו משפט צבאי. המפקדה הצבאית היתה רחוקה מאתנו, בעיר ביאליסטוק, והתקופה אמצע החורף, ומי ידע במה יגמר משפט צבאי, הוא יכול להגמר

בל—ע אהלי־שם

בלודנא (Погодино) הרב ר׳ **יעקב יהושע** בר׳ יוסף מאיר **זאריצקי.**
(פלך גראדנא)

נולד—תרל״ב, ונתמנה לרב בשנת תר״ס

Овсей Зарицкій ст. Погодино (Грод. губ.)
Owsej Saricki st. Pogodino (gouv. Grod.)

בעלז הרב ר׳ **ישראל** בר׳ שניאור זלמן **יפה.**
(פלך בסרביא)

נולד—תרי״ח, ונתמנה לרב בשנת תרמ״ה.

Израиль Зельмановичъ Іофе Бѣльцы (Бесс. губ.)
Israil Selmanowitz Ioffe Bielcy (gouv. Bess.)

בעלינטש הרב ר׳ **שלמה יהושע** המכונה **זלמן פאלק** בר׳ אהרן דוב **קרומער.**
(פלך מאהילוו)

נולד תרל״ב, ונתחנך בקבוץ לימדי תורה בעיר וואראנאוויא, בנאווארהאדק, ובווילנא, ונסמך להוראה מאת הגאונים ר׳ רפאל שפירא מוואלאזין שליט״א, מר׳ שלמה הכהן ז״ל מווילנא, מר׳ יחיאל מיכל עפשטיין ז״ל מנאוואהרדק, מר׳ מאיר נח לעווין ז״ל המ״מ דווילנא׳ ומאת הגאון ר׳ אליעזר ראבינאוויץ שליט״א המר״א דמינסק. בשנת תרנ״ח נתקבל לרב בעיר קניזין פלך מאהילוו ואח״כ נתמנה לרב בעיר בעלינטש הנ״ל.

З. Ф. Крумеръ Бѣлыничи (Могилев. губ.)
Z. F. Krumer Bielynitzi (gouv. Mohil.)

בעליצא הרב ר׳ **יוסף** בר׳ משלם פייש **רודניק.**
(פלך ווילנא)

נולד—תרל״ה בעיר טראב להורים מגזע ישרים, נתחנך בוואלאזין ובכולל קאוונא, [illegible] להוראה מאת הגאונים, ר׳ שלמה הכהן מווילנא זצ״ל, מר׳ צבי הירש ראבינאוויץ הגאב״ד בקאוונא זצ״ל, ומאת ר׳ משה דינעשעווסקי, הגאב״ד דק״ק סלאבאדקא זצ״ל. בבית הרה״ג האב״ד דהאראדאק מחוז ביאלסטאק נתחנך בהוראה הלכה למעשה ובשנת תרס״ג נתמנה לרב. חותני הוא הרה״ג ר׳ אברהם אבלי אב״ד דייעווזאן מחבר ספר „אהבת איתן״ על משניות, שנדפסו בהמשניות החדשים דפוס ראם.

Іосель Рудникъ м. Бѣлица (Вилен. губ.) Чр[illegible] ст. Нѣманъ
Iocel Rudnik Bielica (gouv. Wilen.) über st. Nieman

בענדער הרב ר׳ **שמעון שלמה** בהרב ר׳ יצחק **ווערטהיים.**
(פלך בסרביא)

נולד—תרכ״ה, ונתמנה לרב תרמ״ה.

Ш. Вертгеймъ г. Бендеры (Бесс. губ.)
Sch. Werthejm Bendery (gouv. Bess.)

בענדער הרב ר׳ **אברהם** בר׳ יחיאל ברוך **קאניטשער.**

נולד [illegible] נתמנה למו״צ בעיר בענדער הנ״ל עיר מולדתי.

Абрамъ Куничеръ г. Бендеры (Бесс. губ.)
Abram Kuniczer Bendery (gouv. Bess.)

—) 24 (—

על „בעליצא" והרב ר׳ יוסף רודניק בספר „אהלי שם"

גם בפסק־דין מוות. החליט אבא לסכן את עצמו ונסע עם עוד אחד מנכבדי העיירה (איצקוביץ או קמנצקי ?) לביאליסטוק, לבקש למען הנידון — לשחררו ולהצילו — ואכן הצליח בנסיעתו.

אחרי מלחמת־העולם הראשונה, כשהפולנים תפסו את השלטון, עברה השתוללותם של ה„פוזנאנציקים" כל גבול, הם התעללו ביהודים, מרטו זקניהם והשליכום מהרכבות. באחד הימים ההם נסע אבא ברכבת לווילנא לקבל מורים לבית־הספר שבעיירה ו„פוזנאנצ׳יקים" נטפלו גם אליו, בתחנת לידה. יחד אתו נסעה הינדה בקשט, שהיתה אשת־חייל, היא ירדה בתחנה ומסרה על כך לקומנדנט המקום והוא נתן לאבא משמר צבאי עד ווילנא.

*

אבא היה ציוני נלהב עוד מילדותו. הוא השתתף בכינוסים שונים של „המזרחי" והעניק לילדיו חינוך ציוני־תורני. שאיפתו להגיע ארצה לא התגשמה בגלל מחלתו ופטירתו ללא־עת, אך שאיפה זו הוגשמה ע"י ילדיו. אנו עלינו ארצה לשביעת רצונו והוא היה מביע ברבים את שביעת רצונו מעובדה זו. בני־המשפחה נספו בשואת עמנו בגולה ולא זכינו לכך, שמשאת נפשו של אבא לקבץ את כל המשפחה בארץ־ישראל תתגשם.

תהא נשמתם של אלה שנספו בשואה שמורה עימנו לנצח.

צילה רודניק

הרב משה לוין
רבה של נתניה

הרה"ג ר' אהרן טייץ זצוק"ל

ב"ה

למדתי יחד עם הרב הגאון המפורסם ר' אהרן טייץ ז"ל מבליצה. אמנם, בישיבה קראו לו ר' אהרן „דזוונישקר", על שם מגורי הוריו בדזוונישיק, שם אביו זצ"ל שימש כרב דמתא.

למדתי יחד אתו בישיבת רדין המפורסמת, אשר בעל החפץ-חיים זצוק"ל עמד בראשה. הישיבה היתה אז בעצם זהרה, בכמות ובאיכות: כשלש מאות בחורים למדו בה, מהם גאונים ועילויים אשר כרסם היה מלא בש"ס ופוסקים ויראת ה' היה אוצרם, שאילו זכו הם וזכינו אנו, היו הללו מפארים היום את שמי עמנו בתורתם, חכמתם ובמדותיהם התרומיות. שרידי החרב המעטים מהם, שניצלו מצפורניהם הטמאות של חית-הטרף הנאצית ושותפיהם ימ"ש, תופסים היום מקום ראשון בעולם התורה והרבנות, כמו הגאון ר' מרדכי סוויצקי שליט"א, רבה של בוסטון בארצות-הברית, ועוד אחרים כמוהו שלמדו אז בישיבה הנ"ל.

והנה בתקופת הזוהר ההיא, קבע לו מקום מיוחד בישיבה הבחור ר' אהרן ז"ל — הוא משך את שימת הלב, וכולם הסתכלו עליו כעל אחד משכמו ומעלה, וראו בו אחד המנהיגים בעתיד. כי כולו אמר הוד והדר, הן בחיצוניותו והן בפנימיותו, — נעים הליכות היה, שקט ובוטח. אינני זוכר, שראיתי אותו פעם להתרגז מבלי לשלוט ברוחו, דבריו נאמרו תמיד ברוח טובה ובשיקול הדעת. בעל הדרת פנים היה, אצילות ושאר רוח היו נסוכים עליהם והם חטובים על גוף מוצק-אטלטי, וכמבנה גופו כן היה מבנהו הפנימי-הרוחני. ידיעותיו בש"ס ובפוסקים היו מבוססות ומיוסדות, לא רחפו באוויר, סדרן ודיקן, כל דבר ודבר על אופניו היו.

והנה, מלבד ידיעותיו הגדולות והמקיפות בש"ס ומפרשיו לכל מקצועותיו בבחינת סיני ועוקר הרים, קנה לו גם השכלה רחבה ומסודרת. מה גדולה היתה התרשמותי כשראיתי פעם במקרה את תעודת-הבגרות שלו כולה אומרת כבוד, ציונים גבוהים ביותר פארו

אותה. התורה והחכמה התמזגו אצלו יחד והיו לחטיבה שלימה אחת. אישיותו היתה התגלמות של דברי חז״ל בפרקי אבות: „אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת״. החכמה, התורה וההשכלה שנשא אתו היו טבועים בנפשו, בגופו ובהליכותיו, כאילו כל אלה נוצרו אתו יחד ואתם הוא נולד מבטן אמו. אמנם, היה לו יחוס אבות, בן לרבנים גדולי־תורה־ויראה, אולם המטען הרוחני הגדול שרכש לו בזכות עמלו בתורה רכש, כי היה שקדן גדול ולא ידע בטלה.

למדנו בחברותא יורה־דעה ושקועים היינו כל כך בזה, שכמעט לא עלה על לבנו לשאול אחד את השני על הפרטים האישיים. מחוץ לר׳ אהרן הלמדן, הבקי והחכם, ר׳ אהרן אחר אינני מכיר — איך גדל עד התקופה ההיא ואיפה הוא קנה את החכמה והמדע שלו, באיזו דרך, אינני יודע.

הרה״ג ר׳ אהרן טייץ

אגיד עליו את דברי בר קיפוק על רב אשי (מסכת מועד קטן, דף כ״ה ע״ב). אמר לו רב אשי לבר קיפק, ההוא יומא מאי אמרת? אמר לו, אמינא „אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר״. לכאורה המליצה הזאת צריכה עיון: אם כוונת בר קיפוק היתה למצוא רק את הסמל לגבוה ולנמוך, מספיק היה להזכיר את האזוב לבדו, מבלי לצרף אותו לקיר. כנראה, שבר קיפוק בעיקר התכוון למצוא את ההבדל לא רק בין גבוה לנמוך, אלא גם בין גבוה לגבוה, כי לפעמים קשה להבחין בין האזוב לארז מי גבוה ממי, כי

במקרה שהאזוב גדל על קיר גבוה של מגרדי שחקים, הרי האזוב יהיה לאין ערוך גבוה יותר מהארז. אולם יש הבדל יסודי ביניהם: הגובה של הארז הוא מצד עצמו, מצד סגולותיו העצמאיות המיוחדות, לא כן האזוב, שמצד עצמו הוא נמוך ורק במקרה שקיר גבוה תומך בו הוא מתנשא בזה רצה בר קיפוק להגדיר את יתרונו של רב אשי על פני שאר הגדולים, שהצליחו להתנשא בחיים רק בזכות הקיר, כלומר, בזכות התפקיד ומפתח החיים שנפלו במקרה בחלקם.

הדברים האלה מתאימים ביותר להרב הגאון ר׳ אהרן טייץ זצ״ל. הוא היה בבחינת ארז שצמח מתוכו, דמותו קרנה באור שלו, בזכות שקידתו העצומה ועמלו בתורה ובחכמה, בכל המצבים ובכל התנאים. לכן חייו הקצרים עלי אדמות חתומים בחותם הנצח ועליו נוכל להגדיר את דברי רב יוסף בריה דר׳ יהושע ששמע משמיים „אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו״, כלומר, כל התלמוד שרכש לו את כולו קנה בכוחו הוא לבדו.

כזה היה ר׳ אהרן, ולכן אין פלא שגם בעולם הרבנות קנה לו מקום נכבד כאשר עלה לשבת בעצמו על כסא הרבנות של דזוונישיק והסביבה והיה מראשי המדברים, כי כל הסגולות הדרושות למנהיג היו לו. חבל על האי שופרא דבלע ארעא.

מבני העיירה בשנות העשרים

זרח קרמין

נר־נשמה להורים יקרים

אבי ר׳ אברהם בר׳ יעקב־שמואל קרמין ז״ל, נולד בשנת 1884. מאביו (אופה) נתייתם בגיל צעיר, אז כל עול חינוכו ופרנסת המשפחה נפל על אמו ועל אחותו הבכורה דבורה.

כבר בגיל ה„חדר״ התבלט אבי כילד כשרוני מאוד ובתור כזה הומלץ על־ידי רביו ומוריו להמשיך בלימודים. בכוחות עצמו, ללא עזרה כלשהי, המשיך בלימודיו הכלליים והודות להתמדתו ולכשרונותיו נעשה רוקח.

הרוקח הוותיק בבליצה היה אז מר שלמה ויסמונסקי ז״ל. הוא מכר את בית־המרקחת לאבי ז״ל בשותפות עם ר׳ יהושוע יאסינובסקי ז״ל, שהיה עתיר־נכסים ועזב אח״כ את בליצה. כך נשאר אבי הרוקח היחידי בעיירה, ובזמנים ההם, כשלא היה כלל רופא בסביבה הקרובה אלא רק בעיר לידה, היה רוקח העיירה לא רק רוקח אלא גם רופא, וטרינר ואף יועץ משפחתי נאמן.

זכורני, שאבי ז״ל היה מספר, כיצד הציל אנשים ובהמות ממוות בטוח, על־ידי פעולות־בזק, שהמציא בו־במקום, לפי ההגיון הפשוט...

בזמן מלחמת־העולם הראשונה, כשרוב תושבי־העיירה עזבו את בליצה ונדדו מזרחה, נשאר אבי ז״ל בעיירה והפך לראש־הדואגים לכולם. במיוחד התבלט בעזרתו בזמן מגיפת הטיפוס והחולירע, ששררה בכל הסביבה, ועבד יום־ולילה להצלת נפשות ללא־תמורה כלשהי.

אחרי כיבוש הגרמנים בשנת 1915, נתמנה על ידם ל„אמטספארשטייער״ ז.א. — נציב כל האיזור, ובתוקף תפקידו זה נעשה המליץ־יושר אצל שלטונות־הכיבוש למען כל היהודים.

גם האוכלוסיה הנוצרית כיבדה ואהבה אותו, לכן בזמן של התנפלויות מצד שודדים על העיירה, לא פגעו לרעה בו ובמשפחתו, למרות ששדדו אז חלק ניכר מהתרופות שהיו בבית־המרקחת. גם בזמן חילופי־השלטון בשנים 1920—1918, הגויים המקומיים הגנו עליו ועל משפחתו.

בשנת 1916 התחתן אבי עם אמי מרת מלכה, אף היא מבית קרמין — מז׳ולודיק (הם היו קרובי־משפחה רחוקים מאוד). סבי מצד אמי, ר׳ דויד קרמין („דער האלדאוועי״) זצ״ל, היה ידוע כלמדן מופלג וכסוחר מצליח בכל הסביבה. לפני שהתחתנה, גמרה אמי קורס לעוזרי־רוקחים באודיסה, נשאה בתואר „עוזרת־לרוקח״ ואכן עזרה הרבה לאבי בבית־המרקחת.

מלכה ואברהם קרמין

בשנת 1917 נולד אחי הבכור יעקב.

אחרי גמר מלחמת־העולם הראשונה, כשהוקם השלטון הפולני, התמסר אבי במשך כל התקופה לעבודה הציבורית בכל נתיבי החיים בעיירה, בעיקר בוועד למען בית־הספר ובחברת ביקור־חולים (היה נותן תרופות לנצרכים בחינם או בחצי־חינם). כשנוסד אירגון הכבאים היה הוא נשיאה הראשון, וכן נתמנה על־ידי השלטונות כקצין־הסעד של כל אוכלוסיית האיזור („אפּיעקון־ספּאָלעטשני״) והיה אחד מחברי המועצה המקומית („גמינא״). כשיצאה הפקודה מטעם השלטונות לארגן קהילות יהודיות, התארגנה הקהילה של מחוז לידה ועיירתנו נספחה אל קהילת לידה. נציגה של בליצה בקהילת המחוז היה ר׳ שמואל־יוסף איצקוביץ ז״ל, אך בעיירה התארגנה קהילה מקומית, בה פעלו בין היתר: אבי ז״ל, שלמה יאסינובסקי ז״ל, חיים־נח קמינצקי ז״ל, אפרים רוז׳נסקי ז״ל, ישראל זלוצובסקי ז״ל, זלמן יוסלביץ ז״ל.

למרות היותו רוקח (מקצוע שנחשב ל„חופשי") היה אבי יהודי דתי והקפיד על המנהגים המסורתיים בביתנו. הוא עצמו התפלל 3 פעמים ביום ואהב לעבור לפני התיבה (היה לו קול ערב ואפילו „בימים הנוראים" היה שליח־ציבור).

ביום רביעי, ט׳ בניסן תרצ״ג (4.4.1933), בגמר „יום־השוק" העירוני, הרגיש ברע וקיבל כאבים חזקים בחזה. הרופא שהוזעק ניסה להצילו, אך מאמציו לא הועילו — בעבוֹר כחצי שעה יצאה נשמתו בטהרה. אבל כבד נפלה על משפחתו ועל כל בני העיירה, בהלוויתו הספידוהו רב העיירה וכמה מבעלי־הבתים, ובכבוד רב ליווהו למנוחת־עולמים.

אמי המשיכה בהנהלת בית־המרקחת (לעזרתה נשכר רוקח אחראי), וכן המשיכה להתמסר לי ולאחי בכל נימי נשמתה ודאגה להמשך חינוכנו.

במלחמת־העולם השנייה, נשרף ביתנו יחד עם רוב בתי העיירה. (אמי נשארה ללא קורת־גג ועברה לגור אל דודתי דבורה). כאשר הטילו הגרמנים מס־כופר על יהודי העיירה ועצרו 25 בני־ערובה שאיימו לרצחם־נפש, הביאה אמי את חסכונותיה ומסרה אותם לישראל זלוצ׳ובסקי, כדי לפדות את העצורים.

בצאת הפקודה על גירוש יהודי בליצה, עברה אמי לעיירת־הולדתה ז׳ולודוק, אל אחותה סוניה, ושם נספתה עם כל יהודי ז׳ולודוק בכ״ב אייר תש״ב (9.5.1942).

תהא נשמותיהם של הורי־יקירי צרורה בצרור החיים.

משמאל: שולמית קמינצקי, בעת ביקורה בבליצה (1938) כתושבת ארץ־ישראל; הרוקח אברהם ויסמונ־סקי; מלכה קרמין.

זרח איצקוביץ

לזכר בית אבי ר' שמואל־יוסף איצקוביץ ז"ל

אחת הדמויות הבולטות ביותר בעיירתנו היתה ללא־ספק זו של אבי ר' שמואל־יוסף איצקוביץ. הוא נולד בשנת 1887 בסלונים, במשפחה של תלמידי חכמים וראשי ישיבות. קיבל חינוך ברוח מסורת־המשפחה, למד בישיבות סלובודקה ונבהרדוק, והוסמך לרבנות, אך לא עסק בכך.

הוא נשא לאישה בת סלונים מרת גיטל אלפרט, בשנת 1910, ולאחר נשואיהם בנו ביתם בבליצה. מרת גיטל היתה אישה מאד פקחית, מעשית ועדינת־נפש. היא היתה שותפה נאמנה ומסורה לכל העבודה הציבורית הענפה אליה התמסר בעלה.

בבליצה הקים אבי שמואל־יוסף טחנת־קמח, שהותנעה תחילה ע"י קיטור ואח"כ ע"י מוטור־גנרטור. טחנה זו הכניסה רוח חיים לעיירה, תרמה הרבה להתפתחותה הכלכלית והעניקה לבעלה את המעמד של אחד מאמידי העיירה המעטים.

איש טרוד היה אבי שמואל־יוסף, הטחנה והמסחר העסיקו אותו יומם־ולילה, אעפ"כ מצא זמן ללמוד בעצמו דף גמרא יום־יום ואף נתן שעורים בחברת ש"ס של בית־הכנסת. כן התמסר בכל מאודו ומרצו לעניני החינוך ולהקמת כל המוסדות הציבוריים בעיירה, ולא נעשה דבר בעיירה ללא הסכמתו ועצתו. כל ריב וסכסוך הובא בפניו, והוא ברוב פיקחותו היה מפשר בין הצדדים לשביעת־רצון שניהם.

מתקדם היה האיש, ידע לגשר בין האדיקות ורוח הזמן, ולילדיו נתן חינוך דתי וכללי ואף שלח אותם ללמוד בבתי־ספר תיכוניים. כאשר גדלו הילדים והתבגרו, הפך ביתם למקום־כינוס לצעירי העיירה, שהיו באים לבית זה הודות לאווירה הנעימה אשר השרו בו דרי הבית.

תושבי בליצה היו כולם חדורי רוח הציונות ושאיפתם של רוב בניה היתה העליה לארץ־ישראל. אבי שמואל־יוסף היה ער לבעיות אלה וגם רצונו היה לעלות ולחיות בארץ־ישראל.

תלאות רבות פקדוהו בזמן המלחמה העולמית הראשונה, אז הוחרמה הטחנה ע"י

שלטונות הכובשים, הוא נאלץ לחפש מקורות לפרנס את המשפחה וכן לעזור לנצרכים אחרים שנשארו בחוסר כל. מאוחר יותר הרסו שתי שריפות את הטחנה והיה צריך לבנות הכל מחדש. במרצו הרב הצליח אבי שמואל־יוסף להתגבר על כל הקשיים הללו.

ר׳ שמואל־יוסף איצקוביץ

במלחמת־העולם השניה, נותק ממשפחתו ונדד לרוסיה וכך איבד בשואה את אשתו, בתו ושני בניו.

בשנת 1947 הגיע ארצה רצוץ וחולה, משאת נפשו לחיות בארץ־ישראל התגשמה אך לא לאורך ימים. בהיותו כאן קננה עדיין בלבו התקווה שבנו הבכור אליעזר חי והידיעה על מותו פגעה בו קשה והשפיעה מאד על מצב בריאותו הרופף.

הוא התגורר בחדרה ורווה נחת מבתו ובנו שהקימו שם משפחות. שמחה נוספת גרמה לו הכרזת העצמאות של מדינת־ישראל. במשך הזמן הקצר שהיה בחדרה, הכירוהו רבים, כיבדוהו ואהבוהו, והוא נבחר כחבר במועצה הדתית המקומית.

במרס 1954 השיב נשמתו לבורא.

יהא זכרו שמור איתנו יחד עם זכרם של כל בני־עירנו הקדושים והטהורים מקהילת בליצה, שבתוכם בנה את ביתו ועשה את מיטב שנותיו — במסירות ובהוקרה.

משפחת איצקוביץ

שלושת האחים איצקוביץ: זלמן, אליעזר וזרח ובן דודם לייבל שפטינסקי (השני משמאל)

*

ואוסיף כאן ציון מיוחד לאחי אליעזר ז״ל. כי לא רק אח היה לי אליעזר אלא גם חבר וידיד־נפש.

רק בשנה היה גדול ממני אבל יחד למדנו הן בבית הספר המקומי בבליצה והן בבית הספר התיכון מחוץ לבית.

מוכשר היה, ידע להתבטא בכתב ובעל פה. ציוני נלהב היה, משאת נפשו היתה הארץ, ולאהבת הארץ היה קורא בנאומיו ובמאמריו הרבים שהתפרסמו בעתונות. הוא ניצל אמנם מצפורני הנאצים אבל המות מצא אותו ברוסיה, בשדה הקרב נגד היאפנים.

מותו פגע קשות בי, באחותו ובאבא, שאהבוהו נפש וכל גאוותם עליו. מותו היה אבדן לאומה, כי לא רבים הצעירים כמותו שנחונו מטבעם בזיקה שורשית לאומה. בטוחני, כי אחי אליעזר, אילו זכה להמשיך את חייו במדינת ישראל, היה ודאי מבליט גם כאן את להט נפשו למפעל הציוני ואת אהבתו היוקדת לארץ האבות, כפי שהבליט זאת בגאווה לאומית בעודנו עלם בבליצה עיירתנו.

יהא זכרו של אחי אליעזר שמור בצרור אחד עם זכרם הקדוש של בני הנוער הבליצאי אשר חלמו על מדינת־ישראל ולא זכו לחיות בה.

אליעזר איצקוביץ

מבני הנוער בבליצה (נערים ונערות)
שלפני השואה

חיים יוסלביץ

עיירתנו בתקופת פריחתה

בליצה, העיירה היהודית הקטנה השוכנת על יד הנהר נימן, שקעה כנראה לעולמים. איננה קיימת עוד. אולם בזכרוני חרוט מראה צורתה — רחובותיה המעטים על הבתים שלהם. זכורים לי גם אנשיה־תושביה, המוסדות ודמויות מיוחדות. העיירה בה נולדתי וגדלתי עד גיל המצוות, תשאר בזכרוני לנצח, כי הייתי עד לטרגדיה היהודית הגדולה בדור שלי, והיא — השואה הגדולה!! הייתי עד לחורבן העיירה שלי.

שם העיירה בליצה מנין לקוח הוא? דבר זה לא ברור עד היום. לא נשארו מסמכים היסטוריים שיעידו על מקורו של השם. אם כי לי זכור שיעור אחד שהיה לי בהיסטוריה על העיירה, בבית־הספר הפולני, והמנהל סיפר לנו כי מקור השם הוא — נסיכה ליטאית בשם בליצה שיסדה את העיירה לפני מאות שנים, בזמן שליטת נסיכות ליטא באיזור, בימי השליט גדימין. היו גם סברות אחרות, ולכן שררו חילוקי־דעות בין ההיסטוריונים.

בליצה שוכנת על חופו של הנהר הגדול נימן שמימיו הזכים זורמים מזה אלפי שנים. נהדר הוא נהר זה, וחופיו מופלאים בנופם היפה. הצמחיה העשירה, כרי־הדשא לאורך חופיו הארוכים, העולם החי אשר מסתתר בתוך החורשות עצי־האורן העבותות, השדות הירוקים — כל אלה הופכים את המקום לגן־עדן עלי־האדמות.

בימי הקייץ הלוהטים היה החוף שוקק מתרחצים ונופשים אשר היו נהנים מיפי־הנוף והטבע הנהדר.

העיירה עצמה היתה מרוחקת כשני קילומטרים מהנימן וההשערה היא שבזמנים קדומים היתה זאת הסיבה של ייסודה, היות והנהר היה מקור־הפרנסה של התושבים וגם שימש קו־תחבורה לכפרי הסביבה.

ככל העיירות הקטנות באיזור זה, היו בתיה של בליצה בנויים מעץ וגגותיה היו מכוסים קש. מעט מאוד בתי־אבן היו בעיירה. המרכז של העיירה היה רחוב השוק והחנויות וכן רחוב בית־הכנסת.

החיים המסחריים והבידוריים היו מתרכזים סביב רחוב השוק ואילו החיים התרבותיים

— ברחוב של בית־הכנסת (שולהויף־גאס). הרחובות המרכזיים היו מאוכלסים ביהודים, ואילו הרחובות הקיצוניים היו מיושבים נוצרים־קתוליים („מישצ'ניס").

טבעי הדבר שהתעסקותם של היהודים היתה: מסחר ומלאכה. ואילו הנוצרים עסקו בחקלאות, דייג ומלאכות אחרות.

רחוב השוק היה רחב יותר מאחרים. משני צדדיו היו חנויות, מסעדות, ובתי־מלאכה. שם גם היה מקום־חניה לעגלות של הכפריים שהיו מגיעים בימי ד' מדי שבוע כדי למכור את תוצרתם החקלאית וכדי לקנות את מצרכיהם הנחוצים להם בחנויות היהודיות. רחבת־השוק היתה שוקקת המון כפריים שהיה מגוון במראהו החיצוני. האכרים היו באים לעיירה בתלבושתם הססגונית ועל עגלותיהם העמוסות נמצאה סחורתם החקלאית. היחסים בין האכרים הנוצרים והיהודים היו די תקינים.

ברחוב בית־הכנסת היו לרוב המוסדות התרבותיים השייכים ליהודים. שם שכן בית־הכנסת הישן, בית הספר העברי „חורב", הספריה, הבנק היהודי, בית קופת גמילות־חסד, מוסך „מכבי־אש" אשר שימש להופעות בשביל התיאטרון המקומי. מעברו השני של הרחוב שכנו: בית־הספר הפולני העממי, הכנסיה הקתולית ובית־הכומר על ידה; בית־המשטרה ובקירבת המקום — בית המועצה המקומית (הגמינה). היה קיים גם בית־עם פולני, בנק האיכרים, צרכניה ובית־דאר.

טחנת־הרוח של זיסל קלמנוביץ

בבליצה היתה גם פעילה תעשיה בזעיר־אנפין ורובה היתה שייכת ליהודים: טחנת־קמח אוטומטית שעמדה לרשות האכרים מהסביבה, טחנת־רוח, בית־חרושת לסריקת־צמר־כבשים, מצבעה לצמר, נגריות, בתי מלאכה קטנים אחרים. פרנסת האוכלוסיה היהודית לא היתה משופעת, אולם כל משפחה התפרנסה בכוחות עצמה ללא תמיכה מבחוץ. כמובן שהיו גם משפחות אחדות אשר מצבן הכלכלי היה ירוד מאד והקהלה דאגה לעזור להן בכל מיני דרכים.

החיים הקהלתיים היו מאורגנים בועד הקהלה המקומית. הקהלה היתה מקיימת את השרותים החיוניים בשביל האוכלוסיה היהודית. תחת חסותה היו: בית־הכנסת, בית־הספר־העברי, הרבנות, השחיטה, קופת־גמילות־חסד והבנק.

בנין בית־הכנסת היה מן העתיקים בסביבה.

סגנון בנייתו היה מיוחד לפי צורה עתיקת־יומין. ריהוטו — פשוט וצנוע. ארון־הקודש והבימה — עתיקים. בבית־הכנסת היתה מצויה מנורת־חנוכה עתיקה, בת 200 שנה. קהל רב היה מתאסף לתפלה בחגים, מועדים, ושבתות. הרב ר׳ שבתי פיין זצ״ל היה דמות מופלאה, תלמיד־חכם ודרשן מובהק. בדרשותיו השפיע השפעה חזקה על קהל מאזיניו.

בימי חג ו„הימים הנוראים״ היה מתפלל בבית־הכנסת בעל־התפלה הישיש ר׳ שפטה קויפמן אשר קולו הערב וניגוניו המסולסלים הביאו את המתפללים לדביקות נעלה.

יהודי צדיק ועניו היה רבי נחמן הישיש. הוא גם היה תלמיד־חכם גדול. נחבא אל הכלים היה האיש ואגדות מופלאות התהלכו בעיירה על צדקתו, וגם על ידיעותיו בשפות זרות. בשנותיו האחרונות הוא חי גלמוד וערירי. כבוד גדול היה להמצא במחיצתו.

במזרח בית־הכנסת, ליד הרב, היתה השורה של נכבדי העיירה. נוכחותם בימי החג ובשבתות היתה משרה על כולם אווירה של התרוממות רוח, מאווירה זו הושפעו במיוחד הנערים הצעירים.

ביום חג ושבת היתה שוררת בעיירה אווירה לבבית נעימה. כל אחד היה מופיע עם ילדיו לבית־הכנסת, לתפילה, כשהם כולם לבושים בגדי חג. הביקורים המשפחתיים והטיולים של שבת לאחוזתו של הפריץ, ליד הנימן, היוו חויה מיוחדת.

בערב חג שמחת־תורה היה קהל גדול חולק כבוד לרב העיירה ומלווה אותו בתהלוכה מסורתית, ברקודים ובשירים מביתו ועד לבית־הכנסת. ההקפות המסורתיות בעיירה היו מחזה מרהיב עין.

פורים אף הוא היה יום שמח בעיירה. הילדים היו רצים על פני הרחובות עם משלוחי־מנות ו„שחקני־פורים״ („פורים שפילער״) היו מתדפקים על דלתות התושבים, כדי לאסוף כספים למטרה נעלה.

בערבי־פורים־וחנוכה היו מתקיימים לרוב מסיבות ונשפים שהכנסותיהם הוקדשו להחזקת מוסד זה או אחר, או — למטרות צדקה.

החיים התרבותיים בעיירה התפתחו מאד בשנים האחרונות לפני מלחמת העולם השניה. הצורך במימון מוסדות תרבות היה גדול.

הנוער היה צמא לידע והיה חדור רצון ללימודים. התארגנו חוגים לדרמה, לספורט. התפתחו תנועות־נוער־ציוניות, נפתחה ספריה. הפעולות האלה השרו אוירה תרבותית־חברתית על בני העיירה.

בליצה התברכה בנוער מוכשר מאד, ונעים־הליכות. אין בלבי צל של ספק, שלולא השואה הנוראה שירדה עלינו, היו צומחים מתוכו בנים דגולים ונאמנים לעם שנכרת בשליש.

יהא זכרם של טובי בני עיירתנו נצח.

דב גרודנסקי

פרעות ביהודים ופעולות של יהודים (1914—1934)

עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה

עבור ילד בגיל 11 היה הרושם עז ביותר: הגיוס של חיל־המלואים, הסצינות של פרידות מהורים, מנשים וילדים, מאחים ואחיות. עוד כיום זוכר אני את הפרידה הטראגית בין משה בן יעקב מקל ואשתו, שכאילו חשה שלא תראה אותו עוד לעולם. נאחזה בציפורניה בעגלה כשזו החלה זזה ממקומה ולא יכלו כלל להפריד בינה ובין העגלה. אכן, בעלה היה בין הקרבנות הראשונים שנפלו במלחמה ההיא.

זכורני אחרי זה העמידה בתור ליד בית־הדואר, בערבים, עד שיחולקו המכתבים שהגיעו מהחזית. היו מתאספים אפילו אלו שלא היו להם קרובים בצבא או שלא חיכו כלל למכתב ממי שהוא. כ״כ בכל יום שני וחמישי היו מתאספות הנשים והאמהות של אלו שגוייסו למלחמה, צועדות יחד בדרך לבית־הקברות, בבכי מר, ומשתטחות על הקברים לבקש רחמים על בעליהם ובניהם.

כיבוש גרמני ופורעים מקומיים

ב־1915 החל הכיבוש הגרמני. במשך שלוש שנים (1915—1918) סבלו כולם מחוסר תזונה, הנעלה והלבשה. היינו אוכלים לחם צר, נועלים נעליים בסוליות־עץ ולובשים מכנסי־ברזנט וחולצות־שקים.

ב־1917 נפל עלינו הפחד מכנופיות של רוצחים, שהתארגנו ביערות ובכפרים. על אף שהיה משמר גרמני וז׳נדרמריה בעיירה, העיזו הרוצחים להתנפל בלילה אחד על בתים במרכז העיירה, רצחו את יהושע יסינובסקי ז״ל, מנכבדי העיירה, ושדדו בבתיהם של המשפחות ברנציק אברהם־אייזיק ומקל אליהו.

ביום הרביעי לאחר שעזבו הגרמנים את הסביבה, בטרם הספקנו להתארגן בהגנה עצמית (היו לנו בסה״כ 4 אקדחים), התנפלו פתאום על העיירה כ־200 איש מזויינים היטב (לכל אחד היה רובה חדיש עם כמות גדולה של כדורים, אקדח ו־2 רימוני־יד). היה אז בעיירה נוצרי בשם לודביצקי, שהיה כאילו חבר בהגנה שלנו, אך הוא שירת את הרוצחים, מסר להם פרטים על הנשק שלנו (שאין בעיירה שום מכונת־יריה אלא רק כמה אקדחים) וגם סימן בשבילם את הבתים של האמידים.

רצח אבי הי״ד

אלינו הביתה נכנסו הרוצחים־הפורעים לפני השעה שלוש אחרי־הצהריים. ראשית־כל הם דרשו 200,000 רובל זהב וכשנתנו להם את כל הכסף שהיה בביתנו, התחילו להרביץ מכות־רצח לכל הנוכחים (בבית היו אז 13 איש). הם היכו באבי ז״ל בכתות־

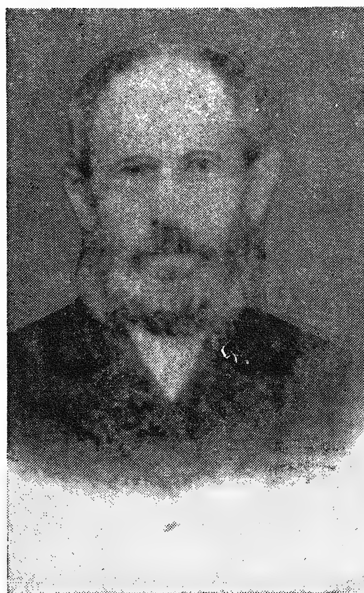

עסה וחיים גרודנסקי (באמצע: המצבה של עסה בבה״ק של בליצה)

הרובים ובשוט־קפיצי שבקצהו היתה גולת־עופרת, שברו לו את כל האצבעות מהידיים והתעללו בגופו עד שאחד מהם ירה בו מאחור והפילו חלל במקום.

אמי לא היתה אז בבית. גם אחותי היתה באותה שעה אצל המורה אהרון דייכובסקי, כשהתחילו היריות היא רצה הביתה אך בדרכה נכנסה לרפת של שכן והסתתרה שם. הרוצחים הסתכלו כמה פעמים ברפת זו אבל לא השגיחו בה. אחי הבכור אריה קיבל מכות מידי אחד הרוצחים בן הכפר זאצעפיץ, שהכירו וקרא בשמו וביקש ממנו רחמים. אך הרוצח הפיל אותו על הארץ והתחיל לחנוק אותו ורק כשאחי „עשה את עצמו" כאילו הוא חנוק כבר, עזב אותו הרוצח.

הרוצחים הורידו מרגלי את הנעליים החדשות שהיו לי וציוו עלי ללכת איתם יחף (בכפור חזק ושלג עמוק), להראות להם את בתי העשירים. לבסוף הכניסו אותי לבית יוסף סוקולובסקי, שם כולם הוכו עד זב־דם על ידי קבוצה אחרת שהקדימה לבקר בבית זה. במרחץ־הדמים של אותה התנפלות, נפלו ארבעה קרבנות: אבי ר׳ חיים גרודנסקי, ר׳ מרדכי קויפמן, ר׳ יעקב מקל ור׳ לייב רודמינר. הפצועים היו: אחי אריה וטויבה מקל (כיום זלוצ׳ובסקי), שכדור עבר לה דרך הלחי.

ר׳ מרדכי קויפמן

ר׳ יעקב מקל

במלחמת פולין — רוסיה

פרעות ותלאות היו מנת־חלקנו גם בשנת 1919, בעת מלחמת פולין—רוסיה, כאשר הבולשביקים הגיעו עד סביבות גרודנה. מבליצה עד לידה היתה הדרך פנויה, בלי שום שלטון וצבא, אך לידה עצמה היתה מוקפת פולנים והיה שם מחסור בבשר, דגים, ביצים וכיו״ב. כיוון שכך, נידבר האח שלי עם דוד־צבי מקל, וישראל־מיירים קרמן, קנו בשותפות כמה סוסים ועגלות, העמיסו עליהן פרודוקטים שונים (גם פרה חיה קשרו לעגלה) ויצאו בשיירה מבליצה ללידה. אך בטרם הספיקו להגיע עד לכפר דרוזדובה, הקיף אותם סיור של פרשים־פולנים ואסרום בטענה שהם מרגלים־קומוניסטים. הם הובלו אל הכפר ניטעצע ונשפטו בפני בית־דין צבאי שהוציא עליהם פסק־דין של מוות בירייה.

כשנודע הדבר בבליצה, רצה תיכף אמי לכומר והתחילה מתחננת בפניו שיציל את המפרנס היחידי של המשפחה, כי הרי ידוע היה לכומר שבבליצה אין קומוניסטים. אכן, הכומר הציל אותם, כשהוא הופיע בפני הפולנים ואמר שהוא מכיר את האסירים היטב וסיפר את כל הענין כהווייתו. אך מן המכות שקיבל אחי בזמן המאסר, עוד חי היה כשנה וחצי, לבסוף גם חלה בדלקת קרום המח ומת. קרבן נוסף מהנסיעה ההיא היתה לאה׳קה וולקוביסקי, שמרוב בכיה והתרגשות בגלל פסק־הדין של הפולנים, נקרע לה שריר בפנים וכל הזמן יצא לה דם מהגרון עד שנפטרה.

מאוחר יותר, כאשר הפולנים הנחילו לבולשביקים את המפלה ליד ווארשה (1921) ורדפו אחריהם עד מינסק, נרצח ע״י שודדים ר׳ זרח קרמן, בדרכו מלידה אל הגן שחכר בסביבות ז׳ולודוק. באותו זמן נמצא הרוג (בדרך מכפר לזן) אחיו של פסח נובוגרודסקי — פייווע, וכן בחורה יהודיה מן הכפר רודה.

עוד רצח קרה בשנת 1922. הרוצחים נכנסו בלילה לאחד הבתים הקדמיים בעיירה, ביתו של שמואל־נחום הנפח, והרגו במקום אותו, את אשתו ליבה ואת בתם הצעירה לאה.

הקמת הספריה

לפני מלחמת־העולם הראשונה היתה בבליצה כעין ספריה וכשפרצה המלחמה היו הספרים פזורים בין הקוראים. אחרי המלחמה התארגנו כמה בחורים ובחורות לאסוף את הספרים כהתחלה להקמת ספריה ראויה לשמה. ולחפש אמצעים למטרה זו. היו אלה: דב קויפמן, זיסל קלמנוביץ, ברנצ׳יק, צ׳רנה־ביילה צביק (שמעונוביץ), שלמה צביק, מלכה ושלמה יסינובסקי, אליהו ינקלבסקי, שמואל קפלן. הם החליטו להקים גם חוג־דרמטי, והצליחו בהצגות, שהכנסותיהן היו קודש להקמת הספריה.

למדתי אז בלידה, בישיבת ר׳ אהרון, ואחרי מות אחי הייתי מוכרח לחזור הביתה, לפרנס את המשפחה. בשובי הביתה התחלתי לקחת ספרים בספריה לקריאה. העסקנים צירפו אותי כחבר לוועד־הספריה וגם הטילו עלי לשמש כסגנו של הספרן דב קויפמן.

ככה נכנסתי גם ל„קודש הקודשים" של החוג־הדרמטי, בהתחלה בתור לחשן, ואח"כ כשחקן.

מכבי־אש וחוג־דרמטי

תוך עסקנות בספריה נקלעתי אח"כ גם לעסקנות בשטח אחר — במכבי־אש. עד אז לא היו בבליצה מכבי־אש, הנוצרים אף פעם לא התענינו בזה והיהודים היו עניים מכדי להרים משימה זו. אך פתאום נתגלו „משוגעים לדבר": דב קויפמן, יחזקאל גרודנסקי, נח־אבא גפנוביץ, מאיר צביק, חיים וישנבסקי וכותב השורות. ההתחלה היתה: משאבת־ידים ישנה, שהיו נושאים אותה על הידים ושלוש חביות־מים עם גלגלי־עץ עקומים ושבורים. שוב התעוררה שאלת הכסף, אז החלטנו להפסיק לזמן מה את קניית הספרים בשביל הספריה ולהשקיע את ההכנסות של החוג־הדרמטי ברכישת ציוד לכיבוי שריפות. מההצגות שהיצגנו ברפת של פלה ציטאוויצקי, הקדשנו את כל הכסף למכבי־אש, וכאשר זה לא הספיק, התחלנו להסביר לאנשי העיירה את החשיבות של הדבר. אך אף לא אחד נדב מרצונו הטוב, לכן התכנסנו עם מפקדנו הראשון חיים ליזרוביץ והטלנו מס על כל בית לפי הערכת יכולתו של בעל־הבית.

הרצון לבנות את מכבי־אש לא נתן מנוח, והדרך היחידה לכך היתה החוג־הדרמטי. נתמניתי כבמאי להכנת הצגה והייתי קפדן מאד בתפקידי זה. בערבים היינו מתאספים בבית ברל רודומינר ובשבתות היינו יוצאים לשדות, שם קיימנו את החזרות להצגות. למדנו ושיננו כל עמידה, כל תנועת יד או רגל. את התפקיד הראשי לקחתי לעצמי ואת התפקיד הקומי השארתי לחיים ברנצ'יק שהיה קומיקאי מטבעו. פחדתי שלא יסכים, לכן לא סיפרתי לו על ההצגה אלא לאחר שישה שבועות של חזרות. הפצרתי בו שיבוא וישמע ובאם יתברר לו שזה כשלון נפסיק, אך ההתרגשות של הצעירים והצעירות השפיעה עליו והוא הסכים להצטרף אלינו ולהמשיך.

אחרי חודשיים של חזרות מאומצות העזנו להציג דבר רציני ראשון על הבמה, את ה„ישיבה־בחור" מאת א. זלוטרובסקי (ההצלחה היתה מעל למשוער ואחרי זמן קצר הצגנו את אותו הדבר עוד הפעם). בהצגה לקחו חלק: שולמית קמינצקי, ליביצקע צביק, בילקה רודומינר (ברן), אטיל גפנוביץ, זיסל קלמנוביץ, מנדל קפלן, דב גרודנסקי וחיים ברנצ'יק.

קיימנו הצגות כמה פעמים בשנה וכך בנינו את מכבי־אש (מזמן לזמן הקצבנו חלק מהכסף לחידוש מלאי הספרים בספריה). כשהיה לנו כבר ציוד מספיק במכבי־אש, פנינו לסוחרי־יערות והם נתנו לנו בולי־עץ וקרשים להקים בנין עבור מכבי־אש. את הבנין בנינו במו ידינו, הקימונו בתוכו במה בשביל הצגות, ותוך כך סחבנו את הנוער אחרינו, שלא יפנה לאדישות.

תזמורת של כלי־נשיפה

בהתחלה קרץ הדבר לכל צעיר, להיות במכבי־אש, אבל אח״כ פגה ההתלהבות. התחלנו איפוא לחפש דרך אחרת בכדי למשוך את הנוער והתחלנו לחשוב על תזמורת של כלי־נשיפה. התאספנו יחד עם המפקד הראשי של מכבי־אש ישראל זלוטובבסקי ועם היושב־ראש אברהם קרמן והחלטנו, שכל אחד מאתנו יכניס תשלום ראשון להקמת התזמורת בסך 50 ז״ל. (חסרו 100 ז״ל לרכישת הכלים, אז הכניס י. זלוטובבסקי את 2 אחיו ושילם עבורם את הסכום). כך קנינו את הכלים (בשנת 1927) אך לא היה לנו הכסף להחזקת מנצח, מה עשינו: התחלנו לארגן כל מוצאי־שבת נשפי־ריקודים לפי כרטיסים ובהכנסה זו כיסינו את שכרו של המנצח.

לאחר 13 חודשים הוציא אותי המנצח מהתזמורת, נתן לי שיעורים פרטיים ע״מ שאוכל לקבל עלי את הניצוח ואחרי זמן קצר נהייתי למנצח התזמורת. בינתיים גוייסו לצבא כמה מנגנים מהראשונים והכנסתי תלמידים חדשים במקומם, ביניהם לייבלה בן יהושע־פרץ הלפרין, שהיה נגן מוכשר ומצטיין.

להלן רשימת חברי־התזמורת, שהיו בהתחלה והכניסו מכספם לרכישת כלי־הנשיפה (סה״כ 14 איש): חיים וישניבסקי, צבי ברן, שלמה מאיבסקי, אליהו מיליקובסקי, אשר גורביץ, יצחק קמינצקי, יעקב גלינסקי, יוסף זלוטובסקי, יהודה זלוטובסקי, יוסף פליישר,

תזמורת מכבי־אש (המנצח: דב גרודנסקי, השלישי מימין)

פלוגת מכבי־אש באימוניה (1925)

שלום גרניצקי, שלום מאיבסקי, משה וישנבסקי, דב גרודנסקי. אחר כך נוספו עליהם (סה״כ 7 איש): שלמה קפלן, נתן־משה ששקו, אריה הלפרן, ברוך ויסמונסקי, יונה אוזשיכובסקי, יוסף מאיבסקי.

מכבי־אש מנעו בהרבה מקרים נזקים רציניים ברכוש, בעיקר של היהודים. ראשי השלטון הפולני התיחסו בכבוד למפקד ול„פרזס״ של מכבי־אש, אף הורידו מסים בהתאם לבקשתם, ועזרו לעיירה בדרכים שונות.

בחול־המועד פסח היתה התזמורת מתישבת במרכז העיירה ע״י החנויות ומנגנת. בל״ג בעומר היו ילדי בתי־הספר יוצאים ליער בלווית התזמורת. בשלישי במאי היתה התזמורת מתפקדת ליד בית ה„פרזס״ כדי לקבל את הדגל. כל זה עשה רושם כביר על התושבים היהודיים שהתגאו בתזמורת ובמכבי־אש. הנוצרים הסתכלו בקנאה מצד אחד ובגאווה מצד שני, שיש בעיירה שלהם תזמורת טובה.

פטירתו של ה„פרזס״ אברהם קרמן (ב־1933) היתה מכה גדולה למכבי־אש ואבידה קשה לעיירה כולה. היה מסור מאד גם לעיירה וגם למכבי־אש ולא חסך מזמנו לעזור ככל יכולתו. אחרי מותו עבר התפקיד של ה„פרזס״ לנוצרי בשם יוזף רודזביץ (פולדיבניק) ובתור המזכיר שלו נתמנה האנטישמי אנטק בלבנסקי, שהיה אח״כ ראש העיירה בתקופת הכיבוש הנאצי. הגרמנים שרפו בעת כניסתם (1941) את הבניין של מכבי־אש עם כל הציוד, ואילו את כלי־הנשיפה של התזמורת לקחו בשביל הצבא שלהם.

חיים לייזרוביץ

הגנה עצמית על רכוש ונפש

הגעתי לבליצה ב־1924, שם התחתנתי עם בלומה אוז׳כובסקי. מכיון שהייתי בז׳טל פעיל במכבי אש, השתתפתי באירגון מכבי־אש בבליצה. נוסד ועד והיו״ר שלו היה אברהם קרמן (הרוקח). חברי הועד היו: נח־אבא גפנוביץ, מאיר צביק, זיסל קלמנוביץ, דב קויפמן, דב גרודנסקי.

ב־1924 בנו את ה„סאריי" — צריף־עץ גדול, מקום המצאה של חבורת מכבי־אש בעיירה. באותו זמן נסעתי לוורשה לעבוד וכמפקד מכבי־אש נתמנה ישראל זלוצובסקי.

אח״כ נתארגנה תזמורת של מכבי־אש, המנצח היה אחיו של יעקב בקשט מאיביה. אחרי שזה עזב, נתמנה דב גרודנסקי כמנצח של התזמורת וכעבור זמן קצר — יצחק קמינצקי. חברי התזמורת היו: אליהו מיליקובסקי, ברוך ויסמונסקי, יוסף זלוצובסקי, חיים לייזרוביץ, יונה אוז׳כובסקי, חיים סטוצקי, ברלה אוז׳כובסקי, חיים וישניבסקי, שלום מייבסקי, לייבע הלפרין, נתן־משה ששקו. התזמורת הכניסה רוח חיים ושמחה בלב תושבי העיירה.

*

עוד קודם לכן, בשנת 1918, עם סיום מלחמת־העולם הראשונה, השתתפתי בהגנה עצמית על רכוש ונפש יהודי מול חבורות שודדים וגזלנים. ביזמתו של הרב סורוצקין זצ״ל נתארגנה אז בז׳טל „הגנה יהודית" שמנתה כ־80 איש.

פעם, ביום רביעי, יום־השוק בבליצה, התנפלו שודדים על העיירה, חסמו את הכניסה אליה ורצחו נפשות ישראל. באמצעות רץ הודיעו על כך לז׳טל וביקשו עזרה. תיכף יצאו מז׳טל כ־40 איש, אך בהגיעם לנהר ניימן, נודע להם שהרוצחים כבר ברחו עם השלל.

כעבור שבועיים הודיעו לנו, שבכפר גאסגלי נמצאת כנופית המרצחים של בליצה. היקפנו את הכפר ואחרי קרב קצר נכנעו חמשת הרוצחים ואסרנו אותם. התחלנו לחפש אחר הרכוש השדוד של בליצה ומצאנו הרבה דברים, ביניהם את הכוס הלבן של יוסף יוסלביץ. הודענו על כך לאנשי בליצה, שבאו וקיבלו את רכושם.

חיים לייזרוביץ ומשפחתו

תזמורת מכבי־אש (בשנות השלושים)

דב קויפמן

החינוך ובית־הספר העברי

כמו בכל העיירות, היו גם אצלנו רביים ומלמדים שלימדו את הילדים חומש ונ״ך. ביניהם היו כאלה, שהיו מלמדים גם קצת כתיבה וחשבון ז.א. „ארבע הפעולות״. רוב הרביים היו מתאכזרים לילדים, הם ראו בכך דבר טבעי, מעין „שיטת״ לימוד וחינוך. הרבי הסביר לפי הבנתו אך הילד לא הבין את הסבריו, לכן היה הרבי רוצה „להכניס״ ממש את תורתו לתוך ראשו של הילד, ע״י מכות, צביטות ועונשים משונים.

בין הרביים האחרונים היו ידועים ר׳ בנימין סטוצקי, השוחט ר׳ אליעזר פיסצנר ור׳ אלתר שמואלביץ ז״ל. ר׳ אלתר היה רבי יותר „רפורמי״ ולימד גם לימודים חיצוניים, במובן, על קצה המזלג.

מאז בואו של ר׳ חיים־נח קמינצקי לעיירתנו להשתקע בה, התחילה תמורה כבירה בחינוכם של הנערים. המקובל היה, אחרי שהנער גמר את הלימודים ב„חדר״, היו ההורים שולחים אותו ללמוד באחת הישיבות או שהיה נשאר בבית ולומד גמרא בהדרכת „בחור״ מחובשי הספסל של בית הכנסת. חלק מהנערים האלה היו ממשיכים בעצמם גם בלימודים חילוניים, היו „נפגעים״ ויוצאים ל„אפיקורסות״, כהשגתו של הדור ההוא. אולם משנפתח ה„חדר־מתוקן״ („מודרני״), החלו הוריהם להבין אחרת את ענייני הלימוד והחינוך ומחשבתם נעשתה מתונה יותר גם בענייני דת. בתקופה ההיא התחילה גם התנועה של מפלגות סוציאליסטיות, שהייתה לה השפעה גם על הלכי המחשבות בקרב חלק ניכר מתושבי עיירתנו.

בית־הספר של ר׳ ח.נ. קמינצקי היה מלא מפה־לפה תלמידים ותלמידות. הלימודים בו כללו: ספרות, גיאוגרפיה, היסטוריה, תנ״ך וחשבון. הספרות היתה מתובלת בציונות והנער שיצא מבית־ספר זה היה הוגה וחולם על שיבת ציון ומולדת קדומה. בפני הילדים נפתח כאן „עולם חדש״, אך היו כאלה אשר התיחסו בזילזול ל„עולם חדש״ זה. זכורני אפיזודה בהקשר לכך: ישבנו בשיעור של חשבון (בביתו של ר׳ לייב בן ברקה אוז׳יכובסקי); פתאום חלפה על פני החלון מרכבה רתומה לשני סוסים מחוותו של טומשבסקי; קפץ

שני הצילומים הם של בית־הספר בזמן הכיבוש הגרמני (1917)

ממקומו אחד התלמידים ושאל ספק־בתמימות ספק־ברצינות — רבי, אתה יודע כמה כסף שווים שני הסוסים ביחד?... הרבי ח.נ. קמינצקי לא התרגז וענה בניחותא: אני אינני יודע, אבל בטח ישנם אנשים שיודעים לחשב גם זאת...

ה„חדר מתוקן" של ח.נ. קמינצקי נפתח בשנת 1901/2; בשנת 1903/4 פתח „חדר מתוקן" ר׳ יעקב באקשט, שריכז אצלו את תלמידי הדרדקי; ובשנת 1912/13 פתחו „חדרים" כאלה גם אהרון דייכובסקי, גם ר׳ אלתר שמואלביץ, שתלמידיו נתמעטו, וגם אליהו סוקולובסקי.

בשנת 1913/14 הפסיק ח.נ. קמינצקי בהחזקת בית־הספר שלו. הייתי בין התלמידים האחרונים שגמרו את לימודיהם (בשיעורים פרטיים) אצלו. לאחר־מכן הסתובבתי פרק זמן ולא ידעתי לאן לפנות ומה לעשות הלאה. לבסוף החלטתי ללמוד תלמוד בקבוצה וגם להמשיך בלימודים כלליים בבית.

בשנות המלחמה (1914—1918) למדו הילדים בהתאם לתנאי המלחמה ופגעיה. הגרמנים הכריזו על לימוד חובה בביה״ס כללי־ממשלתי, אך נעמדה שאלת החינוך הלאומי־היהודי. התחילו לטפל בהקמת בית־ספר, מוחזק ע״י ההורים, במקום ה„חדרים" הפרטיים. בביה״ס הגרמני (אחה״צ) היו גם לימודים עבריים (בידי המורה וייס ועוד אחד). לימודים אלו היו היסוד לביה״ס האוטונומי, שנוהל בהשגחת הרב ר׳ יוסף רודניק, ח.נ. קמינצקי ועוד כמה מנכבדי העיירה.

בשנת 1919/20 (בתקופת המלחמה בין הפולנים והבולשביקים) המשיכו בלימודים. בין המורים דאז היו גם מורים מלידה (ציגלניצקי ועוד).

בשנת 1921/22 נתקבל מורה מז׳טל (אפשטיין), מורה מוצלח ומוכשר שרכש את לבות ההורים והתלמידים. בשנת 1923 התחילו הפולנים להכניס שינויים בסדרי הלימוד והחינוך ודרשו להעמיד את ביה״ס ברמה ממשלתית. מאז העברנו את הכתות מביה״ס הממשלתי וארגנו אותם מחדש בביה״כ (ב„עזרת הנשים"). אני קיבלתי על עצמי את הנהלת ביה״ס. ללימודים הדתיים נתקבל אליהו סוקולובסקי ולפולנית וחשבון נתקבלה מורה מדופלמת. ביה״ס היה בפיקוח ממשלתי ובדרך־כלל עמד על רמה גבוהה. אבל המצב הכספי היה קטסטרופלי, לא היו שום מקורות כספיים־ציבוריים להחזקת ביה״ס. עול ההורים היה גדול מאד. בעיקר סבלו מזה המורים המקומיים, כי כל הגרעון היה עליהם. היו חדשים שהמורים לא קיבלו כלל את משכורתם. רק הרצון לקיים את ביה״ס הוא שאיפשר להמשיך במצב קשה זה.

בשנת 1926/27 הוטב קצת המצב הודות לחוג־הדרמטי. אמנם את כל הכנסותיו היה מקדיש החוג לפיתוח „מכבי אש", אבל לפעמים כוסו בהן גם הוצאות שוטפות של ביה״ס. בית־הספר הסתנף לרשת „תרבות" מחוז וילנה ולימדנו לפי התכנית של רשת זו. הרב המקומי ר׳ שבתאי פיק, לא התערב בעניינים הפנימיים שלנו. הוא היה בא לפעמים לבקר ולבחון את התלמידים בחומש ונ״ך. בהנהלת ביה״ס היו הרב, נציגי

שני הצילומים הם של בית־הספר בשנות העשרים הראשונות

ההורים והמורים. זכורות לטובה המורות אסתר והינדה שתרמו רבות לשמו הטוב של בית־הספר.

המשכתי בהוראה בביה״ס הזה עד 1931. בגלל רצוני לעלות ארצה, קיבלתי עבודת־הוראה בעיירה ליד סלונים (במשכורת פי־שלוש מאשר בבליצה), בכדי לגייס את הוצאות־הדרך לעלייתי.

בשנת 1930/31 התארגנה קבוצה של צעירים־פעילים ובעזרתו המלאה של ח.ג. קמינצקי (שהיה אז מנהל הבנק) ניגשו לבנות בניין משותף לביה״ס ולבנק. הכסף למטרה זו רוכז ע״י הלוואה מהבנק, מגבית בין תושבי העיירה, תמיכה מאמריקה וגם תמיכה מה„חברה קדישא" במקום. בבנין החדש של בית־הספר כבר לא כהנתי כמורה, כי באותו זמן הכינותי את התעודות לעלייתי ארצה. המורים היו: הירש־אליעזר שימונוביץ ואשתו, יעקב באקשט ואליהו סוקולובסקי.

ילדי בליצה לא זכו להמשיך את לימודיהם וחינוכם בכתלי ביה״ס החדש. עם כניסת הגרמנים לעיירה (1941) נחרב ביה״ס ואח״כ הושמדו גם הילדים היקרים.

*

בסוף אציין את המורים־המחנכים וכן הרביים־המלמדים שהיו לנו בבליצה גופא, ואלה אשר שימשו בהוראה ללימוד של תינוקות דבית רבן ביישובים אחרים — כולם תרמו רבות ללימוד ולחינוך הילדים ולעיצוב דמותה התרבותית והתורנית של עיירתנו ושל עיירות אחרות בהן שימשו בכך.

מורים־מחנכים: איצקוביץ אליעזר, איצקוביץ רחל, בוצקובסקי שמעון, ביליצקי בילה, ביליצקי לובה, ביליצקי אליהו־נחום, בקשט יעקב, דייכובסקי אהרן, הלפרין לאה, ויסמונסקי גרשון, ינקליבסקי אליהו, מאיבסקי אהרן־דוד, סוויצקי אליעזר־מאיר, סוקולובסקי אליהו, סטוצקי דב, פונימונסקי לייב, קויפמן דב, קויפמן אברהם־הירש, קמינצקי חיים־נח, קמינצקי יששכר, קרמין זרח, קרמין יעקב, שילוביצקי רחל־לובה, שימונוביץ הירש־אליעזר, ששקו אייזיק.

רביים־מלמדים: ביליצקי משה, ברנצ׳יק הירשל, ינקליבסקי אליעזר, נובוגרודסקי הרצל, נובוגרודסקי שמעון, סוקולובסקי יוסף, סטוצקי בנימין, סטוצקי מרדכי, פונימונסקי עוזר, פיסצ׳נר אליעזר, שמואלביץ אלתר, שמוקלר יעקב, ר׳ שמערל.

בית־הספר בשנת־הלימודים תרפ״ז (1927)

בית־הספר בתחילת שנת־הלימודים תרפ״ח (1928)

טיול ילדי ביה"ס בל"ג בעומר תר"ץ (1930)

טיול ילדי ביה"ס בל"ג בעומר תרצ"א (1931)

מנחם ניב (מקס יסינובסקי)

זה היה ואיננו עוד...

מי יקים מצבת־זכרון לך עיירתי האהובה, הקטנה והדלה, בה נולדתי ובליתי (בהפסקות) את שנותי הטובות ביותר?

עיירתי, לערכי החיים בתוכך התנגדתי וכמיטב יכולתי עשיתי כדי להנחיל לחברי ולדור־הצעיר ממני את הרגשתי זו, את השאיפה לשנות ערכי־חיים. אולם, יחד עם זה, אתמה עד היום על החיוניות של עיירה קטנטונת, בת 170 משפחות בערך, אשר קיומה (אוי לקיום כזה!) היה על יום־„השוק" ביום הרביעי בשבוע. החיוניות הביאה עמה הקמת מוסדות לתפארת ולתועלת תושבי־העיירה, מוסדות אשר אמנם לא פעם היו מעשה ידיהם של יחידים „משוגעים לדבר" בלבד.

הנה קופת מלווה וחסכון (לייי אזן שפאר־קאסע), מפעל חייהם של ר' חיים־נח קמינצקי ויעקב קוטלרסקי, שהקימו, טיפחו וניהלו אותה עד יומם המר האחרון. קופה זו התחילה לפעול בחדר צדדי (שכור) רק 2—3 פעמים בשבוע, בערבים בהם חילקו את ההלוואות וקיבלו את התשלומים, והמשכה — מוסד בנקאי רציני, שכל תושבי העיירה נהנו מפעולותיו המבורכות. במקביל פעלה גם קופת גמילות־חסדים, מפעלו של אפרים רוז'נסקי, וכן פעלה חברת ביקור־חולים, שהכנסותיה היו על תרומות של „מתן־בסתר" ומההופעות של „מכירת־יוסף־שפיל" בפורים.

מכבי־האש (פאָזשארנע־קאמאנדע) ולידם התזמורת של כלי־נשיפה היו מפעלם של קומץ בחורים, שלא חסכו זמן וכסף לקניית הכלים היקרים. והתשלום לקאפעלמייסטער, ובמשך הזמן גם הניצוח, כל זה הובטח בכוחות עצמיים.

ואירגוני־הנוער מי ימנם: „החלוץ" ו„החלוץ־הצעיר" ולבסוף ה„פרייהייט" וה„סקויט" אשר בעיקר להם ברצוני להקדיש את זכרונותי, כי ליד ערש לידתם עמדתי ואחד „המילדות" שלהם הייתי.

א. ה„פרייהייט" ו„הסקויט" בפעולתם

אמנם, עוד קודם היה קיים „החלוץ" וזמן מה גם „החלוץ־הצעיר". אם כי פעולתם החינוכית הייתה חשובה מאד ורוב בני־הנוער השתייך להם, הרי מיספר חבריהם אשר עלו ארצה היה קטן מאד. מפנה חשוב חל בשנת 1931, עת נוסדה הסתדרות „פרייהייט" („דרור") לבני 18 ומעלה, אשר גם השתייכו ל„החלוץ" ורבים מהם יצאו להכשרה ועלו ארצה. ליד ה„פרייהייט" היה ה„סקויט" (כעין צופים) לגילאי 8—10 ואם הפעולות ב„פרייהייט" לא נתקלו בקשיים מיוחדים (החברים רובם כבר עמדו ברשות עצמם), הרי

לא קלה הייתה פעולתנו ב„סקויט". מי אינו זוכר את קריאות הלעג: „פריינטשאפטלאך", „זיי יונג" (הסיסמאות שלנו), „רויטע בענדעלאך" (בגלל השרוך האדום בחולצות התנועה). הפריע הפחד של ההורים, שלמעשה לא היה להם כלום, אך פחדו שמה נעשה מילדיהם „אדומים" רחמנא־לצלן. אולם, הילדים והנוער נהרו אלינו, קסמו להם הפעולות והטיולים, התלבושת האחידה, הריקודים, שירי־הארץ, ובעתיד הרחוק יותר, היציאה להכשרה והעליה ארצה.

היינו מחוסרי כל נסיון הדרכתי עם ילדים ונוער, אשר לחינוכם היה צורך להכניס גם סממנים של צופיות. מי ידע אז על סמינריונים למדריכים או ימי־עיון? שליח מהמרכז, רק לעיתים רחוקות היה מופיע וגם הוא עם נסיון מועט.

בסביבה שלנו היו רק שתי הסתדרויות של „פרייהייט" (בלידא ואצלנו), אכן היחסים בינינו היו הדוקים ביותר: פגישות וכנסים, טיולים ברגל של השכבה המבוגרת (מלידא לבליצה) וגולת הכותרת — מחנה־הקיץ ביודקעס ע"י לידא, בבית כפרי. נדמה לי שהיה זה אחד הקיצים המאושרים למשתתפי המחנה ולנו המדריכים, למרות כל הקושיים.

מי לא יזכור את תרועות החצוצרה בפי יונה אוזשיחובסקי (אז ילד בן 11) הקוראות לקום, לאכול, לפעולה, לטיול ולשינה. כמה שמחה הכניסו הארוחות המשותפות ליד השולחן אשר מתחת לעץ, השירה והמשחקים אשר משה'לה נובופרוצקי מלידא כה השכיל לנהלם, הטיולים ביערות אשר בסביבה, הביקורים אצל ה„ישובניקים" וכו' וכו'. מושבת־הקיץ

השכבה הבוגרת של ה„סקויט"

אירגון ה„סקויט" בעת פעולה ליד הניימן

אירגון ה„סקויט" בעת אסיפה במועדון

לכדה את לבות משתתפיה. בחזרנו לבליצה לא יכלו החניכים לשכוח את הימים המאושרים והיינו נאלצים לצאת איתם מדי פעם ליערות, למחנה של יום אחד לפחות.

הפעולה בשתי ההסתדרויות הנ״ל התפתחה לרוחב ולעומק והטביעה את חותמה על חיי העיירה כולה. ב־1933 נאלצתי להפסיק את קשרי איתן עקב יציאתי להכשרה, חזרתי לכמה חדשים ב־1934 ועליתי ארצה. ידעתי, כי ההסתדרויות הלכו והתפתחו בשנים הבאות, חלק קטן מהשכבה הבוגרת של ה״סקויט״ עבר ל״פרייהייט״, יצא להכשרה וגם זכה לעלות, אולם לחלק הגדול לא ניתן הדבר.

היערות אשר בסביבה לא שימשו להם יותר ל״מחנה־קיץ״ או לטיולים, אלא מחסה, מפני האויב הנורא, החיה בדמות אדם, נגדה לחמו כפרטיזנים ובחלקם נפלו. בטוחני, שאת עוז־רוחם לעמוד נגד החיה הדורסת ינקו מאותם הערכים אשר הקנתה להם חברותם ב״פרייהייט״ וב״החלוץ״.

ב. ה״טיאטר״ של הימים ההם

זוכר אני את ה״טיאַטר״ בעיירה. נער הייתי, אולם עקבתי אחריו מתחילתו, עד שהתבגרתי ולקחתי חלק בהופעות, בביום ובאירגון הצגות.

הרוח החיה, היוזם להתחיל בבליצה בהצגות חובבים, היה בחור שעשה זמן מה בעיירה ועסק בבורסקאות. קראו לו ״דער שישלעוויצער״ ע״ש העיירה ממנה בא (הוא היה קרובם של משפחת אברהם כלאוונעס). התחילו בהצגה של ״די געבראכענע הערצער״, שנתקיימה בקומה השנייה של הבנין שהיה שייך לבן־ציון סטוצקי. הקימו במה, מתחו מסך, אספו כל מיני ספסלים וכסאות והציגו. היה זה מאורע בלתי־רגיל בעיירה.

עם ה״שישלעוויצער״ השתתפו בהצגה: חיים ליבקעס, דאבקע לייזערס, זיסל דאשקעס, לייבע דער מינסקער, מולע חייקע־שאַכנעס (דער ״גובערנאטאר״), דב קויפמן ואח׳. המאפר היה הכל־יכול ה״שישלעוויצער״, אולם חומר מיוחד לאיפור לא היה, התחכם והתקין את הזקנים מפשתן. בזמן האיפור נדלק ״זקנו״ של חיים גדאלקעס ופניו נכוו, אולם הדבר לא הפריע לקיים את ההצגה, ובהצלחה רבה.

אינני יודע, אם הצורך להציג נבע מתוך דחיפה פנימית של בעלי ״הכשרונות״ או מתוך הצורך באמצעים, להקים ולפתח את הספריה, ואחר־כך את מכבי־אש, התיזמורת. מי ימנה את כל הצרכים אשר עמדו תמיד ביחס הפוך לאפשרויותיה של עיירה קטנה ודלה.

במשך הזמן העלנו את ההצגות: ״הערשעלע מיוחס״; ״די שחיטה״; ״די 7 געהאנגענע״; ״דער דיבוק״. לרוב התקיימו ההצגות ב״סטאַדאלע״, בשכנות עם הפרות והתרנגולות, שלא התחשבו בצופים ועשו את שלהם... כמובן, שלא חסרו ״קוריוזים״. למשל, בערב שהציגו את המחזמר ״א רבי האט געהאט 10 טעכטערלעך״, הגיב הקהל בזריקת מגבות לחות על ה״ארטיסטים״.

משתתפי ההצגה „אוקראַינער פאָגראָם־קרבנות", שבוצעה ב־29.11.1930

פרשה מיוחדת היתה: רשיונות המשטרה להצגות, פרשה שהיתה תלויה ברצונם הטוב של השוטרים. לא פעם הציל את המצב ר' לייזער „דער יערעמיצער" — גבאי בית־הכנסת — שהיה קונה את לבם של השוטרים בכמה בקבוקי יי"ש.

הדור הצעיר, שהצליח לראות בערים הגדולות הצגות של תיאטרון ממש, גדלה שאיפתו לתת לעיירה משהו יותר „מודרני". אז הקימו את ה„סאריי" של מכבי־אש אשר שימש גם אולם להצגות, עם במה רחבה, פינות לאיפור ותא ללחשן (המסירות להקמת הצריף היתה ללא־גבול). בערב ההצגה היו מוציאים החוצה את מכונות־הכיבוי, חביות־המים וכו', מסדרים את הספסלים ומציגים (את המנורות הגדולות היינו לוקחים מבית־הכנסת).

מבני הדור הצעיר, שהשתתפו בהצגות לצדם של „הוותיקים" אזכור את דבורקה דאשקעס, רחלה איצקוביץ, רחלה „די מאמאס", אלינקע חיה־דבורקעס, באשקע „די מאמאס", דב גרודנסקי, דב קויפמן, זיסל דאשקעס, חיה־ביילע שימנוביץ, מנדל חייקעס, פייגע־עטקע חיים־ראובנס, מלכה זרחס, יענקל זרחס, המורה מוסטקוב, אברהם מגיד ואח'. בתור לחשנים (סופלאָרים) שימשו: איטשקע חיים־נחס וגרשון ויסמונטסקי.

היינו בעצמנו השחקנים, הבמאים, המאפרים ובוני־התפאורות (בעזרתו הרבה של חיים „דער קיסר"), כיד הטובה עלינו, וכל זה מתוך מסירות ללא־גבול, יחס רציני ומתוך

רצון לתת לצופים הצגה אמיתית, לפי הבנתנו. זכורני, בהצגה „גאט מענטש און טייזול", שיחק דב גרודנסקי את תפקיד ה„טייזול" (השד), שצריך היה להיות כולו שחור, עם אצבעות ארוכות וכן עם קרניים ואוזניים של פרה. דב רצה להיות „אמיתי", הוא תפר מין מצנפת הדוקה והוסיף עליה זוג קרניים ואוזניים של פרה, שהשיגם באטליז. כל כמות המלח אשר זרה עליהם, לא הפיגה את הסרחון שנדף מהם וקשה היה לעמוד לידו על הבמה. ימים רבים לא יכול היה דב להסיר את צבע הפחם בו מרח את גופו, הכל כדי להיראות כשד ממש...

במקביל להצגות שלנו, היתה מתקיימת פעם בשנה (בפורים) הצגה של „מכירת־יוסף־שפיל", שההכנסה ממנה היתה מוקדשת ל„ביקור־חולים". קטעים מהצגה זו היו מציגים בבתים פרטיים ואת ההצגה בשלימותה בבית־הכנסת. עם הקמת ה„סאריי" התקנאו בנו, והציגו שם את ה„שפיל" למרות הקור העז. הקור לא מנע מהקהל למלא את ה„סאריי" עד אפס מקום, כשהגברים לבושים ב„פעלצלאך" והנשים עטופות ב„פאַטשיי־לעס". בזמן שהאחים זרקו את יוסף (פייבע ליבקעס) לתוך הבור, לבוש רק כתונת־פסים, פחד כנראה יעקב אבינו (שעפטע „דער שטעפער") ש„בנו יקירו" יצטנן, הכניס חצי־גופו לבמה וזרק „פעלצל" לתוך הבור. מצא הדבר חן בעיניה של פייגע ליבעס, שישבה בשורה הראשונה, והפליטה: „פאַרט אַ טאַטע"...

כן, זה הכל היה ועבר להיסטוריה, שכה התאכזרה לעמנו ולא פסחה על בני־עיירתי היקרים. זה היה ואיננו עוד...

מצעירי העיירה

מיכאל רטנובסקי

כבתוך משפחה אחת

בשנת 1929 עזבתי את ישיבת וולוז׳ין ועברתי לישיבת מיר הגדולה. באחד הימים בא לעיר מיר שליח מטעם הפוהמ״ז (מר י. ברנשטיין, כיום מעורכי „הצופה״) — הוא הרצה על המאורעות בארץ־ישראל ועל המפלגות. מושפע מנאומו נמשכתי אליו כמו בכח עליון, אני וחברי קבענו פגישה אתו. כתוצאה משיחתנו עזבתי את מיר ועברתי ללמוד בביאליסטוק, שם קיבלתי הכשרה מפלגתית.

אחרי זה קיבלתי ממרכז הפוהמ״ז בוואַרשה את התפקיד של מרכז קיבוצי־הכשרה, עם סמכויות נרחבות. לא הססתי הרבה, יצאתי למקום המיועד לי והצלחתי מאוד בתפקידי. נתקבלו סרטיפיקטים והרבה חברים מקיבוצי־ההכשרה שפיקחתי עליהם עלו לארץ. ברם אני נאלצתי להישאר בפולניה לאור הטענה, כי חברים־פעילים צריכים להישאר בחו״ל כדי לגייס יותר חברים ולייסד קיבוצי־הכשרה.

חזרתי לבליצה ויסדתי שם סניף הפוהמ״ז. התמסרתי בכל מאודי לתפקידי וכתוצאה מכך עלו חברים רבים לארץ.

בשנת 1930, ערב ל״ג בעומר, נדברו כל המפלגות הציוניות בבליצה, בהדרכתו של ר׳ חיים־נח קמינצקי, והחליטו לערוך תהלוכת ל״ג בעומר משותפת ברחובות העיירה. אותי מינו כמפקד התהלוכה והרשיון מהמשטרה היה על שמי. (זוכרני, שזה היה יום ראשון בשבוע והחנויות היו סגורות). בתהלוכה השתתפה התזמורת של מכבי־אש. התגאינו מאוד והיתה לכולנו הרגשה, כאילו אנו בארץ־ישראל. על יד בית־הספר נשאו נאומים: ר׳ חיים־נח קמינצקי, דודי אליהו סוקולובסקי, אליעזר־מאיר סביצקי, ר׳ שמואל יוסף איצקוביץ ובנו לייזר, אנכי ואחי מיירים. התהלוכה השאירה רושם רב על יהודי העיירה.

*

ראוי לציין כאן את ר׳ נחמן, שנודע ביומן שלו: הוא כינני ביומן „מימיני מיכאל, נכד ר׳ יוסי הגלילי״ (יוסף סוקולובסקי). ר׳ נחמן התראה קפדן אולם לאמיתו של דבר היה נח לבריות ואיש־שיחה, שעות רבות היינו משוחחים יחד על נושאים שונים. הוא אהב מאוד ספרים חדשים ואני השגתי עבורו ספרים וחוברות של התנועה ועתונים מא״י. פעם קיבלתי מכתב מדב גרודזנסקי (שהיה כבר בארץ) עם כמה סיגריות „דובק״. הלכתי תיכף לר׳ נחמן ונתתי לו סיגריה, הוא גילגל אותה על כף ידו, ונהנה מאוד מתוצרת הארץ. אז גם בירך אותי ב„דרך צלחה״ לארץ־ישראל.

*

נעים לי להזכר בעוד אפיזודה אחת: אחרי מלחמת־העולם הראשונה, כשבבליצה למדו רק ב„חדר״ והתחילו ליסד בית־ספר עברי. סבי ר׳ יוסף ז״ל נתקבל כמורה לרוסית

ואידית, שלא על מנת לקבל פרס. תלמידיו היו איסר קמינצקי, אליעזר־מאיר סביצקי, אהרון־דוד מאיבסקי, אנכי ועוד. לסבי היה מקל עם גולת־כסף לראשו, בו היה מכה את תלמידיו. אני הייתי הראשון למכות, עד שפעם החלטנו לסחוב לו את המקל. את כל זעמו שפך עלי, כי דרש ממני שאגיד לו מי גנב את המקל. בבית אמרתי לסבא, שזוממים להתנכל בגופו אם ימשיך ככה. הדבר „נכנס לראשו" כי אכן ממחרת בואו לבית־הספר שינה את טעמו והתנהג עימנו יפה. הוא אף רמז לנו, שאם אנחנו לא מרוצים ממנו — יתפטר. אנו רק ביקשנו שיתנהג יפה איתנו, החזרנו לו את המקל והענין חוסל.

בדרך כלל התנהלו החיים בעיירה כמו בתוך משפחה אחת גדולה. אם מישהו היה נתון בצרה היו חשים לעזרו ולחלצו מהמיצר. תפקידה של חברת „לינת־הצדק" היה — לקיים משמרות־לינה אצל אנשים חולים (ללא משפחה), וכן היתה „גמילות חסד" לנזקקים.

אני עזבתי את בליצה ב־1932 ועליתי ארצה.

מיירים רטנובסקי

על אלה נפשי בוכיה

שבת המלכה...

כשהחמה מראשי האילנות נסתלקה... היה מופיע השמש ר׳ איצ׳ה במרכז השוק וקורא בקול: „אין — שול — אריין", סימן לכניסת השבת. אז נדלקו בבתי־ישראל נרות־שבת והכל החלו נוהרים לבית־המדרש לקבל את שבת המלכה...

בשבת אחרי־הצהרים (בקיץ) היו הולכים ברגל לחצר („הויף") שע"י הנימן. שם היו מבלים על הדשא, בצל העצים, נער וזקן את השבת, מי בקריאה ומי בשירה.

את השבת שמרו בקפדנות. פעם יצאה השמועה, כי אשר החיט „השתגע" רחמנא ליצלן לאחר שראו אותו נוסע בשבת על אופניים. בימי היתה זו הפירצה הראשונה בשבת והמאורע הזה עשם רושם גדול בעיירה.

דמויות אחדות

בבליצה עיר מולדתי, אנשים היו בה מעט אך מסלתה ומשמנה היו. כל איש — עולם בפני עצמו היה.

ר׳ נחמן היה לומד ומתפלל בעמידה, מבטא כל מילה כמה פעמים מתוך חשש שמא לא ביטאה טוב. כל יום, אחרי תפילת ערבית, היה קורא פרק תנ"ך. כל מאורע בעיירה

היה רושם בפנקס, שהיה מחביאו בארונו מתחת לספרים. הוא היה ער לכל שהתרחש. את הילדים שהפריעו לו היה מגרש במקל וצועק לעברם „שרצים" וגם „שקצים". את הבנים של איצקוביץ — זרח וז׳מה — כינה בשמות המקרא „אלוף זרח ואלוף שמע" ובכלל היו לו חידודי־לשון מן הסוג לשון נופל על לשון.

היו בעיירתנו יהודים יקרים, כגון: ר׳ חיים־נח קמינצקי, איש עדין אם כי חם־מזג, ציוני נלהב, מנהל הבנק; ר׳ יעקב קוטליארסקי, גבאי בביה"כ, עסקן בגמ"ח; ר׳ לייזר ירמיצ׳ר, למדן גדול, שלימד משניות בחוג של בעלי־בתים. בליל הושענה־רבה, כשהיו מתאספים לומר פרקי־תהילים, היתה לו לר׳ לייזר „חזקה" לחלק בין הקהל תפוחי־עץ גדולים מסוג „אַנטאָנאָווער".

ר׳ לייזר השוחט היה יהודי תמים ובעל־קורא בביה"מ. ר׳ שפטה התפר היה בתפילותיו של „הימים הנוראים" מביא את הקהל לידי דמעות. ר׳ שמואל־יוסף איצקוביץ היה נעים הליכות, גדול בתורה ועסקן בצרכי־ציבור. ר׳ שמעון האופה היה משכים קום למניין הראשון ואומר פרקי „שירה" בטעם כזה שלא אשכחהו.

כמותם היו רבים בעיירתנו, עד כי תיקצר היריעה מלהכיל את כולם. בליצה הוציאה מתוכה מורים, בני־ישיבה, חלוצים, וכיו"ב. על כל אלה נפשי בוכיה, שנלקחו בידיים זדוניות והובלו לטבח. הי"ד.

משפחת אבי־מורי

מוצאה של משפחת אבי־מורי יעקב רטנובסקי ז"ל הוא מסוצ׳ה ע"י פינסק. סבי היה שם עתיר־נכסים, אך במלחמת־העולם הראשונה נחרב כל הרכוש, אז עבר אבי לגור לבליצה, אצל הוריה של אמי צביה, לבית סוקולובסקי.

בני ר׳ יוסף סוקולובסקי על „קבר אבות"

לסבא ולסבתא יוסף ואסתר־מלכה סוקולובסקי היה בבליצה בית גדול של שתי קומות, בשורת הבתים סביב רחבת השוק. אבי התפרנס ממסחר, דודי אליהו היה מורה בביה״ס העממי ולדודי מוטל היתה חנות מכולת וסדקית.

סבי היה ידוע בכל הסביבה בתור למדן גדול ודרשן בבתי כנסיות ומדרשות. הוא היה סוחר בתשמישי־קדושה, כגון: טליתות, תפילין, סידורים ומחזורים.

גולדה, אחותנו הבכירה, התחתנה עם יעקב נוחימובסקי מנובוגרודק והיו להם 5 ילדים (אסתר, מיימע, גיטלה, הרשלה, משהלה). ברכה אחותנו נסעה ב־1933 לארה״ב. מיכאל אחי עלה ב־1934 לארץ־ישראל וכעבור שנה עליתי גם אני. שלוש האחיות — מרי, משה וחסיה — נשארו עם ההורים ובזמן השואה נספו בגיטו שצ׳וצ׳ין. כן מצאו את מותם כל המשפחה של הדוד אליהו. דודי מוטל נספה בעת ההריגה של „קבוצת ה־36״ בבליצה, ביניהם היה הרב פיין.

כזה היה הסוף הטראגי של משפחה אחת מני רבבות, וחבל על דאבדין ולא משתכחין.

צעירות וצעירים מבני העיירה

שני הצילומים הם של צעירות וצעירים מבני העיירה בעת בילוי משותף בחורשה הסמוכה לה

משה יוסלביץ

העיירה בדמותה הכלכלית והציבורית

(עובד על סמך הזכרונות של דב קויפמן וישראל זלוצובסקי)

לפי הרשימות בפנקס הישן של החברה־קדישא דבליצה, התחילה ההתישבות היהודית בעיירה במאה ה־15 והתישבות זאת נמשכה כ־450 שנה עד אשר החיים היהודיים בה נחרבו כליל בשנת 1942.

העיירה נבנתה במרחק קילומטר אחד מחוף הנהר נימן, השוק במרכז וכמה רחובות סביבו היוו את העיירה. בשוק היו כמה בניני־לבנים והשאר בניני־עץ, כולם מיושבים ע״י יהודים, ואילו ברחובות הסמוכים היו בניני־עץ בלבד מיושבים רובם יהודים ומעוטם נוצרים.

סביב העיירה השתרעו שדות ונאות דשא ואחריהם יערות ובתוך אלה פזורים כפרים גדולים וקטנים. על החוף הגבוה של הנימן היה בנין גדול ועתיק מוקף עצים כבדי שנים — זה הארמון שהיה שייך פעם לבעל האחוזות הנודע הגרף טרובאצקוי. אף כל העיירה היתה פעם שייכת לו ותושביה דאז העלו לו מסים, עד שבמשך הזמן נמכרו רוב הקרקעות לתושבים.

שלוש דרכים ראשיות, סלולות, קישרו את בליצה עם הערים לידה, ז׳ולודוק וז׳טל. עד לאחר מלחמת־העולם הראשונה, היו שתי מעברות על הנימן אמצעי־התעבורה היחידים בין שתי גדות הנהר. לאחר מכן בנו השלטונות הפולניים גשר עץ גדול, שהחזיק מעמד עד שנת 1936. הגשר התערער במרוצת הזמן והיה נתון בסכנה מחמת גושי־הקרח הגדולים שצפו על הנהר בעת הפרשת השלגים בראשית האביב. בשנת 1936 נבנה איפוא גשר עץ גדול וחזק יותר קרוב לעיירה. עבודות הבנייה בוצעו ע״י גדוד סדיר מחיל ההנדסה הפולני ונוכחות החיילים בסביבה הכניסה קצת חיים והוסיפה פרנסה לתושבי העיירה. הגשר החדש (אורכו היה 375 מטרים וגובהו מעל פני המים כעשרה מטרים) התקיים עד שלהי הקיץ 1942, עת נשרף ע״י פרטיזנים מבחורי בליצה לבל ישרת את האויב הנאצי.

על הנימן התנהלה עוד במאה הקודמת תנועה ניכרת של משלוחי־עץ גדולים שהגיעו ברפסודות עד קובנו הבירה ומימל הנמל שבליטא. החוף של בליצה שימש תחנת־מוצא לרפסודות שנבנו במקום ותחנת־מעבר למובילי הרפסודות ממעלה הנהר, לצורך חידוש מלאי המזון והמשקאות שלהם וכן לקניית חומרים אחרים (חבלים, מסמרים, ברזלים, הלבשה וכו׳) דבר שהכניס קצת פרנסה ליהודי העיירה. בעשותם בעיירה היו מובילי הרפסודות מבלים את זמנם בזלילה ובשתייה לשכרה ולא אחת פרצו קטטות בין השיכורים, בינם לבין עצמם ובינם לבין יהודי העיירה.

אך ההכנסה העיקרית והרצופה של יהודי העיירה באה להם מאכרי הסביבה, שהיו באים לעיירה בהמוניהם בימי השוק (כל יום רביעי בשבוע). ביום השוק היו מאות כפריים מגיעים לבליצה בעגלותיהם, לשווק את תוצרתם החקלאית — תבואה, עופות, ביצים, פרות, כבשים, סוסים וכיו״ב. בתמורה שקיבלו בעבור תוצרתם היו רוכשים כל מיני מוצרים שהיו דרושים להם לתצרוכת הביתית ולחקלאות, כגון: מוצרי טקסטיל ועור, סוכר, מלח, דברי סידקית, תבלינים, מוצרי ברזל, כלי־בית, כלים לחקלאות, רפואות וכו׳.

*

השירות הרפואי בסוף המאה הקודמת ובראשית המאה הזאת היה גם בעיירתנו בידי מרפאים (פעלדשערים), ואילו בכפרי הסביבה היו גם „ידענים" ו„סבתות" שריפאו בעזרת עשבים שונים ו„לחשים". רק אחרי מלחמת־העולם הראשונה הופיע רופא אחד בעיירה אשר שרת את כל תושביה וגם את תושבי כל הכפרים שבסביבה.

בית־המרקחת „הגדול" ובית־המרקחת „הקטן" שהיו בבליצה, שימשו לא רק להספקת רפואות ודברי־קוסמטיקה. אל בעלי בתי־המרקחת היו באים להתייעץ בעניני מחלות, הן יהודים והן נוצרים מהעיירה ומכפרי הסביבה, עוד לפני שהחליטו לקרוא לרופא או לבקר אצלו. ובדרך כלל היו השואלים מקבלים את העצה וגם את התרופה של הרוקחים וחוסכים בכך את ההוצאה היקרה של עצת הרופא.

בעיירה היו שתי מיילדות (נוצריות) ויש לזכור כי באותם הימים היו הלידות רובן ככולן מתקיימות בבתים הפרטיים.

*

רוב המפרנסים היו בעלי חנויות וסוחרים של מזון, דברי סידקית, טקסטיל, מוצרי עור, חומרי ברזל ובנייה. היו גם סוחרי פרות, סוסים ובעלי־חיים אחרים, אף לשם ייצוא לחו״ל. 5—6 משפחות עסקו בקצבות לצרכי המקום. הבהמות למטרה זו נרכשו בכפרים ונשחטו בבית־המטבחיים שבעיירה. הבשר נמכר הן ליהודים והן לנוצרים (החלקים האחוריים הלא־כשרים).

מספר אכסניות, בתי־לינה ובתי ממכר למשקאות וארוחות קלות היו בעיירה. ההכנסה

בפרנסות אלה אף היא באה לבעליהן בימי השוק בעיקר, כאשר האכרים לאחר שמכרו תוצרתם היו מטיבים את לבם בבקבוק יי״ש ובארוחה טובה.

בעונת החורף התנהל מסחר נרחב בתבואות, פשתים וגרעיני פשתים ופרוות — כעשר משפחות עסקו בכך. בענף הפשתים היה צורך לבקר בכפרים ולקנות במקום את הגרעינים אצל האכרים ולאחר מכן למכרם לסוחרים גדולים יותר בעיירה, ואלה היו מעבירים ומוכרים את הסחורה בעיר לידה.

משפחות אחדות עסקו בחכירת גני פרי, מכירת הפירות בסתיו בתוך בליצה ומשלוחי פירות ללידה. פרנסה זו, היתה כרוכה בסיכון, כי בעת חכירת הגנים (עם בוא האביב) לא היה ידוע כיצד יפול היבול בסתיו.

כמה משפחות עסקו במסחר דגים. הנהר נימן והאגמים בסביבה שפעו דגים ממינים שונים. סחורה זו סופקה ע״י דייגים מהכפרים הסמוכים ושווקו בחלקה בעיירה ובחלקה נשלחה ללידה.

חלק גדול של המפרנסים עסקו במלאכה: חייטים, סנדלרים, תפרים, כובענים, נגרים, רצענים, נפחים וכיו״ב. כמה מפרנסים שעסקו בהובלת סחורה ונוסעים בעיקר לעיר המחוז לידה. בשנות השלושים הותקנה תחבורה סדירה ללידה באמצעות אוטובוס ש„גזל״ מבעלי־העגלות את הנוסעים.

עד אחרי מלחמת־העולם הראשונה היו בבליצה כמה מלמדים (מורים) שהחזיקו „חדרים״ בהם למדו ילדי העיירה. היו גם כמה מלמדים שהרביצו תורה לילדי היהודים הבודדים שהתגוררו בכפרים של הסביבה. בין שתי מלחמות העולם היה מספר מורים ניכר מבחורי בליצה גופא שלימדו בבית־הספר המקומי.

כמה מאפיות היו בעיירה והן שימשו מקור פרנסה למספר משפחות. המאפיות סיפקו לחם שחור ולבן, חלות ודברי מאפה אחרים לתושבי העיירה וכן לצרכי יום־השוק. בשנים האחרונות חוסלו המאפיות הקטנות ונשארו רק שתיים־שלוש מאפיות גדולות, שהיה ביכולתן לרכוש ציוד מכני לצרכי הייצור. כחודשיים לפני חג הפסח היו חלק מהמאפיות וכן כמה בעלי־בתים עורכים עצמם לאפות מצות למען תושבי העיירה. אך המצות של בליצה קנו להן שם טוב באיכותן ובטעמן גם מחוץ לעיירה ונשלחו למכירה ללידה ולערים אחרות.

*

עם המפעלים הגדולים נמנו: טחנת־הקמח עם מנוע קיטור; טחנת הרוח; המפעל לייצור זפת וטרפנטין. לטחנות היו האכרים מהעיירה ומכל הסביבה מביאים שקים של גרעיני שיפון, חטים, שעורה וכו׳ לשם טחינתם לקמח ולגריסים. למפעל הזפת היו האכרים מביאים גזעים שורשיים של עצי אורן, שנשארו באדמה לאחר כריתתם לפני שנים, אותם היו מעלים שרף ותוך כך מפיקים זפת וטרפנטין וכן פחמים לצרכי הנפחיות.

בליצה שימשה מרכז לאיזור רחב של עשרות כפרים. בראש האדמיניסטרציה הכללית עמדה המועצה המקומית של ה„גמינה". כן היתה בעיירה תחנת משטרה עם מפקד קבוע ו־5—6 שוטרים. היהודים היו צריכים לשמור על יחסים טובים עם השוטרים בכדי שלא יעשו להם צרות.

*

בראש החיים הציבוריים היהודיים עמדה מועצת הקהילה, שהיתה נבחרת ע"י התושבים היהודיים. הקהילה ניהלה את ענייני הציבור, ומתפקידה היה למצוא פתרונים לבעיות שוטפות שלא חסרו: הקהילה הושיטה עזרה לנזקקים, טיפחה קופת גמילות חסד ותמכה בבנק הקואופרטיבי, בבית־הספר היהודי, בית־הכנסת, וייצגה את העיירה בפני השלטונות של המחוז (הפוביאַט בלידה).

שני בתי־כנסת היו קיימים בבליצה: בית־הכנסת „הישן" שנבנה מלבנים לפני כמה מאות שנים ובית־הכנסת „החדש" שהיו בנוי עץ (זה האחרון עמד קודם כשבעים שנה עד שנשרף בדליקה בשנת 1915 ולא נבנה מחדש). בית־הכנסת „הישן" נשרף אח"כ בשנת 1941 ע"י הגרמנים, שעם פלישתם לבליצה הציתו את כל בתי היהודים וגם את בית־הכנסת.

בית־הכנסת „הישן", כשעמד על תלו, היה המרכז הרוחני של העיירה. ספרי גמרא ומשניות וספרי קודש אחרים מילאו את האצטבאות והארונות לאורך כל הכותל המערבי של הבית, ובארון הקודש היו ספרי תורה שנכתבו בידי „סופרים" ידועי־שם לפני מאות בשנים. כל הספרים הקדושים הללו נשרפו כליל בזמן השריפה הנ"ל.

בימי חול כבימי שבת וחג, התאספו יהודים בבית־הכנסת לתפילות שחרית, מנחה ומעריב. בין התפילות היו בחורים ומבוגרים לומדים דף גמרא, מעיינים בספר, מי ברמב"ם ומי ב„מקור חיים", או שאומרים סתם פרק בתהלים.

הקהילה החזיקה רבנים אנשי תורה ודעת ומסורים לעניניה הרוחניים והציבוריים של העיירה. שני רבניה האחרונים היו הרב ר' יוסף רודניק זצ"ל והרב ר' שבתאי פיין זצ"ל, שהוציא נשמתו לאחר עינויים של הגרמנים, שהתקלסו בקבוצה הנודעת של ל"ו קדושי בליצה הראשונים, שנורו בקיץ 1941.

חזנים ובעלי־תפילה טובים מבין תושבי העיירה היו עוברים לפני התיבה ומהנים בתפילתם את ציבור המתפללים. מבין האחרונים בכך זכורים: ר' מאיר שמעונוביץ, ר' שפטיה קויפמן ור' חיים ברנצ'יק. גם הרב ר' שבתאי פיין היה בעל־תפילה מצויין והיתה חזקה בידו לעבור לפני התיבה בתפילת הנעילה של יום־כיפור.

ברשות הקהילה היה לפנים בית ה„הקדש" לעניים, שהיו עוברים את העיירה ובאים בגבולותיה לקבץ נדבות (בנין זה נשרף יחד עם בית־הכנסת „החדש"). לא חסרו בעיירה בית־מרחץ ציבורי ו„מקווה" להתרחץ בהם ולשמירת טהרת המשפחה.

*

במשך שנים רבות לא היה בנין מיוחד לבית־הספר היהודי. עת חלפה תקופת ה„חדרים" וה„מלמדים", עוד היו תלמידי בית־הספר לומדים הרבה שנים ב„שטיבל" — חדר צדדי בבנין בית־הכנסת, ששימש מעין בית־כנסת „קטן" לעת צורך. כן היו התלמידים של בית־הספר לומדים בשני החלקים של עזרת הנשים, בהם התפללו הנשים רק בשבתות וחגים.

להקמת בנין בית־הספר היסטוריה משלה. באחת הישיבות של מועצת הקהילה, שנערכו בביתו של ר' אברהם קרמין, סיפר ר' זיסל קלמנוביץ, שבכפר הקטן טושינו ליד בליצה מצוי למכירה בנין עץ שיכול להתאים לבית־הספר וגם לבנק. הוחלט לרכוש את הבנין ולהקימו מחדש על המגרש שליד בית־הכנסת למען המטרות הנ"ל (ר' זלמן יוסלביץ היה אז יו"ר ועד ההורים של בית־הספר ור' חיים־נח קמינצקי — יו"ר הנהלת הבנק).

ממקורות שונים נאספו הכספים הדרושים: חלק ניתן ע"י „יעקאָפּא", חלק נתקבל מבני־העיירה באמריקה וחלק נאסף בעיירה גופא. קרשים להקמת הקירות הפנימיים ניתנו ע"י א. שליט, וכך במאמץ משותף הוקם הבנין שהכיל ארבע כיתות. גם עצם הבנייה לא הושגה בקלות, כי התושבים הנוצריים התנגדו להקמת בית־הספר היהודי במקום כל כך מרכזי. אולם, תודות לשתדלנותו של שלמה יסינובסקי, שהיה נציג היהודים בגמינה, בוטלה התנגדות זו.

ועד ההורים דאג לכך, שכל הילדים יבקרו בבית־הספר בו למדו לימודי יהדות ולימודים כלליים. שפת ההוראה היתה עברית ואחריה — פולנית. שכר הלימוד נקבע לפי היכולת של הורי הילדים, והיו שלא שילמו כלל. הרכב ועד ההורים שליד ביה"ס היה: א. אוז'כובסקי, אהרן בוסל, ישראל זלוצובסקי, זלמן יוסלביץ, ישראל־מיירים קרמין ושלמה קפלן.

עם כניסת הסובייטים בשנת 1939 הפך בית־הספר למוסד ממלכתי עם שפת ההוראה אידיש. הוא נשרף ע"י הגרמנים מיד עם כיבושם את העיירה (1941).

*

העזרה הפיננסית בקרב יהודי העיירה התנהלה באמצעות בנק קואופרטיבי וקופת גמילות־חסד.

הבנק אורגן בשנת 1918 (עם גמר מלחמת־העולם הראשונה) ונמצא בראשית קיומו בביתה של חיה־אסתר מקל, אחרי כן — בביתו של יונה אורז'כובסקי, ולבסוף — בבנין החדש המיוחד שנבנה לבית־הספר ולבנק.

בהנהלה הראשונה של הבנק היו: חיים־נח קמניצקי (מנהל); אברהם יוסלביץ (גזבר); אברהם קרמן, יעקב קטליארסקי ושלמה יסינובסקי.

הבנק העניק הלוואות לסוחרים, לבעלי־המלאכה וכן לתושבים אחרים שנזדקקו

להלוואות לצרכים עסקיים או לצרכים חשובים אחרים. לאחר כניסת הסובייטים נגנזו כל הניירות של הבנק בקופת הפלדה שלו וזו הוטמנה באדמה, שם היא נמצאת כנראה עד היום הזה...

המכשיר הכספי הציבורי השני — קופת גמילות־חסד — נוסד לפני מלחמת־העולם הראשונה, בשנת 1914. כיו״ר ההנהלה הראשונה של הקופה שימש יהושע יסינובסקי וחבריה היו: הרב יוסף רודניק, אליעזר ינקלבסקי, אברהם יוסלביץ ומשה דז׳ינצלסקי.

בשנת 1926 נבחר ועד חדש לקופה שכלל „כוחות חדשים": שמואל־יוסף איצקוביץ (יו״ר); זלמן יוסלביץ, ישראל זלוצובסקי, יוסף לזובסקי, יונה אוז׳כובסקי, ישראל־מיירים קרמן, אליעזר ינקלבסקי, מאיר זליקובסקי; כמזכיר בשכר שימש אפרים רוז׳נסקי.

הקופה התנהלה תחילה בתוך החנות של אליעזר ינקלבסקי, אך לאחר שנבנה הבנין הציבורי הנ״ל שבו שוכן הבנק, הועברה לשם גם הקופה. קופת גמ״ח זו חילקה הלוואות קטנות וסייעה לנזקקים לרכישת סחורה, לתשלום חובות מעיקים, לקניית בגדים ונעליים לחגים וכיו״ב.

עם המוסדות־החברות לעזרה וחסד נמנו עוד: „ביקור חולים", הושטת עזרה רפואית לנזקקים; „לינת הצדק", הבטחת לינה בתורנות אצל חולים חסרי־משפחה.

להספקת מצות לפסח לנזקקים, דאגו העסקנים של „קמחא דפסחא". אנשי „הכנסת כלה" היו מתגייסים ברצון להכניס כלה עניה תחת חופתה.

*

מקום בולט וחשוב בחיים הציבוריים של העיירה, תפס הארגון של „מכבי אש" בפיקודו של ישראל זלוצובסקי. יו״ר הארגון היה אברהם קרמן, והמזכיר — דב קויפמן.

הכבאים היו עורכים אמונים ותרגילים בכיבוי אש מפעם לפעם. לאות האזעקה כאשר ניתן ע״י החצוצרן, היו כל חברי הארגון נאספים חיש מהר, לבושים במדיהם וחבושים בקסדותיהם, ברחבת הצריף של מכבי האש, שליד בית־הכנסת. במהירות הבזק הוצאו הסולמות, חביות המים, מכונות השאיבה, הצנורות והזרנוקים. באותו זמן היו מגייסים כמה עגלונים על סוסיהם להוביל את מכשירי הכיבוי למקום הדליקה המבויימת, בדרך כלל, במרכז השוק. תרגילים אלה היו תמיד גורמים להתלהבות אצל הילדים שהיו באים מכל קצות העיירה ומסתכלים בהתפעלות ובהערצה על הכבאים, שטיפסו על הסולמות הגבוהים והיו מתיזים סילוני מים על הגגות „ומבלי להתכוון" גם על הילדים...

אכן, לעתים קרובות למדי, נזעקו מכבי האש (כולם היו יהודים) לכבות דליקות של ממש שפרצו בעיירה או בכפרים הסמוכים. יוצאי העיירה זוכרים ודאי היטב את שתי השריפות הגדולות שפרצו בשנת 1936 כאשר למעלה ממחצית העיירה הפכה לעיי חרבות אם כי רק בתים יהודיים מעטים נשרפו אז.

גאוותה של כל העיירה היתה על תזמורת כלי הנשיפה של מכבי אש, שנגנה ברחובות

בהזדמנויות חגיגיות הן יהודיות והן פולניות, וכן בנשפים שהכנסותיהם הוקדשו למטרות ציבוריות. המנצח על התזמורת היה דב גרודנסקי ואחרי עלותו לארץ־ישראל תפס את מקומו יצחק קמניצקי.

בין מפעלי התרבות הציבוריים יש לציין את החוג הדרמטי, שהצגותיו נערכו בצריף של מכבי אש (בתוכו הוקמה במה קבועה לתזמורת ולהצגות). כן ראויה לציון הפעילות הספורטיבית של הנוער היהודי: קבוצות לכדורגל, כדורעף וכדור־יד, שהתאמנו וקיימו תחרויות עם הנוער הנוצרי של העיירה ועם נוער מעורב בעיירות הסמוכות.

ולבסוף: ייזכרו לטובה ה„חברות" השונות, שעסקו בבית־הכנסת בלימוד משניות וגמרא, ואמרו תהלים ועוד; ובראשן — הרב ר' שבתאי פיין, ר' חייב־לייב בוצ'קובסקי ור' יעקב שמוקלר. ותצויין כאן החברה־קדישא שטיפלה בהבאתם לקבורה של הנפטרים. חברה זו ניהלה פנקס, בו נרשמו כל הנפטרים וכל הנולדים בעיירה וכן מאורעות חשובים בחיי הקהילה היהודית. החברה־קדישא דאגה לבית־הקברות עתיק היומין, שהרבה מצבות בו שקעו באדמה וקצותיהן בצבצו מעל לעשב שכסה את השטח, בעוד העיירה הנסקרת כאן עמדה על תילה.

כיום אין זכר לעיירה בליצה היהודית. בתי היהודים שלה נשרפו בתקופת השואה ושרידי החרב היחידים עזבו את גיא ההריגה, ומי יודע אם המצבות ההן עדיין קצותיהן מבצבצות בבית הקברות...

מבנות העיירה ביום־חורף

ר׳ חיים־נח קאמעניעצקי און זון איסר (מיט פרוי און קינד)

ר׳ שמעון אָזשעכאָווסקי („דער טשאפליטשער”) און פרוי
מיט זייערע אייניקלעך

משה יאָסעלעוויטש

דאס עקאנאמיש־געזעלשאפטלעכע לעבן

(באַאַרבעט לויט די זכרונות פון דב קויפמאַן און ישראל זלאַצאָווסקי)

לויט ווי ס׳איז געווען פאַרשריבן אינעם פנקס פון בעליצער חברה קדישא, האָבן זיך די ערשטע יידישע משפחות באַזעצט אין שטעטל אינעם 15טן יאָרהונדערט, אַזוי אַרום האָבן יידן באַוווינט דאָס שטעטל קרוב 450 יאָר ביזן חורבן אין דער 2־טער וועלט־קריג, אין יאָר 1942.

דאָס שטעטל איז געבויט געוואָרן בערך איין קילאָמעטער פון דעם טייך ניעמאַן, דאָס מאַרק אין צענטער און עטלעכע גאַסן אַרום האָבן געבילדעט דאָס גאַנצע שטעטל. די גאַנצע סביבה אַרום איז באַשטאַנען פון וועלדער, לאָנקעס און פעלדער, צווישן זיי צעזייטע דערפער — גרויסע און קליינע. אויפן ברעג פון ניעמאַן האָט זיך געפונען דער „הויף", וואָס האָט געהערט אַמאָל צום גראַף טרובעצקאָי. דאָס שטעטל אַליין האָט אויך דאַן געהערט צום גראַף און אַלע איינוווינער האָבן אים געדאַרפט צאָלן צינזן. מיט דער צייט איז דאָס גרעסטע טייל באַדן אויסגעלייזט געוואָרן דורך די אָרטיקע איינוווינער און אַ דאַנק דעם איז דערמעגלעכט געוואָרן דאָס שנעלערע אַנטוויקלונג פון שטעטל.

דריי הויפּט־וועגן האָבן פאַרבונדן בעליצע מיט די שטעט אַרום: לידע, זשעטל און זשאלודאָק. ביז נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן צוויי פּאַראָמען (אַ פּלאַטפאָרמע אויף צוויי גרויסע לאָדקעס) מיט דער הילף פון אַ לינע פאַרצויגן איבערן טייך, געדינט די קאָמוניקאַציע צווישן די ביידע זייטן פון ניעמאַן. נאָך דער ערשטער וועלט־קריג האָט די פּוילישע רעגירונג אויסגעבויט אַ גרויסע הילצערנע בריק, וועלכע האָט אָנגעהאַלטן ביזן 1936טן יאָר. די בריק איז אין די דרייסיקער יאָרן יעדן ווינטער איינגעשטעלט געווען אונטער דער סכנה פון די גרויסע אייז־קריעס, ווען דער ניעמאַן פלעגט רירן. דעריבער איז זי איבערגעבויט געוואָרן נעבן הויף און די בוי־אַרבעט איז אויסגעפירט געוואָרן דורך אַ סאַפּיאָרן־באַטאַליאָן פון דער פּוילישער אַרמיי. אין שטעטל איז דאַן אַריינגעפאַלן

אַ ביסל פּרנסה און ס׳איז אויך געווען אַ ביסל לעבעדיקער. די דאָזיקע בריק איז שפּעטער פאַרברענט געוואָרן דורך בעליצער יידישע פּאַרטיזאַנער (אין יאָר 1943) בעת אַ סאַבאָ־טאַזש־אַקט קעגן דעם דייטשישן אָקופּאַנט.

אויפן טייך האָט זיך אַלע מאָל געפירט אַ גרויסע באַוועגונג פון האָלץ־פליטן. אַ טייל פון זיי איז עקספּלאָאַטירט געוואָרן אין די וועלדער אַרום בעליצע און אַ טייל איז געקומען פון אַנדערע ערטער. די האָלץ־טראַנספּאָרטן פלעגן גיין קיין קאָוונע און פּאָרט מעמעל, און אויפן בעליצער ברעג פלעגן די פליטניקעס זיך באַזאָרגן מיט פּראָוויאַנט און געטראַנקען. דאָס האָט געגעבן אַ ביסל פּרנסה די בעליצער יידן, כאָטש ס׳פלעגן אויך זיין קריגערייען מיט די פליטניקעס, וועלכע פלעגן זיך גוט אָנשיכורן אין שטעטל.

די הויפּט־פּרנסה האָבן די בעליצער יידן געצויגן פון די פּויערים פון דער סביבה, וועלכע פלעגן זיך צוזאַמענפאָרן אויפן מאַרק, יעדן מיטוואָך. דעם טאָג פלעגן הונדערטער דאָרפישע קומען אין שטעטל פאַרקויפן זייערע לאַנדווירטשאַפטלעכע פּראָדוקטן (תבואה, עופות, אייער, פּרוכטן, שעפּסן, בהמות, פערד א. אַ. וו.) און איינקויפן פאַרשיידענע נויטיקע זאַכן פאַרן הויז־געברויך און פאַר דער לאַנדווירטשאַפט. די סוחרים, קרעמער און בעלי־מלאכות פלעגן קויפן די דאָרפישע פּראָדוקציע ביי די פּויערים און זיי פאַרקויפן מאַנו־פאַקטור, צוקער, זאַלץ, גאַלאַנטעריע, קאָלאָניאַלע פּראָדוקטן, אייזן, לאַנדווירטשאַפט־לעכע מכשירים, הויז־כלים, רפואות א. אַ. וו.

*

די מעדיצינישע הילף אין די אַמאָליקע צייטן איז געווען אין די הענט פון פעלד־שערס. אין די דערפער זיינען אויך געווען „זנאַכאַרעס" און „באַבקעס", וועלכע פלעגן היילן מיט פאַרשידענע גראָזן, קרייטעכצער און „פאַררייִדענישן". קוים נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז דערשינען אַ דאָקטאָר אין שטעטל, וועלכער האָט באַדינט אויך די גאַנצע סביבה.

די אַפּטייק, ווי אויך דער „אַפּטעטשנער מאַגאַזין" האָבן געדינט ניט נאָר אַלס מקור פון מעדיצינישע און קאָסמעטישע מיטלען פאַרן שטעטל און געגנט. צום אַפּטייקער פלעגט מען קומען זיך באַראַטן און בעטן הילף בעת פאַרשידענע קראַנקייטן, נאָך איידער מ׳פלעגט באַשליסן גיין צום דאָקטאָר.

אין שטעטל זיינען געווען צוויי אַקושערינס (קריסטלעכע) און זיי האָבן באַדינט אַלע קימפּעטאָרינס וועלכע פלעגן „געלעגן ווערן" יעדערע אין איר אייגענער הויז.

*

די גרעסטע טייל פון די מפרנסים זיינען געווען קרעמער. די קראָמען זיינען געווען מיט עסנוואַרג, גאַלאַנטעריע, מאַנופאַקטור, לעדער, אייזנוואַרג אאַ״וו. עס איז אויך

אָנגעגאַנגען אַ האַנדל מיט פערד, וואָס מען פלעגט עקספּאָרטירן קיין אויסלאַנד. 5—6 משפחות האָבן זיך פאַרנומען מיט פליישערײַ — זייער פרנסה איז באַשטאַנען פון איינקויפן בהמות אין די דערפער, באַאַרבעטן און פאַרקויפן דאָס פלייש אין שטעטל (די פאָדערשטע טייל — די יידן; און די הינטערשטע (די טריפה) — די קריסטן.

עטלעכע שענקען־רעסטאָראַנען און אַכסניות זיינען געווען אין בעליצע און זיי אַלע האָבן געהערט צו יידישע בעלי־בתים. די הויפט־פרנסה אין די שענקען איז אַריינגעפאַלן אין די מאַרק־טעג, ווען די פויערים פלעגן אַריינקומען מאַכן אַ שנאַפּס און פאַרבייסן.

ווינטער־צייט איז אָנגעגאַנגען אַ גרויסער מסחר מיט תבואה, זוימען, פלאַקס און פוטערוואַרג. אַ צענדליק פאַמיליעס האָבן זיך פאַרנומען מיט דעם מסחר, געפאָרן אין די אַרומיקע דערפער איינקויפן תבואות און זוימען (קערנער פון פלאַקס) און שפּעטער דאָס פאַרקויפט די גרעסערע סוחרים פון שטעטל. די לעצטע פלעגן דאָס ווייטער טראַנספּאָרטירן צום פאַרקויפן אין דער קרייז־שטאָט לידע און אַפילו קיין ווילנע.

עטלעכע משפחות האָבן אַלס זייטיקע פרנסה זיך פאַרנומען מיט אַרענדירן סעדער, פאַרקויפט די פרוכט אין שטעטל און אויך געשיקט קיין לידע.

אַ פּאָר משפחות האָבן געלעבט פון מסחר מיט פיש. דער ניעמאַן און די אָזיערעס אַרום זיינען געווען רייך אין פאַרשידענע סאָרטן פיש: העכט, שלייען, קאַראַשן, פלאָטקעס, קיעלבן (מאריינעס) א״אַ. אַ טייל פונעם פיש־פאַנג פלעגט פאַרקויפט ווערן אין שטעטל גופא און אַ טייל אין לידע.

אַ גרויסער טייל מפרנסים זיינען געווען בעלי־מלאכות: שניידער, שוסטער, קירזשנער, סטאָליאַרעס (טישלער), רימערס, שמידן אד״ג. עטלעכע מפרנסים זיינען געווען בעלי־עגלות, וועלכע פלעגן פירן סחורה און פאַסאַזשירן 2 מאָל אַ וואָך פון בעליצע קיין לידע און צוריק. אין די דרייסיקער יאָרן איז איינגעפירט געוואָרן אַן אויטאָבוס קיין לידע.

אין די אַמאָליקע צייטן זיינען געווען עטלעכע מלמדים, וואָס האָבן געהאַלטן אָרטיקע „חדרים״ אָדער וואָס האָבן געלערנט די קינדער פון יישובניקעס אין די דערפער אַרום. אין די לעצטע יאָרן זיינען געווען עטלעכע בעליצער בחורים, וועלכע האָבן געדינט אַלס לערער אין דער יידישער שולע.

עטלעכע בעקערייען האָבן געגעבן פרנסה פאַר אַ גרעסערע צאָל משפחות און באַזאָרגט מיט ברויט און געבעקס די אָרטיקע באַפעלקערונג און אויך דעם געברויך פון וועכנטלעכן מאַרק־טאָג. בערך 2 חדשים פאַר פסח האָבן אַ טייל בעקערייען און אויך עטלעכע פריוואַטע וווינונגען זיך פאַרוואַנדלט אין „פאַדראַטן״ צו באַקן מצות. בעליצער מצות זיינען פון שטענדיק געווען באַרימט מיט גוטער קוואַליטעט און פלעגן טאַקע פאַרקויפט ווערן ניט נאָר אין שטעטל, נאָר אויך אין לידע און אין אַנדערע שטעט.

*

צו די גרעסערע „אונטערנעמונגען" אין בעליצע האָבן זיך פאַררעכנט: דער גרויסער „פאַראָווער" מיל; דער ווינט־מיל; די סמאָליאַרניע. די מילן האָבן באַדינט דעם גאַנצן געגנט אַרום און די פויערים פון צענדליקער דערפער פלעגן ברענגען זייערע תבואות אין די מילן אַריין און אָנמאָלן פאַרשידענע מעלן, גרויפּן און קלייען. אין דער סמאָלאַרניע פלעגן פויערים ברענגען סאָסנאָווע קאָרטשעס פון אויסגעהאַקטע וועלדער און דאָרט פלעגן זיי איבערגעאַרבעט ווערן אויף טערפּענטין, סמאָלע און קוילן פאַר די קוזשניעס. ס'איז אַפילו געווען אַ בעליצער, וועלכער האָט אויסגעאַרבעט שמאַראָווידלע צום שמירן די רעדער פון די וועגענער.

בעליצע איז געווען אַ צענטער פון אַ גאַנץ גרויסער אומגעגנט פון צענדליקער דערפער. די אַלגעמיינע אַדמיניסטראַציע האָט זיך געפירט אין דער גמינע. אין בעליצע איז אויך איינגעשטאַנען אַ סטאַבילער פּאָליציי־פּאָסטערונעק פון אַ קאָמענדאַנט מיט 5—6 פּאָליציאַנטן. די יידן האָבן געדאַרפט אָנהאַלטן גוטע באַציאונגען מיט זיי, כדי אויסצומיידן צרות פון „דער מאַכט".

*

בראש פונעם געזעלשאַפטלעכן יידישן לעבן איז געשטאַנען די קהילה, וואָס איז געווען געוויילט דורך די יידישע איינוווינער. די קהילה האָט אָנגעפירט מיט אַלע קהלשע ענינים (געמיינזאַמע סאָציאַלע הילף, גמילות־חסד־קאַסע, אַ קאָאָפּעראַטיווע באַנק, די יידישע שולע, דער בית־מדרש, אַ חזן אויף ימים־נוראים) און האָט רעפּרעזענטירט די יידישע געמיינדע פאַר דער פּוילישער מאַכט.

אין בעליצע זיינען אַמאָל געווען צוויי בתי־מדרשים: דער „אַלטער" בית־מדרש, געבויט פון ציגל מיט עטלעכע הונדערט יאָר צוריק; און דער „נייער" הילצערנער בית־מדרש. דער לעצטער איז געשטאַנען אַן ערך 70 יאָר און איז פאַרברענט געוואָרן אין אַ שריפה אין 1915טן יאָר. דער „אַלטער" בית־מדרש איז געשטאַנען ביז ער איז פאַר־ברענט געוואָרן אין 1941טן יאָר ווען די דייטשן זיינען אַריין אין שטעטל און פאַר־ברענט בייזווייליק כמעט אַלע יידישע הייזער.

דער בית־מדרש איז געווען דער גייסטיקער צענטער פון גאַנצן שטעטל. גמרות און אַנדערע הייליקע ספרים האָבן אויסגעפילט די מערבדיקע וואַנט מיט די שרענק. ספר־תורהס, וואָס זיינען געשריבן געוואָרן מיט הונדערטער יאָרן צוריק האָבן אָנגעפילט דעם אָרון־קודש. די אַלע ספרים זיינען פאַרברענט געוואָרן בעת דער א"ד שריפה אין יאָר 1941.

סיי אינדערוואָכן, סיי שבת און יום־טוב, האָבן יידן זיך געטראָפן אין בית־המדרש ביים דאַווענען שחרית, מנחה און מעריב, און צווישן די תפילות אַריינגעכאַפּט אַ שמועס בעניני דיומא. נאָכן דאַווענען האָבן בחורים און עלטערע געלערנט אַ בלאַט משניות

אָדער גמרא, אָדער סתם אַריינגעקוקט אין רמב״ם אָדער אין מקור־חיים, אָדער סתם געזאָגט אַ „געוויינלעך״ קאַפּיטל תהלים.

די קהילה האָט שטענדיק געהאַלטן רבנים באַווּסטע אין תורה און איבערגעגעבענע די שטעטלדיקע ענינים. די לעצטע צוויי רבנים זיינען געווען: הרב ר׳ יוסף רודניק זצ״ל און הרב ר׳ שבתאי פיין זצ״ל, וועלכער איז ווי אַ קדוש פאַרפייניקט געוואָרן דורך די דייטשע רוצחים אין בעליצע, אין זומער 1941.

גוטע חזנים און בעלי־תפילות האָבן געדאַווּנט ביים עמוד אין שבת און יום־טוב. צווישן די לעצטע בעלי־תפילות איז געווען באַקאַנט: ר׳ מאיר שמעונאָוויטש, ר׳ שפטיה קויפמאַן און ר׳ חיים באַראַנטשיק. אויך הרב ר׳ שבתאי פיין איז געווען אַן אויסגעצייכנטער בעל־תפילה און האָט געהאַט אַ חזקה צו דאַווענען נעילה אום יום־כיפור.

די קהילה האָט אַמאָל פאַרמאָגט אַ בנין, וואָס האָט געדינט אַלס „הקדש״ פאַר אָרעמע־לייט, וועלכע פלעגן דורכפאָרן בעליצע קלייבן נדבות (דער „הקדש״ האָט אָפּגעברענט צוזאַמען מיט דעם „נייעם״ בית־מדרש). אַ בית־מרחץ און אַ מקווה האָבן ניט געפעלט אין שטעטל, כדי צו היטן דעם געזונט און ריינקייט, ספּעציעל טהרת המשפחה.

*

לאַנגע יאָרן איז ניט געווען קיין באַזונדערער בנין פאַר דער יידישער שולע. אַפילו ווען די „חדרים״ מיט די „מלמדים״ זיינען אַרויס פון דער מאָדע, האָבן נאָך לאַנגע יאָרן די שולע־קינדער געלערנט אין „שטיבל״ פון בית־מדרש און אין די צוויי טיילן פון דער „עזרת־נשים״ ווו די ווייבער האָבן געדאַווּנט בלויז אין שבת און יום־טוב.

דאָס אויפשטעלן פון אַ בנין פאַר דער יידישער שולע האָט אַ גאַנצע היסטאָריע. בעת אַן אַסיפה פון די קהילה־עסקנים, וואָס עס איז פאָרגעקומען אין ר׳ אַברהם קרעמענס שטוב, האָט דערציילט זיסל קאַלמאַנאָוויטש, אַז אין קליינעם דאָרף טאַשינע ביי בעליצע ווערט פאַרקויפט אַ הילצערנע שטוב, וואָס קען זיין פּאַסיק סיי פאַר דער שולע און סיי אויך פאַר דער באַנק. ס׳איז באַשלאָסן געוואָרן קויפן די שטוב און איר אויפבויען אויפסניי אויפן פלאַץ נעבן בית המדרש פאַר די ביידע א״ד צוועקן (צו יענער צייט איז דער פאָרזיצער פון עלטערן־קאָמיטעט ביי דער שולע געווען ר׳ זלמן יאָסעלעוויטש און דער פאָרזיצער פון דער באַנק איז געווען ר׳ חיים נח קאַמעניעצקי).

ס׳איז געזאַמלט געוואָרן געלט פון פאַרשידענע קוועלן: אַ טייל איז געגעבן געוואָרן דורך דער „יעקאפּא״, אַ טייל דורך אַמעריקאַנער לאַנדסלייט און אַ טייל האָבן געזאַמלט בעליצער יידן. ברעטער אויף די אינעווייניקסטע ווענט האָט מנדב געווען דער אייגנטימער פונעם סעלצער טאַרטאַק א. שאַליט. אָט אַזוי איז אויפגעשטעלט געוואָרן דער בנין פאַר דער יידישער שולע, וואָס האָט פאַרמאָגט פיר קלאַסן (נאָכן פאַרענדיקן די 4 קלאַסן האָבן די קינדער געדאַרפט איבערגיין אין דער פוילישער פאָושעכנער שולע). ניט נאָר

דאָס בויען די שולע איז אָנגעקומען שווער, די קריסטלעכע איינוווינער און מאַכט־אָרגאַ־נען זיינען בכלל געווען דאַקעגן, אַז די שולע זאָל אויפגעשטעלט ווערן אין סאַמע צענטער פון שטעטל. אַ דאַנק שלמה יאַסינאָווסקי, וועלכער איז געווען דער יידישער פאָרשטייער אין דער גמינע, איז בטל געוואָרן די דאָזיקע קעגנערשאַפט און די בעלי־עגלות וועלכע האָבן אַריבערגעפירט די געהילץ פאַר דעם בנין זיינען אַפילו באַפרייט געוואָרן פון די גמינע־צינזן, אין יענעם יאָר.

דער עלטערן־קאָמיטעט פון דער שולע האָט געזאָרגט דערפאַר, אַז אַלע קינדער זאָלן לערנען אין דער שולע יידישקייט און אויך אַלגעמיינע בילדונג. אין דער שולע איז דער שכר־לימוד אויסגעמאָסטן געוואָרן לויט די עקאָנאָמישע מעגלעכקייטן פון די עלטערן. דער צוזאַמענשטעל פון דעם עלטערן־קאָמיטעט איז געווען: אליהו אָזשעכאָווסקי, אַהרון בוסעל, ישראל זלאָצאָווסקי, זלמן יאָסעלעוויטש, ישראל־מיירים קרעמען און שלמה קאַפּלאַן.

מיטן אַריינמאַרש פון די סאָוויעטן אין1939טן יאָר, איז די שולע פאַרוואַנדלט גע־וואָרן אין אַ יידישער רעגירונגס־שולע. זי איז שפּעטער פאַרברענט געוואָרן דורך די דייטשע אָקופּאַנטן גלייך ווי זיי זיינען אַריין אין שטעטל (1941).

*

די פינאַנציעלע הילף אין שטעטל האָט זיך געפירט דורך דער קאָאָפּעראַטיווער באַנק. די באַנק האָט זיך אָרגאַניזירט אין 1918 יאָר, גלייך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, און האָט זיך געפונען אין אָנהויב אין חיה־אסתר מעקעלס שטוב, שפּעטער אין הויז פון רעשקע יונהס און צום סוף אין דעם נייעם בנין.

די ערשטע פאַרוואַלטונג פון באַנק איז באַשטאַנען פון: חיים־נח קאָמעניעצקי (פאַר־וואַלטער); אַברהם יאָסעלעוויטש (קאַסירער); אַברהם קרעמען, יעקב קאַטליאַרסקי און שלמה יאַסינאָווסקי.

די באַנק האָט פאַרטיילט הלוואות סוחרים און בעלי־מלאכות און אויך אַנדערע איינוווינער, וועלכע האָבן זיך געניטיקט אין דעם פאַר געשעפטלעכע צוועקן אָדער אַנדערע. ווען די סאָוויעטן האָבן פאַרנומען בעליצע, האָט מען אַלע פּאַפּירן פון באַנק אַריינגעלייגט אין דער אייזערנער קאַסע און פאַרבאַהאַלטן אין דער ערד, ווו זי געפינט זיך ווייזט אויס ביזן היינטיקן טאָג...

די גמילות־חסד־קאַסע איז געגרינדעט געוואָרן נאָך פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, אין 1914טן יאָר. דער ערשטער פאָרזיצער פון דער גמילות־חסד־פאַרוואַלטונג איז געווען יהושע יאַסינאָווסקי און די חברים זיינען געווען: הרב יוסף רודניק, אליעזר יאַנקעלעווסקי (לייזער דער יערעמטשער), אַברהם יאָסעלעוויטש און משה (שאַשקעס) דזענציעלסקי.

אין 1926טן יאָר איז אויסגעווילט געוואָרן אַ נייע פאַרוואַלטונג אין וועלכער עס זיינען אַריין „פרישע כוחות": אַלס פאָרזיצער — שמואל־יוסף איצקאָוויטש; און אַלס חברים — יונה אַזשעכאָווסקי, ישראל זלאָצאָווסקי, מאיר זעליקאָווסקי, אליעזר יאַנקע־לעווסקי, זלמן יאָסעלעוויטש, יוסף לאַזאָווסקי, ישראל־מיירים קרעמען; אַלס סעקרעטאַר־אַנגעשטעלטער — אפרים ראַזשאַנסקי.

די גמילות־חסד קאַסע האָט זיך געפירט אין לייזער דעם יערעמטשערס קראָם. נאָכדעם ווי ס'איז אויסגעבויט געוואָרן דער בנין פאַר די באַנק, איז די טעטיקייט פון דער גמילות־חסד־קאַסע אויך אַריבערגעפירט געוואָרן אין דעם בנין. די קאַסע האָט פאַרטיילט קליינע הלוואות און אויך דערמיט געהאָלפן די יעניקע, וואָס האָבן זיך גענוי־טיקט אין אַ פּאָר זלאָטעס צום איינקויפן סחורה, אָדער איינשאַפן זיך אַ בגד און שיך פאַר יום־טוב.

פון די אַנדערע וווילטעטיקע אינסטיטוציעס אין שטעטל זיינען געווען: „ביקור־חולים", וואָס האָט געגעבן מעדיצינישע הילף פאַר נויטבאַדערפטיקע; „לינת־הצדק", וואָס די מיטגלידער פלעגן גיין נעכטיקן ביי קראַנקע.

פאַר מצות אויף פסח פאַר אָרעמעלייט האָט געזאָרגט „קמחא דפסחא". די עסקנים פון „הכנסת־כלה" האָט געהאָלפן אויסגעבן און איינאָרדענען אָרעמע כלות.

*

אַ וויכטיקן פּלאַץ אינעם בעליצער געזעלשאַפטלעכן לעבן האָט פאַרנומען די טעטי־קייט פון דער פייערלעשער־אָרגאַניזאַציע (די „סטראַזש פּאָזשאַרנע"), וואָס איז געווען אָנגעפירט דורך ישראל זלאָצאָווסקי. דער פאָרזיצער איז געווען אברהם קרעמען און דער סעקרעטאַר דב (בערל) קויפמאַן.

די פּאָזשאַרניקעס פלעגן פון צייט צו צייט מאַכן איבונגען: אַ סירענע פלעגט מאַכן אַ „טרעוואָגע" און אַלע מיטגלידער אין אוניפאָרמס און קאַסקעס האָבן זיך שנעל צונויפ־מענגעלאָפן אויפן פּלאַץ נעבן דער רעמיזע; מען פלעגט גיך אַרויסציען די לייטערס, די פעסלעך מיט וואַסער, די פּאָמפּעס מיט די קישקעס און אינסצעניזירן דאָס לעשן פון אַ שריפה. פאַרשטייט זיך, אַז אַלע קינדער פון שטעטל זיינען דאַן געווען אויפן גאַס און פלעגן זיך צוקוקן מיט פרייד און התפעלות אויף די פּאָזשאַרניקעס, ווי אַזוי זיי קריכן אויף די לייטערס און שפּריצן וואַסער אויף די הייזער.

גאַנץ אָפט האָט מען טאַקע אָנגעווענדעט די מכשירים, ווען ס'האָבן אויסגעבראָכן ריכטיקע שריפות סיי אין שטעטל, סיי אין די דערפער אַרום. אין זכרון זיינען פאַר־בליבן די צוויי גרויסע שריפות אין 1936טן יאָר, ווען אַ האַלב שטעטל איז אַוועק מיטן רויך און בלויז על פי נס זיינען געציילטע יידישע הייזער פאַרבראָכן געוואָרן.

די גאַווה פון גאַנץ שטעטל איז געווען איבערן אָרקעסטער פון דער „פּאָזשאַרנע״, וואָס פלעגט שפּילן ביי פאַרשידענע פייערונגען, סיי פּוילישע, סיי יידישע. דער אָרקעס־טער איז געווען אָנגעפירט דורך דב (בערל) גראַדזענסקי און נאָך זיין עולה־זיין קיין ארץ־ישראל איז יצחק קאַמעניעצקי געוואָרן דער קאַפּעלמייסטער פונעם אָרקעסטער.

*

פון די אַנדערע קולטורעלע אונטערנעמונגען אין בעליצע, איז צו באַצייכענען אויך דעם דראַמאַטישן קרייז, וואָס פלעגט צוגרייטן און אויספירן פאָרשטעלונגען אויף אַ גאַנץ שיינעם ניוואָ. די פאָרשטעלונגען פלעגן פאָרקומען אין דער פייערלעשער־רעמיזע („סאריי״), ווו עס איז געווען אויפגעבויט אַ ספּעציעלע בינע פאַרן אָרקעסטער. די הכנסות פון די פאָרשטעלונגען זיינען געווידמעט געוואָרן פאַר וווילטעטיקע צוועקן און פאַר פאַרשידענע אָרגאַניזאַציעס אין שטעטל.

עס איז אויך ווערט צו דערמאָנען די ספּאָרט־טעטיקייט פון דער יידישער יוגנט, די קאָמאנדעס פון פוטבאָל, האַנטבאָל, נעצבאָל און אַנדערע.

*

און צום סוף זאָלן אויך דאָ דערמאָנט ווערן צום גוטן די פאַרשידענע „חברות״, וואָס זייערע מיטגלידער פלעגן זיך יעדן טאָג צוזאַמענקלייבן אין בית־מדרש לערנען משניות, גמרא, זאָגן תהילים א. אַ. וו. הרב ר חיים־לייב בוטשקאָווסקי און ר׳ יעקב שמוקלער (יענקל צינקעס, אָדער יע״ץ), זיינען געווען טעטיק אין די „חברות״ און געגעבן שיעורים פון גמרא און משניות. און זאָל דאָ אויך פאַרצייכנט ווערן די חברה־קדישא, וואָס איר פליכט איז געווען ברענגען צו קבורה. די חברה האָט געפירט אַ פּנקס פון די נפטרים און געבוירענע און האָט אָפּגעהיט און אויפגעפּאַסט אויפן בית־הקברות, וואָס אַ גאָר גרויסער טייל פון די מצבות דאָרט איז שוין געווען פאַרזונקען אין דער ערד, בעת דאָס יידישע שטעטל האָט נאָך געלעבט.

היינט איז קיין זכר דאָרט ניט פאַרבליבן פון דער יידישער בעליצע. די יידישע הייזער זיינען פאַרברענט און די איינצלנע אָפּגעראַטעוועטע יידן פון אומקום האָבן אויף אייביק פאַרלאָזט דאָס שטעטל. ווער ווייסט צי ס׳איז דאָרט פאַרבליבן כאָטש אַ זכר פון די אַלטע פאַרזונקענע מצבות אויפן אַלטן בית־הקברות...

שלום כהן

אַ דאָקומענט וועגן דער עקאָנאָמישער לאַגע (1929)

דער ווייטער געבראַכטער מאַטעריאַל וועגן בעליצע איז אַן אויסצוג פונעם „יעקאפא" פנקס „אויף די חורבות פ‍ֿון מלחמה און מהומות", אַרויסגעגעבן דורך דעם געגנט־קאָמיטעט פון „יעקאפא" אין ווילנע, אין יאָר 1930. אין דעם דאָזיקן פנקס ווערט געבראַכט אַ ספּעציעלע אָפּטיילונג א. נ. „די עקאָנאָמישע לאַגע פון די שטעטלעך אין די יאָרן 1928—1929", וואָס נעמט אַרום בערך 70 קורצע אָפּהאַנדלונגען וועגן אַזאַ צאָל שטעטלעך אין ווילנער און נאָוואָגרודקער וואָיעוואָדסטוועס, אין וועלכע ס'האָט אין יענע יאָרן באַזוכט דער ספּעציעלער באַפולמעכטיקטער פון „יעקאפא" שלום כהן און גרינדלעך אויסגעפאָרשט די עקאָנאָמישע לאַגע.

מיר ברענגען דאָ דעם גענויעם טעקסט פון דער דאָזיקער אָפּהאַנדלונג וועגן בעליצע, ווי אויך צוגאָב־פּרטים וועגן שטעטל פון אַנדערע אָפּטיילן אינעם א"ד פנקס ווו בעליצע ווערט דערמאָנט.

ב ע ל י צ ע (לידער קרייז). די אַלגעמיינע צאָל פון דער באַפעלקערונג איז איבער 300 פאַמיליעס, פון זיי 130 יידישע.

די הויפּט־באַשעפטיקונג — קרעמעריי און קליינהאַנדל; דיביידע פּרנסות שטייען זייער שלעכט. עס איז דאָ אַן איבערפלוס פון קראָמען, אויסער דעם, זיינען פאַראַן קריסטלעכע קראָמען אין אַלע דערפער. אין שטעטל גופא אַרבעט אַ רייכער און גרויסער קריסטלעכער קאָאָפּעראַטיוו, וועלכער איז אַ געפערלעכער קאָנקורענט פאַר די יידישע קרעמער. ביים קאָאָפּעראַטיוו, אונטער איין און דער זעלביקער אָנפירונג, איז טעטיק אַ ליי־קאַסע („קאַסאַ סטעפטשיקאַ"), וועלכע באַזיצט גרויסע מיטלען. מען „סטראַשעט" די פּויערים, אַז זיי וועלן ניט קריגן קיין הלוואות אין דער „קאַסע", אויב זיי וועלן ניט קויפן אין קאָאָפּעראַטיוו.

איצט אָרדנט איין דער קאָאָפּעראַטיוו מיט דער הילף פון דער ליי־קאַסע אַ מילך־ווירטשאַפט. מען גיט אַרויס די קריסטלעכע באַפעלקערונג הלוואות אויף איינצושאַפן בהמות, די מילך וועלן זיי דאַרפן טראָגן אין קאָאָפּעראַטיוו און אויף אַזאַ אופן וועלן זיי אויסצאָלן זייערע הלוואות.

די לאַגע פון די יידישע קרעמער איז געוואָרן נאָך ערגער, זינט די פאַרוואַלטונג פון קאָאָפּעראַטיוו האָט אַוועקגעשטעלט, ניט קוקנדיק אויף די פּראָטעסטן פון דער יידישער באַפעלקערונג, אַ גרויסן בנין אין מיטן מאַרק, ווו מען האָט איינגעאָרדנט דעם קאָאָפּעראַטיוו. איצט שטעלט מען אויף אַ צווייטן גרויסן בנין פאַר דעם זעלביקן צוועק אויף דעם

פלאַץ, ווו עס שטעלט זיך אויס דער פערד־ און בהמות־מאַרק, וואָס איז מיט אַ צייט צוריק אַריבערגעטראָגן געוואָרן פון צענטער אויסערן שטעטל.

אויפן מאַרק (קומט פאַר מיטוואָך), פאָרן אָן פרעמדע קרעמער (ס׳רוב קריסטלעכע) מיט כלערליי סחורות, אויך ברענגען אָן בעקער פון לידע און פון די אַרומיקע שטעטלעך (אויך ס׳רוב קריסטלעכע) געבעק און ברויט.

דער קליינהאַנדל פירט זיך זייער אין אַ קליינעם פאָרמאַט און ליידט אויך פון אַן איבערפלוס אין קליינהענדלער און פון דער פרעמדער קאָנקורענץ.

די בעלי־מלאכות, דערהויפט שוסטער און שניידער, זיינען געדריקט. שניידער און שוסטער זיינען פאַראַן אין אַלע דערפער. די קריסטלעכע באַפעלקערונג הויבט אַלץ מער און מער אָן נוצן פאַרטיקע שיך און זאַכן.

די פינף בעקערייען אין שטעטל זיינען אַלע געשלאָסן. מ׳האָט די בעקער געשטעלט גרויסע פאָדערונגען, וועלכע זיי זיינען ניט ביכולת צו דערפילן.

פאַר דער מלחמה האָט אַ גרויסער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג אין שטעטל געלעבט פון „ספּלאַוו״, פון האָלץ מיטן ניעמאַן קיין דייטשלאַנד. עס זיינען געווען פאַר־שידענע „פּאָדריאַטשיקעס״ ביים „ספּלאַוו״ אַרום וועלכע ס׳פלעגן פאַרדינען פיל מענטשן. אַנדערע פלעגן פאַרדינען פון „וואָזקע״, פון טאָג־אַרבעט ביים ברעג א. אַ. וו. איצט איז דאָס אַלץ אינגאַנצן אונטערגעגאַנגען.

צוגאָב־פּרטים פון דעם א״ד פּנקס

אין אלגעמיינעם באַריכט פון די גמילות־חסדים־קאַסעס אין דעם טעטיקייטס־ראַיאָן פון געגנט־קאָמיטעט „יעקאפּא״ אין ווילנע פאַר די יאָרן 1926—1929, ווערט געזאָגט, אַז די גמילות־חסד־קאַסע אין בעליצע פונקציאָנירט פון יולי 1926. אין יאָר 1929 איז די צאָל מיטגלידער דערגאַנגען ביז 104. דער צוזאַמענשטעל פונעם יערלעכן בילאַנס צום 1טן יאנואַר 1930 האָט אויסגעזען אַזוי:

הכנסות	זל׳	הוצאות	זל׳
הלוואה פון „יעקאפּא״	2,400.00	792 ארויסגעגעבענע הלוואות	98,971.00
אייגענע מיטלען	2,227.96	אויסגעצאָלטע פּקדונות	5,507.25
פּקדונות	5,727.95	אומגעקערט „יעקאפּא״	400.00
אומגעקערטע הלוואות	94,599.00	אדמיניסטראַטיווע און אַנדערע הוצאות	25.09
ס״ה	104,954.91		
סאַלדאָ	51.57	ס״ה	104,903.34

דער געגנט־קאָמיטעט פון „יעקאפא" האָט געהאָלפן אויפבויען אין בעליצע איין הויז פאַר איין משפחה פון פיר נפשות פון דעם פאָנד פאַר די חרוב־געוואָרענע פון דער מלחמה הייזער און בנינים.

אין די יאָרן 1919—1921 האָט זיך „יעקאפא" באַטייליקט אין רעמאָנט פון דער באָד אין בעליצע.

אין דער ערשטער געגנט־קאָנפערענץ פון „יעקאפא" אין ווילנע, וועלכע איז פאָרגעקומען דעם 8—9—10 סעפטעמבער 1919, האָט זיך באַטייליקט אַלס דעלעגאַט פון בעליצע הרב י. רודניק. אויך אין דער צווייטער געגנט־קאָנפערענץ אין ווילנע, וועלכע איז פאָרגעקומען דעם 5—6—7 דעצעמבער 1921 האָט זיך באַטייליקט אַלס דעלעגאַט פון בעליצע הרב י. רודניק.

אין דער טאַבעלע וועגן די צאָל יידישע קינדער אין די שולן פון ווילנער געגנט אין לערן־יאָר 1929־1930, געפינען מיר אין בעליצע:

אין רעליגיעזע שולן	—	50 שילער
אין „חדרים"	—	25 "
אין דער פוילישער פאָלקס־שולע	—	15 "
צוזאמען		90 שילער

צווישן די 19 פאָלקס־בענק, וואָס „יעקאפא" האָט געגרינדעט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה געפינט זיך אויך די בעליצער פאָלקס־באַנק.

יוגנטלעכע פון שטעטל בעת אַן אויספלוג אינעם שכנותדיקן וואַלד

ביי דער פּוילישער פאָלקס־שולע (1935)

ביי דער העברעאישער פאָלקס־שולע (1935)

בנימין מאַקאָווסקי

א טרער אינעם ים פון טרערן

דאָס קליינע שטעטעלע בעליצע האָט אַרויסגעגעבן שיינע געשטאַלטן, ליכטיקע יידישע פּנימער, וואָס לאָזן זיך ניט פאַרגעסן. איך קוק תמיד צוריק צו יענע יאָרן (1920/21), ווען איך בין צוגאַסט געווען אין בעליצע און זיך צוגעקוקט צו די יידישע איינוווינער, צו דער גייסטיקער שטרעבונג פון דער יידישער יוגנט, צום בית־מדרש, ווו מיין פעטער ר׳ הערצל

די משפחה פון שמעון נאָוואָגרודסקי

די משפחה פון הערצל נאָוואָגרודסקי

נאָוואָגרודסקי ז״ל האָט יום־ולילה געלערנט, און נאָך אַזעלכע געשטאַלטן. איך פיל עד היום די גייסטיקע אַטמאָספער, וואָס האָט זיך דאָרט געפילט, די הייליקייט פון דער שיינער יוגנט, וואָס האָט געהאָפט אויף אַ בעסערע וועלט, געהאַט ציוניסטישע שטרעבונגען.

איך האָב מיט אַ גרופּע שטעטלדיקע אַמאַטאָרן טעאַטער געשפּילט, שפּאַצירט צוזאַמען שבת פאַרנאַכט לעבן ניעמאַן, אַרומגערעדט די וועלטלעכע און יידישע לאַגע. און איך האָב דעמאָלט געטראַכט: וואָס פאַר אַ שיינע יוגנט אונדזער שטעטל האָט אַרויסגעבראַכט. איצט, נאָך דעם גרויסן יידישן חורבן, פרעגט זיך: איז דאָס געווען אַ חלום? אַלץ, אַלץ באמת פאַרשניטן און אָפּגעווישט?..

שלום גערניצקי

א גליד פון א זיידן א „גיבור"

מיין מוטער חייקע אסתרס איז אַ געבוירענע אין בעליצע. איר פאָטער (מיין זיידע) זכריה, האָט זיך גערעכנט אין בעליצע פאַר אַ „גיבור". איך אַליין געדענק אים כמעט ניט, אָבער כ'האָב געהערט וועגן אים זייער פיל מעשיות נאָך לערנענדיק אין חדר, ביי ר' לייזער דעם שוחט. ר' לייזער אַליין פלעגט מיר דערציילן, אַז מיין זיידע האָט געהאַט דריי רייפן אַרום בויך (אַ סימן פון גבורה). אין בית־מדרש פלעגט ער שטענדיק שטיין און קיינמאָל ניט זיין פאַרמאַטערט. זיין פרנסה איז געווען: בעקעריי און דערצו נאָך געהאַט אַ קרעטשמע. ניט איין מאָל, אין אַ מאַרק־טאָג, ווען שיכורע פויערים פלעגן

פרומאַ גערניצקי

פּרובירן מאַכן סקאַנדאַלן און טשעפּען זיך צו יידן. פלעגט מיין זיידע זכריה אַרויסגיין מיט אַ שעפּסן־פּיסל אין האַנט און גלייך פלעגט אין מאַרק ווערן רואיק.

מיין פאָטער פּסח איז געבוירן אין ראַזשאַנקע. ער איז געווען דעם שטשוטשינער דיינ׳ס אַן אייניקל, נאָך וועלכן איך טראָג דעם נאָמען. ער האָט חתונה געהאַט מיט מיין מוטער אין 1908 און ביז צום אָנפאַנג פון דער ערשטער וועלט־קריג האָבן זיי געהאַלטן אַ פּאַקט ביי אַ פּריץ, ניט ווייט פון שטשוטשין.

ווען דער פראָנט האָט זיך דערנענטערט האָבן די רוסישע סאָלדאַטן רעקווייזירט די קי פון פאַקט און מיינע עלטערן האָבן זיך עוואַקואירט קיין רוסלאַנד.

אין יאָר 1918 זיינען מיר צוריק געקומען און מיר האָב זיך באַזעצט אין בעליצע. אונדזער לאַגע איז אין אָנהויב געווען זייער אַ שווערע, ווייל מיר זיינען צוריק געקומען אָן קיין שום מיטלען צום לעבן.

מיין פאָטער האָט גענומען האַנדלען מיט קריסטן און אונדזער מצב איז געוואָרן פיל בעסער. דער טאַטע פלעגט אויפקויפן תבואה און אַוועקפירן קיין לידע. ביים אָנלאָדענען די זעק אויפן וואָגן פלעגט מיין מוטער אַרבעטן צוגלייך מיט מיין פאָטער און מיט מיר. איך פלעג דאָן זאָגן צו דער מאַמען לאַכנדיק: „דו האָסט אַ גליד פון מיין זיידן זכריה״.

איך בין געווען אויף הכשרה און שפּעטער עולה געווען קיין ארץ־ישראל.

יוגנטלעכע פון שטעטל

אלעזר־ מאיר סאוויצקי

עטלעכע טיפן פונעם שטעטל

יעקב קאָטליאַרסקי

געווען פון פאַך אַ קאָטליער, זייער אַפּעאיקער און קלוגער מענטש. שפּעטער געלאָזן זיין פאַך און אויסגעבויט אַ סמאָליאַרניע. ווען אויטאָבוסן האָבן אָנגעהויבן קורסירן פון בעליצע קיין ווילנע, איז ער געוואָרן איינער פון די אייגנטימער פון די אויטאָבוסן.

ער איז אויך געווען טעטיק געזעלשאַפטלעך אין אַלע שטעטלשע אינסטיטוציעס.

פון רעכטס: ר׳ יעקב שמוקלער (יע״ץ); ר׳ יעקב קאָטלאַרסקי; ר׳ חיים־נח קאַמעניעצקי; שלמה יאַסינאָווסקי

געווען אַ נדבן און שטענדיק זיך אָפּגערופן מיט אַ ברייטער האַנט. ער איז אויך געווען יאָרן דער גבאי אין בית־המדרש, און אויך קאַסירער פון שטעטלשן גמילות־חסד.

שלמה דזיענצעלסקי

געווען אַ קצב פון די קצבים, וואָס פלעגן שחטן אַ שעפּסל אָדער אַ קעלבל. אין דער פאַמיליע זיינען געווען אַ סך קינדער, כמעט אַלע קראַנקע, איז שלמה טאַקע געווען אַ ביטערער אָרעמאַן, גלייכצייטיק איז ער געווען אַ „געבוירענער" לץ. ער פלעגט זיך שטענדיק פאָרשטעלן אַלס גרויסער סוחר, וועלכער האַנדלט גרויס און ווייט. מיט דעם האָט ער געזוכט צו פאַרזיסן אַ ביסל זיין ביטערן לעבן...

שמואל־נחום סטאַצקי

געווען אַ שמיד, אַן ערלעכער ייד. אין פרייער צייט פלעגט מען אים שטענדיק טרעפן אין בית־המדרש ביי אַ טיש, ווו מען האָט געלערנט מיטן עולם, אָדער ביי אַ תהלים.

די גאַנצע משפחה (ער, זיין פרוי ליבע, זייער טאָכטער) זיינען אויסגעקוילעט געוואָרן אין 1921 דורך פוילישע אַרבעטער. וואָס האָבן געבויט אַ בריק אויפן ניעמאַן.

אַלטע מיליקאָווסקי

געווען אַ שטילע, ערלעכע פרוי. פון די טייערע יידישע פרויען, וועלכע זוכן שטי־לערהייט וועמען מען דאַרף העלפן. ווו עס איז געווען אַ קראַנקער, איז זי געקומען מיט הילף.

זי פלעגט זיך אויך פאַרנעמען מיט חתונה מאַכן אָרעמע יתומות.

אין יאָר 1920, ווען די ערשטע פאָליאַקן האָבן פאַרנומען דאָס שטעטל, האָבן זיי איר פאָטער יצחק אָפּגעשניטן די באָרד מיט אַ האַלבן פּנים..

*

מיר האָבן פאַרצייכנט נאָר עטלעכע טיפּן פונעם שטעטל, וואָס האָבן זיך ספּעציעל איינגעקריצט אין זכרון מיט זייערע מידות טובות און יידישער פשטות. אַ חוץ די אויבנדערמאָנטע זיינען אין בעליצע אַוודאי געווען נאָך צענדליקער אַזעלכע פשוטע בעלי־מלאכות און איינפאַכע פרויען וואָס האָבן געטראָגן מיט זיך דעם חותם פון די גוטע מעלות פונעם קליין שטעטל.

די באָבע פייגל מעקעל
מיט אירע 5 אייניקלעך

ר׳ יעקב באַקשט

הרב ר׳ ירחמיאל קויפמאַן

זרח קרעמען

ספארט־אימפּרעזעס און פֿארווייילונגען

וואסער־ספּארט

פֿון די ערשטע יאָרן, פֿון דעמאָלט דאָס שטעטל עקזיסטירט, האָט זיך דאָרט אַוודאי אַנטוויקלט דער וואַסער־ספּאָרט. ס׳איז קלאָר, אַז די נאָענטקייט פֿון טייך ניעמאַן האָט משפּיע געווען דערויף, אַז זומער (און אַפֿילו ווינטער) פֿלעגן יידן זיך גיין באָדן אין טייך.

פּאַר מיין זכרון שטייען אַפּט ר׳ לייזער דער שוחט (פּיסעצנער) און יע״ץ (ר׳ יעקב שמוקלער), וועלכע פֿלעגן איבערשווימען דעם ניעמאַן און באַצויבערן אונדז קינדער מיטן „לייגן קלאַפּטערס״. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט שוין די גאַנצע יוגנט געקענט שווימען און מיטן אָנקומען פֿון זומער פֿלעגן אַלע „ליגן אויפֿן טייך״.

ביז דעם אָנהויב פֿון די דרייסיקער יאָרן פֿון דעם יאָרהונדערט, פֿלעגן זיך די ווייבער באָדן באַזונדער (נעבן פּאַראָם) און די מענער באַזונדער (אויפֿן וויגאָן) — אָן באָדע־קאָסטיומען, אָט אַזוי ווי גאָט האָט באַשאַפֿן... אָבער אין די שפּעטערדיקע יאָרן, ספּעציעל נאָכן אויפֿבויען דעם נייעם בריק, האָט מען זיך געגומען באָדן נעבן דעם בריק, ווי אויך אין „הויף״, פֿאַרשטייט זיך, שוין אין באָדע־קאָסטיומען.

מ׳פֿלעגט שפּרינגען פֿון ברעג אין וואַסער, אָדער פֿון די אַדורכפֿאָרנדיקע פֿליטן. אָפּטמאָל פֿלעגט מען באָרגן ביי אַ פּויער אַ לאָדקע און קאַטייען זיך אויפֿן טייך. אין די לעצטע יאָרן זיינען שוין געווען עטלעכע קאַיאַקן. דער הויפּט־קאַיאַק האָט געהערט צו נחמן באַראַנטשיק, און אָט אויף דעם איינציקן קאַיאַק האָט זיך אויסגעשולט אַ דור פֿון קאַיאַק־ספּאָרטלער...

אויך דאָס מערהייט מיידלעך האָט זיך אין די לעצטע יאָרן „געקאַיאַקעוועט״ און געקענט שווימען.

אויפן פאַראָם

לייכט-אַטלעטיק

די ספּאָרט־פאַרמעסטונגען אין לייכט־אַטלעטיק אין און צווישן די פּוילישע און יידישע שול, פלעגן סטימולירן דאָס פאַרנעמען זיך מיט די פאַרשידענע לייכט־אַטלע־טישע ספּאָרטן (לויפן, שפּרינגען אאַ״וו). אָבער קיין ספּעציעלע איבונגען אָדער ספּאָרט־גרופּעס אין דעם געביט, זיינען ניט אַנשטאַנען.

די יוגנט האָט געצויגן בעיקר דאָס פרייע שפּילן אין פּילקע (באָל).

נעץ-באל און פוטבאל

יעדן זומער, פאַרנאַכט, פלעגט מען הינטער די קראָמען שפּילן נעץ־באָל. ס׳רוב פלעגן פאָרקומען פאַרמעסטונגען צווישן יידן און קריסטן.. די לעצטע יאָרן פאַרן קריג, האָבן די יידן געהאַט אַ גאַנץ גוטע מאַנשאַפט.

איך געדענק אין בעליצע צוויי מאַנשאַפטן אין פוטבאָל: איינע, אין אָנהויב פון די דרייסיקער יאָרן; די צווייטע, אין די לעצטע יאָרן פאַרן קריג. אין דער ערשטער מאַנ־שאַפט האָבן זיך באַטייליקט: יעקב גאַלינסקי, אליהו מיליקאָווסקי און אַנדערע. אין דער צווייטער — לייבע, יונה און בערעלע אָזשעכאָווסקי, פּרץ זעליקאָווסקי, נחום סטאַצקי, חיים זעליקאָווסקי, אשר מאַיעווסקי, יעקב קרעמען, זרח קרעמען א״אַ.

איך געדענק אונדזערע פאַרמעסטונגען אין זשעטל (געוווּנען 2:1), אין זשאַלודאָק (געוווּנען 2:0) און אין וואָסילישאָק (פאַרשפּילט 5:0).

ווינטער־ספּאָרט

פון גאָר אַמאָליקע צייטן, פלעגן די שטעטלדיקע קינדער זיך שליטלען אויף פּרימי־טיווע שליטלעך און זיך גליטשן אויף קאָנקעס (ס׳רוב הילצערנע, אונטערגעשמידט מיט אַן אייזן־הענטל פון אַן עמער).

שפּעטער זיינען שוין געווען געקויפטע ספּאָרט־שליטלעך און „אמתע" אייזערנע קאָנקעס (אין דעם ספּאָרט פלעגן זיך אויסצייכענען די ברידער יעקב און זרח קרעמען).

ציקליסטיק

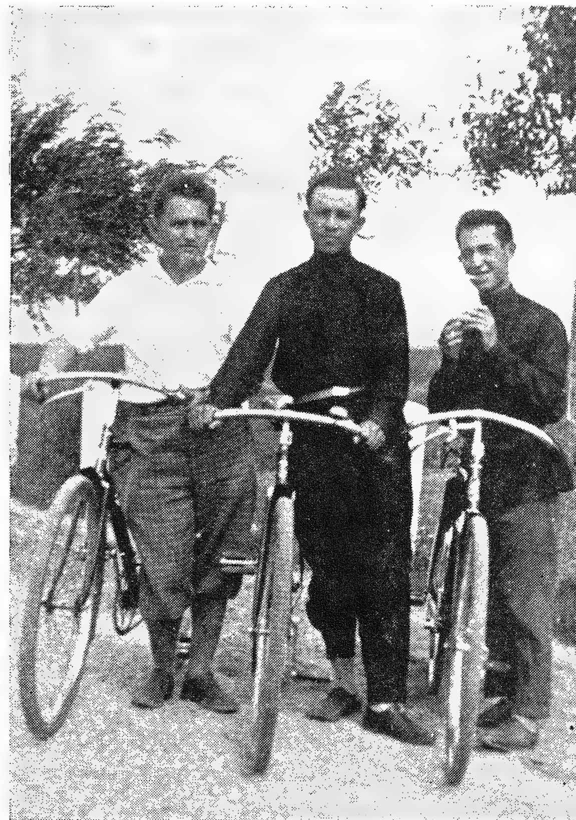
פון די ערשטע ציקליסטן אין בעליצע איז געווען אשר גורוויטש. ער האָט זיך אַזוי איינגעאיבט אין פאָרן אויף אַ ראָווער, אַז ער פלעגט צופאָרן מיט אַן עמער צום ברונעם, און אָנשעפּן וואַסער ניט אַראָפּגייענדיק פונעם ראָווער, און אַזוי אויך ברענגען דעם פולן עמער מיט וואַסער אַהיים. שפּעטער האָט ער אָנגעהויבן פאָרן „פאַרקערט", דאָס הייסט מיטן רוקן צום רודער און אויך „פאַרקערטערהייט" מאַכן דאָס זעלבע מיטן עמער וואַסער און ברענגען אים אַ פולן אַהיים. ער פלעגט זיך אויך אָנהאַלטן ביי אַן אויטאָ און אַזוי נאָכפאָרן אַזש ביז לידע, איינמאָל האָט ער זיך ביי אַזאַ נסיעה גוט צעקאַ־לעטשעט אָבער דאָך ווידער פאָרגעזעצט זיינע „קונצן" מיטן ראָווער.

מיט אַ קאַיאַק איבערן ניעמאַן

איינער פון די ערשטע ראָווערניסטן איז אויך געווען דב גראָדזענסקי, ער האָט אויך געלערנט אַנדערע פאָרן אויף זיין ראָווער. נאָך זיין עולה־זיין קיין ארץ־ישראל, האָבן אַלץ מער יוגנטלעכע געקויפט ראָווערן. אין די לעצטע יאָרן פאַרן קריג, איז שוין דאָס גאַנצע שטעטל געווען „מאָטאָריזירט" — ס'איז כמעט ניט געווען קיין יידישע שטוב אָן אַ ראָווער... אויף די שאָסייען קיין לידע, זשעטל און זשאַלודאָק, האָט מען געקענט טרעפן טאָג־טעגלעך פיל יוגנטלעכע פון בעליצע רייטן אויף אייגענע ראָווערן.

און צום סוף, קען מען דאָ אויך דערמאָנען די פייערלעשער, וואָס זייערע איבונגען און פאַרמעסטונגען זיינען אין אַ געוויסער מאָס באַטראַכט געוואָרן אַלס ספּאָרט־אימפּרע־זעס. די דאָזיקע פלעגן צוציען די יוגנט און אויך דערביי אַנטוויקלען זייערע פיזישע כוחות.

אַ „טראָיקע" ציקליסטן (פון לינקס): פּ. סאָוויצקי, מ. שימאָנאָוויטש, מ. יאָסינאָווסקי

אַ גרופּע יוגנטלעכע
אינעם „אַטעליע" פון שטעטלדיקן „פאָטאָגראַפטשיק"

יוגנטלעכע אין אַ שבת־ווינטער...

חלק שלישי
דריטער טייל

שואה ונקם
אומקום און נקמה

חלק שלישי / דריטער טייל

התוכן / אינהאלט

*

לזכור!

לזכור. עד אחרית הדורות, עד קץ הימים.
לזכור את מפלת הצדק ואת מות הרחמים.
את חשכת השנים, שבהן חגגו הזדון והטירוף נצחון עקוב־דם.
את שאננות־הנפש של עולם ערל־לב.

כל יבבה וכל אגל־זיעה; כל דמעה וכל זעקה חנוקה.
כל בור־רצח וכל קרון־רעל; כל מחנה־יאוש וכל תנור־בשר־אדם.
כל המוני־ההמונות שנצודו ונכלאו וגורשו אל קץ־הקיום ואל חדלון החיים.
כל לב שנחרד וכל שערה שנסתמרה; כל גרון שצרח וכל אגרוף שנקמץ.

לזכור את האימה שאין לתארה, ואת היאוש העמוק מתהום.
את הגבורה שצמחה בשדה־האבדון, ואת הזעם הקדוש שהצית לבבות.
את היאוש שנהפך לחרב חדה, ואת שיני־השנאה של נידונים־למוות,
שננעצו בצווארי־מרצחים.
את „שמע־ישראל" של נופחי נשמתם על־לא־עוול.

והמית אומרי „קדיש" על מותה של אומה.

(א. שלונסקי)

הרב ראובן פיין

אבי־מורי הרה״ג ר׳ שבתאי פיין זצללה״ה

אבי־מורי, הגאון והצדיק זצללה׳ה הי״ד, נולד בסלובודקה, פרבר העיר קובנה שעל הגדה השניה של הנהר וילי.

שנת הולדתו אינה ידועה לי, אולם ידוע לי, שהוא התיצב לצבא בשנת תרע״ה (1915), היינו, בקיץ האחרון שלפני נסיגת הרוסים משטחי ליטה ורוסיה־הלבנה־המערבית. ייתכן גם שהוא התיצב אז לצבא, בפעם השניה.

אבי זצ״ל היה בנו בכורו של אביו, הגאון האמתי, רבה של סלונים, שטרם כיהן אז ברבנות. סבי למד אז בעיר מינסק, והיה יוצא ונכנס אצל הגאון „הגדול" ממינסק. גאון זה הציע לאנשי העיירה פיעסוצ׳נה שעל יד סלוצק (על יד מקורות הנהר נימאן) שיקבלו את סבי כרב לעדתם. בגיל צעיר עבר איפוא אבי עם הוריו לעיירה פיעסוצ׳נה, ומשם — לאחר זמן קצר — לעיר קיפישוק, שהיתה עיר חשובה בליטה הקובנאית. בגיל חמש־עשרה נסע אבי ללמוד לישיבת וולוז׳ין, (היא נפתחה אז מחדש, לאחר שהיתה סגורה במשך תקופה ידועה בגזירת הממשלה הצארית ובהלשנת משכילים מתבוללים שלא לומדים בחדרים ובישיבה את השפה הרוסית).

לאחר זמן, עבר אבי ללמוד בישיבת סלובודקה. משם עבר ללמוד אצל הגאון האמיתי והגדול בדורו ר׳ יצחק יעקב רבינוביץ, המכונה בפי־כל: ר׳ איצל מפוניבז׳ (משום שכיהן כרבה של העיר פוניבז׳). גאון זה היה גם רבו של סבי בצעירותו, בישיבת סלובודקה, שם היו לומדים בחירי בני הישיבות והיו מוחזקים על ידי הברון גינזבורג. אצל ר׳ איצל קיבל אבי את דרכו בלמוד, ומשם יצא שמו כלמדן גדול עד למאוד.

לאחר שהתיצב אבא לצבא, היה נאלץ להסתתר בתחום העיר וילנה עד שהרוסים נסוגו מן העיר. בגלל זה נבצר היה מאבי להצטרף להמוני־בני־הישיבות שנדדו יחד עם רבותיהם לרוסיה הפנימית, וזמן די ארוך היה לומד לבדו בעיר וילנה או אושמינה (בה כיהן אז סבי כרב).

בביתנו ראיתי עדיין את מנורת־הנפט הזעירה — אותה קראו בשעתה בשם „קופטשיך" — שלאורה הוא למד זמן ממושך.

3 דורות רבנים

הרה״ג ר׳ יהודה־לייב פיין זצללה״ה (רבה של סלונים)

הרה״ג ר׳ שבתאי פיין זצללה״ה

הרב ר׳ ראובן פיין יבלח״א

מצב זה נמשך עד כריתת „שלום״ בבריסק דליטא. בעת ההוא התחילו להגיע מרוסיה הרבה תלמידי־ישיבות ובערים שונות נוסדו מחדש מקומות של לימוד התורה, או כפי שקראו להם „קיבוצים״. „קיבוץ״ כזה נוסד גם כן בעיר ביאליסטוק, ואבי עבר לשם ללמוד.

בביאליסטוק, הציעו לו, זמן קצר לאחר המלחמה, את השידוך עם אמי־מורתי סירל־יענטה ע״ה הי״ד ועברה אליו החזקה על הרבנות של העיירה נארבה, שע״י ביאליסטוק. לאחר ארבע שנות כהונה ברבנות בעיירה זו, מקום בו נולדתי אני ואחותי הבכירה דבורה־הנא ע״ה הי״ד, עבר אבי לרבנות של בליצה, שם נולד אחר־כך אחי הצעיר יעקב־אלי׳ ע״ה הי״ד.

כידוע לכולם, נשא אבי מורי הגאון והצדיק זצללה״ה על שכמו את כהונת הרבנות באחריות גדולה, היה מעורה בחיי הצבור. יסד חברה ש״ס ומשניות, דאג להחזקת בית־הספר, והיה מופיע בפני השלטונות בהשתדלויות שונות למען הכלל.

זמן קצר לפני המלחמה העביר אבי זצ״ל חלק מכתביו וחידושיו על הש״ס ועל הרמב״ם לדפוס בעיר בילגורי שע״י לובלין, וכשהספר צריך היה לצאת לאור, פרצה המלחמה הנוראה שהשמידה את הכל. שמו של הספר צריך היה להיות: „עונג־שבת״. זכיתי והצלחתי להציל כמעט כל מה שהיה מסודר לדפוס ובעז״ה הדפסתי, לפני שנים מעטות, את הספר, בארצנו הקדושה.

אני עצמי עזבתי את בליצה מיד לאחר שמחת־תורה ת״ש והגעתי לווילנה. קורות העיירה בליצה וגורל יהודיה היקרים ידועים לי איפא רק מפי השמועה. ת.נ.צ.ב.ה.

א. מ. סוויצקי

זקן שחזונו־חלומו נתקיים

זקן היה ר׳ חיים־נח ז״ל בכל המובנים: זקן ובא־בימים היה במותו על מיטתו בגיטו לידה, בגיל 75 שנה; זקן היה גם במובן „חכם״ — כי „זקן״ היה ר׳ חיים־נח כל ימי־חייו הארוכים, המלאים והמעניינים — במחשבותיו, במעשיו, בהנהגתו היום־יומית, וביחוד באהבתו ובפעילותו למען „חיבת־ציון״ ולמען הציונות.

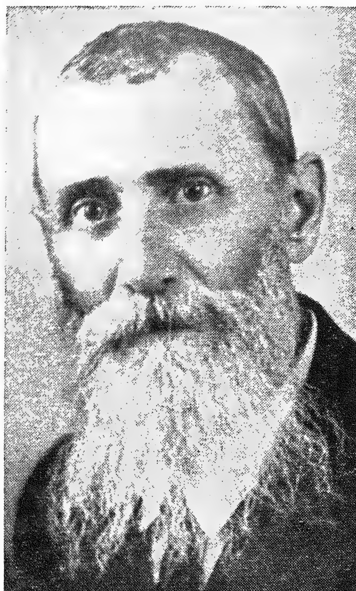
כמקובל בימים ההם, היה אף הוא מחובשי בית־המדרש (בלידא שם נולד). אבל עוד בצעירותו הרגיש חיבה מיוחדת לספרי הנביאים, התחיל יום־יום ללמוד פרקים אחדים מהתנ״ך וביחוד קרא בהערצה רבה את דברי־הנחמה של נביאינו הגדולים. מדבריהם שאב את אמונותו ותקוותו, כי יבוא היום וגם עמו ישוב לארצו ויבנה שוב את מולדתו המחודשת בארצנו המובטחת.

בהיותו ר׳ חיים־נח בחור צעיר, הביא אותו ר׳ שמואל שעכטמן ז״ל (מוניע קארפלס) לביתו בכפר ניטעצע, ללמד ולחנך את בניו ובנותיו. לאחר כמה שנים נשא ר׳ חיים־נח לו לאשה את הבתולה המהוללה: מרת רחל, הבת של ר׳ משה יענטעס (קפלן) מבליצה. כאן הוא פתח לו „חדר מתוקן״ ובזמן קצר רכש לו שם של מחנך בחסד, קיבל תלמידים „מבתים־טובים״ ומעבודת ההוראה התפרנס בכבוד ומצא בה גם סיפוק רוחני ונפשי.

ר׳ חיים־נח הכניס אווירה הדשה ונעימה ב„חדר המתוקן״. ראשית, הוא היה פונה אל תלמידיו בסבר פנים יפות, בחיבה ובאהבה, ולא בצעקות ובהכאות, כמקובל אז אצל רוב המלמדים, בזה הוא קנה את לב התלמידים שחיבבו והעריצו אותו כל ימי־חייהם. שנית, הוסיף הוא ללימודים המקובלים גם את לימוד השפה העברית, הוא לא רק לימד אותה הוא גם חינך באמצעותה את תלמידיו לדבקות במסורת, להכרה לאומית, וביחוד לאהבת המולדת השוממה הקמה לתחיה.

ר׳ חיים־נח לא הסתפק ב„חדר מתוקן״ שסידר בעיירתו, הוא ביקר בערים אחרות כדי לארגן גם שמה „חדרים מתוקנים״ כדוגמת חדרו. הוא הגיע עד לעיר שעדליץ שבפולין, שם עשה כמה שנים בחינוך ובאירגון „חדרים מתוקנים״. בשעותיו הפנויות

מעבודתו הקשה, היה מנהל תעמולה עבור רעיון „חיבת־ציון", רעיון אהוב וחביב עליו ובכל מקום הלהיב בנאומיו את שומעיו וביחוד את הנוער לעבוד למען ארץ־ישראל והציונות, בהשאירו אגודה מאורגנת בכל מקום.

ר׳ חיים־נח קמינצקי

מובן, שלא חסרו גם בימים ההם מתנגדים לרעיון של שיבת־ציון, מהם טענו שזאת לא לפי האמונה והמסורת ואסור „לדחוק את הקץ" אלא לחכות באמונה שלמה לביאת המשיח, ורק הוא יגאלינו מן הגלות המרה וישיב אותנו לארץ המובטחה מה׳ לאבותינו. אבל ר׳ חיים־נח לא חת ולא כחד מהם — באמונתו התמימה שאכן כבר התעוררה השכינה להשיב בניה הנידחים לגבולם ובהתלהבותו הסוערת היה מבטל את כל טענותיהם וממשיך בעבודתו הקדושה למען „אתחלתא דגאולה" עד בא משיח צדקנו.

עוד מלפני יותר משישים שנה היתה כבר אגודת „חיבת־ציון" בעיירתנו. בראשה עמדו שלושה מחשובי העיירה: ר׳ נחמן שאבשינסקי זצ"ל — יושב־ראש הוועד; ר׳ חיים־נח קמינצקי ז"ל — מזכיר; ר׳ מיכאל לעפקובסקי ז"ל — גזבר. התעמולה למען הרעיון של „שיבת־ציון" בעיירה נעשתה ע"י שיעורים ונאומים בבית־המדרש, ור׳ חיים־נח היה הרוח החיה בתעמולה זו. גם את העבודה „השחורה" היה הוא עושה: היה רוכש חברים שיקנו „אקציעס" ובולים שהוציאה אגודת „חיבת־ציון" למען התישבות בא"י. שמעתי כמה פעמים מפיו, שאפילו נשפי־ריקודים („טאנצאוואלנע־ווערשערס")

היה מסדר למטרות אלו בחנוכה בבית־המרזח של ר׳ יעקב באראנצ׳יק ז״ל (יענקל צינקעס) ושאפילו ר׳ נחמן היה בא לנשף (הוא היה מוסיף: „מובן, שר׳ נחמן ישב בחדר מיוחד״).

חוץ מעבודתו החינוכית ופעילותו למען הציונות היה עוסק גם בכל צרכי העיירה ועליו אפשר לומר, שהיה אחד מהעוסקים בצרכי ציבור באמונה. הוא אירגן את החברות „ביקור חולים״ ו„לינת־הצדק״, סידר גמ״ח עירוני לנצרכים להלוואה, בלי ריבית. אחרי מלחמת־העולם הראשונה סידר וניהל את הבנק העממי שפעל בעזרת חברת „יעקאפא״ בווילנה (הוא ניהל את הבנק עד שבאו הסובייטים בשנת 1939 וסגרו אותו).

בפרוץ המלחמה בין הנאצים והסובייטים (1941), היה ר׳ חיים־נח במבוכה רבה. הוא היה מתהלך אנה־ואנה בביתו, שקוע ברעיונותיו, מפעם־לפעם קם ומתחיל לדבר בקול עצוב: „מה יהיה עכשו? מה ילד יום? אל אלוקי־ישראל, איך יוכלו בני־עמך לעמוד בגזרות הרעות והצרות הנוראות המתרחשות ובאות עליהם?״ אבל, לאחר כמה שעות, כאשר רבים מבני־העיירה באו לשאול את עצתו, אם כדאי לעזוב את המקום ולברוח יחד עם הצבא הסובייטי אל מרכזי רוסיה הגדולה והרחבה, התעורר בו רוחו, עיניו החלו נוצצות כתמיד, ובהחלטיות אמר: — „אני חושב, שיותר טוב שכל אחד ישאר על מקומו; מן הנסיון של מלחמת־העולם הראשונה למדתי, שמי שלא עזב את מקומו היה במצב יותר טוב מאלה שברחו לרוסיה; הם נתגלגלו למקומות זרים והיו הראשונים שנפגעו מן המגפות השונות שפרצו אז ומן הרעב הנורא ששרר שם״.

כן, זקן תמים זה, לא היה יכול להאמין ולהעלות על הדעת, שיקום שונא נורא כזה על עמו וישמידו עד היסוד, מנער עד זקן, נשים וטף, באכזריות כזאת שאין דוגמתה בהיסטוריה האנושית.

אכן, כבר ביום הראשון לכניסתם של הזדים באש־ובדם אל העיירה, נוכח הישיש בטעותו. הוא ראה במו־עיניו, כיצד חיילים גרמנים רצים כמטורפים ומציתים בית אחרי בית, רובם בתים שנבנו בעמל־דורות ועברו בירושה מאבות אל בנים, על לא עול ולא חמס בידי הבונים. ימים ספורים לאחר מכן, היה עד למעשה שוד וחמס אחר: פתאום התפרצה קבוצה של נאצים אל תוך העיירה, הם התרוצצו ברחוב בצעקות ובזילזולים. לבסוף תפסו שני אנשים תמימים וישרים (את ר׳ חיים־יצחק קרעמען ואת פייווע בן משה־דויד סטוצקי הי״ד), נתנו להם סל גדול וציוו עליהם ללכת אל היהודים „הארורים״ ולאסוף ביצים, ואם לא יקיימו את הפקודה — ימיתו אותם ככלבים. זכורני, שבשעה זו התגבר הישיש ויצא מביתו אל הסימטה היחידה שניצלה מן השריפה, שמה התאספו כל אנשי העיירה. הוא פסע בסימטה, הנה והנה וקרא:— „יידן, גיט אוועק וויפל אייער איר האט אין שטוב; טראכט ניט איצט וועגן זיך און וועגן אייערע קינדערלעך; מיר שטייען אצינד אזוי ווי אונדזערע עלטערן אמאל פאר דער מצווה פון פדיון־שבועיים; גיט אפ וויפל אייער איר האט אין הויז; לייזט אויס אונדזערע טייערע צוויי ברידער

פון די מערדערס". מובן, שבעקבות קריאתו זו, מסר כל אחד את כל הביצים שהיו בביתו לפדיון השבויים, וכך בזמן קצר הסל נתמלא ביצים.

אולם, סיומו המר של המקרה עצמו דיכא את הישיש עוד יותר. כי כאשר הביאו השניים את סל־הביצים אל הרוצחים, לקחו מהם את הביצים ואחר־כך ציוו עליהם לעלות על אוטו־משא והובילום אל מחוץ לעיירה. תחילה, לא ידע אף אחד לאן הם נעלמו, אבל אחרי כמה ימים באו איכרים מהכפר מיסילוביץ וסיפרו שהשודדים הרגו אותם וקברום בקרבת הכפר. כששמע ר׳ חיים־נח על הנבלה הזאת, הרכין כאבל את ראשו, נאנח אנחה שוברת את הלב ואמר:— „אבדנו, כולנו אבדנו".

לאחר הפוגה קלה, שוב התנפלו נאצים על העיירה, הקיפו את הרובע היהודי והתחילו לתפוס אנשים לעבודה. הם אספו באותו „יום שחור" שלושים וששה יהודים, ביניהם רב הקהילה הרב הגאון ר׳ שבתי פיין הי"ד, הביאים אל מגרש סמוך לבית־הקברות הפראבוסלבי, שם עינו אותם בעינויים שונים ומשונים, אח"כ הכריחום לחפור קבר לעצמם וירו בהם ליד אותו בור. מקרה זה שבר את ר׳ חיים־נח לגמרי, כי בין השלושים וששה היה גם בן הזקונים שלו — יצחק. ככה נשארו ר׳ חיים־נח ואשתו גיטל שכולים מבנם הצעיר לימים. צערו זה היה קשה מנשוא, כי הרוצחים התעללו בקרבנותיהם ובמשך כמה שבועות לא הרשו להעביר את הקדושים לקבר ישראל.

באותו זמן, בראש־השנה כודרו מנינים בבית אבי ובבית ר׳ יוסף וולקוביסקי, והתפילות של „הימים־הנוראים" היו השנה יותר „נוראות". כל אחד הרגיש בלבו, שהתפילות הפעם מדברות אליו, לגורלו ולגורל בני־משפחתו. כשנאמרה התפילה „ונתנה־תוקף": — מי לחיים ומי למות, מי בקיצו ומי לא בקיצו, מי באש ומי במים — היו האותיות של מלים אלה מחטים שדקרו בגופי האומרים אותן. לכל אחד נקרה במוחו השאלה — מי יודע, באיזו מיתה, אצטרך השנה לקדש את השם?

סיפר לי הבחור התלמיד־חכם ליפמן בן ר׳ דב רודמינר הכהן: „במנין שבביתו של ר׳ יוסף וולקוביסקי עבר לפני התיבה ר׳ חיים־נח, ומימי לא שמעתי השתפכות־נפש כזאת. בצחות לשונו ביאר כל מילה שבתפילות, בכמה מהן הרים ידיו למעלה וטען כלפי שמיא. כשבא ר׳ חיים־נח לתפילה הידועה (ב„שחרית") „כלה אל תעש לשארית בני־מלך", התחיל בהתלהבות לטעון: — אב הרחמן, אם אבינו אתה, איך אתה יכול לשבת בשקט על כסא כבודך ולהביט על מעשי הטמאים בבני־עמך? האם אתה באמת רוצה חס־ושלום לכלות את שארית עמך? ואם מלכנו אתה, איזה מלך תהיה בעיני כל עמי עולמך, אם תתן לזדים לעשות כלה לשארית בני־מלך? וכשהגיע ל„פדם היום מדין גמור מלחייבם מלך", הרים קול אדיר והמשיך לטעון: רבונו של עולם — היום! היום! ורק היום! דע לך, כי מחר יכול להיות מאוחר...

ביום שני של ראש־השנה תשכ"ב, אחר הצהרים, נתפשטה שמועה ברובע היהודי, שהרשעים הרשו להעביר את הגופות של קדושי הל"ו לקבר־אבות. הלכנו כולנו עם

סדר פסח בביתו של ר׳ חיים־נח קמינצקי (שנתיים לפני השואה)

מעדרים לבית־הקברות לכרות קבר־אחים ליקירינו. זכורני, שמצאתי כבר שם את ר׳ חיים־נח. כשראני, פתח את זרועות ידיו נגדי ואמר: „קומט, העלפט מיר גראבן א קבר פאר מיין איטשקען״...

התחלנו לחפור את הקבר המשותף והנה בא מישהו והודיע, שהרוצחים אינם מרשים להעביר את הקדושים לבית־הקברות ועלינו לעזוב תיכף־ומיד את בית־העלמין. כפופי־ראש ודוויי־לב שבנו מיואשים לרובע היהודי.

בערב יום־כיפור הלכתי דרך הגינות לבקר את ר׳ חיים־נח, שהיה בביתו של ר׳ ישראל הלפרין. מצאתי אותו שבור ורצוץ. זקן כפוף ומיואש. תחילה דיבר בקול עצוב וחרישי על צרותיו הפרטיות ועל הגזרות הנוראות שנשפכו על כל עמו. אולם פתאום הפסיק שיחתו, אחרי דקות אחדות התעורר, קם והתיישר במלוא קומתו ובהתלהבות עזה אמר: תדע לך, על אף שהמצב נורא ואיום, בכל זאת אינני מתיאש. גם כיום מאמין אני באמונה שלמה באימרה „עם ישראל חי וקיים״. כן, הם יכולים להרוג אותי ואת אשתי, אבל אל בתי שולמית ובני יששכר בארץ־ישראל הם לא יגיעו. איני יודע, אם אזכה אני לראות במפלתם של רוצחי עמי, אבל רואה אני ברורות, שסוף־סוף תבוא השואה לקיצה, הזעם יעבור ואחדים מאתנו יזכו לראות בבושתם של שונאינו וגם בתקומת מלוכה יהודית בארץ־אבותנו. — ככה דיבר והאמין זקן־חכם זה אפילו בשעה שחרב חדה היתה מונחת על צווארו של עמו הגוסס.

עם כתיבת שורות אלו בישראל המשוחררת והריבונית, לזכרו של זקן־חכם יהודי זה, שומע אני את צליל קולו באוזני: „כן, הם יכולים להרוג אותי ואת אשתי, אבל אל בתי שולמית ובני יששכר בארץ־ישראל הם לא יגיעו", ורואה אני במו עיני כיצד נתקיימו דבריו הנבואיים של ר' חיים־נח ז"ל.

כשרואה אני היום את בני־משפחתו החשובים בישראל, כולם מעורים בחיי הארץ הקמה לתחיה, ביחוד נכדו עזריאל הצעיר, החביב והנעים בקיבוץ מגל, העומד לשמור על גבולות ישראל הקדושה, שעליה חזה־חלם סבו ר' חיים־נח, מרגיש אני שמחה בלבי, שהשלשלת הקדושה אשר חושלה בדם־ואש לבו של הסבא הגדול, לא נפסקה.

כן, אנו עדים כיום, שחזונו־חלומו של ר' חיים־נח נתקיים.

יהי זכרו של זקן־חכם זה — ברוך.

הבת שולמית קמינצקי על קברה של האם (בשנת 1938)

הבן עזריאל קמינצקי

שלמה שילוביצקי

מורשת בית אבותי

אבי־מורי הג׳ הצדיק ר׳ בן־ציון שילוביצקי זצוק״ל נולד בשנת תרמ״ה בעיר סלונים, לאביו ר׳ אליעזר ולאמו מרת חסיה. אביו היה מבעלי־הבתים החשובים שבעיר, איש תם וישר, שהתפרנס מיגיע כפיו, ירא שמים וקובע עתים לתורה.

עוד משחר ילדותו התבלט אבא ז״ל במידותיו התרומיות ובשקידתו הגדולה בלימוד תורה. היה משכמו ומעלה גבוה מכל בני גילו, ובגיל 15 קיים בנפשו „הווה גולה למקום תורה" ונסע לישיבת סלובודקה המפורסמת, שעמדה תחת הנהגתו הרוחנית של מרן הגה״צ ר׳ נתן־צבי פינקל זצ״ל, הידוע בכינוי „הסבא מסלובודקה".

כאשר הגיע לגיל העשרים, אחרי שמלא כרסו בש״ס ופוסקים, עבר אבא לבית „התלמוד הגדול" בעיר קלם שבליטה, מיסודו של ה„סבא מקלם" מרן ר׳ שמחה־זיסל ברוידא זצ״ל. „בית־התלמוד" בקלם, שבו למד אבי עד לנשואיו ושם עוצבה אישיותו, מלבד שהתלמידים שם התאמצו לרכוש ידיעות מקסימליות בש״ס ופוסקים, המגמה העיקרית של ישיבה זו היתה השתלמות אישית. לשם השתלמות זו, ייחדו טיפול אינדיבידואלי ע״י גדולי המחשבה ומוסר היהדות (שבראשם עמד „הסבא מקלם") וכל שנעשה שם היה מכוון למטרה זו והמוסד הפך לבית־מדרש גבוה של התעלות רוחנית. לצורך מגמה זו הקפידו מאד בבחירת הרמה המוסרית של התלמידים, מי שהתדפק על דלתות הישיבה היה נאלץ לעבור ביקורת יסודית וחקירה מדוקדקת ורק יחידי סגולה זכו להתקבל.

אבא ז״ל עבר את הבחינה בהצטיינות, נתקבל בבית־התלמוד הנ״ל והושפע הרבה מרוח ישיבה זו, עלה ונתעלה במעלות התורה והיראה ונחשב בין המצויינים שם. מענין לציין, שבספר „תנועת המוסר" (כרך ב׳), שחיבר הרב דב כ״ץ, מובא מכתב משנת תרס״ח, שנכתב ע״י קבוצת תלמידים ותיקים של בית־התלמוד ונשלח לארץ־ישראל לר׳ לייב ברוידא ז״ל, כי ישפיע על בנו ר׳ צבי ברוידא, שהיה חתנו של ר׳ שמחה זיסל, לחזור לקלם להמשיך בהנהלה הרוחנית של בית־התלמוד במקום חותנו (אחרי פטירתו); על המכתב היה חתום גם אבי־מורי ז״ל.

בשנת תרס״ט בא אבי בברית־הנשואים עם בתו של מרן ר׳ שלמה שלומוביץ מהעיירה בליצה, היא אמי הרבנית הצדקנית מרת בתיה גלה הי״ד. סבי זה היה מופלג בתורה ויראה, תורתו היתה אומנותו, ביתו היה דירת־ארעי ובית־המדרש דירת־קבע, חסיד וענו אהוב על הבריות, רחים ומוקיר רבנן. היה נזהר מאד בכבודו של כל אדם, מרביץ תורה ברבים ומלמד תורה לתשב״ר שלא על מנת לקבל פרס. מעולם לא חס על כבודו, על טרחתו ועל ממונו לעזור ולגמול חסד עם הזולת כמיטב יכולתו. אשתו שיינה־רייזל ז״ל, הסבתא שלי, היתה אשת־חיל ויראת־אלוקים, השתדלה בכל כוחה שבעלה לא יופרע מתלמוד תורה ומעיסוקיו בקודש, משום כך העמיסה על עצמה את עול הפרנסה. נולדו להם שני בנים ושתי בנות: הבנים — ר׳ דב־צבי, הבכור, שהיה שו״ב בעיירה דיבנישוק, מחוז וילנא, אחרי מלחמת־העולם הראשונה היגר לארה״ב, ובמקומו נתקבל אחיו הצעיר ר׳ אברהם־נח ז״ל בתור שו״ב בדיבנישוק; הבנות — אמי ואחותה שרה־פייגל — אשר סבי וסבתי השתדלו בכל מאודם להשיאן לתלמידי חכמים.

משפחת ר׳ שלמה שלומוביץ („שלמה דער מלמד״)

למגינת־לב המשפחה, הסבא לא זכה להיות בחתונת ילדיו, הוא נפטר בשם טוב ביום ד׳ מנחם־אב שנת תרס״ז בבליצה והוספד ע״י הרבנים הגאונים מהעיר והסביבה. אמא סיפרה לנו אודות התמסרותו של סבי ר׳ שלמה ז״ל לחינוך הילדים, עוד בילדותם היה שם לב לכל הליכותיהם, תוהה על מידותיהם הנפשיות בעודם בגיל צעיר מאד, והשתמש בכל כשרונותיו הפדגוגיים להדריכם בדרך הישרה. ואין פלא, כי צאצאיו הלכו בעקבותיו ונעשו לאנשי־מעלה: דודי הרב דב־צבי שלומוביץ שליט״א שבארה״ב, כל מי שהכירו יעיד עליו, כי הוא אציל־נפש מופלא, המשמש לסמל ולמופת לעליונות האדם.

סבתי, שהיתה נין ונכד לבעל ה„חיי־אדם״ נפטרה בשם טוב בליל שבת קודש, ערב ראש חודש אייר שנת תרע״ז, אחרי שהדליקה נרות־שבת בביתה בבליצה — פרחה נשמתה.

אמא ז״ל התבלטה עוד בצעירותה במידותיה הנאות, היה לה כשרון מיוחד להתחבב על הבריות. פקחותה וידיעתה המרובה בהוויות העולם הביאו אל ביתנו את השכנות, בין מבני־ברית ובין שאינן מבני־ברית, ליטול ממנה עצה ותושיה, והיא היתה מתעמקת בעניניהן ומשיאה להן עצות שהיו קולעות למטרה. כן הצטיינה במידות החסד, עזרה לכל קשה־יום והושיטה סעד לאביונים ועניים.

אחרי נשואיו, החליט אבא, שלא לעשות תורתו קרדום לחפור בה אלא להתפרנס מיגיע כפיו. בתקופה הראשונה עסק במסחר התבואה, אחרי שלא ראה ברכה רבה בעסק זה ניסה לייצר משקאות חריפים יחד עם ר׳ שמואל־יוסף איצקוביץ ז״ל ור׳ יעקב קוטלרסקי ובנו משה אלקה מלידה. גם בזה לא הצליח ופתח בית־חרושת לייצור סבון, ברם, המזל לא האיר לו פנים והפסיד כל כספו. היו ימים שלא היתה בבית פרוטה לפורטה, האמא היתה חולה וסבלה ממיחושים שונים ולא יכלה לעזור בפרנסת הבית, ולולא התמיכה הכספית שהושיט למשפחתנו אח אמי, ר׳ דב־צבי שלומוביץ שליט״א מארצות־הברית בתקופות הקשות האלה, היה מצב הבית קשה שבעתיים. ברם, כל זה לא פגע באבא במאומה, בשלוות נפשו ובבטחונו בה׳ — מנוחת הנפש וסבלנותו היו ראויים לציון, ובמקרים הטרופים ביותר לא ראו עליו שום התרגשות או בהילות, תמיד היה נתון בשקט נפשי ובשלווה תוך צלילות מחשבה ויישוב־דעת מלא. וסיפר אבי שבמלחמת־העולם הראשונה, בנסעו פעם עם אחד מבעלי־הבתים החשובים לעיר סלונים, הגרמנים תפשו אותם בדרך, האשימו אותם בהברחות, אסרו אותם בבית־הכלא בסלונים, ונאמר להם שיעמידו אותם בפני משפט־צבאי ואף קבעו תאריך למשפט (היה צפוי להם משפט מוות). חברו נשבר מהר מאד, אבל אבי בטח בה׳ ביתר שאת, ישועת ה׳ כהרף עין וחלילה ליפול לידי שמץ של יאוש. למחרת בבוקר,שמע כעין „בת קול״ שחוזרת על עצמה ואומרת וקוראת: ר׳ בן־ציון, באתי להודיעך בשם הרב של סלונים, שביקשני למסור לך ולחברך, שזכינו לפדות אתכם בעז״ה ועוד היום תצאו לחופש. וכך היה הדבר.

אבי מעודו לא הוציא אנחה מליבו, גם בימי חליו ובסבלו, כי רצה למנוע צער מבני־

הבית והתאמץ שלא יכירו עליו מאומה. אבי השתתף תמיד בצער הזולת, עזר ועודד כמיטב יכולתו בבחינת „אנכי עמו בצרה". הנקודה המרכזית שבאשיותו היתה האמונה ועל ציריה הסתובבו כל פעולותיו והליכות חייו. הוא ראה באמונה את יסוד־היסודות אשר על פיו ישק כל אדם, היה מתבונן תמיד בכל מחזות הטבע והנהגת העולם, שואב מתוכם התלהבות בהכרת גדלות הבורא ומשתדל לראות בכל מאורעות החיים, הכלליים והפרטיים, את דרכי ההשגחה העליונה ומחפש בהן את סיבתן הרוחנית.

מחונן בנפש רגישה ונלהבת, היו רגשותיו באים לידי גילוי ביחוד בזמירות שבת וחגים כשהיינו מסובין על יד שולחן הבית. רגשותיו היו מקבלים את ביטויים גם בתפילה אם כי תפילתו היתה שקטה מאד ומיוסדת בעיקר על המחשבה. הוא היה מתעמק מאד בתפילה ומצא בא מעיין מתגבר של רעיונות, היה מאריך מאד בתפילתו שהיתה בעמידה וגם ביום־הכיפורים היה עומד מהבוקר עד הערב. בתפילתו ראו עבודה שבלב ממש ותושבי בליצה שמצאו לכל אדם שם כנוי, התאימו לאבינו את שם הכינוי „בעל שם", וכך קראו לו: ר' בן־ציון „בעל שם".

מסירות הנפש של הורי לחינוך הילדים בדרך התורה והמוסר — היה מופלא. הם חסכו אוכל מפיהם ושום דבר קשה לא עמד בדרכם בהגשמת שאיפתם העזה, כי בניהם ילמדו בישיבות המפוארות והבת בסמינר בית־יעקב בקראקוב.

הורי זכו בחייהם לעלית בניהם לארצנו הקדושה.

בשנת תרצ"ד, הזמין רבינו מרן ר' ירוחם לייבוביץ זצ"ל, המנהיג הרוחני הגדול של ישיבת מיר, את אבינו ז"ל, והטיל עליו להרביץ תורה ומוסר בישיבה הקטנה במיר. אבי קיבל את התפקיד, עזבנו את בליצה ועברנו למיר.

ביום י"ט מרחשון שנת תש"ב — היום המר והנמהר בו ערכו הגרמנים ימ"ח וזכרם את הטבח הגדול ביהודי מיר, נספו בו ביום על קידוש ה' אבינו הקדוש ר' בן־ציון שילוביצקי זצק"ל ואמנו הצדקנית בתיה־גלה מבית שלומוביץ ז"ל, יחד עם הקהילה הקדושה של מיר, הי"ד.

*

ובסיום כמה שורות על אחות־אמי שרה־פייגל ז"ל, שאנו הילדים אהבנוה מאד והתקשרנו אליה כאחות. זכורים לנו היטב הזמנים, שהאמא היתה חולה וסבלה ממחושים רבים והאבא היה טרוד בעסקיו, אז שרה דודתנו טיפלה באמנו ובנו במסירות־נפש גדולה. הגורל התאכזר לה שלא זכתה לפרי־בטן וכל אהבתה ומסירותה הכניסה בנו. אף בן־אדם לא הרגיש בה מרירות נפש, היא היתה נוחה לבריות, בעלת חוש הומור וטובת־לב. בשנים האחרונות, לפני מלחמת־העולם השניה, דרש הדוד אברהם־נח שהיה השו"ב בדיבנישוק, את בעלה ר' ישראל ז"ל ממקום מגורם והעסיקו כעוזרו בתור שו"ב. דודתנו שרה עם בעלה ר' ישראל רובינובסקי נספו יחד עם אחיהם ר' אברהם־נח ומשפחתו, עת עלה הכורת על יהודי דיבנישוק. הי"ד.

א. מ. סוויצקי

ה מ ל ך...

ר׳ יוסף בר׳ אליעזר גפנוביץ הכהן, היה יהודי ישר ותמים. עד חתונתו היה מחובשי בית־המדרש ושימש גם מלמד כפרי בכפר פוגר. בכפר זה התוודע לזוגתו מרת מירל ונשא אותה לאשה. אחרי חתונתם קשה היה לו להסתדר בחיים והחליט ללמוד מקצוע, כדי להתפרנס מיגיע כפיו. הוא למד את מלאכת הסנדלרות וממנה התפרנס בכבוד כל ימי־חייו.

מפעם־לפעם היה מפסיק עבודתו, ניגש אל מדף־הספרים שהיה בביתו, בורר לו ספר, מעיין בו שעה קלה, משיב הספר למקומו ושוב מתישב על השרפרף לעבודתו.

רק ביום השבת היה מסיר מלבו את כל דאגותיו וטרדותיו ומתמסר כולו לקדושת ולמנוחת יום־הקדוש. אחרי סעודת־ליל־שבת היה ממהר לשכב לנוח, ואחרי מנוחה של כמה שעות היה משכים לקום. ראשית היה מתחיל לקרא „שניים מקרא ואחד תרגום״, עם לימוד רש״י של כל הפרשה. אחרי זה היה אומר תהילים בקול ערב ונעים, וכשהאיר הבוקר, היה ממהר אל בית־הכנסת להתפלל עם מנין ה„ותיקין״. בשובו מבית־הכנסת היה מקדש על היום, אוכל סעודת־שבת, נח קמעא ושוב עוסק בספר. וככה עבר עליו יום־השבת בלימוד תורה ועבודת הבורא.

ר׳ יוסף היה גם מנגן, ומפעם־לפעם היה מקל על עבודתו בניגון מסורתי מהתפילות של „הימים־הנוראים״. רצונו העז היה, שיזכה להיות ש״ץ של הקהילה ב„ימים־הנוראים״. שאיפתו זאת נתקיימה, אכן שנים על שנים היה ה„בעל־שחרית״ בבית־המדרש „הישן״.

אחרי „שבת־נחמו״ היו שומעים כבר השכנים איך ר׳ יוסף מסלסל בגרונו וחוזר על כל התפילות של ראש־השנה ויום־הכיפורים. מאושר היה בימים אלה, שזכה להיות הוא האיש לעבור בימי־הדין לפני התיבה ולבקש מה׳ רחמים ושנה טובה בעד כל בני־עיירתו.

*

עשרה ימים אחרי שפרצו קלגסי הגרמנים בדם־ואש אל העיירה, התנפלו הרוצחים בבוקר השכם של יום־ראשון אחד והתחילו לגרש במכות ומהלומות את הגברים מן הבתים שנשארו. נורא היה המראה, זכורני, כיצד גרשו אותי ואת אבי ז״ל מביתנו ורדפו אחרינו במצלפות ובמקלות שנרוץ מהר אל המגרש שלפני הכנסיה הקאתולית. תמונה נוראה עברה אז לנגד עיני ועד היום הזה היא מרעידה את כל נימי גופי ונשמתי. אנשים רצו עם בגדיהם ובני־הבליעל לא נתנו להם להתלבש. לפני רץ הבחור ליפא רודמינר עם המכנסים בידיו ובכל פעם שנעמד ורצה ללבוש את מכנסיו, התחילו השודדים להכותו באכזריות ולא נתנו לו ללבשם. ככה הוא רץ חצי־ערום, והם התמוגגו בצחוק פראי, שמחו ונהנו מהעינויים של היהודי, עד שבא עם מכנסיו בידיו אל המקום שאספו את כולנו.

במגרש שלפני הכנסיה הקאתולית, סידרו אותנו בכמה שורות. עמדנו ככה כשעתיים, מבלי לדעת מה יהיה בסופנו, ובאותו זמן התרוצצו הגרמנים הנה־והנה בצעקות ובקללות. גם השוטרים הפולנים נסעו לכאן־ולכאן על אופניהם ובכל פעם מסרו דבר־מה לגרמנים. פתאום עבר לחש־רחש בין השורות שעל יד הכפר יעלנה כבר הכינו בשבילנו בורות.

על ידי עמד אז ר׳ יוסף גפנוביץ וכאשר שמע את הידיעה הזאת, עצם את עיניו, התחיל להתנענע ולשיר או־או, או־או... כששמעתי את קול שירתו, התחלתי לבקשו: „ר׳ יוסף, חדל לשיר, כי תביא אסון על כל העדה״. אולם הוא לא שם לב לדברי ובעיניים עצומות המשיך בניגונו העצוב והנורא עד שסיים אותו בקריאת: ה מ ל ך . . .

שנים על שנים שמעתי את ר׳ יוסף כשהוא היה שר ניגון זה בבית־המדרש, שמעתי את הניגון גם מפי בעלי־תפילה אחרים. אולם קולו של ר׳ יוסף אז היה שונה, הקול ההוא שלו או־או או־או... מתגלגל ומלווה אותי בכל הדרכים והנתיבות, שעברתי מאז ועד היום. ותמיד, כשאני שוב שומע את קולו של ר׳ יוסף מאחורי גבי, אני מרגיש בלבי, שקול זה ה מ ל ך . . . היה קול גלגול מאותם הקולות, הנשמעים מסוף־העולם עד סוף־העולם...

ישראל זלוצובסקי

35 שנות חיים ומאבקים (1914—1949)

א. במלחמת־העולם הראשונה

בשנת 1914, עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה, גייסו את אבי לצבא הרוסי. הייתי עדיין ילד צעיר ויחד עם אחי פירנסנו את המשפחה. כבר באותו זמן ידעתי מהו סבל.

בחורף הראשון של המלחמה ירדו שלגים רבים ובעיירה פרצה מגיפת־טיפוס. לא היה רופא במקום, והאדם היחיד אשר יכול היה לעזור במשהו, היה הרוקח אברהם קרמין ז״ל. גם בביתנו היו חולי־טיפוס, ואני הייתי צריך לעזור לאמא לרפא אותם. אותו זמן מתה אחת מחברותי בבליצה, שיינה גלינסקי ז״ל, והדבר השפיע עלי מאוד.

בתי־הספר היו סגורים והחורף הקשה גרם להצטופפות הילדים בבית־הכנסת הישן, ליד התנור.

איך נעשיתי כבאי

אחרי פסח פרצה שריפה בעיירה. התעוררתי לקול פעמוני־הכנסיה ורצתי למקום השריפה. בית הכנסת החדש כבר היה אחוז להבות והאש התפשטה לעבר בית־הכנסת הישן. דודי, יעקב מקל, ביקש מהאנשים שיעלו עם שקים רטובים ושיפרשום על גג בית־הכנסת הישן כדי להצילו מהשריפה. אולם, איש לא נענה לו. בראותי זאת, קפצתי אנכי על גגו של הבנין, שהיה מאוד אהוב עלי, וכשראו שאר האנשים ילד מטפס, החלו אף הם לעלות. כך ניצל בית־הכנסת הישן. מאז נעשתי כבאי.

הנסיגה של הצבא הרוסי

כעבור זמן־מה נחלו הרוסים מפלה על יד פרוסיה והתחילו לסגת מזרחה לפני הכוחות הגרמניים התוקפים.

הנסיגה מכיוון גרודנו, עברה דרך בליצה, ובאחד הימים הופיע עם הצבא הנסוג אבי המגוייס. הוא יעץ לנו ולאחרים שלא לעזוב את העיירה לשם נסיעה לרוסיה, משום שמצב הפליטים בדרכים גרוע מאוד והם מתים באלפים בשל התנאים הקשים בהם הם נתונים.

בכל זאת לא שעו רבים לעצת אבי, קנו סוסים ועגלות והתחילו לעזוב את העיירה בדרכם מזרחה.

העיירה התרוקנה כמעט מתושביה. נשארו רק מתי מעט. זוכרני שפעם הסתובבנו, אני ואריה, בנו של יעקב קוטלרסקי, ברחובות העיירה, ופגשנו את רב עוזר פונימונסקי שמילא את התפקיד של ראש היהודים. הוא עצר אותנו ומסרונו לידי שני חיילים רוסיים כדי לעזור להם להוביל עדר פרות לרוסיה. באין־ברירה המשכנו לנוע עם העדר תחת שמירת החיילים עד לגשר שבתחנת הרכבת נימן, ושם, בהזדמנות הראשונה, נמלטנו וחזרנו לבליצה.

הסיבה העיקרית לעזיבת העיירה ע״י תושביה — היה מקרה שקרה: החיילים הרוסים הנסוגים התחילו לבוז את החנויות וקצין העיר ירה בחייל והרגו במקום. הפחד מפני נקמת החיילים גרם שכמעט כל התושבים החליטו לעזוב את העיירה.

ביום־כיפור של שנת 1915 החרימו הרוסים את בית־הכנסת וסידרו שם בית־חולים לחולי־טיפוס ומחלת כולירה (חולירע) שפשטה אז בין החיילים הנסוגים. באין בית־כנסת התפללנו בביתה של חיה בת משה־דוד סטוצקי.

בחצרנו עמד גדוד של קוזקים שמתפקידם היה להשאיר, בעת הנסיגה, אדמה חרוכה. הם סיפרו שקבלו פקודה להעלות באש את העיירה כולה.

בינתיים הם הציתו את הגשר על הנימן. בראותנו את השריפה, התחלנו כולנו לבכות נורא. מפקד הקוזקים, בדרגת אלוף, נגש לאמי ושאל אותה מה פשר בכיה. אמי ספרה לו את מצבה שהנה בעלה בחזית ואין לנו אפשרות לסגת עם הצבא, היות ואנו נמנים עם שכבת העניים שנשארו במקום, שעה שהעשירים עזבו את העיירה בזמן. בשומענו עתה — אמרה אמי — מפי החיילים שלו שהם מתכוננים לשרוף את ביתנו, אנו בוכים. האלוף התרשם מדברי אמי והבטיח לה לא לשרוף את העיירה.

הגרמנים באים

יומיים אחרי יום־הכיפור נכנסו הגרמנים ב„מזל״ לבליצה. היהודים שציפו להם כמו ל„משיח״, חיש מהר התאכזבו מהם מרות. תיכף אחרי בואם לעיירה התחילו לערוך בבתים חיפושים אחרי דברי־מזון והחרימו כל מה שמצאו.

התושבים היהודיים — עיניהם נפקחו והתחילו לדאוג להכנת מזון לחורף המתקרב. כולם רצו לחלקות האדמה שהשתייכו לאלה שעזבו את העיירה ואשר היו זרועות תפוחי־אדמה ותבואות, והתחילו לאספם ולהעבירם לבתיהם.

שנות הכיבוש הגרמני

קשות היו שנות הכיבוש הגרמני בתקופת 18—1915. סבלנו חרפת רעב. חלק מהיהודים התעסקו במסחר, אך רוב התושבים, ובמיוחד הנוער, גוייס לכריתת עצי־יער ולסלילת דרכים. למרות גילי הצעיר מינו אותי הגרמנים לראש קבוצה. הרווחתי 3 מרק ליום, ופרנסתי את כל המשפחה.

את המינוי בתור ראש הקבוצה קיבלתי הודות להמלצתו של יצחק־משה גפנוביץ שהיה ראש המנהלים במשרדו של המהנדס הראשי.

בשנת 1917, אחרי מהפכת־אוקטובר, חזר אבי מרוסיה פצוע־קל.

„בנדיטים" שברחו מהשבי

אחרי הכיבוש הגרמני נשארו בסביבה חיילים רוסיים שברחו מהשבי הגרמני והתחבאו ביערות. בהתחלה הם היו באים בלילות לכפרים ומבקשים אוכל והלבשה. אך, במרוצת־הזמן התארגנו, השיגו נשק ובחוזק־יד לקחו אצל הכפריים את מזונם. הם גם רצחו הרבה מהאיכרים שהתנגדו להם ולפעולתם. לפעמים התנפלו על עוברי־דרך, ולעתים — אף על יחידות הקטנות של חיל־המצב הגרמני שהיו פזורים בכפרים.

בסוף 1917, כשהגרמנים עדיין היו בעיירה, ביצעו ה„בנדיטים" בלילה אחד התנפלות על כמה בתים. הקרבן הראשון של התנפלות זו היה יהושע יסינובסקי ז"ל אותו הם הרגו למוות. ה„בנדיטים" בזזו את הבתים של אליהו מקל ושל משפחת ברנצ'יק אייזיק. לאחרונים הרביצו מכות נמרצות ועינו אותם קשות.

התנפלות ליסטים על העיירה

ביום שבת אחד, ב־1918, עזבו הגרמנים את העיירה, היהודים לא הספיקו לארגן הגנה עצמית כראוי. לרשותם היו: כמה אקדוחים ורובה־ציד.

במוצאי־שבת ניסו הליסטים לכבוש את העיירה, אך ההגנה המקומית התחילה לירות בבת־אחת מהאקדוחים ומהרובה שעשה רעש גדול. המתנפלים ירו כמה רקיטות ולאורם ראינו אותם נסוגים בכיוון הנימן.

יום ד' בשבוע שלאחר מכן היה יום יריד. זוכר אני שמישהו בא ואמר שכמה מהליסטים, שהשתתפו בהתנפלות הקודמת על ביתו של ברנצ'יק, נמצאים בעיירה. התחיל ויכוח בין אנשי ההגנה העצמית אם לעצרם או לא. לבסוף הוחלט שלא לעצור אותם והיתה זאת טעות פטלית, כי מתפקידם של אלה היה לרגל ולהודיע כמה נשק יש בידי היהודים. הם ראו שאנשי ההגנה התהלכו עם אקדחים ללא רובה אחד.

בשעה 2 אחרי הצהריים בערך, התחילו הכפריים לעזוב במהירות את העיירה ואז

החלו להמטיר אש על העיירה מכמה כיוונים. תיכף אחרי כך הופיעו הליסטים. הם התקדמו בסדר צבאי תחת פיקודו של סרן קוזקי „אנדריושה״. ההגנה העצמית לא יכלה לעמוד מול כוחם והתפזרה. הליסטים, שמנו כ־250 איש, מזויינים היטב ברובים חדשים עם הרבה כדורים, אקדחים ורמוני־יד, שדדו את כל העיירה והרגו ארבע נפשות:

חיים גרודנסקי ז״ל

יעקב מקל ז״ל

מרדכי קויפמן ז״ל

יהודה־לייב רודמינר ז״ל

כניסת הסובייטים

כמה ימים אחרי כן נכנסו הסובייטים לעיירתנו. הם שהו אצלנו זמן קצר בלבד משום שנסוגו מהצבא הפולני. בזמן הכיבוש הסובייטי תפסנו 2 מהרוצחים מהכפר זצ׳פיץ׳: בוברובסקי וואליוק. הסובייטים ערכו להם משפט בבליצה ודנו אותם למוות בתליה.

אך לא הספיקו הסובייטים לבצע את פסק־הדין ונאלצו לעזוב את הסביבה. הנידונים נמלטו מבית־הסוהר ובזמן הבריחה נורה ואליוק ונהרג על יד פסי־הרכבת, ברחוב קמינקה, בלידה, ואילו בוברובסקי הצליח להתחמק ולהיעלם.

כניסת הפולנים

עם כניסת הפולנים שוב סבלו היהודים מהשפלות, מכות וביזה.

זמן־מה לפני כניסתם, כשהחזית הסובייטית־הפולנית היתה מסביב לקו בליצה־לידה, החליטו כמה תושבים מבליצה להעביר ללידה דברי־מזון. בין אלה היו: דוד־צבי מקל, ישראל־מיירים קרמן, אריה גרודינסקי, לאה בת מינקה וולקוביסקי וכמה יהודים מזיטל. כ11 ק״מ מבליצה, על יד הכפר דרוזדובה, נתקלו היהודים במשמר פולני שהאשים אותם בריגול לטובת הסובייטים, הוריד אותם מהכביש והובילום לכפר משיביץ, שם קבלו מלקות. אריה גרודינסקי קיבל 25 מלקות, ישראל־מיירים קרמן 40 ואחד מזיטל — 30 מלקות. אחרי כן הביאום לכפר ניטיצה, שם דנו אותם למוות. את פסק־הדין עמדו לבצע באותו יום בשעה 8 בערב. כשנודע הדבר בעיירה רצו תיכף לכומר הקתולי לבקש על נפשם. הודות להתערבותו המיידית של הנ״ל שחררו אותם.

היחידה שלא קיבלה מלקות היתה לאה וולקוביסקי, אך, מרוב פחד ובכי נפגם לה שריר הלב וכעבור זמן קצר נפטרה, על אף היותה לפני כן בחורה בריאה מאוד.

החיים חוזרים למסלולם

בשנת 1920, אחרי גמר המלחמה, היה המצב הכלכלי של משפחתי בכל רע. התחלתי לחשוב איך לעזור לבית והתחלתי לסחור עם וילנה. הייתי מביא לוילנה דברי־מזון ומשם חזרה — כל מיני סדקית. הודות לכך השתפר מצבנו.

בימים ההם היתה הנסיעה לוילנה נמשכת הרבה זמן, היות ועשינו את הדרך בעגלות. במשך הזמן התחלתי לנסוע ברכבת ורק את הסחורה הייתי שולח בעגלות.

נסיעותי התכופות לווילנה לימדוני, שהחיים בעיר הם אחרים מאלה אשר בעיירה. בינתיים גוייסתי לצבא הפולני וגם בעת שירותי בצבא הייתי נוסע על פני ערים ורואה חיים אחרים. כל זה דחפני לעשות משהו למען עיירתנו בשטח הציבורי, שאחד הדברים החשובים שלו היה אז ארגון מכבי־אש.

ב. תולדות ארגון הכבאים בבליצה

אחרי השריפה של בית־הכנסת החדש, בשנת 1915, קנה ה„פריסטב" משאבת־יד לכבאים.

כשנכנסו הגרמנים לעיירה הם יסדו קבוצה של כבאים והבטיחו לכל חבריה שיחרור מעבודות־כפיה.

עם בואם של הפולנים עמדה משאבת־היד בבנין בית המרחץ ולא היה שום ארגון ראוי לשמו.

בשנת 1923, כשחזרתי משרותי בצבא, מצאתי קבוצת כבאים ובראשה עמד מנהל בית הספר הממשלתי, הפולני, רוגובסקי. אך, לא היה מעון והארגון היה לקוי.

נבחרתי לשמש סגנו של רוגובסקי. התחלתי לארגן את המוסד במתכונת צבאית, והודות לחברי הפעילים, כמו: נח־אבא גפנוביץ ז"ל, מאיר צביק ז"ל, זיסל קלמנוביץ ז"ל חיים־יצחק קרמין ז"ל; ויבדלו לחיים — ח. לייזרוביץ, שמואל שמעונוביץ, דב גרודנסקי ועוד, הצלחנו ליהפך לארגון תוסס.

בתור יו"ר נבחר רוקח העיירה, אברהם קרמין ז"ל, וכמזכיר — יבדל"ח המורה מר דב קויפמן.

באותו זמן, בשנת 1924, היתה בביתה של חיה־אסתר מקל ע"ה, מאפיה למצות („פאָדראַט"). בעלה שהיה סוחר תוצרת־חקלאית, אכסן בעליית הגג הרבה פשתן. מרוב החום התלקח פעם הפשתן ופרצה שריפה. הכבאים נכנסו לפעולה והודות לארגון הטוב, כבינו את האש במהרה, כך שלא נגרם שום נזק לבית עצמו. היצבתי שרשרת של אנשים בין מקום־השריפה ו־2 הבארות אשר בסביבה, והאנשים העבירו דליים עם מים מהבאר ישר לאש.

אחרי המקרה הזה קראנו לישיבה משותפת של ועד הכבאים עם ראשי ה„גמינה", ודרשנו לספק לנו כלים נאותים לכבוי, אחרת ניאלץ להתפטר.

ובאמת, כעבור זמן־מה קבלנו מאת ה„סטרוסטה" מלידה מכונת־כבוי חדשה וכלים אחרים שהיה צורך בהם.

כשנה אחרי זה פרצה שריפה בבית־הכומר ושוב הצלחנו לכבותה במהירות.

ביום א׳ אחרי המעשה הזה נשא הכומר נאום בכנסיה והעלה על נס את פעולת הכבאים היהודים.

כפרס בעד המבצע המוצלח, קבלנו מאת מרכז הכבאים מוורשה חביות־ברזל מסודרות על דו־אופן להעברת המים.

בימים ההם כבר מנה הארגון כ־50 חבר.

באותו זמן פרצה דליקה גדולה ביער פרסל על יד הכפר זבלני.

יחד עם המשטרה גייסנו את כל האוכלוסיה כדי לאתר את השריפה. האש היתה כל כך חזקה שחיות־בר נמלטו מן היער ללא פחד מפני האנשים. תוך עבודת־הכיבוי גדענו מאות עצים סביב כדי לא לתת לאש להתפשט. תוך יום שלם של עבודה מאומצת הצלחנו לכבות את האש.

השלטונות המקומיים התחילו להתחשב בנו ובכל מקרה היתה לנו גישה חופשית לכל משרדי הממשלה. בישיבה הקרובה של מטה הכבאים החלטנו לדרוש מקום ריכוז לכל כלי הכבוי שהיו ברשותנו.

וכאן מן הראוי לספר על מיקום המעון („רמיזה־סאראי"): בזמן מלחמת העולם הראשונה שימש בית־הכנסת בתור בית־חולים לנפגעי הכולירה (חולירע). את המתים היו מוציאים מהבנין וקוברים אותם בקירבת מקום, בבור שכוסה סיד.

במשך כל הזמן כרסם בלב היהודים פחד, שביום בהיר אחד ירצו הנוצרים להעמיד על הקבר צלב, שיתנשא בדיוק מול חלונות בית־הכנסת.

ברור שהרב ותושבי העיירה חיפשו כל מיני דרכים ואמתלאות כדי לכסות את השטח. והנה באה ההזדמנות. החלטנו לבנות את מעון הכבאים מעל לקבר הנ"ל.

פנינו לסטרוסטה שיורשה לנו להשתמש בעצי הגשר הישן מעל הנימן, שנשארו ללא שימוש מזמן המלחמה, אותם נעביר בכוחות עצמנו ונבנה את המעון.

הסטרוסטה, לא בלבד שהסכים לכך, אלא אף פנה מצדו ל„וויט" ולמהנדס הדרכים ודרש מהם לעזור לנו במשימתנו.

ביום א׳ אחד גוייסו כל העגלונים היהודיים ויחד עם הכבאים, העבירו, תוך התנדבות, את כל העצים שהיו דרושים לבנין. את הקרשים לגג ולספסלים קבלנו מבעל המנסרה היהודי אשר בכפר סלץ (תחנת נימן), מר שליט.

אחרי כן התחלנו לדאוג לקניית צופר־אזעקה.

בזמן החתונה של רחל וולקוביסקי (בתו של ר׳ יוסף בן משה), הלכתי עם נח־אבא

התזמורת של הכבאים

מכבי־אש באימונים בעת אזעקה נסיונית

גפנוביץ ז״ל וארגנו מגבית לקניית הצופר. אספנו כל כך הרבה כסף, שאף נשאר לנו עודף אחרי הקניה. היה זה צופר שפעל בפעולת־יד ואת קולו היו שומעים במרחק של כמה קילומטרים.

חברי מכבי־אש במסיבה חברתית

קול הצופר היה מבשר שריפה. אם הקול היה מקוטע סימן היה שהשריפה היא מחוץ לעיירה ואם היה רצוף — ידעו כי הדליקה היא בתוך העיירה.

שריפות לא חסרו, ואחת הסיבות להן שימש חוק הפרצלציה, היינו, העברת האיכרים מהכפרים ל„כוטורים״ שהממשלה הפולנית הקימה. האיכרים היו מעוניינים לשרוף את בתיהם הישנים במקום לטלטלם, ולקבל דמי ביטוח. מאידך היה הממשל מעוניין שנשמור על הרכוש.

אותו זמן החלטנו לארגן תזמורת, שתפיח קצת רוח־חיים בעיירה. נערכה ישיבה עם יו״ר הארגון אברהם קרמין ז״ל והוחלט לארגן חוג דרמטי שהכנסותיו תהיינה קודש לקניית הכלים לתזמורת.

כותב השורות הללו נסע יחד עם שמואל שמעונוביץ לווילנה ושם בחרנו את הכלים אצל סיטונאי של כלי־נשיפה.

אספנו 1000 זלוטי מהצגות וממגבית בין החברים ועוד 1000 זלוטי לקחנו הלוואה מהבנק, עליה חתמו כל החברים ואת הערבות נתן הרוקח א. קרמין ז״ל.

כך הגיעו הכלים לעיירה. הבאנו מהעיירה הסמוכה, איביה, מנצח — באקשט יוסף — שהתחיל ללמד את ה„חברה״ לנגן.

ב־3 למאי 1932 התאספנו כל תושבי העיירה והמון אכרים מהכפרים הסמוכים על יד ביתו של הרוקח א. קרמין ז״ל כדי לחזות בהוצאת דגל הכבאים שהיה שמור בבית

הרוקח. פתאום נשמעו צלילי־מוסיקה וכולם התפלאו שקומץ יהודים הצליח תוך זמן קצר לארגן תזמורת בעלת רמה נאותה.

התזמורת השתתפה מדי שנה בתהלוכות של יום העצמאות של פולין ב־11 בנובמבר, וכמו כן — בתהלוכת בית־הספר העברי ליער, ביום ל״ג בעומר. התזמורת היתה אז מובילה את הילדים היהודים שהיו מקושטים בפסי תכלת־לבן ומזוינים בחרבות־עץ, אל היער „רוישט״.

מזמן לזמן היו מארגנים נשפי־ריקודים שהכנסתם היתה מיועדת לארגון הכבאים ולמוסדות־צדקה, כגון: ביקור־חולים ועוד.

זוכרני שבפורים 1939, ארגנו נשף מפואר בביתו של חיים ברנצ׳יק. מחצית אחת מההכנסות הוקדשה למכבי־אש והשניה — לביקור חולים.

הנשף אורגן ביזמתו של הרב דמתא הרה״ג ר׳ שבתאי פיין זצ״ל והמארגנות היו:

ויכנה פליישר ז״ל, בילה ברן ז״ל, שרה יוסלביץ ז״ל; ותבדל״ח צ׳רנה־בילה שמעונוביץ וטובה זלוצובסקי.

הנשף הצליח מאוד ונאסף הרבה כסף.

משום־מה נראה היה כאילו זהו נשף פרידה לחיי השלום. ובאמת, היה זה הנשף האחרון לפני פרוץ מלחמת העולם השניה.

*

לרגל היובל ה־10 לקיום מדינת פולין החופשית, השתתפו כבאי בליצה בהתחרות־כבאים מחוזית והשיגו בה את המקום הראשון.

הודות לארגון הכבאים התחילו השלטונות להתחשב בנו ויו״ר הארגון ומפקדו נעשו שתדלנים ועזרו על ידי כך ליהודים בהורדת מסים, קנסות וכו׳.

בשנת 1936 קיבלנו משאבת־מנוע לכיבוי והפרנו באר ארטזינית עם משאבת־יד.

אחרי מותו הפתאומי של היו״ר שלנו — א. קרמין ז״ל, באפריל 1933, הרגשתי, בתור מפקד, שהתמיכה בארגון הולכת וקטנה מכפי שהיתה. ב־3 במאי, כשהיה צורך להוציא את דגל־הכבאים מביתו של המנוח, עמדו דמעות בעיני. לאחר מכן החזרנו את הדגל למעון של ארגון הכבאים.

מאז התחיל הארגון לעבור לידים נוצריות. י. רודזעביץ נבחר ליו״ר ואילו למזכיר — בלבנסקי. אף על פי כן השתדלנו, בכל כוחנו, להחזיק את הארגון בידים יהודיות.

וכרגיל, פרצו דליקות מזמן לזמן.

ביום ששי אחד, בשנת 1936, פרצה שריפה גדולה ברחוב הנוצרים בה נשרפה כמחצית העיירה כשאף בית יהודי אחד לא נפגע. לעזרת כבאינו באו כבאים מסלץ ומלידה, שפעלו לפי פקודותי. בשבת זו שררה שמחה בבתי־היהודים.

אחרי השריפה האשימו אותי התושבים הנוצרים שכמפקד הכבאים שמרתי רק על בתי־היהודים ולכן הם לא נשרפו.

בעזרת המשטרה הצלחתי להוכיח שפעלתי כראוי ואחרי חקירה קבלתי מאת ה„וויובדה" ציון לשבח ומדלית־ארד.

בעת מיפקד ליד ה„סאראי" (1933)

על התזמורת ניצח, אחרי באקשט, חברינו דב גרודינסקי. אחרי עלייתו ארצה — ניצח עליה חברנו יצחק קמיניצקי ז"ל.

בזמן השלטון הסובייטי, בשנים 1939—41, המשיך הארגון לפעול עד לכניסת הגרמנים, ביוני 1941. עם כניסתם שרפו, כידוע, הגרמנים, את כל העיירה ובתוך זה את ה„רמיזה" עם כל כלי־הכיבוי. וכך בא הקץ לעמלנו של שנים.

ג. במלחמת־העולם השניה

זמן קצר לפני פרוץ המלחמה בשנת 1939, גייסו חלק ניכר של הנוער היהודי בעיירה, ביניהם את אחי יוסף, אריה הלפרין, אליהו מיליקובסקי, אליעזר מיבסקי, שלמה מיבסקי ואחרים.

בערב פרוץ המלחמה נפרדתי מהמגוייסים בתחנת הרכבת בלידה, וראיתי כשהם נכנסו לקרונות. חשתי שתקופת השלום חלפה ובמקומה באה תקופה של מלחמה ושואה. לפנות בוקר פרצה המלחמה (1.9.39).

כעבור שבועיים בערך עזבו השלטונות והמשטרה הפולניים את העיירה ושוב נשארנו ללא מגן. נח־אבא גפנוביץ, אני והמורה הפולני נוביצקי קיבלנו מהמשטרה הנמלטת נשק לשמירה על העיירה. התושבים הנוצרים רצו תיכף לבוז את החנות הקואופרטיבית הנוצרית, אך אנו הזהרנו אותם, שמי שיתחיל בביזה — יהרג. ככה המשכנו כמה ימים עד שבאו הסובייטים. היינו שמחים מאוד לבואם היות ושמענו כבר על המעשים, שעשו הגרמנים ביהודים בפולין.

בימי שלטונם של הסובייטים ידעו יהודי העיירה צרות רבות. הולאם הרכוש הפרטי, הופיעו מלשינים, ובעיקר — חוסל מקור הפרנסה — המסחר. כולם התחילו לחפש עבודה, אך קשה היה להשיגה באין חרושת בעיירה.

לאט לאט הסתדרו בכל זאת החיים. במקום חנויות פרטיות, קמה והתארגנה חנות קואופרטיבית. להנהלה נבחרו שלושה יהודים: ברן הירש, אליעזר (לאזער) שמואלביץ ואני והיתר — לא יהודים. המוכרת היתה מרים (מרה) רטנובסקי ולעזרתה — נוצרי אחד. בהיותי בועדת הבקורת של הקואופרטיב, השתדלתי לסדר את המכירה כך, שכל אחד, יהודי או נוצרי, יקבלו בחלוקה את המצרכים הדרושים על אף שהיה מחסור בהם. הלך־מחשבתי היה שהמלחמה טרם נגמרה ויש לחיות בשלום עם כל אחד ואחד.

כעבור שנה היו שוב בחירות להנהלת החנות והפעם לא בחרו בברן ושמואלביץ. עלי המליץ הקומיסר באומרו שלמרות שהייתי בעבר חנוני, רואה הוא בי בן־אדם ישר. כדי בכל זאת לפרנס את משפחתי, נעשיתי מתקן־אופניים.

ארגון בתי־ספר

תיכף אחרי היכנסם, פתחו הסובייטים 2 בתי־ספר: אחד ביילורוסי, במקום בית־הספר העממי הפולני (די שקאלקע), ואחד — יהודי, במקום בית־הספר העברי הקודם. כמנהל בית־הספר היהודי מונה פליט יהודי מלודז, קומוניסט ותיק בשם פרנקל.

לועד בית־הספר היהודי נבחרו: אהרון בוסל, אליעזר שמואלביץ, ברן הירש, ברנצ׳יק אריה (לייבקע בערקעס) ואנכי. התמסרנו לבית־הספר שהתפתח יפה מאוד.

אותו זמן התארגנו גם בעלי־המלאכה והקימו קואופרטיבים. כך נוצרו קואופרטיבים של חייטים, סנדלרים וכו׳. מזכירם של הקואופרטיבים היה ר׳ שמואל יוסף איצקוביץ ז״ל.

הגליית ה„אוסדניקים״

בשנת 1940 התחילו הסובייטים לאסור ולהגלות את כל המתיישבים הפולנים (ה„אוסדניקים״) שבסביבה. ברובם היו אלה מתנדבים בשורות הצבא הפולני בתקופת 1918—20, ואחרי גמר המלחמה קיבלו אדמות בביילורוסיה ובאוקראינה הפולנית כדי שיהוו משקל־נגד לאוכלוסיה הלא־פולנית וכדי להטמיע אותה.

בענין ההגלייה האשימו הפולנים את היהודים בשיתוף־פעולה עם הסובייטים. כדי להפריך דעה זאת, וגם, כדי לממש את הפסוק „שלח לחמך על פני המים", עזרתי הרבה לאלה מבין המתיישבים שנשארו, ובמיוחד למשפחות האסירים. הללו התארגנו בועד מחתרתי שאסף תרומות ובגדים לאסירים.

באותו זמן קבלתי הזמנה לבוא ללידה כדי לקבל על עצמי את הפיקוד על כל הגדודים של מכבי־האש באיזור.

לאט לאט הסתדרו כולם בחיים החדשים, אם כי לא חסרו גם עתה מקרים של אנטישמיות.

והנה מקרה אופייני:

פעם אחת היתה אסיפה כללית שמטרתה היתה לבחור בציר לסובייט המחוזי בלידה. כולם בחרו באשתו של אלעזר סביצקי. עליה המליץ הקומיסר בעצמו בהציגה כמסורה למשטר. כעבור יומיים קראו שוב לאסיפה כללית ואותו קומיסר ביקש הפעם לא לאשר את מועמדותה של הגב' סביצקי בנימוק שאביה היה סוחר גדול בוילנה, למרות שכולנו ידענו היטב שאביה לא היה אמיד. הקומיסר המליץ לאשר את מועמדותו של בנו של ואליוק השיכור.

מקרה זה הדאיג אותנו מאוד והכזיב את היהודים, בראותם שגם ב„מזרח" מקופח הצדק...

פרוץ המלחמה ב־1941

ב־22 ביוני, ביום ראשון בבוקר, פרצה המלחמה בין גרמניה ורוסיה. היהודים — שאיפתם היתה להמלט, אך רק מעטים הצליחו בכך.

בשעה 6 בבוקר הפציצו הגרמנים את הגשר של מסילת־הברזל על הנימן, בתחנת נימן, ואת שדה־התעופה בלידה.

באותו יום הוכרז על גיוס עד גיל 38 והמגוייסים היו צריכים ללכת בכיוון לידה. למעשה כבר אי־אפשר היה להכנס לשם, היות ולידה עמדה בלהבות, והעיר כולה בערה. לאחר שבוע באו לאזור ראשוני הגרמנים.

באותו שבוע נפטר ר' מאיר שמעונוביץ. אחר־כך, כולנו קנאנו בו, במותו מוות־טבעי...

בשבת בבוקר, ב־28 ביוני, היה כבר קשה לאסוף מנין יהודים לתפילה בבית־הכנסת, כי רבים פחדו לצאת מהבתים. כתום התפילה איחלנו איש לרעהו שהלוואי „ונזכה לחיות ולהתראות גם בשבת הבאה" בבית־הכנסת.

באותה שבת הזמנתי את כל משפחתי ואת הורי לסעודת־שבת. בעת הסעודה אמר אבי: „רבונו של עולם, מי יודע אם נוכל לשבת כולנו עוד פעם על יד השולחן הזה". כפי שניבא כן גם היה. זאת היתה באמת השבת האחרונה של שבת־אחים גם יחד.

בשעה ארבע נכנסו הגרמנים ברכב משוריין, וכשראינו אותם בכובעי־הפלדה חשנו כי מלאך המוות קרב ובא. באותו זמן היו עוד חיילים רוסיים בשדה התעופה אשר ביער „רוישט".

כשנודע לסובייטים שגרמנים נמצאים בעיירה, הגיעו במכוניות־משא והתקיפו את הגרמנים על יד ביתו של חיים־ראובן ברנציק. הגרמנים התחילו להתגונן וירו על כל אזרח שפגשו ברחוב. מיריות אלה נהרג נתן ברנצ׳יק. הגרמנים תפסו את שמואל שמעונוביץ, את אליעזר גפנוביץ ועוד כמה יהודים מלידה והעמידום ליד קיר ביתו של זאב שליובסקי („דער נאראדאוויטשער") וירו בהם. שמואל שימעונוביץ נפל ארצה לפני שכוונו אליו היריות והוא לא נפגע. אליעזר גפנוביץ נפצע בידו. הם עשו עצמם מתים וכשהרוצחים הלכו הם נמלטו מהמקום. אחרי כן עברו הגרמנים מבית לבית והציתום. כל היהודים נמלטו לסטוק. אינני יודע מדוע בחרו דוקא בסטוק, אבל זוהי עובדה שכולם שמו פעמיהם לשם. בסטוק בילינו כל הלילה.

מן הראוי לציין שבתו של דוואַריאַנין שתמיד היתה מתחברת עם הבנות היהודיות של העיירה, אמרה לנו: „די לכם להיות ,פריצים׳, היום יכולים אתם כבר ללכת ולעבוד אצל הגרמנים". הגויים מסטוק גירשו את היהודים, ובאין ברירה, נאלצו כולם לחזור לבליצה. כשחזרנו, מצאנו את העיירה כולה שרופה.

את הגרמנים, מבצעי־השריפה, לא מצאנו עוד בבליצה ותיכף התחלנו לעסוק בהבאת ההרוגים הנשרפים לקבר־ישראל.

פרט לנתן ברנצ יק ע״ה היו עוד כמה יהודים מלידה שערכנו להם הלוויה.

כעבור יום אחד בחרו הגרמנים בבלבנסקי, שהיה עוזר פקיד במועצה של העיירה, לראש העיירה (בירגרמייסטר). הוא מצדו בחר בעשרה „שקצים" מהעיירה ומינה אותם שוטרים במקום. הללו ניצלו את מעמדם כדי להתנקם ביהודי בליצה בשל „חשבונות" מימים עברו.

התחלת הפורענויות

כל בני העיירה נכנסו לגור ברחוב ניטיצה ובחלק מהרחוב לידה.

בכמה בתים, אלה שנשארו לפליטה מהשריפה, הצטופפו כולם. כעבור יום הגיעה עוצבת ס.ס. לעיירה, אספה את כל הגברים על יד ביתו של ראובן ברנצ׳יק ושם הכריזו על היהודים שהם מחוץ לחוק. לכל לא־יהודי מותר לעשות עם היהודים כטוב בעיניו משום שהם גרועים יותר מכלבים. הם בחרו להם 10 יהודים וביניהם — הרב פיין זצ״ל, מאיר ברנצ יק ועוד אחדים, רתמו אותם לעגלה ושלחום לפאַרעטש, שם היתה מפקדתם. בדרך התעוללו בהם והרביצו להם מכות.

שבוע אחרי זה ערכו, על יד הכנסיה הקתולית, „משחק יהודים" — „יודן־שפיל". הפעם שוב אספו את הגברים וציוו עליהם לעבור דרך שני טורי־גרמנים מצוידים

במקלות וקרשים שעקרו מגדרות־בתים וכל עובר „התכבד" במכות־רצח. הרבה יהודים נפצעו קשה מה„משחק" הזה.

ההתעללויות לא פסקו. יום־יום הוציאו הגרמנים ובלבנסקי גזרות חדשות.

יום אחד תפסו הגרמנים את חיים־יצחק קרמין וש־גא סטוצקי הצולע וציוו עליהם לאסוף עבורם ביצים. כשהביצים נאספו על ידיהם, לקחו אותם הגרמנים לכיוון זיטל ובקרבת הכפר מיסילובצי רצחום נפש.

השחיטה של ה־36

אחרי ה„משחק" על יד הכנסיה, הרגשנו שמגיעים זמנים קשים, והנוער התחיל להתחבא.

באותם הימים התחילו להגיע אלינו שמועות על שחיטות בסביבה ובמיוחד שמענו על הרג רב בין יהודי „רוז'נקה" שגם שם, בדומה לבליצה, התנהל קרב בין הרוסים והגרמנים ונפלו גרמנים אחדים. ברור, שהאשמה הוטלה על היהודים.

שמענו שהס.ס. רוצה לבצע טבח גם בבליצה. התאספנו, רוב הנוער והבוגרים, והחלטנו לברוח ליער רווישט. אתי יחד הלכו יצחק קמיניצקי, צבי ברן ואחד מלידה. שכבנו ברווישט ואז קם קמיניצקי ואמר: „דבר לא מתרחש, הבה נחזור לעיירה". כשחזרנו, באה אלי אמי ע"ה והפצירה בי כי אברח שוב מהבית, היות ומסוכן להיות עתה בעיירה.

בדרכי ליער, נכנסתי שוב לביתם של ברן וקמיניצקי ובקשתים ללכת אתי, אך הם כינו אותי „פחדן" ונשארו בביתם. בינתיים ירד הלילה. לא רציתי ללכת לבד ונכנסתי להרצל פליישר. לקחנו עמנו שקים כדי להתכסות בהם והלכנו בכיוון היער. היות ושרר שקט בסביבה, חזרנו, לפנות בוקר, לעיירה. בדרך נתקלנו בעגלה עליה ישבו 2 גרמנים ואתם — יעקב קוטלירסקי, אברהם נובוגרודסקי ועוד כמה לידאים. אנחנו, עשינו את עצמנו כמלקטים עשב לפרות, ועברנו על ידם בשלום. רק ר' יעקב קוטליארסקי קרץ לנו עין. על יד העיירה נפרדתי מהרצל פליישר ותיכננתי לי להיכנס אליה בדרך אחרת. בהגיעי קרוב לבתים, סרתי לשדה והשתרעתי בין גבעולי תפוחי־האדמה. שכבתי כך עד שעה 3 אחרי־הצהרים בערך כשלפתע שמעתי יריות. לא יכולתי לשכב יותר והלכתי לעיירה. בדרך פגשתי בנוצריה אחת והיא אמרה לי: „לאן אתה הולך? הורגים שם כל יהודי הנתפס על ידי הגרמנים". לא ידעתי מה לעשות; עמדתי מאחורי הנפחיה של זליג בוסיל ואז ראה אותי האכר וויטושקו מקריוויץ, ואמר לי: „מה אתה עומד כאן? ברח! — הגרמנים הרגו 20 יהודים". ברחתי חזרה ליער רווישט, התחבאתי שם עד הלילה. ניגשתי לאחד הבתים (הכוטורים), והאיכר שאליו פניתי גירש אותי מעל פניו, באמרו לי שאינו רוצה בהרוג על יד ביתו. כך הסתובבתי ביער עד שהגעתי לאחד מבני־העיירה, נוצרי בשם „שנדריק". הוא קיבל אותי בסבר פנים יפות, הזמינני לביתו

ואמר לי שאינני צריך לפחד ממנו. לנתי אצלו, ולמחרת הוא הלך לעיירה להוודע מה נשמע שם. הוא נכנס לאשתי טייבע וסיפר לה עלי. אשתי חזרה אתו והביאה לי בגדים חמים. היא ספרה לי שהגרמנים הרגו באותו יום 36 יהודים, וביניהם את הרב ר׳ שבתאי פיין זצ״ל. בכינו מר על גורלם וגורלינו, ואשתי חזרה לעיירה, כשאני נשארתי בינתיים אצל שנדריק.

בחירת ועדה של היהודים

באותו זמן הופיעו נציגי היהודים לפני בלבנסקי והלה הבטיח להם שמעתה יהיה כבר שקט. הוא גם אמר להם שיבחרו בועדה שיהיה לו עם מי להתקשר. ערכנו אסיפה בביתה של דבורה גלינסקי ושם נבחרה ועדה. אני סירבתי להבחר, אך ברגע שבלבנסקי ראה ששמי אינו מופיע בין הנבחרים, צירף אותי בעצמו באומרו שזלוצובסקי מוכרח להיות בועדה.

באותו יום באו שני שוטרים והזמינוני לבלבנסקי. כשבאתי אליו שאלתיו: „מה עשיתי לך רעות, שאתה אוסר אותי?״ הלז השיב לי שאינו אוסר אותי, אלא הוא מעוניין שנקיים בינינו קשרים ולא יאונה לי כל רע. כסימן לכוונתו הטובה, הוציא 4 חבילות טבק (שהיה אז יקר המציאות) ונתן לי אותן במתנה.

החיים מסתדרים

החיים התחילו לזרום באפיק רגיל. כל יום היו היהודים יוצאים לעבודה. מנהל העבודה היה נח־אבא גפנוביץ. היהודים התחילו שוב ללכת לכפרים ולעסוק במסחר עם האכרים. בדרך כלל היה זה מסחר־חליפין.

אני הייתי „סולטיס״ ואליהו סוקולובסקי היה סגני. מצב זה נמשך עד חג־הסוכות. בחגים היה מנין וכולם התפללו.

יומם ולילה הסתובבתי בין הבתים ושמרתי עליהם. במקרה והשוטרים נכנסו לאחד הבתים כדי להתעלל או לבוז לרכוש יהודי, הייתי תיכף בא ומאיים עליהם שאודיע לבלבנסקי ואז הם היו עוזבים את הבית.

הגירוש והקונטריבוציה

בסוכות הודיע לי בלבנסקי בסוד שקיבל פקודה להעביר ימים אחדים אחרי סוכות את כל יהודי בליצה לגיטו לידה.

היות ושמענו מעיירות אחרות שבזמן ההעברה בוזזים את היהודים ומכים אותם רצח, אמרתי ליהודים, שלא יחכו עד לתאריך הנ״ל ושכל אחד יסתלק מהעיירה

היה קצין ס.ס. בשם רויטר, שהתהלך שם עם מקל עבה בידו. הוא הוציא מכיסו רשימה והכריז כי כל אלה שאת שמותיהם יקריא יקומו ויעמדו בצד. וכך התחיל להקריא שמות של נגרים, סנדלרים ובעלי מקצועות אחרים. שעה שהקריא איזה שם והאדם לא הופיע יצא משהו אחר במקומו. בצורה זו נצל ברל סטוצקי. משך כל הזמן אמרתי בליבי שאף אם יקראו בשמי לא אקום. למרות שתמיד חשבתי כי אותי הם לא יצליחו לחסל, לפחות משום שמוכרח מישהו להשאר בחיים ולספר את קורות אחינו בימי השואה. שכבתי וחיכיתי לרגע שתינתן הפקודה לירות בנשארים, אז ארים את ראשי, כדי שהכדור יפגע בי ויהיה לי מות קל. בינתיים התחיל הקצין להקריא את שמות הבנאים. האחרון ברשימה הייתי אני „לאון סטוצקי״. היות ולא צפיתי לכך, אחרתי לצאת. לא רציתי לדרוך על ראשיהם של אנשים. במקומי יצא אחר. לאחר כמה שניות דחפני איזה כח פנימי, קמתי ונגשתי לקצין והראתי לו את תעודת הזהוי שלי. הקצין הרים צעקה: „מיהו הממזר המטונף שיצא במקומו?״ ובמקל שהחזיק בידו התחיל להצליף על שמאל ועל ימין. ראיתי איך שהוא מרביץ בבחור שיצא במקומי. הצטערתי צער רב על שקמתי ונעניתי לקריאה. אחרי קרא הקצין בעוד שני שמות. אחד היה בן דוד של אמי, הרוקח אייזיק ילין, והשני ראש היודנרט: פבלונסקי. שני האחרונים סרבו להצטרף בלי משפחותיהם.

בבית הכנסת, הידיעה על מות אמי היקרה

הובילו אותנו לבית הכנסת של העיר. אחרי שניות מספר שמענו יריות וידענו שאין אלה יריות החיילים המתאמנים, אלא — יריות רצח בהן נהרגים אחינו בני ישראל. בבית הכנסת היינו ארבעים וארבעה אנשים. מבליצה נשארנו: אני, אברהמל וולקוביסקי וברל סטוצקי. התישבתי ליד ארון הקדש ולא בכיתי, אך רעדתי. רעדתי ובלבי פנימה צחקתי. לא צחקתי משום שחשתי עצמי מאושר על שנשארתי בחיים. לא ולא. היה זה צחוקם של הגרמנים המנוולים שהדהד בקרבי. אכן אמרתי בלבי, הם הם שהביאו אותנו לבית הכנסת כדי שנחפש בו את אלהינו. נזכרתי בפסוק מאיוב „יאבד יום אוולד בו והלילה אמר הרה גבר״. התכופפתי לעבר ארון הקדש ולחשתי לתוכו „רבונו של עולם, אתה שבחרת בנו מכל העמים ורוממתנו עכשיו אתה משליכנו חיים לבור? אתה הנך הכל יכול, אתה הוא העושה נסים ונפלאות, כיצד אתה יכול לראות את אשר מעוללים לנו ולשתוק?״

גם אמי היתה שואלת: „כיצד זה, שהם אינם מקבלים שיתוק בידיהם בשעה שהם יורים ביהודים שלך? וכיצד יכולת לתת להם לרוצחים, שיקשרו את זקנו של הרב שלנו לזנב של סוס ושיתעללו בו?״... הסתתרתי אז בגינה שלנו בבליצה בין שיחי תפוחי־אדמה ושמעתי את צעקותיו של הרב וכל נכבדי העיר. אותה עת עברה הגויה קצניכה והבחינה בי, היא לחשה לי: „אריל׳ה הסתתר, הורגים את היהודים, אין אלהים בשמים״.

עכשיו, בז׳טל, נפתחה דלת בית־הכנסת והכניסו אליו את היהודים האחרונים של העיירה. אכן הם ארגנו את ה„משחק" יפה, באותו יום חסלו את כל יהודי הסביבה. חפשתי בין הנצולים מישהו ממשפחתי ומצאתי את דודי מאיר זליקובסקי ואת בנו חיים. דודי מאיר נפל לזרועותי ופרץ בבכי מר. ממנו נודע לי כי הגרמנים זרקו רמון לביתו של הרב, מקום בו גרנו. אמי היקרה וכל אלה שהיו במקלט נהרגו.

בבית הסוהר בנובוגרודוק

בבית־הכנסת היינו כבר 160 איש. אמרתי לי: עכשיו אין מה לפחד. את כולם כבר הרגו, צריכים לברוח. לא נתנו לנו זמן להשוב והתחילו למיין את האנשים. לפי השמועות עמדו לשלח חלק לסמולנסק וחלק לנובוגרודוק. אמרתי לדודי: הבה נסע לסמולנסק, המקום קרוב לחזית ונוכל אולי לעבור את הקוים. אולם דודי טען כי טוב יותר לנסוע לנובוגרודוק, לסביבה שלנו, ל„גוים שלנו". הוא עדיין האמין ב„גויים שלנו".

בנובוגרודוק, בבית־המשפט, נאספנו מכל המחוז כאלף ומאתיים איש. גם מספר זה של יהודים נראה היה לגרמנים גדול מדי. ושוב התחילו למיין ולבחור חייטים, סנדלרים, נגרים, רופאים וכדומה. את האחרים שלחו לגיטו שבו חסלו רק רגעים מספר לפני כן את רוב היהודים. אמרתי לדודי שאין כל הגיון להשאר במחנה העבודה שממנו אין כל אפשרות לברח, יען כי הוא סגור מכל הצדדים ולו חומה וגדרי־תיל ושוטרים על מגדלים מוארים מסביב בזרקורים. דודי הפציר בי להשאר, כי יתכן שעתה אולי בכל זאת ישאירונו בחיים. תשובתי היתה, שאני מתפלא כיצד הוא יכול להאמין לעמלק אחרי כל מה שעשה לנו. לבסוף אמר אלי: „מה לעשות? הרי אין לאן ללכת. כולם שונאים אותנו, כולם". אלו היו המלים האחרונות ששמעתי מפיו. המלים הנכונות „כלם שונאים אותנו".

במחנה העבודה נשארו דודי מאיר, ובנו חיים (שברח אחר כך ליער). שני בניו של דוד־הירשל מקל — יעקב וברל, והרופא — חותנו של פייגל סטוצקי, נהרגו על גדרי התיל שעה שניסו להמלט. בגיטו היינו, אני, אברהמל וולקוביסקי, ברל סטוצקי וגיסו (לייזר דער קיידער) וחותנו של יושק׳ה לייבקעס לייזר. בגיטו ריכזו אותנו בכמה בנינים. התחלנו להסתדר. בלילה פרצנו בחשאי את הגדר והתחלנו לחפש בבתים אחר אכל. סרחון הגויות שהתגלגלו פה ושם עלה באפינו. היו אלה גויות היהודים שניסו לברח, ואולי אף להתנגד.

הרהרתי לי: אך לפני שעות אחדות עדיין גרו כאן אנשים ועתה הפך המקום לבית קברות שמתיו פזורים על פני הקרקע. אודה ולא אבוש, כי אותה שעה היה כבר לבי כה מאובן שלא היה אכפת לי המות שראיתי לנגד עיני וכל מחשבתי נתונה היתה לבריחה.

לקראת הבריחה יצאנו משטח המחנה להשיג לחם, חמאה ובשר־חזיר; מגפים, חולצה ומכנסים. אך בדרכנו חזרה הרגישו בנו שומרי המחנה וירו לעברנו. לייזר

גפנוביץ נפצע, וצעקותיו נשמעו בכל העיר. שוטר שהגיע אליו הכניס בו צרור כדורים ולייזר נפח את נשמתו.

אחרי שלייזר נהרג, אמרנו לעצמנו כי אנו מוכרחים לברח, אחרת יהרגו את כלנו.

הבריחה מן המחנה

אברהמ׳ל ואני התחלנו לדבר עם ברל סטוצקי בדבר בריחה. הוא השיב לנו כי הוא ושייע הולכים לגויים מכרים ואין הוא יכול לקחת אותנו עמו. בבקר נתנו לו רשות לצאת מהגיטו להביא מים. ברל, שייע, אחי, גיסו ראובן, אברהמ׳ל ואני יצאנו יחד. בדרך נפרדנו מברל ומשייע ואחלנו להם הצלחה. השנים ברחו ליער ואברהמל ואני חזרנו במהירות לגיטו והתחלנו להתכונן לדרך. בעת ההכנות הרהרתי לי: „טוב, נברח מכאן, אבל לאן? ברל הלך ל„גויים שלו" ולאן נלך אנו? לי אין גויים מכרים אין לי אף לא אחד שירצה בי". הוחלט בינינו שנברח ליער ונבנה לנו מקלט בתוך האדמה. בלילה נצא לגנוב דברי־מאכל מהשדות, וביום נשכב בשקט בתוך האדמה. אותו זמן לא ידענו עדיין על קיומם של הפרטיזנים. חשבנו שאנו נהיה היחידים בין חיות היער. התחלנו לחפש שותפים למבצע הבריחה כדי שלא נהיה לבדנו ביער. דברנו על כך עם שני בחורים ועם כמה בחורות. ספרנו להם על תכניתנו ושאלנו אותם אם הם מוכנים להצטרף אלינו, כי אם לא נבצע זאת מיד עלול להיות מאוחר מדי. נוטקה ושלמל׳ה, בני גילנו הסכימו מיד. שמחנו שהם מקומיים ומכירים את הדרך לפושצ׳א. הזמנו את הבחורות ל„קומזיץ". מישהו מהחברה הביא בקבוק וודקה, שמצא בגיטו. טיגנו לביבות תחת כיפת השמים, שתינו „לחיים". הבחורות איחלו לנו הצלחה. ביקשנו מהן שילכו ל„התעסק" עם השוטרים השומרים על הגיטו למען לא ישימו לב לגדרות באותו לילה.

בשקט נגשנו עם התרמילים לגדר. עשינו בתוכה פרצה קטנה. אברהמל יצא ראשון ואני אחריו. שכבנו בחלקה של חיטה וחיכינו לשני החברים האחרים. אך הללו נבהלו כנראה ולא באו אחרינו. אברה׳מל הלך לראות מה קרה עמם וחזר אתם, התברר שהם פחדו לעבר את הגדר. כמה מאות מטרים זחלנו על בטנינו. אחרי כן קמנו והתחלנו לרוץ מבלי לדעת לאן מועדות פנינו. איני זוכר כמה זמן רצנו, אך זכור לי, שנתקלנו ב„שקץ" כבן 14 שקשר את סוסו, והבין מה כונת ריצתנו. הוא הזהירנו מפני הגרמנים הנמצאים במרחק של שני קילומטר, בישוב הנקרא שליב. שאלנו את הנער על הדרך לפושצ׳א והוא הסביר לנו כיצד להגיע אליה. המשכנו במסענו כל הלילה, ולפני עלות השחר מצאנו עצמנו בתוך היער.

הרהורים בלב היער

בהגיענו ליער תפס כל אחד מאתנו מחסה מאחורי עץ, והיינו מרוחקים איש מרעהו בטווח־ראיה. במשך כל היום שכבנו מבלי להוציא הגה מפינו ומבלי שנזוז. זה היה בחדש

אוגוסט 1942. הקיץ עמד בעצומו. היה יום חם ומחניק. הייתי עייף מאד ואף על פי כן לא עצמתי עין. כל מיני מחשבות צצו במוחי. אגב זאת נזכרתי ביום הגירוש לז׳טל בו הלכתי עם הירש שימנוביץ לבליצה. בדרך עבר אותנו אוטו עם אנשי ס.ס. מנובוגרודוק. לאחר שהיה כבר במרחק של כ־50 מטרים מאתנו נעצר. חיות הפרא הפאשיסטיות הבחינו כנראה שאנחנו יהודים על אף שהיינו לבושים כמו גויים. אמרתי אז להירש: „הבה נברח ליער שלפנינו, הגרמנים מפחדים להכנס לתוכו״. אך חברי פחד, ואני לא רציתי לברוח לבדי ולהשאירו בידי הרוצחים בדד.

בהתקרבנו לאוטו עצרו אותנו הגרמנים ושאלו לרשיון יציאה מהגיטו. היות ולא נמצא בידנו רשיון כזה ציוו עלינו לעלות על האוטו שהמשיך בדרכו לבליצה. זה היה בימי סוכות. לגרמנים היה קר והם רצו להתחמם איך שהוא. ליד הכפר משלובצה עבר עדר־צאן. הרועה רכב על סוס ולידו מספר אנשים. הרוצחים ראו כי אנשים אלה יהודים הם. ביניהם היתה בחורה לבושה פרווה.

הגרמנים עצרו את האוטו, קפצו ממנו ורק אחד מהם נשאר כדי לשמור עלינו. במרחק של מטרים אחדים בלבד מאתנו הרגו הגרמנים את הבחורה ועוד כמה גברים שהיו עמה. לאחר מכן נודע לי שהבחורה היתה בחברת אחיה וחתנה ויחד ברחו מגיטו וילנה. אם איני טועה הם גם הרגו שם את דודי פייבק׳ה, ואת חיים־יצחק קרמין. לאחר שראיתי את הרוצחים עולים מחוממים לאוטו, עלה בדעתי שהם מתכוננים לזרוק אותנו מהגשר לנימן. אך עברנו בשלום את הגשר והם לקחו אותנו ל„גמינה״ שם ספרו למפקד המשטרה קצ׳ן (זירוק) בגרמנית שתפסו את היהודונים בלי רשיון ויש להרג אותם. על כך השיב להם קצ׳ן קצרות: „יה יה״. השוטרים החלו להרביץ לנו ולגרשנו החוצה. התחלנו לבכות ולבקש מהם רחמים. המפקד קצ׳ן אמר שהוא יקרא לבירגרמייסטר בלבנסקי המבין גרמנית. בלבנסקי שהיה ידיד של מולה, ובהשתדלותו של ישראל זלוצובסקי, שנתן לבלבנסקי 500 רובל, ביקש, בהגיעו למשטרה, לשחרר אותנו. הגרמנים מסרו במשטרה את התמונות שמצאו אצל היהודים שהרגו והן נמסרו אח״כ לישראל זלוצובסקי אשר יצא עם עוד כמה יהודים כדי להביא את הגויות לקבר ישראל. בהגיעם לשם כבר מצאו את ההרוגים ערומים, ה„גויים שלנו״ כבר הספיקו להוריד מהם את הבגדים.

החופש והפחד

כשניתקתי מהרהורי כבר היה אחרי שקיעת השמש. חלף היום הראשון שלנו בחפש. אך, אבוי לחפש כזה שמפחדים אפילו מצפור קטנה ביער, כשכל רשרוש מבהיל, ולך נדמה שרודפים אחריך. ברם, פחד זה מלווה הרגשה, שמה שיקרה עמנו, לא יובילונו עוד חיים לבור המות. ועל אף שלא ידענו עדיין מה מחכה לנו ביער העבות, הרי הרגשת החפש היתה נעימה לנו ונשמנו לרווחה.

ירד הערב. התישבנו ועישנו סיגריות. חכינו עד שיחשיך יותר ואז המשכנו ללכת.

אחרי הליכה של שני לילות הגענו למקום בו פגשנו את הפרטיזנים הראשונים וביניהם יהודים ניצולי ז׳טל. הבינונו שאיננו היחידים ביער. הז׳טלאים התחילו לארגן גדוד של פרטיזנים שנקרא אח״כ בשם „ארלנסקי״, אותנו לא רצו לקבל לגדוד. בהיותנו שם שמענו מפי אשה אחת שעל יד דרצ׳ין ישנו רופא יהודי שאף הוא מארגן גדוד של פרטיזנים והוא בודאי יקבל אותנו בשל היותנו צעירים. לא חכינו זמן רב והלכנו לחפש אותו. ללא פחד הלכנו בפושצ׳א יומם ולילה לחפש את הרופא (אטלס) ולוחמיו היהודים. פגשנו בקבוצת צעירים ז׳טלאים שחזרו ממנו משום שלא קבל אותם. בכל זאת המשכנו בדרכנו והיינו בטוחים כי אותנו הוא כן יקבל. לפי ספורם של הז׳טלאים היה עלינו להגיע לכפר וולה למצא שם בית אשר לו גג רעפים אדומים, ולהודע אצל בעלי הבית היכן אפשר לפגש את ד״ר אטלס. בהגיענו לשם סירבה בעלת הבית לגלות לנו את מקום המצאו של ד״ר אטלס מפחד שמא אנו מרגלים. למרות זאת נתנה לכל אחד מאתנו לביבה אחת ובקשה שנתסלק. התחלנו לדבר בינינו ביידיש וזאת כדי לשכנעה כי יהודים אנחנו ואין לה לפחד מאתנו. צעד זה באמת הועיל. היא אמרה לנו לגשת לנהר שצ׳רה ואם נלך לשם ביום ראשון נפגש פרטיזנים הבאים להתרחץ בנחל.

הראשון שפגשנו שם היה ישראל קוויאט מדרצ׳ין — בחור צעיר שהיה מצויד ברובה. שאלנו אותו אם הוא מקבוצת אטלס, וכשהשיב לנו בחיוב הלכנו אתו לגדוד. לפני הכניסה לבסיס עצרה אותנו בחורה שעמדה על המשמר עם רובה ביד. היא לא נתנה לנו להכנס פנימה. הסברנו לה שבאנו ממרחקים ומבוקשנו הוא לראות את ד״ר אטלס. על כך השיבה לנו שד״ר אטלס הלך לבצע איזו פעולה וכי הוא צריך לחזר עוד באותו ערב לבסיס. עד אז עלינו לשבת בחוץ ולהמתין. הביאו לנו פנכה עם דבש ואכלנו אותו בלי לחם. בערב חזרו ד״ר אטלס והמפקד קולקא עייפים מן הדרך. הם סיפרו שפוצצו גשר ליד גרודנה. (ד״ר אטלס, יליד פולין, שלמד רפואה במילנו, איטליה, לא רצה לשמש רופא ביער, כי אם להיות פרטיזן קרבי. את שאיפתו זו הגשים למעשה עד הרגע שבו נפל במערכה נגד האויב, מכדור שפלח את לבו).

בפלוגתו של הד״ר אטלס

ד״ר אטלס ארגן פלוגה יהודית ראויה לשמה. הוא אסף לו בחורים ובחורות נבחרים. הפרטיזנים הרוסים וגם הגויים בסביבה רחשו כבוד לו ולפלוגתו.

ביום א׳ הקרוב, לחוף הנהר שצ׳ארא, שוחחנו עם הד״ר אטלס. לאחר שיצא מהנהר ניגש אלינו ושאל מה רצוננו. אמרנו לו שאנו רוצים ללחום בגרמנים, לנקום את הדם היהודי שהם שפכו. ד״ר אטלס שאל אם יש לנו רובים. תשובתנו היתה שלילית. קולקא שאל אותנו אם יש לנו מגפים. הראנו לו שכל אחד מאתנו נועל מגפים. לבסוף שאל אם אנחנו חברי הקומסומול. עניתי לו שאני הייתי חבר בארגון זה. כשקולקא בקש ממני את פנקס החבר, השבתי, ששרפתיו למען לא יפול בידי הגרמנים במקרה ויהרגוני.

„ברוו, — נהגת כראוי !" לשאלתו, אם בעלי־מקצוע אנחנו, השיבונו לו, כי עדיין צעירים אנו, וטרם הספקנו ללמוד מקצוע.

התוצאה של השיחה היתה שקבלו אותנו לפרטיזנים. ד"ר אטלס נשא לפנינו נאום קצר ועדיין זכורים לי הדברים שהשמיע לרגל קבלתנו לפלוגה. הוא אמר : „חברים, הגורל המר הביא אותנו לכאן לא כדי להסתתר ביער ולחכות לישועה שתבוא ואנו נשאר בחיים. באנו ליער כדי ללחום בגרמנים, כדי לנקום את הדם היהודי שנשפך, כדי להסיר מאתנו את הקלון על שלא נלחמנו עד כה נגד הצורר". ובסוף דבריו אמר : „בין כה וכה לא ישאר איש מאתנו בחיים, הבה איפוא נהרוג את רוצחינו ככל היותר".

בלילה הראשון קיבלתי תפקיד של מפקד המשמר. נתנו לי אקדח ושעון ונצטוויתי להיות ער במשך כל הלילה.

הייתי מאושר. הסתובבתי כל הלילה מסביב לאהלו של המפקד. המפקד יצא ואמר לי שאיני חייב לעמוד על רגלי כל הזמן וכי מותר לי גם לשבת. עמדתי על כוונתו והתישבתי בצד.

בפלוגתו של הד"ר אטלס לא ישבו הפרטיזנים בחיבוק ידים. לילה לילה היינו יוצאים לפעולות ; חלק להביא אכל, חלק להוריד רכבות מהפסים, למארבים, או לגזירת עמודי טלפון. שרפנו את הגשר בבליצה. כן השתתפנו בהתקפה על העיירה קוזלוישצ׳ינה. חסלנו את כולם. לא מעט „גבורים גרמניים" מצאנו מסתתרים מתחת למטות וירינו בהם.

הגרמנים רצו להגיע ללב הפושצ׳ה רודה־יבורסקה. אך לפני שהם הספיקו להתחפר ולבנות להם עמדות, יצאנו נגדם בהתקפה בה השתתפו גם הגדודים „בולאק" ו„ארלנסקי". לחמנו בתוך היער שם נערך במשך שש שעות קרב פנים אל פנים עם הרוצחים.

פלוגתו של ד"ר אטלס השתייכה לחטיבתו של בולאט (בחטיבה היו ארבעה גדודים). בס"ה היינו שם כשש מאות פרטיזנים ועשרה אחוזים מהם יהודים.

בדצמבר 1942 ערכו הגרמנים התקפה גדולה על הפושצ׳ה. הם הביאו מן החזית 40,000 חיילים חמושים, טנקים ואוירונים.

באחד הקרבות על ווליה־הגדולה נפצע ד"ר אטלס בירכו וכעבור חצי שעה הוציא את נשמתו. המלים האחרונות שלו היו : „לא נקמתי מספיק".

ד"ר אטלס היה לוחם גבור ונפל כגבור. ליהודים ביער אבד מנהיג גדול. אותו זמן נהרג גם מפקדו של הגדוד ע"ש „ארלנסקי" — קפלינסקי. זמן קצר לפני כן נהרג בן דודי יונה אוז׳כובסקי. כעבור כמה ימים נהרג חנוך ברנצ׳יק (חיים־רובינס). הגרמנים שרפו את כל בתי הגויים סביב הפושצ׳ה והרגו את תושביהם. לאחר מכן הודיעו בעתונים שהרגו 10,000 פרטיזנים יהודים.

ממרכז הפרטיזנים נתקבלה פקודה להתפזר לקבוצות קטנות, שכל אחד יציל את נפשו. המצוד הגדול הזה על הפרטיזנים נמשך כמה שבועות.

בתום המצוד הגדול התחלנו להתארגן מחדש. בלכתי אז בכיוון בליצה, פגשתי את

אלי קובנסקי מפלוגתו של ד״ר אטלס. אלי מסר לי, ששתי אחיותי וגיסי מסתתרים ביער ע״י הניימן, בסביבות בליצה.

בדרך פגשתי את ליישקה פלישר ועמו הלכתי לחפש אחרי שרידי משפחתי. אכן, רבה רבה היתה שמחתי כאשר מצאתי אותם ואף שמחתם היתה לאין שיעור.

לאחר זמן מה הצטרפתי לגדוד ע״ש „אורלנסקי״ ויותר מאוחר לגדוד הצנחנים של קפיטן סברני. בגדוד זה פעלתי עד לשחרור.

משה יוסלביץ

כניסת הגרמנים וגירוש היהודים

א. השבת בה החלה השואה

יום שבת, 28 ביוני 1941. זה כבר היום השביעי מאז החלה הפלישה הצבאית של גרמניה הנאצית לתוך ברית המועצות.

במהירות בזק התקדמו קלגסי הנאצים בדרכם מזרחה. לכל מקום הם הביאו הרס וחורבן. ערים הופצצו ונשרפו. תושבים רבים נשארו מחוסרי־כל. הדרכים היו מלאות פליטים: אנשים, נשים וטף. רובם הם יהודים שבתיהם ורכושם עלו באש. פה ושם נראו עוד קבוצות של חיילים רוסיים שנשארו ללא פיקוד. מטוסים גרמניים רדפו ללא הפוגה אחרי שרידי הצבא הרוסי המובס. הדי התפוצצויות ויריות נשמעו מקרוב.

בבוקר של אותה שבת הסתובבו עוד בעיירה אחרוני החיילים הסובייטים שפלוגתם חנתה בקרבת־מקום. בצהריים נראו 2 סיירים גרמניים רכובים על אופנועים. למראם גברו הפחד והחרדה בלב יהודי העיירה. ידועים היו לנו מעללי שליחיו של היטלר ביהודי פולין הכבושה מאז 1939, וראינו בעין כי גורלם צפוי עתה גם לנו.

מועקה כבדה בלב כל אחד מבני־ביתנו.

לא מצאנו לנו מקום מנוחה, וקודרים התהלכנו מפינה לפינה.

אבי נטל את הסדור, התפלל תפלת־מנחה וקרא בפרקי־אבות. אני שכבתי על מטתי, כשהרהורים נוגים כובשים את מוחי. מה יהיה גורלנו עתה? לאזנינו הגיעו שמועות על אכזריות הגרמנים בשבויים הרוסיים. האם גם בנו ינהגו כך? מחשבות שונות ומשונות הטרידוני. רציתי להרדם ועצמתי עיני. אולם, פתאום קמתי כאילו מישהו דחפני מן המיטה. ניגשתי לחלון.

בקצה רחוב השוק ראיתי פלוגת חיילים גרמניים רוכבים על אופנועים ומתקדמים לכיוון בית־הקברות הקתולי, בפרשת הדרכים לז'ולודוק וז'טל. היתה כבר שעת־בין־הערביים. השקט ששרר סביבי העיק עלי. מזמן לזמן בלבד הפריעוהו קולותיהם הצרחניים של הגרמנים.

לפתע נשמע קול התפוצצות חזקה ומיד לאחר מכן — יריות ממקלעים והתפוצצויות רימונים. הקולות באו מהכיוון שאליו התקדמו הגרמנים. אחרי דקות ספורות נראו מהכיוון ההוא לשונות־אש ועמודי־עשן. היריות נמשכו עוד כשעה.

כפי שהתברר אחרי כן, התחולל קרב עז וקצר בין קבוצת חיילים רוסיים שנשארו בעורף לבין הצבא הגרמני המתקדם.

בקרב זה נהרגו גרמנים אחדים, אך כמעט כל קבוצת הרוסים האמיצה הושמדה.

אחרי הקרב פשטו החיילים־הרוצחים ברחובות העיירה וכל מי שנזדמן בדרכם נורה למוות. כך נפלו אותה שעה כ־15 איש. אולם בכך לא שככה חמתם.

קבוצות גרמנים יצאו לנקום ביהודים, וזאת, בטענה שכביכול ירו עליהם מבית־הכנסת. הם עברו מבית־לבית ושילחו אש לתוכם.

גם לחצר־הבית שלנו נכנסו שלשה חיילים. בשלוות־נפש שפכו דלק על גג הקש של הרפת שגבלה עם החצר שלנו והציתוהו. בהלה אחזה בכולנו, וחשבנו כי הנה ייכנסו הרוצחים לתוך הבית ויירו בנו. למזלנו הם עזבו את החצר ביודעם שהאש תתפש בעצמה ותאחז גם בבית.

חיש מהר הורדנו לתוך המרתף שהיה עשוי לבנים כל מה שנזדמן ליד: כלי מטה, בגדים, מזון שנמצא בבית, כלים, וסתמנו את הפתח בפח ברזל.

ככר לחם וכמה חפצים חיוניים העמסנו על אופניים וברחנו מהבית. כמעט כל הבתים ברחוב היו אחוזים להבות. נפש־חיה לא נראתה, מלבדנו. עברנו את הרחוב בריצה וברחנו לכוון השדות, מערבה.

היום החשיך. המומים וחרדים עמדנו דוממים בתוך השדה שהואר מלהבות האש של עיירתנו הבוערת. השואה אך התחילה.

ב. גזירת הגירוש וליל היציאה לז'טיל

ארבעה חדשים עברו מאז פלשו הקלגסים הנאציים אל העיירה. ארבעה חדשים ארוכים עברו מאז שרפוה והחלו העינויים, הרדיפות והרציחות. אף יום שקט, אף רגע של הרגעה. האנחות מלוות כל שיחה וחרדה מקננת בלב, אנחות על אלה שנעקרו מעולמם ללא עת והרדה על הללו שעדיין בחיים. כי אין בית שאין בו מת, כי חרב הרוצח על הצוואר מונחת.

במאמצים על־אנושיים נגאלו לא מזמן 25 בני־הערובה, שחייהם תלו על חוט השערה והנה גזירה חדשה: על כל היהודים במחוז לידה לעזוב את מקומות מגוריהם, על כולם

לעבור העירה, וכמובן יהודי בליצה בתוכם. כרעם משמים בהירים נפלה ידיעה זו. נרפו הידיים ובחזקה הלב הלם. האם לעזוב את המקום בו דורות על דורות חיו והלכו לעולמם? הלעזוב את המקום בו אבות ובנים גדלו ובילו את חייהם, שמחו ביום טוב ודאגו בעת צרה? הלעזוב את עיי החרבות, עליהם עמדו עוד לפני זמן קצר הבתים, שהקימום בזיעת אפיים, את בית־הקברות בו נשארו הנאהבים והיקרים? הלארוז את החפצים הדלים ולעזוב? היתכן?

אך מה לצורר ולכל זה? תוך עשרה ימים אף יהודי לא ישאר בעיירה. גזירה היא ואין לשנותה.

והעיירה מתאספת ומתייעצת כיצד להמתיק את גזר־הדין ובאיזה אופן להקל על היציאה מבלי לגרום לאבדות בנפש, חס־ושלום. כי הרי הפקר חיי היהודי ורכושו. אך כל זמן שהלב פועם, תקווה בקרבו, ויש לעשות את כל המאמצים כדי לעבור גם צרה זו.

כמה נשים הלכו בשליחות ללידה, עיר המחוז, לראות ולשמוע מה מתרחש שם. אחרי יומיים הן שבו ובפיהן הידיעה שכל היהודים מהעיר והסביבה מצווים להכנס לגיטו. רבים מהבליצאים שלא חיכו לשובן של השליחות יצאו עם שארית רכושם ללידה ובעמדם שם על המצב חזרו בחפזון. כמה מהם נשארו שם בכל זאת אצל קרוביהם מבלי לרצות להסתכן בדרך חזרה.

שוב התאספה העיירה לטכס עצה, הזמן קצר וצריך לפעול. נודע כי במחוז נובוגרודק טרם חלה גזירת הגירוש אך אסור ליהודי מחוז לידה לעבור למחוז השני. ישראל זלוצובסקי שם נפשו בכפו והתדפק על כל הדלתות, כדי לפעול משהו לטובת העדה. הוא לא חס על עצמו, הזניח עניניו הפרטיים כדי לעשות למען הכלל. לבסוף הצליח בעד מטבעות זהב לקבל מאת ראש־העיירה רשיונות יציאה לעיר מחוזית כלשהי. כתאריך אחרון ליציאה נקבע ה־10 בנובמבר 1941 המתקרב ובא.

הסתיו נכנס לשלבו האחרון. גשם קר וסמיך יורד מהבוקר עד הערב. הרחוב מלא בוץ ושלוליות ממי־הגשם. אחרוני העלים נושרים מעל העצים ורוח צפונית מיבבת בין הענפים הערומים. העורבים השחורים־אפורים חגים מעליהם וצורחים בקולותיהם החדגוניים. הכנסייה שבקיץ הייתה מוסתרת מאחורי העצים הגבוהים־הירוקים עומדת עתה מעורטלת, שני הפעמונים שבצריחיה מצלצלים מדי פעם בפעם וצלילם הנוגה מתפשט סביב ומבשר רעות.

הזמן רץ וכל אחד מתכונן ליציאה. בכדי לכסות את הוצאות ההובלה הגדולות מוכרים את „שארית העוני", כי הגויים „הטובים" שהסכימו להעביר את החפצים דרשו מחירים מוגזמים. אחרי פדיון בני־הערובה כמעט ולא נשאר דבר בעל ערך, כל אחד מוכר את שרידי רכושו הדל. הגויים מהסביבה התחילו לנהור אל העיירה בכדי לקנות „מציאות" אצל היהודים: בגדים וכלי־מיטה, כלי נחושת, שעברו בירושה מדור לדור, גרוטאות שנשארו אחרי השריפה, כל דבר בעל ערך כלשהו. היהודים מוכרים והגויים קונים בחצי

חינם. באין אפשרות למכור מוסרים להם סתם, בתנאי שהחצי יוחזר אחרי המלחמה, והם לוקחים בחפץ לב, הרי בין כה החפצים ישארו אצלם...

והנה הגיע היום האחרון. צריך כבר להיפרד מהעיירה ולצאת ממנה. מאז הבוקר התחיל לרדת גשם דק וטיפותיו בנפלן על הקרקע הפכו מיד לקרח. צינה לחה שררה בחוץ. כל האדמה, הגגות והעצים נתכסו בקרום עבה של קרח. הענפים הדקים של העצים היו נשברים תחת העומס הגדול הזה ובהשברם השמיעו כעין קולות התפוצצות שבאו בזה אחר זה ממקומות שונים. הגויים הזקנים סיפרו שסתיו כזה זכור להם מלפני שנים רבות ואמרו, כי זה סימן רע, כי דם רב יישפך, כי הרבה אנשים ימותו, כי נשפכה חמת אלהים על בני־האדם.

מצב הרוח במזג האוויר הקר — נוגה, מעורפל ומלא חרדה בקור הלח הזה, כשהרגליים כושלות על פני הקרקע החלקלקה, הולכים לבית־הקברות להיפרד מאלה שאינם עוזבים את המקום, הולכים לשפוך לפניהם את הלב ולבקש שיתחננו לפני רבון־העולמים שירחם על בניו המדוכאים והמעונים וישלח להם ישועה בקרוב.

בלב דואב חוזר כל אחד הביתה, כדי לעשות את ההכנות האחרונות. עם המשטרה „סודר" שלא תעשה קשיים בזמן היציאה. ב„חסדו הרב" הואיל ראש־העיירה להרשות לצאת גם לערים אחרות מחוץ ללידה. נתנו אישורים קבוצתיים לכל עשר משפחות. ניתנו אישורים אך ללא כל ערובה למה שעלול לקרות בדרך.

בליל ה־9 לנובמבר 1941 התחילה היציאה.

בשקט מתחמקות העגלות אחת אחרי השניה. שורה ארוכה של עגלות נמשכת לאט בלילה החשוך, בכיוון לז'יטיל. העיירה בליצה נשארת מאחור. עוד נראים האורות מבתי־האיכרים והנה גם הם נעלמים אחרי הסיבוב הראשון. עוברים את הגשר הארוך על נהר הנימן. החוף הגבוה עם ה„ארמון" הישן המוקף עצים עתיקים, מטושטשים באפילה. אה, הנימן החביב, כמה זכרונות מהמקומות היפים שעל חופיו, כחלום עברו ללא שוב. ימי־השבת בקיץ על שפת הנהר, תחת האילנות הענפים ישבו זוגות ודיברו בלחש, מבוגרים חטפו שינה של שבת ולידם הילדים לעסו מאפה טעים. נערים קונדסים מתרחצים בנהר, זונקים אל המים, שוחים או שטים בסירות, רחוק רחוק... גם עכשיו הנהר זורם בשקט, בעצלנות, כמו לפני מאות, מאות בשנים, וכנראה שככה ימשיך לזרום לו ללא־שינוי, ללא הפסק...

והנה הגשר הארוך גם הוא מאחור. עוד נשמע עליו הד הגלגלים של העגלות האחרונות וגם זה משתתק. שלג קל מתחיל לרדת, בשקט נופלים פתיתיו על הקרקע ומכסים אותה במעטה לבן.

מתקרבים לכפר מיסילובצי והנה נראות כבר הצלליות של בתיו הדלים. בשחרי הקיץ היו ילדי הכפר הזה באים אל העיירה, מעוררים את עקרות הבית ומוכרים להן

ירק חמציץ, שהכינו ממנו חמיצה טעימה, וכן פרחי־קונבליה שנתנו ריח נפלא... כן, זה היה עוד לפני זמן קצר.

השיירה מתקדמת לאט לאורך הכביש הלבן. על החבילות יושבות הנשים מכווצות בתוכן ולידן הילדים. הגברים הולכים רגלי לצדי העגלות. מדי פעם נשמע בכי ילד או אנקת אם. העגלות נוסעות בצד הבלתי סלול, שלא להשמיע רעש. רק לפעמים נתקל גלגל באבן מקרית הגורמת לדפיקה ולחריקת הצירים.

עוד כפר אחד משמאל הכביש עטוף בשלוות הליל. האכרים ישנים את שנתם השקטה בבתים הקטנים. בביקתה אחת כלב נובח בהרגישו בתנועה על הכביש. עגל פועה ברפת. תרנגול קורא ושני עונה לו. בשעה זו ודאי קראו התרנגולים גם אתמול ושלשום ובטח יחזרו מחר ומחרתיים על הרגלם זה...

ושוב משתרר שקט מעבר לצדי הכביש. אך גדול ההבדל בין השקט הזה סביב לבין החרדה בלב. שם שינה בטוחה בבית חם וכאן נדודי מגורשים בחסד מרצחים. כאב כבד מעיק על הלב. לו אפשרי היה להתפרץ בבכי, לשפוך את המר־ירות שנצטברה בלב הדווי. אך הלב לאבן נהיה ואף דמעה יחידה בעין לא תראה.

השלג חדל לרדת. יישובים בודדים עוד נראים מרחוק. חורשות לבנות ושדות לבנים משני עברי הכביש. עוברים את הכפרים נהורודוביץ׳, זוקובשצ׳ינה, קרגלי וגם זסיצי קרוב. שם נמצאת תחנת־משטרה עם שוטרים ביאלורוסים, הידועים לשמצה. הם יכולים לגרום צרות. אך בחסד עוברים גם אותם.

ליל הגירוש והנדודים הולך ונגמר. אורו של יום חדש מתחיל לבקוע במזרח. מתוך ערפילי הבוקר נראים כבר צריחי הכנסייה של ז׳טל. עוד כברת־דרך קצרה ונכנסים לתוך העיירה. ביאוש ובתקווה קלושה מתחילים יום חדש במקום חדש — — —

מה יביא היום ?...

הילדים של ה. ברן וי. קמינצקי

אברהם מגיד

שרשרת בריחותי מפני המוות

ישבנו בתא אפל מאחורי הבית של ישראל הצבעי, תא בלי חלונות, בלי אור, בלי רוח־חיים, וללא רצון לחיות. היו אתנו יעקב קוטלרסקי (יענק׳ל הנחושתן) עם בתו הניה ובעלה יענקל מולצ׳דסקי מלידה. אתי היו אשתי ברכה ושני בני יחזקאל ואלחנן הי״ד (ניספו אח״כ בשחיטות).

ביתנו המרווח נשרף מיד עם כניסת הרוצחים־הנאצים לעיירתנו השקטה בליצה. הגויים שעבדו אצלי במזפתה ואני הייתי נותן להם לחמם, היו עכשיו נותני לחמי. הייתי מאד שמח כאשר נענו לי, אעפ״י שבקשתי לא היתה גדולה, רק פת־לחם ומעט חלב בשביל הילדים הקטנים. הרבה פעמים הרגשתי, שהם נותנים רק משום שלא יאה להם כלפי לא־לתת. לפעמים היו אומרים: היום אין לנו — מחר, אך לא כל „מחר" אפשר היה לצאת מהבית.

בשכנות עם ישראל הצבעי גר ברל הסנדלר, לו היתה רפת גדולה וגם פרות שלו ושל ישראל הסנדלר. ליד אחד הקירות שם היו מונחות שלוש שכבות של עצים, ובין הקיר לבין העצים היה רווח של מטר אחד בערך. הכניסה לרפת היתה דרך העליה, היו גולשים מלמעלה למטה, וברפת זו היינו יושבים ימים תמימים. למקרה של צורך, בכדי להסתלק משם, נחפר מוצא מתחת ליסוד, שהוליך אל גינתה של פייגל סטוצקי.

פעם, בשבתי במחבוא הרפת, הרגשתי כי משהו מתרחש בתא השכן שלנו, לבי החל פועם בחזקה, הבינותי כי דבר־מה אירע. כשהתחלתי לצאת מהרפת החוצה, ראיתי את הספר הירשל ברן מלידה, חתנו של ברל הסנדלר, ואת יצחק קמינצקי, שניהם רצים אל הגינה להתחבא בתוכה. הם סחבו אותי אחריהם ורק כאשר השתטחנו על הארץ בתוך הגינה, הם סיפרו, כי את חותני יענקל הנחושתן לקחו הגרמנים ואין יודעים היכן הוא.

הגרמנים ידעו שהיהודים מסתתרים בגינות, לכן היו מחפשים ומפשפשים בין השיחים. הצעתי איפוא להירשל ברן וליצחק קמינצקי שנעבור מהגינה אל הרפת, אך הם לא שמעו לי. השארתי אותם וקפצתי אל התא שלנו לראות מה נשמע במשפחתי. מיד חזרתי בעקבותי וראיתי שני גרמנים מוליכים את הירש ברן ויצחק קמינצקי בכיוון מטה המיליציה שליד בית־הקברות הנוצרי. גרמני אחד נכנס אלינו הביתה, אך עברתי אותו וחטפתי את שני ילדי הקטנים על זרועותי. אז הוא קרא: השאר את הילדים ובוא אתי. נשקתי לשני ילדי יחזקאל בן השש ואלחנן בן הארבע, החלפתי מבטים עם אשתי ברכה ועם כל האנשים שהיו בבית, נפרדתי מכולם במבט עיניים ללא־מלים, והלכתי...

ליד ביתו של שלמה האופה עמד גרמני ופקד על מוליה שמעזונוביץ, בנו של פישקה (שלום) ועל עוד בחורה. שני הגרמנים הובילו את ארבעתנו אל שוק־הסוסים, שם היה גרמני אחר שפקד עלינו לנסר עצים למטבח ולשטוף את הדוודים. לאחר שגמרנו את העבודה נתן לנו הגרמני לאכול, אח״כ ציווה עלינו לרחוץ את גלגלי העגלות שליד המטבח וכך עבר הזמן עד שעה 4 אחה״צ.

משמאל: הירש ברן, אשתו ביילה (ר:דומינר), אחותה חסיה (קמניצקי) וילדיהם

לפנות ערב הגיע שוטר על אופניים („שקץ" בליצאי, שלאחר מכן, בהיותנו בפרטיזנים, ירינו בו בלילה בביתו) ומסר לגרמני שהמטה דורש את 4 היהודים. פתאום נשמעו צעקות ויריות של רובים ומכונות־ירייה. הקולות נדמו, אך אנו נהיינו לא שקטים ומעוצבנים. והגרמני ענה לשוטר, כי בעוד חצי שעה ישחררנו, אולם אנו ראינו כי פני הגרמני החלו מחליפים צבעים. עצבנותו גברה מרגע לרגע, הוא החזיק בנו עוד כ־10 דקות ואמר לנו: „הנכם חפשים, לכו הביתה מהר".

עשינו דרכנו לא בדרך הישרה, אלא דרך הגינות, את הרחוב עברנו במרוצה ונקלענו לסימטה ליד ביתו של ניומקה הבעל־עגלה ואברוצ׳קה (בתיהם היו שרופים). שם נדחקנו אחד אחד קדימה, שוב עברנו במרוצה את הרחוב ליד מיכל סטוצקי החייט ודרך הגינות

הגענו לביתו של חמיו של מוליה שמעונוביץ, ליד יושקה הסנדלר. אשתו של מוליה ונשים אחרות בראותן אותנו, פרצו בקריאות: הנכם חיים, התחבאו, כל הגברים נורו!

נמלטנו לעליית־הגג בביתו של מוליה, בית קטן שגגו היה מכוסה קש. כל אחד מאתנו תפס פינה, התחפר עמוק בתוך החול שבעליית־הגג, והתכסה בסמרטוטים. שמענו את קולותיהם המהדהדים של הרוצחים בוקעים מתוך ביתנו זה הקטן, הם שאלו היכן הגברים ונענו שהגברים כבר נלקחו.

בבוא הלילה סיפרו לנו הנשים את אשר קרה: נורו 36 איש, ובכללם — חותני יעקב קוטלרסקי, בנו יהושע קוטלרסקי וחותנו יהושע׳קע פרצ׳ס, הרב, הרוקח ויסמונסקי, יצחק קמינצקי וגיסו הירש ברן. עם שני האחרונים הלא הייתי יחד בשעות הבוקר בתוך הגינה והתחננתי בפניהם שילכו אחרי. הגורל הפריד בינינו, וכך נגזר עליהם למצוא את מותם באותו יום בידי רוצחים צמאי־דם. עם יצחק קמינצקי היפה והמוצלח היינו כה קרובים, רגשי חברות ואחווה איחדו אותנו. נשבעתי אז, כי אם רק אוכל, אנקום את נקמת דמם של משפחתי ואת נקמת דמו, כי לא השאיר איש אחריו. (אשתו חסייה ובנו היפה והמוצלח נספו אח״כ בז׳טיל). ת.נ.צ.ב.ה.

לפנות בוקר החלטתי „לקפוץ״ אל תאי־ביתי, שהיה במרחק של 2 בתים. כשראו אותי בביתי, התחילו כולם לבכות משמחה, כי חשבו גם אותי בין ההרוגים. לא יכולתי להישאר הרבה זמן בבית, כי החל להאיר הבוקר. לבשתי חצי־מעיל ישן וקרוע, חבשתי כובע גדול מעל לעיניים, הפשלתי את מכנסי, שמתי תרמיל במקל גדול על שכמי, והוצאתי מהרפת של ישראל הצבעי את הפרות לרחוב. כמו רועה ממש נהגתי בפרות דרך השוק והרחוב כאשר הגרמנים הסתובבו בשטח. לאמיתו של דבר, כל פעם שהיה גרמני עובר לידי, היה לבי חדל מדפוק והנשמה היתה תלויה על חוט השערה, בכ״ז המשכתי ללכת בראש מורם. כך הצלחתי להעביר את הפרות דרך כל העיירה עד לרחבת המרעה ובהגיעי לשם הודתי לאל שהביאני בשלום.

נוצרי התקרב לקראתי, הכרתיו מסימטת ניטצה והוא גם עבד אצלי במזפתה. ברכתיו בבוקר טוב והוא השיב, הכירני ואמר, שליד הנימן נמצאים הרבה גרמנים, לכן מוטב שאחזור אל העיירה. לאחר שיקול קצר החלטתי לא לחזור, אלא להתקדם. מרחוק ליד המעבורת, הופיעו 3 אנשים ונעלמו בחורשה שליד הניימן. ככל שאני מתקרב אל הניימן, רואה אני, כי האנשים לבושים בגדי אזרחים ולא מדים, ובכ״ז חושב אני אולי הם גרמנים שהתחפשו לאזרחים. בהגיעי למרחק של כ־150 מטרים מהחורשה, הבחנתי בשלושה גברים וילד אחד. הם הסתכלו סביבם ונעלמו חיש, הבינותי כי אלה יהודים מבליצה. נכנסתי לחורשה ומצאתי שם את שלמה קפלן החייט, חיים הנגר, הרצל פליישר ועוד, כולם חיבקו אותי ושאלו על הנעשה בעיירה. סיפרתי להם את „החדשות״ ואת קורותי, כיצד ניצלתי ובאתי הנה.

בערב באו נשים לבשר, שהקבוצה של הרוצחים עזבה את בליצה, אז חזרנו איש

לביתו. אבל לא ארכו ימי־שבתנו בשקט, כי החל הענין של הטלת כופר־נפש על העיירה. הערימו עלינו וכינסו אותנו ל„אסיפה" בגמינה ומיד כלאו אותנו בו במקום. נעלו את הדלתות והציבו משטרה סביב, לבל נוכל לצאת. אחרי זה הודיעו לנו, כי אם לא נמציא סכום של 150,000 זהובים במשך שלושה ימים, יירצחו את כולנו. התחלנו לבקש, שיוציאו את זיסל הטוחן ואותי, כדי שנגייס את הכסף. לאחר עמל רב שיחררו את זיסל, הוא יחד עם ישראל זלוצובסקי החלו מיד בפעולה לגיוס הכסף. הם התרוצצו בין לידה וז׳טיל, ביקשו עזרה. אכן, הגיע אלינו בעצמו היהודי הזקן ר׳ ישראל־לייזר הנודע מז׳טיל, ללא מורא ופחד לחייו, והביא סכום גדול של הכסף, וכך שוחררנו.

אז החלה הפרשה של אספקת זוגות מגפיים לשוטרים, אך הדבר לא ארך הרבה, כי בינתיים הגיעה הפקודה לפנות את העיירה ולעבור ללידה או לז׳טיל. כך נתפרדה שארית־הפליטה דאז של יהודי בליצה לכמה כיוונים, מי ללידה, מי לז׳טיל ומי לשצ׳וצ׳ין. הם התלכדו לאחר־מכן שוב בקברי־אחים של שלוש הערים הללו: ראש אל ראש, לב אל לב, גוף אל גוף, לנצח עולמים. הי"ד.

יוסף בן־אייזיק

מתלאותיו של פרטיזן־לוחם

אני ומשפחתי גרנו בשנים האחרונות בעיירה ז׳ולודוק. ביום הראשון למלחמה, השליכו הגרמנים פצצה על העיירה. כאשר יצאתי אחרי זה לרחוב שמעתי שני נוצרים אומרים, כי בבוא הגרמנים, יתלו אותי כראשון. למחרת, עזבתי את ז׳ולודוק במטרה לברוח לרוסיה, אך בבואי לבליצה עיכבה אותי אמי ולא נתנה לי להמשיך בדרכי. לאחר כמה ימים נכנסו הגרמנים לבליצה.

אחרי שלושה שבועות באו אל העיירה אנשי הגיסטאפו.

בבליצה עברתי את כל הצרות, ההתעללויות וההריגות שירדו עלינו. ספגתי מכות־רצח בשבילי וגם בשביל אחרים. פעם אחת ישבנו בבית חיים וישנייבסקי, שם גרה אחרי השריפה אחותי חיה־אלקה. נכנסו שוטרים נוצריים מבני־העיירה ורצו לקחת את גיסי שלמה קפלן לעבודה. הוא היה חולה ואני אמרתי שאלך במקומו. השוטרים הרביצו לי מכות־רצח ורק תמורת „מתנות" שיחררו את גיסי מהעבודה.

הייתה פקודה; למי שיש פרה, עליו לשלם מס של 15 רובל. אחרי ששילמו את המס באה פקודה, להביא את הפרות לעיר לידה. היהודים פחדו להראות את פניהם לגרמנים,

לכן מסרו את הפרות לנוצרים ושילמו להם בעד העברת כל פרה ללידה 2 פוד שיפון.

לאחר פירסום הפקודה, להעביר את כל היהודים מבליצה לגיטו לידה, התחילה הבריחה. כל אחד חיפש לו מקום־מקלט באחד מן היישובים: לידה, ז׳טיל, דוורץ, שצ׳וצ׳ין, נובוגרודק וסילישקי. החלק הגדול עבר לז׳טיל, משם נשלחו לעבודה בעיירה דבורץ. כאשר שם נודע לנו, שכל יהודי העיירה הורודישצי ליד ברנוביץ׳ הוצאו להורג, ברחנו אני והרצל פליישר מדבורץ חזרה לז׳טיל.

ב־30 לאפריל 1942 (י״ג באייר) הוציאו מגיטו ז׳טיל את כל המבוגרים, יותר מאלפיים איש, ויירו את כולם. אנחנו היינו חבויים ב„בונקר״, אחרת היו יורים גם בנו.

התברר לנו, שאין מנוס אחר אלא לברוח ליערות ולהתארגן בקבוצות של פרטיזנים. התחלנו לחפש נשק. אלתר דבורצקי מז׳טיל הלך הראשון ליער, עם עוד 9 אנשים, אך כשבאו ליער הרגו אותם הפרטיזנים הרוסיים. לולא המקרה הזה, היו הרבה יותר יהודים מז׳טיל נשארים בחיים. אחרי מקרה זה התיאשו רבים ולא ניסו לצאת ליער.

בעת השחיטה השניה בז׳טיל שוב התחבאנו ב„בונקרים״. חיכיתי אולי עוד אמצא

יוסף ברנצ׳יק ומשפחתו

בכל ההקדם. כשנודע לגרמנים שחלק מהיהודים עברו לגיטאות אחרים לא לפי פקודתם הטילו עונש מס (קונטריבוציה) על היהודים. הם בחרו ב־24 ערבים והכריזו שאם עד יום מסויים לא ישולם המס יירו למוות בכל הערבים.

אספנו כמה שיכולנו, אבל הסכום לא הספיק. הלכתי לבלבנסקי והתחלתי לבקשו רחמים והוא הקטין את הסכום הנדרש. את יתרת הסכום הביאו לנו מזיטל הסמוכה.

הועדה לאיסוף הכסף היתה מורכבת כדלהלן: זלמן יוסלביץ, ישראל־מיירים קרמין, שמואל שימענוביץ, אברהם מגיד ואני. מלכה קרמין, אשתו של הרוקח אברהם קרמין ז״ל, הביאה שקיק מטבעות זהב ואמרה: קחו לכם את הזהב שיש לי והצילו את האנשים! זיסל קלמנוביץ היה המקשר שלנו עם ה„יודנרט״ בלידה. אחרי שהככום נאסף שוחררו האנשים (הערבים) וניצלו ממוות־בטוח.

כל אחד מהתושבים נסע לאן שרצה. רובם נסעו לזיטל, וחלק — ללידה. השגחתי במשך כל הזמן שהשוטרים לא יפגעו לרעה בעוזבים.

יומיים לפני שעזבנו את העיירה, התאספנו כולנו בביתו של אליעזר קריינוביץ. שם נפרדנו איש מרעהו וכולנו בכינו כי לא ידענו אם עוד נתראה בחיים. באותו יום הלכתי להפרד מר׳ חיים נח קמיניצקי שעבר אחרי כן ללידה. הוא אמר לי: „אתם אולי תעברו את המלחמה ויהיה לכם בית, אבל להיטלר לא יהיה בית״.

הייתי בין האחרונים שעזבו את העיירה. הוצאתי את אסתר־ביילה קופלמן עם בתה הנכה ושלחתי אותן לזיטל. כן עברתי על כל בתי העיירה העזובים, הלכתי לקבר הרענן של 36 הקדושים, נפרדתי מהם, ועזבתי את בליצה בדרכי לגיטו שצ׳וצ׳ין.

בגיטו שצ׳וצ׳ין

בהגיעי עם משפחתי לשצ׳וצ׳ין, נאסרתי תיכף ע״י הגרמנים, יחד עם אחי תנחום. אך הודות למכתב של בלבנסקי, בו היה כתוב שאני מצטרף לאשתי וילדי, שוחררתי. בגיטו פגשתי בעוד בליצאים — כ־70 נפש במספר וביניהם ר׳ אליהו סוקולובסקי ז״ל ואחרים. עבדנו בניסור־עצים.

מצב זה נמשך עד ליום ו׳ בשבט תש״ב (1942). ביום זה נערכה השחיטה הראשונה בגיטו שצ׳וצ׳ין. בטבח גרמני זה נהרגו בני דוד, וחמותי פייגל מקל. בגיטו התחילו ימים זוועתיים. האנשים סבלו מרעב, ובמיוחד, אלה שהגיעו כפליטים לשצ׳וצ׳ין מעיירות בליצה, רוז׳נקה ואורלובה. ערב־פסח תש״ב בא אלי ר׳ אליהו סוקולובסקי עם עוד כמה יהודים והציעו לי לארגן מטבח־ציבורי. בעזרת היודנראט ארגנו מטבח והועמדתי בראשו. בחג הפסח הקרוב חולקו 3 ארוחות ליום לאנשי העיירות הנ״ל.

ביום 9 למאי 1942, כ״ב אייר תש״ב, הקיפו הגרמנים עם עוזריהם המקומיים את הגיטו. הם הוציאו את כל היהודים לשוק והתחילו לבצע סלקציה, מי לצד ימין ומי — לצד שמאל. אף אדם לא ידע איזה צד הוא לחיים ואיזה — למוות, למרות שידענו שההפרדה

מיועדת לחלוקה כזאת. אני הייתי רשום כמסגר, ולכן ניצלתי ונשלחתי עם עוד יהודים ללידה, גם הם רובם בעלי־מלאכה שהגרמנים הזדקקו להם.

פייגל מקל

יותר מ־2000 נפש יהודיות נרצחו באותה הריגה המונית בגיטו שצ׳וצ׳ין. בשחיטה הזאת נהרגו רוב הבליצאים, ביניהם: אחי תנחום עם משפחתו, אחי משה עם משפחתו, הורי וכו׳. נשארו אז, פרט למשפחתי, אחותי חיה־שרה עם בעלה, חיים יעקב פונימונסקי ואליהו סוקולובסקי.

בלידה שיכנו אותנו בבית־הכלא, אך השתייכנו לארגון „טוט" ("Organisation Tot"). במשך היום היינו יוצאים לעבודה לרכבת ובלילה — חוזרים לבית־הכלא.

הודות לקשרים של גיסי דוד־צבי מקל ויעקב קרמין עם הפקח על הדרכים ("Drożnik") העבירו לי מכתבים לתוך הכלא.

היציאה ליער

יום אחד באו לגיטו לידה מהיער רחל איצקוביץ, אלעזר מאיר סביצקי ומיכאל גרוזניק (מרודה) והעבירו לי פתק עם הוראות לאן לבוא כדי לצאת עמם היערה. באותו ערב ברחתי ליער ועמי — בני יעקב.

מלבד אותנו הם הוציאו עוד 14 נפשות. הדרך מלידה לבליצה היתה קשה ומפרכת,

אבל ביערות מעבר לנימן פגשנו את הבליצאים שגרו שם כבר מזמן. כך התחילו בשבילי חיים חדשים בתוככי היער, באיזור של פרטיזנים.

אני, בני יעקב ויעקב קרמין לא שקטנו ולא נחנו עד שלא הבאנו את אשתי ויתר בני־משפחתי שעדיין התגוררו בגיטו שצ׳וצ׳ין. שלחנו אליהם איכר מכפר זבלן, שהביא אותם בשלום היערה.

גרנו ביער בבונקרים. היינו מסתתרים במשך היום ובלילה יוצאים לשבור אוכל. בני יעקב ובן אחות־אשתי, יעקב קרמין, עזבו את הקבוצה שלנו באומרם שאין הם רוצים לשבת סתם כך ביער בלי לנקום בצורר, והצטרפו לפלוגת הצנחנים ממוסקבה בפקודו של גורליק. גם גיסי דוד־צבי מקל היה רב־סמל (סטרשינה) בגדוד הפרטיזני ע״ש אורליאנסקי („בורבה״) עד יום הרצחו.

התחבולה שהצליחה

יום אחד פגש אותי הסייר נתן מלידה והציע לי שנברח מהר, היות ומעבר לנימן, בכפר זבלן, התרכז כח גדול של פולנים לבנים המתכוננים לחצות את הנהר ולערוך מצוד על המשפחות היהודיות שמצאו את מפלטן ביער. הוא עצמו עלה תיכף על סוס וברכיבה דוהרת מיהר להודיע לכל הפרטיזנים שיימלטו על נפשם בכיוון יערות ליפצ׳נקה.

לנו, במחנה המשפחתי, לא נשאר עוד זמן להמלט, לכן התאספנו כדי לטכס עצה מה לעשות. עלה בדעתי רעיון תחבולתי: נלביש יפה 2 מחברינו ונשלח אותם לחוף הנימן. לשם היו באות 3 פעמים ביום האכריות מעבר לנהר כדי לחלוב את פרותיהן שרעו בצד שלנו. השליחים שלנו היו צריכים להודיע לנשי הכפר, שבלילה הקודם נחתו שני גדודי צנחנים מרוסיה ובדעתם לחצות את הנהר ולהתקיף את הגרמנים. והיות שהם מתכוננים להחריב את הכפר, על כן באו להודיע לכל אנשי הכפר שיימלטו על נפשם בהקדם האפשרי. וכך היה. הנשים חצו את הנהר ובבכי ובצעקות הודיעו לכל אנשי הכפר על אשר עומד להתרחש. כשהדבר נודע לאויב פתחו באש מכל הסוגים לעבר הגדה השניה של הנהר. אנו, הפרטיזנים המשפחתיים, התאספנו מאחורי גבעת־חול, על יד הגדה ושכבנו מבלי לירות אף יריה כי פחדנו פן תתגלה תחבולתנו, מה עוד, שברשותנו היו רק 23 רובים. הרוצחים המשיכו באש עד שהחשיך, אז הם ברחו בפחדם שבכסות הלילה נכתר אותם ונתנפל עליהם. באופן כזה ניצלנו ונשארנו בחיים.

למחרת בבוקר, כשבאו הנשים לחלוב את פרותיהן, יצאו שוב 2 השליחים שלנו והסבירו להן שלא השיבונו אש מול האויב מכיוון שחסנו על הכפר שהיה עולה באש ונחרב. האכריות הודו להם בשם הכפר ואמרו שמגיע להם זאת משום שבני־הכפר מתייחסים יפה ליהודים הגרים בסביבה ויחס אוהד זה יתבטא בעזרה שימשיכו להגיש להם.

עד ראש חודש אלול לא היו שום התנפלויות עלינו. מזמן לזמן היו התנפלויות של

הגרמנים, ובאחת מהן נהרגו: מַשֶׁה בתו של אליעזר קריינוביץ, וטוליה מאליניאק (מביאליסטוק) בעלה של חיה קריינוביץ.

באותו פרק זמן סבלנו הרבה מ„הפולנים הלבנים" (A.K.). הללו התארגנו בבליצה ובסביבת הכפר ניטיץ (Nieciecz) ועיקר מלחמתם היתה מכוונת נגד המחנות המשפחתיים של היהודים אשר מעבר לנימן, עליהם היו מדי פעם מתנפלים.

ביום צום גדליהו תש"ג, ערכו הפולנים הלבנים התנפלות על מקום שבתנו, תפסו את שרגא סויצקי ז"ל והיכו בו במקלות עד שנפח את נשמתו. כן הרגו את גיסי דוד־צבי מקל. כשהלכנו לקבור את דוד־צבי מקל פתחו עלינו ביריות והיינו נאלצים לסגת. רק לאחר שהסתלקו, חזרנו לכסות את הקבר.

מותו של דוד־צבי מקל ערער את מצבנו.

בתור אפסנאי של הפלוגה ע"ש „בורבה", היה מנצל את מעמדו ועוזר לנו באוכל ובבגדים. הוא דאג לנו כמו אבא.

החורף של שנת 1942/43 היה לנו קשה מאוד. חיינו בפחד מתמיד מהגרמנים ובמיוחד — מ„הפולנים הלבנים", שהיו מרבים בהתנפלויות. כל פעם היינו מוכרחים להחליף את מגורינו ולחפור בונקרים כשהאדמה קפואה וקשה.

איך הייתי לרופא

בחורף 1943/44, הביאו אלי את בתיה סטוצקי בת חיים יצחק עם פצע עצום על החזה. כפי שהבינותי היתה לה כבר הרעלת דם או משהו דומה לזה. ביקשו ממני כי אציל אותה. לא היה רופא בכל הסביבה ולחפש אחריו אי אפשר היה. הדרכים היו משובשות והשלגים — כבדים. היות והיו לי קצת ידיעות על עזרה ראשונה, אותן למדתי בהיותי בשרות מכבי־אש, לקחתי תער, הלבנתיה על גבי אש ובצעתי 2 חתכים על החזה בצורת צלב. מהפצע פרץ הרבה מוגלה. אחר כך שמתי לה תחבושת של מים חמים ופיזרתי ליד המכה קצת סודה לשתיה שהיתה ברשותי. הודות לנתוח, היא נשארה בחיים.

יום אחד בא אלי אריה (לייבקע) ז'וכוביצקי עם בנו הקטן, בצלאל, אף הוא — עם הרעלת דם באצבע. היד היתה נפוחה מאוד ושחורה. עשיתי גם לו נתוח באצבע ובהצלחה. מאז הייתי ל„רופא" המחנה.

פעם בא אלי יעקב מולצ'דסקי (דער מושיביטשער) כשלחי אחת שלו נפוחה מדלקת בשן. הוא ביקש ממני שאעקור לו את השן. לקחתי מר' זלמן יוסלביץ צבת של רופא־שניים שהיתה לו ועקרתי ליעקב את השן. הדבר נודע בכפרים הסמוכים והאכרים התחילו לבוא אלי לעקירת שניים. תמורת זאת הייתי לוקח מהם רק טבק.

מן הראוי לספר כאן עובדה היכולה להשמע כבדיחה.

פעם אחת הביאו אלי פרטיזן רוסי ולו כאבי־בטן חזקים. הוא סבל מעצירות וצעקותיו הגיעו עד לב השמים. ברור שצריך היה לעשות לו „חוקן" אך לא היה ברשותי צנור גומי. מה עשיתי? לקחתי כבל חשמלי, הוצאתי ממנו בזהירות את המתכת, חיממתי מים עם סבון, סידרתי מנייר עבה משפך, וכך עשיתי לו את ה„חוקן".

אך, הפרטיזנים הרוסים לא היו לנו אסירי תודה בעד העזרה הרפואית שהגשנו להם. לילה אחד הם התנפלו עלינו והחרימו אצלנו את כל הרובים, כך שנשארנו ללא רובים ועל ידי כך — ללא כל אפשרות להגנה על חיינו.

מצוד ה„וולאסובצים"

בסוף 1943, כשהחזית התקרבה אלינו, והפרטיזנים נהפכו לגורם חשוב שחיבל בדרכי־התחבורה של הגרמנים, החליטו אלה האחרונים להוריד מהחזית את הגנרל הבוגד ולסוב עם קלגסיו, לשים מצוד גדול על הפרטיזנים ביערות.

הללו התמקמו בכפרים אשר בסביבתנו והיו עורכים התנפלויות על היער. כתוצאה מכך נעשה לנו צר המקום ביער „שלנו", כי ה„וולסובצים" ישבו בזצ׳פיץ ושלטו בכל הסביבה.

המרגל הצעיר

באותו זמן היה יחד אתנו ילד מז׳לודוק, בן 14 בערך, שנשאר גלמוד ללא קרוב וגואל. בני, שרגא, שהיה בן־גילו התחבר אליו. יום אחד הבחנו לפתע שהילד איננו עמנו. שרגא שלי התחיל לחפש אחריו ומצא אותו בבונקר, חולה בטיפוס־בהרות. כל ערב (היות וביום היינו מסתתרים) היה שרגא מביא לו אוכל ומים. פעם, בחוזרו מהבונקר, סיפר לנו שרגא שפגש ביער ילד נוצרי. הבינונו שייתכן כי הילד נשלח על ידי ה„וולאַסאָווצים" לרגל אותנו ולגלות את מקום הימצאנו. הלכנו תיכף לתפוס את הילד. ארבנו לו ותפסנוהו. הוא הודה שנשלח לגלות את מחבואנו.

את המרגל החלטנו לחסל ע״י הטבעה בנימן, היות ויריה אחת תזעיק את האויב. הבאנו אותו לנהר, ואני עם ניסל ברנצ׳יק, צריכים היינו להטביעו. לניסל לא היתה סבלנות לקשור לו את הידיים והוא דחפו לנהר. הילד ביודעו היטב לשחות חצה לו בשקט את הנימן ונמלט. אחרי השחרור פגשתיו בריא ושלם.

נדודים ותלאות

אחרי המקרה עם הילד־המרגל פחדנו להשאר ביער זצ׳פיץ והחלטנו לעבור ליערות־עד של ליובצ׳נקה. זה היה בהתחלת 1944, כשהחורף היה בעיצומו.

ביערות הללו מצאנו הרבה יהודים מוכרים לנו מעיירות הסביבה, רובם חולים

בטיפוס הבהרות (הרבה אנשים מתו במגיפה זו). חוץ מזה סבלנו רעב. אי אפשר היה לצאת מהיערות היות ובסביבה שרצו גרמנים. פרט לזה התאמנו באזור טייסים גרמניים צעירים שהיו מפציצים כל מקום חשוד ביער ובסביבה.

אני התמקמתי עם משפחתי קרוב לחניון של פלוגת הפרטיזנים ע"ש „סובורוב". עבדתי אצלם בכל מיני עבודות שחורות כדי לשבור אוכל עבורי ועבור משפחתי.

אחרי פסח, השיגה מגפת הטיפוס גם את הבונקר שלנו. כל המשפחה שלי חלתה ולא היה לי במה להצילם. פגשתי את הרופא ד"ר מיאסניק מלידה ובקשתיו שיתן לי תרופות לחולים שלי, אך הוא ענה לי: „שמעתי שגם אתה רופא, אז תבקש רפואה מרבונו של עולם, היות וגם לי אין שום תרופות".

היחידה שהיתה באה אלינו לעזור לנו ולו בעצה טובה ובמלה טובה היתה רחל איצקוביץ. אזכור לה זאת תמיד לטובה. הייתי צריך לרוץ קילומטרים אחרי קצת חלב וכשלא היה לי — הייתי משקה את בני משפחתי במין תערובת של כל סוגי עלים (כגון של תות־יער ועוד) חלוטים במים, כמו תה.

יום אחד הרגשתי שיש לי חום גבוה. זה היה הדבר שממנו פחדתי במשך כל הזמן, בחושבי תמיד בלבי, שאם אחלה אני בטיפוס, הרי נמות כולנו בבונקר, משום שאף אחד לא יסור אלינו לטפל בנו. חשתי כי אני כולי קודח. החלטתי להכניס את הראש לתוך הבאר שהיתה על יד הבונקר שלנו. הבאר לא היתה עמוקה היות והבונקר היה בשטח ביצה. החזקתי את ראשי כ־5 דקות בתוך המים עד שחשתי בהקלה. מיד אחרי כן רצתי להשיג אוכל עבור החולים שלי.

כעבור זמן־מה פגשתי שוב את ד"ר מיאסניק וסיפרתי לו את המעשה. הוא אמר לי, שמקרה אחד מעשרת אלפים יכול לצאת שלם מטיפול כזה וכי לכל הפחות יכולים לקבל מזה שבץ־לב...

המצוד האחרון

בינתיים התחילו הגרמנים ועוזריהם לערוך יום־יום התנפלויות עלינו. היינו בורחים כל יום עמוק לביצות ולעת ערב — חוזרים לבונקר. החולים שלי היו חלשים והייתי נאלץ לסחוב אותם קילומטרים בבוץ.

המצב הזה נמשך שבועות מספר עד שיום אחד הגיעה אלינו ידיעה שהגרמנים התחילו בנסיגתם והחליטו ל„נקות" את שטח היערות ב„ליפצ'נקה" מהפרטיזנים. לשם כך הם גייסו את כל המחנה של גנרל ולאסוב ושלחו אותם לסרוק את כל השטח. כל הפלוגות הלוחמות של הפרטיזנים עזבו תיכף את המקומות ונסוגו לכיוון אחר, ולנו, „אנשי המשפחות", לא היתה כבר כל דרך לנסיגה. נשארנו ללא אוכל וללא מגן.

בבור תפוחי־אדמה

פעם ראיתי איך איכר החביא לא רחוק מאתנו תפוחי־אדמה בבור. קמתי בלילה, לקחתי אתי חבל עם שק וירדתי לתוך הבור. הבור היה עמוק מאוד והתפוחים היו כ־2 מטרים מתחת לפני הקרקע. מלאתי את השק עם תפוחי־האדמה, אך, כשרציתי לעלות באמצעות החבל שקשרתיו קודם לעץ, הוא נקרע ונשארתי תקוע בבור, ללא אפשרות לצאת. ידעתי כי אם אמתין עד הבוקר — הרי זה מוות בטוח. התחלתי לחשוב מה לעשות. לא ראיתי מוצא אחר, התחלתי לחפור בידיים מדרגות מצד אחד של הבור, וכך יצאתי החוצה. עמדה לפני השאלה, כיצד להוציא את תפוחי־האדמה: קרעתי את חולצתי לפסים וקשרתים אל החבל הקרוע. בצורה זאת הוצאתי את השק עם תפוחי־האדמה.

יום אחד הגיעני הד של רעש ביער. התקרבתי בזהירות וראיתי את הפלוגה „אורליאנסקי" מתקרבת. פגשתי שם את בת־עירנו חסיה ברנצ'יק (בת חיים ראובן) והיא סיפרה לי שהמחנה של ולסוב מתקרב ליערות שלנו ומחר הם יתחילו במצוד, לכן עוזבים הפרטיזנים בסיסיהם ביער זה.

הבריחה הגדולה

ביער היה לנו בונקר מוסווה היטב בתוך גבעה אחת. התאספנו, כמה משפחות, בס"ה — כ־25 נפש, ובאמצע הלילה נכנסנו לבונקר שהיה בנוי בצורת „ח". נכנסתי האחרון וסגרתי מעלי את המכסה שהיה מוסווה עם שיח גדול. לפנות בוקר התחילה הפגזת היער. כנראה השארנו אחרינו עקבות כי שמענו ששני אנשי־ולסוב התקרבו לפתח הבונקר ואחד אמר לשני: כאן ישנם פרטיזנים. הם פתחו את המכסה ואחד הציץ פנימה. כשהתקרבו הולסובצים לבונקר נסוגנו אנחנו לפינה השניה. בחופזי השארתי זוג סנדלים של בני וחתיכת לחם. כשראה איש־ולסוב את הלחם והסנדלים אמר לשני: „בוא נלך, אין כאן אף נפש חיה אחת", והם הלכו.

ישבנו דוממים בבונקר ורק אחרי זמן־מה יצאתי ממנו עם יעקב פליישר (בן ר' זלמן). לכשראינו שאין איש בקירבתנו, יצאנו חיש־מהר מהבונקר וברחנו לתוך ביצה קרובה. במשך כל הלילה ירד גשם ואנו שכבנו בביצה ממש בתוך המים. לפנות ערב יצאנו משם והגענו חזרה לבונקר שלנו, התייבשנו, התרחצנו ועזבנו את היער כדי למצוא מקום אחר, בטוח יותר.

למחרת בבוקר שוב הסתתרנו בביצה שהיתה בתוך יער צעיר, אך סמיך. חלק מהמשפחות נפרדו ממני והלכו בדרך אחרת. הם טענו שבהיותם צעירים אינם רוצים להשאר אתי, הקשור בזקנים וילדים. נשארתי עם יהודה ברנצ'יק ומשפחתו (בלי בנו),

עם אליהו ששקו, עם בנו של אחיו אליעזר־חיים הנמצא כיום בדגניה, ועם אחותו יהודית שהיתה ילדה קטנה והנמצאת כעת בארץ.

היו אלה ימים של גשמים עזים. הסוותי את כולם בתוך הביצה וערמתי עליהם עלים וענפים, כדי שאנשי ולסוב, שהיו זוחלים בביצות בחיפושם אחרי פרטיזנים, לא יבחינו בהם.

פיזרתי את האנשים שלי במרחק של 15—10 מטר זה מזה. לששקו היה רובה. לקחתיו ממנו והלכתי לקצה הביצה, שכבתי מתחת לשיח ושמרתי על כולם.

עד היום אני מתקשה להבין מה הטעם היה לשמירתי? כי במה הייתי יכול לעזור להם, אילו היו באים אנשי ולסוב? בשוכבי על המשמר, שמעתי צעדים מתקרבים. קמתי והלכתי מול הבאים במחשבה תחילה שיתפסו אותי ואז לא ילכו לחפש אחרי היתר. „בצורה זאת — אמרתי בלבי — אוכל, ע״י הקרבת חיי, להציל את יתר בני־המשפחה״. אך, לבסוף, כשהתקרבתי יותר, ראיתי לפני איכריות אחדות: אחת מהן הכירה אותי וסיפרה לי שהולסובצים כבר עברו את כפרם ועתה הם הלכו לכיוון אחר. בכל זאת, יעצה לי, להזהר. היא נתנה לי לחם.

חזרתי לאנשי, הורדתי מהם את ההסוואה. עזרתי להוציאם מהביצה וחילקתי לכולם את הלחם.

בלילה החלטתי להכין בונקר קטן בשביל הילדים בגודל של 2×1 מטר. בני שרגא עזר לי בסחיבת החול ובפזורו במרחק־מה. בבוקר הכנסתי את בני ואת בתי לתוך הבונקר והסוותי אותו. אך התרחקנו, אני ואשתי, כ־200 מטר, והילדים השיגו אותנו. הם פתחו את הבונקר ורצו אחרינו בבכי, בטענם שאין הם רוצים להשאר לבד. ברגע זה שמענו שפרשים מתקרבים.

צוויתי על כולם להימלט על נפשם. הספקנו לקפוץ מהשביל הצידה ולהשתרע בין השיחים, וראינו את פרשי־ולסוב עוברים ממש על ידינו. הם לא השגיחו בנו ונוכחנו כי זהו אחד הנסים הקורים אותנו בימים טרופים אלה.

הרבה יהודים שהתחבאו באותו יער נתפסו ונהרגו.

המצוד הזה נמשך כשבוע ימים. פעם נפגשתי עם שמואל שמענוביץ ומשפחתו. היינו כולנו רעבים. ברשותי היו כמה תפוחי אדמה. בישלנו אותם, חילקנום בין כולנו ואכלנום כאילו היו מאכל מלכים...

השחרור הגיע

יום אחד שמעתי רוכב מתקרב. התחבאתי וראיתי שזהו הסייר ב. ברן מלידה שפעם כבר הזהיר אותנו מפני האוייב, בהימצאנו אז על יד זבלאן. הוא אמר לי: „זלוצובסקי, בעוד יום־יומיים יהיו כאן הרוסים. אין כבר ממה לפחד אך בכל זאת, צריך להזהר״.

יצאנו מהבונקרים ובלילות ישנו תחת כיפת השמים. כעבור יומיים הגיע הצבא האדום. זה היה ביוני 1944. אספנו את מטלטלינו ופנינו אל עיירתנו בליצה.

הדבר הראשון שכל אחד מאתנו עשה ספונטנית בהגיעו חזרה לבליצה, היה — להשתטח על קברם ולהתייחד עם זכרם של 36 הקדושים הראשונים הטמונים על יד בית הקברות הנוצרי.

התחלנו לחפש לנו תעסוקה. נגמלנו מעבודה, והמעבר לחיים רגילים היה קשה. הראשונות שקיבלו עבודה בבליצה, היו: רחל איצקוביץ וחיה קרמין שהתחילו לעבוד בטחנת־הקמח שלא ניזוקה במלחמה. הן המליצו עלי ואף אני התחלתי לעבוד בטחנה. היתר, עברו לחפש להם עבודה בלידה. לאחר זמן קצר פיטרו את רחל ואת חיה מהעבודה בטחנה ואף הן עברו לגור בלידה. בבליצה נשארו משפחות בודדות בלבד.

יחד אתנו הגיעו מה־יערות: בני הגדול יעקב ובן אחות אשתי, יעקב קרמין. הם גוייסו תיכף לצבא האדום.

פולין — אוסטריה — מדינת ישראל

בקיץ 1945 שמענו שקיימת עליה מפולין לארץ ישראל. כן נודע לנו על הסכם של רפטריאציה מרוסיה לפולין של כל האזרחים הפולניים (יהודים ופולנים) שגרו בשטחי־פולין בגבולות של 1939.

אף אני תיכננתי לנסוע לפולין, אך לא רציתי להפרד מבני ומבן אחות אשתי ששרתו אותה עת בצבא האדום ולכן חכיתי להם מתוך תקווה לראותם חוזרים חיים ושלמים. בינתיים נפצע בן אחות אשתי יעקב קרמין ושכב פצוע בבית חולים ברוסיה.

זמן קצר אחרי כן הגיעתני הבשורה המרה שבני יעקב נפל בקרב על יד ברלין.

אחרי ידיעה זו, ואחרי שיעקב קרמין חזר מבית־החולים, עברנו ללידה ומשם — הגענו ברפטריאציה לפולין.

בפולין היינו בסך־הכל כשבועיים ימים, ומשם הגענו בדרכי „הבריחה" (דרך צ׳כיה) לאוסטריה. באוסטריה התארגן ארגון הפרטיזנים פח"ח והייתי בין מייסדיו. שם גם הייתי פעיל בפדרציה הציונית. בזמן ביקור הועדה האנגלו־אמריקנית לא"י בוינה, נמניתי עם המשלחת — יחד עם עו"ד ויזנטל וד"ר טלר — שהופיעה בפני הוועדה להסביר, מדוע רוצים הפליטים היהודיים לעלות דוקא לא"י ולא להגר לארצות אחרות.

בשנת 1949, עליתי יחד עם בני־משפחתי למדינת ישראל.

זלמן יוסלביץ

ארבעת החודשים האחרונים בבליצה

המלחמה פורצת

ב־23 ביוני 1941, למחרת פרוץ המלחמה, הגיעו לבליצה ראשוני הפליטים מגרודנה וסביבתה. את כולם קיבלנו בבתינו ונתנו להם אוכל. אצלנו שרר עדיין שקט, אולם מפי הפליטים נודע לנו על האסון המתקרב. השלטונות היו מבולבלים, נשמעו יריות. לידה הופצצה מן האוויר ובערה באש כשלהקות מטוסים גרמניים חגים עליה (רבים ברחו מלידה אלינו).

רק מעטים מבני עיירתנו הצליחו להימלט בעגלה לכיוון מוגילוב והגיעו לרוסיה.

העיירה בוערת

הגרמנים ירו ברחוב והפילו 11 חללים הראשונים, בכללם נוטקע עזריאל׳ס. ה„מיע־שטשאניעס" (הגויים של העיירה) הלשינו, כי ראו את הרב, הרוקח והרופא (חתנה של פייגל בנצ י׳ס) כשהם יורים מבית־המדרש על הגרמנים במקלעים... מיד פשטו הגרמנים בעיירה, הלכו מבית לבית, התיזו נפט והציתו. העיירה היתה אחוזת להבות מכל עבריה, כולם ברחו מן הבתים אל השדות ואל הכפרים הסמוכים.

אני עם אחי ומשפחותינו ברחנו לקריוויץ׳, שם מצאנו לינת־לילה וראינו כיצד בערה העיירה. למחרת באה הנוצריה, בעלת האוסם מקום־מקלטנו, ואמרה שעלינו לעזוב את המקום, כי הגרמנים ציוו לבל יכניס איש לביתו יהודי. בדלית ברירה חזרנו לעיירה, ביתי לא נשאר, רק בתים מיספר של יהודים וטחנת־הקמח נשארו שלמים.

גם בית־המדרש הישן, שעמד מאות בשנים, נשרף. לוח־עץ עם כתובת, ש„העיירה הוצתה בגלל יריות על גרמנים", הוצב לא רחוק מבית־המדרש, על אם הדרך לידה—ז׳ולודוק, ליד בית־הלבנים של הרצל פליישר.

ה,,מיעשטשאניעס" מתעללים בנו

כל השלטון נמסר לידי ה„מיעשטשאנעס". אחד מנוול ושיכור — באלאבאנסקי נהיה ראש־העיירה ואנשי המיליציה היו כולם מן הגרועים ביותר. הם החלו למשול בנו, הרביצו מכות וערכו חיפושים. מי שהיתה לו טינה כלשהי על יהודי, היה מתנקם עכשיו, דורש עורות או אריגים, מביא אל היהודי את הגרמנים. ה„מיעשטשאַניעס" לקחו מהיהודים את כל הסוסים והעגלות ורק מעטים ביניהם התנהגו כבני־אדם והשתתפו במר גורלנו.

במתכוון היו באים לבשר את הבשורות הרעות ביותר ולעורר בהלה. רבים מהם בכלל „לא הכירו אותנו". כשהיו מקודם זקוקים ליהודים, היו באים במתק־שפתיים, אולם עכשיו, אלמלא הם, לא היו הגרמנים עושים לנו כל כך הרבה רעה.

הרב והרוקח רתומים לעגלה

ניתן צו, כי כל היהודים חייבים להתכנס בירכתי העיירה, ליד בית־הקברות הפולני. פחד נפל על כולם, נתכנסו והיו מוכנים לכל. מי שאיחר ספג מכות בקתות־הרובים. החזיקו את הנאספים שעות מיספר, מוקפים משמר מזויין, שמקלעיו היו מכוונים נגדנו.

קצין גרמני שלף אקדח והודיע: „מהיום והלאה עליכם למלא את כל הפקודות של ראש־העיירה; שום תלונות על אשר ייעשה בכם; עליכם לבצע כל עבודה; הינכם נחשבים ככלבים". הוא עבר על פנינו, הוציא מן השורה את אלה שלא מצאו חן בעיניו, ואת האחרים שיחררו לבתיהם. בין הנבחרים היו הרב והרוקח. הרוצחים רתמו אותם לעגלה, העמיסו עליה משא, אח"כ התיישב הקצין בעגלה, והרתומים נצטוו למשוך בעגלה עד לכפר פאַרעץ' (כ־8 ק"מ), מקום מושבה של מפקדת הגיסטפו. שם הוחזקו באוסם והוכו מכות רצח, לאחר כמה ימים שוחררו וחזרו לבליצה.

גזירות ופחדים

כל יום היו מוכרחים להתאסף ליד משרדו של ראש־העיירה, השיכור באלאבאנסקי, למיפקד. לחם היו מוכרים 200 גרם/לאיש ליום. מעטים היו נעזרים ע"י האיכרים שהיו טוחנים בטחנת־הקמח, מקבלים מהם קצת קמח ואופים לעצמם במאפיית שלמה קרמין, אך הרבה סבלו רעב. אחדים היו מתגנבים ו„קופצים" לכפר, אך אנשי המיליציה היו תופסים אותם, מרביצים מכות ומתעללים בהם.

כל יום היו ניתכות גזירות חדשות. היהודים חויבו למסור את פרותיהם וצאנם. זקנים נשלחו לעבודה. תכופות היו מגיעים גרמנים מלידה ומז'ולודוק, חודרים אל הבתים, ושודדים מזון ודברים אחרים, ומרביצים מכות.

ביום ראש־השנה

לפני ראש־השנה עבר בעיירה בחור שנמלט מאישישוק וסיפר כיצד ניצל שם משחיטה. זו היתה השחיטה הראשונה באיזור, שבוצעה ע״י הגרמנים והליטאים.

בראש־השנה התפללו בשני בתים (אצל משה סוויצקי ואצל לייזר משה״קס). באמצע התפילות הודיעו, כי הגיעו גרמנים מז׳טיל, שקצים מוליכים אותם ומראים היכן נמצאים יהודים. מיד התפזרו כולם והתחבאו. בשכבנו בין השיחים בשדות תפוחי־אדמה שמענו צעקות.

מכות־רצח ליד הכנסיה

לפנות בוקר הגיעו גרמנים והציבו משמרות ליד כל בית. הם חיפשו גברים והריצו אותם אל מול הכנסיה הקתולית (הרוסית לשעבר). אותי מצאו בעליית־גג, היכוני בקתות־הרובים והשליכוני מעליית־הגג. רצתי ללא־נשימה ומצאתי במקום את הנערים שלי ועוד רבים, כולם עמדו ורעדו.

מול היהודים התייצבו כמה מאות גרמנים עם מקלעים. הופיע קצין והחל לקרוא מתוך הכתב, שהננו משולים לכלבים, ללא כל זכויות, שכל היהודים קומוניסטים ומותר לעשות בהם ככל העולה על הדעת. לאח״מ הקריאו רשימה של 14 יהודים, הנאשמים במגע עם הסובייטים. מיד הוציאום מהשורות והריצו אותם לפּאַרעץ׳ (שם הוחזקו כמה ימים, הוכו ולבסוף שוחררו). כל היהודים שכונסו באותו יום ליד הכנסיה, הוכו בו במקום מכות־רצח במוטות־עץ שהרוצחים הוציאו מן הגדר שליד הכנסיה.

רצח ליד הגשר

בוקר אחד הגיעה מכונית עם גרמנים ונעצרה ליד ביתו של שמואל־שמעון החייט. למקום נזדמן חיים־איצ׳קה קרמין, מיד קראו וציוו עליו לאסוף ביצים. לאחר שהביא להם ביצים, לא שיחררוהו הגרמנים והסיעוהו עמהם.

בנסעם פגשו את פייבל, בנו הצעיר של משה־דויד. גם אותו הכניסו למכונית. כעבור כמה ימים נודע, כי הגרמנים ירו בהם ליד הגשר על הנימן.

הרצח של ה־36

היינו קמים לפנות בוקר, „מתגנבים״ ועוברים את הרחוב, אל מגרש־החורבות ושם מבלים את היום. הגרמנים היו מחפשים אנשים לעבודה. הפכנו את המרתף של הבית בו גרנו למקום מחבואים. יהודים מבתים אחרים היו באים אלינו למרתף להסתתר בו.

יום אחד הגיעו הרבה גרמנים, רכובים על סוסים ועל אופניים. ראינו אותם מהמרתף, מבעד לחלונותיו הקטנים. מיד פשטו ברחוב ובבתים לחפש אנשים. רבים לא הספיקו להחבא ורבים נמצאו במסתריהם. הם אספו 36 אנשים, בתוכם נערים בני 13—14 וקשישים. את כולם הובילו אל מאחורי העיירה, ליד בית־הקברות הרוסי. הם ציוו על

הרב לנקות את הסוסים ולרחצם, הכוהו, שברו את אצבעותיו, עינוהו עד שהוציא את נשמתו. אח״כ נשמעו יריות של מקלעים. שם נורו כל 36 האנשים.

כופר־נפש בעד 24 בני־ערובה

ישראל זלוצובסקי ראוי להערכה, כי היה שליח ציבור מסור שעשה בעת צרה כזו את שליחותו באמונה. היציאה לעבודה התנהלה בסדר. היתה לו גישה אל ראש־העיירה והיה עושה כמיטב יכולתו להשיג ממנו הקלות ולמנוע צרות.

החלו מדברים, כי ישלחו אותנו מבליצה. רבים לא חיכו עד לשילוח ויצאו בעצמם, מי ללידה ומי לז׳טיל.

בינתיים הטילו על הנשארים לשלם כופר־נפש בסכום של 150 אלף רובל. מיד אסרו 24 אנשים כבני־ערובה. האמידים כבר עזבו את העיירה ונשארו רק הקבצנים. ישראל זלוצובסקי לא איבד את עשתונותיו, שלח שלושה אנשים ללידה אל השלטונות הגבוהים והשיגו הורדת הסכום ל־90 אלף רובל. אך גם סכום זה אי אפשר היה לגייס. רצו למכור את הכר האחרון, את הגופיה האחרונה ובלבד להציל את האנשים. אולם האוכלוסיה הפולנית חיכתה לשעה שתוכל לקחת הכל בחינם. ישראל זלוצובסקי פנה בז׳טיל אל הבליצאים שהגיעו לשם, שיעזרו בעת צרה כזו. ה„יודענראט״ בז׳טיל נחלץ לעזרה, נקט באמצעים תקיפים וגייס את הכספים. כל אחד נתן מה שהיה בידו וכך אספו את הסכום הדרוש ובני־הערובה שוחררו.

הגירוש לז׳טיל

הגיע צוו, כי עד ה־10 בנובמבר 1941 חייבים כולם לצאת ללידה. שכרתי עגלות אחדות והובלתי ללידה את מעט הדברים שנשארו עוד ואת תפוחי־האדמה. פתאום פשטה שמועה, כי בלידה יהיה רע יותר, העיר גדולה והגזלנים בה רבים. היו כבר אנשים בז׳טיל והם שהודיעו, כי שם הז׳נדרמים טובים יותר. שכרתי איפוא שוב עגלות והבאתי בחזרה את כל החפצים מלידה (את תפוחי־האדמה השארתי בלידה). אך כאן החלה צרה חדשה: לפי הפקודה עלינו לנסוע לגיטו לידה, ואנו רוצים לז׳יטיל.

לאחר מו״מ מייגע, השיג ישראל זלוצובסקי מראש־העיירה היתרי־יציאה לז׳טיל. החלה הפרידה מהבית בו נולדו וחיו דורי־דורות. היו בכיות ויללות ושונאינו שמחו. אנחנו היינו עוד בעיירה כאשר הם כבר סחבו מן הבתים כל אשר לא יכלו היהודים לקחת איתם.

לקחתי אתי תפוחי־אדמה וקמח (כדי כמה ככרות לחם) ויצאנו לדרך. ליד העגלות הלכו אנשים, נשים וילדים כולם קדורי־פנים ומורדי־ראש. נוסף לאסון הגדול העיקה גב החרפה, שגירשו אותנו מן הבתים שלנו. בדרך בכתה אשתי ע״ה ואמרה אלי, כאילו ליבה ניבא לה: אין דבר, אם נשאר בחיים עוד נוכל שוב הכל לרכוש, אולם רק ה׳ הוא היודע מי יישאר בחיים...

אריה (לייבל) סטוצקי

אימה ופחד ונקם

הנדודים אך החלו

עם גרוש יהודי בליצה לא היה אכפת לגרמנים אם נוסעים לשצ׳וצין, ללידה, או לז׳טל. הם היו בטוחים שאנו לא נמלט מצפרניהם. הם רק דאגו לכך שהיהודים יהיו מרוכזים בגיטאות וזאת, כדי להקל על תוכניתם שנקבעה בועידה הגורלית בואנזה בדבר חסולו המוחלט של העם היהודי.

כרוב הבליצאים, עברנו גם אנחנו לגור בז׳טל שטרם סבלה כל כך. אולי גם עשינו זאת משום שהיו לנו שם קרובי משפחה רבים, ואולי משום שז׳טל כמו בליצה, היתה קרובה ליער. בז׳טל גרנו אצל משה אהרן רזבזסקי. קראו לו „אהרן די וולינקה". הוא אשתו ובנם היחיד, היו אנשים מאד נחמדים וטובי לב. הם אהבו לעזור לנזקקים. דירתם לא היתה מחולקת: חדר אחד גדול — ותנור באמצע. בחדר זה גרו: אמי — יהודית, אני ואחותי בתיה, (נחום לחם בשורות הצבא האדם בחזית לנינגרד נגד הפולשים הגרמנים), אחותי פנינה ובעלה ליזר מאיעבסקי עם תינוקת בת ששה חדשים, אביו של ליזר „דער בעל־מפרנס" עם אשתו, הבת הקטנה ובתו רוד׳קה, משפחה יהודית מכפר פוגר ע"י ז׳טל ושני בחורים מנצולי דרצ׳ין — שם כבר הספיקו הגרמנים להשמיד את משפחותיהם.

כבר ביום הראשון לבואנו, לא ישב גיסי ליזר בחבוק ידים. הוא רצה לחפר מיד מקלט תחת רצפת העץ של הדירה למען ישמש לנו מחסה מפני הגרמנים, אך קשה היה לו לשכנע את „אהרן די וולינקה", בעל־הבית, שעמד על דעתו כי בז׳טל לא יקרה מה שקרה בערי הסביבה.

בינתיים הגיעונו יום יום בשורות איוב... בסלונים התנפלו הגרמנים על הגיטו באמתלה שפרטיזנים ירו מתוכו לעבר הגרמנים. כתשובה כביכול, על כך, הם הרגו כתשעת אלפים יהודים. מבצעי טבח ערכו הגרמנים בנובוגרודוק, בדרצ׳ין, בקוזלושצינה, בביאליסטוק, ובגרודנה. שחיטה גדולה נערכה גם בווילנה ובערים אחרות.

ז׳טל היא עיר שיש לה זכות אבות. נולד בה פעם גאון גדול והוא יגן עליה — טענו, בעל הבית שלנו וגם ז׳טלאים אחרים. אבל גיסי, רוח שכנוע היתה לו והתחיל במלאכה. אני הייתי מוציא בסתר את האדמה ומפזר אותה בגינה בצורה שלא יבחינו בה. אחרי גמר העבודה, העמדנו ארון על הפתח, ששימש לנו כניסה למקלט. אך גמרנו את העבודה והצרות החלו גם בז׳טל.

הז׳טלאים טענו שאנחנו, הבליצאים הבאנו אותן אליהן. הגרמנים ראו שהיהודים חיים בז׳טל טוב מדי והתחילו לגרשם לגיטו. עברנו לגור לדירה חדשה. גרנו יחד עם משפחת מאיר ברנצ׳וק ועם עוד כמה משפחות. אחרי ימים מספר שוב גרשו אותנו, ועברנו לגור בביתו של הרב. גם בבית זה בנה גיסי ליזר מקלט.

המחנה בנובויילנה

בז׳טל חפשו פועלים שיצאו לעבודה בנובויילנה. היינו עשרה בליצאים שהתנדבו לכך: אני, אברהמל וולקוביסקי, אחיו ישראל, אלי חיים ברנצ׳יק, שייקה ברנצ׳יק (בן יוסף), ברל סטוצקי, האחים יוסלביץ, יענקל קרמין (דבורה׳קס), ליפא רודמינר (בערל דעם שמשס), משה שימונוביץ וצלה ז׳וכוביצקי (אח״כ הוא התחלף עם אחיו זלמן אשר בזמן חסול יהודי נובויילנה נהרג יחד עמם). יחד עם הז׳טלאים, אחדים מיהודי נובויילנה, ופליטים יהודים מפולין, מנינו 420 איש ואשה. הועסקנו בעבודות שונות: בבית חולים של גרמנים פצועים, בתחנת אסוף שלל של הצבא האדום וכד׳. בלילות היינו סוחבים לרכבת שקים שמשקלם הגיע ל־150—100 ק״ג.

הגרמנים דאגו לכך שנעבוד יומם ולילה, ולאכל לא נתנו לנו מאומה. פעם אחת ביום קבלנו צלחת מי מרק ומנת לחם של 200 גר׳. לעומת זאת לא חסכו בצליפות שוט. פעם, כשעבדתי בבית־חולים וחפשתי אחר בדלי סגריות שהשליכו החיילים הפצועים, התקרב אלי גרמני ובראותו כי אין איש בסביבה תחב לתוך ידי פרוסת־לחם עטופה בניר עתון.

בז׳טל הכרתי נערה בשם חייקה נובגרודסקי, היתה זו בחורה טובת לב וגם יפה. אף על פי שהמות הציץ אלינו מכל פינה וחיינו היו תלויים לנו מנגד, התאהבה בחורה זו בי. אחיה שלמל׳ה שעבד אתי יחד היה מביא לי תמיד ממנה חצי ככר לחם. חצי ככר לחם היתה גם אמי נותנת לי. את הככר כולה יכולתי לגמר בבת אחת, אך חלקתיה לכל ימות השבוע. בכל פעם כאשר חתכתי פרוסת לחם מן הככר הייתי עושה לי סימן כדי שמשהו לא יגע בלחמי. אבל, נמצאו מומחים כאלה שחתכו מהלחם מבלי שאפשר יהיה להבחין בכך. בנובויילנה גרנו, כל הבליצאים בחדר אחד והיינו כמו משפחה. התחלנו לתכנן בריחה אבל אזהרתם המוקדמת של הגרמנים הפחידה אותנו. הם הודיעו השכם וערב שאם יעז משהו לברח מהמחנה תחוסל משפחתו מיד. אותו זמן נודע לי שבנובויילנה יש לי בן דוד של אמי והוא בעל בית מרקחת, וגר מחוץ למחנה. כמובן, שהגרמנים החרימו את בית־המרקחת שלו, אבל הרשו לו לעובד בו, ולגור שם. יחד אתו היו אשתו ואמו

הזקנה. לעתים קרובות הם היו באים לבקרני ומביאים קצת אכל. ביום ראשון אחד הלכנו בליויו של איש ס.ס. לז׳טל כדי להחליף בגדים ולקחת אכל מהבית. בבואי הביתה בכתה אמי מאד. יום לפני כן הרגו הגרמנים את ברל ארזכובסקי (איטקס), את משה שימאנוביץ ואת יונה חנה׳ס (שיעס).

לפנות ערב התאספנו על יד שער הגיטו כדי לחזור למחנה. כשנכדתה בת 8 חדשים לידה, יצאה אמי ללוות אותי ועמה רחל׳ה שילובסקי. אמי נשקה לי, בכתה ובלחש אמרה לי כי היא מרגישה שקצנו קרב ובא, ואת כלנו יהרגו. „השתדל, הוסיפה ואמרה לי, להמלט מידיהם״. עתה בכינו שנינו, נשקתי לאמי נשיקה אחרונה, כן נשקתי לבת אחותי רחל׳ה, ונפרדנו. לפני שעזבנו את שער הגיטו הסתכלתי שוב אחורנית, הבטתי באמי ובקרובי והסתלקתי. בדרך לנובויילנה הרהרתי כל העת בדברים שאמרה לי אמי. הם צלצלו באזני: „קצנו מתקרב״, „יהרגו את כלנו״, „השתדל להמלט מידיהם״. אמי שהיתה כה טובה ומסורה לנו, אמי שידעה לסבל, ראתה כי סופנו מתקרב. במשך כל הדרך ראיתי את אמי, את בת אחותי ואת רחל ה לנגד עיני, וכאילו לא נפרדנו כלל... כך זה נמשך עד שהתעוררתי מצעקתו המטורפת של איש הס.ס. שליווה אותנו בנוסעו על אופנועו, והכניסנו חזרה למחנה העבודה בנובויילנה.

המשכנו לעבוד תחת האיומים של הס.ס. „כבשנו את סטלינגרד, את מוסקבה — היו הם מתגרים בנו — ונחסל גם את כל היהודים״

הסלקציה מי לחיים ומי למות

בוקר אחד העירוני דפיקות בדלת. פתחתי את עיני וראיתי לפני חייל לאטבי במדים קרביים, עם רובה טעון, צועק: „מהר להתלבש״. תחילה לא תפסתי מה הענין ואמרתי לחברים שבודאי אחרנו לקום לעבודה ו„שלם נשלם״ עבור זה. והנה יוצא אני לחצר ורואה שכל יהודי המחנה עומדים בחוץ וסביבם אנשי ס.ס. ומכונות כבדות. יהודי אחד, ז׳טלאי, בשם מנסקי, נפרד מבתו הקטנה ובכה כילד. כעבר שעה קלה התחילו לסדר אותנו בשורות. אנחנו הבליצאים התיצבנו יחד איש ליד רעהו ודברנו על בריחה מלוכדת. אך לא ניצלנו את הזמן שעמד לרשותנו והוטענו על המכונות. תוך כדי נסיעה, קראתי לחברי: „חברה, בואו, כאן אפשר לקפץ ולהסתתר בין בולי העץ, הרי בין כך יהרגו אותנו״. „עוד מעט״ — באה תשובה לדברי — „אולי לא יהרגונו״...

לא הייתי גיבור, להפך, פחדתי מלהכנס לבור. רציתי שיהרגו אותי בשעת ריצה, העדפתי לקבל כדור בגב ולא לראות איך שמובילים אותנו כצאן לטבח. הגענו למקום מסויים. אנו עדיין מתלחשים בינינו וכבר מצוים עלינו לרדת מן המכוניות. הבחנתי כי זהו שטח בו מתאמנים חיילים בלמודי ירי. שכבנו צמודים זה לזה. היינו בטוחים שעוד מעט תנתן הפקודה וחסל סדר חיינו... שכבנו למטה והרוצחים אשר סביבנו נמצאו מעלינו. היו שם הרבה גרמנים, והבנו שחלק מהם באו כדי לחזות ב„הצגה״. המנצח על כל ה„משחק״

את אשתי. בתי שיינקה יצאה לחפש מקלט ולא חזרה. יצאתי מה„בונקר" עם בתו של אלתר המורה, בעלה, 2 בחורות מז׳טיל ואליהו בן דוד־ליב ששקא. הלכנו לדבורץ ובדרך נכנסנו לכפר. אנשי הכפר הצביעו עלינו „הנה הולכים אנשי סטלין"...

בדבורץ פגשתי את שאול שכנוביץ מז׳ולודוק והוא מסר לי פתק מבתי שיינקה שהייתה כבר ביער. התאספנו 30 איש והלכנו ליער. לפני ראש־השנה תש"ב (1942) הגיעו כ־250 אוקראינים וכ־50 גיסטפובצים והתחפרו ליד היער בו שהינו. הפרטיזנים התנפלו עליהם באופן פתאומי, כך שרק חלק קטן מהם הספיק לברוח. את היתר הרגנו ולקחנו את נשקם.

ב־10.12.1942 התנפלו עלינו אלפי חיילים גרמניים וניהלנו איתם קרב של 4 ימים, עד שבאה פקודה ממפקד הפרטיזנים, שעלינו לסגת מהשטח. כשבעים איש ברחנו ליערות נאליבוקי, אבל מכל משפחתי אף לא אחד היה אתי.

ליד העיירה באקשט תפשנו „גיסטפוביץ" וכן הרגנו ראש מועצה כפרית. את ה„גיסטפוביץ" חקרו ואחר כך הוציאו אותו להורג. פעמיים ערכנו התנפלויות על העיירה הורודוק ליד מולודצ׳נה ולא הצלחנו להפיל חללים גרמניים. ערכנו התנפלות על הכפר רודינה, שם הרגנו 25 איש, שרפנו את הכפר ולקחנו שלל.

בסוף חודש מרס 1943 היתה שוב התנפלות עלינו. קיבלנו פקודה לעזוב את היער ולעבור למקום אחר. עברנו ליערות שליד נובוגרודק, שם הסתובבנו כשבוע ימים וחזרנו ליערות של ליוביצ׳נסק.

בחודש אוגוסט 1943 שוב התנפלו עלינו הגרמנים. היה לנו ביער טנק אחד ובעזרתו החזקנו מעמד. עברנו את הנהר שצ׳ארא ונכנסנו ליערות סביב העיר סלונים. רק התישבנו לנוח קצת, לפתע הגיע אווירון־סיור וצילם אותנו מלמעלה. הסתלקנו מהמקום והגענו לעירה ליד ברנוביץ, שם היה לנו קרב עם המשטרה, הרגנו חמישה מהם והיתר ברחו. משם חזרנו אחרי זמן קצר שוב ליערות ליוביצ׳נסק.

ב־1944 היה המצב קשה מאד, כי נלחמו בנו הפולנים הלבנים, שהכירו היטב את כל הסביבה ושמרו עלינו שלא נוכל לצאת לכפרים, להשיג לנו אוכל. המפקד שלנו נתן פקודה לשלוש פלוגות לעבור לכיוון ז׳לודוק ולהביא משם אוכל. אך כשעברנו את הנימן ליד אורלובה, קיבלו אותנו הפולנים הלבנים ביריות. הפעלנו מכונות־יריה מול הפולנים שהיו מצויידים רק ברובים. קיבלנו פקודה להשתלט על הכפר הסמוך ולעשות בו כטוב בעינינו. אנשי הכפר הזה מסרו קודם לכן לידי הגרמנים כ־40 יהודים, שהסתתרו בסביבה. בעד המעשה הזה נקמנו עכשיו...

ביוני 1944 שמה עלינו מצור יחידה של קוזקים מצבא הגנרל וולאסוב. בקרבות איתם נהרגו הרבה פרטיזנים, מהם חלק ניכר יהודים. לחמנו עם הקוזקים עד ה־14 ביולי 1944, אז באו לסביבה שלנו יחידות הצבא־האדום ושיחררו אותנו.

חיה בת חיים־יצחק

שכולה וגלמודה בין פרטיזנים רוסיים

נולדתי בבליצה להורי חיים־יצחק ופייגל (אבי עסק במסחר זעיר, גרנו ליד בית־הכנסת ובית־הספר).

כשפרצה המלחמה והגרמנים נכנסו לבליצה, הם הציתו את ביתנו ואת כל הבתים בסביבה. עברנו לגור אצל דודי שלמה קרמין האופה. כל יום היו התנפלויות מצד הפולנים תושבי־העיירה, יחד עם הגרמנים, וסבלנו קשות. אבי היה בין אלה שנחטפו והובאו אל מגרש־הספורט ליד הכנסיה הקתולית, שם הכריחום לעבור בין שתי שורות גרמנים, שהחזיקו אלות בידיהם והרביצו מכות־רצח. רק בנס חזר אבי הביתה.

תקופה קצרה אחרי זה, תפסו הגרמנים מספר גברים, הובילו אותם לכפר פארעטש ועינו אותם עד לזוב דם. כשחזרו הביתה קשה היה להכירם מחמת המכות שקיבלו שם.

לגרמנים היתה רשימה של אנשים (ביניהם גם אני) שנחשבו לקומוניסטים, כיוון שעבדו קודם אצל הרוסים. בהיותי קודם פקידה אצל הרוסים, ראו אותי כקומוניסטית וה„שגצים", חברי לביה״ס, חיפשו אחרי בבית על הגג ובחצר. למזלי, לא נכנסו הביתה לחפשני, וככה נצלתי מידם. מאז פחדתי להישאר בבליצה וברחתי לנובוגרודק.

שוב התעללו באבי. הגרמנים גזזו את שערות ראשו בצורת צלב, אח״כ ציוו עליו לאסוף ביצים בשבילם. אחרי מאמץ רב אסף את הביצים ומסרן לגרמנים, אז העלו אותו על אוטו והעבירוהו לכפר מיסיליבצה ע״י הניימן, שם ציוו עליו לחפור בור לעצמו וירו בו...

אמי ואני לא ידענו מה קרה לאבינו, חיפשנוהו בכל עיירות הסביבה, עד שנודע לנו מפי גוי שרצחוהו נפש. רצינו להביאו לקבר־ישראל, אולם לא ידענו היכן גופתו. פניתי למשרד־הבריאות בלידא, משם שלחו פקיד פולני ללוות אותי למיסיליבצה. באנו לשם, אך משום מה ברחו כל הגויים ולא ידענו היכן הוא טמון. אחרי המלחמה יצאו ביליצאים למיסיליבצה, אז הגויים הראו את קברו והבאנו את אבי לקבר־ישראל.

אחרי הגירוש של תושבי בליצה, יצאנו אמי ואני לגיטו ז׳טיל, שם נהרגה אמי בשחיטה הראשונה. אחרי שחיסלו את הגיטו בז׳טיל, עברתי לדבורץ אל בן־דודי בנימין גלינסקי. אחרי זה חיסלו גם את דבורץ ואני נמלטתי ליער.

הייתי תקופה קצרה אצל הפרטיזנים היהודיים בפיקודו של טוביה בלסקי, אח״כ עברתי לסביבת הניימן שם פגשתי ביליצאים. בהתחלה הייתי בין הלא־לוחמים, אח״כ הצטרפתי לפרטיזנים־לוחמים, אחרי שהישגתי רובה צ׳כי. המפקד שלנו היה רוסי אנטישמי, הוא שלח אותי לעבוד בין חולי הטיפוס. ביקשתיו שיעזבני, מפני שגם אני

עלולה להידבק במחלת הטיפוס, אבל הוא פקד עלי והייתי מוכרחה לציית, אכן חליתי בטיפוס קשה.

באותו זמן היה על הגדוד לעבור לסביבות גרודנו. המפקד הרוסי ציווה עלי להישאר בטענה, כי אני חלשה מדי, למרות שנוצריות חלשות כמוני לקח אתו. את הפקודה קרא במסדר צבאי וציווה על בחור יהודי שיוציאני מן השטח. לא הועילו תחנוני לפניו, שזה מוות בטוח בשבילי. בדלית ברירה עברתי שוב אל המשפחות הבליצאיות הלא־לוחמות. כדאי כאן לציין, שהמפקד הנ״ל לא החזיר לי את הנשק האישי שהבאתי אתי לפרטיזנים.

אחרי תקופה קצרה התחיל המצור הגדול של הגרמנים על היער, יחד עם אנשי וולסוב. כל פעם החלפנו מקומות, סבלנו מחוסר תזונה, שכבנו בביצות עד צוואר. רק בלילות היתה לנו מנוחה. המצב הזה נמשך בערך כשישה שבועות. למזלנו התקרבו כוחות השיחרור של הצבא האדום והם שיחררו אותנו.

אחרי השיחרור חזרנו לבליצה. העיירה היתה שרופה. היינו שם כחצי שנה ועבדתי בטחנת־הקמח. פחדנו להישאר בגלל הפולנים הלבנים ועברנו לגור ללידא. משם נסעתי לאוסטריה ועבדתי בגן־ילדים במשך שנתיים. עליתי לישראל בשנת 1948, כשהמדינה היהודית כבר היתה עובדה קיימת. היגעתי לחיפה. התחתנתי וגרתי בשכונה ערבית 3 שנים. עכשיו אני גרה בנווה־שאנן, מסודרת ומאושרת, ברוך־השם.

שיינקה בת־יוסף

שתי פרטיזניות שלחמו בצורר

אנו חוזרים מז׳ולודוק לבליצה

בפרוץ המלחמה בין גרמניה ורוסיה, ביוני 1941, התגוררנו בז׳ולודוק. היות והיה שם שדה־תעופה, התחילו מיד ההפצצות. ידענו היטב מה שמחכה לנו עם כיבוש הנאצים. קמה בהלה ואנשים התחילו לברוח מזרחה. רוב חברותי עלו על משאית שעמדה ליד הבנין של סניף המפלגה הקומוניסטית ושנועדה לפינוי העובדים שם. חברותי התחננו בפני: — בואי, תסעי אתנו, אולי נצליח להמלט מהגרמנים. שקלתי רגע בדעתי, אך החלטתי מהר: אינני יכולה לברוח לבד, להציל את עצמי, איך אעזוב את הורי ואת כל משפחתי? אחי הבכור היה בצבא האדום (הוא נפל בקרב ליד ויטבסק) אחותי הבכורה גם היא לא היתה בבית, ועלי רבץ העול של הבת הבוגרת.

חזרתי הביתה בהחלטה נחושה לעזור למשפחתי בימים קשים אלה. אבי רכש עגלה וסוס ויצאנו לכיוון בליצה, שם היתה כל משפחת אבי. כשפגש אבי את משפחתו ומקורביו, לא רצה להמשיך לרוסיה. אני מצדי לא יכולתי להשלים עוד שנשב בחיבוק ידיים. למחרת הצטרפתי לקבוצת אנשים שהלכו מזרחה ברגל. שבועיים התגלגלתי בדרכים, כשסכנת המוות מרחפת מעל ראשי: אווירוני־הגרמנים היו מנמיכים טוס ויורים בכל נפש חיה שהיתה מזדמנת תחתם; אנשים נפלו כמו זבובים ובכל מקום נתקלנו בגופות של הרוגים; באוויר שרר ריח שרפות ורעש ההפצצות. לא רחוק מהגבול הישן הרוסי־פולני, נפגשנו בפעם הראשונה עם הגרמנים ולא היה כבר טעם להמשיך. לא נשארה לי הברירה אלא לחזור לבליצה, למשפחתי. חזרתי כשרגלי פצועות ואני כולי נפוחה מרעב.

עם ראשוני המחתרת בז׳טל

בבליצה התחיל האויב בפעולותיו הרצחניות, לראשונה אסף את נכבדי העיירה וירה בהם (רבים מהם נקברו בעודם חיים). אח״כ אספו את הגברים ואילצום לעבור בין שתי שורות גרמנים, כשבידיהם מקלות, רובים וקרשים, שעקרו מהגדר הסמוכה, והגרמנים היכו בהם. (גם אבי היה שם). הזוועה התרחשה קרוב לבית בו גרנו ויכולתי לראות ברור את הכל דרך החלון. ראיתי את אבי רץ בין שתי השורות, כשהרוצחים מכים עליו מכל צד. הוא רץ לכיוון הבית פצוע וברגעים ספורים אלה הלבינו שערותיו.

כאשר יצאה הפקודה מטעם הגרמנים, שעל כל היהודים לעזוב את בליצה ולעבור לעיירות הסמוכות, עברנו אנו לז׳טל יחד עם רוב יהודי בליצה.

בז׳טל היה הסבל גדול יותר — הרעב, הקור והצפיפות הציקו מאד. יום־יום לקחו אותנו לעבודה בכבישים ובזמן העבודה הסתכלתי מדי־פעם בכיוון היערות וכבר אז התעוררה בלבי המחשבה על בריחה ליערות. את אחי הצעיר לקחו עם עוד נערים לעבודה בתחנת־הרכבת בנובויילניה והם לא חזרו. הצייד בגיטו על אנשים חפים מפשע נמשך, נפוצו שמועות שבקרוב יחסלו את כלם. נשארתי עם אחי הקטן ועם הורי וכל הזמן קוויתי בלבי שאכן יבוא יום ואמלט מפני הצוררים.

באותו זמן כבר התארגנה המחתרת בגיטו ז׳טל, בראשה עמד העורך־דין אלתר דבורצקי. אני וחברתי חסיה הצטרפנו לאירגון בו הכל היה סודי מאוד. הכרנו רק מספר בחורים, שהטילו עלינו אי־אלו תפקידים שהיה צריך למלאותם בצל המוות. רוב הלילות ישנתי ביחד עם חסיה בביתה, כשתרמילינו של „עזרה ראשונה" מוכנים תמיד לדרך. בבית הזה היתה מאפיה עם תנור־אפיה גדול, מתחת לתנור זה בנה אחי עם עוד כמה יהודים „בונקר".

ידענו שלאירגון בגיטו יש כבר קשר עם הפרטיזנים הרוסיים ביערות. התוכנית

היתה, שבאחד הימים יתקיפו הפרטיזנים מבחוץ את בנין הגיסטפו ובאותו זמן, תוך המהומה שתווצר, יצליחו הבחורים בגיטו לפלס להם דרך החוצה עם מעט הנשק שברשותם, ולהגיע היערה. לרוע מזלנו בגד בנו אחד הרוסים וגילה את התוכנית לגרמנים, שהתחילו בשחיטה של אוגוסט 1942.

אני וחסיה לא הצלחנו לברוח מהגיטו. היריות התחילו בבוקר השכם. לנתי אצל חסיה ובשמעי את קול היריות, רצתי חיש הביתה כדי להציל את משפחתי ולהביאם ל„בונקר". הכדורים עפו מעלי וכשהגעתי הביתה מצאתי רק את אבי והוא לא ידע היכן אמי ואחי. לקחתי את אבי ורצנו מהר ל„בונקר" אשר בביתה של חסיה.

בתוך ה„בונקר"

היו שם ב„בונקר" 36 איש, ביניהם: מאיר בן איזיק, אשתו חיה־שרה ובנותיהם רבקה וליבה; ויכנה ברנצ'יק ומשפחתה, יידל קושלביץ, אשתו רבקה ובנם אליהו, ועוד. הבור היה קטן מדי שיכיל כל כך הרבה אנשים, ישבנו כמעט אחד על השני ופחדנו לזוז. קול הצעקות והיריות שהגיעו אלינו מלמעלה היו מבלבלות את חושינו. מדי פעם שמענו רעש של צעדים כבדים של הגרמנים, שחיפשו יהודים. שמענו גם קריאות של אנשי ה„יונדרט": יהודים צאו מהמחבואים, שום דבר לא יקרא לכם, זה לטובתכם...

ביום השני התחלנו לסבול מחוסר אוויר ומים, המבוגרים התחילו להחנק. כל הזמן היו כולם בטוחים, ששומעים צעדים הלוך וחזור על יד ה„בונקר", פירושו של דבר, שומרים אותנו לבל נברח. עוד מעט יתחילו להוציא אותנו אחד אחד לשחיטה. לא פחדתי מהמוות, אבל לא השלמתי עם מוות כזה — ליפול חיה בידיהם של הרוצחים. לרוץ, לברוח, לקבל כדור בגו לא היה איכפת לי.

הגיע הלילה השלישי. שמעתי אנחות מגרונות של נחנקים והחלטתי לצאת מפה, כל עוד כולם בחיים. התחלתי להתלחש עם חסיה על התוכנית, היא תיכף הסכימה אתי והתחלנו לזחול לכיוון הפתח. לאן, לאן? — שמענו קולות בלחש. אנו יוצאות מפה — ענינו — אין טעם להחנק ולמות בבור הזה, צריך לחפש דרך ולברוח. ההתנגדות של כולם היתה משום שפחדו שיש משמר ליד הבית. נסיתי לשכנע את האנשים, שאפילו אם ישנו משמר ואם אתפס חיים לא אבגוד לעולם, אך דברי היו לריק. בכל זאת הוספתי לזחול לעבר הפתח. אחדים רצו למנוע ממני את יציאתי בכוח, הם קרעו את בגדי ושערותי. תמונות משפחתי, המזכרת היחידה שנשארה לי והחזקתי אותן קרוב ללבי במעטפה, נפלו והתפזרו. למרות הכל המשכתי להתקדם. ליד הפתח הגואל ישבה אמה של חסיה ויכנה ברנצ'יק. אשה זו, טובת־לב ופקחית, לא איבדה את עשתונותיה ברגע קריטי זה כשראתה את ראשי מתקרב אליה, לחשה לי: — בואי, אעזור לך לצאת. ובעזרתה יצאתי מה„בונקר".

בצאתי לא היה לי כוח לקום על רגלי וזחלתי עד לדלת המובילה החוצה. נסיתי לקום, אבל נפלתי על פח. הרעש של הפח הדהד למרחקים. למזלי, בסביבה לא היתה אף נפש חיה, רק צליל המים הזורמים בנחל הסמוך נשמע בדממת הלילה. התאוששתי קצת באוויר הצח והמחשבה הראשונה שצצה בראשי היתה, להגיש מים לאנשים בפנים.

התחלתי לחפש כלים, מצאתי משהו וזחלתי שוב לכיוון הנחל. הבאתי מים והשתדלתי לשכנע את כולם, ששום משמר אינו נמצא ליד הבית ועל כולם לצאת ולברוח מהחור המחניק הזה. אבל היו שהססו ולא האמינו, וגם היו שלא היה להם כוח לזוז מתוך חולשה. חסיה הצטרפה אלי והמשכנו יחד להגיש מים וכן שאריות מזון שמצאנו בבית. אחיה של חסיה, נחמן, אחותה פרדקה וגיסה גרשון — יצאו גם הם. נחמן הציע לנו להשאר יום נוסף בגיטו, להסתתר באחד הבתים ולמחרת לצאת יחד עם יתר בני־המשפחה שעוד נשארו ב„בונקר". הצטרפתי אליהם, כי אבי גם נשאר, הוא היה חלש מאוד ולא היה לו כוח לצאת. כפי שנודע לנו אחר־כך, רוב האנשים ברחו מן הגיטו באותו לילה ובזה שלאחריו.

הבריחה היערה

היינו בטוחים, שבבית בו הסתתרנו מחוץ לגיטו, הגרמנים לא יחפשו, אבל טעינו. עבר עלינו יום של גהינום ופחד ורק בנס נצלנו: כשהגיע הלילה, הצלחנו עם יתר בני־המשפחה לברוח מז׳טל.

הגענו ליערות ליד הכפר זצ׳פיץ („זאטשעפיצער קוסטעס") וישבנו במקום זה כשבועיים. סבלנו רעב וצמא ונוסף לזה חיינו בפחד מתמיד. לא היה מקום בטוח להסתתר מידי הגרמנים, הם הכריזו על פרסים בעד כל ראש יהודי. חסיה ואני לא רצינו להשאר כך בין השיחים ביער, כי מטרתנו היתה להצטרף לפרטיזנים ולנקום בנשק בגרמנים.

באחד הימים בשעת בין־הערביים החלטנו לצאת לדרך. בטוחות היינו שעבר, חלף הזעם וכבר לא מחפשים יהודים. תיכננו, שנלך לכיוון יאבורסקאיה־רודה, כי שמענו, ששם מתרכזים פרטיזנים. הלכנו עם הניימאן שלא לאבד את הכיוון. אך רק התרחקנו כ־20 מטר מהיער, שמענו צעקות וראינו שרודפים אחרינו, היו אלה שוטרים ביאלורוסיים, משתפי־פעולה עם הגרמנים. הם היו רחוקים מאתנו כ־500 מטר, התחלנו לרוץ חזרה ליער אך הרגשתי, שרגלי כושלות וכוחותי עוזבים אותי. בקושי הגענו עד ליער, נפלתי תחת שיח, כסיתי את ראשי במעיל, כדי לא לראות את הרוצחים המתקרבים אלי. קיבלתי הלם ולא יכולתי לזוז. חשתי באפיסת כוחות מוחלטת, קרובה להתעלפות, כשהם התקרבו ועברו ממש על ידי בצעקות רצחניות וצמאות דם. בנס לא הרגישו בי והמשיכו לרוץ אל תוך היער.

זמן רב חיפשו אחרינו וכשחזרו מהיער התחיל כבר להחשיך. שכבתי המומה, כשהם

שוב עברו על ידי בצעקותיהם הפראיות בלי להרגיש בי. כאשר החשיך לגמרי, ומסביב השתרר שקט, אזרתי עוז, קמתי ונכנסתי לתוך היער ופתאום שמעתי את קולה של חסיה הקוראת לי. נפלנו אחת על רעותה והתיפחנו בבכי מר מרוב שמחה...

לא התיאשנו, החלטנו להמשיך וללכת והפעם הלכנו בדרך אשר בתוך היער. היינו עייפות וחלשות וכשראינו את הבית הראשון נסינו להתקרב אליו, אולי יעלה בידינו להשיג בו קצת אוכל ולשאול על הדרך המובילה ליאבורסקאיה-רודה. אך האיכר, שפתח לנו את הדלת, איים עלינו בגרזן ובקושי הצלחנו לברוח כל עוד נפשינו בכפינו. החלטנו לא לסור יותר לבתי־איכרים ולחפש את דרכנו לבד. ימים רבים התגלגלנו בדרכים, רעבות ועייפות, התקיימנו רק מצמחים שמצאנו ביערות. הלכנו אך ורק בלילות, ביום הסתתרנו בעומקי היער, מתחת לשיחים. כשהיינו נחות, היתה אחת נרדמת והשניה שומרת.

באחד הימים פגשנו בשני יהודים, שברחו מז׳טל, והם סיפרו לנו, שמחנה הפרטיזנים נמצא בקרבת מקום. הם אמרו, שצעירים רבים אשר הצליחו לברוח מהגיטו התארגנו, אך בנות הם אינם מקבלים; רק כשבחורה מצליחה להשיג נשק מקבלים אותה וגם זה בקושי.

נשק לא היה לנו, אך התקווה לא עזבה אותנו. באותו יום פגשנו בחור אחד מז׳טל עם רובה על הכתף (שמו היה מיירים) והוא השתייך למחנה הפרטיזנים. הוא סיפר לנו על אחדים מהפרטיזנים, שהכרנום עוד בגיטו, וביקשנו ממנו למסור להם דרישת־שלום. לא רצינו ללכת לבד למחנה להתחנן שיקבלו אותנו, רצינו להתקבל כראויות לכך. ואכן, כעבור מספר שעות, באו חברינו מהגיטו עם דלי מרק חם בידיהם — כנראה הבינו, שהעזרה הראשונה עבורינו זה קצת אוכל.

הלכנו אתם למחנה ופה שוב נתקלנו בקשיים, כי בין הפרטיזנים היו כאלה שלא הכירו אותנו מקודם והם התנגדו לקבלתנו בלי נשק (היה להם מחסור גדול בנשק ומספיק בחורות בשירותי המחנה). אלה מהבחורים שלא הכירו אותנו טענו, שגם להם קרובות־משפחה, שניצלו ומסתתרות ביערות, והם מעונינים להביאן למחנה. באותו ערב נתקיימה אסיפה כללית, נערכה הצבעה, והרוב הצביע לקבל אותנו למחנה הפרטיזנים. היינו מאושרות שסוף־סוף השגנו את מטרתנו.

במחנה הפרטיזנים

מפקד המחנה היה אז הירש קפלינסקי מז׳טל. בהתחלה עבדנו בשירותים, בישלנו וכבסנו. לא פעם הייתי יושבת לילות שלמים ליד המדורה ושומרת על תבשיל חם לחברים, שצריכים היו לחזור ממבצעי־חבלה נגד הגרמנים. אחר־כך קיבלנו אני וחסיה רובים, כדי לשמור על המחנה, אך אחרי גמר השמירה היו לוקחים מאיתנו את הרובים בחזרה.

ציפינו ליום בו נקבל נשק, שיהיה שייך רק לנו. אכן גדל המחנה והושג הרבה נשק שנמצא אצל האיכרים בסביבה. באותו יער (ליפצ׳אנקה) היה גם גדוד פרטיזנים רוסיים („אורלנסקי אטריאד״, המפקד קולה) והם עזרו לנו. היינו עושים עמהם חילופים: הבחורים שלנו היו משיגים למענם סוסים מהאיכרים שהיו משתפי־פעולה עם הנאצים (מאיכרים אלה מותר היה לקחת את הכל) והפרטיזנים הרוסים היו נותנים לבחורים שלנו נשק.

„הפרטיזנית סוניה״ (שיינקה בת־יוסף)

סוף־סוף קיבלנו אני וחסיה רובים, להשתמש בהם בנוסף לתפקידנו ב„עזרה ראשונה״. התחלנו להשתתף בפעולות ממש: הורדת רכבות מהפסים, פיצוץ פסי־הרכבת ופעולות קרביות אחרות. לא פעם שילמו חברינו בקרבנות בזמן הפעולות הללו, וזה גרם לנו סבל וכאב־לב, כי כל חבר היה יקר לנו מאוד. נשארנו מעטים וכולנו רצינו לזכות לראות במו־עינינו את מפלת הרוצחים־הגרמנים. לעיתים קרובות היו הגרמנים מרכזים כוחות ניכרים ושמים מצור על היערות וגם אז שילמנו בקרבנות יקרים (היו גם מקרים שהפציצו אותנו מהאוויר).

בשנת 1943 הגיעו אלינו צנחנים רוסיים מהעורף והם הביאו אתם פקודה בדבר מיזוג היהודים בפלוגות הרוסיות. בגורלי נפל להקלט בפלוגה „קראסנוגבארדייסק״.

פעם אחת יצאנו 12 איש להוריד רכבות מהפסים, הצלחנו להוריד 3 רכבות עם

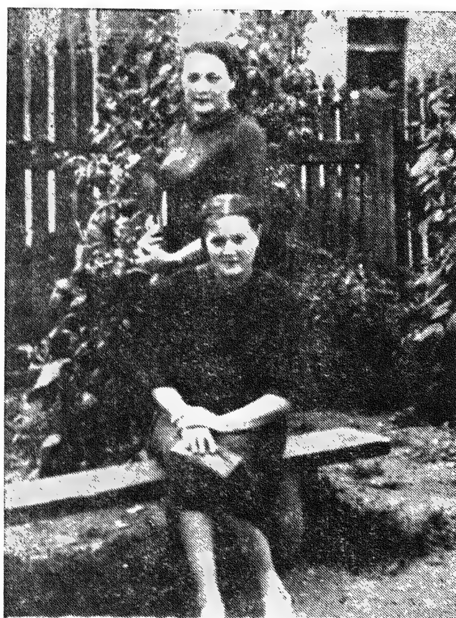
ציוד מלחמתי וגרמנים רבים, וחזרנו בריאים ושלמים למחנה. למחרת, בעת המיפקד בשעות הבוקר, ציין המפקד לשבח את כל הקבוצה, ניגש אלי, נתן לי טפיחה על השכם ואמר: „חייל קטן, ככה צריך ללחום!" שמחה גדולה הציפה את לבי על שהצלחתי בכוחותי הדלים לנקום ברוצחים על דם משפחתי השפוך.

גם חסיה השתתפה בהרבה פעולות־חבלה חשובות, כגון: ההתקפה על הז'נדרמריה בז'ולודוק, שעברה בהצלחה ובכיבוש קצר של כל העירה. החברים חזרו אז למחנה שיכורים מהנצחון: הגרמנים סבלו הרבה אבידות בנפש ובידינו נפל שלל צבאי רב.

בשנת 1943 היה לנו קשר מתמיד עם העורף וכל יום שמענו את החדשות, כאשר הצבא־האדום התחיל בהתקפת־נגד מחזית אל חזית והגרמנים נסוגו מכל האזורים הכבושים. בא יום השחרור, יצאנו מהיערות ונפגשנו פנים־אל־פנים עם חיילי הצבא־האדום. הרגשתי עצמי חופשיה אך תשושה מבחינה פיזית ופצועה בנפשי. לעולם לא יגליד הפצע הזה, בנפשי ובלבי, שמקורו בצער ובכאב על משפחתי שנהרסה: על אמי שנרצחה בגיטו ז'טל, על אחי שייקה שלא ידוע לי מקום הרצחו, על אחי ראובן שנפל במלחמה בשורות הצבא־האדום.

נחמה פורתא מצאה משפחתי בעובדה, שאחותי מרים ניצלה, וכן בכך, שאחי דוד ז"ל, אבי ואנוכי — תרמנו את חלקנו למלחמת הפרטיזנים היהודיים בצורר הנאצי.

פייגל צידרוביץ

האחיות צידרוביץ

לאה גרברוביץ (הלפרין)

שיר הגיטו

הבתים בגיטו התדעו איך בנויים?
מעצמות יהודים, מבשר עינויים
מעיני היאוש חלונות נקבעים
ודלתות נצבים בפתחי הפצעים.

חצרות המוות התדעו איך גדורים?
מגידי הדם, מעצבי יסורים
מרתחי הלבבות הוצקו העמודים
וכתף אל־כתף בם נקלעו יהודים.

בתוך החלונות צלובים ברוח
יהודים כשרים שזקנם קירוח
עלה זה האדם בהבל סרחונו
לבשר בגויים על רוב נצחונו.

ירד העיט על ראשי פגרים
בנבלות קדושות טרפו נשרים
אכלו ושבעו וברכו בנחת
על ארוחה שהכינו שדים משחת.

נשים שקטנו ונצטמקו מפחד
גדלה דמעתן ויגונן גם יחד
יושבות עלובות בקרן חשיכה
לגלגל בדמעה ולקונן באיכה.

בתוך הרחובות תקועים במעמדם
ברברים שחורים, צלב־קרס בידם
לכוון תהלוכות יהודים אלי־קבר
מזי־הרעב ומוכי־הדבר.

ילדים מציצים כעכברים רעבים
מתנפחים ברעב, באימה וכאבים
בלחש המוות יתחננו על פת־לחם
פירורים ארורים יגיחם מרחם.

ושמש, הידעתם כי תזרח במערב
ותכבה במהרה כי גם אורה חרב
לא יום ולא לילה, שם זוהר המוות
שם תאיר החשיכה בעלטת צלמוות.

בבה גורדון (יפה)

עם עצמי בערימת־שחת

שנת 1942. מכונת ההשמדה הנאצית כבר פעלה. האוכלוסיה המקומית, העויינת ליהודים, השתדלה להפטר מהם כדי לזכות ברכושם, ולכן עזרו למפלצת הנאצית להשמיד את אלה מן היהודים שהצליחו לברוח מצפרניהם, ע״י חטיפתם ומסירתם לגסטאפו. הגרמנים היו מוציאים להורג כל מי שהיה עוזר ליהודים להתחבא. למרות כל זאת נשארו גם אנשים מעטים שצלם אלוקים עדיין נשאר בהם. אחד מהם היה אלכסנדר שימשקו שקבלני לביתו לאחר שברחתי ממחנה־העבודה בדבורץ.

אלכסנדר ואשתו החביאוני, תוך סיכון משפחתם וללא תמורה כלשהי, בערימת שחת שבחצרם. בערימת השחת שכבתי כשלשה חדשים וכל הזמן יחידה — עם עצמי לבד...

בתקופה בה ישבתי במחבואי לא היה לי עם מי לשוחח והייתי מדברת בלחש כדי לא לשכוח שפת־אדם. ברגעים עצובים אלה, היתה עולה בעיני דמותה של העיירה בליצה, וראיתי לנגד עיני את חופו הנהדר של הניימן שם עברה עלי ילדותי בחיק משפחתי, שרובה ככולה הושמדה אח״כ בידי הנאצים.

פרלה גורדון

נתן־משה ששקו ואשתו פריידל (גורדון)

אמי המנוחה פרלה גורדון התאלמנה בשנות השלושים מבעלה וגידלה שתי יתומות: אותי ואת אחותי הבכורה פריידל ז״ל. אמא התאמצה בכוחותיה הדלים לתת לנו חינוך טוב, דאגה לגדל אותנו ולספק לנו הכל. אמא חיתנה את אחותי בשנת 1933 עם בחיר־לבה, נתן־משה ששקו שהיה חייט במקצועו. היא ילדה לו בת ששמה היה מרה׳לה.

עם כניסת הגרמנים לאזורנו, בשנת 1941, הציתו את העיירה. ביתנו נשרף עם יתר בתי היהודים.

עזבנו את בליצה ועברנו לגור בז׳טל. אותי לקחו למחנה־עבודה לדבורץ, שם עבדנו קשה בסיתות אבנים והובלתן לפסי־הרכבת.

בשחיטה הראשונה בז׳טל בי״ג אייר תש״ב (30.4.42) נהרגה אמי, ואילו אחותי, בעלה ובתה, חיו עד לשחיטה השניה. בעת השחיטה השניה הם נתחבאו ובלילה ברחו מהעיירה. אחר כמה ימים הצטרפו אלי, למחנה־העבודה בדבורץ.

בסוף דצמבר 1942, חיסלו הגרמנים את היהודים בדבורץ. אני ברחתי ישר ממקום העבודה ואחותי ומשפחתה התחבאו במקום. מפי איכרים נודע לי כי יומיים אחר כך ברחו ממחבואם וכשהיו בדרך, לא הרחק מדבורץ, נתקלו במכונת־משא מלאה גרמנים ושוטרים פולנים שתפסום. הם עינו אותם עינויים קשים ולבסוף הרגום על אם הדרך.

ר׳ יעקב באקשט ובני־אחיו

זרח בן־אברהם

שלוש שנות שואה ונקם (1941—1944)

בין כה על כנפיך
שאי־נא נפשי העצובה,
אל אותם שדות ירוקים, גבעות־יערים
שלרחבי חוף הנימן הכחול משתרעים.
(מתוך „פן־טדיאוש" לאדם מיצקביץ, בתרגום יוסף ליכטנבוים)

מסלונים דרך בליצה לנובוגרודוק

ביום 15 ליוני 1941 נסעתי לביקור מבליצה לסלונים, העיר בה למדתי שנים וסיימתי את בית־הספר התיכון, בשנת 1940. בדרך שמענו ברדיו את ההכחשה המפורסמת של ט.א.ס.ס על ריכוזי הצבא הגרמני לאורך הגבולות המזרחיים עם ברית־המועצות.

בסלונים גרתי אצל דודי ד"ר קרמין ובכל ערב שמענו מרדיו לונדון על יחידות חדשות של הצבא הנאצי שהוחשו לגבולות. בערב שבת, 20 ביוני, קרא לי דודי ואמר: „זרח, המצב נראה רציני מאד, סע הביתה, מפחד אני שתפרוץ מלחמה".

יצאתי את סלונים בשבת בלילה, ברכבת לכיוון ברנוביץ. למחרת (22 ביוני), בשעה 9 בבוקר, ירדתי בתחנת נימן והמשכתי ברגל לבליצה. הרכבת בה נסעתי המשיכה ללידה והופצצה קשות ע"י מטוסים גרמניים ליד תחנת מינויטי (היו הרבה הרוגים ופצועים).

בהתקרבי לבליצה פגשתי את ברלה אוז'כובסקי (בערעלע לייבקעס), הוא סיפר לי שהוכרזה מלחמה ושהגרמנים פלשו לרוסיה. אכן, בהגיעי לבליצה מצאתי תנועה מוגברת ברחובות, אנשים עמדו בקבוצות ושוחחו על המאורע.

לפנות ערב ה־22 ליוני גייסו אותי כמורה לעזרת לשכת הגיוס המקומית. מתפקידי היה להעביר את צווי־הגיוס של אנשים ובמיוחד של כלי־רכב (סוסים ועגלות) לאכרי

הסביבה ולהסביר להם שהם חייבים להתייצב בלידה. אך בהגיעם למקום המפגש בלידה הופצצו כלי־הרכב על ידי חיל־האוויר הנאצי והסוסים שנשארו בחיים התפזרו וברחו.

ביום ג׳, 24 ביוני, ראינו מאחורי העיירה יחידה של הצבא האדום שנסוגה מגרודנו. סרן אחד, יהודי, קרא לי ולעוד כמה יהודים ויעץ לנו לעזוב את העיירה, היות והגרמנים מתקרבים. התאספנו כ־10 איש, ביניהם: חיים ויצחק זליקובסקי, לייבע ויעקב אוז׳כובסקי, אליהו־חיים ברנציק, משה רטנובסקי, משה שמעונוביץ — והחלטנו ללכת מזרחה. לקחנו איתנו קצת מצרכי־אוכל ובאותו ערב יצאנו בכיוון העיירה ז׳טל, ומשם המשכנו לנובו־יאלניה וכך הגענו לנובוגרודק.

למחרת (יום רביעי אחר־הצהריים) הופצצה ה״באזה״ בנובוגרודק וכשהגענו לעיר בערה עדיין תחנת־הרכבת שבמרכזה. הרבה מן הפליטים רצו למקום השריפה, היות ובמחסנים שבסביבה היו מצרכים שונים בעיקר סבון. האנשים התקרבו למחסנים ומלאו את תרמיליהם בסבון, שהיה באותה העת יקָר המציאות.

בינתיים הגיע משמר של הצבא האדום והחל להמטיר יריות על הקהל. ראיתי כי נלכדנו ואין לאן לברוח, לכן סידרתי את הקבוצה שלנו בזוגות והתחלנו לצעוד בקצב צבאי לקראת המשמר. כשהתקרבנו ונשאלנו ״מי אנחנו״, עניתי כי אנו מגויסים שנשלחו לברנוביץ. החיילים הזמינו אותנו לקסרקטין, האכילו אותנו וכן נתנו לנו צידה לדרך.

בנובוגרודק ראינו את ההרוגים הראשונים, קרבנות ההפצצות. מנובוגרודק רצינו ללכת לכיוון ברנוביץ, אך אמרו לנו שהדרך נסגרה כבר על־ידי הגרמנים, לכן פנינו לכיוון קרליץ.

הגענו עד מינסק...

כשיצאנו את נובוגרודק נתקלנו בעגלה עם קבוצת פליטים מבני עיירתנו, שכללה את ר׳ שמואל־יוסף איצקוביץ, שמעון בוצ׳קובסקי, אליעזר איצקוביץ, יעקב קרמין, יעקב דזנצילסקי, רחל ביליצקי. יעקב קרמין, שהיה מנהל המחלבה, לקח את הסוס עם העגלה מהמחלבה והלך עם הקבוצה מזרחה. שמחנו מאד לפגישה זו, הצטרפנו לקבוצה שפגשנו והמשכנו יחדיו את דרכנו.

בקרליץ היו עוד החנויות פתוחות וקנינו מזון. המשכנו דרך טורץ למיר ומשם לגבול הקודם בין פולין ורוסיה ליד ניגורלויה. בדרך סיפרו לנו שהגבול סגור וכי ל״מערביים״ (אנשי מערב־ביילורוסיה) לא נותנים לעבור מזרחה. בכל זאת המשכנו וכשהגענו לגבול לא מצאנו כל משמר, כי הוא הסתלק קודם לכן.

עם העגלה היה לנו קל יותר, העמסנו עליה את חפצינו, והלכנו בעקבותיה. כך הגענו לדירז׳ינסק (קוידנוב), שם נעצרנו לאכול משהו והמשכנו הלאה — בכיוון למינסק. אך התברר, כי צנחנים גרמניים ניתקו את הדרך למינסק, לכן החלטנו להגיע אליה בדרך עקיפין.

רוב הדרך עשינו בלילות, כי ביום הופצצו הדרכים על־ידי האוויריה הנאצית ששלטה ללא כל התנגדות בשחקים. מעבר למינסק פגשנו בפעם הראשונה חטיבות משוריינות של הצבא האדום, שנעו בכיוון מערבה, לעצור את הגרמנים. לבנו התמלא תקווה, שאולי יצליחו לעצור את הגרמנים ואנו נוכל להמלט מהם.

בינתיים פשטה שמועה, כי טנקים גרמניים נעים בעקבותינו. הלכנו כל אותו לילה בקצב מזורז ועברנו כ־60 ק״מ עד שהגענו לצ׳רבין (איגומין). בעיר זו עשינו כמה סיבובים עד שהצלחנו לגלות מסעדה, בה שמענו ברדיו כי הגרמנים נעצרו בקו לידה—וולקוביסק.

בינתיים הוכרז גיוס של השנתונים 1904—1918 וזה חייב את יעקב קרמין ויעקב דזנצילסקי להפרד מאתנו ולהגיע למוגילוב, שם היה מקום המפגש שלהם. אנו השאר החלטנו ללכת לקולחוז ולהסתדר שם בעבודה כלשהי, כי נמאסו כבר עלינו הנדודים. בקולחוז, שהיה מרוחק כ־20 קילומטר מנהר הברזינה, שהינו כיומיים. היחס אלינו היה טוב וגם נחנו במקצת לאחר תלאות הדרך. אך בבוקרו של היום השלישי, ראינו דרך החלון טור של רכב־משורין נע לאורך הכביש מינסק—בוברויסק, שהיה לא רחוק מהכפר. תחילה חשבנו כי זהו טור צבאי סובייטי, אולם חיש מהר התברר לנו כי היו אלה הגרמנים.

כך נקלענו אל המלכודת של הגרמנים מהם רצינו לברוח. האכרים שינו תיכף את פרצופם והחלו ללחוץ עלינו שנעזוב את הכפר, כי כיהודים נגרום להם צרות. לאחר התיעצות, החלטנו לחזור הביתה. החלטתנו לחזור היתה טעות חמורה, כי רבים עברו אז את נהר הברזינה וכך ניצלו, לעומתם, רוב חברינו שילמו בחייהם בעד טעות זו.

הדרך חזרה

קרענו את כל הניירות הרוסיים ונידברנו לספר, באם נעצר, שגוייסנו לעבודות־כפיה על־ידי הסובייטים ואנו חוזרים הביתה.

הצלחנו לחצות בשלום את הכביש, כשאנו עוברים בין כלי־הרכב הגרמניים, ופנינו לכיוון העיירה פוכוביצי. בכניסה לעיירה התחלקנו לקבוצות בכדי שלא לעורר תשומת לב מיותרת, אך במרכז העיירה עמד ז׳נדרם גרמני שעצר את הקבוצה בה הייתי. עשינו את עצמנו שאין אנו מבינים גרמנית, אולם יצחק זליקובסקי (שהיה בעל מראה יהודי מובהק) נלקח מיד הצידה. הז׳נדרם צעק עליו „יודה״ והפנוהו לכיוון אחר, ואילו לנו אמרו לחכות במקום. אך כאשר הגרמני התרחק על אופנועו, כנראה, בכדי להודיע עלינו למפקדה שלו, הסתלקנו חיש מהמקום. יצאנו מהעיירה ובדרך שאלנו על שמות הכפרים בכיוון הגבול הפולני, בסביבות סטולפצי.

לאחר פוכוביצי לא ראיתי יותר את לייבה אוז׳כובסקי. לאחר מכן סיפרו לי כי ראו אותו במחנה שבויים בסביבות פוכוביצי, שם נספה.

הלכנו יומם ולילה עד שהגענו לגשר שעל הניימן, ליד העיירה נובי־סוויערזשען.

הגשר היה שרוף ואנו עברנו את הנהר בקפצנו על העמודים שנותרו ממנו. בקרבת החוף עזרו לנו חיילים גרמניים לצאת מהמיים וכיוונו אותנו למחנה שלהם. הגענו למטה צבאי שם ישב סרן גרמני והתחיל לחקור אותנו. אמרנו „ניקס פערשטיין", אז הוא קרא למתורגמן שדיבר אתנו פולנית. סיפרנו את הסיפור המוסכם והוא שאל אותנו אם בליצה רחוקה. ענינו לו, שהמרחק מכאן הוא כ־80 ק"מ, הוא חשב קמעה וצווה לשחרר אותנו.

הלכנו שוב ברגל כמה ימים ולילות. עברנו את סטולפצי ונכנסנו לנובוגרודק, שם שהינו כמה שעות אצל אחיו של חיים לייזרוביץ. מנובוגרודק הלכנו ישר לתחנת־הרכבת ניימן ומשם הגענו לבליצה.

ליד הכפר זריצ'אני, פגשנו איכר שסיפר לנו על השריפה שהיתה בעיירה ועל החורבן שעשו בה הגרמנים. נכנסנו לעיירה בכוונה לפנות ערב, כדי שהתושבים הנוצריים לא ישגיחו בנו.

כך נגמר המסע מזרחה...

אמי ז"ל היתה בביתה של הדודה דבורה, אחרי שביתנו נשרף כליל. כל האנשים באו לראותנו, כאילו באנו מעולם אחר. סיפרנו את קורותינו ושמענו מה התרחש בעיירה. התברר לנו, שנערך קרב קצר בעיירה עם כניסת ראשוני הגרמנים, בינם ובין יחידה של הצבא־האדום. אחרי נסיגת החיילים הרוסיים, עברו הגרמנים ליד הבתים והציתו כל בית על דרכם מבלי לתת לתושבים לצאת את ביתם. בכל זאת הצליחו רובם להמלט ולברוח אל מחוץ לעיירה וברור הדבר, שזה לא עבר בלי קרבנות. בלילה ההוא נהרגו ונפצעו כמה יהודים מבליצה וכן כמה פליטים מלידה.

„המיפקד" ליד שוק־הבהמות

לאחר שבוע, בערך, ביום א', יצאה פקודה, שכל הגברים יתאספו להתפקד ליד שוק־הבהמות, מול ביתו של חיים־ראובן ברנצ'יק ז"ל. כשבאנו לשם, מצאנו כ־10 גרמנים שהתמקמו עם נשק מוכן לפעולה, הם היו במדי הס.ס. והז'ינדרמריה. ניתנה פקודה להסתדר ב־3 שורות מול המקלע המכוון לעברנו. המפקד הגרמני קרא את סעיפי ההוראה האומרת, שליהודים אין שום זכויות, כפי שנקבע הדבר ב„חוקי נירנברג". אח"כ בחר המפקד מבין הנאספים, לפי ראות עיניו, עשרה אנשים, ביניהם — רב העיירה ר' שבתאי פיין זצ"ל, הרוקח ויסמונסקי ז"ל, יונה אוז'כובסקי ז"ל, שלום מאיעווסקי ועוד, ואת האחרים גרשו מהמקום. הגרמנים גם ציוו בהזדמנות הנדונה, למסור את מכשירי הרדיו לידיהם, אך את המכשיר ששרד בביתנו, לא מסרתי לידי הנאצים, זרקתיו לבאר הקרובה.

את עשרת האנשים הנ"ל רתמו הנאצים לעגלה וציוו עליהם לסחוב את העגלה עד למטה שלהם בכפר פארעץ, כ־10 ק"מ מבליצה.

פחד גדול נפל על העיירה. לפנות ערב הלכו הנשים וקרובי העצורים לפארעץ להוודע

על גורלם. ההולכים חזרו וסיפרו, שאחרי שהתעללו בעצורים לכל אורך הדרך, סגרום במתבן בפארעץ והקריאו שם בפניהם רשימה של „קומוניסטים״ מבליצה (גם שמי הופיע ברשימה), שעליהם להתייצב בפני המפקדה.

בריחתי לסלונים

באותו ערב התחלתי להסתתר ולהתחבא מעיני הגרמנים, כי ידעתי שיבואו לחפשני (ביום הייתי עושה בין שיחי־הפטל בגינתנו ובלילה הייתי חוזר לביתה של הדודה). עברו כמה ימים ונוכחתי, שלא אוכל להמשיך כך, החלטנו איפוא עם אמי, שמוכרח אני לחזור לסלונים, שם אין מכירים אותי רבים (ברשותי היתה תעודת־זהות סובייטית שהוצאה על שמי בסלונים).

אמי שלחה אנשים לראש־העיר הפולני (בלבנסקי) לבקש ממנו אישור־תנועה, שבלעדיו היה מסוכן לנוע בדרכים בימים ההם, אך הלז ענה שלא יתן שום אישורים. בדלית־ברירה, החלטתי לצאת לדרך בלי האישור ולסמוך על עצמי ועל הגורל.

ביום ראשון, ה־20 ליולי 1941, השכם בבוקר, יצאתי בלווית אמי וחנה־לאקה אוז׳כובסקי לכיוון הגשר, בדרך לסלונים. פחדנו שקיימת שמירה על הגשר, לכן חנה־לאהקה הלכה ראשונה ובהגיעה לגשר אותתה לנו שאין שום שמירה. נפרדתי מאמי ז״ל בפעם האחרונה, וכן נפרדתי מחנה־לאהקה, ויצאתי לבדי לכיוון ז׳טל.

הדרך עד ז׳טל עברה עלי בשלום, השתדלתי לא להיפגש עם איכרים לוא גם מוכרים לי. ליד ז׳טל, בכפר זאסיעצה, היתה תחנת־משטרה מקומית, אבל למזלי לא עצרוני שם, לפני הצהריים הגעתי לז׳טל וסרתי מיד לביתו של רושקין (טכנאי־שיניים שהכרתיו היטב). הוא קיבלני בסבר פנים יפות והאכילוני כ„יד המלך״. שהיתי אצלו כמה שעות ופניתי לעבר קוזלובשצ׳ינה, אליה הגעתי בערוב היום.

נכנסתי לבית הראשון של יהודים וביקשתי רשות ללון, אבל הסבירו לי, שאסור לארח איש זר ללא־רשות מטעם ה„וויט״ שנתמנה על־ידי הגרמנים — הוא הכומר הפראבוסלבי. הלכתי לביתו של הכומר, שם נתקיים באותה שעה נשף לכבוד הגרמנים. אעפ״כ יצא הכומר אלי, סיפרתי לו שהנני תושב סלונים החוזר הביתה אחרי שהסובייטים גייסו אותי לעבודות־פרך במינסק. הוא נתן לי רשות ללון בכפר ולמחרת השכם בבוקר המשכתי בצעדתי לעבר סלונים.

בקרבת העיר פגשתי בנשים יהודיות שסיפרו לי, שביום החמישי האחרון, תפסו הגרמנים 1200 גברים, ביניהם רב העיר הרב פיין זצ״ל, הובילום לכיוון קוזלובשצ׳ינה ושם נעלמו עקבותיהם, לכן הן מחפשות כאן את שרידיהם. גם לאחר־מכן בתקופת הגיטו בסלונים, עוד המשיכו הגרמנים לטעון, כי 1200 הגברים הובלו לעבודות־ביצורים מזרחה, אך האמת היא, שרצחום נפש במבואות העיר ביום תפיסתם.

השחיטה של ה־14 בנובמבר 1941

הגעתי לבית דודי בסלונים, בצהרי־יום. בביתו התגורר קצין־העיר, שהחרים 2 חדרים לרשותו וכן את כל הרהיטים הטובים והרדיו (אנו האזנו לחדשות מלונדון וממוסקבה בזמן היעדרו של הקצין). יחד אתו התגורר המשרת שלו, שהיה מעורב בכל עניני הבית, והדוד סיפר לו, שחזרתי הביתה ממקום רחוק בו עשיתי בחופשה ושבגלל המצב המלחמתי לא יכולתי להגיע הביתה קודם לכן.

בזמן הראשון חיינו בשקט, הגרמנים לא הטרידונו (בגלל מעונו של קצין־העיר) והכפריים שהיו באים לדודי הרופא, היו מביאים לו כל צרכי המזון. אך קרוב לימים הנוראים באו אנשי הגיסטפו לעיר, השתכנו גם בביתנו, והיינו נאלצים לעזוב את הבית ולעבור למקום אחר.

מבחינת התעסוקה, קל יותר היה להסתדר בתור בעל־מקצוע בעבודות מכניקה, לכן התחלתי לעבוד במסגריה של מתיס סנובסקי ונעשתי מסגר לכל דבר. באותו זמן היינו נפגשים קבוצת חברים ומתכננים את דבר האירגון ליציאה אל היער.

אחרי החגים הופעל בסלונים ה„גביטסקומיסאריאט", שאחד מתפקידיו העיקריים שהוטלו עליו היה — חיסול יהודי סלונים והסביבה. בתחילת נובמבר הוציא ה„גביטס־קומיסאריאט" תעודות צהובות לבעלי־מקצוע יהודיים, עליהם היה לעבור עם משפחותיהם לאיזור מיוחד של העיר. בתור מסגר קיבלתי תעודה כזו והוספתי לרשימה עוד משפחה אחת (שגרה אח"כ באיזור הנ"ל) כי דודי קיבל את תעודתו בתור רופא וצירף את משפחתו.

ביום 14 לנובמבר 1941 הכריזו הגרמנים מצוד על יהודי סלונים (להוציא את האיזור של בעלי־המקצוע) ובעזרת המשטרה המקומית ועשרות שוטרים ממשטרת וינה (שנתקעו במקום בדרכם חזרה לוינה אחרי שהובילו משלוח של יהודי וינה לגיטו מינסק), — הוציאו אל מחוץ לעיר כ־10,000 יהודים — אנשים, נשים וטף — והרגום ליד הבורות שהכינו למטרה זו לפני־כן.

האינפורמציה הראשונה שהעברתי לפרטיזנים

אחרי השחיטה הזאת, החלטנו עם חברי לצאת עם בוא האביב היערה, בכל מחיר.

הגרמנים הכריזו על הקמת הגיטו ובגלל הנהר שצ׳רה שחוצה את העיר, נוסדו 4 גיטאות נפרדים, דבר שהקשה על הקשר ביחוד על הקשר המחתרתי. בינתיים הגיע החורף, שהיה קשה מאוד בשנה ההיא, אני עבדתי במוסך של „הגביטסקומיסאריאט" ושהיתי יום־יום במחיצתם של הרוצחים.

הגרמנים הוציאו פקודה, למסור להם את כל מעילי־הפרווה ומגפי־הלבד שהיו ברשות היהודים (חלק מהיהודים החביא וחלק מסר). באותו זמן נפגשתי עם שני קצינים של הצבא־האדום, שסיפרו לי כי הם נציגי פרטיזנים, ולהם מסרתי כמה פרוות וגם קצת

תחמושת שחברי הביאו ממחנה השלל („בויטע־לאגער") שם הועסקו בעבודה. עם שני הקצינים הנ"ל נפגשתי אח"כ בהיותי ביער ונתברר לי, שהם לא היו כלל נציגים של הפרטיזנים אלא פעלו בתחילה על דעת עצמם.

באותו זמן הודיע לי חברי ניוניה צירינסקי, שמתארגנת מחתרת (היה זה במרס 1942). סמוך לתאריך זה יצאה הוראה מטעם ה„יודנרט" שיהודים אשר יש להם חובות אצל איכרים בסביבה, יכולים לצאת לכפרים לגבות את החובות, בתנאי, שיימסרו לגרמנים מחצית הסכום. לחברי הרצל שפטינסקי היו איכרים מכירים בכפר זאווערשה, להם היה קשר עם פרטיזנים, אי־לכך, הצטיידתי ברשיון והלכתי לכפר זאוויערשה. נפגשתי שם עם איכר שהבטיח לסדר לי פגישה עם מפקדי הפרטיזנים ביום א' הקרוב. סיפרתי לאיכר, שראיתי ביער קבוצות קטנות של גרמנים עוסקות באיסוף חלליהם, שגופותיהם נשארו במקום מזמן הקרבות של יוני 1941. על סמך אינפורמציה זו, הגיעו למקום פרטיזנים, שמו מארב לגרמנים וחיסלו אותם (הם השאירו גרמני אחד בחיים, הפשיטוהו ושלחוהו שיודיע למפקדה שלו, שביערות ישנם פרטיזנים).

בין הגיטו הסגור והיער הפתוח

לפני שיצאתי היערה, בא אלי במבוכה נציג הוועד של המחתרת בגיטו ואסר עלי לצאת היערה, כיוון, שלפי הידיעה שבידי הוועד, שלחו הגרמנים פלוגת־עונשין לחסל את הפרטיזנים (הסיבה האמתית היתה, שבסביבה ההיא פרצה שריפה והוועד חשב שזו תוצאה של פעולת־העונשין). אך אני ידעתי, שזאת הזדמנות בלתי־חוזרת, כהבטחת האיכר הנ"ל, לפגוש פנים־אל־פנים מפקדי פרטיזנים, לכן לא שמתי לב להזהרותיו וביום הראשון שנקבע יצאתי לכיוון זאוויערשה. על סף היער, ליד האחוזה ליטבה, יצאו לקראתי שני קצינים של הצבא האדום: אחד הציג את עצמו בשם „מפקד פרוניאגין" והשני — „קומיסר דודקו". אחרי שסיפרתי להם את הביאוגרפיה שלי, נתנו לי כסף וגם חמאה, ביקשוני לקנות עבורם טבק וסכרין וקבעו לי מועד לפגישה הבאה.

במוצאי שבת הקרובה יצאתי עם חברי ארצ'יק לפגישה שנקבעה, בה נוכחו שני הראשונים ולידם עוד אחד. בילינו במחיצתם כל היום, הם האכילונו לשובע, אף נתנו לנו הרבה צידה, ובדרך חזרה ליוונו כ־20 פרטיזנים עם עגלות. בכפר סקולדיץ נעצרנו והפרטיזנים לקחו בגדים צבאיים בבתים שהצביע עליהם ארצ'יק, שהיה בן־המקום. לאחר מכן ליוו אותנו כמה פרשים־פרטיזנים עד מבואות העיר סלונים.

שבועיים לאחר־מכן בא אלי לעבודה (מחוץ לגיטו) המקשר של הפלוגה הפרטיזנית (וולודיה) בהוראה, לגייס בדחיפות רופא למען הפלוגה. ידעתי מפי בן־דודי יאשה קרמין שהרופא ד"ר ב. משתוקק לצאת היערה, הלכתי איפוא אליו לבית־החולים (ברחוב אופרובה) בתוך הגיטו. בדרך נודע לי שהקצין הגרמני ריטרמייר, אחד הרוצחים הנודעים של ה„גביטסקומיסאריאט" מתהלך אותה שעה ברחוב ויורה בכל יהודי הבא לקראתו.

לקחתי ממתיס אקדח ויצאתי למלא את ההוראה שקיבלתי בכל מחיר, הגעתי בשלום, נפגשתי עם ד״ר ב. והוא אמר לי שאכן מוכן לצאת בזמן הקרוב ביותר היערה.

ביום השני הבא, התאספנו בחצרו של משפחת שפטינסקי (רחוב מיכאלובסקי) במטרה לצאת היערה. ידענו שלמחרת יהיה שוב מצוד לשם שחיטה או לשם גירוש, היות והגיעו העירה פלוגות של אוקראינים. אני אז עוד לא הכרתי את הדרך היערה וחברי ארצ׳יק לא היה בעיר, לכן התפזרנו. למחרת נתקיים המצוד על גברים — חטפום והובילום לעבודות־ביצורים במוהילוב, ביניהם שניים מחברנו במחתרת (הללו קפצו אח״כ מהרכבת וחזרו לגיטו).

במוצאי השבת הבאה יצאנו מזויינים בנשק (ארצ׳יק ואני) ואתנו עוד כמה מחברינו. למחרת, ביום ראשון בלילה, חזרנו לגיטו, וכך היינו עושים לאחר־מכן כל מוצאי־שבת, כמה פעמים, בהוציאנו קבוצות אנשים, נשק ותחמושת היערה (במבצעים אלו המשכנו עד סוף יוני 1942).

השחיטה של ה־29 ביוני 1942

במוצאי־שבת, ה־27 ביוני, היינו צריכים לצאת היערה ואיני זוכר מה היתה הסיבה שלא יצאנו. למחרת, ביום א׳, הגיעה לעיר תגבורת של ליטאים ואוקראינים ובבוקרו של ה־29 ביוני, בשעה 4 לפנות בוקר, העירוני שכנים (רחוב ברנרדינסקה) וסיפרו שהגיטו מוקף. יצאתי מיד את הבית בכיוון הבנק הממלכתי (שם עמד זקיף ליטאי), ירדתי מהר לרחוב ברג ופגשתי את חברי למחתרת בבה אברמסון ואברהם בובליאצקי. רצנו למחבוא של הנשק שלנו והוצאנו משם 4 רימוני־יד, אח״כ פנינו בכיוון לשכת־העבודה של הגיטו והיינו עדים, כיצד קצין הס.ס. ריטרמייר הרג בירייה ליד שער הלשכה את מנהל־הלשכה קבינט.

בינתיים הגיעו עוד כמה חברים מן המחתרת והחלטנו להשאר במשך היום בעלית־הגג של בית בובליאצקי ובערב לצאת היערה. בבית הזה היה גם „בונקר״ אבל לא רצינו להכנס לתוכו, כי אנשי ה„בונקר״ פחדו שמא נתחיל לירות ואז יושמדו גם הם.

בשעה 8 בבוקר בערך, נעצרו מול הבית אנשי ה„גביטסקומיסאריאט״ ובראשם ה„שטאבסלייטרים״ אררן, שטלה והיק, ועוד מפקדים גבוהים, כשבידיהם מפות של הגיטו שתכננו לחסלו.

כל היום ישבנו בעלית־הגג, השעות נמשכו ללא קץ, מבחוץ הגיעו הדי יריות, צעקות ותחנונים. לפנות ערב הרגשנו בריח של שריפה, התברר שהרוצחים החלו להצית את הבתים כדי לאלץ את היהודים לצאת ממחבואיהם. האש התפשטה והתחילה לאיים על השכונות שמחוץ לגיטו, אז חדלו הגרמנים לרצוח ואילצו את היהודים שתפסו לכבות את השריפה.

עם חשיכה ירדנו מעלית־הגג, החילונו להתקדם דרך החצרות לכיוון רחוב ברנרדינסקה

— משם הובילה הדרך אל מחוץ לעיר. הזקיף ליד הבנק לא היה אותה שעה במקום, הרמותי את חוט התייל שהקיף את הגיטו וכולנו עברנו תחתיו. אח"כ לאט־לאט, בצדי הבתים, יצאנו את העיר מבלי להתקל בגרמנים.

הקבוצה הפרטיזנית היהודית

כשהגענו לקרבת הכפר זאוויערשה, אחרי לילה של הליכה, סרתי אל האיכר־המקשר שלנו, אך הלז הזהירני שבסביבה נמצאים גרמנים (אותו יום ערכו הגרמנים מצוד על הפרטיזנים, שלא יבואו לעזרת יהודי הגיטו). אכן, במבואות היער ראינו אוטו של גרמנים, אך הצלחנו להסתתר מהם וכל היום חיפשנו ביער את הפרטיזנים ולא מצאנום. לפנות ערב פגשנו את ארצ'יק עם קבוצה של חברינו, שיצאו אף הם מהגיטו בלילה הקודם, ויחד המשכנו ללכת עד שנפגשנו עם הפרטיזנים. הצטרפנו אליהם, אך למחרת חזרנו לסלונים כדי להוציא את שאר האנשים מקבוצתו של ארצ'יק — ליערות וולצ'ה־נורי, שם התרכזה הפלוגה של הפרטיזנים הרוסיים.

חלק גדול של הפרטיזנים הרוסיים עזבו אותנו לנפשינו, כי לא רצו להיות יחד עם יהודים. למזלנו, נשארו אתנו הקומיסר דודקו, המפקד פרוניאגין ועוד קצין אחד, שני האחרונים בגלל הבנות שהיו אתנו. המפקד פרוניאגין, שהיה ראש לכל הקבוצות שבאיזור היערות וולצ'ה־נורי, העביר אותנו לקבוצות אחרות ושם, אחרי דיון סוער, הוחלט לייסד קבוצה פרטיזנית יהודית בשם הקבוצה ה־51.

הבעיה הראשונה שנעמדה בפנינו היתה, להשיג עוד נשק ולהוציא את כל שאר חברינו שנשארו בגיטו. הצלחנו להחדיר את אנשינו לגיטו ולהתקשר עם החברים שם, שהחלו לצבור נשק ממחסני־השלל הגרמניים („בויטע־לאגער"). בבית מחוץ לגיטו היתה נגריה בה עבדו חברינו, הם סידרו שם „בונקר" אליו היינו מגיעים לעתים קרובות מהיער ולוקחים אתנו אנשים עם נשק ותחמושת. במשך חודש וחצי הגיע מספר הלוחמים בקבוצה היהודית (ה־51) ל־150 איש מצוידים בנשק רב. ברשותינו היו 25 מקלעים, 51 תת־מקלעים ולכל האחרים — רובים, אקדחים, רימונים וכו'.

השתתפנו בפעולה הפרטיזנית לכיבוש העיירה קוסוב, בפעולה זו שיחררנו מהגיטו שם קבוצת אנשים ובתוכם הרב דמתא. זה היה ביום בו נועדה השחיטה בגיטו, והרוצחים קיבלו מידינו את גמולם.

בחודש ספטמבר 1942 החליטה המפקדה הפרטיזנית לנוע מזרחה, קרוב יותר לחזית. נסענו בדרכים לאור היום וחיסלנו גרניזונים קטנים של גרמנים שהיו בסביבה. פעולה זו גרמה לכך, שהגרמנים הזעיקו דיביזיה של ס.ס. ממינסק, היא שמה מצור עלינו וחסמה בפנינו את הדרכים. אחרי קרב פתוח של יום שלם, בו השתמשו הגרמנים גם באווירון צבאי, החילונו לסגת דרך הביצות והגענו לסכר ה־10 שעל „תעלת אוגינסקי". בדלית־

ברירה נכנסנו לקרב פתוח לכיבוש הסכר והרגנו בקרב זה כ־100 אנשי ס.ס. (מצדנו נפלו אז הרבה קרבנות, ביניהם מפקדנו היהודי פיודורוביץ). אחרי הקרב נעצרנו זמן־מה במסענו כדי לצבור כוח ולתת לפצועינו להחלים.

כאן צצה במוחי המחשבה, ללכת לבליצה, לשרוף את הגשר ולנקום במרצחים המקומיים. אירגנתי קבוצה של 15 איש מצוידים במיטב הנשק שברשותנו. התחלנו את מסענו, אך בלילה הראשון, ברצותנו לחצות את פסי־הרכבת בריסק־ברנוביץ, נתקלנו במארב של גר־מנים שאילצונו לסגת. הגרמנים רדפו בעקבותינו עד למחנה, דחפו אותנו לסגת עם כל הפלוגה דרומה וכך הגענו לשפת הביצה הגדולה שבפולסיה המערבית — „הריצין".

בחורף אותה שנה נפגשנו ביער עם קבוצת צנחנים פרטיזנים, שהדריכונו בתורת המי־קוש. היות ולא היה ברשותנו חומר־נפץ מקובל לצורך זה, השתמשנו בפגזים שלא התפוצצו בזמנם והיו פזורים בשטח. תוך זמן קצר נעשיתי מומחה למיקוש ועד להפשרת השלגים פיצצתי 4 רכבות על מסילת־הרכבת ברנוביץ — לוניניץ.

בהגיע האביב, שמו הגרמנים מצור גדול על כל איזורי הפרטיזנים וגייסו לכך כ־45 אלף חיילים. בלחץ המצור נסוגו הפרטיזנים לסביבות ברנוביץ, שם השיגה אותנו הפקודה ממוסקבה לזוז בכיוון בריסק. התמקמנו בסביבות דרוהיצין — קרטוז־בריזה, שם המשכתי בתפקידי למיקוש הרכבות במסילה בריסק — מוסקבה ומלאתי אותו בהצלחה רבה. לכבוד חג האוקטובר (1943) הצלחתי בקבוצה עם עוד 3 איש, לסגור למשך יממה שלמה את מהלך הרכבות, ליד תחנת אורנציץ.

בדצמבר 1942, פורקה קבוצתנו היהודית, אנשיה פוזרו בין יתר היחידות, אבל לוחמי הקבוצה שלנו היוו בהן חוליות־לוחמים מגובשות. החוליה שלי (10 לוחמים) המשיכה במב־צעי המיקוש ועד לשיחרור רשמה על חשבונה יותר מ־200 רכבות מפוצצות, מזה בחשבוני האישי — 22 רכבות.

ה„צייד" של הס.א.־גרופנפירר פענץ...

נוסף לתפקידי במיקוש פסי־רכבת, השתתפתי גם בהרבה קרבות פתוחים עם גרמנים, וזו שאספר עליה להלן נחרתה בעיקר בזכרוני.

באחד מימי פברואר 1943, הגענו 3 פרטיזנים יהודיים: נתן ליקר מוואַרשה, ברזין ממעדבדיץ ואנוכי (מהגדודים ע"ש שצ'ורס וקוטובסקי) לסביבות הכפר מאשוקי, באיזור האנצעוויץ, להשיג נשק שהיה מוסתר אצל האיכרים. נכנסנו לביתו של שומר־יערות מוכר, ללון אצלו, אך הוא התחיל להפציר בנו שנסתלק מהר מהמקום, כי למחרת היום היו צריכים להגיע הנה הרבה גרמנים לצייד. הוא הסביר, שהגרמנים כבר הזמינו כ־50 — 100 מאנשי־הכפר אשר ישמשו כ„מבריחי־החיות" בשעה שהגרמנים ישתעשעו בצייד.

אנו ידענו שביער זה חונה קבוצת־הצנחנים מ„אוטריאד אורלובסקי", לכן צצה

המחשבה, תחת המסווה של „צייד" החליטו הגרמנים לערוך מצוד על הקבוצה הזאת. החלטנו להודיע מיד לצנחנים על כך, לא ידענו אמנם בדיוק את מקום הימצאם, אבל ידענו בערך את הכיוון אליהם. אכן מצאנום וסיפרנו להם את הדבר, הם לא ידעו עליו, אך ביניהם היה שומר־יערות מקומי, הוא יצא החוצה, בדק את השלג וקבע, שמזג־האויר אינו מתאים לצייד, פרושו של דבר — ה„צייד" הוא מצוד. מפקד הצנחנים אורלובסקי החליט לעזוב את המקום ולערוך מארב לגרמנים.

כשעה לפני עלות־השחר יצאנו לדרך. (כל הקבוצה איתנו השלושה מנתה 13 איש). שומר־היערות הביא אותנו להצטלבות דרכים ביער, כאן לפי דבריו יהיו הגרמנים מוכרחים לעבור. ערכנו את עמדותינו בשלג (כ־10 מטר אחד מהשני) כדי לתפוס מקסימום של שטח־פעולה ולהשאיר שבילים לנסיגה כך, שניפגש אח"כ במקום אחד, בעורף. ברשותנו היה מקלע ולכל השאר — רובים ותת־מקלעים (למפקד היו גם כמה חבילות עם ט.נ.ט. כל אחת שקלה קילוגרם והיתה קשורה בחבל „ביקפורד").

עם עלות־השחר הגיעו אלינו קולות של האיכרים „מבריחי־החיות" וכן כמה יריות. הבינונו, שאכן נערך כאן צייד אמתי לפי כל הכללים.

הזמן חלף אך הגרמנים לא התקדמו בכיוון אלינו. בשעה 10 בערך הם חזרו בכיוון אל הכפר, התרכזו על־סף היער, הכינו מדורה והתישבו לאכול ארוחת־צהריים. אז החליט אורלובסקי להוריד אותנו מהעמדות ולהתקרב כולנו בבת־אחת אל הגרמנים. בצענו זאת בזריזות מופתית והתחלנו להתקדם נגד הרוח, כדי שהכלבים לא ירגישו בנו. בהיותנו כ־50 מטר מהם, ראינו ברור את הגרמנים יושבים ליד המדורה וסביבם האיכרים, כך, שבמטר־האש שלנו היינו פוגעים רק באיכרים. התחלנו לטכס תחבולה להתקפה עקיפה, אך באותו זמן התישבו כולם על עגלות־השלג שלהם והסתלקו לתוך היער, התפזרו סמוך לעמדותינו הקודמות והמשיכו בצייד. ברגש של כאב וכעס על ההזדמנות שהוחמצה, חזרנו לעמדותינו הקודמות וחיכינו לשובם של הגרמנים.

שינינו את תכנית־ההתקפה כדלקמן: לתת לגרמנים לעבור על פנינו עד שעגלת־החורף הראשונה שלהם תהא מול העמדה של המקלע (האחרון בשורה); המקלען יהרוג את הסוס ובכך תיסגר הדרך קדימה; באותו זמן כולנו נפתח באש על העגלות מולנו.

חיכינו הרבה זמן והחילונו לחשוב שאולי יחזרו הם בדרך אחרת, עד שלאזנינו הגיע צליל הפעמונים של עגלות־החורף והם הופיעו לנגד עינינו. נתנו להם לעבור, כמתוכנן, ובשמענו את היריה הראשונה של המקלען פתחנו באש מרוכזת. באותו רגע הדליק אורלובסקי את ה„ביקפורד", זרק חבילת חומר־נפץ וצעק: „ארטילריה, אש!" את החבילה השניה לא הצליח לזרוק, היא התפוצצה בקרבת עמדתי, והמפקד עצמו נפצע קשה. אז התאוששו כמה גרמנים מההתקפה הפתאומית והחלו לירות עלינו, אבל אנו התגברנו עליהם בקלות, היגשנו „עזרה ראשונה" למפקד והתחלנו להתקדם לאורך הדרך. בדקנו את ההרוגים והפצועים בין הגרמנים והתברר לנו ש„דגים שמנים" נפלו בידינו, ביניהם ה„האופטקומיסאר"

של המפקדה המרכזית בברנוביץ (המרכז של ביאלורוסיה המערבית) ונהגו, וכן מפקדי־המשטרה הראשיים של ברנוביץ, קלצק, סיניאווקה ועוד, ופקידים גבוהים אחרים. לפי הניירות שמצאנו על „האופטקומיסר" פענץ, היה הוא יליד לינץ (אוסטריה), חבר המפלגה הנאצית משנת 1928. (היה לו „סמל זהב" של המפלגה, שהיו מעניקים רק לוותיקי הנאצים). בניירותיו מצאנו גם הודעה בדבר כנס של כל ה„געביטקומיסארים" של ביאלורוסיה, שצריך היה להתקיים במינסק, הודענו על כך באלחוט למפקדה הרוסית בעורף, ואכן הופצצה מינסק ביום הכנס במבצע מרוכז מיוחד.

ברשות הגרמנים שחיסלנו מצאנו גם תמונות שצולמו בעת השחיטות של יהודי בר־נוביץ וקלצק.

הגרמנים התבישו, שבכירי קציניהם המפלגתיים עוסקים בצייד בזמן המלחמה, לכן העבירו את גוויתו של פענץ לסמולנסק וקברוהו שם, בהודיעם בעיתונים שהוא „נפל למען המולדת"...

פציעתו הקשה של המפקד האהוב אורלובסקי העיבה על שמחתנו (הוא נשאר בחיים אך נכה קשה לכל ימי חייו). גדולה במיוחד היתה שמחתי כאשר לבשתי על גופי את בגדי־השרד של הס.א. „גרופנפירער" פענץ ביודעי, שהוא היה אחראי לשחיטות בכל הערים והעיירות של ביאלורוסיה המערבית.

לאחר השיחרור

נפגשנו עם הצבא־האדום הסדיר במרס 1944. לאחר שחצינו את נהר הפריפץ יחד עם הצבא, גוייס רוב חברינו בשורותיו. בהיותי מורה, שוחררתי מהגיוס ונשלחתי לעיר הומל שם התארגנה האדמיניסטרציה שהיתה צריכה להקיף את מחוז בריסק. בהגיעי להומל, התנדבתי לצבא הפולני שלחם בצד הצבא האדום. העבירוני לרובנה, שם הוצבתי ביחידה צבאית פולנית, איתה המשכתי בקרבות הבאים, איתה גם הגעתי למאידנק ושם ראיתי לראשונה את מעשי־הזוועה של הגרמנים במחנות־ההשמדה, עליהם לא ידעתי כלל במלח־מתנו נגדם בשורות הפרטיזנים.

בהיותנו בפרטיזנים ואח"כ בצבא הסדיר, נקמנו במעט את נקמת הדם השפוך של המוני בית־ישראל. הי"ד.

מאיר בן־אייזיק

חיי־שעה בתוך „בונקרים"

בשנת 1939, לאחר שהרוסים כבשו את השטחים בסביבה, קניתי סוס עם עגלה והתחלתי לעבוד בשדה־התעופה בלידה, בכדי לקיים את משפחתי, שם עבדתי עם עוד בליצאים עד שבאו הגרמנים (יוני 1941). כאשר נפלו הפצצות הראשונות על שדה־התעופה, ברחנו בדרך לא־דרך והגענו חזרה לבליצה. כשבאתי הביתה הופיע אלי־זיסל קלמנוביץ ואמר: „מאיר, יש לך סוס טוב, ניקח את משפחותינו ונסע לרוסיה". אבל אשתי לא רצתה להשאיר את הרכוש וככה נשארנו בבליצה. היחידים שברחו אז היו: שמואל־יוסף איצקוביץ, יעקב דזנצלסקי, יעקב קרמן וגיסתו רחל ביליצקי.

בקרלינקה ליד בליצה היה שדה־תעופה קטן. הגרמנים הגיעו כל כך מהר, שחלק מהרוסים שהיו בשדה־התעופה לא הספיקו לברוח. הם התקדמו אל העיירה כדי לעבור את הנימן ונפגשנו פנים אל פנים עם הגרמנים. חללים נפלו משני הצדדים. לאחר מכן נכנסו הסיירים הגרמניים לעיירה והתחילו לתפוש אנשים ללא יוצא מהכלל, יהודים וגם נוצרים, ולירות בהם. כך נתפשו שמואל (מולה) שמעונוביץ ואליעזר גפנוביץ, העמידו אותם לקיר וירו בהם. אליעזר גפנוביץ נפצע ואילו שמעונוביץ נפל ושכב כאילו מת. הגרמנים חשבו את שניהם למתים והסתלקו מהמקום.

הגרמנים התחילו שורפים את הבתים היהודיים. עזבתי את הבית והתחלתי לחפש מקלט כלשהו. יחד עם זיסל קלמנוביץ ועם נתן ברנצ׳יק רצנו ממקום למקום עד שהגרמנים השגיחו בנו והתחילו לירות. נתן ברנצ׳יק רצה להיכנס לאחותו חיה־עלקה ונפל ליד גזוזטרת הבית.

אני ניצלתי וברחתי דרך הגינות עד ביתו של יצחק־יעקב אורלנסקי, משם התחמקתי אל מחוץ לעיירה וברחתי ליער רוישט, יחידי בלי משפחתי. מרוישט רצתי אל הכפר הקרוב סרוק, שם מצאתי כמה יהודים, ביניהם אליעזר גפנוביץ. אחדים מהם אמרו לי שראו את אשתי בדרך לסטוק, שם היתה לנו משפחה ידידותית בין הנוצרים (דוורנין). כל הלילה שכבתי ביער, וכשהאיר הבוקר התחלתי להתקדם דרך השדות לסטוק, שם פגשתי את אשתי עם בתי אהובה ועוד כמה יהודים.

המשפחה הנוצרית פחדה להחזיק אותנו, כי היתה פקודה, שמי שיחביא אצלו יהודים, יוצא להורג עם כל משפחתו. חזרנו איפוא לבליצה ומצאנו את העיירה שרופה. רק כמה בתים נשארו מבתי־היהודים, ביניהם בית אחותי רבקה. דרך הגינות נכנסתי לבית אחותי ומצאתי שם את אמי. לאחר מכן מצאתי גם את בתי הבכורה רבקה בתוך הגן שלנו, בין הערוגות. בתי הקטנה שפרה היתה אצל נוצרי ליד הנימן, וגם אותה הבאתי חזרה ונשארתי לגור אצל אחותי בבית.

כשאספו את כל היהודים ליד הכנסיה הקתולית והעבירו את כולם בשורה בין הגיסטפובצים, שהרביצו ביתדות מן הגדר, לקחו אותי עם שמעון נובוגרודסקי, אהרון בוסל הנפח, ויסמנוסקי הרוקח, חיים־יצחק קרמין, יעקב בן שלמה קרמין — והעמידו אותנו בצד. משמר גרמני הוביל אותנו בדרך לכפר פאַרץ׳, אך כשיצאנו מהעיירה התחיל המשמר לירות מעל לראשנו, כדי שבעיירה יחשבו שהוציאו אותנו להורג. בכפר פאַרץ הכניסו אותנו לגורן, ולאחר כמה שעות הביאו אותי לחקירה אם הייתי קומוניסט בימי הסובייטים. אח״כ שלחו אותי אל שער המחנה, שם חיכו לי שלושה גרמנים עם מקלות בידיהם. הם התחילו להכות על ימין ושמאל כך, שדמי נזל מכל אבר. אמרו לי ללכת בשביל, בין הערוגות, והרביצו לי כל הזמן עד שהגעתי לקצה השדה, שם עזבוני לנפשי.

כשהגעתי הביתה, בנינו לנו „בונקר" וכשהיו גרמנים הולכים היינו מתחבאים בו או שהיינו בורחים דרך הגינות ליער רוישט. כך נהגנו בכל המקרים, שהגרמנים היו חודרים לתחומי הגיטו, עד שגורשנו מבליצה. גם בהיותנו בגיטו ז׳טיל, היה לנו שם

מאיר בן־אייזיק ומשפחתו (1945)

„בונקר" בו התחבאנו בעת ההריגה ההמונית הראשונה באפריל 1942. בעת ההריגה ההמונית השניה בגיטו ז'טיל ברחנו ליערות שליד לאחוצ'י וגם שם בנינו לנו „בונקר" בתוך היער.

בבריחה זו שוב איבדתי את משפחתי, כי הם ברחו יחד עם גיסי אידל קושלביץ' ליער שליד הכפר זצ'פיץ'. מצאתי אותם אח"כ עם עוד כמה משפחות מבליצה והלכתי לחפש אוכל בשבילם. אך על כך אמר בן־דודי יהושע סטוצקי: „מאיר יעשה לנו צרות". הוא עם כל משפחת בן־ציון סטוצקי ושלמה בן יצחק מאיבסקי עברו את הנהר נימן והלכו אל נוצרי בקרלינקה. הנוצרי הלך ומסר זאת לגרמנים, והם באו והרגו את כולם.

בזמן ההריגה השניה בז'טיל הייתה בתי שפרה ב„בונקר" אחר, את ה„בונקר" הזה גילו הגרמנים ולקחו את כולם לבית־הכנסת. בתי ובנות אחי יהודה ושמואל־שמעון, הצליחו להיחבא בבית־הכנסת, אח"כ ברחו והגיעו ליערות זצ'פיץ', שם מצאו אותנו.

את אשתו של לייבקה בן שמואל־יוסף ז'וכוביצקי תפשו הגרמנים. היא טענה שהיא נוצריה וכששאלו אותה, כיצד תוכיח את הדבר, „אמרה" תפילות קתוליות בעל־פה. שיחררו אותה והיא הגיעה אל היער לבעלה ולילדיה.

בהתחלה, לא היה לנו אוכל בתוך היער. היינו הולכים בלילות אל הנוצרים שמעבר לנהר (כדי שלא ידעו מאיפה אנחנו) ומבקשים מהם אוכל. אחדים היו נותנים לנו פרוסת לחם... אך לאחר שהצטרפנו אל הפרטיזנים, היה לנו מה לאכול, כי הפרטיזנים לא היו מבקשים אלא לוקחים. אני הכרתי את כל הסביבה, לכן לקחו אותי הפרטיזנים כמורה־דרך וכך גם נקמתי באלה שהתעללו בנו קודם.

באחת ההתקפות של הגרמנים עלינו, בעת נסיגתנו, טבעה בנהר הנימן אשתו של בן דודי שלום קרסנוסלסקי, עם שני ילדיה. באותו זמן התקררה בתי שפרה וחלתה, היא לא קמה מחוליה ומתה ביער.

פעם שלחו אותי עם עוד כשלושים פרטיזנים לחצות את נהר הנימן במעבורת. נכנסנו לכפר מוסטובלני שם לקחנו סוסים ועגלות מאיכרים שהיו משתפי־פעולה עם הפולנים הלבנים. כשהגענו למעבורת והתחלנו להעמיס את הסוסים והעגלות, החלו כדורים עפים מכל הצדדים, שנורו עלינו מעמדה קרובה מאד. איך שהוא עברנו את הגשר, משם הגענו עד פסקובצי ומשם העבירו אותנו בסירה. כך הצלתי אני 14 איש ממוות בטוח, כי הייתי מורה־דרך והתמצאתי יפה בשטח, לכן ידעתי איך להתחמק מתחת ליריות. כשחזרנו ליער התנשק אתי מפקד הפרטיזנים וציין לשבח את המעשה הזה.

פעם אחת יצאתי עם עוד כמה פרטיזנים להביא אוכל לדרי ה„בונקרים". כשהגענו לנהר, שמענו יריות מהצד השני. הנוצרי שהיה מעביר אותנו בסירה, הראה לנו סימנים לברוח ל„בונקר" הרזרבי שהכינונו ליד הנהר על כל צרה שלא תבוא. ה„בונקר" הזה היה בנוי כך, שהיינו צריכים להיכנס לתוכו דרך הנהר. כדי שיהיה אוויר בפנים עשינו חור בתוך העץ שעמד מעל ה„בונקר", בו היה מקום ל־80 איש.

ביום גשום אחד קמה אשתי השכם לבשל משהו ואני ניגשתי ל„בונקר" של יוסף לזובסקי. לפתע נשמעו יריות מכיוון ה„בונקר" של משפחתי. ברחנו לתוך השיחים ושמענו אוקראינים מדברים ביניהם, כיצד הרגו יהודים. כאשר התרחקו רצתי אל ה„בונקר" של משפחתי ומצאתיו ריק. אשתי ובנותי ברחו בכיוון הנימן ושם מצאתי אותן כמעט ערומות לגמרי, כי לא הספיקו להתלבש בעת ההתנפלות. יצאתי לכפרים הסמוכים והשגתי למענן בגדים אחרים.

בסוף 1944 הקיפו את ה„בונקרים" שלנו הוולאסובצים. היינו אז ליד הכפר דמינוביץ' ביערות ליוביצ'ן ולא ידענו לאן לברוח. רצנו אל הביצות שבסביבה והצלחנו להתחמק מהרוצחים. החלטנו לחזור לסביבות בליצה, שם הכרנו את השטח והיה קל יותר להסתדר מבחינת האוכל וגם קל יותר להסתתר בעת התקפה של גרמנים ועוזריהם. חזרנו איפוא ליערות שליד בליצה, ניקינו את ה„בונקר" שלנו ושם היינו עד לשיחרור.

רחל איצקוביץ (שקופ)

על אבי ואמי ובתי ועוד 20 נשים

רוב אנשי עיירתנו היו אנשים טובי לב, פשוטים ותמימים כמו בכל עיירות הגולה. והם דאגו לא רק לעצמם אלא גם לזולתם. הם הם שארגנו את העזרה ההדדית והקימו את המוסדות הציבוריים כמו: ביקור־חולים, גמילות־חסד, בנק־עממי, בית־הספר ועוד.

אחד מאלה היה אבי היקר ז"ל, שהיה בראש וראשונה אב טוב ומסור לילדיו, דאג לחינוכנו הדתי והכללי, והשתדל לתת לנו את כל המותרות שהגיעו לילדים. אולם הוא היה אב טוב גם לאלה שהיו זקוקים לעזרה או נחמה. בחיוך על פניו היה מרפא לבבות שבורים.

אחרי יום של עבודה קשה בטחנת־הקמח שלו, היה הולך יום יום להתפלל מנחה ומעריב, אחרי התפילה היה נשאר בבית־המדרש ללמוד דף גמרא, לומר שעור לפני אנשים שאהבו לשמוע את באוריו הנעימים. גם בבית, כשהיתה לו שעה פנויה, היה פותח ספר ולומד, לפעמים גם השכם בבוקר או בשעה מאוחרת בלילה.

אבי ז"ל היה מוסמך לרבנות מאת גדולי הרבנים בדורו, אבל לא רצה להיות רב. הוא היה מוצא זמן לקרוא ספר חילוני והיה בקי בכל הוויות העולם הדתי והכללי. אפשר היה לשוחח אתו על נושאים שונים ולהנות מהשיחה הנעימה.

לילות שבת בביתנו לא אשכח לעולם; אווירת מלכות, אור ונקיון שררו בכל פנות

הבית. אבא ואחי היו באים מבית הכנסת, מברכים אותנו הנשים בשבת שלום, ותיכף מתחילים לשיר בשמחה „שלום עליכם". עומדים היינו כולנו סביב השולחן, כשאבא קדש על היין והתחילה סעודת השבת הטעימה.

*

כאשר פרצה המלחמה בין הגרמנים והסובייטים, בא אחי אליעזר הי"ד משצ׳וצ׳ין, שם היה מורה, והציע שנברח כולנו לרוסיה. קשה היה להורי להסכים. הם הבינו שאני עם תינוקת על ידי לא אוכל לבוא אתם. אליעזר אחי עמד על דעתו וביקש את אבי שילך הוא אתו לרוסיה. בראשונה לא רצה אבי לשמוע לו, אבל אמי הבינה, שאבי בהיותו מראשי הקהל בעיירה, צפוי לסכנה גדולה מהנאצים. היא התחילה לדבר על לבו שהוא ילך עם אליעזר, וכך נפרדנו מאבי ואחי ומעוד כמה בליצאים שעזבו בליל חושך את העיירה.

אחרי שבועות אחדים גרשו הנאצים את כולנו מהעיירה השרופה ונדדנו לז׳טל הסמוכה. בז׳טל עבר עלינו חורף קשה בגיטו. מפעם לפעם שמענו, שהתחילו להתארגן פרטיזנים בגיטו ומהם עזבו והלכו ליערות. בהיותי אם לתינוקת אי אפשר היה לי אפילו לחשוב על קשר עם הפרטיזנים, כי הם הודיעו מראש, שנשים וילדים אינם באים בחשבון לארגונם. אני בכלל לא יכולתי לתאר לעצמי את חיינו ביערות, אבל אמי היתה בדעה אחרת. היא הוכיחה לי שצריכים ללכת ליערות. בעיקר היתה אומרת: מה יש לנו לאבד? הלא כאן כולנו אבודים, ושם יש סכוי שמישהו ינצל וישאר בחיים.

עם בוא הקיץ עברו עלינו שתי שחיטות בז׳טל. מן השחיטה הראשונה נצלנו, כי הרוצחים דרשו רק אלף יהודים, וכאשר קבלו אותם לא חיפשו יותר, ואלו שהתחבאו נשארו בחיים לעוד כמה חדשים. כאשר התחילה השחיטה השניה ירדנו לבונקר אחד 80 איש והמצב היה נורא, לא היה אויר לנשימה. אחרי הלילה השני עזבו רובם את הבונקר וברחו ליערות, אותנו השאירו ואף הזהירו לא לרוץ אחריהם עם תינוקת.

אחרי הלילה החמישי הוכרחנו לעזוב את הבונקר. אז עמדה בפנינו השאלה: לאן ללכת? הסביבה והדרכים לא היו ידועים לנו, אבל יצאנו והלכנו לחפש את הדרך למקום ההצלה היחידי בשבילנו — דווארעץ. היציאה מן הגיטו היתה איומה, בכל הרחובות היו מושלכות גופות של אנשים, ושמענו קולות גסיסה שקרעו את הלב.

לפני עזבנו את הבונקר היתה לפנינו עוד בעיה חמורה: מה נעשה אם התינוקת לאה׳לה תתחיל פתאום לבכות? כשהיא שמעה את דברינו אלה, פנתה אלי ואמרה: „אמא׳לה, אני לא אצעק, אני אבכה רק בחשאי, אל תפחדי אמא׳לה, אני אהיה ילדה טובה". אך דבר אחד היא לא הבינה: למה אין לה אבא! כי כאשר בארתי לה שאבא שלה בצבא רחוק רחוק, היה זה למעלה מהשגתה, והיא לא תפשה את הדבר.

מז׳טל לדווארעץ (12 ק"מ) הלכנו כל הלילה והגענו לפרשת דרכים. עמדנו נבוכות,

ולא ידענו באיזו דרך לבחור. החלטנו לסמוך על לאה׳לה. הורדנו אותה על הדרך והלכנו אחריה ואכן הגענו לדוואראעץ. זה היה ממש נס, כי באותו לילה הלכו יהודים בדרך השניה, הגיעו לכפר, והאכרים תפסום ומסרום לנאצים.

בדוואראעץ פגשנו את בנימין גאלינסקי והוא הכניס אותנו לביתו שהיה כבר מלא אנשים. בביתו מצאנו את שפרה ברנצ׳יק, ואת חברתי חיה קרמין.

במחנה דוואראעץ נמצאו כארבעת אלפים יהודים, שהובאו הנה מ־70 עיירות. העבודה היתה קשה. חצבנו אבנים בהרים גבוהים, העברנו אותן ממקום למקום מבלי להבין למה. עבור עבודה מפרכת זו קבל כל אחד ליום 120 גרם לחם וקצת מרק, שלמעשה היה זה מים עכורים. התורים לקבלת המרק היו נוראים, כל אחד נדחף להיות בין הראשונים, ולא פעם קרה שהיו שופכים זה לזה את המרק והדבר נגמר בהכאות. אחרי כמה ימים החלטנו לא לעמוד בתור, אמא השתדלה איך שהוא להכין בשבילנו קצת מרק חם בבית.

היה בדוואראעץ, באותם ימים קשים, יהודי שעזר לאחרים — יוסף לוסקי, עם שתי בנותיו ותינוק מהבת הבכורה. היה יהודי פשוט אבל עם לב חם ונשמה טהורה. הוא חיפש רעבים ועזר להם בסתר שלא לבייש את המקבל. בכל יום שבת היה נכנס בשקט לחדרנו עם צנון גדול מתחת לזרועו, במהירות היה מכין את הצנון עם בצל בצלחת גדולה, היה מעמידה על השולחן שעמד באמצע החדר, וכל עשרים האנשים (מעיירות שונות) שגרו בחדר, היו מוכרחים לאכול מהצנון ומלחמו, והוא היה מאושר. אדם יקר זה הושמד יחד עם כל בני משפחתו, ולא נשאר זכר ממנה, הי״ד.

*

בוקר אחד, בהיר וקר, יצאנו כרגיל לעבודה. סידרתי את אחותי ליבה אצל איכרה אחת שתעבוד בביתה. הייתי מאושרת שהיא לא תצטרך להיות כל היום בחוץ, וגם תקבל לאכול ותוכל להביא דבר מה הביתה. את חלק עבודתה היומית הייתי עושה אני עבורה.

פתאום הגיעה הבשורה, שהקיפו את המחנה ומתכננים שחיטה. היינו עשרים נשים, נדהמנו ולא ידענו מה לעשות. באופן אינסטינקטיבי ברחנו אל היערות הקרובים. גם לוא הלכתי חזרה אל יקירותי לא הייתי יכולה להציל אותן. אך המצפון מענה אותי ואינו נותן לי מנוחה, ולעולם לא אמחל לעצמי על מעשי ביום המר ההוא.

בין עשרים הנשים שברחנו יחד, לא ידעה אף אחת את הדרך אל היערות הגדולים. אחדות רצו ללכת לגיטו לידה, אחרות רצו ללכת אל אכרים מכרים, והיו גם שרצו ללכת אל היערות לחפש פרטיזנים. אני הייתי אדישה, חשבתי אולי אפגוש את יקירותי, אבל תקותי היתה לשוא, נשארתי בודדה וגלמודה.

היו אז הימים האחרונים של חודש דצמבר, הקור היה גדול, השתוללה סופת שלג ואנו הנשים לא יודעות היכן אנו נמצאות. לאחר כמה ימים ולילות אפלים ושחורים כאלה, הרגשנו שאנו מוכרחות לעשות משהו. התחלנו לחשוב כיצד לקבל מעט אוכל, אבל פחדנו

לגשת לבית כלשהו. לבסוף, באין ברירה, נגשנו לבית בודד ביער ודפקנו בחלון. כשיצאה האכרה וראתה כל כך הרבה יהודיות, גירשה אותנו ושילחה אחרינו את כלבה. לאחר כמה שעות ניסינו שוב את מזלנו בבית אחר, והפעם הצלחנו, נתנו לנו להכנס אל הבית. בבית הקטן והדל היו אכר ואכרה זקנים, אנשים יקרים, הם הושיבו אותנו סביב השולחן, חתכו פרוסות לחם רבות, והביאו גם כרוב ודבש. אנו כולנו התנפלנו על האוכל כחיות טורפות, וחטפנו את הכרוב והדבש בידים. לפני שעזבנו את הבית נשקנו את ידי האכרים הטובים. הם ברכו אותנו והאיכרה הוסיפה: „יקירותי, אתן נמצאות קרוב לז׳טל, והמקום מסוכן עבורכן, המשכנה ללכת ליערות הגדולים".

נוכחנו, שאי אפשר לעשרים נשים ללכת יחד, ועלינו להתחלק לקבוצות קטנות. אבל איך? מי תלך עם מי? אינני זוכרת כיצד התחלקנו ונפרדנו, אני רק זוכרת שהלכתי עם עוד שתי נשים לאכר לבקש לחם, וכשחזרנו לא מצאנו את האחרות יותר.

עברו עוד כעשרה ימים, שלושתינו שכבנו ביער קרוב לאיזור של חוות חקלאיות. באחת מהן גר באבטיסט, אדם טוב, שעזר לכל מי שפנה אליו. כמה לילות הרשה לנו לשבת בביתו סביב התנור החם, וכאשר התקרבה סכנה הודיע לנו לעזוב את המקום.

אחרי 24 ימים ולילות של נדודים, הגענו קפואות ורעבות למקום שומם, בו היה הכל שרוף ולא היה אפילו את מי לשאול איפה אנו נמצאות. היינו כבר כל כך אדישות לנפשינו, שהלכנו ללא כל מחשבה ובלבד להגיע לאיזשהו מקום. הגענו ליער עבות וראינו בור שהריקו ממנו תפוחי אדמה. מן הבור נמשכו כמה שבילים צרים, הלכנו באחד השבילים ופתאום ראיתי בקצה היער עומד סוס רתום לעגלת חורף. פתאום יצאו מן היער שלושה גברים במדי שוטרים. נפחדנו ועמדנו בלי נוע. הם כיוונו את רוביהם נגדנו ואנחנו עומדות ומחכות למות. פתאום צעקה אחת מאתנו בקול פרוע: פסח!

היו אלה פרטיזנים יהודים אשר לבשו בגדי שוטרים. היו ביניהם בחורים מז׳טל, מהם נודע לנו שאנו נמצאות ביערות שלהם, והם הראו לנו את הדרך למקום שם נמצאים יהודים אחרים מז׳טל והסביבה.

כשבאנו אל משפחות הז׳טלאים מצאו שתי חברותי מז׳טל מקום מנוחה בין בני עיר, ואני הרגשתי עצמי כמיותרת. לאחר כמה ימים פגשתי את פייגלה קרינוביץ ושתינו הלכנו אל משפחות הבליצאים שישבו על גדות הנימן. הראשון שפגשני היה מאיר באראנטשיק, וכאשר קרא לי בשם אמי, הבינותי כיצד אני נראית. פייגלה הביאה אותי אל המקלט של ברל סטוצקי, שם מצאתי את לאה הלפרין ואחרים. פתאום הופיע חיים יוסלביץ ושאל אם הם יודעים היכן נמצאת רחל איצקוביץ. כשעניתי לא הכיר אותי. הוא אמר, שאלעזר מאיר סוויצקי שלח אותו לקרוא לי אל מקלטם (אותו לא אשכח לעולם, הוא היה לי כאח). הם היו כבר שבעה אנשים במקלט קטן, וכשנכנסתי לבור מתחת לאדמה הרגשתי חום נעים, כי היה להם תנור ברזל קטן לחמם את המקלט. סוף סוף אחרי ימים ולילות של פחד, רעב, קור ויאוש, מצאתי מקום חם לנוח.

כחודש ימים שכבתי במקלט ולא יכולתי לנוע ממקומי, כי רגלי היו קפואות. ברל היה מביא לי לחם ואלעזר־מאיר הגיש לי מרק חם. רעבה לא הייתי עוד.

בזמנים שקטים ביער, חיינו איכשהו, כל אחד עשה את עבודתו, והרגשנו את עצמנו כבני משפחה אחת. אולם בימי מצור עלינו מצד הגרמנים או הפולנים הלבנים, נחרב כל מה שסדרנו בעמל רב, והלכנו לחפש מקום חדש, והקמנו שוב מקום מנוחה ארעי.

כמה קשה גם לי להבין, כיצד יכולנו להתקיים במצבים לא אנושיים אלה, ומאין שאבנו עוד אומץ וגבורה, להאבק למען נמשיך לחיות...

לאה גרברוביץ (הלפרין)

שלח לחמך על־פני המים...

בכוונתי להעמיד כאן ציון וזכר לנשמת אבי־מורי שנספה בשואה יחד עם יהודי עיירתנו בליצה. והנה, כמתוך ערפל רחוק וסמיך, עולה בזכרוני דמותה הכללית של עיירתנו — עיירת־הולדתי, בה גדלתי וחונכתי ובה ביליתי את שנות־נעורי הטובות.

זו העיירה בה ראינו לראשונה את אור עולם, בה עברו עלינו חוויות הנעורים, בה ספגנו לתוכנו מהווי החיים. היא היתה אמנם עיירה גלותית טיפוסית על אורותיה וצלליה. על שמחותיה ותוגותיה, אך זו העיירה בה טופחה בנו התחושה היהודית והאנושית, לשנוי אורח־החיים הישן בחדש ומתקדם יותר. דבר זה ציין את הנוער היהודי בבליצה, על כל שכבותיו ותנועותיו, — באי־ההסתפקות ב„יש" אלא מלחמה ומרידה במציאות. השאיפה להגשים את החיים החדשים בארצנו, היה הקו שהנחה את כולם, וכן הצמאון ללמוד ולדעת ולהגיע לרמה תרבותית גבוהה יותר. בחיים האפורים של העיירה השתלבו כיסופי־גאולה לארצנו, והיתה השפעה לכך מצד המורים בבית־הספר שידעו לא רק ללמד את הנוער אלא גם להקנות לו חזון ולהצביע על דרך־החיים החדשה.

שבת בבליצה — החנויות סגורות. כולם לבושים בגדי־חג. רוח הקודש מרחפת בחוצות העיר ובעיקר בככר השוק. ר' איצ'ה השמש מוביל את הרב דמתא הרב פיין זצ"ל לבית־הכנסת ביראת כבוד. אחרי התפילה וארוחת־הצהרים הולכים כולם לחורשה שעל יד היכל הפריץ שעל שפת הנימן. הנוער היה מתפרק ממרצו במקום הזה.

המקום הזה היה אהוב עלי במיוחד. גבעה נאה ולמטה מתחתה זורם הנהר נימן. עד היום הנני מתגעגעת למקום הנפלא הזה.

*

אמי רחל דיכובסקי נולדה בדרצין ע״י סלונים. נצר לגזע רבנים, נשאה היא בנפשה את יסוד הטוב ואת שורש העדינות, צניעות וענות־חן ועל הכל — עזרה לנצרך. במלחמת־העולם הראשונה הגישה עזרה גדולה לנצרכים וחילקה צדקה לרבים (גם פת הלחם היתה מחלקת בין ילדיה ובין ילדים רעבים). אמא ע״ה נפטרה בדמי־ימיה, בת ארבעים.

אבא התמסר לילדיו בלב ובנפש ובקושי רב השתדל להקנות להם תורה. אותי, הכי צעירה במשפחה שלח לווילנה ללמוד בסמינר למורים.

אבא ז״ל, ישראל בן אברהם הלפרין, יליד בליצה, היה בעל הדרת פנים ויפה נפש. תמים היה וטוב לב, אהוב על הבריות, ניצוץ של עדנה ניכר בו, ועל הכל — עזרה לנצרך. ידו היתה תמיד נטויה לעזרת הזולת, תמיד היה במצב הכן ואף פעם לא הכזיב. כשפרצה מלחמת־העולם התחילו לזרום אלינו יהודים פלטים, רעבים ללחם, יחפים וערומים. בית אבי שימש אז מקלט לכל נרדף ולכל חוסר־גג הוא אסף אותם ביתו והיה להם לאב, דאג לקיומם ואף חיתן רווקים ביניהם עם בנות העיירה כדת וכדין. מהם נמצאים בארץ ולא שוכחים את החסד הזה, באים לביתי ומזכירים את אבא באהבה ובהערצה.

כל פינה בביתנו היתה אז מלאה אנשים ואנו בני־הבית היינו שוכבים לא פעם על הרצפה ומפנים את מקומנו לאורחים. לא פעם העיר אבא אותנו ואת אחי מנדל בלילה והיה אומר: — „תקומו ותלכו לישון בעליית הגג, באו אנשים רעבים ועייפים והם זקוקים לתבשיל חם ולמיטה חמה. —״. בעיסוקו זה היתה המימרא שגורה על פיו: „שלח לחמך על פני המים, כי ברוב הימים תמצאנו״.

אכן מימרא זו נתקימה לאחר־מכן בזמן החיסול וההריגה, כאשר שני ילדים של אחותי (פייוועלע וירחמיאל) ברחו לעיירה דבורץ ושם פגשו באחד רופא שהיה מראשי ה„יודנראט״. הרופא הזה היה קודם אצלנו בבית הרבה זמן כפליט וזכה מהחסד של אבי. הוא זכר לטובה את אבא ועשה טובות עם הילדים, עזר להם בלחם וקורת־גג והגיש להם סעד ועידוד.

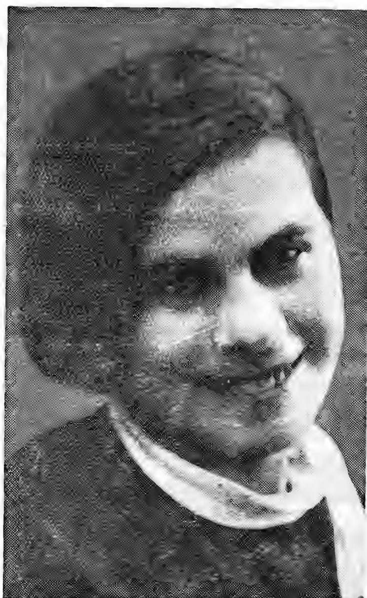
כשהגענו בקבוצת מגורשי בליצה לז׳טל, לקחו מאתנו את האוכל ואת הבגדים. אז פניתי אל ה„יודנראט״ שיתנו לנו לכל הפחות מעט סוכר כתרופה בשביל אבא. זה שפניתי אליו, הכיר משנים קודמות את אבא ונעזר על ידו, והוא החזיר לנו מן הדברים שנלקחו קודם מאתנו.

אבא היה ציוני נלהב ושאיפתו היתה לעלות ארצה ולהתיחד כאן עם ילדיו, אבל הלומו לא התגשם. הוא נספה בידי הנאצים בעיירה ז׳טל.

יהי זכרו קדוש.

מאשה קרייגוביץ

עלקה קרמין

ברכה קלמנוביץ

אסתר־רישה מעקל

בלומה לייזרוביץ (אוז׳כובסקי)

קורות משפחה אחת

נולדתי בבליצה להורי: לייב ואטקה אוז׳כובסקי. היינו 8 ילדים. אני הייתי הבכורה, אחרי ריבצ׳ה, מינצ׳ה, חיה־ליבה, פרלה, בשקה, ברל ומלכה. לאבי היה בית־מרזח שעיקר הפדיון היה ביום השוק כי אז היו הגויים־הכפריים באים לשתות יי״ש.

ב־1924 התחתנתי עם חיים לייזרוביץ מז׳טל ונולדו לנו 3 ילדים: יצחק, שפרינצה ז״ל ולאה שנולדה ברוסיה.

כשפרצה המלחמה ב־1939 והרוסים נכנסו לבליצה, אסרה הנ.ק.וו.ד. את בעלי ושלחה אותו, כאסיר, ללידה, שם ישב בבית־הסוהר, יחד עם מטצקי מלידה, תקופה של 3 חדשים. בבית־הסוהר סבל מקור, מרעב וספג מכות לא מעטות. ב־30.5.40 העבירוהו למינסק, ומשם לוויטבסק. בוויטבסק נפרד ממטצקי. בעלי נידון ל־8 שנים בית־סוהר באשמת היותו „פוליטיקאי" ונשלח לעבודת פרך למונצרגורסק ע״י מורמנסק. חודש לפני העברת בעלי לכלא מינסק, ב־30.4.40, לפני פסח, באו אנשי נ.ק.וו.ד. לביתי והוציאוני עם ילדי, באמרם לי שמובילים אותי לבעלי. נסענו ברכבת כחודש ימים עד שהגענו לקזקסטן. שם עבדתי, יחד עם בני יצחק, ביער. לשאלתי, איפה בעלי, ענו לי: עוד תראי אותו...

עד פרוץ המלחמה, ביוני 1941 לא ידענו כלל זה מזו. 3 חדשים חיפשני עד שמצא אותי במחוז קרטלי. מאז עבדנו כולנו במסילת הברזל ושם נולדה לי הבת: לאה. ב־1942 לקחו את בני לצבא האדום. בתום המלחמה חזרנו לגרמניה, שם היינו במחנות אונר״א.

ב־1948 עלינו לישראל באניה „גלילה". תחילה היינו בבית־עולים בפרדס־חנה, אח״כ עברנו לגור בעכו שם אנו יושבים עד היום הזה.

*

הורי היו בגיטו ז׳טל. בשחיטה הראשונה נהרג אבי ז״ל. את אחותי חיה־ליבה רצו הגרמנים להשאיר בחיים, אבל היא לא רצתה להפרד מאביה, וגם היא נהרגה. אחרי השחיטה, ברח אחי ברל עם יונה חנה־שייקה׳ס, לדבורץ. בדרך התחבאו בשדות, אבל לרוע מזלם הרגיש בהם גוי אחד שמיהר להודיע לגרמנים וירו בהם.

השחיטה השניה היתה בכ"ג באב. אמי, ואחותי מלכלה התחבאו בבונקר. עמן יחד היתה אשה עם ילדה קטנה אשר התחילה לבכות. בגללה גילו הגרמנים את הבונקר והוציאו את כולם החוצה. מלכה'לה נבהלה כל כך, שקיבלה התקפת לב ומתה במקום. הגרמנים ירו בה בהיותה כבר מתה.

אחותי רבצ'ה־בילה והילד התחבאו על גג הבנין של מכבי־אש, אך הגרמנים מצאו אותם והרגום. אחותי פרלה התחבאה בערימת־קש, אצל הבירגמייסטר של ז'טל. היא שכבה שם שבוע ימים עד שהוא עצמו הלשין עליה והגרמנים לקחוה יחד עם כולם אל השוק. שם ציוו עליהם לשכב עם הפנים לעבר האדמה. לאחר מכן באה מכונית ואספה אותם. מחוץ לעיר ירו בכולם.

מינצ'ה התחתנה בורשה ב־1938 וגם בשקה הצטרפה אליה. כשהפציצו את ורשה (1939) היו שתיהן שם, ועד היום אינני יודעת מה עלה בגורלן.

חיים יוסלביץ

חבר יקר זכריה־שלמה ניגנביצקי הי"ד

זמן רב חלף מהרגע בו נחטפת בידיים מגואלות בדם יהודי. הלכת מאתנו בהיותך עדיין כה צעיר, מלא כשרונות ותקוות לעתיד. הגורל האכזרי של עמנו בתקופת השואה לא פסח גם עליך. נכרתת מגזעך. נדמה לי כאילו היה הדבר רק אתמול.

ימי הילדות המשותפים חרותים עמוק בזכרוני. קשים היו חייך בתנאים ששררו בביתך. חשתי זאת תמיד בבואי אליך. ניסיתי תמיד לעזור לך, אך אתה היית שמח בחלקך. כבר בנעוריך הכרת את קשיי־החיים והתעלמת מהם. למדת שגם בתנאים אלה, או דוקא בתנאים אלה, יש להתעמק ולנצל את הכשרונות שניחנת בהם.

כאשר נזדמנו יחד, הייתי תמיד רוצה להשאר זמן רב ככל היותר במחיצתך. כבר בשנות הילדות הרכות חשתי את כשרונותיך המבורכים והייתי גאה בך. כבר אז, בבית־הספר העברי, התחלנו לדבר בינינו עברית. מקטנותך נתגלתה אצלך הזיקה לשפה, למולדת ולחלוציות. דבר זה בא לך מאביך, אשר תמיד שאף לעלות ארצה כחלוץ.

השנים חלפו ובגמר בית־הספר העברי בבליצה נתגלית כמתמיד בספרות העברית החדשה. פנקסיך נתמלאו שירים עבריים, מלאים געגועים אל הארץ. השירים הדהימו לא רק את מוריך, אלא גם אחרים שידעו להעריך זאת. כולם ניבאו לך עתיד מזהיר.

היחסים החבריים בינינו היו הדוקים מאוד. זכורני את הטיולים שערכנו על שפת הנהר נימן, כשהמטרה שלנו: לדבר עברית בנושאים על המולדת. נעים היה להאזין להרצאותיך ולדקלום שיריך. הייתי תמיד הראשון שהיית קורא באוזני שיר חדש וחיכית לתגובתי.

חבר טוב ומסור היית. זוכר אני את שמחתך הרבה כאשר נתקבלת לבית־הספר העברי „תרבות״, בלידה. מאושר היית וכבר אז רקמת תכניות לעתיד. בטוחני כי היית מוצא את מקומך בין המשוררים העבריים.

השמחה הגדולה פגה עם התחלת התקופה הנוראה של מלחמת־העולם (1939). השמים התכסו עננים שחורים. הם בישרו את בוא השואה. כל מה שנראה היה מקודם רחוק ובלתי ריאלי התגשם לרעת עמנו. חיינו נעשו הפקר, נעקרנו מביתנו. סבלנו סבל רב ומר. וכל תכניותינו היפות נגוזו ונעלמו מאתנו.

הרוצחים הברבריים חטפו אותך, בעודך כה צעיר, מלא מרץ ותקוות. גם ברגע האחרון של חייך, הוכחת לרוצחים בפרצופם הפראי. לא נעמו להם דבריך האחרונים על חשבונם, לכן עינו אותך לפני מותך הטראגי, עינויים קשים — על־אנושיים.

הלכת בראש מורם על קידוש השם, יחד עם ל״ו הקדושים של עיירתנו.

ה׳ ינקום דמך ויהא זכרך ברוך בתוכנו לנצח.

אלעזר נובוגרודסקי

דבורה סוקולובסקי

הרצל סוקולובסקי

חברי־ידידי זלמן (זשאמע) איצקוביץ ז״ל

בן למשפחה חשובה בעיירתנו — משפחת ר׳ שמואל־יוסף וגיטל איצקוביץ. אך לכל אדם יש לו זכויות עצמו ולפעמים אף תקופת־גבורה משלו. לרוב נרשמים אלו באותו דף מתולדות חייו, המתפרסם במקרה או בהזדמנות מיוחדת בתוך חוג מסויים של בני־אדם אחרים ונותן סיפוק לשני הצדדים שנמשך כל ימי חייהם. בחיי זלמן (זשאמע) איצקוביץ, היתה תקופת־גבורה כזו בעת עבודתו למען תנועת הנוער הציוני בעיירה. באותה תקופה, בהיותו בגיל 16, השתתף בכנס של בית״ר בנובוגרודוק, נאומו הנלהב שם עשה רושם כביר על מאות משתתפי הכנס ונחרת בזכרונותיהם של רבים מהם.

זלמן איצקוביץ

זלמן היה בעל רוח יוקדת ולוהטת, נעים־הליכות, צנוע ועניו. הכרת ערך עצמו מנעה ממנו להיות קופץ בראש או להתיהר במעשיו בפני סביבתו, אך היה לו חוש טבעי שעשה אותו אהוב על הבריות מכל החוגים, לרבות אלה שלא מבני־ברית. בעבודתו בטחנת־הקמח של אביו, נפגש יום־יום עם אכרי הסביבה, שהאנטישמיות בתוכם הלכה וגברה בשנים האחרונות לפני מלחמת־העולם השניה, — אעפ״כ לא קרתה לו אף התנגשות עם

מישהו מהם. הוא רכש את אמונם וגם בעניינים אחרים היה מקובל על כל שכבות האוכלוסיה — הן היהודית והן הפולנית — וכולם התיחסו אליו בכבוד ובחיבה.

עם פלישת הסובייטים בשנת 1939, ובהיותו עסקן ציוני בולט ובן להורים עשירים, נאלץ זלמן לעזוב את העיירה ולנדוד לחפש לעצמו עבודה במקום שלא הכירוהו. אז נפגשנו שנינו בברנוביץ וסיפרתי לו על „ארטעל״ (קואופרטיב) שמחפש רואה-חשבונות. תחילה היסס בדבר, כי לא היה מעודו רואה-חשבונות, אך אח״כ הרהיב עוז והחליט לקבל את המשרה. אכן, חיש מהר השתלט על כל מסתורי המקצוע, הצטיין בעבודתו והצליח לנהלה בסדר נפלא. כולם — ההנהלה והפועלים — היו מאד שבעי־רצון מעבודתו ומהתנהגותו הידידותית.

שבועיים לפני פרוץ המלחמה בין הסובייטים והגרמנים (1941), קיבל זלמן צו־גיוס לצבא האדום. הנהלת ה„ארטעל״ השתדלה לשחרר אותו, אולם המאמצים לא הועילו, וזלמן נאלץ להתגייס ולעזוב את ברנוביץ. ומאז שוב לא נפגשנו ולא ידע איש קבורתו עד היום הזה.

זלמן היה חברי־ידידי מגיל הילדות, למדנו ובילינו יחד, לכן הייתי עד להתנהגותו ולאורח-חייו. אלה אשר למדו ובילו במחיצתו והיו עדים לפעולותיו בארגון תנועת הנוער הציוני בעיירה, יזכרו כל חייהם את החבר הנאמן והיקר. מחשבותיו ושאיפותיו היו נתונות תמיד לעליה לא״י, לעזור בבנין עתיד העם ומדינתו. הוא היה מוכן לכל קרבן מצדו למען השגת האידיאל הזה, לכן גדול שבעתיים הצער על שלא זכה לחיות אתנו יחד במדינת־ישראל המשוחררת והעצמאית.

יהא זכרו ברוך!

מימין: זלמן איצקוביץ, י. קויפמן, א. רודניק (אביר) וזרח איצקוביץ

א. מ. סוויצקי

אדם וחיה זה מול זו

התעללות של בני־אדם

נחמה־לאה בת פייווע ורחל אָזשעכאָווסקי ואלעזר־חיים בן דוד־אריה ולאה שעשקא, התחתנו בשנות השלושים. הם אומצו ע״י בת־משפחתם, אלטע מיליקאווסקי, שהיתה ערירית. בני הזוג היו אנשים שקטים ותמימים וככה חיו בענוה, בביתה של אלטע, עד פרוץ השואה.

כשירדה הגזירה שמוכרחים לעזוב את עיירתנו, עברה משפחה זו יחד עם רוב בני־עיירתנו לז׳טל, שם ישבה המשפחה עד ה„שחיטה השניה״, כאשר הרוצחים הגרמנים „ניקו״ את ז׳טל מיהודים. בזמן השחיטה עלה בידי המשפחה הנדונה להתחמק מן הגיטו, שניהם עם בתם הקטנה שפרינצהלי ברחו אל איכר ליד בליצה (קוליעש) אצלו החביאו קודם לכן מבגדיהם ומכלי ביתם, מתוך מחשבה, שכאן ימצאו מפלט בעת זעם. אכן, קוליעש קיבל אותם בסבר פנים יפות, נתן להם לאכול ומקום לנוח. אולם כשהם רק שכבו ונרדמו, הלך קוליעש אל הגרמנים והודיע להם שבביתו נמצאת משפחה יהודית.

אב־המשפחה, אלעזר־חיים, נורה ע״י הרוצחים בו במקום, אך את נחמה־לאה ואת הבת שפרינצהלי (בת הארבע) הובילו האכזרים אל העיירה וערכו משחק עם ה„יהודיה ובתה הקטנה״ בטרם רצחום נפש.

כל תושבי העיירה נצטוו להתקהל על מגרש הספורט מאחורי בית הגמינה. הסדיסטים שיחקו עם שתי הנפשות הרכות והטהורות כל מיני משחקי־שטן בכדי לשעשע את אזרחי העיירה הלא־יהודים. לבסוף ירו את האם ואת הבת השאירו לתעלול נוסף — נתנו לה „חופש פעולה״ לראות כיצד תגיב הקטנה. אכן, שפרינצהלי הקטנה, שלא תפשה מה מתרחש סביבה, ניגשה אל גופת אמה והחלה למשוך בבגדיה וקוראת: „אמא, קומי אמא, בואי, נלך הביתה״. כשראתה שפרינצהלי הפעוטה, שאמה אינה עונה לה, עזבה את גופתה והלכה עד הבית שם גרה קודם הסבתא, עלתה על המעקה, דפקה בדלת, וצעקה בקול בכי: „באָבע, עפן שפרינצעלען די טיר״ (אבל גם מהסבתא לא היתה כל תשובה...).

סוף־סוף שבעו כנראה הסדיסטים תענוג מלא מ„משחקם״, הם הביאו את שפרינצהלי חזרה אל גופת אמה וירו גם בה. וכשנתלכדו הגופות של האם והבת והדם של שתיהן עוד רתח וצעק עד לב השמים, ניגשה הבת של הגוי אינגולה (הסנדלר) וחילצה מרגלי שפרינצהלי את נעליה...

רחמנות של כלב!...

אחרי השמדת היהודים בגיטו ז׳טל, נשארנו אני ואחי שרגא הקדוש, הי״ד, השרידים היחידים ממשפחותינו. ביום כ״ה אב תש״ב (1942) הועברנו בקבוצה של 220 יהודים מז׳טל — למחנה העבודה בנובוגרודוק, שם, במחנה מגודר תייל, עונינו בעינויים נוראים ובעבודה קשה.

במוצאי יום־כיפור תש״ג החלטנו אני ואחי לעזוב את המחנה. מתחת לגדר התייל יצאנו בחשכת הליל ושאיפתנו היתה להגיע אל הנימן ולהתחבר עם אנשי עיירתנו שנמצאו שם ביערות. אולם את הדרך לא ידענו, לכן נדדנו כמה וכמה לילות (בימים הסתתרנו ביערות) עד שהגענו סוף־סוף אל הנהר נימן. שוב עברו עלינו כמה לילות־נדודים עד שהגענו אל יערות־העד שעל גדות הנימן ומצאנו את הבליצאים שרידי החרב.

ראשית, חפרנו „בונקער״ עמוק בתוך האדמה (בשותפות עם ר׳ זלמן יוסלביץ ובניו היקרים משה וחיים). אכן, היער היה גדול והתהלכנו בו בחופשיות, אולם טרף לבני־אדם אי־אפשר היה למצוא בו. הוכרחנו לצאת מהיער בלילות כדי להשיג מעט אוכל אצל האיכרים שהיו מיושבים על שתי גדות הנימן. יציאות אלו כרוכות היו בסכנות איומות, שלא ליפול בידי האורבים עלינו מכל פינה, אולם הכורח אילץ אותנו לעמוד בנסיונות קשים אלו. מפעם לפעם יצאנו אני ואחי אל האיכרים שהיו מוּכּרים לנו, ואכן קיבלנו מהם כל פעם מעט מזון.

בליל־חשכה אחד החלטנו לחצות את הנימן ולהגיע אל כמה מאיכרי עיירתנו שהתגוררו בחוות סביב העיירה. איכרים אלו היו שכנינו לפני השואה וכשהיינו באים אליהם היו תמיד מקבלים אותנו בחמלה ועוזרים לנו במזון.

הבית הראשון שחשבנו להכנס אליו היה בחוות טאשענע, בית דו־משפחתי של האיכר פאביאנטשיק. בדירה אחת גר הזוג הזקן ובשניה — בנם ומשפחתו (אשתו היתה בתו של „אנטאשקע באַרישאק״, שהיו מבאי־ביתנו ומיודדים מאד עם הורינו). בחצר ביתם היה קשור על חבל ארוך כלב נבחן־רגזן ותמיד כשהיינו מתקרבים לבית שמענו מרחוק את קול נביחתו. אך הפעם, התקרבנו לבית והנה פלא: אין אנו שומעים את קול הכלב.

אף־על־פי־כן פתחנו בשקט את שער־החצר, נכנסנו בזהירות פנימה ואכן מצאנו את הכלב מטייל לו כתמיד „על החבל״ אבל אינו נובח כלל. החלטנו להכנס קודם אל הזקנים, פתחנו את הדלת, ובטרם הספקנו להכנס פנימה, פנתה אלינו הזקנה בקול רועד: „חוסו על נפשכם, רוצו מהר מכאן, הלא שוטרים יושבים אצל בננו״.

בחפזה עזבנו את מפתן־הבית, יצאנו אל החצר ועברנו ליד הכלב. חיש פתחנו את שער־החצר וברחנו בדרך שהובילה חזרה אל היער.

הכלב הנבחן־רגזן לא נבח הפעם. כנראה, שריחם עלינו: אכן, היתה זו רחמנות **של כלב!...**

אלעזר־מאיר סוויצקי

„קדיש" ביער

נהר הניימן המפרה את כריה הרחבים משופעי־החציר של רוסיה הלבנה, חצה אז את שתי גדותיו לשני חלקי־עולם נפרדים. קשה היה לדעת, מה נעשה ומה מתרחש ברצועה השניה מעבר למים, שזרמו כתמיד. אכן, כאילו נאלמו קולות־הקריאה והדיהם שהיו מתגלגלים ומכים גלים מגדה לגדה, נדם גם הצחוק נטול־הדאגה וההמולה של האיכרים הצעירים התמירים ושל האיכרות הזוהרות, שהיו לפנים בשנות השובע פורעים את שקט־בין־הערבים רווה־המיסתורין של הנהר. רובץ לו עתה הנהר במיטת־החול הצלולה שלו ואף איש אין לו די־חוצפה לגשת אליו ולהפריע לשקט השוטף שלו...

מזמן לזמן נודף על פני הכפר ריח האדמה מן הכרים המוריקים. פה ושם נצבט בחצר לב־איכר, שלא יכול שאת עוד געגועים שתקפוהו. נוטל הוא ברעד את משוט־העץ בידו ובחשאי ישרך לו כצל מאחורי הגרנות שבכפר. הוא הולך ונמשך בגניבה אל הנהר. בהגיעו לנהר הוא גורר מהר את הסירה אל המים ובמשוט היבש הוא מתחיל במהירות לבתר את הגלים כלא־נוע־גלים, כאילו היה רוצה לקרוע את המים הגלודים ולהבריח את דממת־המ־ה־שחורה.

מפי איכרים תקופי־געגועים כאלה היו יהודי היערות קולטים תכופות שברי־שמועות מהמתרחש בעברו השני של הניימן. המלים המקוטעות לא הביאו מעולם בשורות טובות. הן סיפרו תמיד על פגע־התופת, על אירגונן של כנופיות „פולנים לבנים".

כשאיכר חולף כזה, נבהל מרשרוש צעדי עצמו, היה פוגש במקרה כמה יהודים, היה מתחיל להצטלב באדיקות ובקול שבור של יראת־שמים היה ממלמל בלחש: „בחורונים, יקרים, חבובים, ראו־נא, ראו והיזהרו! רחמו־נא על שארית אנשיכם. דעו, כי הפולנים הארורים, העושים צרות רבות גם לאחינו הביילורוסים (הרוסים הלבנים), מתכוננים להשמידכם כליל". ותמיד באותן המילים: „היזהרו וה' ישמרכם" — היה נעלם איכר כזה כמשולח אגדתי.

ידיעות־קלוטות־מקריות אלה מפי איש כצל־עובר מעברו השני של הניימן, הישרו דיכאון על כל שוכני יער־קלעטי ולא נתנו להם מנוח.

יום ראשון לפנות בוקר. במחנה היהודי החונה ליד „פלג הזהב" הקיצו כולם מוקדם יותר מתמיד. שמים כחולים־בהירים נתלו מעל הארץ. שמש־שלהי־קיץ החלה לטוות את קרניה הסתוויות החמימות, שנמשכו וארגו את הכרים הטלולים במסכת מקושתת. הכל מסביב בישר עוד יום נוסף של שלהי־קיץ רוסי־לבן, חם, נעים.

הנשים החלו להתעסק בהכנות לארוחת־בוקר וכעבור שעה קלה ישבו כולם וסעדו. לא נשמעו הגידופים והצעקות הפראיים והמופקרים משלפנים, כולם ישבו בשקט, כמעט ולא הורגש בנוע היד אל הפה. אף איש לא מלמל אף לא־מלה, מעל פני כולם היתה תלויה דממת־בית־עלמין מאובנת. הורגש, כאילו כל אחד ניחש בטבע הנד לגורלם, כי משהו איום ונורא ממשמש ובא.

על פניו של א. ניכר היה הדבר במיוחד, פניו הערות והעליזות שונו לאחרונה. הוא נראה לבן למחצה וצהוב למחצה כבד־איכרים שלא החוויר די־צורכו. בימים האחרונים התבודד לגמרי וכמעט שלא דיבר אל איש, דומם תעה בין האילנות הגבוהים והשיחים העבותים, כאילו רצה למצוא שם פשר לעצבות הכפויה שתקפה אותו לאחרונה.

בימים האחרונים הרגיש יותר מתמיד את קירבת־הדם אל אחיו פייוועּ, שנשאר לו יחיד מכל משפחתו. את עיניו לא היה גורע ממנו, אל כל אשר פנה פייוועּ, ליווהו מבטיו המודאגים של א. לכל מקום ומקום. כשפייוועּ היה מוכרח לצאת בלילה לתפקיד, היה אחיו א. אובד־עצות, הוא היה יושב כל הלילה מכווץ בפינתו. הוא היה מתנדנד כעלה אחרון עלי גזע ובעינים מחודדות־פרא היה מצפה לרגע בו יחזור. הוא לא ידע להסביר לעצמו מה בעצם מטריד אותו, הוא רק הרגיש כי משהו איום אופף אותו וכי הוא אינו יכול להחלץ ממנו.

לאחר ארוחת־הבוקר האילמת החלו הגברים להתפזר בקבוצות לכיוונים שונים, כל קבוצה למילוי חובתה. מאיר הלך עם קבוצה קטנה אל הניימן לקרוא אל המקשר שבעבר הנהר כדי להיוודע מהו המצב. לייבקה הדייג עם בנו צליה הלכו לכיוון אחר של הנהר כדי להתקשר עם מקשר אחר. א. ישב מאובן על מקומו בו סעד ארוחת־הבוקר כאילו שכח לקום. פייוועּ ניגש אל אחיו כרוצה לפזר במקצת את התאבנותו ואמר: „נו, ואנחנו א. נלך אל קבוצת זלמן, אולי הם קלטו ידיעות כלשהן". א. לא השיב דבר, הוא רק הביט על אחיו פייוועּ ונשאר יושב ללא־ניע, אך כאשר קרא פייוועּ לדודנם מיכל ללכת אתם והם יצאו לדרך, קם א. בקושי והלך אחריהם. הם הלכו אל קבוצה יהודית אחרת — מרחק 5 ק"מ, ואילו גברים אחדים וכל הנשים נשארו במחנה. הנשים ניקו את שיירי ארוחת הבוקר והחלו להכין את ארוחת־הצהרים.

לאחר עברם כ־$2\frac{1}{2}$ ק"מ פילחו לפתע שלוש יריות בודדות את דממת היער. שמיעת יריות ביער לא היתה בגדר הפתעה, אבל היום בלבלו היריות יותר מתמיד. מאובנים נשארו עומדים ואף איש לא הוציא מילה מפיו. לאחר שתיקה קצרה וחילופי־מבטים לא המשיכו בדרכם אלא, ללא מילים, חזרו אל המחנה שלהם.

בהגיעם למחנה הם מצאו שם אש קטנה לוחשת מסביב לסירים שפותים, אולם אף לא נפש חיה, כנראה שכולם נבהלו היום מהיריות וברחו. מסביב שררה דממה מעיקה, רק מזמן לזמן, בחווה לא רחוקה, קרא לו תרנגול בחציפות והפסיק לשניה את הדממה.

מיכל היה הראשון שהתעורר והתאושש, הוא פנה חרש ואמר: „בואו ונלך לחפש ולמצוא את כולם ולקרוא להם לחזור למחנה". פייווע סרב ללכת: „הם ישמעו כי שורר שקט ויחזרו עוד מעט בעצמם" — ענה. אולם מיכל לא רצה לחכות לבואם והלך לחפשם. בראותו כי מיכל הולך, ניגש א. אל פייווע וביקש ממנו: „בוא ונלך עם מיכל", אולם פייווע התעקש הפעם ואמר: „לך אם אתה רוצה, אני לא אלך". א. נמצא במבוכה ולא ידע כיצד ינהג, אולם מתוך נימוס הלך עם מיכל, ופייווע נשאר לבדו במחנה.

הם הלכו לחפש עמוק יותר ביער הקלעטי. אכן בדרכם פגשו את כולם כשהם חוזרים וכולם הלכו יחדיו אל המחנה. בהיותם לא רחוק מן המחנה שמעו פתאום סיסמת־שפופרת. כולם נשארו עומדים מאובנים, כולם הכירו את הסיסמה של הפולנים הלבנים. כהרף עין התאוששו כולם אינסטינקטיבית ושיירה של כמה עשרות אנשים נמשכה אוטומטית אל כיוון האגם הלא־רחוק, שם נמצא מקלט מוכן ומוסווה היטב. בהגיעם אל האגם כבר מצאו שם את מאיר עם קבוצתו. הם סיפרו, כי כשקרבו לניימן וקראו כתמיד אל המקשר שמעבר לנהר, הוא רק יצא אל סף־דלתו והראה בידיו שעליהם לברוח מהר ככל האפשר. כולם נכנסו בזחילה אל המחבוא התת־קרקעי שם נשארו דום כמעט ללא נוע ים תמים. אף איש לא דיבר, כולם ישבו שקועים במחשבותיהם, רק מזמן לזמן הפרה אנחה עמוקה את הדממה התת־קרקעית. בכל זאת הורגש באוויר התת־קרקעי כי במוחו של כל אחד קודחת המחשבה: „מה יביא אתו היום?"

א. ישב בפינה ורעד. מזמן לזמן לחשו שפתיו כמאליהן: „פייווע, אחי יקירי! למה לא הלכת יחד אתנו; מדוע עזבתי אותך היום לבדך?"

לפנות ערב כשהשמש שקעה יצאו כולם מן המחבוא. רגע היטו אוזן סביבם אל תוך היער, וכשנוכחו בשקט השורר מסביב הלכו כולם דום אל המחנה. כשקרבו אל המחנה כבר מצאו שם אנשים, שברחו קודם לכיוונים אחרים. הם עמדו דום ללא מילים, דום כאבלים, אך פניהם העידו כי הם יודעים כבר מהאסון שקרה היום.

א. הרגיש שמתלחשים ונמנעים מפנייה אליו. הוא ניגש אל אידל בן־זלמן ושאל: „הגד־נא לי, אידל, היכן פייווע?" נפלה תשובה קצרה וקשה — כנוסח היער: „הוא שוכב ליד המחפורת של מאיר, זו מאשתקד". התשובה הצפויה־כמעט בלבלה את א. והוא נשאר מבולבל ללא־הכרה, אולם מיד החזירה אותו המציאות העגומה אל הכרתו. הוא לא דיבר עוד אל איש, הוא רק התהלך ומלמל לעצמו: „פייווע, אחי המסור! האינך חי עוד? האמנם הנני כבר לבדי גלמוד בעולם הגדול?"

משהחשיך לגמרי הלכו לקבור את פייווע. דום צעדו 12 יהודים בדרכם כדי לקבור

את קרבנם, שנפל היום. הם השתרכו בגנבה על שבילים עקלקלים, ממש כאנשים שאין להם לא רק הזכות לחיות אלא גם אין להם הזכות למות, הזכות להביא לקבורה את אחיהם.

בקרבנו אל המקום בו היה שכוב פייווע, גדוע־שרוע כאורן לאחר סער, לא יכול עוד א. להישאר בקפאונו. הוא התרפק על אחיו המת, החל לחבקו, לנשקו וחרש חרש מלמל משהו. אז ניגש אידל והסב אותו מן ההרוג, באמרו: „הרגע, התנהג כיהודי; דע, כי אחיך פייווע הינו קדוש אמיתי; ודאי יש לו איזו זכות, כי אותו אנו מקברים כמנהגנו; אותנו, אין אנו יודעים עוד, מי יביא לקבורה".

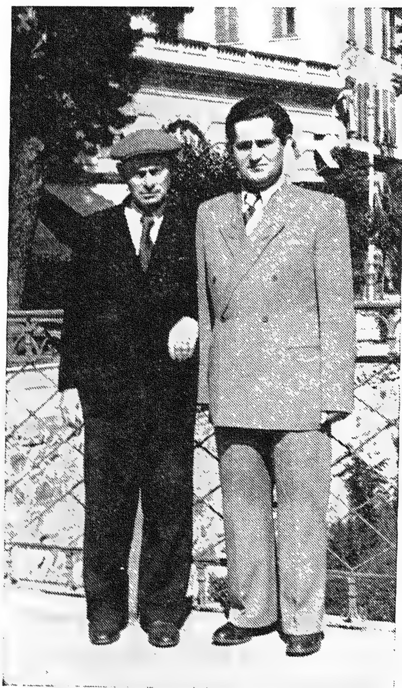
מהר נכרה הקבר ומיד הושכב הקדוש על משכב־העולמים שלו. משכיסו את הקבר הרענן קראו לא. שיאמר „קדיש".

א. ניגש דום אל התל הנערם במעמקי היער ואמר: „אחי היקר, הקדוש! אינני יכול ואינני רוצה להצדיק את הדין על קברך הצעיר; חושבני שיהיה זה לא ישר וחוסר גילוי־לב מצדי; אם אני אומר „קדיש" הרי זה רק כדי לנחם אותך, אחי; דע, כי אני אחריך עוד אומר „קדיש", אחרי אין כבר מי שיגיד „קדיש".

את דממת־הליל של יער עתיק־יומין בקעה ופילחה קריאה חרישית כמעט בלתי־נשמעת: יתגדל ויתקדש שמה רבא...

שרגא (פייווע) סוויצקי

יידל קושלביץ ובנו אליהו

י. פייגין

תפילה ביער

מחבר השיר, המשורר י. פייגין ז״ל, הוא בעלה של בת־עירנו חנה לבית הלפרין וגיסה של לאה גרברוביץ (הלפרין). השיר מבוסס על מקרה שאירע בקרב היהודים ביער, כפי שנקלט ע״י המשורר מסיפוריה של הניצולת לאה, שקורותיה היא וקורות המשפחה שלה משתקפים בשיר וברשימה מפרי־עטה, המתפרסמים בחלק זה של הספר (עמ׳ 282, 304). העורך.

יוֹם הֶרֶג רָב הָיָה לִי הַיּוֹם
אָחִי גַּם רֵעִי בַּקְּרָב נָפָלוּ
אֶת רוּחִי וְלִבִּי שִׁכַּלְתִּי יוֹם אֶחָד
וְעַתָּה בֵּין עֲצֵי הַיַּעַר שְׁאֵרִית הַמַּחֲנֶה
עֵינַיִם דּוֹלְקוֹת בָּאֲפֵלָה בְּרָעָב וּבְיָגוֹן
וְעַל כָּל שְׂפָתַיִם אֵלֶם לֹא אֲנָחָה וְדִמְעָה,
וְגַם לִבִּי נָח כְּאֶבֶן שֶׁאֵין לָהּ הוֹפְכִין
וְשֶׁקֶט עַל סָבִיב מָוֶת וּדְמָמָה,
רַק בַּחֲצוֹת פַּרְטִיזָן נֶאֱלָח, יִבֵּב כַּכֶּלֶב
גּוֹי עָרֵל מְבַקֵּשׁ נְקֵבָה לְהִתְנַחֵם
קָרֵב אֵלַי טְרוּף דַּעַת; שִׂמְלָה לָךְ? אָ...
הִתְעוֹרֵר הַלֵּב לְהָגֵן עַל תּוֹם בְּתוּלָי
כְּבוֹד בַּת יִשְׂרָאֵל עֲנִיָּה סֹעֲרָה,
וְכַאֲשֶׁר הִתְעוֹרֵר הַלֵּב כֵּן חָי וְרָגַשׁ
מִשַּׁשְׁתִּי בְּאֶצְבְּעוֹתַי אֶת פָּנַי וְשָׁדַי הַפְּרוּעוֹת
וְזָכַרְתִּי, הַיּוֹם שִׁכַּלְתִּי אֶת רֵעִי וְאָחִי
וָאֶזְכֹּר עוֹד אֶת אַבָּא שֶׁמֵּת בְּיִסּוּרִים
וְאָחוֹת טְמְאָה עַל חֲמֵשֶׁת יְלָדֶיהָ
וּמַה טַּעַם בַּחַיִּים עוֹד הִשָּׁאֵר בָּדָד
וְהִמֵּק בְּיִסּוּרִים וּבְרָעָב עוֹד לָמָּה,
וְלוּא לְמַעַן הַנְּקָמָה מְעַט רֶגֶשׁ הַנָּקָם
אַךְ הֲלוֹא טוֹב שֶׁבַע נְפֹל עַל חַרְבִּי
אוֹ רַסֵּק גּוּלְגָּלְתִּי בִּמְכוֹנַת הַיְּרִיָּה
וָאֵתַע בַּחֲשֵׁכָה הִמָּלֵט עַל נַפְשִׁי.
וָאֶפֹּל לְרַגְלֵי... רֶ׳ בָּרוּךְ מֹשֶׁה׳סְ,
בָּרִאשׁוֹנָה אָמַרְתִּי לִבְעוֹט בּוֹ וְלָלֶכֶת

אַךְ מִיַּד עִכְּבַנִי וַיִּקְרָא בִּשְׁמִי
אַהָה ר׳ בָּרוּךְ! הִכַּרְתִּי בְקוֹלוֹ
וּמִי אַתָּה כַּאן וּמָה לְךָ שׁוֹכֵב פֹּה
וְאַיָּם שְׁאָר מִנְיַן הַיְּהוּדִים הַנִּשְׁאָרוּ
וּבְאֵיזוּ גְזֵרָה לָחֲמְתָּ אַתָּה ר׳ בָּרוּךְ
וְאֵימָתַי נָפַל נֶכְדְּךָ הַיּוֹם אוֹ אָז,
כִּי רוֹאֶה אַתָּה ר׳ בָּרוּךְ קָשֶׁה לִזְכֹּר
וְ״קַדִּישׁ״ ר׳ בָּרוּךְ אֵין אֵיפֹה לְהַגִּיד
מִסָּבִיב גּוֹיִים הָהּ בּוֹדְדִים נוֹתַרְנוּ.
לֹא בּוֹדְדִים אֲנַחְנוּ וְלֹא עֲזוּבִים – נִחֲמָנִי –
יֵשׁ לָנוּ אֵל בַּשָּׁמַיִם גָּדוֹל וְנוֹרָא
וְאִם יִפְּלוּ מֵאִתָּנוּ אֶלֶף אַלְפֵי רְבָבָה
עוֹד נָקוּם וְנִחְיֶה, נָקוּם וְנִחְיֶה
אָסוּר לְאַבֵּד אֶת הָאֱמוּנָה בֵּאלֹהִים
פֶּן נֹאבַד כֻּלָּנוּ וְנִמַּח מֵעַל הָאֲדָמָה
צָרִיךְ לִבְטֹחַ, בִּתִּי, לְהַאֲמִין צָרִיךְ
עוֹד יָקוּמוּ לִתְחִיָּה עִם תְּחִיַּת הָעָם
וְיָקוּם אָז מֶנְדְּל שֶׁלָּךְ וְלֵייבְּל בְּחִירֵךְ
וְיָקוּם יַעֲנְקֶלֶה נֶכְדִּי בְּהִיר הָעֵינַיִם
וְגַם אַתְּ תֵּלְדִי בָּנִים וּבָנוֹת לָרֹב
וּפְרוּ וְרַבּוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ יְהוּדִים
וּכַעֲצֵי הַיַּעַר וְכָמוֹהֶם עֲצוּמִים,
וּבְטֶרֶם יְכַל ר׳ בָּרוּךְ דְּבָרָיו וַיְהִי אוֹר
קוֹמַנְדִּיר מִקְפַּח הַשּׁוֹק הִכְרִיז עַל מְנוּחָה
עַד יַעֲרֹךְ מַחֲנֵהוּ וְשִׁלֵּב הַשּׁוּרוֹת.
כָּךְ. מַה טּוֹב. נָהֲרוּ פְּנֵי ר׳ בָּרוּךְ

וְאוֹתִי יִשְׁמֹר עַל יָדוֹ בְּרֹךְ וּבְחֶמְלָה;
הֵן תֵּדְעִי יוֹם כִּפּוּרִים הַיּוֹם, קֹדֶשׁ לַה׳
אֶתְמוֹל ״כָּל נִדְרֵי״ פִּזַּמְתִּי בַּחֲשֵׁכָה לְבַדִּי
וְעַתָּה צָרִיךְ מִנְיַן יְהוּדִים לְלַקֵּט
וּלְהִתְפַּלֵּל צָרִיךְ וּבְצִבּוּר; וַיּוֹצִיא הַטַּלִּית
זוּ הַמְּמֻרְטֶטֶת וּבְכַנְפוֹתֶיהָ אֹדֶם דָּם
זֶכֶר מֵאָז כִּסָּה נֶכְדּוֹ הַמֵּת בְּטֶרֶם יִקָּבֵר,
וְעָבַר ר׳ בָּרוּךְ בַּמַּחֲנֶה וּבָלַשׁ וּמָנָה
וְלֹא הֶעֱלָה מִנְיָן יְהוּדִים לוֹ גַּם אוֹתִי צֵרַף
אַךְ קוֹמַנְדִּיר לֵץ־גּוֹי הִצִּיעַ לוֹ גוֹיִים שְׁלֹשָׁה
לְהַשְׁלִים הַפְּלוּגָה לְמַעַן עֲרֹךְ הַתְּפִלָּה.
אַךְ ר׳ בָּרוּךְ מֹשֶׁה׳ס וִיתֵּר בִּדְחִילוּ
וַאט אַט נְסוּגוֹנוּ אֶל מְקוֹם סֵתֶר
שֶׁנּוּכַל הִתְיַחֵד וּבַל יִלְעֲגוּנוּ הַגּוֹיִים,
וְר׳ בָּרוּךְ הִתְעַטֵּף טַלִּיתוֹ וַיְּפַקֵּד;
אַל נָרִים קוֹלֵנוּ בַּתְּפִלָּה פֶּן יִשְׁמַע הָאוֹיֵב
אוֹ יָרִיחוּ כְלָבָיו בְּהֶבֶל פִּינוּ הָעוֹלֶה
כֹּה יַעֲמֹד אִישׁ תַּחְתָּיו וִיפַלֵּל בִּלְבָבוֹ
וִיכַוֵּן רִגְשׁוֹתָיו לָאֵל בַּמְּרוֹמִים, אַךְ אַל
יַחֲשֹׁב אִישׁ מַחֲשֶׁבֶת חוֹל עַל הֶרֶג וְאָבְדָן
כִּי קֹדֶשׁ לָנוּ הַיּוֹם לַה׳ אַךְ לוֹ וּבִלְבָד,
וָאֶשָּׁאֵר לְבַדִּי נִשְׁעֶנֶת אֶל הָעֵץ
וָאֲחַבְּקֵהוּ בִּדְמָמָה וָאֶשַּׁק לוֹ כְּרֵעִי.
וְעָמַד גַּם הַיַּעַר דּוּמָם כְּבַתְּפִלָּה
וְעֵצָיו פָּרְשׂוּ עַנְפֵיהֶם לְכַסּוֹת עַל עַם קְדוֹשִׁים
לֹא עוֹף יַצְרִיחַ בּוֹ וְלֹא חַיָּה
לְבַלְבֵּל הַתְּפִלָּה וּלְהַטְרִיף הָרַעֲיוֹנוֹת –
וּ״נְתַנֶּה תוֹקֶף״ מַשְׁמִיעַ ר׳ בָּרוּךְ שֶׁלֹּא בְדַעְתּוֹ
אַךְ מִיָּד חָזַר הַשֶּׁקֶט וְנִמְשַׁךְ וְנִמְשָׁךְ
רַק לַחַשׁ רַק לַחַשׁ נָעוּ הַשְּׂפָתַיִם
וַאֲנִי אוֹי ר׳ בָּרוּךְ הַיִסְלַח לִי אֱלֹהִים
כִּוַּנְתִּי לִבִּי לֹא אֵלָיו כִּי לֹא מְצָאתִיו.
אוּלָם רָאָה ר׳ בָּרוּךְ – רָצִיתִי לְהַפְסִיקוֹ
וּבִתְרוּעַת שָׂשׂוֹן, שִׂמְחָה לֹא יָדַעְתִּי שֶׁמָּה
הַרְאוֹת לוֹ שָׁם בְּאֶצְבַּע וּלְכַוֵּן עֵינָיו
שֶׁיְּיַשֵּׁר מַבָּט וְיִסְתַּכֵּל וְיִרְאֶה כָּמוֹנִי
אִם לֹא זוּהִי אֶרֶץ־הַקֹּדֶשׁ שָׁם, עַל דְּקָלֶיהָ
כִּפּוֹתֶיהָ
וְלֹא שָׁם יָם הַתִּיכוֹן וְלֹא זֶה שָׁם הַיַּרְדֵּן
הֵן לַמְדָן הוּא ר׳ בָּרוּךְ וּמוּפְלָג בַּתַּנַ״ךְ
וְיוֹדֵעַ כָּל נָהָר וְכָל הַר וָגֶבַע
וְזוּ הַנִּשְׁקֶפֶת מֵעַל הַר צִיּוֹן אִם לֹא
אֲחוֹתִי שׁוּלַמִּית אָחוֹת תְּאוֹמָה לִי
אִם לֹא תִדְרֹךְ שָׁם וּמִשְׁקֶפֶת בְּיָדָהּ
וּתְבַקְשֵׁנִי חַפֵּשׂ וּבַקֵּשׁ וְתַעֲמִיק מַבָּט
וְהִנֵּה גַם דֶּגֶל בְּיָדָהּ הַשְּׁנִיָּה וְתָאוֹתֵת.
כַּךְ ר׳ בָּרוּךְ בְּפֵרוּשׁ הִיא וְהָאוֹת לַעֲלוֹת
תְּסַיֵּם תְּפִלָּתְךָ ר׳ בָּרוּךְ נָקוּם וְנַעֲלֶה
אַל תִּשְׁאַל לַדֶּרֶךְ הִנֵּה הָאוֹר הָעוֹלֶה,
וְהוּקַל פִּתְאוֹם לַלֵּב וְגַם דְּמָעוֹת נִרְאוּ בָעַיִן
דְּמָעוֹת בְּרוּכוֹת מַזְהִירוֹת כְּשֶׁבַע אוֹרֵי הַקֶּשֶׁת
וָאֵשֵׁב תַּחְתַּי לְיַד הָעֵץ וְעַל יָדַי
אֲחוֹתִי הוֹשַׁבְתִּי וָאֶסְתַּכֵּל עָמוֹק בְּתוֹךְ עֵינֶיהָ
הַתַּכִּירֵנִי שָׁאַלְתִּי בְנַפְשִׁי, הַעוֹד תֹּאַר לִי
וְהִיא מַה יָּפְתָה כִּימֵי מִקֶּדֶם וְחֵן לָהּ
רֶגַע אָמַרְתִּי הִתְנַפֵּל עָלֶיהָ וּלְנַשְּׁקֶנָּה
וּבְבַת אַחַת הֵטִיל בָּהּ מַהֲלוּמַת הָאָסוֹן
אַךְ מִיָּד רִחַמְתִּיהָ וְרַק חִבַּקְתִּי בִלְבָד
וְאִמַּצְתִּי אֶל לִבִּי בִּשְׁאֵרִית הַכֹּחוֹת;
עוֹד יֵשׁ בְּשֶׁל מָה לִחְיוֹת, הִלָּחֵם!
וְרֶגַע שָׁכַחְתִּי אָב וְאָח וְהֶרֶג רָב
וְהִפַּלְתִּי עַצְמִי בְיָדֶיהָ בְּשַׁלְוַת אֹשֶׁר וָאֶתְעַלָּף,
אֵין זֹאת לֹא יָכוֹל לִבִּי הָכִיל רֹב הָאֹשֶׁר
וְהָאוֹר כִּי רַב הִכַּנִי כְּבָרָק אַךְ – – –
פִּתְאוֹם נִתְעוֹרַרְתִּי מִזַּעֲקַת אֵימִים
הַהִרְגִּישׁ בָּנוּ אוֹיֵב הֶהֱרִיחַ אֶת טַרְפּוֹ
וָאֶתְאוֹשֵׁשׁ וָאַחֲגֹר כֹּחִי לַקְּרָב וּמִסָּבִיב
אֵין הָמוֹן וְלֹא רַעַשׁ אוֹיֵב

רַק מִיָּד תָּפַסְתִּי מִקְצָתוֹ שֶׁל עִנְיָן
כִּי בַחֲזוּת הֶכְרֵחַ לַחֲשֹׁב מַהֵר
ר׳ בָּרוּךְ מֹשֶׁה׳ס כְּיָדוּעַ אֵינוֹ
מְפַקֵּד עֶלְיוֹן וְאַף לֹא רֹאשׁ פְּלוּגָה
וְאִם הוּא הַצּוֹעֵק וְהַמַּטִּיל יָדָיו שָׁמַיְמָה
סָפֵק הוּא אִם יֵשׁ לִפְתֹּחַ בְּאֵשׁ רוֹבִים מִיָּד.
אֶלָּא שֶׁר׳ בָּרוּךְ וַדַּאי אֵינוֹ מִשְׁתַּטֶּה מִן הַסְּתָם
וּמֵעוֹלָם לֹא אָהַב מִשְׂחַק יְלָדִים; וּדְבָרִים לוֹ,
הַס וּרְתֵת, רַק עֲצֵי הַיַּעַר יַעֲנוּהוּ בְּקוֹל
וְהִנֵּה שָׁמַט טַלִּיתוֹ וַיִּקְרָעֶנָּה לִקְרָעִים
וּזְקָנוֹ נִתְפָּרַע כִּשְׂעָרוֹ שֶׁל וַנְקָה הַמְטֹרָף
וְקוֹלוֹ הוֹלֵךְ וְגוֹבֵר בְּכָל מִינֵי אָלוֹת וּקְלָלוֹת
וַהֲרֵיהוּ מַטִּיחַ דְּבָרִים מְפֹרָשִׁים כְּלַפֵּי מַעְלָה
לֹא מִתְוַכֵּחַ אֶלָּא מוֹכִיחַ מְגַדֵּף וּמְאַיֵּם
וְלֹא עִם מַלְאָךְ וְלֹא עִם שָׂרָף אֶלָּא
עִם הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ,
בָּרִאשׁוֹנָה עִכְּבוּ בַּעֲדוֹ שְׁאָר הַלּוֹחֲשִׁים בִּתְפִלָּה
וְנִסּוּ לְבָאֵר הַדָּבָר מֵחוּלְשַׁת הַצּוֹם
אַךְ מִיָּד רָאוּ שֶׁלֹּא קַל דַּעַת ר׳ בָּרוּךְ
ולֹא טֵרוּף רָגִיל הוּא וּבִלְבַד
דְּבָרִים כְּדָרְבָנוֹת יְדַבֵּר וְחַדִּים כַּחֲרָבוֹת
שֶׁלֹּא עַל דֶּרֶךְ לֵוִי יִצְחָק וְלֹא כָּמוֹהוּ מְנֻמָּס;
ר׳ בָּרוּךְ מֹשֶׁה׳ס מְקַלֵּל מַמָּשׁוֹת וּלְלֹא
הִתְרַפְּסוּת כָּל עִיקָר וּלְלֹא צִדּוּק הַדִּין
וְאֵין זֹאת כִּי רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת עִנּוּהוּ
אִם קָם בְּסוֹפוֹ שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים הַקָּדוֹשׁ
עַל רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם לְחָרְפוֹ וּלְגַדְּפוֹ;
״אַתָּה הַמְחָרֵף אֶת עַמְּךָ לָמוּת
וְהַנּוֹתֵן יָד לַפּוֹשְׁעִים לְהַכְרִיתֵנוּ
אַתָּה הַיּוֹשֵׁב בִּמְרוֹמֵי שָׁמַיִם וּמַבִּיט
אֵיךְ יִקְבְּרוּנוּ חַיִּים וְלֹא תָשִׁיב יָדֶם
אַתָּה הַמַּתִּיר דָּמֵנוּ וּבְשַׂר בְּנוֹתֵינוּ
תְּצַו הַשְׁלִיךְ טֶרֶף לַכְּלָבִים...
אַתָּה שֶׁעֲבַדְתִּיךָ חִנָּם כָּל יְמֵי עֲלֵי אֶרֶץ
הֵן אֲבוֹשׁ בְּךָ עַתָּה״. וּמִי יוֹדֵעַ
עַד הֵיכָן הָיָה מַגִּיעַ ר׳ בָּרוּךְ בְּחֵרוּפָיו
אִלְמָלֵא שָׁתוּ עָלֵינוּ מִיָּד אַנְשֵׁי הַמַּחֲנֶה
וְהוּבָא ר׳ בָּרוּךְ דָּחוּף אֶל הַקּוֹמַנְדִּיר
וּבְעָווֹן הַפְרָעַת הַסֵּדֶר וְסִכּוּן מְקוֹם מַחֲבוֹא
הַמַּחֲנֶה
נִידוֹן לָמוּת כְּיָאוּת לְבוֹגֵד...
וְעָמַדְתִּי אֲנִי וּבִקַּשְׁתִּי עַל נַפְשׁוֹ
וְנִתְעוֹרְרוּ שְׁאָר יְהוּדִים לְבַקֵּשׁ עָלָיו רַחֲמִים
אַךְ לֹא כֵן ר׳ בָּרוּךְ, אִמְצַנִּי אֶל לִבּוֹ;
אֵינִי מִתְיָרֵא מִן הַמָּוֶת כִּי
ר׳ בָּרוּךְ בּוֹחֵר בְּמָוֶת אַחַר אִבְּדוֹ אֶת אֱלֹהָיו

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

לְמָחֳרַת הַיּוֹם כַּאֲשֶׁר הִקִּיפָנוּ הָאוֹיֵב
וְחָרַדְנוּ לִקְרָאתוֹ בִּשְׁאֵרִית כֹּחֵנוּ
לֹא הָיָה עִמָּנוּ עוֹד ר׳ בָּרוּךְ מֹשֶׁה׳ס
אַךְ רוּחוֹ הָיְתָה עִמָּנוּ לְהַגְבִּיר מִלְחָמָה
וְקִרְעֵי טַלִּיתוֹ עָטְפוּ לְרַגְלֵי הַגּוֹיִים הַבְּצֵקוֹת...

ו׳ תשרי, תש״ז. (1. 10. 46)

שמעון בייקער (באַטשקאַווסקי)

הרב ר׳ חיים־לייב באטשקאווסקי — מיין טאטע דער קדוש

הרב ר׳ חיים־לייב באַטשקאַווסקי

אין מיין זשורנאַליסטישער טעטיקייט קומט מיר אויס גאַר אָפט צו באַשרייבן מענטשן פון אַלערליי שיכטן. איך האָב די געלעגנהייט זיך צו טרעפן — און האָבן אינ־טערוויוען — מיט פאַרשידענע פערזענלעכקייטן, וואָס יעדער איינער פון זיי שפּילט אַ וויכטיקע ראָלע אויף אַ באַשטימטן געביט.

ס׳איז מיר אָבער באמת זייער שווער צו שרייבן וועגן מיין אייגענעם פאָטער, הרב ר׳ חיים־לייב באַטשקאַווסקי, הי״ד, דער גאון און קדוש, וואָס איז אומגעבראַכט געוואָרן דורך די דייטשע מערדער אויף אַזאַ שוידערלעכן אופן. די שוועריקייט נעמט זיך דערפון, וואָס פאַר מיר, זיין זון, איז ניט אָנגענעם צו דערציילן וועגן דער גרויסקייט פון אַן אייגענעם טאַטן, כאָטש פון דער צווייטער זייט דאַרף איך זיין — און איך בין — פול מיט שטאָלץ, וואָס כ׳האָב געהאַט דעם גרויסן זכות זיך צו דערציען אונטער זיין ווירקונג און זיך וואַרעמען אַרום זיינע גאונותדיקע תורה־שטראַלן.

ס׳איז אַ פאַקט, אַז מיין פאָטער זצ״ל, האָט זייער, זייער זעלטן — כמעט קיין מאָל — מיר ניט דערציילט וועגן זיך אַליין. ווען איך בין נאָך געווען זייער קליין, איז ער שוין

געווען אַריינגעטאָן אין דעם, אַז כ׳זאָל גוט באַהערשן די גמרא. אויך שפּעטער, ווען איך בין אונטערגעוואַקסן און אַוועק לערנען אין דער באַראַנאָוויטשער ישיבה, נאָכדעם ווי ער האָט מיר געגעבן דעם „פונדאַמענט", איז דער טאַטע געווען גאַנץ ווייט פון דער־ציילן מיר פּרטים וועגן זיין לעבן אין די ישיבות, אַלס בחור און יונגערמאַן, ווי אויך ניט וועגן זיין וויטערדיקן לעבנס־גאַנג.

פון צייט־צו־צייט פלעגט ער מיר איבערגעבן עפּיזאָדן פון זיין ישיבהשן לעבן, וואָס ער פלעגט באַטראַכטן אַלס אָנגענעמע דערינערונגען. אָבער זייער זעלטן פלעגט ער דערציילן וועגן זיך אַליין, ניט געקוקט וואָס ער איז געווען — ווי כ׳האָב זיך עס שפּעטער דערוווּסט פון אַנדערע קוועלן — אַ שם־דבר אין די ישיבות, ווו ער האָט געלערנט. זיין בקיאות און חריפות אין געווען באַרימט ניט בלויז אין די ישיבות ווו ער האָט זיך אויפגעהאַלטן. די באַצייכענונג „סופּראַסלער עילוי", וואָס ער האָט געקראָגן אין דער באַרימטער מירער ישיבה, איז געווען אַ סינאָנים פון גאונות אין דער ישיבהשער וועלט. דער דאָזיקער נאָמען האָט שטאַרק אָפּגעהילכט צווישן די קענער פון ים־התלמוד, וועלכע האָבן זיך פאַררופן אויף זיינע סברות און אויפטואונגען.

דאָס וואָרט „סופּראַסלער", וואָס איז אַרויסגעזאָגט געוואָרן צוזאַמען מיט דער באַצייכענונג „עילוי", האָט זיך באַצויגן צום שטעטל, ווו דער טאַטע איז געבוירן און דערצויגן געוואָרן (סופּראַסל איז אַ קליין שטעטל ביי ביאַליסטאָק). אַ דאַנק דער גאונות פון איינעם פון די שטעטלשע זין, איז עס געוואָרן באַקאַנט אין דער רבנישער וועלט.

*

אַ געבוירענער ביי אַ טאַטן אַ גרויסן לערנער, וואָס האָט געהאַט אַ קליינשטעטלדיק קראָם, ווייל ער האָט ניט געוואָלט אויסנוצן דאָס רבנות אַלס „קרדום לחפור בו", האָט מיין פאָטער זייער יונג אָנגעהויבן אַרויסצווייזן זיין שאַרפן מוח אין לערנען. שוין אַלס קליין ייִנגל, האָבן זיינע עלטערן אים אַוועקגעשיקט לערנען אין ישיבות פון דער ברייטער וועלט. ער האָט געלערנט (דאַכט מיר) אין מאַלטש, קרינאָק, וואָלאָזשין, סלאָבאָדקע און — דער עיקר — אין דער ישיבה פון דער־מיר, וואָס האָט זיך אויף שטענדיק איינגעבאַקט אין זיין האַרצן, און איז שנעל געוואָרן דאָרט אַ „וווּנדער־קינד".

ס׳האָט לאַנג ניט געדויערט ווי ער איז געווען אַ תלמיד־חבר פון הרב ר׳ אליהו־ברוך קאַמאַי זצ״ל, דער ראש־הישיבה פון מיר, וואָס האָט געשפּרודלט מיט תורה און חכמה און איז געווען פון די גאוני הדור. ווען כ׳האָב שוין געוווינט אין אַמעריקע, נאָך דער מלחמה, האָט מיר אַ רב פון ברוקלין, אַ געוועזענער מירער ישיבה־בחור, דערציילט, אין דער אָנוועזנהייט פון אַ גרופּע רבנים, ווי אַזוי „לייבל, דער סופּראַסלער עילוי", פלעגט איבערזאָגן ר׳ אליהו־ברוכס שווערע שיעורים. ער האָט דערביי באַמערקט, אַז גלייך נאָך אַ שיעור, איז דער טאַטע געווען ביכולת איבערצוגעבן די גאַנצע תורה וואָס זייער באַרימטער רבי האָט געזאָגט. די בחורים פון דער ישיבה, וואָס האָט אַרויסגעגעבן

גרויסע תלמידי־חכמים, ראשי ישיבות און רבנים — פלעגן זיך אויסשטעלן אַרום דעם יונגערמאַן פון סופּראַסל, וואָס האָט קיין וואָרט ניט פאַרפעלט פון זיין רבינס רייד.

מיין פאָטער זצ״ל, וועמענס סברות אין דער מירער ישיבה פלעגן איבערגיין פון זמן צו זמן, אויך לאַנג נאָך דעם ווי ער איז שוין פון איר אַוועק, איז אַחוץ זיין גאונות אויך געווען געבענטשט מיט אַ גוואַלדיקן זכרון. איך דערמאָן זיך אָן אינטערעסאַנטן עפּיזאָד, בעת אַ פרייטיק־צו־נאַכטס ביים עסן אין דער היים פון הרב ר׳ ישראל־יעקב לובטשאַנסקי הי״ד, דער מנהל רוחני פון באַראַנאָוויטשער ישיבה „אוהל תורה״, ווו איך האָב געלערנט (ר׳ ישראל־יעקב זצ״ל, מיין אַמאָליקער משגיח און גרויסער בעל־מוסר, וואָס איז געווען אַן איידעם פון ר׳ יויזל הורוויץ פון נאָוואַרעדאָק, איז דערמאָרדעט געוואָרן דורך די דייטשן). יענעם פרייטיק־צו־נאַכטס, אין מיטן עסן, ווען דער משגיח און מיין פאָטער האָבן געשמועסט אין לערנען און איך האָב זיך צוגעהערט, האָט אים מיין פאָטער איבער־געזאָגט אַ סברא איבער אַ שווערער סוגיא פון דער גמרא, וואָס ר׳ ישראל־יעקב האָט אים געהאָט געזאָגט מיט 25 יאָר צוריק, אויך אַ פרייטיק־צו־נאַכטס ביים עסן, אין דער היים פון ניי־באַראַנאָוויטשער רב, ווו דער טאַטע איז איינגעשטאַנען אַ שבת אויפן וועג פון דאָ־מיר. מיין משגיח, וואָס האָט זיך אַליין אויסגעצייכנט מיט זיין שטאַרקן זכרון, איז נשתומם געוואָרן, ווען דער פאָטער האָט אים איבערגעזאָגט זיין סברא פון 25 יאָר צוריק. ס׳איז אויך אַ פאַקט — דאָס קען איך בעסער באַגרייפן נאָך דעם ווי כ׳האָב זיך דערוואָרבן אַ ביסל דערפאַרונג אין פאַרבינדונג מיט מענטשן — אַז די געדאַנקען פון מיין פאָטער זיינען געפלאָסן מיט אַן אויסערגעוויינלעכער שנעלקייט. זיינע אַרויסגעזאָגטע ווערטער האָבן געהאַט אַ שווערע אויפגאַבע ביים נאָכיאָגן זיינע טיפע געדאַנקען, וואָס האָבן האַסטיק געשווומען אין ים פון לערנען.

אין אַ געוויסן זין איז מיין פאָטער געווען ענלעך צו ר׳ אהרון קאָטלער זצ״ל, דער ראש־הישיבה פון קלעצק און שפּעטער פון לייקוווד אין אַמעריקע. די דאָזיקע ענלעכקייט האָב איך נאָך באַמערקט אין באַראַנאָוויטש, ווען איך האָב זיך צוגעקוקט פון דער נאָענט צו דער באַוועגונג פון ר׳ אהרונס אויגן און זיך צוגעהערט צו זיינע רייד. דעם זעלבן געפיל האָב איך ווידער געהאַט, ווען איך האָב מיט עטלעכע יאָר צוריק געהאַט אַ געלעגנהייט אויסצוהערן ר׳ אהרונס פּלפּול און דרוש. דער טאַטע פלעגט ריידן מיט גרויס פאַרערונג וועגן ר׳ אהרון דער „סיסלאָוויטשער עילוי״, מיט וועמען ער האָט צוזאַמען אַמאָל געהאַט געלערנט אין אַ ישיבה און איז געווען זיינער אַ נאָענטער פריינד.

*

מיין פאָטער, לויט מיין באַשיידענער מיינונג, איז געווען אַן אמתער שמח בחלקו, כאָטש ער האָט ווי יעדער מענטש געהאַט אויך אַנטוישונגען אין לעבן. זיין גרעסטער פאַרגעניגן איז געלעגן אין פאַרענטפערן אַ שווערער סוגיא, זיין גאַנצער ווזן איז אָבער געווען אַריינגעטאָן אין לערנען. ניט וויניק פרייד האָט ער געהאַט, ווען זיין זון פלעגט

אַרויסווייזן כשרונות אין אַ בלאַט גמרא, ער האָט פאַרלאַנגט, אַז איך זאָל קענען גוט פשט, וואָס איז דער „יסוד" פון לערנען. אָבער אין דער זעלבער צייט האָט ער אויך געוואָלט, אַז איך זאָל „שאַרפן דעם מוח" דורך פאַרענטפערן פאַרשידענע קשיות.

ווען איך האָב געלערנט גמרא ביי מיינע שטעטלשע „פּריוואַטע" רביים אין בעליצע — ביי ר' אברהם־הירש קויפמאַן און ר' יעקב שמוקלער (יאַנקל צינקעס), הי"ד — פלעגט מיין פאָטער זייער אָפט קומען און זיך צוהערן צי איך מאַך פאַרשריט.

פאַר דער לעצטער וועלט־מלחמה, בעת די אַזוי־גערופענע מאָדערנע ווינטן האָבן שוין דערגרייכט בעליצע — ווען אין אַ שבת נאָכן טשאָלנט פלעגט זיך אַרויסלאָזן די איבערוויגנדיקע מערהייט פון דער שטעטלשער יוגנט צו דער פליאַזשע, אָדער אין „הויף" — איז ניט געווען פון די לייכטע זאַכן צו האַלטן אַ יונג יינגל צוגעשמידט צו דער גמרא. דעם טאַטן איז עס אָבער געלונגען, אויב אפילו מיט געוויסע שוועריקייטן, און כדי מיר צוצוגעבן חשק, האָט ער אָנגעוויזן, אַז די תורה איז די גרעסטע לערע ווו מ'זאָל ניט קומען. „קענסטו אַ שפּראַך, — פלעגט ער צו מיר זאָגן — איז עס גוט נאָר דאָרט ווו מ'באַנוצט איר; מיט דער תורה, אָבער, קענסטו פאַרפאָרן די גאַנצע וועלט"...

איך בין זיכער, אַז ווען ער האָט געלערנט אין דער ישיבה, האָט ער קיין „באַ־גרינדונג" פאַר דעם ניט גענייטיקט, דאָס איז געווען תורה לשמה פון וועלכער ער האָט ניט דערוואַרט קיין קאָמפּענסאַציע. שפּעטער האָט מען שוין זיך גענייטיקט אין טרייסטן, אַז מתוך שלא לשמה בא לשמה און צוגעבן חשק אַ יונגן יינגל פון קליין שטעטל, אַז ער זאָל ווועלן לערנען.

דער טאַטע אַליין האָט קיין מאָל ניט אויפגעהערט צו לערנען. ער וואָלט מסתמא אַן אַ שיעור יאָרן אָפּגעזעסן און געלערנט אין זיין באַליבטער מירער ישיבה, אָבער זיין נאָמען אַלס „סופּראַסלער עילוי" איז אים פאָרויסגעלאָפן. ווען דער באַרימטער זשעטלער רב הרב ר' ברוך־אברהם מירסקי זצ"ל איז געקומען אין דער מירער ישיבה זוכן אַ חתן, וואָס זאָל זיין ראוי פאַר זיינס אַן אייניקל, אַ יתומה, האָט ער אויסגעקליבן „לייבל סופּראַס־לער", איינעם פון די בעסטע — אפשר טאַקע דעם בעסטן — בחור אין דער ישיבה.

אויך אין זשעטל, נאָך דער חתונה, איז דער תלמיד מובהק פון ר' אליהו־ברוך קאַמאַי זצ"ל געזעסן אַליין על התורה ועל העבודה, און געזאָגט אויך א שיעור אין דער אָרטיקער ישיבה, וואָס איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן אויף אַ הויכן ניוואָ, ווערנדיק אַ מורה דרך.

ווען זיין ערשטע פרוי איז ביי אים אָפּגעשטאָרבן, איבערלאָזנדיק צוויי קליינע יתומות (העניע און מלכה, הי"ד), האָט מיין פאָטער נאָך אַ געוויסער צייט געפונען זיין גליק אין בעליצע, ווו איך און מיינע צוויי אומגעקומענע שוועסטער (פייגל און מאַשקע, הי"ד) זיינען געבוירן און דערצויגן געוואָרן.

*

פאַר אַן אַנדער מענטשן פון זיין קאַליבער, וואָלט זיכער געווען שווער זיך צוצופּאַסן צו דעם נייעם אַרט־לעבן און סביבה. נאָך אַלעמען האָט ער דאָך ניט געהאַט אין בעליצע פיל מענטשן וואָס זיינען געשטאַנען הויך אין לערנען און אַפּילו אין מילי דעלמא. ער איז דאָ אויך אַוועקגעשטעלט געוואָרן פאַר אַ נייעם נסיון, ווען איבערנאַכט איז ער געוואָרן אַ סוחר אין מיין מאַמעס מאַנופאַקטור־ און לעדער־קראָם. מיין פאָטער איז אָבער דעם דאָזיקן נסיון בייגעקומען, זיין לאַנגע באָרד און פאות מיטן ווינטערדיקן רבנישן שטריימל האָבן אַרויסגערופן דרך־ארץ אַפילו ביי די אַרומיקע פויערים, וואָס פלעגן קומען אין קראָם, און אויב ס׳האָט זיך געטראָפן אַ בויאַן, וואָס פלעגט וועלן טרייבן חוזק פון דער באָרד און קאַפּאָטע, איז דער טאַטע ניט נתפעל געוואָרן. אים איז באַזונדערס געפעלן געווען זיין ראָלע אַלס „איינקויפער״ פאַר דער קראָם, אַלס אַזאַ פלעגט ער באַזוכן לידע, ווילנע, באַראַנאָוויטש, וואַרשע, ביאַליסטאָק און אויך אַנדערע שטעט און שטעטלעך. דאָס פלעגט אים געבן אַ געלעגנהייט זיך צו טרעפן מיט ר׳ חיים־עוזר גראָדזענסקי זצ״ל, ר׳ אלחנן וואַסערמאַן, הי״ד און אַנדערע גאונים און רבנים פון יענעם דור.

ס׳אונטערליגט ניט קיין שום צווייפל, אַז דעם טאַטנס איינלעבן זיך אין דער נייער פאַר אים בעליצער סביבה, איז געווען אַ רעזולטאַט פון מיין מוטערס פאַרשטענדעניש. מיין מאַמע ברײַנע, הי״ד, וואָס איז געווען דורכגעדרונגען מיט פיל לעבנס־חכמה און אומאויסשעפּבאַרער ענערגיע, און צו וועמענס וואָרט מענטשן האָבן זיך צוגעהערט מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט, רעספּעקטירנדיק איר קלוגשאַפט און שטאַרקן ווילן — האָט דעם טאַטן זייער גוט פאַרשטאַנען. זי פלעגט אים אויף אַ שטילן אופן „פאַרלויפן דעם וועג״ און איינשפּאָרן מי און אַרבעט. זי האָט פאַר אים געמאַכט צייט צום לערנען. אויך מיין ברודער יעקב, וואָס איז פון דער מאַמעס ערשטער הייראַט, האָט שטענדיק אַרויס־געוויזן גרויס דרך־ארץ פאַרן טאַטן, כאָטש ער אַליין איז פרום ניט געווען.

די חתונה פון מיינע עלטערן האָט לכתחילה אויסגעזען (שטעל איך זיך פאָר) גאַנץ משונהדיק: פון איין זייט דער פרומער טאַטע, אַ רב און גאון, וואָס שפּרודלט מיט תורה, און פון דער צווייטער זייט — מיין מאַמע, די פּקחית, שוין מער אָדער ווייניקער אַ מאָ־דערנע פרוי, וואָס האָט אין 1905 גאָר געשפּילט אַ וויכטיקע ראָלע אין די שטעטלשע יידיש־רעוואָלוציאָנערע קרייזן פון „בונד״, אַ דאַנק איר גרויסן אָראַטאָרישן טאַלאַנט.. ס׳האָט זיך אָבער גוט אויסגעלאָזט,ס׳איז צווישן זיי איינגעשטעלט געוואָרן אַ קעגנזייטיקע ליבע און פאַרשטענדעניש. די מאַמע, וואָס איז שוין פאַר איר צווייטער חתונה געווען רעליגיעז געשטימט, האָט פאַרשטאַנען און אַנטקעגנגעקומען דעם טאַטנס פאָדערונגען. זי האָט עס געטאָן באהבה, אפשר מער פון איבערצייגונג ווי בלויז אויס פאַרשטענדעניש פאַר זיינע ווּנטשן. און וואָלט דער טאַטע איבערגענומען אַ כסא־רבנות, וואָלט מיין מוטער, וואָס האָט געהאַט אַ שנעלע אָריענטאַציע און שאַרפן מוח, זייענדיק גרייט אַ טובה טאָן אַ מענטשן אין אַ נויט, וואָלט זי אַוודאי מיט גרויס ווירדע געווען אַ רביצין.

*

די גרויסקייט פון מיין טאַטן איז אויסער זיין גאונות אין תלמוד, אויך געלעגן אין זיין טיפער באַהאַוונטקייט אין וועלט־פּאָליטיק. ס׳קלינגט אפשר אומגלויבלעך, אָבער די וואָס האָבן אים געקענט גערענקען זייער גוט, אַז ער איז געווען ביכולת פאָרויסצוזאָגן געשעענישן, וואָס זיינען שפּעטער באַשטעטיקט געוואָרן. ניט איין מאָל האָבן זיינע פאָרויסזאָגונגען געקלונגען אויסטערליש, אָבער ס׳האָט לאַנג ניט געדויערט זיך צו איבערצייגן, אַז ער איז געווען גערעכט. און דאָס איז געווען חל סיי אויף פריידיקע און סיי אויף טרויעריקע געשעענישן.

מיין פאָטער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין פשטות. ניט געקוקט דערויף, וואָס זיין מוח איז שטענדיק געווען אַריינגעטאָן אין טיפע זאַכן, איז ער אָבער געווען זייער אַ באַ־שיידענער מענטש. דער „פּראָסטער ייד" איז אים געווען ליב און נאָענט צום האַרצן. ניט איין מאָל האָב איך באַמערקט אין בית־מדרש, צי גאָר אויפן מאַרק, ווי ער פלעגט צוגיין צו אַזאַ יידן און פאַרפירן מיט אים אַ ברודערלעכן שמועס. אויך שבת, פון בית־מדרש, פלעגט ער ניט זעלטן גיין אַהיים אין דער באַגלייטונג פון באַלעבאַטים, וואָס זיינען ניט דווקא געזעסן אויף דער מזרח־באַנק. ער האָט זיך געפילט היימיש אין זייער געזעלשאַפט, מיט זיי פלעגט ער אין אַ „לאַנגן" פרייטיק־צו־נאַכטס לערנען אַ פּרשה חומש.

ווען איך פּרוביר אַמאָל אַריינדרינגען אין מיין פאָטערס פּערזענלעכקייט, קום איך צו דער מסקנה, אַז טאַקע אויך צוליב זיין צו גרויסער באַשיידנקייט און פּשטות, האָט ער נאָך דעם ווי ער האָט חתונה געהאַט מיט מיין ליבער מוטער, די אשת־חיל, ניט פאַר־נומען קיין רבנות־שטעלע. זיין פאַרבינדונג מיט די „יידן פון אַ גאַנץ יאָר", מיט וועלכע ער האָט זיך אָנגעטראָפן פּנים אל פּנים מער ווי ווען עס איז פריער, האָט אים צוריקגע־האַלטן פון אָננעמען אַ כסא־רבנות, וואָס וואָלט אפשר געקענט פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ מחיצה צווישן אים און זיי.

צייטנווייז דוכט זיך מיר, אַז איך רייד צו מיין טאַטן דעם קדוש, וועלכער העלפט מיר שפּרייזן אין דער דאָזיקער אומזיכערער און ברוטאַלער וועלט. דעם זעלבן געפיל האָב איך ווען מיין קלוגער מאַמען, וואָס היט מיך אָפּ פון אַלעם בייז. איך געדענק אָבער, אַז זיי ביידע, אַזוי ווי מיינע פיר שוועסטער, זיינען אומגעבראַכט געוואָרן דורך די דייטשע — יאָ, דייטשע, און ניט בלויז נאַצישע — מערדער. און פּונקט אין מיטן שרייבן די דאָזיקע אָפּהאַנדלונג, האָב איך באַקומען די טרויעריקע בשורה, אַז דער לעצטער ברודער פון מיין טאַטן איז געשטאָרבן.

זעקס זיינען זיי געווען: דריי ברידער און דריי שוועסטער. פינף פון זיי, איינשליסנדיק מיין פאָטער, זיינען דערמאָרדעט געוואָרן דורך די דייטשן, און נאָר איינער איז געשטאָרבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט אין אַמעריקע.

ת. נ. צ. ב. ה.

שמואל שימאַנאָוויטש

עטלעכע קאַפּיטלעך פון מיינע זכרונות

א

זכרונות, זכרונות — פון אונדזער טייער שטעטעלע בעליצע, כאָטש פיל יאָרן זיינען פאַרלאָפן, דאָך זיינען זיי איינגעקריצט אין מיין זכרון.

איך דערמאָן מיך דעם לעצטן יאָר פון דער ערשטער וועלט־קריג. פון די אָרטיקע גויים האָבן מיר קיינמאָל קיין האַניק ניט געלעקט, צו זיי זיינען צוגעקומען רוסישע סאָלדאַטן. די לעצטע זיינען פאַרבליבן אין די וועלדער נאָך דעם ווי דאָס רוסיש־צאַרישע מיליטער איז אָפּגעטראָטן פון די דייטשן. אָט די פאַרבליבענע סאָלדאַטן האָבן זיך אָרגאַניזירט אין באַנדיטן־גרופּעס און מיט דער הילף פון די אָרטיקע פּויערים, באַפאַלן פון־מאָל־צומאָל יידן, וועלכע פלעגן פאָרן איבער די וועגן, זיי באַרויבן און טיילמאָל דערמאָרדן.

אין 1918, ווען די דייטשע מאַכט איז שוין געוואָרן אָפּגעשוואַכט, האָבן זיי זיך דערלויבט צו באַפאַלן די יידן אין די שטעטלעך, צווישן זיי אויך בעליצע, ווו זיי האָבן דערהרגעט און באַרויבט עטלעכע פאַמיליעס. שפּעטער, ווען די דייטשן האָבן פאַרלאָזט בעליצע, האָבן מיר אָרגאַניזירט צוזאַמען מיט די אָרטיקע קריסטן אַ זעלבשוץ („סאַמאָאָבראָנאַ״), 30 יידן און 30 קריסטן. קיין געווער פאַר אַלעמען איז ניט געווען, פלעגן מיר לויט דעם סדר באַקומען דאָס ביסל געווער און היטן דאָס שטעטל.

איך געדענק אַ מיטוואָך (וואָס איז געווען דער סטאָבילער מאַרקטאָג), איז באַפאַלן דאָס שטעטל אַ גרויסע גרופּע באַנדיטן, צוזאַמען מיט אַרומיקע גויים. מיר האָבן פּרובירט זיך קעגנצושטעלן, כאָטש מיר זיינען געווען צו קליין אין צאָל און צו אָרעם אין געווער. אָבער צום סוף האָבן מיר באַקומען אַ באַפעל זיך ראַטעווען. אַלע יידישע קראָמען זיינען אין דעם טאָג צעראַבירט געוואָרן און אַ 6—7 יידן זיינען דערמאָרדעט געוואָרן.

ב

אויך פאַר דער שפּעטערדיקער פּוילישער מאַכט זיינען מיר ניט שטענדיק געווען זיכער מיטן לעבן. איך געדענק, ווען מען האָט אין אַ געוויסן פרימאָרגן געפונען אַן אויס־

געהרגעטע די גאַנצע משפחה פון שמואל־נחום דעם שמיד, אין זייער שטוב. טראָץ דעם, וואָס אַלע האָבן געוווּסט, אַז די מערדער זיינען געווען פּאָליאַקן, וועלכע האָבן געבויט די בריק איבערן ניעמאַן, האָט די פּוילישע מאַכט ניט אַריינגעטאָן קיין האַנט אין קאַלטן וואַסער, כדי אויפצודעקן און באַשטראָפן די מערדער.

טראָץ די נגישות פון דער פּוילישער מאַכט און די שווערע שטייערן, האָט זיך דאָך בעליצע אַנטוויקלט. עס האָבן זיך געשאַפן פאַרשידענע אינסטיטוציעס, וואָס האָבן זיך ניט געהאַט צו פאַרשעמען אין פאַרגלייך מיט פיל גרעסערע שטעטלעך. גענוג צו דערמאָנען: די פאָלקס־שולע, וווּ עס האָבן געלערנט דער גרעסטער טייל פון די קינדער; די פייערלעשער („פּאָזשאַרנע") און דער בלאָז־אָרקעסטער; די אַמאַטאָרן־גרופּע, וואָס האָט געשפּילט טעאַטער (פריער אין שטאַל פון דוד דעם קצב איז שפּעטער אין „סאַראַי" פון דער „פּאָזשאַרנע"); די „החלוץ"־אָרגאַניזאַציע, וואָס אַ דאַנק איר איז אַ טייל פון דער יוגנט געפאָרן קיין ארץ־ישראל; און פיל אַנדערע אינסטיטוציעס און אָרגאַניזאַציעס. דאָס אַלץ האָט עקזיסטירט און זיך אַנטוויקלט ביז 1939, ווען די בייזע ווינטן זיינען געקומען פון דייטשלאַנד און מיר האָבן עס באַלד געמוען פילן אין דער באַציאונג פון די אָרטיקע קריסטן. זיי האָבן אונדז באַלד געגעבן אָנצוהערן: „וואַרט, וואַרט, היטלער וועט קומען און מאַכן פון אייך אַ סוף". און אַזוי איז טאַקע געווען.

לאה שימאַנאָוויטש

שמעון שימאַנאָוויטש

ג

נאָך פריער, אין די יאָרן 1939—1941, ווען די סאָוויעטן זיינען געווען אין שטעטל, האָבן מיר שוין געהאַט אויסצושטיין פיל צרות פון אונדזערע שכנים־קריסטן. איך האָב געמוזט אַנטלויפן קיין לידע, ווייל אין זייערע אויגן בין איך דאָך געווען אַ „בורזשוי", איך האָב פריער געהאַט אַ רעסטאָראַן און אַ שיך־געשעפט. אין לידע האָב איך געאַרבעט ביי סטאָלעריי, און ווען איך פלעג ווערן זען מיך פאַמיליע, פלעג איך קומען אַהיים ביינאַכט און אין דער זעלבער נאַכט אַוועקפאָרן צוריק, מען זאָל מיך ניט כאַפּן און פאַרשיקן קיין סיביר. יאָ, עס איז טאַקע געווען אַ פּחד פאַר די סאָוויעטן, אָבער ניט קיין טויט־שרעק, די טויט־שרעק האָט זיך אָנגעהויבן דעם 22סטן יוני 1941, ווען די דייטשן האָבן אָנגעהויבן זייער אָנפאַל אויפן סאָוויעטן־פאַרבאַנד. דעם טאָג, קומענדיק אַהיים, האָב איך געפונען מיין עלטסטן זון זיך קלייבנדיק אַוועקצוגיין מיט נאָך 18 בחורים קיין רוסלאַנד. זיי זיינען דערגאַנגען ביז 40 קילאָמעטער פאַר מאָהילעוו און דאָרט האָט זיי שוין פאַרכאַפּט אַ דייטשע דעסאַנט־גרופּע. אַ טייל פון זיינע חברים זיינען דערשאָסן געוואָרן אויפן אָרט, אָבער מיין זון האָט מצליח געווען צו קומען צוריק אַהיים, ער האָט געהאַט געלט און ווערטפולע זאַכן און האָט אונטערגעקויפט דעם ווייסרוסישן דאָלמעטשער, וועלכער האָט עדות גע־זאָגט, אַז ער איז אַ בעלאָרוס.

ד

פיל יידן פון לידע זיינען פאַר שרעק פון די דייטשן אַנטלאָפן קיין בעליצע. זיי זיינען געקומען אָן אַ גראָשן און אָן פּראָדוקטן און מען האָט זיי באַדאַרפט העלפן. איך בין אַרויס מיט זיסל קאַלמאַנאָוויטש קלייבן פאַר זיי עסנוואַרג און גייענדיק האָט מיך געכאַפּט אַ דייטשער אָפיצער און האָט מיך צוגעשטעלט צו אַ וואַנט וווּ עס זיינען שוין געשטאַנען 5 יידן. דער אָפיציר האָט באַפוילן צו ברענגען נאָך 6 יידן (עס זאָל זיין צוזאַמען 12) און אַזוי זיינען מיר געשטאַנען די־הענט־אין־דערהייך אַנטקעגן אַ סאָלדאַט מיט אַ מאַשין־געווער ביז מען האָט געבראַכט נאָך 6 יידן. דאַן האָט זיך פאַרוואָלט לייזער פריידקעס צו אַנטלויפן, דער אָפיצער האָט אים נאָכגעשאָסן אָבער ער איז אַנטלאָפן מיט אַ קויל אין פּלייצע, און מיר האָבן געמוזט וואַרטן ביז מען האָט געבראַכט אַן אַנדער ייד.

דאַן האָט מען פאַר אונדז פאַרגעלייענט אַ גאַנצן צעטל פון „פאַרברעכנס", לויט וועלכן די יידן זיינען שולדיק, און געפרעגט וואָס מיר האָבן צו זאָגן, ווייל מען גיט אונדז 3 מינוט צייט צו לעבן. מיר האָבן געבעטן מען זאָל אונדז וואָס גיכער דערשיסן. באַלד איז געגעבן געוואָרן אַ באַפעל: „פייער" און אַלע 12 זיינען געפאַלן. איך האָב קיין קויל ניט באַקומען, נאָר איך האָב זיך געמאַכט טויט, די איבעריקע האָבן געשריען און מען האָט אויף זיי ווידער געשאָסן, ביז זיי זיינען אויסגעגאַנגען. דאָס איז געווען שבת, דעם 29סטן יוני 1941.

די משפחה פון מאיר שימאַנאָוויטש

ווען קינער איז שוין אויפן פּלאַץ ניט געווען, בין איך אויפגעשטאַנען, געלאָפן אַהיים און דאָן האָב איך געזען, אַז מיין שטוב און אַנדערע הייזער ברענען. איך בין אַריין דורכן פייער אין שטוב און ניט געפונען קיינעם פון מיין פאַמיליע. איך בין אַוועק צום בית־עלמין און דאָרט זיך אויסבאַהאַלטן אַ גאַנצע נאַכט. פאַרטאָג בין איך אַוועק צו אַ באַקאַנטן קריסט און געפרעגט, צי ער וויסט ווו עס זיינען די ייִדן, האָט ער מיך געשיקט צום ניעמאַן. גייענדיק דורכן וויגאַן האָב איך געטראָפן אַ קריסטין, דערזעענדיק מיך האָט זי זיך גענומען צלמען און שרייען: יעזוס מאַריאַ! שמולקע, איך האָב דאָך מיט מיינע אויגן געזען ווי מען האָט דיך דערשאָסן, ווי קומסטו אַהער?

ביים ניעמאַן האָב איך געפונען מיין פרוי און קינדער און מיר זיינען געקומען צוריק אין שטעטל. פאַרבייגייענדיק נעבן דער גרופּע דערהרגעטע ייִדן האָב איך דערציילט מיין פרוי ווי אַזוי איך בין על־פּי־נס געבליבן לעבן.

ה

מיר האָבן זיך צונויפגעקליבן אַ גרופּע ייִדן ביי נח־אבא גאַפּאַנאָוויטש, געווען זיינען דאָרט: ישראל זלאָטשאָווסקי, זיסל קאַלמאַנאָוויטש, הירשע־לייזער און מאָטקע שימאָנאָוויטש, יהושע סטאָצקי, חיים ווישניעווסקי און אַנדערע. מיר האָבן גוט זיך אויסגעוויינט און זיך געזעגנט אָן האָפענונג, אַז מיר וועלן בלייבן לעבן (טאַקע נאָר איינצלנע פון זיי זיינען געבליבן לעבן).

איך מיט מיין פאַמיליע זיינען אַוועקגעפאָרן אין זשעטלער געטאָ, דאָרט איז אויך געווען מיין ברודערס פאַמיליע (7 נפשות), וואָס איז אומגעקומען בעת דער צווייטער שחיטה. אויך מיינע צוויי שוועסטער, הינדע און ביילקע, זיינען געווען אין זשעטלער געטאָ און דאָרט אומגעקומען.

אַלע איינוווינער פון געטאָ זיינען געווען געצוווּנגען צו גיין אַרבעטן אויסערן געטאָ. איך האָב געאַרבעט אין אַ קריסטלעכער שולע, ווו די שקצים האָבן אויך באַקומען עסן, אַזוי אַז פאַר מיר איז דאָס געווען אַ מעגלעכקייט צו ברענגען אַ ביסל עסנוואַרג אַהיים. איך פלעג גנבענען קאַרטאָפל אין די קעשענעס און כדי צו קענען מער אַריינלייגן, האָב איך געמאַכט לעכער, אַז די קאַרטאָפל זאָלן אַריין וואָס מערער.

ו

די יוגנט אין געטאָ האָט זיך געגרייט צו אַ ווידערשטאַנד קעגן די דייטשן. דאָס האָב איך געוווּסט פון מיין זון משה, וועלכער איז געווען אַ שלאָסער־מעכאַניק און איז געווען באַשעפטיקט מיט צוגרייטן געווער. עס איז געווען אַן אָרגאַניזירטע יוגנט, אָנגעפירט דורך דעם פּרעזעס פון יודענראַט דוואָרעצקי, וועלכער איז טאַקע שפּעטער מיט נאָך

די משפחה פון בנימין שימאַנאָוויטש

בחורים אומגעקומען אין וואַלד פון די הענט פון קריסטלעכע פּאַרטיזאַנער. מיין זון משה, מיט נאָך עטלעכע בחורים, זיינען אויך אומגעקומען אין דעם זעלבן וואַלד מיט צוויי וואָכן שפּעטער.

ז

בעת דער לעצטער שחיטה אין זשעטלער געטאָ, האָבן מיר זיך באַהאַלטן אין אַ סכראָן. צוזאַמען מיט אונדז זיינען געלעגן אין דעם סכראָן: לייזער קריינאָוויטש מיט זיין פאַמי־ליע און אײדעם טוליע מיט זיין פאַמיליע. די דייטשע רוצחים, צוזאַמען מיט די פּוילישע און אוקראַינישע העלפער, האָבן אַנטדעקט פיל סכראָנעס, אַריינגעוואָרפן דאָרט גראַנאַטן און אויסגעהרגעט די יידן. נעבן אונדזער סכראָן זיינען זיי געווען דריי מאָל, נאָר צו אונדזער גרויסן מזל האָבן זיי אונדז ניט אַנטדעקט.

12 אַ זייגער ביינאַכט האָב איך געזאָגט, אַז מיר מוזן אַנטלויפן, אָבער מיין פרוי האָט מיך געפּרוווט אָפּהאַלטן, זאָגנדיק, אַז די שיכורע רוצחים דרייען זיך אַרום און וועלן אונדז כאַפּן. איך אָבער האָב שוין געזען דעם טויט פאַר די אויגן, דעריבער האָב איך געזאָגט: בעסער פאַלן פון אַ קויל אַנטלויפנדיק, איידער ווערן דערשאָסן ביים גרוב.

מיר זיינען אַנטלאָפן אין זאַצעפּיצער וואַלד. עס איז געווען זומער 1942. אויף די פעלדער איז נאָך גאָרניט געוואַקסן, פעלגן מיר גיין אין די דערפער בעטן ברויט. די גויים האָבן ניט געוואָלט געבן, בפרט זעענדיק, אַז איך שטיי ביים פענצטער אָן געווער. עס איז טאַקע געווען זייער ביטער, קיין קאָנטאַקט מיט פּאַרטיזאַנער האָבן מיר נאָך דאַן ניט געהאַט. שפּעטער, ווען מיר זיינען דערגאַנגען ביז צו דער ליפּטשאַנער פּושטשע, האָבן מיר שוין יאָ געטראָפן פּאַרטיזאַנער, נאָר זיי האָבן אונדז ניט געוואָלט מיטנעמען. זיי האָבן געטענהט: „הרגע פריער אַ דייטש און קריג אַ ביקס וועלן מיר אייך מיטנעמען". שפּעטער, ווען מיר האָבן שוין געהאַט געווער און צום געווער איז שוין געווען גענוג ברויט, נאָר מיטן לעבן איז מען ניט געווען זיכער.

ח

במשך די 30 חדשים, וואָס מיר זיינען געווען אין די וועלדער, זיינען פיל יידן אומ־געקומען בעת די אָבלאַוועס פון די דייטשן אויף די וועלדער. די לעצטע טעג פאַר דער באַפרייאונג האָבן מיר ממש געליטן הונגער, ווייל מען האָט מורא געהאַט אַרויסצוגיין פון וואַלד. איך מיט אַ חבר, מיכאל גראָזניק, האָבן באַשלאָסן גיין צו אַ פּויער קריגן ברויט, מיר האָבן באַדאַרפט גיין אַרום 5 קילאָמעטער מיטן וואַלד, ווייל מיטן אָפענעם וועג איז געווען אַ סכנה צו גיין. מיר האָבן מצליח געווען אָנצוקומען צום פּויער, וועלכער האָט באַדאַרפט צוגרייטן דאָס ברויט, נאָר צוריקגייענדיק האָט מען אונדז דערזען און גענומען שיסן. איך בין אַריינגעלאָפן אין קאָרן און מיכאל אין וואַלד. אים האָט מען געכאַפּט און באַפוילן מיך צו רופן. ליגנדיק אין קאָרן האָב איך געהערט ווי ער שרייט: „שימאַנאָוויטש,

נאַשי!״ (דאָס הייסט אונדזערע). ווען ער האָט גענומען שרייען אויף יידיש, בין איך אַרויס פון קאַרן און געזען פאַר זיך 6 רוסן, זיי האָבן אונדז גענומען אויספרעגן צי מיר זיינען ניט קיין באַנדיטן. האָב איך זיי געזאָגט, אַז מיר זיינען פּאַרטיזאַנער. איינער פון די רוסישע אָפיצערן האָט געזאָגט צו די איבעריקע, אַז מיר זיינען יידן, און יידן זיינען ניט קיין באַנדיטן. איך האָב זיך צעוויינט פון שמחה און ער האָט מיך געגלעט איבערן קאָפּ און געזאָגט: וויין ניט, פּאַפּאַשע, איר זענט באַפרייט; נאָר היט זיך פאַר די באַנ־דיטן וואָס געפינען זיך נאָך אין די וועלדער.

ט

איך מיט מיין פאַמיליע און נאָך עטלעכע משפחות, וועלכע זיינען לעבן געבליבן, האָבן זיך צוריקגעקערט קיין בעליצע, ווו עס זיינען געווען בלויז די אָרטיקע גויים און „ווייסע פּאָליאַקן״, וועלכע האָבן אונדז אָנגעטאָן אַזוי פיל צרות אין די וועלדער. אין שטעטל איז נאָך דאַן ניט געווען קיין אָרגאַניזירטע מאַכט און עס איז געווען געפערלעך דאָ צו פאַרבלייבן, אַנדערע זיינען טאַקע פאַר שרעק אַנטלאָפן קיין לידע, נאָר איך און נאָך אַ משפחה זיינען פאַרבליבן. מיט עטלעכע וואָכן שפּעטער האָבן מיר באַקומען אַ באַ־פעל זיך צו מאָביליזירן אין דער סאָוויעטישער אַרמיי. מיין זון שמעון האָט זיך אָנגעגעבן פריוויליק און מיין זון הירש האָט מען מאָביליזירט אין דעם „איסטרעביטעלני־אָטריאַד״, דאָס הייסט, אויסצוראָטן די פאַרבליבענע דייטשן און באַנדיטן אין די וועלדער.

מיך האָט מען ניט מאָביליזירט, איך האָב פאַרלאָזט בעליצע און אַריבער קיין לידע. איך האָב באַקומען אַ דערלויבעניש אַרויסצופאָרן קיין פוילן און אויסנוצנדיק דעם אורלויב פון די זין, זיינען מיר אַלע אַריבער די פוילישע גרענעץ, אָנגעקומען קיין לאָדזש און באַלד פאַרשריבן זיך צו פאָרן קיין ארץ־ישראל.

י

מיר זיינען אַרויס אַ גאַנצע גרופּע יידן פון לאָדזש און מען האָט אונדז געבראַכט קיין עסטרייך אין ד.פּ.־לאַגער ביי לינץ (בינדער־מיכל). דאָרט האָב איך געטראָפן ישראל זלאָטשאָווסקי און אויף צו מאָרגנס האָט ער אונדז אַוועקגעשיקט קיין שטאַייר עפענען אַ נייעם לאַגער פאַר 250 מאַן. אַלע האָבן מיר דאָרט געלעבט ווי איין משפחה. די אָנפירערשאַפט פון לאַגער איז געווען אין די הענט פון געוועזענע פּאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן צוזאַמען געקעמפט אין די וועלדער.

איך מיט מיין משפחה זיינען אַריבער עטלעכע מאָל פון איין לאַגער אין צווייטן, אַזוי ביז 1949, ווייל מיר האָבן זיך פאַרשריבן צו פאָרן קיין אַמעריקע. מיר איז געלונגען זיך צו פאַרבינדן מיט מיין ברודער יואל, וועלכער האָט געוווינט אין אַמעריקע פון יאָר 1912, און ער האָט געקריגן פאַר אונדז אַ דערלויבעניש צו קומען קיין אַמעריקע.

מיין ברודער יואל האָט זיך פאַר אונדז זייער געזאָרגט און קומענדיק קיין אַמעריקע האָט ער אונדז צוגעגרייט אַ וווינונג מיט מעבל און געהאָלפן ביז מיר האָבן אָנגעהויבן צו פאַרדינען און זיך געשטעלט אויף די אייגענע פיס.

— אַ פיינע פאָר יאָר איז שוין פאַריבער, די קינדער האָבן אַלע חתונה געהאָט און מאַכן אַ שיין לעבן. אויך מיר גייט, גאָט־צו־דאַנקען, ניט שלעכט. אָבער דאָס אַלץ קען ניט אָפּווישן די דאָ אַרויסגעבראַכטע זכרונות פון יענע ביטערע טעג פון געטאָס און רציחות. אָט די זכרונות, וועלן אַוודאי עגבערן דעם זכרון און קלעמען דאָס האַרץ ביזן לעצטן טאָג פון לעבן.

די משפחה פון שמ:אל שימאָנאָוויטש נאָך דער באַפרייאונג (1945)

א. מ. סאַוויצקי

לידער פון פיין און פון צאָרן

אַ נשמה ליכט אין אָנדענק נאָך מיין איינציק טעכטערל מ אַ ש ע ל ע,
אומגעקומען פון די נאַציס 1942, אין זשעטלער געטאָ

מיין קינדס וויגל

בערגלעך פאַררויכערטע האָלאָוועשקעס
בערגלעך פאַרסמאַליעטע ציגל;
כ׳האָב אַמאָל מיט יאָרן צוריק
דאָ געהאַט אַ וואַרעם שטיבל.

און אין שטיבל געשטאַנען איז
מיין איינציק קינדס וויגל;
אויף וועלכן די זון געשיקט האָט
שטראַלן מילדע פון הימל.

בערגלעך פאַרלאָזענע, וויסטע
בערגלעך באַוואַקסענע ווילד־גראָז;
מ׳האָט אַמאָל דאָ געטרונקען לחיים
געקלאַפּט אַ גלעזל אָן אַ גלאָז.

גלעזער געווען זענען פול
מיט זיסן און שטאַרקן וויין;
און פון צעשטראַלטע פּנימער
געשטראָמט האָט אַ העלער שיין.

בערגלעך אַש אויסגעפּאָפּיעליטע
בערגלעך געביידעס צעשטערטע;
אַמאָל הערלעך אויפגערוימטע,
שטענדיק רייך צוגעקערטע.

פלייצען מיט גרינסן באַקליידעטע
בלומען אַרום און אַרום;
געשעפּטשעט האָבן — בן־אדם,
געניס פון אונדזערע דופטן, קום, קום.

קיין זאַך ניט פאַרבליבן,
אַלע זיינען אַוועק־אומגעקומען;
ווי אַ ווילדער קאָשמאַר־חלום
איז אַלץ צערונען־פאַרשוווּמען.

ניטאָ די גרינינקע גרעזעלעך,
ניטאָ שוין די דופטיקע בלומען;
אַלץ געהילט אין טיפן טרויער,
טוט שטילשווייגן שטומען.

ניטאָ שוין דאָס שטיבל,
ניטאָ שוין דאָס וויגל;
ס׳קלינגט שוין אויך ניט
דער מאַמעס האַרציק וויג־לידל.

פון־צייט צו־צייט נאָר
הוזשעט־וואָיעט דער ווינט;
ער מאָנט־פאָדערט און פרעגט:
פאַר וועלכע און וועמענס זינד?

לאה (לילאָ) סאָוויצקי ז״ל

א. מ. סאָוויצקי

דאָס איינציק זינד

זאָג מיר, זאָג מיין קינד:
אין וואָס באַשטייט דיין חטא, דיין זינד?
האָסטו וועמען באַלידיקט־פאַרשעמט?
האָסטו וועמען דערדריקט־פאַרקלעמט?
זאָג מיר, זאָג מיין קינד:
אין וואָס באַשטייט דיין חטא, דיין זינד?

אָ, ניין מיין פאָ! אָ, ניין מיין מאָ!
כ׳האָב קיינעם באַלידיקט־פאַרשעמט
כ׳האָב קיינעם דערדריקט־פאַרקלעמט.
מיין איינציק חטא, מיין איינציק זינד:
פון ידיש פאָלק כ׳בין אַ קינד.

דעם זקנס נקמה

אָ! שוואַרצע געדיכטע פינצטערניש
ווער קען אין דיר געפינען דעם וועג?
נאָר העלדישע איניקלעך פון זיידעס
גענומען האָבן נקמה אין אפלה טעג...
פינצטערניש נידערט און שלינגט שמאָלע שטעגן
אָרעמער וואַנדערער בלייבט אויף זיין אָרט.
נאַכט אויפגעגעסן האָט רוישיקע וועגן
שאַ, שטיל אין חלל, קיין קלאַנג, קיין וואָרט,
און דאָרט אויפן צווייטן זייט ניעמאַן
אונטער פליגל פון חושך רוט דאָס שטעטל.
יעדע כאַטקע, יעדע שטיבל, יעדע געסל
אַן אויסגעצויגענער מת אויפן טהרה־ברעטל.
איינגעשלעפערט שטייט אויך דער וואַלד
אונטערן גראָ־פאַרגאַרטלטן הימל.
נאָר ער, דער צעבראָכענער אַלטער משה־לייב
ליגט ניט רואיק אין זיין ערדיש־שטיבל.
ליגט ער און חלומט פון נייע גדעונס
הערצער געלאָדן מיט הייליקן נקמה־פייער.
פלאַמען געגליט אין קוזניעס פון דורות
געצויגן פון שטיין ביים עפרה׳ר שייער...
איינס צוויי, איינס צוויי, ציטערן זיי
אונטער צאַפּל פון נאַכטיקן שווערד.
איינס צוויי, איינס צוויי, פיבערן זיי
אונטערן קרעכץ פון פאַרווינטערטער ערד.
קריגלעך פעסט־געבויטע אין הענט
האָלאָוועשקעס פאַרקנויטלטע אויף פּלייצע.
זיי ציען צעשמעטערן דעם שונאס שטאָלענע ווענט
צעשטערן, פאַרשווערן זיין עצה.
ליגט דער זקן ביז האַלבער נאַכט
ער דרעמלט, חלומט און טראַכט.
צעשניידט פלוצלינג די שטילקייט ערשטער שאָס
נעמט דער אַלטער אָפּריכטן חצות.

זיין תפילה אַ נעבעכדיקע, אַ קלאָגעדיקע,
ווערטער אָרעמע, אַ תפילה געשעפּטשעט מיט גאַל.
קלאַנגען געצוויגענע פון זיפצן צעריסענע
פון אַ שוואַרץ־תהומיקן פאַרגליווערטן קוואַל.
פּלוצלינג דערהערט זיך דער צווייטער שאָס
דערשפּירט דער אַלטער אַז פול איז די מאָס.
געענדערט ווערט זיין תפילה זיין טאָן
מיט שניידיקע ווערטער פון ס׳ניי ער הויבט אָן.
איך בעט ניט, איך פאָדער, איך מאָן!
פון דיר, ווייל כ׳טראָג דיין הייליקע פאָן.
אָ בורא! פאַר דיר דאַרף איך קיין תפילה ניט טאָן
איך בעט ניט, איך פאָדער, איך מאָן!
כ׳פאָדער נקמה פאַר מיין קינד דעם צאַרטן
פאַר די וואָס האָבן אויפן טויט געדאַרפט וואַרטן.
פאַר הערצער פאַרן טויט פאַרגליווערטע
פאַר אויגן ביים לעבן אויסגעלאָשענע.
נקמה פאַר אַ גרייז־גראָער זקנה
אַ נשמה אַ הייליקע, אַ האַרץ אַ ריינע
פאַר אַן אייניקל אַ צאַרטן אַ קליינעם
מיט אברים געטאָקטע, אַ פּנים אַ שיינעם.
מיטאַמאָל צעשטערט דעם אַלטנס נקמה־געבעט
אַ טרעשטשעריי פון צווייגן אין דער נאָענט.
הויבט ער זיך שנעל פון זיין ערדישן בעט,
הערט זיך צו צום גערויש און גערודער.
אַהאַ! דאָס קערן זיך פון זייער אַרבעט אום
די העראָישע גדעון׳ס ברידער.
זיי, די טרעגער פון אויפרייס־מינעס
דערציילן ווי אַ באַן איז געפלויגן פון שינעס.
ער האַלדזט זיי דער אַלטער אין קושט זיי
אַ פרייד און אַ ברכה פון ריינער נשמה.
ער שיקט זיין בליק צו גאָט אין די הימלען:
מיר! מיר האָבן גענומען נקמה!...

(געשריבן אין וואַלד, 1943)

חיים יאָסעלעוויטש

מלחמה און יידן־פאַרניכטונג

דער שלעכטער פאָרגעפיל פון אַ נייער וועלט־מלחמה, האָט זיך דערוועקט שוין אין אָנפאַנג 1939 יאָר. די שטרעבונג צו פאַרנעמען און צו פאַרניכטן פוילן, איז אין דעם נאַציש־דייטשן רעזשים רייף געוואָרן קורץ נאָך דער אָקופּאַציע פון סודעטן־געביט (1938). היטלער און זיין רעגירונג האָבן געשטרעבט צו באַהערשן גאַנץ אייראָפּע. צווישן דער גאַנצער באַפעלקערונג אין פוילן האָט זיך פאַרשפּרייט דאָס געפיל, אַז אָט אָט וועט די מלחמה אויסברעכן, ספּעציעל האָט זיך עס אויסגעווירקט אויף דער יידישער גאַס.

אַנטיסעמיטישע אויסברוכן און באַליידיקונגען זענען געוואָרן טאָג־טעגלעכע דערשיינונגען. דער עקאָנאָמישער און מאָראַלישער מצב פון די יידן איז געוואָרן אַלץ שווערער, דאָס לעבן האָט זיך פאַרערגערט אין יעדן הינזיכט. אַזוי ווי אין אַנדערע שטעט און שטעטלעך, האָט זיך אויך אין בעליצע געמערקט אומעט און נידערגעשלאָגנקייט.

די מלחמה האָט אויסגעבראָכן דעם 1.9.1939. די קאַמפן האָבן נישט לאַנג געדויערט. אין צוויי וואָכן האָט די דייטשע ארמיי אָקופּירט האַלב פוילן. די סאָוויעטן האָבן פאַרנומען מערב־ווייסרוסלאַנד און מערב־אוקראַינע. בעליצע איז אַריינגעפאַלן אין דער אָקופּירטער זאָנע פון די סאָוויעטן.

די סאָוויעטישע מאַכט האָט שנעל איינגעשטעלט איר נייע אָרדענונג אין דעם געביט און האָט נאַציאָנאַליזירט אַלע גרעסערע אונטערנעמונגען, פאַבריקן און פאַרמעגנס פון פריצים. די בעלי־בתים פון פאַבריקן און געשעפטן, ווי אויך די פריצים האָט מען אַרעסטירט און פאַרשיקט. אויך אַ טייל פון אָנגעזעענע כלל־טוער איז אונטערגעפאַלן דער גזירה און פאַרשיקט געוואָרן.

לאַנגזאַם האָט זיך דער מצב סטאַביליזירט אונטערן נייעם סאָוויעטישן רעזשים. מ׳האָט זיך צוגעוווינט צום נייעם לעבן און עס איז געוואָרן „גאַנץ גוט“. אַלס גלייכע בירגער פון סאָוויעטן־פאַרבאַנד, האָבן פיל פון דער יוגנט זיך גענומען צום לערנען, אין

אויף פאַרנומען פאַראַנטוואָרטלעכע פּאָסטנס. אַ טייל איז אַרויסגעפאָרן אין אַנדערע שטעט, בכדי זיך דאָרט איינאָרדענען אויף אַרבעט.

אין אָנפאַנג 1940 האָבן זיך גענומען דערטראָגן די שרעקלעכע ידיעות וועגן דער לאַגע פון די יידן אויפן צווייטן זייט גרענעץ, ביי די דייטשן. טויזנטער יידישע פּליטים פון וואַרשע, לאָדזש, קראָקע און פון פיל אַנדערע שטעט, וואָס זענען אונטערגעפאַלן דעם דייטשן רעזשים, האָבן אָנגעהויבן שטראָמען אין די סאָוויעטיש־באַזעצטע געביטן. זיי האָבן מיטגעבראַכט די שוידערלעכע ידיעות וועגן גרויל־טאַטן, געטאָס און צוואַנגס־אַרבעט. עס האָט זיך ממש נישט געוואָלט גלויבן, אַז די דייטשן טוען באמת אַזעלכע סאַדיסטישע מעשים וועגן וועלכע די פּליטים האָבן דערציילט.

די דיפּלאָמאַטישע באַציאונגען צווישן סאָוויעט־רוסלאַנד און דייטשלאַנד זענען געווען גענוג גוטע ביזן אָנפאַנג יאָר 1941, מען האָט נאָך פאָרלויפיק וועגן גאָרנישט געטראַכט. ערשט אין אָנפאַנג זומער 1941, האָט זיך גענומען מערקן די ענדערונג פון דער פּאָליטיק, די סאָוויעטן האָבן אָנגעהויבן בויען אַעראָדראָמען און פיל אַנדערע וויכטיקע פאַרטיידיקונגס־פונקטן.

נישט ווייט פון בעליצע האָט מען אויך גענומען בויען אַן אַעראָדראָם. יעדער איינער האָט גערעדט וועגן די דאָזיקע אַרבעט און מען האָט זיך פאָרגעשטעלט, אַז עס איז ווידער נישט ווייט פון אַ קריג.

די ערשטע וואָך פון מלחמה

זונטיק, דעם 22.6.1941, האָט זיך צו אַלעמען דערטראָגן די שרעקלעכע ידיעה וועגן דעם פּלוצימדיקן דייטשן אָנפאַל אויף די רוסישע שטעט און זייער באָמבאַרדירונג. איך האָב געאַרבעט דאַן אויפן אַעראָדראָם און פון די ערשטע געוווסט וועגן די געשעע־נישן. די סאָוויעטישע קאָמאַנדשאַפט האָט פון קיין זאַך נישט געוווסט. די פּאַניק איז געוואָרן גרויס און אַלע האָבן גענומען לויפן פון דער אַרבעט. אין האַלבן טאָג איז שוין אין שטעטל געווען קריגס־צושטאַנד און דאָס שטעטל איז שוין געווען באַוואַכט.

זונטיק ביינאַכט איז געמאָלדן געוואָרן וועגן אַ מאָביליזאַציע פון 18 ביז 45 יאָר. אַלע האָבן זיך אויפגעקליבן נעבן דער גמינע און זענען אַוועק צופוס אין לידע. דאַן האָט זיך אָנגעהויבן די באָמבאַרדירונג אויף דער שטאָט לידע און די שריפה האָט זיך צעפלאַקערט. די ביוראָען פון די ווערביר־פונקטן און פון דער קאָמענדאַנטור זיינען געוואָרן צעשטערט און פון האַלבן וועג האָבן זיך אַלע אומגעקערט צוריק אין שטעטל.

דעם זעלבן מאָנטיק, פון פרימאָרגן אָן, זיינען ווידער אָנגעקומען צופליען דייטשע אַעראָפּלאַנען און באָמבאַרדירט לידע און די סטאַנציע ניעמאַן (10 קילאָמעטער פון בעליצע). אין האַלבן טאָג איז שוין די גאַנצע שטאָט לידע געווען אַרומגענומען מיט גרויסע פלאַמען־פייער און די רויכן האָבן זיך געזען פאַר צענדליקער קילאָמעטערס.

די שריפה איז געווען צו שרעקלעך, שוין דעם זעלבן טאָג זיינען געווען קרבנות און שווער־פאַרוואונדעטע. לידער יעדן האָבן געגומען לויפן מאַסנווייז. אין בעליצע זיינען אָנגעלאָפן זייער פיל לידער פּליטים. ביי אַלעמען זיינען די הייזער געווען באַלאַגערט מיט די אַנטלאָפענע, בעליצער יידן האָבן געטון אַלץ פאַר די פּליטים, וואָס מעגלעך. כל זמן עס איז געווען, האָט מען זיך געטיילט מיטן לעצטן, מען האָט אַלעמען אויפגענומען זייער וואַרעם.

די מלחמה איז געגאַנגען אין גאַנצן ברען און דער דייטש האָט זיך גענומען דערנענטערן. די יוגנט האָט זיך גענומען צום אַנטלויפן מיט דער אָפּטרעטנדיקער רוסישער אַרמיי. פון בעליצע האָבן זיך אויפגעקליבן פיל יונגע בחורים און מיידלעך, וועלכע זיינען אויך אַוועק (דאָס איז געווען מאַנטיק אין אָוונט). צווישן די אַנטלויפנדיקע זיינען געווען: ר׳ שמואל יוסף איצקאָוויטש און זון, לייזער, שמעון באַטשקאָווסקי, יאַנקל דזיענציעלאָווסקי און רחל ביעליצקי מיט יאַנקל קרעמיען. די אַלע זיינען דערגאַנגען קיין רוסלאַנד, אָבער די אַלע איבעריקע, וועלכע זיינען אַוועק שפּעטער האָבן זיך געמוזט אומקערן צוריק פון האַלב־וועג, ווייל די דייטשן האָבן זיי פאַרכאַפּט אַרום מינסק.

די רויטע־אַרמייער זיינען געלאָפן הונגעריק, באָרוועסע אָן שיך. דאָנערשטיק האָט מען שוין געהאַט אַ גרוס אַז גראָדנע איז אָקופּירט און מען האָט זיך געריכט אַז אָט, אָט, קומט אָן דער דייטש אַהער. די קריסטן (מיעשטשאַנעס) פון שטעטל האָבן גלייך גענומען רויבן פון די קאָאָפּעראַטיווע געשעפטן, דאָס שטעטל איז געבליבן אָן שום מאַכט. פאַרנאַכט האָבן זיך אַריינגעריסן עטלעכע סאָוויעטישע אַנטלויפנדיקע זעלנער, וועלכע האָבן אויפגעהאַלטן אַביסל די אָרדענונג און דריי (3) פון די רויבער צעשאָסן (טשעכאַנאָוויטשעס צוויי ברידער און בורבע).

די נאַכט פון דאָנערשטיק אויף פרייטיק האָבן זיך געהערט זייער נאָענטע שיסערייען און מען האָט זיך געריכט אויפן אָנקומען פון די דייטשן. פרייטיק פרי, זיינען פאַרשפּרייט געוואָרן קלאַנגען, אַז עס גייען אַרום שפּיאָנען, וואָרשיינלעך איז דאָ אַראָפּגעלאָזן געוואָרן אַ דעסאַנט, און מען זאָל זיך ניט דרייען אויפן גאַס. פרייטיק פאַרנאַכט איז שוין געווען זשאלודאָק פאַרנומען, די שרעק האָט אַרומגענומען יעדן איינעם און עס איז ניט געווען קיין פלאַץ וווּ זיך צו באַהאַלטן.

דער שבתדיקער טאָג האָט זיך געצויגן לאַנג אַזוי ווי אַ יאָר. 3 אַזייגער נאָך מיטאָג, איז אַריינגעפאַלן די ערשטע דייטשע אויספּיר־גרופּע אין שטעטל (2 מאַן אויף אַ מאָטאָציקל), געקומען פון דער ריכטונג זשאלודאָק. אין אַ שעה אַרום האָט גענומען אָנקומען אין שטעטל די רעגולערע דייטשע אַרמיי, אָבער אין צווישנצייט איז אויך אָנגעקומען אַן איבערגעבליבענער טייל סאָוויעטישע זעלנער פון אַעראָדראָם. די סאָוויעטן זיינען געקומען פון דער פאַרקערטער ריכטונג (פון וואסילישאָק) און עס האָט

זיך פאַרבונדן אַ גרויסער קאַמף. די שיסעריי איז געווען שטאַרק, אָבער נאָך אַ שעה איז געוואָרן רואיק. די דייטשן האָבן צעקלאַפּט די סאָוויעטישע זעלנער און האָבן זיך גענומען צו די יידישע איינוווינער. זיי האָבן אָנגעהויבן צו ברענען הייזער, געגאַנגען פון שטוב צו שטוב און געצונדן. די מיעסטשאַנעס האָבן פאַרמסרט, אַז דער רב האָט אויף די דייטשן געשאָסן פון בית־מדרש, האָבן זיי אַרויסגעשלעפּט די ספרים פון ארון־קודש און גמרות און פאַרברענט. דעם בית־מדרש האָבן זיי אויפגעריסן מיט דינאַמיט. ווען זיי פלעגן כאַפּן פלעגן זיי באַלד שיסן אויפן אָרט. עס זיינען דאָן געפאַלן עלף מאַן (ס׳רוב פליטים פון אַנדערע שטעט) צווישן זיי דער ערשטער קרבן פון בעליצע: נאַטקע באַראַנטשיק (עזריאלס זון). די מערדער האָבן אים געשאָסן אין קאָפּ אויפן גאַנעק פון זיין פלימעניק, מענדל פיישעס. אין דער שיסעריי איז לייזער גאַפּאַנאָוויטש פאַרוווּנדעט געוואָרן אין פוס און בלויז מיט ניסים זיך געראַטעוועט. יידן צעשראָקענע פון גרויסן אומגליק, האָבן גענומען לויפן פון שטעטל אין דער ריכטונג צום וואַלד אָדער אין די נאָענטע דערפער.

אונדזער פאַמיליע (צוזאַמען מיט יאָסלען און זיין פרוי) זיינען אַנטלאָפן אין דער ריכטונג פון נאָענטן דאָרף קריוויטש, דאָרט זיינען מיר איבערגעלעגן די נאַכט אין פעלד פון קאָרן. אויף מאָרגן — זונטיק פרי, איז געקומען צו אונדז דער בעל־הבית פון דעם פעלד (וואיטושקע), ער האָט אונדז דערציילט וועגן אַלץ, וואָס איז געשען אין שטעטל. בייטאָג איז דער קריסט אַוועק אין שטעטל און קומענדיק צוריק האָט ער דערציילט, אַז דאָס גאַנצע שטעטל איז פאַרברענט געוואָרן אָבער פיל פון די יידן קערן זיך צוריק. אונדזער הויז איז פאַרברענט געוואָרן, האָבן מיר באַשלאָסן צו בלייבן דאָ נאָך אַ פּאָר טעג און זעען וואָס וועט זיין ווייטער. דאָנערשטיק האָבן מיר זיך אומגעקערט צוריק אין שטעטל און אַוועק צו לייזער דעם שוחטס פאַמיליע. (זייער שטוב איז געבליבן פון דער שריפה). אין צווישנצייט האָבן די מיעסטשאַנעס פאַרכאַפּט די מאַכט און אָנגעהויבן באַווייזן וואָס זיי קענען. דער בעליצער קריסט באַלאַבאַנסקי אַנטעק איז געוואָרן דער בירגערמייסטער פון שטעטל און האָט גענומען שיטן מיט פאַרשידענע גזירות אויף יידן, די פּאָליציי האָט געטריבן טאָג־טעגלעך צו די שווערסטע אַרבעט און געשלאָגן מכות־רצח.

די ס.ס.־לייט בושעווען און מאָרדן

ווען ס׳איז אָנגעקומען די ספּעציעלע ס. ס.־גרופּע, האָט מען אויפגעטריבן אַלע מענער נעבן חיים־ראובן באַראַנטשיקס שטוב און דערקלערט, אַז פון איצט אָן האָבן יידן קיין רעכט זיך צו באַוועגן פריי, יעדער דייטשער זעלנער קאָן טון אַלץ מיט זיי, וואָס זיין האַרץ גלוסט, יעדער ייד מוז אָנטון אַ ווייסע לענטע מיט אַ בלויען מגן־דוד אויף דער לינקער האַנט. צווישן די מענער איז אויך געווען דער בעליצער רב הרב ר׳ שבתי

פיין ז״ל. די דייטשן האָבן אים דערקלערט, אַז היות ווי די בעליצער ייִדן און ער האָבן געשאָסן אויף דער דייטשער אַרמיי פון בית־מדרש, וועט מען זיך איצט באַזונדער אָפּרע־כענען מיט זיי. מען האָט אויסגעקליבן 10 מאַן, צווישן זיי דעם רב, דעם אַפּטייקער וויסמאַנסקי א. אַ. און געהייסן זיי שלעפּן אַ וואָגן אָנגעלאָדן מיט ביקסן און ראַדיאָס ביזן דאָרף פּאַרעטש ווו עס איז געשטאַנען דער הויפּט־שטאַב. דעם רב און דעם אַפּטייקער האָט מען איינגעשפּאַנט אין וואָגן און די איבעריקע האָבן געשטופּט און די מערדער האָבן זיי אויפן וועג אָן אויפהער געשלאָגן. אין פּאַרעטש האָט מען פאַר זיי איבערגע־לייענט אַ ליסטע פון „קאָמוניסטן" וועלכע ווערן געזוכט. צווישן זיי די נעמען פון דעם אַפּטייקער וויסמאַנסקי, יאַנקל קרעמיען, זרח קרעמיען, מאיר אייזשקעס. מען האָט די גרופּע פון די 10 א״ד געהאַלטן אין פּאַרעטש, דאַן האָט מען זיי אַלע אָפּגעלאָזט אַהיים, צעבראָכן און צעשלאָגן, אויף עטלעכע טעג.

מיט עטלעכע טעג שפּעטער האָבן די זעלבע ס. ס.־לייט זיך טאַקע אַריינגעריסן ווידער אין שטעטל, געכאַפּט חיים־איטשע קרעמיען (חיה־שרה׳ס זון) און פּייווע סטאָצקי (משה־דודס יינגסטער זון) און זיי באַפוילן גיין זאַמלען אייער איבערן שטעטל. מען האָט זיי געפירט אונטער אַ וואַך פון שטוב צו שטוב און נאָכן אויפקלויבן די אייער האָבן די מערדער זיי ביידן אָוועקגעפירט הינטערן שטעטל, ווו מען האָט זיי דערהרגעט (נעבן דאָרף מיעשלאָוויצי). נאָך דער געשעעניש איז געוואָרן די לאַגע זייער אָנגע־שטרענגט, יעדער האָט געציטערט פאַר די ווענט און זיך געהיט ניט אַרויסגיין אויפן גאַס, ווייל נאָך דער מעשה פאַרעטש האָט מען שטרענג פאַרזאָגט, מען זאָל זיך ניט דרייען אין גאַס אָן אַ ווייסע לענטע מיטן מגן־דוד און וועמען מען וועט כאַפּן אָן דעם וועט מען גלייך שיסן.

די זעלבע ס. ס.־לייט האָבן זיך ווידער אַריינגעריסן אין שטעטל אין אַ פרימאָרגן, אַרומגערינגלט אַלע ייִדישע הייזער, אויפגעטריבן אַלע מענער צום פּלאַץ אנטקעגן דער פּוילישער קירך, און יעדערן שטאַרק געשלאָגן. איך מיטן ברודער האָבן זיך פאַרשטעקט אויף אַ בוידעם, בעת די מערדער זיינען אומעטום געקראָכן און געשנאָפּט אין אַלע לעכער כדי אַרויסצושלעפּן די פאַרשטעקטע. זיי האָבן אונדז ביידן געפונען, מיך אַראָפּגעוואָרפן מיט געוואַלד פון בוידעם און געשלאָגן מיטן ביקס און גומענע שטעקנס איבער די פיס. איך בין דערלאָפן צום מאַרק אַ פאַרבלוטיקטער און געפונען דאָרט אַלע מענער פון שטעטל, געוואָרט אויפן אורטייל, פיל פון זיי שטאַרק צעהרגעט, אַז דאָס בלוט האָט גערונען.

די מערדער האָבן אַלעמען אַרומגערינגלט מיט מאַשין־געווער. מען איז געווען זיכער, אַז מען וועט אַלעמען צעשיסן. אין אַ האַלבער שעה שפּעטער איז געקומען דער קאָמאַנדיר, האָט יעדן איינעם אָנגעקוקט פון אויבן ביז אונטן און געשלאָגן מכות־רצח. דער בירגערמייסטער (באַלאַבאַנסקי) איז צוגעקומען, געבראַכט אַ ליסטע פון די

„קאָמוניסטן“ און איבערגעגעבן דעם דייטש און ער האָט אויסגעלייענט 14 מאַן, צווישן זיי שמעון הערצלס, דער אַפּטייקער וויסמאַנסקי, מאיר אייזשקעס און נאָך איניקע, וועלכע מען האָט ווידער אַוועקגעפֿירט אין פּאַרעטש. דאָרט האָט מען זיי אַריינגעפֿירט אין אַ שייער, פֿאַרשפּאַרט און געהאַלטן אַרעסטירט.

פֿון די אַלע איבעריקע, וואָס זיינען געבליבן אויפֿן פּלאַץ, האָט מען די עלטערע מענטשן אָפּגעלאָזן אַהיים און אַלע ייִנגערע אויסגעשטעלט אין אַ שורה. די רוצחים האָבן גענומען רייסן די שטאַכעטן פֿון די פּלויטן און מיט דעם, ווי אויך מיט גומענע שטעקנס, האָבן זיי געשלאָגן ביז טויט. די מערדערישע גרופּע איז באַשטאַנען אומגעפֿער פֿון 80 מאַן, יעדער ייִד האָט געמוזט דורכלויפֿן דורך די רייע שלעגער, וועלכע זיינען געווען אויסגעשטעלט אין צוויי שורות. די מערדער האָבן געשלאָגן איבערן קאָפּ כדי מען זאָל פֿאַרלירן דעם באַוווסטזיין און אַפֿילו, אַז מען איז שוין געלעגן אָן באַוועגונג אויף דער ערד, פֿלעגן זיי נאָך אַלץ שלאָגן.

מיטוואָך, דעם 23־טן יולי 1941 האָבן זיך די זעלבע מערדער ווידער אינדערפֿרי אַריינגעכאַפּט אין שטעטל און אָנגעהויבן בושעווען פֿון דאָסניי. יונג און אַלט האָבן אָנגעהויבן צו אַנטלויפֿן אין די אַרומיקע וועלדער און פֿעלדער, כדי זיך צו פֿאַרשטעקן פֿון די גזלנים. די פּויליש קראַנקנשוועסטער מאַריאַ לישיצקאַ, וועלכע איז געווען אַ גרויסע אַנטיסעמיטקע, האָט געהעצט אויף די ייִדן. אַ האַלבן טאָג זיינען די ס.ס.־לייט ביי איר געזעסן און געטרונקען און זי האָט זיי צוגעגעבן חשק אויסצוהרגענען אַלע ייִדן פֿון שטעטל. אַרום אַזייגער 2 האָבן זיי אָנגעהויבן אַ כאַפּעריי אויף אַרבעט. ווער עס איז אַריינגעפֿאַלן אין די הענט, האָט מען אים געפֿירט ביז צו דער רוסישער צערקווע. מען האָט ווידער אַרעסטירט דעם רב און דעם אַפּטייקער, און מיט זיי אַ גרופּע פֿון דער אינטעליגענץ. ספּעציעל דעם רב און דעם אַפּטייקער האָבן די מערדער אָנגעטאָן די גרעסטע עינויים, מען האָט זיי בײדן באַפֿוילן צו וואַשן אַ פֿערד און טרינקען דאָס וואַסער. שפּעטער האָט מען דעם רב צוגעבונדן צום פֿערד, וואָס איז געלאָפֿן מיט שנעלקייט און אים געשלעפּט איבער דער ערד. נאָכדעם האָט מען געריסן פֿון רבס באָרד איינציקווייז די האָר און אים אָפּגעטון די פּײנלעכסטע יסורים, ביז ער איז אויסגעגאַנגען פֿון גרויס ווייטיק.

דעם טאָג האָט מען צעשאָסן 36 מאַן ניט ווייט פֿון דער רוסישער צערקווע, די געשרייען פֿון די אומגליקלעכע, האָט מען געהערט עטלעכע קילאָמעטער און פֿיל פֿון זיי האָט מען פֿאַרשאָטן לעבעדיקערהייט. צווישן די אומגעקומענע זיינען געווען: יצחק קאַמענעצקי, שלמה קרעמיען, איטשע דער שמש, שעפּטע קויפֿמאַן, אברהם־הירש קויפֿמאַן, זכריה־שלמה ניעגניעוויצקי, יודל־בערקעס רייזנער, יעקב־צינקעס, ראובן רויט־שטיין (פֿייגל סטאָצקיס אַן אײדעם), איליוטאָוויטש (אַ לידער, אברהם־דוד דאָבקאָווסקיס אַן אײדעם) א״אַ. די מיעשטשאַניעס פֿון שטעטל האָבן זיי שפּעטער באַערדיקט אויפֿן זעלבן

פלאַץ, אָבער וואָכן־לאַנג נאָכדעם האָט זיך דאָרט נאָך געשפּאָלטן די ערד פון דעם פרישן בלוט.

דער גירוש פון 10.11.1941

נאָך יענעם בלוטיקן טאָג האָבן זיך אָנגעהויבן שיטן גזירות אויף די צעשראָקענע פאַרבליבענע יידן פון בעליצע. בלויז צוויי יידן האָבן געהאַט דעם זכות זיך צו באַגע־גענען מיטן בירגערמייסטער באַלאַבאַנסקי און שמועסן מיט אים וועגן אויספילן זיינע גזירות — ישראל זלאָצאָווסקי און אליהו סאָקאָלאָווסקי. אָט די צוויי האָבן אַריינגע־לייגט זייער גאַנצער ענערגיע און געזונט און לעבן, כדי צו ראַטעווען דעם כלל, אָבער עס האָט קיין זאַך ניט געהאָלפן. אַלע טאָג פלעגט מען טרייבן צו דער שווערסטער אַרבעט, שלאָגן און צונעמען דאָס לעצטע וואָס מען האָט פאַרמאָגט. אָט אַזוי זיינען איבערגעלאָפן עטלעכע חדשים פון צרות און פיין ביז עס איז אָנגעקומען די גזירה אַז אַלע בעליצער יידן מוזן איבערפאָרן אין די גרעסערע שטעט, ווו עס ווערן געשאַפן די געטאָס. בעליצע האָט זיך געדאַרפט אַרויסקלויבן אין לידע און די דאַטע פון גירוש בעליצע האָט געדאַרפט זיין אין דער ערשטער העלפט נאָוועמבער 1941.

פאַרן גירוש האָבן די גזלנים אַרויפגעלייגט אויפן שטעטל אַ קאָנטריבוציע פון הונדערט פופציק טויזנט רובל, זיי האָבן זיך גלייך באַוואָרנט און אַרעסטירט 25 מאַן אַלס ערובניקעס. ישראל זלאָצאָווסקי האָט זיך גענומען שטאַרק צו דעם ענין און געלאָפן אין אַלע שטעטלעך אַרום צופוס (זשעטל, לידע און שטשוטשין) ביז עס האָט אים געלונגען צו שאַפן דאָס געלט און ראַטעווען די 25 נפשות.

דעם 10.11.41 איז פאָרגעקומען דער גירוש־בעליצע. דעם טאָג איז אָנגעפאָרן אַ ספּעציעלע גרופּע מערדער (ס. ס.־לייט) און אַלעמען געטריבן מיט געוואַלד פון די הייזער, געשלאָגן און קיין זאַך ניט געלאָזט מיטנעמען. צומאַרגנס אינדערפרי, האָט זיך שוין קיין איינאונאייניציקער ייד ניט געפונען אין שטעטל — דער גרעסטער טייל איז אַוועק אין זשעטל, די איבעריקע זיינען אַרויסגעפאָרן אין לידע און שטשוטשין.

די בעליצער מיעשטשאַנעס האָבן פון דעם גירוש שוין פריער געוווסט און האָבן דערלאַנגט ביטעס צום לידער געביטס־קאָמיסאַר, אַז די יידן זיינען שעדלעכע און מען זאָל זיי וואָס שנעלער אַרויספירן, כדי עס זאָל בלייבן פאַר זיי דאָס האָב און גוטס. די צייט פון אַרויספאָרן איז געווען באַגרענעצט, די מיעשטשאַנעס האָבן ניט דערלאָזן, אַז מען זאָל נעמען דאַרפישע פורן צום אַוועקפירן די זאַכן. מען האָט געמוזט זיי דינגען און אויסגעשטאַנען גרויסע צרות, ביז מען פלעגט קומען צו אַ פאַרשטענדיקונג מיט זיי פאַרן פור־געלט. פאַר יעדער קלייניקייט האָבן זיי די הויט אַראָפּגעריסן, בפרט אַז דאָס אַרויספאָרן אין די אַנדערע שטעט אַחוץ לידע האָט געמוזט זיין בגניבה, די דייטשן זאָלן פון דעם ניט וויסן. דער בירגערמייסטער באַלאַבאַנסקי האָט גענומען געלט מיט גאָלד

כדי מען זאָל קאָנען אַרויספאָרן פרייער, מען זאָל ניט פאַרהאַלטן אויפן בריק איבערן ניעמאַן און מען זאָל ניט נאָכשיסן. אַ דאַנק ישראל זלאָצאָווסקי און יצחק קראַסנאָסעלסקי אין עס אַלץ געמאַכט געוואָרן און אַלע זיינען אַרויסגעפאָרן און דורכגעפאָרן בשלום.

אָט אַזוי האָט אונדזער פאַמיליע צוזאַמען מיט אַנדערע אַרויסגעפאָרן מיט דאָס ביסל לעצטע אָרעמקייט קיין זשעטל. מיין מוטער האָט שוין געהאַט דאַן זייער אַ שלעכטן פאָרגעפיל און האָט געזאָגט: „מיר פאָרן אַרויס אַלע, אָבער גאָט ווייסט וויפל וועלן זיך צוריקקערן?“. (מען האָט אונדז געגאַרט און געזאָגט, אַז מיר פאָרן בלויז אויף דריי חדשים). אַ גאַנצע נאַכט האָט זיך געשלעפּט די קאַלאָנע־פורן מיט דאָס ביסל בעבעכעס און אָרעמקייט, מען איז אַלע געגאַנגען נאָך די פורן צעבראָכענע, די הערצער מיט בלוט פאַרגאָסן, אָן קיין שום צוקונפט, היימלאָזע מענטשן, וווהין? — צו טויט! די איינוווינער פון די דערפער ביים שאָסיי גייען אַרויס פון די הייזער, זיי באַטראַכטן אונדז, אַ טייל פון זיי באַדויערט אונדז, אָבער דער גרעסטער טייל לאַכט אָפּ פון אונדז: „זשיד־לאַקעס, עס האָבן זיך געענדיקט די גוטע צייטן פאַר אייך, איצט וועלן מיר לעבן!“.

אויפן פרימאָרגן זיינען מיר אָנגעקומען אין זשעטל, אונדזער פעטער יאָסל איז געקומען פריער און איז אונדז געקומען באַגעגענען. קיין וווינונג האָבן מיר ניט געהאַט, זיינען מיר געבליבן ציטוויייליק שטיין אויפן גאַס. גלייך איז דערטראָגן געוואָרן צו דער זשאַנדאַרמעריע, אַז פרישע יידן זיינען אָנגעקומען, זיינען געקומען צו לויפן די זשאַנדאַרן און פאַרהאַלטן אונדזערע אַלע פורן מיט די זאַכן. אַ דאַנק דעם, וואָס די מוטער האָט געקענט גוט דייטש, האָט זי געגומען שטאַרק בעטן און מען האָט אָפּגעלאָזן אונדזערע פורן, האָבן מיר געגומען אַ וווינונג מיט נאָך פינף פאַמיליעס צוזאַמען. אונדזער משפחה איז געווען שטאַרק אָרעם קומענדיק אין זשעטל, קיין געלט האָבן מיר ניט פאַרמאָגט און אונדזערע אַלע זאַכן זיינען פאַרברענט געוואָרן. עס איז נאָר געווען אויף עטלעכע וואָכן אַביסל עסנוואַרג (קאַרטאָפל און מעל אויף ברויט). נאָך אַ קורצער צייט האָבן מיר געגומען פילן דחקות. עס האָבן זיך ווידער אָנגעהויבן צרות, אַלע טאָג האָט מען געטריבן צו שווערער אַרבעט.

אין זשעטלער געטאָ

דעם 12.2.42, פרייטיק איז עס געווען, איז אַראָפּגעקומען די גזירה פון געביטס־קאָמיסאַר פון נאָוואָגרודעק וועגן שאַפן אַ געטאָ אין זשעטל. אַ שרעק און פּאַניק האָט אַרומגעכאַפּט דעם גאַנצן עולם. מען האָט געקלערט, אַז עס וועט פאָרקומען גלייכצייטיק אַ שחיטה, ווי עס איז פאָרגעקומען אין אַנדערע שטעט און שטעטלעך.

אויף צומאָרגנס האָבן די מערדער אַרומגערינגלט דעם יידישן קוואַרטאַל און אַלעמען געטריבן פון די הייזער. אויך פון די אַרומיקע דערפער און שטעטלעך האָט מען צונויפגענומען אַלע יידן און זיי געטריבן אין געטאָ. די טעריטאָריע פון געטאָ האָט

אַרומגענומען די גאַנצע שול־גאַס, ליסאגורע און א טייל הייזער פון סלאָנימער און דוואָרעצער גאַסן. ביז אָונט האָט מען אַריינגעטריבן אַלעמען אין דער „טעריטאָריע", דאָס געטאָ איז געשאַפן געוואָרן און דער יודענראַט און ידישע פּאָליציי האָט איבערגע־נומען די מאכט. פון אַלע זייטן האָט מען אויפגעשטעלט אַ הויכן צוים פון ברעטער און שטעכיקע דראָט, און אין דער הויפּט־גאַס אַנטקעגן דער דייטשער זשאַנדאַרמעריע אַ גרויסן טויער. פון איין זייט טויער איז געשטאַנען אַ ווייסרוסישער פּאָליציי־מאַן (די וואַך פון געטאָ) און פון דער אינעווייניקסטער זייט איז געשטאַנען אַ ידישער פּאָליציימאַן פון געטאָ. ביים אַרויסגאַנג פון געטאָ האָט יעדער געמוזט האָבן אַ ספּעציעלן אַרבעטסשיין.

יעדן פרימאָרגן פלעגן די אַרבעטער־קאָלאָנעס זיך צעגיין צו פאַרשידענע אַרבעטן דורכן טויער מחוץ דעם געטאָ. אַ ספּעציעלע וואַך פון די דייטשן פלעגט רעווידירן די מענטשן און קאָנטראָלירן צי מען טראָגט נישט אַרויס קיין זאַך. נאָך דער קאָנטראָל פלעגן די גרופּן דורכגיין דעם טויער, דאָס זעלבע פלעגט פּאַרקומען ביים צוריקקער אין געטאָ. די קריסטן האָבן קיין רעכט ניט געהאַט צו אַריינקומען אין געטאָ און קיין ייד האָט ניט געהאַט די רעכט צוצוגיין נאָענט צום צוים. ווען מען פלעגט כאַפּן אויסערן געטאָ, אָן אַ שיין, פלעגט מען שיסן אויפן אָרט. אין געטאָ גופא האָט געפירט די מאַכט און די אָרדענונג דער יודנראַט, אונטער דער לייטונג פון דעם זשעטלער אַדוואָקאַט אלתר דוואָרעצקי. אָן אַ געלן מגן־דוד פון לינקן זייט אויף דער ברוסט און פּלייצע, איז געווען פאַרבאָטן אַפילו דער אַרויסגאַנג פון שטוב צו אַ שכן (אין פאַל ווען אַ דייטש האָט עס באַמערקט האָט ער געהאַט דאָס רעכט צו שיסן).

ווי עס האָט נאָר גענומען ווערן קעלטער, האָט מען געטריבן יעדן טאָג צו דער שווערסטער אַרבעט. איך מיטן ברודער זיינען געווען דאָן יונגע יינגלעך (13—14 יאָר) און דער יודנראַט האָט אונדז ביידן אַוועקגעשיקט מיט נאָך אַנדערע יוגנטלעכע אין נאָוואָיעלניע (זשעטלער קרייז) אויף אַרבעט אין באַן־מייסטעריי. די אַרבעט איז געווען זייער אַ שווערע פאַר אונדזערע יאָרן, די באַשפּייזונג 120 גראַם ברויט אַ טאָג און אַ ביסל שיטערע זופּ, געשלאָפן איז מען אויפן גאַס אין גרויס שרעק. אונטערן גומענעם שטעקן פלעגט מען אַרבעטן 12 שעה אַ טאָג, ביי לאָדן תבואה און געהילץ אָדער קאַרטשעווען וואַלד. ניט איינמאָל איז מען געשלאָגן געוואָרן מכות־רצח, דער ס. ס.־מאַן פלעגט שטיין מיט אַ רעוואָלווער אין איין האַנט און אַ גומענעם שטעקן אין דער צווייטער און טרייבן אָן אויפהער.

דעם פאָטער האָט מען די ערשטע צייט ניט געשיקט צו שווערער אַרבעט, נאָר שפּעטער צו ווינטער, ווען עס פלעגן אויספעלן אַרבעטער, פלעגן מוזן די עלטערע מענטשן אויך גיין צום שניי־רוימען אויף די שאָסעען, ווו מען פלעגט דאַרפן שווער אַרבעטן ביז שפּעט אין דער נאַכט. אין אַ קורצער צייט אַרום זיינען געשאַפן געוואָרן אַרטעלן (וואַרשטאַטן) פאַר בעלי־מלאכות ווו יידן האָבן געאַרבעט פאַר אומזיסט מיט

שרעק פאַר די שונאים. אַנדערע פאַכלייט האָבן באַקומען שטעלעס ווו זיי האָבן געאַרבעט לויט ספּעציעלע אַרבעטס־שיינען און געהאַט מער פּריווילעגיעס ביי די דייטשן.

די קריסטן פון די אַרומיקע דערפער האָבן געהאַט דאָס רעכט צו באַשטעלן זאַכן אין די יידישע אַרטעלן אָן קיין שום געצאָלט, אָבער ערלעכע קריסטן פלעגן ברענגען מתנות פאַר דער אַרבעט און אַזוי פלעגן זיך די פאַכלייט לעבן פיל לייכטער. אַנדערע ספּעציאַליסטן, וועלכע פלעגן גיין צו דער אַרבעט, האָבן מיט זיך אַרויסגעטראָגן עפּעס פון קליידונג, דאָס פאַרקויפט אויסערן געטאָ און ביים צוריקקומען געבראַכט עפּעס פון עסנוואַרג. די מענטשן וועלכע פלעגן דאָס ניט קאָנען באַווייזן האָבן געליטן זייער פיל דחקות און הונגער. אין געטאָ האָבן זיך געלאָזט הערן קלאַנגען, אַז צוליב די גוטע אַרבעט פון די בעלי־מלאכות איז זשעטל איינע פון די בעסטע געטאָס אין גאַנץ ווייס־רוסלאַנד (די מערדער איז זייער געפעלן געווען די אַרבעט פון די שוסטער).

זייער אָפט פלעגן קומען זשאַנדאַרן־מערדער פון נאַוואָגרודעק און מינסק און פאָדערן צוצושטעלן צענדליקער פאַרשידענע זאַכן, וואָס מען האָט עס פאַר קיין געלט ניט געקאָנט קריגן. איינמאָל האָבן זיי באַפוילן צוצושטעלן 75 פאַרשידענע פרידמיעטן און דער יודנראַט איז געלאָפן פון שטוב צו שטוב און מיט גרויס מי און ענערגיע געשאַפן די אַלע זאַכן.

מיט גרויס פּראָטעקציע האָט דער פאָטער באַקומען אַ שטעלע אַלס אַ שוואַרצער־אַרבעטער אין אַ ציגל־פאַבריק, ניט ווייט פון שטעטל. די אַרבעט איז געווען זייער אַ שווערע, גראָבן ליים, קנעטן און פירן טאַטשקעס, אַזוי ווי די יידן אין מצרים... טראָץ דעם איז מען געווען גליקלעך, אַז מען קאָן אַרבעטן, אפשר וועט עס זיין אַ סגולה צו בלייבן לעבן. מענטשן זיינען געבליבן מיט איין העמד אויף זיך, נאָר קיינעם האָט עס ניט געאַרט, יעדער האָט נאָר געדאַגהט, ווי אַזוי איבערלעבן די שרעקלעכע צייט.

דעם 23.3.42 איז געקומען אַ באַפעל פון נאַוואָגרודעק, אַז אַלע יידן מוזן אָפּגעבן זייער גאַנצע גאָלד, זילבער און קופּער, ווערטפולע זאַכן, זייגערלעך און פוטערוואַרג, ביי וועמען מען וועט דאָס שפּעטער געפינען איז טויט־שטראָף. אַלע האָבן געבראַכט וואָס מען האָט נאָר פאַרמאָגט, כדי אויסצוקויפן זיך פון דער גזירה, אָבער דער סכום פון די אָפּגעגעבענע זאַכן איז געווען אַ קליינער און די מערדער האָבן געפאָדערט נאָך. אַ זשעטלער פרוי (ליבע די בעקערקע) האָט געבראַכט איר גאַנץ האָב און גוטס, אָבער בעת דער קאָנטראָליע האָט מען ביי איר געפונען פאַרשטעקט אַ גאָלדן רינגל אין טאַש און דער אורטייל איבער איר איז געווען טויט־שטראָף.

ביי אַ זשעטלער ייד (קראַוויעץ), האָט מען געפונען אַ ניי־מאַשין (עס איז געווען שטרענג פאַרבאָטן, אַז אַ ייד זאָל עס פאַרמאָגן), האָט דער יודנראַט אינטערווענירט, מען זאָל דעם יידן פריי־לאָזן נאָר עס האָט גאָרניט געהאָלפן. די מערדער האָבן אים די זעלבע נאַכט פון דער רעוויזיע געשאָסן. צענדליקער אַזעלכע פאַלן פלעגן פאַרקומען

טאָג־טעגלעך, אַלץ מיטן אויסרייד אַז די יידן זיינען איבערגעגאַנגען דעם געזעץ פון דייטשן רייך. קיין מאַסן־שחיטות זיינען נאָך פאָרלויפיק ניט פאָרגעקומען, נאָר עס האָט זיך שוין גענומען שפּירן די בלוט־דורשטיקייט פאַרן אָנקומען פון די גרויזאַמע טאַטן.

די טעג זיינען געווען פאַרביטערט פון שרעק, צרות, פּיין און הונגער. גאַנצע נעכט פלעגט מען זיין אויף דער וואַך, זיצן אָנגעטועטערהייט און וואַרטן. די לאַגע אין געטאָ איז געוואָרן זייער אָנגעשטרענגט, יעדער איינער איז געוואָרן האָפענונגסלאָז. עס זענען דערגאַנגען ידיעות, אַז ניט ווייט, אין האָראָדישטש, איז שוין פאָרגעקומען די שחיטה, נאָכהער אין קאַזלאָווטשינע, נאַכהער אין נאָוואָגרודעק, און אָט איז זשעטלער געטאָ אויף דער רייע. עס לויפן, עס יאָגן פאַרשידענע געדאַנקען: זיך פאַרשטעקן, זוכן אַן עצה, אפשר וועט מען עס איבערלעבן? מענטשן גראָבן באַהעלטענישן, — מען וועט זיך פאַרשטעקן און אפשר וועלן די מערדער ניט געפינען.

...ווער צום לעבן און ווער צום טויט

דעם 25.4.42 איז אָנגעקומען צום יודנראַט אַ באַפעל פון געביטס־קאָמיסאַריאַט פון נאָוואָגרודעק, אַז מען זאָל צושטעלן 800 מאַן, עלטערע לייט און פרויען מיט קינדער, וועלכע זיינען ניט פעאיק צו דער אַרבעט. דער פאָרזיצער פון יודנראַט אלתר דוואָרעצקי, האָט פאַרשטאַנען די סכנה פון אָט דער פאָדערונג, וואָס איז מער ניט ווי אַ פּראָוואָקאַציע. מיט אַ טאָג שפּעטער האָבן די דייטשן צווויסן געגעבן, אַז מען האָט געכאַפּט אַ ייד מיט געווער, וועלכער איז געגאַנגען צו די פאַרטיזאַנער. פון אָנהויב האָט מען געמיינט אַז עס איז אויך אַ פּראָוואָקאַציע, נאָר עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס איז טאַקע ריכטיק. מען האָט געכאַפּט אַ ייד אויסערן געטאָ און אָן געלע־לאַטעס, דאָס איז געווען דער יונגער בחור שלום פּיאלון, אַ פּליט פון פּוילן, וועלכער האָט זיך באַזעצט אין דער צייט פאַר די סאָוויעטן אין זשעטל. ער איז געווען אַ פאַרבינדלער צווישן דער יידישער אונטערגרונט־באַוועגונג, וואָס האָט געהאַט אַ פּלאַן אַרויספירן דעם גאַנצן געטאָ אין וואַלד צו די פאַרטיזאַנער.

צו דער אונטערגרונט־באַוועגונג האָט געהערט אלתר דוואָרעצקי, האָט ער טאַקע נאָך דער מעשה מיט שלומען (מיט אַ גרופּע יונגע בחורים, אַלע מיט געווער) אַנטלאָפן אין וואַלד. די מערדער האָבן געפאָדערט, אַז ער זאָל זיך צושטעלן, אַ גאַנצן טאָג האָבן זיי אים געזוכט אומעטום און ניט געלונגען צו געפינען. אין אָוונט האָבן די רוצחים דערקלערט, אַז אויב מען וועט ניט געפינען דוואָרעצקין, וועלן פאָרקומען שרעקלעכע קאָנסעקווענצן אין געטאָ. שפּעט אין דער נאַכט, אַז ער האָט זיך ניט געמאָלדן, האָבן די רוצחים אַרעסטירט די איבעריקע מיטגלידער פון יודנראַט און זיי דערמאָרדעט. זיי האָבן געלאָזן ביים לעבן בלויז איין מיטגליד פון יודנראַט — אַלינקע פּייטשעס, וועלכער האָט געדאַרפט בילדן אַ נייעם יודנראַט.

דעם 30.4.42 איז דאָס געטאָ געוואָרן אַרומגערינגלט פֿון אַלע זייטן מיט אַ ספּעציעלער וואַך פֿון ס. ס.־לייט און ווײַסרוסישע פּאָליציי. די נאַכט איז שוין קיינער ניט געשלאָפֿן, מען איז געווען אָנגעטון. אונדזער פֿאַמיליע האָט זיך פֿאַרשטעקט אין אַ באַהעלטעניש (מלינע). די שיסערײַ איז געווען זייער גרויס אַ גאַנצע נאַכט. צו מאָרגנס ווי עס איז נאָר אויפֿגעגאַנגען די זון איז געוואָרן שטילער. אין געטאָ האָט גענומען ווערן אַ באַוועגונג פֿון מענטשן, די וואַך איז כלומרשט אַראָפּגענומען געוואָרן.

די ייִדישע געטאָ־פּאָליציי איז געגאַנגען איבער די הײַזער און גערופֿן צו דער אַרבעט. זיי זײַנען אַרײַן צו אונדז און מיך גערופֿן צו דער אַרבעט אין נאָוואָיעלניע. איך בין אַרויס פֿון דער מאַלינע, זיך אַרומגעוואַשן, גענומען עפּעס צו עסן און זיך געזעגנט מיט מײַנע נאָענטסטע. פֿאַרשטאַנען האָב איך גוט, אַז גלאַט קאָן די מעשה ניט דורכגיין, כאָטש די וואַך אַרום געטאָ איז געווען אַראָפּגענומען. איך בין געגאַנגען אין דער ריכטונג צום יודנראַט־ביוראָ און די פּאָליציי־לייט האָבן מיר דערציילט, אַז די דײַטשן פֿאָדערן בלויז אַרבעטער. אָבער אין האַלבן וועג האָב איך באַמערקט דעם אומגליק און גלײַך געוואָלט לויפֿן צוריק. איך האָב דערזען נעבן יודנראַט פֿיל מענטשן, ווי אויך צוויי שורות ס. ס.־לייט און ווײַסרוסישע פּאָליציי־לייט. די רוצחים האָבן מיך פֿאַרהאַלטן און אַרײַנגעפֿירט אין יודנראַט, דאָרטן האָב איך געטראָפֿן פֿיל באַקאַנטע. אַלע פֿאַרזאָרגט פֿון דער געשאַפֿענער לאַגע. קיינער האָט ניט געוווּסט וואָס דאָ דאַרף פּאַסירן, אייניקע האָבן גערעכנט, אַז מען וועט עטלעכע מענטשן נעמען אַלס ערובניקעס אָדער אפֿשר צעשיסן פֿאַר דעם גאַנצן שטעטל. מען האָט אונדז אַלעמען געהיט אונטער אַ שטרענגער וואַך, מען האָט אַפֿילו ניט אַרויסגעלאָזן אויף מענטשלעכער באַדערפֿעניש.

9 אַזייגער האָט זיך אָנגעהויבן דער גרויסער אומגליק. די גרופּע מערדער, וועלכע זײַנען אויסגעשטעלט געווען נעבן יודנראַט, האָבן אַרומגערינגלט דעם געטאָ. אַ טייל פֿון זיי זײַנען אַוועק אין דער ריכטונג צום אַלטן בית־עולם, דאָרטן אַוועקגעשטעלט פּאָסטנס. מען האָט גענומען טרײַבן פֿון די הײַזער צום פּלאַץ (אויפֿן בית־עולם). די גרופּע אַרבעטער, וועלכע זײַנען געזעסן אין יודנראַט האָט מען געבראַכט אויך אַהער. דער פּלאַץ האָט זיך אָנגעפֿילט און די מינוטן, מען האָט אָנגעהויבן שלאָגן און פּײַניקן. די טראַגעדיע איז געוואָרן קלאָר, יעדער האָט פֿאַרשטאַנען דעם גרויסן אומגליק. עס איז קיין אויסוועג געווען צו אַנטלויפֿן. עטלעכע שעה נאָכאַנאַנד האָט מען געטריבן די אומגליקלעכע צום פּלאַץ ביז ס'איז פֿאַרפֿולט געוואָרן דער גאַנצער בית־עולם. דאַן איז אַראָפּגעפֿאָרן דער גרויסער גזלן, דער געביט־קאָמיסאַר, און מען האָט באַפֿוילן זיך אויסצושטעלן לויט משפּחות (מאַן, פֿרוי און קינדער). מען האָט דערקלערט, אַז איצט וועט מען ברענגען דעם גרויסן פֿאַרברעכער (פּיאַלונען) פֿאַר אַלעמען אין די אויגן דאָ שיסן אַלס בײַשפּיל פֿאַר די איבעריקע, דאַן וועט מען אָפּלאָזן דעם גאַנצן פֿאַרזאַמלטן

עולם אַהיים. די ווירקלעכקייט איז געווען, מען האָט דאָס פֿאַרשטאַנען און געוווּסט געניי, אַז עס וועט זיך אָנהויבן אַ סאָרטירונג אויף לעבן און טויט.

די מערדער האָבן יעדן איינעם אַריינגעקוקט אין די אויגן, צי ער איז נאָך פֿעאיק צו אַ־רבעטן פֿאַר זיי. ווער עס איז דעם מערדער געפֿעלן געוואָרן, האָט מען אָפּגעלאָזן צום לעבן, און אַרויסגעשלעפּט פֿון דער ריי אָפּגעזונדערטע צום טויט. אַ טייל יונגע מענטשן, וועלכע האָבן געהאַט אַרבעטס־שיינען, זיינען אויסגעשטעלט געוואָרן אויף דער לינקער זייט, געשיקט צום לעבן. נאָך אַ פּאָר שעה סאָרטירן, ווען די צאָל צום לעבן איז שוין דערגרייכט געוואָרן, האָבן די אַלע איבעריקע געמוזט גיין צום טויט.

ניט בייזיין דערביי, קאָן מען זיך ניט פֿאָרשטעלן די גרויזאַמע גרוילטאַטן, וואָס עס האָבן זיך אָנגעהויבן, ווען מען האָט גענומען טרייבן די קאָלאָנע מענטשן צום טויט. צענדליקער מענטשן זיינען געהרגעט און צעטראָטן געוואָרן אונטער די פֿיס פֿון דעם אַראָפּגעגאַנגענעם פֿון זינען המון. זייער פֿיל זיינען ממש משוגע געוואָרן אויפֿן פּלאַץ און ניט געוווּסט, וואָס עס קומט פֿאָר. אַ בלינדער מענטש איז פֿון גרויס שרעק זעענדיק געוואָרן. די מהומה איז געוואָרן זייער גרויס. די געוויינען און געשרייען פֿון די ווייבער און קינדער האָבן זיך געהערט פֿאַר צענדליקער קילאָמעטער. דער הימל האָט זיך געקאָנט שפּאַלטן פֿון די רייסנדיקע קולות פֿון די אומשולדיקע קליינע עופֿהלעך.

די מערדער האָבן געשלאָגן מיט די פּריקלאַדן און ביקסן און געשאָסן אין דעם המון מענטשן. פֿיל עלטערע מענטשן, וועלכע האָבן ניט געקאָנט נאָכגיין נאָך דער קאָלאָנע, האָבן די מערדער דערשאָסן אויפֿן אָרט. פֿאַר מיינע אויגן האָבן זיי דערשאָסן אַ יונגן בחור (גערצאָווסקי), וועלכער איז געלאָפֿן פֿון די „לעבעדיקע״ ראַטעווען זיין כלה. אויך אַן אַלטע פֿרוי, וואָס האָט זיך ניט געקאָנט רירן און אַן אַלטן שמיד פֿון 96 יאָר, וועלכער האָט זיך געראַנגלט מיט אַ פּאָליצאַנט האָבן די מערדער דערהרגעט מיט שטעקנס.

מיך אַליין האָבן די רוצחים אויסגעסאָרטירט צום לעבן, נאָר די פֿאַמיליע מיינע געשיקט צום טויט. עטלעכע מאָל בין איך אַנטלאָפֿן פֿון די „לעבעדיקע״ צוריק צו מיין משפּחה, כדי מיט זיי צוזאַמען זיך ראַטעווען אָדער אומקומען. אַליין האָב איך ניט געוואָלט בלייבן לעבן, איך בין אַוועק מיט זיי צוזאַמען צום טויט.

די מערדער האָבן געזאָגט, אַז מ׳פֿירט אונדז קיין נאָוואָיעלניע (ניט ווייט פֿון זשעטל) אויף אַרבעט. דער המון האָט זיך געצויגן אין אַ לאַנגע קאָלאָנע אין דער ריכטונג צום בעליצער שאָסיי. עס האָט אויסגעזען צו שרעקלעך, עס זיינען געגאַנגען לעבעדיקע מתים, האַלב משוגע פֿון פּיין און קלעפּ, אָן אויסוועג צו קאָנען זיך ראַטעווען, ווי שאָף צו דער שחיטה. יעדער 3 מעטער איז געגאַנגען אַן ס. ס.־מאַן און געשלאָגן מיטן ביקס מכות־רצח איבערן קאָפּ, כדי מען זאָל פֿאַלן און צעטראָטן ווערן דורך די פֿיס. מיין ייִנגסטער ברודערל מאָטעלע ע״ה האָט זיך געבעטן ביי מיר: „לאָז מיך אָפּ, איך בין אַ קליינער און וועל אַנטלויפֿן און זיך ראַטעווען, איך וויל לעבן, איך וויל ניט גיין צו

דער שחיטה"... די מוטער האָט זיך זייער גוט געהאַלטן און האָט געזאָגט: „ברעך אויס אַ ברעט פון פּלויט, אפשר וועט זיך אים איינגעבן צו ראַטעווען און בלייבן לעבן". איך האָב אויסגעבראָכן אַ ברעט פון פאַרבייגייענדיקן צוים, מאָטעלע איז אַנטלאָפן דורכן לאָך און מער איז ער שוין צו אונדז ניט געקומען.. אַ ווייסרוסישער פּאָליציי־מאַן האָט עס באַמערקט, מיך גענומען שלאָגן מיטן פּריקלאַד איבערן קאָפּ און אַוועקגעטריבן ווייטער.

אויפן מאַרק האָב איך דערזען דעם דייטש, וועלכער איז געווען מיין בעל־הבית פון דער אַרבעט אין נאָוואָיעלניע. איך בין צוגעלאָפן צו אים און גענומען אים שטאַרק בעטן, ער זאָל אונדז ראַטעווען. ער האָט מיך דערקענט, צוגעזאָגט דאָס צו טאָן און געפרעגט „האָסטו איין פאַמיליע?". איך בין צעמישט געוואָרן פון פרייד ווען ער האָט אַ זאָג געטאָן „דו בלייבסט לעבן", איך האָב אַ רוף געטאָן מיין פאַמיליע און ער האָט אונדז אַלעמען געראַטעוועט. מיט נאָך אַ גרופּע מענטשן, געראַטעוועטע פון טויט, צווישן זיי מיין שכנה בראָנשטיין, זיינען מיר אַוועק אונטער זיין שוץ צוריק אין געטאָ (ער האָט אונדז געפירט דורך אַ הינטערגאַס, כדי מען זאָל אונדז ניט באַמערקן).

די מאַסן־עקזעקוציע ביים גרוב

דער צום טויט פאַר־משפּטער המון, האָט זיך געצויגן ווייטער אין דער לאַנגער קאָלאָנע, אונטער דער באַגלייטונג פון קלעפּ און שיסעריי. באַקאַנטע, וועלכע האָבן אונדז באַמערקט, האָבן זיך געזעגנט מיט אונדז פון ווייטן צום לעצטן מאָל. זייערע געוויינען האָבן זיך לאַנג געהערט און געוואָרן שטאַרקער ווען זיי זיינען צוגעקומען צום גרוב — דריי קילאָמעטער פון שטעטל, אויפן וועג קיין בעליצע. קריסטן פון די נאָענטע דערפער האָבן געגראָבן די גרוב אַ גאַנצע נאַכט, די לענג פון בערך אַ 50 מעטער, פיר מעטער די ברייט און 5 מעטער די הויך.

ווען דער גאַנצער המון איז צוגעקומען נאָענט צום גרוב, האָבן די מערדער באַפוילן זיך לייגן אויפן בויך און ניט וואַגן אויפהייבן דעם קאָפּ. אַ שיטערער וועלדל האָט פאַנאַנדערגעטיילט די אומגליקלעכע פון דעם פּלאַץ ווו עס זיינען אויסגעפירט געוואָרן די גרוילטאַטן און מאַסן־מאָרד.

די זון האָט וואַרעם געשיינט, דער טאָג איז געווען אַזוי ווי אין מיטן זומער, די נאַטור האָט גאָרניט געשפּירט דעם גרויסן אומגליק. די מערדער פלעגן אָפּציילן צו 25 מאַן אין אַ גרופּע און אַוועקפירן זיי אויפן צווייטן זייט וועלדל. ביים גרוב פלעגט זיך יעדער מוזן אויסטון ביז נאַקעט און באַזוכט ווערן צי האָט מען ניט ביי זיך קיין גאָלד אָדער ווערטפולע זאַכן (ביי וועמען עס זיינען געווען גאָלדענע ציין, פלעגן זיי אַרויס־רייסן). יעדער איינער האָט געמוזט אַרויפגיין אויף אַ פּלאַטפאָרמע, זיך שטעלן מיטן פּנים צו די מערדער, וועלכע פלעגן שיסן אויף די אומגליקלעכע מענטשן מיט מאַשין־

געווער, די האַלב־טויטע און פאַרוווּנדעטע פלעגן אַראָפּפאַלן פון דער פּלאַטפאָרמע אין גרוב, פיל פלעגן אויסגיין איידער זיי זיינען דערשאָסן געוואָרן.

פאַר די קליינע עופהלעך האָט מען געזשאַלעוועט קוילן צום שיסן, האָט מען זיי אַריינגעוואָרפן לעבעדיקערהייט אין גרוב אַריין אָדער אַנגעטאָן אויפן „שטיך" פון אַ ביקס. פון די צוקוקער, וועלכע האָבן זיך דאַך געראַטעוועט און געקומען צוריק פון גרוב, זיינען פיל אַראָפּ פון זינען. די עקזעקוציע האָט געדויערט פיר שעה, ביז די מערדער האָבן זיך אָנגעזעטיקט מיט יידיש בלוט, און עס זיינען אויסגעקוילעט געוואָרן אין די אייניקע שעה העכער טויזנט אומגליקלעכע יידן.

אין צווישנצייט האָבן אין געטאָ געבושעוועט די קריסטן פון שטעטל, זיי האָבן זיך אַריינגעכאַפּט אין יידישע הייזער און געראַבירט. די ווייסרוסישע פּאָליציי האָט געשאָסן פון צווייטן זייט צוים אין געטאָ אַריין און אַזוי זיינען געפאַלן צענדליקער מענטשן, וועלכע האָבן זיך געראַטעוועט פון גרוב. אין די גאַסן האָבן זיך געוואַלגערט פיל מתים, וועלכע מען האָט ניט געקענט ברענגען צו קבורת־ישראל.

פאַרנאַכט איז געוואָרן אַביסל שטילער. די יידישע געטאָ־פּאָליציי איז געגאַנגען איבער די הייזער, גערופן מענטשן מקבר־זיין די מתים, וועלכע וואַלגערן זיך אין די גאַסן. איך בין אַוועק מיט נאָך יוגנטלעכע צו דער אַרבעט. די עלטערן מיט מיין יינגע־רער שוועסטערקע זיינען געבליבן אין שטוב צעבראָכן און פאַרגאָסן דאָס האַרץ מיט בלוט. (מיין עלטערער ברודער משה איז געווען אין נאָוואָיעלניע אויף אַרבעט און אַזוי אַרום אויסגעמיטן דעם אומגליק).

אויפן וועג בין איך אַריין אין דער דירה פון מיין פעטער יאָסל, זעען וואָס הערט זיך ביי זיי. פון דעם גאַנצן הויז ווו עס האָבן געוווינט 5 משפחות האָט זיך נאָר געראַ־טעוועט די בעל־הביתטע פון שטוב. זי האָט מיך דערציילט, אַז אירע קינדער זיינען אומגעקומען אין דער שחיטה און אַז אונדזער יאָסל מיט זיין פרוי איז אויך געווען ביים גרוב. וואָס עס האָט געשעען מיט זיי ווייסט זי ניט, זי ווייסט אַפילו ניט, ווי אַזוי זי האָט זיך אָפּגעשיידט פון אירע קינדער. אין מיטן די רייד איז אַריינגעקומען אין שטוב דער פעטער און זיין פרוי, ביידע בלאַס ווי די וואַנט, לעבעדקע מתים. אַ היסטעריקע האָט אונדז אַלעמען אַרומגעכאַפּט, קיינער האָט זיך נישט געקאָנט איינהאַלטן פון געוויין, ווייל מיר האָבן שוין ניט געגלויבט זיך צו זעען מער.

איך בין אַוועק אויפן בית־עולם און צוזאַמען מיט נאָך יונגעלייט מקבר געווען די מתים. דאָרט האָב איך זיך דערוווּסט וועגן אַ טייל פון באַקאַנטע און נאָענטע פריינט פון בעליצע, וועלכע זיינען דעם טאָג אומגעקומען. דאָ זיינען אויסגערעכנט נאָר פופצן נעמען פון פאַמיליעס: 1) שמעון נאָוואָגרודסקי (הערצלס אַ זון), זיין פרוי מינטשע, די טעכטער באַשקע און דאָבקע; 2) לייבקע אָזשעכאָווסקי (בערקעס אַ זון); 3) דבורה גאָלינסקי (חיה־שרה׳ס אַ טאָכטער); 4) ר׳ זלמן פליישער און זון וועלוול (יאַכעס זון);

5) משה סאַוויצקי (איטשע־לייב דעם סטאָליערס זון); 6) פייגל סטאַצקי און איר טאָכטער דאָבע (ראובן שאמשקעס אַ טאָכטער); 7) אַלטע מיליקאָווסקי (איטשקע מינקעס טאָכטער); 8) דוד־לייב שעשקע (יהודה דעם סטאָקער־ס אַ ברודער) און פרוי; 9) יאָשקע שעשקע; 10) ר׳ לייזער דעם שוחטס משפחה (זיין פרוי חיה־ביילע, די עלטסטע טאָכטער פרומקע מיטן מאַן און קינדערלעך, די יינגערע צוויי טעכטער גיטל און דאָבקע, דער יינגסטער זונעלע דודקע); 11) בנימין גרין און פאַמיליע (פון הושטש); 12) הינדע לאהטשעס; 13) חיים באראַנטשיק און פאַמיליע (ליבקעס זון, יאַנקל צינקעס איניקל); 14) ישעיה־משה קושעלעוויטש (זלמן אליהוס אַ זון); 15) לאָזער שמוליעוויטש.

צווישן איין שחיטה און דער צווייטער

אין געטאָ זיינען אַרומגעגאַנגען אין גאַס מענטשן־סקעלעטן און ניט געקענט קומען צו זיך נאָך די שרעקלעכע בילדער, וואָס עס זיינען געשטאַנען פאַר די אויגן. ביי אונדז אין שטוב האָט זיך געלאָזט שטאַרק פילן דאָס פעלן פון יינגסטן ברודערל מאָטעלע, אומעטום איז ער אונדז געשטאַנען פאַר די אויגן. די מורא פאַרן טויט איז געווען אַזוי גרויס, אַז גאַנצע נעכט פלעגט מען ניט שלאָפן און זיין אויף דער וואַך. די טעג פלעגן זיך ציען לאַנגווייליק. די אַרבעטער זיינען געגאַנגען צוריק צו דער אַרבעט און יעדער האָט געוואָלט אויסנעמען מיט זיין אַרבעט, כדי צו שאַפן חן ביי די מערדער אויף צו באַקומען דעם גליקלעכן שיין אויף לעבן. פיל יוגנטלעכע זיינען אַוועק צו אַרבעט אויף די וועגן און אין די וועלדער בערך אַ 10 קילאָמעטער פון שטעטל. קומענדיק צוריק פון דער אַרבעט פלעגן זיי ברענגען נייעס וועגן קריג און וועגן דער אָרגאַניזירונג פון די אַנטלאָפענע רוסישע קריגס־געפאַנגענע און פאַרטיזאַנער־גרופן. קיינער האָט אין דעם ניט געוואָלט גלויבן און פיל רעדן וועגן דעם האָט מען אויך ניט געקענט, ס׳זאָל חלילה ניט דערגיין צו די מערדער.

עטלעכע וואָכן שפּעטער איז צו אונדז אָנגעקומען די ידיעה, אַז דעם 8.5.42 איז פאָרגעקומען די שחיטה אין לידע און עס זיינען דאָרט אומגעקומען העכער 4500 יידן (מיין מומע יענטע און די משפחה זיינען אויך דאַן אומגעקומען). אין געטאָ האָט ווידער זיך גענומען פילן מורא און אומעט, מען האָט ווידער גענומען זוכן עצות, ווי אַזוי זיך צו פאַרשטעקן. פיל האָבן גענומען בויען באַהעלטענישן (מאַלינעס), אַנדערע האָבן אָנגעהויבן פלאַנעווען ווי אַזוי צו אַנטלויפן אין וואַלד.

דער גרעסטער טייל פון דער יוגנט האָט זיך פאַרבונדן אין פאַרטיזאַנער־גרופן, וואָס האָבן געהאַט דעם ציל צוצוגרייטן דאָס אַרויסגיין פון געטאָ אין וואַלד בשעת דער סכנה פון אַ נייער שחיטה. אַלץ איז געוואָרן געמאַכט בסודי סודות, פאַרבינדלער מיט פאַרטיזאַנער פלעגן אַריינקומען אין געטאָ און ברענגען ידיעות פון פראָנט און פון

דער אונטערגרונט־באַוועגונג. זיי פלעגן מיטנעמען נויטיקע זאַכן און מעדיקאַמענטן און דערציילן וועגן קאַמפן און צוזאַמענשטויסן פון דייטשן מיט פּאַרטיזאַנער.

די זשעטלער זשאַנדאַרמעריע איז אַוועק אויף אַן אַבלאַווע אויף פּאַרטיזאַנער און דאַן האָט מען געגומען גלויבן, אַז עס זיינעןווירקלעך פאַראַן פּאַרטיזאַנער און אַז די ידיעות זיינען טאַקע ריכטיק. די דייטשן האָבן זיך צונויפגעטראָפן מיט די פּאַרטיזאַנער אין אַ דאָרף ניט ווייט פון דוואָרעץ ווו עס האָט זיך פאַרבונדן אַ קאַמף. פון די דייטשן זיינען געפאַלן עטלעכע טויטע, פון צווישן די זשעטלער זשאַנדאַרן איז שטאַרק פאַרוווּנדעט געוואָרן דער מערדער גריפינקער און ס׳איז אויך געהרגעט געוואָרן אַ ווייסרוסישער פּאָליציי־מאַן פון זשעטל. די ידיעה איז גלייך דערגאַנגען אין געטאָ און מען האָט זיך זייער שטאַרק געשראָקן פאַר דעם טאָג פון דעם באַגרעבעניש פון גזלן, די מיטגלידער פון יודנראַט זיינען געגאַנגען איבער אַלע הייזער און אָנגעזאָגט שטרענג, אַז מען זאָל זיך ניט אַרומדרייען דעם טאָג אין גאַס.

דער טאָג פאַר וועלכן מען האָט זיך שטאַרק געשראָקן איז דורכגעגאַנגען רואיק, אָבער אין עטלעכע טעג שפּעטער, דעם 4.8.42, אין מיטן נאַכט, איז געוואָרן אַ גרויסע שיסעריי אין געטאָ. די פּאַניק איז געוואָרן גרויס, מען האָט ניט געוווּסט, וואָס עס האָט פּאַסירט, ניט אַנדערש, עס איז ווידער אַ שחיטה. אַ סך האָבן זיך פאַרשטעקט אין די מאַלינעס, אַ גאַנצע נאַכט איז מען געווען וואַך און זיך צוגעהערט צו יעדן שאָרך. ווען די שיסעריי איז געוואָרן שטילער, האָט מען זיך דערוווּסט, אַז פּאַרטיזאַנער זיינען אַריין אין געטאָ און געשאָסן אויף די זשאַנדאַרמעריע־פּאָסטנס. די דייטשן זיינען זיך צעלאָפן, ערשט שפּעטער זיינען זיי אַריין אין געטאָ זוכן, ווער עס האָט אויף זיי געשאָסן. די ווייסרוסישע פּאָליציי האָט געשאָסן אויף יעדן איינעם, ווער עס האָט נאָר פּרובירט אַנטלויפן מחוץ דעם געטאָ. פון די אַנטלויפנדיקע מענטשן האָט מען דאַן געהרגעט אַ זשעטלער בחור און פאַרווּנדעט אַ בעליצער מיידל (שרה קרעמיען, ישראל מיירימס אַ טאָכטער). אַ ווייסרוסישער פּאָליציאַנט האָט איר געשאָסן אין בויך און נאָך שווערע ליידן איז זי אויסגעגאַנגען.

פיל זיינען געלאָפן ביז דוואָרעץ און ניטווייט פון שטעטל האָט אַ גרופּע בחורים און מיידלעך זיך באַהאַלטן אין אַ פעלד פון קאָרן. די קריסטן האָבן זיי באַמערקט און דערטראָגן די פּאָליציי, וועלכע האָט געמאַכט אַן אַבלאַווע אין פעלד און האָט זיי אַלעמען געפונען. זייער ווייניקע איז געלונגען צו אַנטלויפן און זיך ראַטעווען, די מערהייט איז אַריינגעפאַלן צו די מערדער אין די הענט און זיינען אומגעקומען מיט זייער אַ שרעקלעכן טויט. עס זיינען דאַן אומגעקומען די בעליצער: משה שימאַנאָוויטש, בערל אָזשעכאָווסקי (לייבע בערקעס אַ זון), יונהלע לייבאָוויטש (חנה שייקעס אַ זון) און נאָך פיל זשעטלער יונגע מיידלעך און בחורים. דער מצב איז געווען זייער אַ טרויערי־קער, ווען עס זיינען דערגאַנגען די ידיעות וועגן דעם אין געטאָ. קיינער האָט שוין ניט

געגלויבט אין לעבן, יעדן טאָג האָט מען זיך געריכט אויפן אָנקומענדיקן פרישן אומגליק, עס האָט זיך געפילט די נאָענטקייט פון פרישן אומגליק.

דאָס ליקווידירן פון דעם זשעטלער געטאָ

דעם 6.8.42 (כ״ג אב תש״ב) 4 אַ זייגער אינדערפרי, ווי עס האָט נאָר אָנגעהויבן ווערן ליכטיק, האָט זיך אין געטאָ דערפילט, אַז היינט וועט פּאַרקומען די שחיטה און דאָס מאָל וועט שוין זשעטל בלייבן „יודן־ריין״. דער געררויש פון טאַנקן און מאַשינען האָט אויפגעוועקט דעם שלאָפנדיקן עולם, די מערדער זיינען געקומען מיט אַלע כלי־זין אַזוי ווי צום גרעסטן קאַמף. אויף דעם צווייטן זייט פון פּלויט איז די גאַס געווען איבערפולט פון מערדער: דייטשן, לאַטישן, עסטאָניער און ווייסרוסישע פּאָליציי.

מיר האָבן זיך גלייך אָנגעטון און אַרויסגעלאָפן אויפן גאַס. די פּאַניק אין געטאָ איז געווען שרעקלעך, די געוויינען און געשרייען פון בלאַסע צעשראָקענע יידן, האָבן זיך אויסגעמישט מיטן טומל פון די גזלנים. אַלע זיינען געלאָפן צום הויכן פּלויט פון געטאָ, מען האָט געזוכט אַ וועג ווי אַזוי דורכצוררייסן די בלאָקאַדע פון די מערדערישע ס. ס.־לייט און ווייסרוסישע פּאָליציי. די רוצחים האָבן אָבער אַרומגערינגלט דעם געטאָ אַזוי אַז סאיז ניט געבליבן קיין וועג און קיין אויסזיכט זיך צו ראַטעווען דורך אַנטלויפן אין וואַלד אָדער אַפילו אין די נאָענטע פעלדער. אַ גרופּע יוגנטלעכע (בחורים און מיידלעך) איז געלונגען אַרויסרייסן זיך פון געטאָ גופא, אָבער עס זיינען דאָך געווען ארום שטעטל די פעלדער, דורך וועלכע עס איז געווען אוממעגלעך זיך דורכצורייסן לעבעדיקערהייט. עס איז געוואָרן אַ שרעקלעכע שיסעריי נאָך די אַנטלויפנדיקע און אַזוי זיינען פאַרשניטן געוואָרן די לעבנס פון צענדליקער, יונגע בחורים און מיידלעך, דאָס שענסטע בליענדיקע יוגנט פון געטאָ.

ביז 9 אַ זייגער זיינען די רוצחים ניט אַריין אין געטאָ, זיי האָבן נאָר געשאָסן דורכן הויכן צוים. מיטן מאָמענט ווען דער באַפעל איז אָנגעקומען, האָבן די מערדער צעבראָכן די צוימען, זיך אַריינגעריסן ווי ווילדע חיות אין די יידישע הייזער און אַלעמען געטריבן אויף דעם מאַרק־פּלאַץ.

אויפן מאַרק האָבן די מערדער אויסגעסאָרטירט 225 פאַכלייט צום אָפּשיקן אין אַרבעטס־לאַגער פון נאָוואָגרודעק. נאָך אַ פּאָר הונדערט מאַן (מערסטנס יונגע שטאַרקע בחורים) האָט מען אויסגעטיילט צום גראָבן אָקאָפּעס אויפן פראָנט נאָך סמאָלענסק און וויטעבסק (דער גרעסטער טייל איז דאָרטן שפּעטער אויסגעשטאָרבן פון קעלט און הונגער). אַלע איבעריקע יידן האָט מען געטריבן אין לאַנגע קאָלאָנעס צום זשע־טלער בית־עולם הינטערן שטעטל, אויפן וועג צו בעליצע און דאָרט האָט מען זיי גרופּנווייז צעשאָסן און אַריינגעוואָרפן אין טיפע גריבער. אַזוי האָט זיך געענדיקט דער ערשטער טאָג פון דער שחיטה.

די שפּעטערדיקע טעג האָבן די מערדער געגישטערט נאָך פאַרשטעקטע יידן אין די באַהעלטעגישן, אַרויסגעריסן זיי איינציקווייז פון די הייזער, אַוועקגעפירט אין בנין פון קינאָ און דאַן גרופּעסווייז אָפּגעפירט אויף אויטאָס צום בית־עולם און דאָרט זיי צעשאָסן. אין משך פון 7 טעג האָבן די מערדער אויסגעליידיקט דעם געטאָ. זיי האָבן געלאָזן בלויז איין יידישע ציין־דאָקטאָרין און 3 אנדערע ספּעציאַליסטן, וועלכע זיי האָבן געדאַרפט פאַר זייער געברויך. אין די 7 טעג זיינען די הייזער צעראַבירט געוואָרן פון דעם צעווילדעוועטן קריסטלעכן המון, וועלכער איז באַפאַלן אַזוי ווי בינען די בידנע פאַרמעגנס, וואָס זיינען נאָך פאַרבליבן.

אליהו מיליקאָווסקי

יענטע טראַצקי (יאַסעלעוויטש) און מאַן

יוסף פליישער

ביי די גריבער פון אומקום

א. גזירות און אומקום אין בעליצע

ווען היטלערס ווילדע רוצחים זיינען אַריינגעקומען אין שטעטל, האָבן זיי באַלד פאַרברענט אונדזערע הייזער. ס'זיינען פאַרבליבן בלויז איניקע הייזער אין ניטעצער געסל, און דאָרט האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן אַלע איינוווינער פון שטעטל. די ענגשאַפט איז גלייך געוואָרן זייער גרויס, ווייל צענדליקער מענטשן האָבן געמוזט וווינען אין יעדער שטיבל. אַזוי אַרום איז פון זיך אַליין געשאַפן געוואָרן דאָס „יידישע געטאָ״ אין אונדזער שטעטל.

איניקע טעג שפּעטער איז אָנגעקומען אַ שטראָף־קאָמאַנדע. זיי האָבן באַלד צונויפ־געטריבן אַלע מענער ביים פערד־מאַרק, געהייסן זיך אויסשטעלן אין צוויי שורות און דאַן האָט דער אָנפירער פון די מערדער געמאָלדן, אַז מיר יידן האָבן שוין ניט קיינע מענטש־לעכע און אייגנטום־רעכט.

זיי האָבן אַרויסגענומען פון די שורות דעם רב און נאָך עטלעכע מענטשן און מען האָט זיי איינגעשפּאַנט אין אַ וואָגן. עס האָבן זיך אויפן וואָגן אַרויפגעזעצט עטלעכע מערדער און די יידן האָבן זיי געמוזט פירן אין דאָרף פּאַרעטש, 8 קילאָמעטער פון בעליצע. אין שטעטל איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע פּאַניק, אַלע האָבן דערפילט, אַז עס קומען אָן טרויעריקע צייטן אויף אונדז יידן.

צומאָרגנס זיינען עטלעכע מענטשן מיט דער רביצין בראָש אַוועקגעגאַנגען קיין פּאַ־רעטש און געפּועלט ביי די רוצחים, זיי זאָלן באַפרייען דעם רב מיט די פאַרכאַפּטע יידן און אַלע צוזאַמען האָבן זיך צוריקגעקערט אין שטעטל.

אין עטלעכע טעג אַרום איז ווידער אָנגעקומען אַ באַנדע נאַציס. אין אַ זונטיק פאַרטאָג האָבן די דאָזיקע ווידער צונויפגעטריבן אַלע מענער אויפן פּלאַץ אַנטקעגן קאַשטשאָל. דעם זעלבן טאָג האָבן אַנדערע דייטשישע מערדער דערשאָסן אַלע יידישע מענער פון סטאַנציע ניעמאַן. ווי עס האָבן אונדז שפּעטער דערציילט אונדזערע מעש־

טשאַנעס האָבן זיי יענעם טאָג אָפּגעבעטן ביי די דייטשן פאַר אונדז דעם לעבן. אָבער אינגאַנצן פריי האָבן אונדז די רוצחים ניט געלאָזן. מיט ווילדקייט האָבן זיי צעבראָכן דעם פאַרקאָן אַרום דער פוילישער שקאָלע און זיך אויסגעשטעלט אין צוויי שורות. יעדער איינער פון אונדז האָט געמוזט אַדורכלויפן צווישן די שורות און די צעיושעטע רוצחים האָבן מערדערלעך געשלאָגן.

עס זיינען פאַרביי אייניקע טעג און ווידער איז אַ באַנדע גזלנים אָנגעקומען אין שטעטל. דאָס מאָל האָבן שוין אונדזערע מעשטשאַניעס זיי אויפגענומען מיט שמחה און זיי גוט אָנגעטרונקען. די שיכורע נאַציס האָבן זיך אַרויסגעלאָזט כאַפּן יידן. אין יענעם פינצטערן טאָג האָבן זיי צונויפגעכאַפּט די ערשטע 36 מענער צווישן וועלכע עס איז געווען דער רב און די שענסטע בעלי־בתים פון שטעטל. מען האָט די 36 יידן געפּייניקט מיט פאַרשידענע עינויים, צום סוף האָט מען זיי געצוווּנגען אויסצוגראָבן אַ גרוב אין וועלכער מען האָט זיי אַלעמען דערשאָסן.

נאָך דער דאָזיקער טרויעריקער געשעעניש האָבן די מענער אויפגעהערט צו נעכטיקן אין די הייזער, זיי זיינען געלעגן באַהאַלטן אין די פעלדער אַרום שטעטל. אויך האָט מען אין די עטלעכע פאַרבליבענע הייזער גענומען מאַכן סכראָנעס מיינענדיק אַז דאָס וועט אונדז ראַטעווען פון די רוצחישע הענט.

אָבער גאַר גיך האָבן מיר איינגעזען, אַז די דייטשן וועלן אונדז ניט לאָזן פאַר־בלייבן אין שטעטל. דער גרעסטער טייל האָט שטילערהייט זיך צעלאָפן אין די אַרומיקע שטעט.

דער פוילישער בורמישטש פון שטעטל (באַלעבאַנסקי) האָט דערטראָגן דער דייטשישער מאַכט אין לידע, אַז די בעליצער יידן צעפאָרן זיך, אָן אַ באַפעל פון דער מאַכט. האָבן מיר טאַקע באַלד באַקומען אַ באַפעל, צושטעלן 25 מאַן צו דער אַרבעט. היות ווי אין שטעטל איז שוין דאָן שווער געווען צוזאַמענקלייבן 25 מענער, זיינען צווישן די 25 אויך אַריינגעפאַלן פרויען.

ווען מיר האָבן זיך צוגעשטעלט צו דער אַרבעט, האָט אונדז פלוצלינג אַרומגע־רינגלט די פוילישע פּאָליציי. דער בורמישטש האָט אויסגעלייענט אַ באַפעל פון דער דייטשישער מאַכט אין לידע, אַז די בעליצער יידן מוזן אַריינטראָגן אַ קאָנטריבוציע פון 150 טויזנט מאַרק אַלס שטראָף פאַרן פאַרלאָזן דאָס שטעטל אָן אַ באַפעל פון דער מאַכט. צום סוף האָט ער צוגעגעבן: אויב די דאָזיקע סומע וועט ניט אַריינגעטראָגן ווערן אין משך פון 5 טעג, וועט איר אַלע דערשאָסן ווערן. מען האָט אונדז אַלעמען פאַרשלאָסן און די פּאָליציי האָט באַוואַכט דעם בנין.

עס איז באַלד געוואָרן אַ גרויס געוויין פון די פרויען און קינדער. מען האָט גענומען זוכן מיטלען, ווי אַזוי צו שאַפן די סומע געלט, ווייל באַלד דעם ערשטן טאָג פון זייער אָנקומען האָבן דאָך די דייטשישע מערדער פאַרברענט דאָס שטעטל און דער

גרעסטער טייל פון די איינוווינער זיינען פאַרבליבן מיט גאָרניט. עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו שיקן שליחים אין די אַרומיקע שטעט בעטן הילף. זיסל קאַלמאַנאָוויטש איז געפאָרן קיין לידע און אַ צווייטער איז אַוועק קיין זשעטל. אין עטלעכע טעג אַרום איז פון זשעטל געקומען אַן אַלטער, קליינער ייִדעלע ר׳ ישראל־לייזער און האָט געבראַכט געלט. מיר האָבן שוין דאַן די געלט ניט געדאַרפט, ווייל מיט אייגענער אַנשטרענגונג איז די סומע געשאַפן געוואָרן און מען האָט אונדז באַפרייט.

ב. די ערשטע שחיטה אין זשעטל

אין אַ קורצער צייט נאָך דער פּאַסירונג איז אָנגעקומען אַ באַפעל, אַז מיר מוזן פאַרלאָזן אונדזער שטעטל. מיט ביטערע הערצער האָבן מיר פאַרלאָזן אונדזער היימיש שטעטל און פון דאַן איז דאָס טייערע שטעטעלע פאַרבליבן „יודען־ריין״.

מיר האָבן זיך צעשיידט און צעשפּרייט איבער אַלע זייטן: ווער עס איז געגאַנגען קיין לידע און ווער אין אנדערע שטעטלעך, די מערהייט איז אַוועק קיין זשעטל. דעם ווינטער 1942־1941 זיינען מיר געזעסן אין זשעטלער געטאָ און פון צייט צו צייט באַקומען ידיעות, אַז אין אַרומיקע שטעטלעך האָט מען אויסגעהרגעט די ייִדן. די ידיעות האָט מען באַקומען פון אייניקע, וועלכע האָבן זיך געראַטעוועט פון די אויסגעקוילעטע שטעטלעך און זיך דערשלאָגן קיין זשעטל.

י״ג אייר תש״ב, 29־טער אַפּריל 1942 האָט מען אונדז פאַרטאָג אַרויסגעטריבן פון די הייזער און צונויפגעזאַמלט אויפן אַלטן זשעטלער בית־עולם. דאָרט האָט מען געהייסן זיך אויסשטעלן לויט פאַמיליעס, און דאַן האָבן די רוצחים גענומען סאָרטירן וועמען צום לעבן און וועמען צום טויט. די מענטשן זיינען צעטומלט געוואָרן און ניט געוווּסט ווו צו גיין. דאַן האָבן די מערדער אָנגעהויבן צו שיסן אין די פאַרזאַמלטע ייִדן. אַ סך מענטשן זיינען דערשאָסן געוואָרן אויפן פּלאַץ.

איך האָב געזען מיט מיינע אויגן, ווי די רוצחים האָבן אויסגעזעצט אַלע קאַליקע אויפן פאַרקאַן פון בית עולם און זיי פון הינטן צעשאָסן.

שפּעטער האָט מען אונדז, די אָפּגעסאָרטירטע צום טויט, אַוועקגעטריבן צו די גריבער, וואָס זיינען שוין געווען צוגעגרייט. אַרויסטרייבנדיק אונדז פון געטאָ, האָב איך געזען מאַשינען אָנגעפּילטע מיט אַלטע לייט, וועלכע מען האָט געפירט צו די גריבער. די געשרייען פון די זקנים צו די הימלען זיינען געווען שוידערלעך.

איך מיט מיין פרוי און אונדזערע פיר קינדערלעך האָבן זיך געהאַלטן צוזאַמען ביי די גריבער. מען האָט אונדז געהייסן זיך אויסלייגן אויף דער ערד מיט די פּנימער אַראָפּ. דאָרט האָב איך שוין געפונען אַזוי ליגנדיק פיל מענטשן. ליגנדיק אַזוי האָבן מיין פרוי און קינדערלעך שרעקלעך געוויינט, אָבער מיין האַרץ איז פאַרשטיינערט

מרדכי פליישער און פרוי

זלמן פליישער

רחל פליישער און רחל שעלובסקי

געוואָרן און איך האָב קיין טרער פון מיינע אויגן ניט געקאָנט אַרויסלאָזן. אין די שרעקלעכע מינוטן האָב איך נאָר געטראַכט, אַז דער ווייטיק פון די קוילן זאָל ניט זיין קיין גרויסער. כ׳האָב שטיל געשעפטשעט מיט מיינע פאַרטריקנטע ליפּן „שמע ישראל" און געטראַכט פון יענער וועלט.

פּלוצלינג האָט מיין יינגסטע קינד אין אַ יאָמערלעך געוויין גענומען בעטן: „מאַמע גיב עסן", דאָס צווייטע האָט געכליפּעט: „מיר איז קאַלט", און די צוויי גרעסערע האָבן גענומען פרעגן: „טאַטע ווען וועט מען אונדז שוין שיסן?" האָב איך זיך אָפּגערופן צו מיין רחל־ליביטשקען: „וויין ניט, מיין טייערע, דו שרעקסט דאָך די קינדערלעך און אפשר וועט זיך גאָט אויף אונדז דערבאַרעמען און וועט גאָר אונדז אַרויסהעלפן"... נעבן מיר איז געלעגן דוד־וועלוול דער זשעטלער, ער האָט דערהערט מיינע ווערטער, אַ שפּיי געטאָן מיר אין פּנים און געזאָגט: „ווו איז דאָ אַ גאָט, ווען יידן שרייען „שמע ישראל" און מען שיסט זיי?"

מיטאַמאָל האָט זיך מיין פרוי אויפגעשטעלט פון דער ערד און געזאָגט צו מיר: „קום, יוסף, איך קען ניט צוזען ווי מען שיסט דאָ, קום מיר וועלן פרווון גיין". איך האָב גענומען איין קינד אויף די הענט און זי דאָס צווייטע קינד, די צוויי עלטערע האָבן זיך געהאַלטן אָן אונדז און אַזוי זיינען מיר אָפּגעגאַנגען אַ פּאָר הונדערט מעטער, און אַ נס איז געשען, אַז קיינער האָט אונדז ניט געשטערט. מיר זיינען צוגעגאַנגען צו אַ פּלאַץ ווו די דייטשישע מערדער האָבן נאָך סאָרטירט ווער צום לעבן און ווער צום טויט (צום לעבן רעכטס, צום טויט לינקס). איך און מיין פרוי זיינען צוגעפאַלן צו די דייטשן מיט אַ גרויס געוויין און מיר האָבןביידע גענומען בעטן: „מיר זיינען נאָך יונג און פעאיקע אַרבעטער, לאָזט אונדז לעבן". און ס׳האָט טאַקע געטראָפן ווידער אַ נס — מען האָט מיר, מיין פרוי און אונדזערע 4 קינדערלעך אַוועקגעשיקט רעכטס, צום לעבן. אין דער דאָזיקער גרופּע האָבן מיר געטראָפן אַ סך באַקאַנטע און אויך דוד־וועלוול (דער זשעטלער), דער וועלכער האָט מיר פריער אַריינגעשפּייט אין פּנים. מיר האָבן איינער צום צווייטן ניט גערעדט. ער האָט זיך געשעמט אויפצוהויבן זיינע אויגן... אויך האָב איך דאָרט געטראָפן מיין שוועסטער שרהל און שוואָגער ניסל מיט זייערע קינדער. ווען מיין שוועסטער האָט מיר דערזען, איז זי געפאַלן אין חלשות, אַז מען האָט איר קוים אָפּגעמינטערט.

דאָ האָט מען אונדז אָפּגעהאַלטן אַ גאַנצן טאָג, ביז די רוצחים זיינען פאַרטיק געוואָרן מיט זייער מערדערלעכער אַרבעט.

כ׳האָב געזען ווי אַזוי לייבע אָרזשעכאָווסקי האָט געפירט זיין טאָכטער חיה־ליבע, איר האָט מען אָפּגעסאָרטירט צום לעבן און אים האָט מען אַוועקגעשיקט צום טויט. ווען מען האָט איר אָפּגעשיידט פון איר פאָטער, האָט זי זיך אַ וואָרף געטאָן אויף דער ערד און אויסגעשריען: „טאַטע ווו ביסטו אַוועקגעגאַנגען פון מיר?". נאָך פיל

שוידערלעכע זאַכן האָב איך געזען אין יענעם שרעקלעכן טאָג. נאָך איצט הער איך דאָס שיסעריי פון דער זייט, ווו עס האָבן זיך געפונען די גריבער פאַר די אָפּגעסאַר־טירטע צום טויט.

רחל־ליבע פליישער (מעקעל) און זונעלע

פאַרנאַכט האָט מען די, וועלכע מען האָט געלאָזט לעבן, צוריקגעפירט אין געטאָ אַריין. אין הויז ווו איך האָב געוווינט מיט מיין גאַנצער משפחה, האָב איך געטראָפן מיין יינגערן ברודער זלמן, וועלכער האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין א סכראָן. ווען ער איז אַרויס פון באַהעלטעניש און אונדז קיינעם ניט געטראָפן, האָט ער אויס־געבראָכן אין אַ שרעקלעכן געוויין. מענטשן האָבן אים געטרייסט: „אפשר וועט זיך נאָך ווער צוריקקערן פון די גריבער?" אַזוי איז טאַקע געשען. מיר זיינען באַלד אָנגעקומען און אונדזער שמחה אויף אַ קורצער צייט איז געווען גרויס.

באַלד איז אַריינגעקומען צו אונדז אין הויז ישראל־מיירים קרעמיען און גערופן גיין העלפן באַערדיקן די קאַליקע און אַנדערע, וועלכע זיינען דערשאָסן געוואָרן אויפן

בית־עולם. איך בין גלייך געגאַנגען און געהאָלפן צונויפקלייבן די הרוגים און זיי געבראַכט צו „קבר ישראל". ווי שרעקלעך עס זאָל אויסזען אין די אויגן פון מענטשן, וועלכע האָבן עס ניט איבערגעלעבט, אָבער דאָך איז עס אַזוי געווען. מיר, נאָך דערווייל די לעבעדיקע, האָבן דאַן מקנא געווען די טויטע, וואָס האָבן זוכה געווען צו קבר ישראל, ווייל מיר גופא זיינען דאַן ניט געווען זיכער צו האָבן דעם „זכות".

נאָך דער ערשטער שחיטה האָבן די דייטשישע מערדער באַפוילן דעם יידנראַט דאָס געטאָ צו פאַרקלענערן און פאַרזיכערט, אַז מער קיין שלעכטס וועט שוין די יידן אין זשעטלער געטאָ ניט טרעפן. די פאַרבליבענע ביים לעבן זיינען ווייטער געטריבן געוואָרן צו פאַרשידענע שווערע אַרבעטן. אַלע זיינען געגאַנגען צו דער אַרבעט מיט דער האָפענונג, אפשר וועלן זיי שוין טאַקע בלייבן לעבן. אָבער טיף אין האַרצן האָבן מיר ניט געגלויבט די הבטחות פון די מערדער, און די ניט זיכערע לאַגע האָט זיך אַזוי טרויעריק געצויגן. אין מיינע שמועסן מיט מיין פרוי אין יענע טעג, פלעג איך שטענדיק זאָגן, אַז איך וועל שוין מער צו די גריבער ניט גיין.

באַלד האָבן ווידער אָנגעהויבן אָנקומען ידיעות פון אַנדערע שטעט און שטעטלעך, אַז דאָרט זיינען ווידער פאָרגעקומען שחיטות און דאָס מאָל האָבן די רוצחים אַלעמען אויסגעהרגעט און געמאַכט די ערטער יידן־ריין.

אַזוי זיינען אַריבער נאָך דריי שרעקלעכע חדשים אין זשעטלער געטאָ, ביז עס איז געקומען אויך אונדזער צייט צו גיין אויף „קידוש השם".

אין די דאָזיקע לעצטע דריי חדשים פלעג איך יעדן טאָג אויפשטיין זייער פרי, זיך פריער גוט אויסוויינען און דאַן גיין אין שול אַריין זאָגן קדיש נאָך מיין פאָטער, וועלכער איז אומגעבראַכט געוואָרן אין לידער געטאָ, נאָך מיין ברודער חיים און זיין פרוי מינטשע און נאָך דער שוועסטער רחל, וועלכע זיינען אומגעקומען אין שטשוטשינער געטאָ.

ג. זשעטל „יודן־ריין"

אין דעם פרימאָרגן פונעם לעצטן טאָג אין זשעטלער געטאָ, בין איך אויפגעשטאַנען ווי שטענדיק פרי, אויפגעעפנט די טיר און אַרויס אין גאַס. פלוצלינג איז אָנגעלאָפן אַ יידישער פאָליציאַנט פון געטאָ און אַ זאָג געטון צו מיר: „דאָס געטאָ איז אַרומגע־רינגלט פון דייטשן, היינט וועט זשעטל ווערן ליידיק פון יידן". איך האָב גלייך צוריק געעפנט די טיר און אַריינגעשריען „רחל־ליבקע, שטיי אויף, טו אָן די קינדער, דער געטאָ איז אַרומגערינגלט", און אַליין בין איך געלאָפן צום טויער פון געטאָ.

אויפן וועג האָב איך שוין געטראָפן פיל מענטשן, וועלכע זיינען אויך געלאָפן צום געטאָ־טויער. מיר האָבן באַלד געזען ברעכן די טויערן און די גזלנים האָבן אָנגעפאַנ־גען שיסן. דאָס טומל און געשטופעריי איז געווען שרעקלעך. פיל מענטשן זיינען באַלד

געפאַלן טויט, אייניקע האָבן זיך אַדורכגעריסן און זיינען אַנטלאָפן. איך אַליין בין געלאָפן 3 קילאָמעטער ביז איך בין אָנגעקומען אין אַ וואַלד און דאָרט איבערגעוואַרט אַ טאָג און אַ נאַכט. צומאָרגנס האָב איך געשיקט אַ באַקאַנטן קריסט אין זשעטל, ער זאָל מיר ברענגען אַ ידיעה, וואָס עס הערט זיך אין געטאָ. ער איז צוריקגעקומען און געבראַכט די שרעקלעכע בשורה, אַז מען הרגעט אַלעמען אויס אין געטאָ, און ביים לעבן וועט מען לאָזן נאָר 170 יונגע, אַרבעטס-פעאיקע מענער, וועלכע מען וועט אַרי־בערפירן אין נאָוואָגרודקער אַרבעטס-לאַגער.

קריגנדיק די טרויעריקע ידיעה האָב איך באשלאָסן גיין צוריק, אָבער ניט קיין זשעטל, ווו איך האָב אַלעמען פאַרלאָרן, נאָר צוריק אין מיין היימיש בעליצער סביבה. דערשלאָגן, עלנט און פאַריתומט בין איך אַוועק צו פּרוּוון מיין מזל אין די וועלדער אַרום מיין היימשטעטל.

(באַאַרבעט צום דרוק פון א. מ. סאַוויצקי)

די משפחה פון שרה (פליישער) און ניסן באַראַנטשיק

שמעון בייקער

מ׳האט אים באקלאגט אלס טויטן

אַ קינד וואָס האָט דורכגעמאַכט נאַצישע געטאָ און וואַלד צווישן פּאַרטיזאַנער — זיין ווונדערלעכע רעטונג

(„טאָג־מאָרגן־זשורנאַל״, ניו־יאָרק, 1961)

אין די נאָענטסטע טעג וועט אין איינעם פון די באַרימטע אַריסטאָקראַטישע האָטעלן, אויף דער עלעגאַנטער פּאַרק עוועניו, אין ניו־יאָרק, פּאָרקומען אַ גרויסע, שיינע חתונה פון אַ 24־יאָריקן מאַן, וואָס הייסט סענפאָרד מעי. צווישן זיינע פּילצאָליקע לאַנדסלייט פון לידער געגנט איז ער באַקאַנט אַלס סענדער מאַיעווסקי. ער הייראַט אַ 22־יאָריקע חנעוודיקע אַמעריקאַנער־געבוירענע יידיש מיידל, מיט וועלכער סענדער האָט זיך באַקאַנט, מיט אַ פּאָר יאָר צוריק, אויף אַ ניי־יאָר אויפנאַמע.

צווישן די מחותנים, וואָס וועלן קומען צו דער גרויסאַרטיקער חתונה ווערן דערוואַרט צוויי קאַטעגאָריעס געסט: „וואַלד־מענטשן״, דאָס הייסט אַזעלכע וואָס האָבן איבערגעלעבט די יאָרן פון דער שוידערלעכער וועלט־מלחמה אין די וועלדער, נאָך דעם ווי ס׳איז זיי געלונגען צו אַנטלויפן פון די ברענענדיקע געטאָס, און — אמתע „יענקיס״.

דאָס וועט זיכער זיין אַ חתונה אַזוי ווי אַלע אַמעריקאַנער יידישע שמחות. מען וועט פיין פאַרברענגען און דער עולם וועט האָבן פיל הנאה. אָבער דערפאַר איז דער הויפּט־העלד פון דער שמחה, דער חתן, אַ פיין־געבויטער יונגערמאַן, וואָס איז עטוואָס העכער פון מיטעלן וווּקס און האָט אַ פּאָר בלויע אויגן, אַ יחיד במינו. די איינגעלאַדענע געסט, וואָס קענען נישט זיין „ביאָגראַפיע״, וועט זיכער ניט איינפאַלן, אַז דער דאָזיקער יונגער בחור האָט הינטער זיך אַ „פאַרגאַנגענהייט״, וועלכע קלינגט אומגלויבלעך.

סענדער איז, ווי געזאָגט, ניט מער ווי 24 יאָר אַלט, אָבער דאָס וואָס ער האָט דורכגעמאַכט בלויז אין די ערשטע 5 יאָר פון זיין לעבן שפּיגלט אָפּ דעם גרויל, פּיין און ליידן פון יידישן פאָלק אין דער אָקופּירטער אייראָפּע אין די בלוטיקע אומקום־יאָרן פון דעם

צווייטן וועלט־קריג. ער סימבאָליזירט אויך דעם נצחון פון יידישן גייסט איבער די שונאי־ישראל.

די איינצלהייטן וועגן די קינדער־יאָרן פון דעם חתן, סענפאָרד מעי, וואָס זענען אָנגע־לאָדנט מיט אַזוי פיל שפּאַנונג און האַרץ־קלאַפּעניש, האָבן מיר איבערגעגעבן זיינע עלטערן יוסף און דבורה מאַיעווסקי. זיי וווינען איצט אין פלאַשינג, און קיין אַמעריקע זענען זיי גע־קומען אַלס פליטים פון אַ לאַגער ביי מינכען, דייטשלאַנד, אין יאָר 1947. יוסף מאַיעווסקי איז איצט אַ בוי־אונטערנעמער, ער שטאַמט פון שטעטל בעליצע ביי לידע, און זיין פרוי, פון דער היים שמוקלער, האָט געלעבט פאַר דער חתונה אין שטעטל איווִיע. אין אַמעריקע איז ביי זיי געבוירן געוואָרן אַ טאָכטער (מאַשאַ), וואָס איז איצט אַלט 14 יאָר.

די מאַיעווסקיס, וואָס האָבן געהאַט אויפן מאַרק־גאַס אין בעליצע אַן אייזן־קראָם האָבן חתונה געהאַט אין 1939, קורץ פאַר דעם ווי היטלער־דייטשלאַנד איז באַפאַלן פוילן. מיט אַ יאָר שפּעטער האָט דבורה געבוירן אַ זון, וועמען מ׳האָט אַ נאָמען געגעבן סענדער. געווען איז עס שוין אין 1940, ווען דאָס שטעטל ווו זיי האָבן געוווינט, האָט — אַלס רעזולטאַט פון דער דייטש־פּוילישער מלחמה — געהערט, פונקט ווי גאַנץ מערב־ווייסרוס־לאַנד, צום סאָוויעטן־פאַרבאַנד.

די צייט איז געלאָפן און ס׳איז געקומען דער טאָג פון 22סטן יוני 1941, ווען דייטשלאַנד איז באַפאַלן סאָוויעט־רוסלאַנד. יוסף, סענדערס טאַטע, איז געווען מאָביליזירט אַ קורצע צייט ביי די רוסן, אָבער זיי האָבן אים באַפרייט פונקט אין טאָג פאַר דעם, ווי היטלערס עראָפּלאַנען זענען אָנגעלאָפן אויף די סאָוויעטישע שטעט. דאָס אַליין ווייזט, אַז דער קרעמל האָט זיך ניט געריכט אויף אַ דייטשן אָנגריף, גלייבנדיק דעם „פאַרב־נדעטן״, היטלערן, ימח־שמו, אויפן וואָרט. מיט זעקס טעג שפּעטער, דעם 28סטן יוני, האָבן שוין די געסטאַ־פּאָ־לייט זיך געפונען אין שטעטל, אָנקומענדיק פון דער ריכטונג פון לידע און זשאַלודאָק. די דייטשן האָבן גלייך פאַרברענט דעם מאַרק אין בעליצע, ווו ס׳האָבן געוווינט אַן ערך 130 יידישע משפחות צווישן אַ דאָפּלטער צאָל קריסטן. יידיש האָב־און־גוטס איז אַוועק מיטן רויך. דאָס איז אָבער ניט געווען גענוג פאַר די דייטשע מערדער. האָבן זיי נאָך אַרויפגעלייגט אַ קאָנטריבוציע פון 75.000 רובל אויף די דאָרטיקע יידן, און כדי זיך צו פאַרזיכערן, אַז די יידן וועלן די דאָזיקע סומע שאַפן, האָבן די רוצחים ביי זיך געהאַלטן 40 ערובניקעס.

פאַר בעליצער יידן — נשרפים — איז עס געווען אַן אַסטראָנאָמישע ציפער. אָבער פונקט דעם זעלבן טאָג האָט אַן עלטערער ייד פון שכנותדיקן שטעטל זשעטל, ר׳ ישראל לייזער האָט ער געהייסן, געבראַכט צו פוס קיין בעליצע 25 טויזנט רובל, אויסדריקנדיק זיין גרייטקייט צו גיין צוריק אַהיים און ברענגען נאָך געלט פון זשעטלער יידן, אויב דאָס איז נייטיק. „דאָס איז געווען אַן אַקט פון אויסערגעוויינלעכער מסירת־נפש״, האָט מיר געזאָגט יוסף מאַיעווסקי (מעי). פון זשעטל קיין בעליצע אין אַ מהלך פון אַ 20 וויאָרסט.

מיט עטלעכע חדשים שפּעטער איז בעליצע געוואָרן יודענריין, און די לעבנגעבליבענע

יידן זענען אַריבערגעפירט געוואָרן אין זשעטלער געטאָ, ווו די אָרטיקע יידן האָבן זיך מיט זיי געטיילט מיט זייערע ענגע דירות און לעצטן ביסן פון מויל.

די ערשטע שחיטה אין געטאָ איז פאָרגעקומען אין חודש אייר, 1942. דער משפחה מאַיעווסקי איז געלונגען זיך צו ראַטעווען, אַ דאַנק דעם, וואָס זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אויף אַ טאָפּלטן בוידעם, וואָס יוסף, וועלכער האָט געקענט סטאָלעריי, האָט פאַר זיי צוגע־גרייט. אַנדערש איז אָבער געווען בעת דער צווייטער שחיטה, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן מיט איבער דריי חדשים שפּעטער (23 טעג אין אָב), ווען ס׳איז פאַרניכטעט געוואָרן די אַלטע און באַרימטע זשעטלער יידישע קהילה.

דעם ערשטן טאָג פון דער אַקציע האָט זיך איינגעגעבן יוספן, דבורהן און זייער 2יאָריק זונעלע, סענדערל, איבערצולעבן אין אַ גרוב, וואָס מאַיעווסקי האָט צוגעגרייט אונטער אַן אָפּטריט. אָבער ווי נאָר ס׳איז פאַר זיי קלאָר געוואָרן, אַז זיי וועלן פון דאָרט קיין לעבעדיקע ניט אַרויס, זענען זיי די ערשטע נאַכט נאָך דער אויסראָטונג אַנטלאָפן אין וואַלד מיטן קינד אויף די הענט. לויפנדיק האָבן זיי געזען פאַר זיך טויטע קערפּערס פון זייערע נאָענטסטע און טייערסטע, וואָס זיינען געווען אויסגעלייגט איבערן געטאָ.

צוקומענדיק צו אַ טייכל (קאָנאַרייקע), זענען זיי געווען אַזוי צעטומלט, אַז דאָס פּאָר־פאָלק מיט זייער קינד זענען שיער ניט דערטרונקען געוואָרן. בלויז על־פּי־נס זענען זיי אַריבער אויף דער צווייטער זייט, דערשלאָגנדיק זיך צום וואַלד, אין זאַטשעפּיטש, ווו זיי האָבן אויפן פאַרטאָג געטראָפן אַנדערע שטעלשע יידן, וואָס זענען אויך אַנטלאָפן פון פייער. „מיר זענען געווען פאַרטויבט פון די געשרייען פון די קדושים, וואָס האָבן אָפּגע־הילכט דעם גאַנצן וועג", האָט מיר געזאָגט פרוי מאַיעווסקי, בעתן אינטערוויו פאַר „„טאָג־מאָרגן־זשורנאַל".

*

שווער און ביטער איז געווען דער גורל פון ייד אונטער דער דייטשער הערשאַפט, צי דאָס איז געווען אין געטאָ, אין וואַלד, אָדער אין קאָנצענטראַציע־לאַגער. אָבער נאָך ערגער איז געווען, ווען מ׳האָט זיך גערדאַרפט אַרומטראָגן מיט אַ צוויי־יאָריק קינד אויף די הענט. אַ קינד ווייסט נישט פון קיין קונצן, אויב עס איז הונגעריק, אָדער דורשטיק, הייבט עס אָן צו שרייען און וויינען. און געווען איז עס אַ צייט, ווען יעדער שאָרך האָט געקענט דער־פירן צו אַ דייטשער אָבלאַווע, וואָס וואָלט געמאַכט אַ סוף צו די יידישע רעשטלעך.

נאָך זייענדיק ביי זיך אין שטעטל אין בעליצע, האָבן די מאַיעווסקיס אָוועקגעגעבן זייער קינד צו אַ קריסטין, קאַטיאַ לעביעצקאַ. אָבער מיט צוויי טעג שפּעטער האָט יענע חרטה געקריגן אויפן „מסחר". אַ מיידעלע, האָט זי געזאָגט, וואָלט זי גענומען, אָבער ניט קיין ייִנגל, וואָס מ׳קען דערקענען, אַז ער איז אַ ייד. די קריסטין האָט זיך אַנטשולדיקט מיט דעם, וואָס זי וויל ניט איינשטעלן איר לעבן איןְ סכנה. אמת איז, אַז ווען זיי זענען נאָך געווען אין זשעטלער געטאָ, האָט שוין סענדערל, וואָס האָט געהאַט אַ בלאָנדן קאָפּ האָר,

פאַרשטאַנען, אַז ער טאָר ניט וויינען און ניט הויך רעדן. אָבער קומענדיק אין וואַלד, ווו ער האָט געליטן הונגער, דורשט און קעלט, האָט ער ניט געוווּסט פון קיין תירוצים — דאָס צוויי־יאָריקע קינד האָט געוויינט.

די מאַמע האָט אים געשפּייזט מיט גראָז, אָבער דאָס יינגעלע פלעגט עס אויסברעכן מיט בלוט. זי האָט זיך באַמיט צו לעשן זיין דורשט, ווען ער איז שוין געלעגן אויסגע־צויגן ווי אַ טויטער, מיט אַנדערע מיטלען, אָבער אויך זיי האָבן פיל ניט געהאָלפן. באַ־קאַנטע מענטשן וואָס זענען מיט זיי געווען אין וואַלד האָבן זיך פון זיי דערווייטערט, ווייל זיי האָבן מורא געהאַט, אַז דאָס קינד מיט זיינע געשרייען, וועט צוציען די אויפ־מערקזאַמקייט פון די דייטשן, אָדער זייערע ווייסרוסישע און פוילישע מוסרים. זייענדיק אויסבאַהאַלטן אין די „סכראָנעס" פון וואַלד, האָבן די יידן זיך געדאַרפט היטן ניט בלויז פאַר די דייטשן און זייערע נאַכשלעפּער. אויך די „ווייסע" פּאָליאַקן, די אַזוי גערופענע „אַרמיאַ קראַיאָוואַ", וואָס האָט געקעמפט פאַר פוילנס אומאָפּהענגיקייט, האָבן געמאָר־דעט יידן. דאָס זעלבע האָבן געטאָן די „וואָלאָסאָווצעס", און אַפילו די פּאַרטיזאַנער פון די סאָוויעטישע אָטריאַדן זענען געווען ווייט פון זיין צדיקים לגבי די יידן.

פון דעסטוועגן זענען געווען יידן, וואָס האָבן איינגעשטעלט זייער לעבן און געהאָלפן די מאַיעווסקיס מיט זייער יינגל, ביים איבערטראָגן אים פון פּלאַץ צו פּלאַץ, ווען די דייטשן האָבן געיאָגט. אַזאַ מסירות־נפש האָט אַרויסגעוויזן אַ בחור מיטן נאָמען וועלוול קריי־נאָוויטש, הי"ד.

*

אָבער אַזוי ווי טאַטע־מאַמע האָבן געטראַכט, אַז ס'איז אַ פאַרשפּילטער קאַמף, האָבן זיי זיך געווענדעט צו אַ באַקאַנטן קריסט, סאַשאַ, פון דאָרף נאָוואָסיאָלאָק, אַז ער זאָל קומען אין מיטן נאַכט אין וואַלד און מיטנעמען מיט זיך דאָס קינד, כדי אים אויסצובאַהאַלטן ביז די מלחמה וועט זיך ענדיקן. דערביי האָבן זיי אים איבערגעגעבן אַלס שכר, זייער פאַר־מעגן, וואָס זיי האָבן געהאַט פאַרגראָבן ביי אַן אַנדערן גוי אין אַ דערבייאיקן דאָרף.

ביינאַכט איז סאַשאַ געקומען אין וואַלד מיט אַ גרויסן לידיקן תבואה־זאַק, וו ער האָט אַריינגעלייגט סענדערן. סאַשאַ האָט פאַרבונדן דעם זאַק מיט אַ דיקן שטריק און אים פאַרוואָרפן אויפן אַקסל, שוין זייענדיק גרייט צו גיין צוריק אַ היים.

„אָבער ווי מיר האָבן דערזען, אַז סאַשאַ הייבט אָן צו שטעלן די ערשטע שריט", האָט מיר אַ פאַרוויינטע דערציילט די מאַמע, בעת איר מאַן האָט אויך מיטגעוויינט, „האָבן מיר אָנגעהויבן צו רייסן דאָס פלייש פון זיך און יוסף האָט אָנגעהויבן צו שרייען: „סענדער איז מיר אַזוי שווער אָנגעקומען, וועל איך אים אַזוי לייכט ניט אָוועקגעבן פון זיך".

דערהערנדיק אַזעלכע ווערטער איז דער קריסט געוואָרן צעטומלט. ער האָט זיך אָנגעהויבן צו צלמען און געזאָגט: „איך וויל ניט קיין עברות, גאָט וועט מיך שטראָפן, ווייל כ'האָב אייגענע קינדער, נאָט אייך צוריק אייער זון".

ווען מ׳האָט אויפגעבונדן דעם זאַק, איז סענדערל געלעגן מיט פאַרגלאָצטע אויגן און אויסגעדאַרטע ליפּעלעך, וואָס האָבן געלעכצט נאָך אַ טרונק. ס׳האָט זיך זיי אַלעמען געדאַכט, אַז זיין הערצעלע האָט אויפגעהערט צו קלאַפּן און אַז ס׳איז שוין נאָך אַלעמען... אָבער מיט געציילטע מינוטן שפּעטער האָט ער ווידער אָנגעהויבן אַרויסווייזן סימנים פון לעבן.

מיט אַמאָל האָבן זיך די עלטערן אַרומגעזען, אַז אין וואַלד האָט זייער קינד ניט קיין אויסזיכט צו בלייבן לעבן, האָבן זיי ווידער אָנגעהויבן בעטן דעם פויער, אַז ער זאָל סענדערן מיטנעמען. אָבער סאַשאַ האָט שוין פון דעם ניט געוואָלט הערן. „אייערע געווינען האָבן צעבראָכן מיין האַרץ און איך וועל אייער קינד פון אייך ניט צונעמען", האָט ער זיי געענטפערט.

ס׳זענען געמאַכט געוואָרן אַנדערע פאַרזוכן ווי אַזוי סענדערן אַרויסצונעמען פון וואַלד. ס׳האָט אַפילו פּאַסירט עטלעכע מאָל, אַז מ׳האָט אים „צוגעשטיקט", כדי ער זאָל ניט שרייען, ווען די דייטשן האָבן אַרומגערינגלט די „זיעמליאַנקעס". אָבער דאָס קינד איז אַרויס גאַנץ. אים איז געווען באַשערט, אַז ער זאָל דורכלעבן די מלחמה אין לובי־טשאַנסקער „פּושטשע" און אַרויסגיין מיט גאַנצע ביינער. ניט איין מאָל האָבן אים די עלטערן געזען אַ „טויטן", אָבער ס׳פלעגט ניט נעמען לאַנג און ער פלעגט זיך „אויס־טשוכען". ער האָט שוין געוווּסט, אַז ווען די דייטשן „סיסן", דאַרף ער „סוויגן".

אַ געוויסן טאָג, אין 1944, ווען סענדערס פאָטער איז אַוועק אין אַ דאָרף זוכן קאַרטאָפל און דאָס קינד איז געבליבן אין וואַלד מיט דער מוטער, זענען מיט אַמאָל אָנגעפאַלן די דייטשן. די יידן פון די אַרומיקע „גריבער" האָבן אָנגעהויבן צו לויפן. אין יענעם מאָמענט איז דאָס ייִנגל, מיט דער מאַמען ביי דער זייט, צוגעגאַנגען צו יעקב מאָלטשאַדסקי, וואָס ווױנט איצט אין טאָראָנטאָ, און אויסגעשריען: „ליבער יאַנקל, נעמט מיך מיט, כ׳וויל לעבן, האָט רחמנות, לאָזט מיך ניט איבער מיט דער מאַמען אַליין, מ׳ir וועלן דאָ אומקומען. איך זאָג אייך צו, אַז כ׳וועל ניט וויינען". סענדער האָט זיין וואָרט געהאַלטן.

ס׳האָט אויך פּאַסירט, אַז דאָס ייִנגעלע, וואָס פלעגט גיין אַרומגעוויקלט מיט שמאַטעס, איז אין אַ פראָסטיקן טאָג, אין וואַלד, אַריינגעפאַלן אין אַ ברונעם און ס׳איז גאַרניט געווען קיין לייכטע אַרבעט אים אַרויסצוציִען אַ לעבעדיקן. זיין מאַמע דערמאָנט זיך, אַז ווען מ׳האָט פון סענדערן אַראָפּגעצויגן די שמאַטעס, האָט זיך אויך אָפּגעשיילט די הויט.

*

און ווי זעט איצט אויס סענדער אָדער סענפאָרד? כ׳האָב אים געזען, ווען כ׳האָב זיך געטראָפן מיט זיינע עלטערן. ער איז אַ בחור אַ „קראַסאַוועץ" און האָט פיל מעלות: ער איז איידל, קלוג, אינטעליגענט און האָט אַ גוטן חוש פאַר הומאָר. מיידלעך זענען אים שטענדיק נאָכגעלאָפן, ער האָט אַ חן, וואָס קען באַצויבערן יעדן מיטשמועסער.

דער 24־יאָריקער בחור האָט גראַדואירט פון קווינס קאָלעדזש און האַלט ביים פאַר־ענדיקן געזעץ אין דער „ברוקלין לאָו סקול“. אַלע זיינע יאָרן איז ער אַן אויסגעצייכנטער סטודענט און אַרבעט אויך, כדי ער זאָל זיך קענען אַליין אויסהאַלטן און ניט דאַרפן אָנקו־מען צו די עלטערן, וועלכע לעבן, אגב, באַקוועם. ער איז זעלבשטענדיק, רעדט יידיש, אַזוי ווי ער וואָלט ערשט נעכטן געקומען פון בעליצע...

ווען כ׳האָב פאַרענדיקט מיין געשפּרעך מיט סענדערס עלטערן, איז שוין געווען איינס אַ זייגער פאַרטאָג, אויף דער גאַס האָט געהערשט אַ טויטע שטילקייט. לאַנגע מינוטן האָב איך געטראַכט וועגן דער איראָניע פון גורל...

איך האָב אויך געטראַכט וועגן דער ח׳צפּה, פון דער באָן־רעגירונג, וואָס בלויז צוואַנציק יאָר נאָכן סוף פון קריג, איז זי שוין גרייט צו געבן אַן אַמנעסטיע די דייטשע רוצחים פון יידישן פאָלק.

יוסף מאַיעווסקי

א פאמיליע וואס האט איבערגעלעבט

די צווייטע שחיטה אין זשעטל

גאַנץ פרי, ווי נאָר די זון איז אויפגעגאַנגען, האָט זיך געהערט אַ שרעקלעכער טומל אין דרויסן. די שחיטה האָט זיך אָנגעהויבן און עס איז שוין געווען צו שפּעט צו אַנטלויפן.

איך און מיין פרוי און קינד זיינען אַרויסגעלאָפן דורכן אונטערשטן פענצטערל אין גאָרטן אַריין ווו עס איז געווען צוגעגרייט אַ סכראָן. דאָרט איז שטענדיק געווען וואַסער, ברויט און אַ ליכט, ווייל דאָס קינד אונדזערס, סענדערקע, האָט מורא געהאַט צו זיצן אין דער פינצטער.

דער סכראָן, וואָס איז געמאַכט געוואָרן מיט צוויי חדשים פריער איז געווען זייער געלונגען מיט אַ ספּעציעל טירל פון בעטאָן. איך האָב געמוזט אַריינגיין דער לעצטער, כדי אַזוי צוצומאַכן דאָס טירל, אַז מען זאָל גאָרניט דערקענען. אין דעם מאָמענט איז צוגעקומען אַ שכן — אברהמל דער קאָזלאָוושטשינער און זיך געבעטן אים אַריינצולאָזן אין סכראָן. טראָץ דעם, וואָס עס איז ניט געווען גענוג פּלאַץ, איז ער אויך אַריין צוזאַמען מיט אונדז. מיר האָבן זיך פאַרשלאָסן און געבליבן רואיק זיצן אין סכראָן. במשך פון

לאַנגע שעהן האָבן זיך געהערט געשרייען. פּלוצלינג האָבן מיר דערהערט, אַז מען דער־נענטערט זיך צום סכראָן.

די רוצחים האָבן אַריינגעקוקט אין דעם נאָענטן קלאָזעט און איינער האָט אַפילו אַריינ־געוואָרפן אַ שוועבעלע נאָך דעם ווי ער האָט אָנגעצונדן אַ פּאַפּיראָס. אַן אָנגעצונדן שוועבעלע איז טאַקע אַריינגעפאַלן צו אונדז אין סכראָן. מיר זיינען געווען זיכער, אַז עס וועט אָנהויבן ברענען און מיר וועלן דאָ פאַרברענט ווערן. קיינער האָט זיך ניט געקענט פאָרשטעלן, אַז אונטן איז אַ סכראָן און אַז דאָרט באַהאַלטן זיך אויס לעבעדיקע מענטשן.

דעם אַ טאָג זיינען מיר אויסגעזעסן אין פינצטערן קעלער און ווי עס איז נאָר געוואָרן טונקל, האָב איך באַשלאָסן, אַז ביי נאַכט מוזן מיר פון דאַנען וואָס שנעלער אַוועקגיין, ווייל צו מאָרגנס וועט די לאַגע זיכער ווערן ערגער: מען וועט זוכן די אויסבאַ־האַלטענע נאָך דעם ווי אַלע געכאַפּטע יידן אין די הייזער זיינען שוין טויט. אברהמל האָט געפרעגט ווּהין מיר רעכענען צו גיין. איך האָב געענטפערט אַז פריער דאַרף מען דורכלויפן דעם געטאָ און דאַן וועלן מיר זען. אברהמל איז אַרויפגעגאַנגען צו זיך אין שטוב אַריין כדי צו הערן אויב די פאַמיליע זיינע איז גרייט צו גיין און אויך זען צו

פון לינקס: די ברידער לייזער און יוסף מאַיעווסקי; אברהם רודניק (אביר), מאיר זאָגער

זיין פריינט, אַבע ווילינקע, איז נאָך פאַראַן. אַ פערטל שעה שפּעטער, איז ער צוריק־געקומען מיט דער נייעס, אַז דער סכראַן איז אָפן און קיינער איז נישטאָ.

די צייט איז געווען צו קורץ כדי צו מאַכן אַנדערע פּלענער. מיר זיינען גלייך אַוועק אין דער ריכטונג פון דער גאַס. עס איז געווען אַ שטילע נאַכט, מען האָט נאָר געהערט די טריט פון דעם רוצחישן זשאַנדאַרם, וועלכער איז אַרומגעגאַנגען אויפן פּאָסטן. טראַגנ־דיק דאָס קינד אויף די הענט, בין איך, מיין פרוי און אויך אברהמל פאַרביי שניידערס האָטעל. מיר זיינען דורך די גאַס — און בשלום צוגעקומען צום טייכל קאַנאַרעיקע. דאָרט זיינען מיר צעטומלט געוואָרן און אָנשטאָט איבערצוגיין דאָס טייכל אויף דער צווייטער זייט, זיינען מיר געגאַנגען לענג אויס און מיר זיינען דערגאַנגען ביז צו דער מיל, ווו דאָס וואַסער איז געווען טיף. אברהמל האָט עס באַמערקט און געזאָגט, אַז גייענדיק אַזוי, וועלן מיר אַריין צוריק אין שטאָט און אַריינפאַלן אין די הענט פון גזלנים. מיר זיינען דעריבער אַריין אין טייכל אין דער טיפעניש פון וואַסער, האַלטנדיק איינער דעם צווייטן פאַר די הענט. אַזוי זיינען מיר בשלום צוגעקומען צו די מאָגילקעס, וואָס פירן קיין בעליצע. אברהמל האָט געוואָלט בעסער גיין צו זיין געגנט — קאָזלאָווטשינע, ווו ער האָט געהאַט זאַכן ביי אַ קריסט און ער איז געווען זיכער, אַז מען וועט אים דאָרט אויסבאַ־האַלטן במשך דער קריג. ער האָט אויך אונדז צוגערעדט צו גיין מיט אים. איך האָב בעסער געוואָלט גיין אין דער ריכטונג פון בעליצע, מיט דער האָפענונג נאָך צו טרעפן וועמען פון דער פאַמיליע. איך האָב נאָך געהאַט 250 רובל, איך האָב זיך געטיילט מיט אים מיטן געלט און מיר האָבן זיך געזעגנט. ער איז אַוועק אין זיין וועג און מיר זיינען אַוועק אין אונדזער וועג, אין דער ריכטונג פון בעליצע.

צוקומענדיק צו זיקאָווטשינער הויף, האָבן מיר דערהערט טריט. מיר זיינען שטיין געבליבן. איך האָב געקלערט אַריינצולויפן אין דעם נאָענטן פעלד פון קאָרן. נאָר מיר איז איינגעפאַלן, אַז ס'קאָן זיין, אַז דאָס זיינען ניט קיין דייטשן, ווייל אַנדערש וואָלטן זיי געשאָסן אויף אונדז. ווען מיר האָבן זיך דערנענטערט צו די וואָס זיינען אונדז נאָכגע־גאַנגען, האָבן מיר דערזען בעליצער יידן, אַנטלאָפענע פון געטאָ. מיר האָבן זיך זייער דערפרייט מיט זיי. די מענטשן זיינען געווען: מוליע שימאַנאָוויטש מיט דער פרוי און קינדער ווי אויך לייזער קריינאָוויטשעס קינדער: וועלוול, מאַשקע און פייגל. עטלעכע קילאָמעטער האָבן זיי צוגעהאָלפן טראָגן דאָס קינד אונדזערס.

ביים דאָרף נאָוואָשיאָלקי האָט מיך מוליע געפרעגט וווהין מיר גייען. איך האָב אים געזאָגט אַז מיר גייען צום קריסט קאַשקאַ. מוליע האָט מיר געזאָגט, אז אויך ער גייט צו אים, אָבער ער ווייסט ניט צי ער וועט האָבן גענוג פּלאַץ פאַר אַלעמען? מוליע מיט זיין פאַמיליע זיינען אַוועק ווייטער או מיר זיינען צוגעקומען צו קאשקעס הויז און אָנגע־קלאַפּט אין פענצטער. ער האָט ניט געוואָלט עפענען און אונדז ניט אַריינגעלאָזט צו זיך.

עס האָט אונדז דאָן שטאַרק פאַרדראָסן, וואָס מיר האָבן זיך צעשיידט מיט מוליעס פאַמיליע.

ראָדקע מאַיעווסקי

עס איז געבליבן ביי אונדז צו גיין אין וואַלד, נענטער צו בעליצע. די ערשטע נאַכט איז געווען שרעקלעך צו ליגן אונטער די רוישנדיקע בוימער. אין אונדזערע אויערן האָבן זיך נאָך געטראָגן די קולות און געשרייען פון די אומגליקלעכע קרבנות אין געטאָ, בעת מען האָט זיי געוואָרפן פון די הייזער און געשלעפט ווי די חיות צום טויט. די קעלט איז ביי נאַכט געווען זייער גרויס און מיר האָבן זיך געטוליעט איינער צום צווייטן. ריידן האָט מען מורא געהאַט, כדי מען זאָל אונדז ניט דערהערן. די טרוקענע צווייגעלעך פלעגן טרעשטשען ווען מען פלעגט מאַכן אַ שריט פאָרויס. נאָר דאָך האָט מען זיך געפילט זיכערער, ווייל עס איז דאָך אַ וואַלד און מען קען בעת אַן אָנפאַל אַנטלויפן.

גאַנץ פרי האָבן מיר זיך אויפגעכאַפּט און געהערט טריט ניט ווייט פון אונדז. דורך די געדיכטע קוסטעס האָבן מיר דערזען דורכגיין מענטשן און מיר האָבן דערקענט חיים ראובנס קינדער — נאַחקע און זיין שוועסטער פראַדקע מיטן מאַן און ברודער הענעך. מיר זיינען ניט געווען זיכער מיט דעם אָבער דאָך האָבן מיר געהאַפט, אַז עס איז נאָך עמעצער געבליבן לעבן. פון דעם אַליין איז געוואָרן אַ ביסל פריילעכער אויפן האַרץ. עטלעכע שעה שפּעטער זיינען פאַרבייגעגאַנגען: וויכנע חיים ראובנס פרוי און שרהקע איר

טאָכטער, מיר האָבן זיך זייער דערפרייט מיט זיי. איצט זיינען מיר זיכער געווען, אַז די, וואָס זיינען פריער פאַרביי זיינען געווען נאָחקע און זיין פאַמיליע. מיר זיינען צוגע־גאַנגען נענטער צו זיי און מיר האָבן אָפּגענומען אַ גרוס פון די, וועלכע זיינען געבליבן לעבן. זיי האָבן אויך אונדז דערציילט, אַז זייער זון הענעך איז פאַרווונדעט געוואָרן, ווען ער איז אַנטלאָפן פון געטאָ. מען מוז אים טראָגן, ווייל דער ווּנד איז אין פוס. וויכנע מיט שרהקען זיינען ניט געזעסן לאַנג מיט אונדז. זיי האָבן מורא געהאַט, אַז דאָס קינד אונדזערס זאָלן אָנהויבן וויינען.

וויכנע האָט געזאָגט, אַז זי איז דורשטיק און וועט גיין צו אַ באַקאַנטן קריסט קריגן אַ ביסל זופּ. איך האָב זי געבעטן, זי זאָל ניט גיין אין מיטן העלן טאָג, עס דרייען זיך אַרום דייטשן און קריסטן און מען וועט איר כאַפּן. זי האָט אָבער ניט געהערט און איז אַוועק. אין אַ 20 מינוט שפּעטער איז זי געקומען צוריק מיט אַ קריסט. ער האָט געהייסן מאכנאַ און האָט מיטגעאַרבעט מיט די דייטשן. איך האָב צו איר געזאָגט: „וואָס האָט איר געטאָן? ער וועט דאָך אונדז אַרויסגעבן און מען וועט אונדז דאָ אַלעמען אויסהרגענען". וויכנע האָט אונדז באַרואיקט, אַז ער איז אירס אַ גוטער באַקאַנטער און ער וועט ניט טון קיין שלעכטס. איך האָב אים אַוועקגעגעבן די לעצטע 150 רובל און געבעטן אים, ער זאָל אונדז גאָרניט טאָן און רחמנות האָבן אויפן קינד.

דער קריסט איז אַוועק און אין אַ שעה שפּעטער האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ שיסעריי אין וואַלד, איבער אונדזערע קעפּ. אונדזער סענדערל האָט זיך דערשראָקן און האָט אָנגעהויבן שטאַרק וויינען. ווי נאָר מען פלעגט אים צומאַכן דאָס מיילכל, פלעגט ער נאָך שטאַרקער שרייען. מען האָט אים צוגעשטיקט און דאַן איז די שיסעריי אויך געוואָרן שטילער. מיר האָבן באַשלאָסן וואָס שנעלער צו אַנטלויפן טיפער אין וואַלד. אַזוי לויפנדיק האָבן מיר געטראָפן יאַנקל און לייזשקע זלמן־יאַכעס זין, מיט זייער שוועסטער חיה־צערנע. איך האָב זיי שטאַרק געבעטן, אַז זיי זאָלן אונדז ניט איבערלאָזן, נאָר בלייבן אין איין קאַמפּאַניע. זיי זיינען געווען גאָטס שליחים פאַר אונדז און מיר זיינען טאַקע געווען די גאַנצע צייט צוזאַמען. פון דעם טאָג אָן האָט זיך פאַר אונדז אָנגעהויבן דאָס שרעקלעכע וואַלד־לעבן, ניט וויסנדיק קיין מאָל, וואָס דער מאָרגן וועט ברענגען. קנאַפּע צוויי יאָר האָבן מיר דורכגעמאַכט אין וואַלד מיט אַנדערע לעבן־געבליבענע בעליצער יידן.

מיין ברודער דוד און די מומע און טאָכטער זיינען אומגעקומען אין דער צווייטער שחיטה. דער ברודער שלמה מיט זיין פרוי באַשקע און פייגל בן־ציונס קינדער זיינען אומגעקומען ביי אַ קריסט, ווו זיי זיינען געווען אויסבאַהאַלטן.

איך, מיין פרוי און מיין זון סענדער, ווי אויך מיין ברודער לייזער מיט זיין פרוי פערעלע האָבן איבערגעלעבט אין וואַלד. דער ייִנגסטער ברודער אשר האָט איבערגעלעבט די קריג ווי אַ סאָלדאַט ביי די רוסן. מיר אַלע לעבן אין אַמעריקע, אין ניו־יאָרק.

ח. ב. שזיב

אין וואַלד מיט פּאַרטיזאַנער

זשעטל איז „יודן־ריין"

די מאַסן־אַקציע פון פאַרניכטן אַלע אומגליקלעכע יידן פון געטאָ, האָט זיך אָנגעהויבן אויפן פרימאָרגן. די מענטשן האָבן זיך אויפגעוועקט פון שלאָף פון דער שיסעריי און די רוצחישע קולות. די פּאַניק איז געוואָרן גרויס, אַ בהלה, אַ געלויף, מען לויפט אַהין און צוריק, עס איז ניטאָ ווו זיך צו פאַרשטעקן. די הויפן און די גאַסן זיינען איבערפולט פון מענער, פרויען און קינדער, אַלע צעטומלטע, פאַרשלאָפענע. אַלע שטופן זיך צעשראָקענע, מיט בלייכע פּנימער, נענטער צום געטאָ־טויער אָדער צום הויכן שטעכיקן דראָט, מען זוכט אַ וועג צו אַנטלויפן פון דער שחיטה.

אַנדערע פּרוּוון זיך דורכרייסן דעם צעפּ פון דער געדיכטער וואַך, וואָס האָט אַרומגערינגלט דעם געטאָ און אַנטלויפן אין וואַלד אָדער אין די קאָרן פון נאָענטע פעלדער. אַ גרופּע יוגנטלעכע, בחורים און מיידלעך, זענען דעם צעפּ דורכגעלאָפן, אָבער עס איז געוואָרן אַ גרויסע שיסעריי אויף די אַנטלויפנדיקע און עס זיינען געפאַלן צענדליקער יונגע לעבנס פון דעם זשעטלער געטאָ.

ביז 9 אַ זייגער זיינען די רוצחים ניט אַריין אין געטאָ, זיי האָבן נאָר געשאָסן פון דער אַנדערער זייט צוים. ווען זיי האָבן באַקומען דעם באַפעל אַריינצוגיין, האָבן זיי צעבראָכן די הויכע צוימען און זיך אַריינגעריסן ווי ווילדע חיות אין די יידישע הייזער. די מערדער האָבן געטריבן אַלעמען אויפן מאַרק, דאָרט האָבן זיי אָפּגעסאָרטירט 2,220 פאַכלייט צווישן זיי 18 פרויען, וועלכע מ'האָט אָפּגעשיקט שפּעטער קיין נאָוואָגרודעק אין אַרבעטס־לאַגער. נאָך אַ 100 מאַן האָט מען געשיקט אויף אַרבעט קיין סמאָלענסק און וויטעבסק, ווו זיי זיינען כמעט אַלע אויסגעשטאָרבן פון הונגער. די אַלע איבעריקע יידן האָט מען געפירט אין קאָלאָנעס צום זשעטלער בית־עולם, ווו מען האָט זיי גרופּנוויז אַלעמען צעשאָסן. דאָס איז געווען דעם ערשטן טאָג פון דער שחיטה און די שפּעטערדיקע טעג פלעגט מען כאַפּן מענטשן פון די מאַלינעס, ברענגען זיי אין קינאָ, אָפּפירן אויפן בית־עולם און דאָרט צעשיסן. אין פאַרלויף פון 7 טעג האָבן די מערדער

געמאַכט זשעטל „יודן־רייך״, געלאָזן האָבן זיי נאָר איך ידישע דענטיסטין און דריי ספּעציאַליסטן פון אויסאַרבעטן לעדער.

40 נפשות אין איין מאַלינע

בעת די שחיטה האָט זיך אָנגעהויבן, זיינען די איינוווינער פון הויז אַרונטערגעגאַנגען אין דעם צוגעגרייטן קעלער, וואָס זיי האָבן פון פריער פאַרזאָרגט אויפן פאַל פון אַ שחיטה. דער אַריינגאַנג אין דער מאַלינע איז געווען פון הויף, נעבן א שטעלעכל פאַר אַ קליין ווייס ציגעלע, דאָס איינציקע פאַרמעגנס אין געטאָ, וואָס האָט געגעבן יניקה פאַר די קליינע קינדערלעך. אין זייט פונעם קעלער איז איינגעבויט געװאָרן אַ רער, כדי ס׳זאָל קאָנען אַריינגיין אַ ביסל לופט צום אָטעמען בעת מען וועט דאַרפן דאָרט זיצן. דער אַריינגאַנג פון קעלער איז געווען מחוץ די שטוב, אַז מען זאָל קאָנען אַנטלויפן, ווען מען וועט אַנטדעקן דעם אַריינגאַנג, אָדער אין פאַל, ווען אַ צינד־באָמבע וועט אָנצינדן דאָס הויז.

אין אָט דעם קעלער האָבן זיך אַריינגעשטופּט אַן ערך 40 נפשות, אָבער פּלאַץ איז נאָך געווען פאַר 25. די ענגשאַפט איז געווען גרויס, די לופט — געדיכט, און די קינדערלעך האָבן אָנגעפאַנגען צו וויינען און שרייען. איין מיידעלע איז גלייך דערשטיקט געוואָרן, ניט האָבנדיק קיין לופט צום אָטעמען. די עלטערן אירע, וועלכע האָבן אויך ניט געקאָנט אויסהאַלטן, זיינען אַרויסגעגאַנגען און זיך פאַרשטעקט אויפן בוידעם. די קריסטן, וועלכע האָבן געוווינט אין די הייזער האָבן זיי באַמערקט, איבערגעגעבן צו דער פּאָליציי און מען האָט זיי אויפן אָרט צעשאָסן. מיר האָבן געהערט אין קעלער די געוויינען בעת מען האָט זיי געשלאָגן און אַראָפּגעוואָרפן מיט געוואַלד פון בוידעם אויף דער ערד. די מערדער האָבן געהערט די געוויינען אין דער מאַלינע און פּרובירט געפינען דעם אַריינגאַנג.

די היץ אינעווייניק איז געווען אַזוי גרויס, אַז אַלע האָבן זיך געמוזט אויסטון נאַקעט. קיין שוועבעלע האָט ניט געוואָלט ברענען אין דער געדיכטקייט פון דער לופט. די פרויען פלעגן פאַלן אין חלשות און עס איז ניט געווען קיין טראָפּן וואַסער מיט וואָס צו מינטערן. דער פאָטער מיינער איז געוואָרן טויב און האָט ניט געהערט קיין וואָרט. אַזוי זיינען פאַרביי עטלעכע טעג און מען האָט ניט געזען קיין אויסזיכט זיך צו ראַטעווען, אָדער בלייבן לעבן, דאָ אין פינצטערן קעלער. דער ברודער און איך פלעגן יעדע נאַכט אַרויסגיין און ברענגען עפּעס צום עסן און וואַסער פון די צעשטערטע שכנותדיקע הייזער.

אין איינעם אַ פאַרטאָג בין איך מיטן פאָטער און ברודער אַרויסגעגאַנגען ברענגען וואַסער, ווייל די מוטער האָט זיך געפילט זייער שלעכט. דער ברודער איז אַריין אין שטוב, דער פאָטער — אויף זיין באַדערפעניש, און איך בין אַוועק אין שכנות־

דיקן הויז. דאָרט האָב איך געפונען וואַסער און גייענדיק צוריק אין דער מאַלינע, האָב איך דערזען ווי דער פּאָטער איז געשטאַנען אין טויער און גערעדט מיט אַ ווייסרוסישן פּאָליציאַנט. דער פּאָליציאַנט האָט ביי אים געפרעגט אויף דאָקומענטן און געהייסן גיין מיט אים צום בנין פון קינאָ. דער פּאָטער האָט זיך אָנגעהויבן בעטן ביי אים, דערציילט אים, אַז ער אַרבעט אין פאַבריק און צוגעזאָגט ברענגען אים אַ פּאָר שטיוול. דער מערדער האָט אָפּגעלאָזט דעם טאַטן מיינעם, וועלכער איז תיכף אַוועק און געבראַכט מיינע שטיוול. דער מערדער האָט זיי צוגענומען און איז אַוועק. עס איז שוין געווען טאָג אין דרויסן, ווען דער פּאָליציאַנט האָט זיך צוריקגעקערט מיט די שטיוול און גערופן: „אידזש וועזש טוואָיע בוטי, אָני זאַ מאַלע״ (גיי נעם דיינע שטיוול, זיי זיינען צו קליין).

מיין ברודער האָט עס צוגעהערט, איז ער תיכף אַריינגעגאַנגען אין דער מאַלינע און מיר האָבן זיך פאַרמאַכט. שפּעטער איז אָנגעקומען אַ גרופּע ס. ס.־לייט און געזוכט דעם אַריינגאַנג פון קעלער. זיי איז ניט געלונגען צו געפינען, האָבן זיי אַוועקגעשטעלט אַ ספּעציעלע וואַך צו היטן דעם קעלער און אונדז געפינען. עס האָט אונדז אַלעמען אַרומגעכאַפּט אַ גרויסע מורא. מיר האָבן זיך מיישב־געווען און באַשלאָסן אַוועקצוגיין אין דער קומענדיקער נאַכט. דערווייל איז אַרויס אַ בעליצער ווייבל (מלכה קרעמיען) ברענגען עפּעס עסן פאַר איר קינד. די וואַך האָט זי פאַרהאַלטן. זי האָט זיך אויסגעקויפט פאַר אַ גאָלדן זייגערל, און איז צוריק אַריין אין קעלער.

אין קעלער זיינען געווען 5 יינגלעך, וועלכע האָבן באַשלאָסן, ווי עס זאָל ניט זיין, מוזן זיי די נאַכט אַרויסגיין. מען האָט אָפּגערעדט, אַז אין פאַל, ווען עס וועט זיין שטיל, הייסט עס, אַז דער פּאָסט איז ניטאָ, און דעמאָלט דאַרפן אַלע אַרויסגיין און זיך צוזאַמענטרעפן אין אַן אָפּגערעדטן פּלאַץ אויסערן שטעטל. מען האָט צוגעוואַרט ביז האַלבער נאַכט און דאַן האָבן אַלע פינף יוגנטלעכע זיך האַרציק געזעגנט מיט זייערע פאַמיליעס, זיך שטאַרק אַרומגענומען, געקושט און געוויינט, אַזוי ווי דאָס האַרץ וואָלט געזאָגט, אַז דאָס זעט מען זיך צום לעצטן מאָל.

5 יוגנטלעכע אנטלויפן אין וואַלד

אין דער נאַכט פון מאָנטיק אויף דינסטיק דעם 11.8.42, נאָך 12 אַייגער, זיינען די 5 יוגנטלעכע אַרויס פון הויף און אָפּגעאָטעמט מיט פרישער זומערדיקער לופט. די נאַכט איז געווען זייער אַ שטילע, עס האָט זיך געהערט יעדער שאָרך פון די בלעטער אויף דיביימער. נאָך איניקע מינוטן וואַרטן, זיינען זיי שנעל דורכגעלאָפן די גאַס און צוגעקומען צו אַ גאָרטן ווו זיי האָבן זיך אויסגעלייגט און אָפּגעאָטעמט פון לויפן. זיי האָבן זיך אויפגעשטעלט און אַוועק אין דער פינצטערער טונקלקייט פון דער נאַכט ביז זיי זיינען צוגעלאָפן שנעל צום שטעכיקן דראָט. זיי זיינען איינער נאָכן צווייטן

דורכגעגאַנגען אויף דער צווייטער זייט פון געטאָ, אַראָפּגעריסן די געלע פּאַרבלוטיקטע לאַטעס און שנעל גענומען אַוועקגיין פון דעם אָרט. נאָך 10 מינוטן גאַנג האָבן זיי זיך שוין געפונען אויסער דער שטאָט, זיינען אַריין אין אַ פעלד פון קאָרן און געבליבן וואַרטן אויף דעם אָפּגערעדטן פּלאַץ. נאָך עטלעכע שעה וואַרטן, שטאַרק אומגעדולדיק, האָט אָנגעהויבן טאָגן. זיי זיינען אַוועק אין נאָענטן וועלדל און איבערגעזעסן דאָרט דעם טאָג. פאַרנאַכט זיינען זיי אַוועק צו אַ באַקאַנטן פּויער. זיי האָבן אים שטאַרק געבעטן, אַז ער זאָל גיין אין שטעטל זען וואָס הערט זיך.

דעם מאָרגנדיקן טאָג זיינען זיי ווידער געבליבן זיצן אין דעם זעלבן וועלדל, אומגעפער אַ פיר קילאָמעטער פון שטעטל. פּלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ שיסעריי פון מאַשין־געווער און זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז עס קומט פאָר אַן אָבלאַווע אויף אנטלוי־פנדיקע יידן פון געטאָ. פאַרנאַכט איז דער פּויער געקומען פון שטעטל און האָט איבער־געגעבן, אַז קיינעם פון די משפּחות האָט ער ניט געטראָפן אין קעלער, מען האָט זיי אַלעמען געכאַפּט, אַוועקגעפירט אין בנין פון קינאָ פון וואַנען מען וועט זיי אַוועקפירן צום פּלאַץ פון דער שחיטה. די 5 יוגנטלעכע האָבן געקלערט גיין צוריק אין שטאָט, אפשר וועט זיך איינגעבן צו ראַטעווען די משפחות. אָבער דער קריסט האָט געזאָגט, אַז ער ווייסט ניט גענוי, צי מ׳וועט זיי נאָך האַלטן ביז מאָרגן אָוונט. ער איז כמעט זיכער, אַז מאָרגן פרי וועט מען זיי אַוועקפירן צום טויט. צומאָרגנס איז ער ווידער אַוועק אין שטעטל און פאַרנאַכט זיינען זיי ווידער געקומען צו אים אין געוויר געוואָרן, אַז מען האָט זיי דעם טאָג אַוועקגעפירט צום טויט. דער איינאונאיינציקער בעליצער יוגנטלעכער (פייווע לאָזאָווסקי), פון דער גרופּע, וועלכער האָט זיך דאַן געראַטעוועט, האָט שפּעטער דערציילט, אַז מיין מוטער האָט זיך געבעטן ביי די גזלנים, מען זאָל אָפּלאָזן בלויז דאָס קלענסטע שוועסטערל און ניט פירן זי צום טויט, אָבער ס׳האָט גאָרניט געהאָלפן.

דעם 17.8.42 זיינען די 5 יוגנטלעכע אָנגעקומען אין לודזשיטשער וואַלד. ביינאַכט פלעגן זיי אַרויסגיין אין פעלד אָנקלייבן קאַרטאָפל און אין דאָרף ביי די פּויערים קריגן אַ שטיקל ברויט. איינמאָל זיינען זיי אַרויס ביינאַכט אין דאָרף און ניט ווייט פון וואַלד באַמערקט אַ גרופּע פון זשעטלער יידן, וועלכע זיינען געגאַנגען אין דער ריכטונג צום דאָרף. די יידן האָבן דערציילט וואָס ס׳הערט זיך און ווער ס׳האָט זיך געראַטעוועט און זיצט אויך אין דעם זעלבן וואַלד, ניט ווייט. זיי האָבן אויך דערציילט, אַז חיים־לייב באַטשקאָווסקי איז דערהרגעט געוואָרן נעבן בריק פון דאָרף מיעשילאָווצי, נאָכדעם ווי ער איז געפאָרן מיט די רוצחים אין בעליצע און זיי באַוויזן דאָס אָרט וווּ ער האָט באַ־האַלטן לעדער, טראָץ דעם וואָס זיי האָבן אים צוגעזאָגט דערפאַר שענקען דאָס לעבן.

די 5 יוגנטלעכע האָבן דעצידירט פאַרלאָזן דעם וואַלד און גיין אין די וועלדער אַרום בעליצע, דאָרט האָבן זיי געהאַט באַקאַנטע פּויערים. איינער האָט זיך זייער גוט אָריענטירט לויט די שטערן און דערפאַר האָבן זיי ניט געבלאָנדזשעט. בייטאָג פלעגן זיי

רוען אין וואַלד און אין די נעכט — גייק. במשך צוויי נעכט זיינען זיי דערגאַנגען ביז זאַטשעפּיטשער וואַלד, אויסגעמאַטערטע און דערשראָקענע פון מורא פאַרן טויט. אויף דער דריטער נאַכט זיינען זיי אָנגעקומען אין דאָרף קאַראַלי. דער הונגער האָט שטאַרק געדריקט, זיינען זיי אַוועק איבער די גערטנער אָנרייסן גרינסן צום עסן. אויפן פרימאָרגן זיינען זיי אָנגעקומען אין גרויסן וואַלד, ניט ווייט פון דאָרף זאַטשעפּיטש און איבער־געזעסן דעם טאָג אין דעם וואַלד. ווי נאָר עס איז געוואָרן פינצטער האָבן זיי באַשלאָסן צו גייך ביינאַכט צו אַ באַקאַנטן פויער אין דאָרף קאַרשאקי און בעטן ביי אים עפּעס צום עסן. קומענדיק צו אים האָט ער אַרויסגעטראָגן אַ שטיקל ברויט און אָנגעזאָגט, אַז זיי זאָלן וואָס שנעלער אַנטלויפן, ווייל ער האָט מורא געהאַט מיט זיי צו רעדן.

ניט ווייט פון ענדע דאָרף זאַטשעפּיטש, האָט מען זיי פּלוצלינג באַמערקט און אָנגע־הויבן שרייען אין רוסיש: „סטאָי, קטאָ אידיאָט״!״ (שטיי, ווער גייט). פון גרויס שרעק זיינען זיי אַלע געבליבן שטיין, טראַכטנדיק, אַז עס זיינען זיכער ווייסרוסישע פּאָליציסטן, וואָס טשאַטעווען אויף אַנטלויפנדיקע יידן פון געטאָ. „איינער פון אייך זאָל צוגיין צו אונדז און די איבעריקע זאָלן בלייבן שטיין, ניט באַוועגן זיך״, האָט באַפעלט זייער קאָמאַנדיר. דער עלטסטער פון די 5 יוגנטלעכע איז אַוועק צו זיי און דערזען אַ גרופּע (פון 18 מאַן), אַלע מיט ביקסן אין די הענט, אָבער אָנגעטאָן ניט אַזוי ווי די ווייסרוסישע פּאָליציסטן. ער האָט זיי דערציילט, ווער די 5 יוגנטלעכע זיינען און דאַן האָט דער קאָמאַנדיר אויסגערופן: „קומט אַלע אַהער נענטער און זעצט זיך, מיר זיינען רוסישע פּאַרטיזאַנער און האָט ניט קיין מורא״.

די פרייד איז געווען זייער גרויס, גאַרניט צום באַשרייבן, ממש פון טויט לעבעדיק געוואָרן. די יידן זיינען אַוועק די זעלבע נאַכט אין נאָענטן דאָרף נאָוואָסיאָלקי, אויפגע־קליבן אייער, ברויט, פּוטער, מילך און קומענדיק צוריק אויפגעלייגט אַ גרויס פייער, געקאָכט און געפּרעגלט. די פּאַרטיזאַנער האָבן די עטלעכע יידן זייער ליב געקראָגן. דער קאָמאַנדיר פלעגט שטענדיק זאָגן: „עסט, קינדערלעך, זעטיקט זיך אָן״.

נאָך 5 טעג, האָט זיך אַ גרופּע פון 11 פּאַרטיזאַנער אָפּגעטיילט און אַוועק אויף מזרח צום פראָנט. די יידן האָבן שטאַרק געבעטן, מען זאָל זיי מיטנעמען, אָבער דער קאָמאַנדיר האָט געזאָגט: „מיר קאָנען אייך ניט מיטנעמען, בלייבט דערווייל דאָ מיט דער צווייטער גרופּע״. עסן האָט מען געהאַט גענוג און ווייל הינטער די פּלייצעס פון די פּאַרטיזאַנער איז מען זיכער געווען, זיינען די יידן פאַרבליבן מיט זיי. אַ פּאָר טעג שפּעטער איז אויך די צווייטע גרופּע פון די 7 מאַן אַוועק און עס האָט ניט געהאָלפן קיין בעטעניש פון די יידן זיי מיטצונעמען. זיי האָבן געראָטן דער גרופּע צו גיין נענטער צו דער ליפּיטשאַנער פּושטשע, ווו מען קען טרעפן פיל פּאַרטיזאַנער. זיי האָבן זיי געהייסן מאַכן אַ ביקס פון האָלץ, וואָס וועט זיי באַשיצן פון טויט און געבן עסן... זיי האָבן זיך געזעגנט זייער העפלעך, געלאָזט די רעשטלעך פון עסן און זיינען אַוועק.

צוויי יוגנטלעכע זוכן זייער פאָטער

די זעלבע נאַכט האָבן צוויי פון די 5 יוגנטלעכע פון דער גרופּע זיך געלאָזט אין דער ריכטונג פון דער ליפּיטשאַנער פּושטשע. אויפן וועג, פּלעגן זיי אַריינגיין צו פּויערים אָנשטעלן דאָס הילצערנע געווער, נעמען עסנוואַרג, פרעגן דעם וועג און פאַרזעצן דאָס גיין ווייערס. נאָך עטלעכע נעכט זיינען זיי אָנגעקומען אין פּושטשע, דאָרטן זיינען שוין געוועזן עטלעכע יידישע פאַמיליעס, געוווינט אין ביידלעך פון סכך אָדער פון לייוונט. עס האָט זיך אויך אָנגעהויבן אָרגאַניזירן אַ קאַמפּס־אָטריאַד פון בלויז יידישע פּאַרטיזאַנער, אונטער דער אָנפירערשאַפט פון הירשל קאַפּלינסקי פון זשעטל. דער אָטריאַד האָט שוין דאַן געציילט בערך 150 מאַן. די 2 יוגנטלעכע פון דער גרופּע האָבן דעצידירט אָנצושליסן זיך אין די רייען פון אָטריאַד, נעמען נקמה פאַר זייערע נאָענטסטע און טייערסטע.

די פראַגע איז אָבער געשטאַנען: ווו נעמט מען ביקסן? איינער פון די צוויי איז אַוועק מיט אַ חבר צו די יידן פון דערעטשינער לאַגער, קויפן דאָרט געווער. שפּעטער זיינען ביידע יוגנטלעכע אַוועק צו באַקאַנטע זשעטלער יידן הערן נייעס וועגן יידן, וועלכע זיינען אַנטלאָפן פון זשעטל און געפינען זיך אין דוואָרעצער געטאָ. מען האָט דאַן דערציילט, אַז עס זיינען געקומען אין וואַלד צוויי בעליצער מיידלעך פון די בעליצער פאַמיליע־לאַגערן. בעליצער יידן האָבן זיך אויך אָנגעהויבן אָרגאַניזירן אין זאַטשעפּיצער וועלדער ניט ווייט פון בעליצע. צוליב דעם זיינען די 2 יוגנטלעכע אַוועק צו זיי אין אָטריאַד און אָפּגענומען אַ לעבעדיקן גרוס פון זייער פאָטער, וועגן וועלכן מ׳האָט זיי דערציילט, אַז ער לעבט און געפינט זיך אַליין אין וואַלד, ניט ווייט פון דאָרף באַנדארי. פריער איז ער געווען דאָרט מיט דער משפחה, נאָר איצט איז ער אַליין ביי באַקאַנטע קריסטן.

די 2 יוגנטלעכע זיינען נאָך אין דער זעלבער נאַכט אַוועק אין זאַטשעפּיצער וואַלד זיך דערוויסן וועגן זייער פאָטער, ווי אויך זיך צו זען מיט בעליצער יידן. מיט זיי זיינען אויך געגאַנגען צוויי באַוואָפנטע זשעטלער בחורים, צוויי נעכט זיינען זיי געגאַנגען ביז זיי זיינען געקומען צו אַ שטוב אין וואַלד — די שטוב פון פּויער שאַוועל, וועלכער איז געווען דער פאַרבינדלער פון די יידן (זיין שטוב איז געווען זייער נאָענט פון די ביידלעך פון בעליצער פאַמיליע־גרופּעס). דער פּויער, כאָטש ער האָט זיך שטאַרק דערשראָקן פאַרן געווער, האָט אָבער בשום אופן ניט געוואָלט דערציילן וועגן די יידן. ער האָט געטענהט, אַז ער ווייסט פון קיין זאַך ניט. פאַר־טאָגס, האָבן זיי זיך אָנגעשטויסן אויף נאָך אַ שטוב אין וואַלד, אָבער אויך דער פּויער האָט זיך אָנטזאגט צו ענטפערן אויף די פראַגן וועגן יידן. בלויז, ווען די זון האָט אָנגעהויבן אויפגיין, האָבן זיי באַמערקט אַ רויך — אַ סימן פון נאָענטע ביידלעך. לויט דעם רויך זיינען זיי אַוועק און געטראָפן ביז

צו די בידלעך. ניט ווייט פון די בידלעך האָבן זיי באַמערקט יוסף לאַזאָווסקי. ער האָט זיי געבראַכט צום פייער ווו ס׳האָט זיך קאָנצענטרירט די שארית הפליטה פון בעליצע און זיי דערציילט וועגן זייער פאָטער, אַז ער האָט זיך געפונען אַ לענגערע צייט מיט חיים־ראובנס משפחה און שפּעטער איז ער אַוועק ניט ווייט פון באַנדארי און לעבט דאָרט איינער אַליין. הרצל־זלמנס האָט אַנגעוויזן אַהין — דעם וועג און אַרויסגעפירט זיי צום הויפּט־טראַקט, וואָס האָט געפירט צום דאָרף מיעשילאָווצי. נאָך אַ פּאָר טעג וואַנדערן איבער די וועלדער זיינען זיי אָנגעקומען אין דאָרף מיעשילאָווצי, אַריין אין דער ערשטער שטוב פון אַ באַקאַנטן פויער, וועלכער האָט זיי אַריבערגעפירט איבערן טייכל מאַל־טשאַצקע. די זיינען אַוועק מיטן טראַקט, וואָס האָט געפירט אין דער ריכטונג צו באַנ־דאַרי. דעם טאָג זיינען זיי געבליבן זיצן אין וואַלד און אין אָוונט, ווען ס׳איז געוואָרן טונקל, זיינען זיי אַריין אין דאָרף צו אַ באַקאַנטן פויער. ער האָט זיי דערציילט, אַז דער פאָטער איז דאָ געווען אַ פּאָר מאָל און האָט גענומען ברויט, ער האָט געשלאָפן אין שייער פון שכן, אָבער ווו ער געפינט זיך אין וואַלד ווייסט ער ניט. זיינען זיי אַריין צום שכן און ער האָט זיי געעצהט צו וואַרטן די נאַכט, אפשר וועט דער פאָטער קומען נאָך ברויט.

די נאַכט איז פאַרביי, אָבער דער פאָטער איז ניט געקומען, האָבן זיי אָפּגערעדט מיטן פויער זיך צו טרעפן אין וואַלד און צוזאַמען מיט אים זוכן לויט די שליאַדן. עטלעכע שעה זיינען זיי אַרומגעגאַנגען איבערן וואַלד, גערופן און געשריגן, אָבער „אין קול ואין עונה". אַזוי אויך דעם צווייטן און דריטן טאָג. נאָך אַ פּאָר וואָכן זוכעניש, האָט גענומען שטאַרק רעגענען, די 2 יונגנטלעכע האָבן זיך צוגעטוליעט איינער צום צווייטן, געזעסן אויף דער קאַלטער און נאַסער ערד און דער רעגן האָט אויף זיי געגאָסן טאָג און נאַכט. אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט אויפגעהערט צו רעגענען, זיינען זיי אַוועק צוריק אין דאָרף, ווידער צום זעלבן פויער, וועלכער האָט דערציילט, אַז ער האָט געהערט פון בעליצער מיעשטשאַנעס, אַז דער פאָטער געפינט זיך אויפן פאַראַם פון טייך ניעמאַן. עס איז אַוועק אַ וואָך צייט און אויפן פאַראַם האָבן זיי אים אויך ניט געטראָפן, ווייל בשעת זיי פלעגן קומען ביינאַכט איז שוין דער פאַראַם געווען איבערגעשווומען אויף דער צווייטער זייט. איינמאָל פאַרנאַכט, ווען זיי זיינען צוגעגאַנגען צום דאָרף, האָט דער אויבנדערמאָנטער פויער זיי געטראָפן און דערציילט, אַז דער פאָטער זייערער געפינט זיך איצט אויפן פאַראַם. זיינען זיי געלאָפן אָן אָטעם צום טייך און קומענדיק אויפן אָרט דערזעען דאָרט פיל פויערים און צווישן זיי טאַקע — דער פאָטער. טרערן האָבן זיך זיי געשטעלט אין די אויגן אָבער קיין וואָרט האָבן זיי ניט געקאָנט אויסרעדן אויס מורא פאַר די פויערים, כאָטש אויפן האַרצן האָט זיך צונויפגעקליבן גאָר פיל צום דערציילן אין משך פון די צוויי חדשים, וואָס זיי האָבן געזוכט זייער פאָטער.

אין די בעליצער ביידלעך

דער פֿאָטער איז געווען אָפּגעריסן, אין אַלטע שמוציקע קליידער, פֿאַרוואָקסן מיט אַ לאַנגער באָרד. דער רעכטער פוס איז געווען ביי אים פֿאַרשטאָכן פון אַ דראָט און דער ווונד האָט געאייטערט, ער האָט געמוזט גיין מיט אַ שטעקן. די ערשטע אויפגאַבע איז געווען אויסהיילן אים דעם ווונד אויפן פוס, כדי צו קאָנען פאָרזעצן דעם ווייטערדיקן וועג.

דער פֿאָטער האָט דערציילט זיינע קינדער, וואָס עס האָט פּאַסירט נאָכדעם ווי מען האָט זיי געכאַפּט אין קעלער, אין וועלכן זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן, בעת דער מאַסן־שחיטה אין זשעטלער געטאָ. יענעם דינסטיק האָט אַ פויער גערויבט פון שטוב די איבערגעבליבענע זאַכן, איז אַריין אין שטעלעכל און האָט צוגענומען דאָס ציגעלע, וואָס איז געשטאַנען אויפן טירל פון דער מאַלינע. דער פויער האָט זיך אָנגעשטויסן אויפן אַריינגאַנג, וואָס איז געווען אָפן כדי ס׳זאָל אַריין פרישע לופט. ער איז גלייך אַוועק רופן די פּאָליציי. די מערדער האָבן אַנטדעקט די מאַלינע און אַלעמען אַרויסגעפירט אויפן הויף, אָבער אים האָט זיך איינגעגעבן אויסצובאַהאַלטן זיך אונטער דער וואַנט פון הויז. נאָך איין ייד איז מיט אים אַריינגעלאָפן אין שטוב און ביידע האָבן זיך פֿאַרשטעקט. בעת די איבעריקע האָבן די מערדער אַוועקגעפירט אין קינאָ, צווישן זיי אויך די מוטער און יינגערע שוועסטערל ע״ה.

אויפן צווייטן טאָג האָט מען אַלעמען אַרויסגעפירט הינטערן שטעטל און צעשאָסן (כ״ה אב, 1942 יאָר). עס זיינען דאָן אומגעקומען הונדערטער יידן, צווישן זיי פיל בעליצער: יצחק קאמעניעצקיס פרוי כאַסיע און זונעלע אלינקע; איר שוועסטער ביילקע און זון חיימקע; חיה־גיטל לאָזאָווסקי און דריי קינדער; פּייווע סאַוויצקיס פרוי דבורהקע און טעכטערל לאהלע א״אַ.

ער אַליין, האָט דער פֿאָטער פאָרגעזעצט דערציילן — איז געבליבן פֿאַרשטעקט אונטער דער וואַנט ביז די אויטאָס זיינען אָפּגעפאָרן, דאַן איז ער אַרויפגעקראָכן אויפן בוידעם פון אַ שכנותדיקן הויז וו: ער האָט זיך פֿאַרשטעקט הינטער אַ גרויסן שפיגל. ווען עס איז געוואָרן פינצטער, זיינען אַרויף אויפן בוידעם קריסטן־רויבער. צום גליק האָבן די רויבער אים ניט באַמערקט און זיינען אַוועק. ווען עס איז געוואָרן גוט פינצטער איז ער אַראָפּגעגאַנגען פון בוידעם און אַוועק אין דער ריכטונג פון בעליצע. נאָך צוויי טעג גאַנג איז ער געקומען אין זאַטשעפּיצער וואַלד. אין דאָרף זאַטשעפּיטש האָט ער זיך געטראָפן מיט נחמנען, וועלכער האָט זיך דערפרייט מיט אים און אים צוגענומען צו זיך אין ביידל צוזאַמען מיט דער משפחה. ער האָט אָבער ניט געקענט זיצן און עסן פון זייערס ניט קענענדיק קיין זאַך שאַפן פאַר זייערטוועגן. עס האָבן גענומען אָנקומען קאַלטע נעכט, ער האָט ניט געהאַט מיט זיך קיין זאַכן צום אָנטון, האָט ער באַשלאָסן גיין

נענטער צו זיינע באַקאַנטע פּויערים און געווען זיכער, אַז זיי וועלן אים אויסהאַלטן. אַזוי איז ער אָנגעקומען צום פּאַראָם און דאָרט אַן איינזאַמער זיך אויפגעהאַלטן ביז זיי האָבן אים אויפגעזוכט.

ווען דער פֿאָטער איז געקומען צו זיך נאָך זיינע איבערלעבענישן, האָט זיך גענומען פילן בעסער און די וווּנד איז פאַרהיילט געוואָרן, האָבן אַלע דריי באַשלאָסן גיין צוריק צו די ביידלעך פון דער בעליצער גרופּע. אַרום האַלבער נאַכט זיינען זיי צוגעקומען צום טייכל מאַלטשאַדקע, די וועטערן זיינען שוין געווען קאַלטע און אַ ווייס פּרעסטל האָט באַדעקט די ערד. קיין לאָדקעס צום אריבערפּראַווען זיך איבערן טייכל איז ניט געווען, האָט מען געמוזט זיך אויסטון און גיין אין „בראָד" דורכן טייך נאַקעט, כדי צו ברענגען אַ לאָדקע פאַרן פאָטער פון דער צווייטער זייט. דאָס קאַלטע וואַסער האָט געשניטן דאָס לייב אַזוי ווי מעסערס, אַרויסגייענדיק אויפן ברעג האָט געטרייסלט פון קעלט און עס האָבן געברענט די פיס פון פראָסט. אויף דער צווייטער זייט טייך, ניט ווייט פון דאָרף מיעשילאָווצי, האָבן זיי זיך אָנגעוואַרעמט אַ ביסל, זיך אָפּגעטריקנט, און אַוועק ווייטער ביז זיי האָבן דערגרייכט די ביידלעך פון דער גרופּע. עס איז געווען אין אַ וועלדל, ניט ווייט פון דעם פּויער שאַוועלס כוטאָר נעבן מאַיאַק, אַרומגערינגלט מיט די פעלדער פון זבלאַנער דאָרף, אויפן ברעג פון טייך ניעמאַן. לענג אויס די ברעגעס פון ניעמאַן האָבן זיך געצויגן לאַנגע קילאָמעטערס ברייטע לאָנקעס, דובאָווע וועלדער און בעריאָזעווע וועלדלעך.

די ביידלעך זיינען געווען קאָנצענטרירט אין אַ געדיכט וועלדל, ווייט פון וועג. זיי זיינען געווען פון ערד אָדער פון סכך פון די יאָלאָוועביימער. ביי יעדן ביידל איז געווען אַ פייערפּלאַץ ווו מען פלעגט קאָכן דאָס עסן, ווי אויך אָנוואַרעמען די קאַלטע ביינער. שלאָפן פלעגט מען אויף דער ערד, אונטערגעשפּרייט מיט אַביסל שטרוי.

אין דער גרופּע האָט זיך געפונען כמעט די גאַנצע שארית-בעליצע, אַלע האָבן זיך דערפרייט מיטן אָנקומען פון נאָך 3 בעליצער אָפּגעראַטעוועטע יידן, וועלכע האָבן גענומען בויען פאַר זיך ביידלעך ווו דעם קאָפּ צו לייגן. דער פאָטער איז געווען גליקלעך צו זיין צוזאַמען און זיך מער ניט וואַלגערן איינער אַליין אין גרויסן וואַלד. מען האָט טאָג און נאַכט גערעדט און דערמאָנט די בלוטיקע געשעענישן, עס האָבן זיך ניט אויסגענומען די רייד. ווי עס פלעגט קומען די נאַכט, האָבן זיך אַלע יונגע בחורים געקליבן גיין אין די אַרומיקע דערפער צו באַקאַנטע פויערים, כדי זיך איינשאַפן ביי זיי עסן און אָנטועכץ.

ווען די רעגנס און שנייען האָבן זיך גענומען שטאַרקן און ס'איז ניט געווען מער מעגלעך צו לעבן אונטערן פרייען הימל, האָט מען גענומען בויען זיעמליאַנקעס. סוף יאָר 1942, אין אַ שווערן שניי און פראָסט, האָט פּייווע סאַוויצקי ע"ה געפונען אין וואַלד אַ פאַסיקן פּלאַץ, ווו אין דריי טעג האָט מען געהאַט פאַרטיק געמאַכט אַ זיעמליאַנקע. ביי

אַ פֿויער האָט מען געקראָגן אַן אײַזערן אײַוועלע צום הייצן און אַלע פֿלעגן זיך מחיה־זײַן מיט דער וואַרעמקייט. אין אַ קורצער צײַט אַרום זײַנען צוגעקומען נאָך עטלעכע משפחות און עס איז געוואָרן אַ גאַנץ שטעטל.

זייער אָפֿט פֿלעגן צוקומען געראַטעוועטע ייִדן פֿון דער דוואָרעצער שחיטה, צווישן זיי זײַנען געווען צוויי בעליצער מיידלעך, ווי אויך רחל איצקאָוויטש, שמואל־שמעון בורשטיין (שמואל־שמעון דעם שניידערס אייניקל), ר׳ יאָשע וואָלקאָווסקי (משה־צאַליע לייבס זון) און איטשע־יאַנקל דעם שניידערס אַן איידעם. די מיידלעך האָבן שפּעטער געפֿונען זייערע פֿאַמיליעס און אַוועק צו זיי, אָבער די דריי עלנטע מענטשן האָבן ניט געהאַט צו וועמען זיך צו טוליען און האָבן אַליין אויסגעבויט אַ זיעמליאַנקע פֿאַר זיך. ר׳ יאָשע האָט געהאַט פֿיל באַקאַנטע פּויערים אין די דערפֿער און פֿלעגט העלפֿן די צוויי מענטשן, וועלכע זײַנען געווען מיט אים.

דעם 15.7.42 זײַנען זיי אַלע דריי אַוועק אין דאָרף סטאָק זיך שאַפֿן עפּעס צו עסן. בשעת זיי זײַנען צוריק געגאַנגען, זײַנען זיי אַרײַנגעקומען אין דאָרף זבלאַן, וווּ די זעלבע נאַכט איז אָנגעפֿאַרן אַ קאַרנער אָטריאַד פֿון לאָטישן. די וואַך האָט זיי פֿאַרהאַלטן און געפֿרעגט, ווער זיי זײַנען, האָט דער אַלטער יאָשע געענטפֿערט: סוואָי (אייגענע). די מערדער האָבן זיי געכאַפּט און דערשאָסן אויפֿן אָרט. און די קריסטן האָבן זיי באַערדיקט אויף דעם זעלבן פּלאַץ.

די אָבלאַווע הייבט זיך אָן

ניט לאַנג האָט געדויערט און עס איז דערגאַנגען די נייעס, אַז אַלע נאָענטע דערפֿער אַרום זײַנען באַזעצט מיט דײַטשן און אוקראַינער. עס איז ניט געווען ווו צו אַנטלויפֿן צוליב די קעלטן און פֿרעסט, פֿונדעסטוועגן איז מען דאָ געווען זיכערער ווי אין געטאָ, כאָטש מען האָט אויך דאָ געוואַרט יעדן טאָג אויף די גזלנים, געווען אויף דער וואַך, זיך צוגעהערט און אָבסערווירט די וועגן אַרום וואַלד.

דעם 20.12.42 האָט זיך דערהערט אַ נאָענטע שיסערײַ פֿון מאַשין־געווער. ניט ווײַט פֿון דער זיעמליאַנקע פֿון חיים־ראובנס משפּחה. עס האָט אַלעמען אַרומגעכאַפּט אַ גרויסע שרעק. צעוואַרעמטע פֿון שלאָף האָט מען זיך שנעל אָנגעטון און מען איז זיך צעלאָפֿן אין אַלע זײַטן. דאָס שיסערײַ האָט זיך פֿאַרשטאַרקט און ווען די קולות פֿון די צעווילדעוועטע מערדער האָבן זיך דערנענטערט, האָבן זיך אַלע אַרײַנגעכאַפּט אין אַ מאַלינע און געבליבן דאָרט זיצן אַ גאַנצן טאָג. אין אָוונט האָבן נחקע מיט זײַן גאַנצער משפּחה, ווי אויך אַלע אַנטלויפֿנדיקע זיך צוריקגעקערט. ס׳האָבן געפֿעלט: זײַן מוטער וויכנע און חיים שעליובסקי (וועלוול דעם נאַהאַראַדאָוויטשערס אַ זון), וועלכער איז אומגעקומען. נחקע האָט דערציילט, ווי אַזוי עס איז פֿאָרגעקומען: די מערדער וואָס

זיינען געגאַנגען מיטן וועג, האָבן באַמערקט די ווייסע וועש, וואָס האָט זיך געטריקנט אויפן בערגל און דאָס האָט זיי געבראַכט ביז דער זיעמליאַנקע; די ווילדע געשרייען האָבן זיי אויפגעוועקט און זיי איז געלונגען זיך צו ראַטעווען; אין זיעמליאַנקע איז געבליבן די אַלטע מוטער וויכנע און חיים, וועלכע האָבן שוין ניט געהאַט קיין צייט צו אַנטלויפן, זיי זיינען דערשאָסן געוואָרן אין זיעמליאַנקע; שפּעטער האָבן די מערדער אַריינגעוואָרפן אַ ציינד־באָמבע.

אין יענעם אָוונט, ווען ס'איז געוואָרן גוט פינצטער, האָט מען דערהערט דאָס געוויין פון אַ קינד אין וואַלד. צוקומענדיק נענטער האָט מען געפונען רחלע ביילקעס (די נאַהאָראַדאָוויטשער) ליגנדיק אויף דער קאַלטער ערד, קוים געזשיפּעט. נאָכדעם ווי זי האָט עפּעס געגעסן און זיך אָנגעוואַרעמט האָט מען זי, די זעלבע נאַכט אַוועקגעפירט צו איר מוטער אין דאָרף קאָסקי, דאָרט האָט זי זיך אויסבאַהאַלטן ביי אַ באַקאַנטן קריסט (דער מילנער פון דאָרף).

ווען די אָבלאַווע איז געגאַנגען אין פולן ברען, האָבן זיך אַלע מיישב־געווען און באַשלאָסן גיין אויף דער צווייטער זייט ניעמאַן, פּשוט, ווייל דאָרט איז געווען רואיקער און אויך, ווייל עס האָבן זיך דאָרט געפונען אַ סך באַקאַנטע פּויערים.

ס'זיינען דאַן אַוועקגעגאַנגען: ברוך קראַסנאָסיעלסקי ז"ל, בערל סטאַצקי, פּייווע און לאַזער־מאיר סאַוויצקי, שלום קראַסנאָסיעלסקיס פרוי מיט צוויי קינדער און נחקע באַראַנטשיק. מען האָט זיך אָפּגערעדט צו טרעפן יעדע נאַכט אין דער זיעמליאַנקע און פּאַרטאָג ווידער אַריבערגיין דעם ניעמאַן און זיין דעם טאָג אין שטילקייט. די באַשרי־בענע משפחה און די צוויי ברידער סאַוויצקי זיינען אַוועק אין אַ קליין וועלדל ניט ווייט פון בעליצע. די וועטערן זיינען געווען נאַסע האָט מען אין די נעכט זיך אַריינגע־גנבעט אין אַ לײדיקער שטוב, אָדער אַ דערבייאיקן שייער.

בעליצער יידן, אַנטלאָפענע פון פּושטשע, אויסגעהונגערטע און נאַקעטע, האָבן דערציילט, אַז די מערדער האָבן זיך אַריינגעכאַפּט אין פּושטשע און האָבן דאָרט אַלץ חרוב געמאַכט. זיי האָבן פאַרברענט אַלע אַרומיקע דערפער מיט די מענטשן צוזאַמען, די פּאַרטיזאַנער־לאַגערן האָבן זיי אויפגעריסן און די ביידלעך פון די יידישע גרופּעס — פאַרברענט. זיי האָבן אויסגעהרגעט פיל יידן, צווישן זיי איז געווען די בעליצער פרוי רבקה קושעלעוויטש (אידל־זלמנס ווייב), ווי אויך צוויי בעליצער יונגעלייט — מענדל האַלפּערן (ישראל־אברהמקעס זון) און ישראל־איטשע דזשענטשעלסקי.

אין דער זעלבער צייט זיינען אָנגעקומען אין וואַלד פיל יידישע פּאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן פאַרלוירן זייערע אָטריאַדן אין דער צייט פון דער אָבלאַווע, צווישן זיי זיינען געווען פיל בעליצער בחורים און מיידלעך. מידע, אויסגעמאַטערט פון צרות און פחד, האָבן די העלדישע יונגע קעמפער זיך אינגאַנצן געענדערט.

איינער פון זיי איז געווען דער זון פון דער אומגעקומענער וויכנע באַראַנטשיק,

ער האָט געהייסן הענעך און האָט זיך געריסן נקמה צו נעמען אין די מערדער. אַרויסגייענדיק פון געטאָ איז ער פּאַרוואונדעט געוואָרן אין רעכטן פוס, האָט זיך לאַנג געהיילט אין די שווערע וואַלד־באַדינגונגען ביז ער איז געזונט געוואָרן. ער איז אַוועק פּרייוויליק קעמפן אין אַ יידישן אָטריאַד און איז געקומען אַהער מיט זיין גרופּע. געראַטעוועט זיין לעבן אין פּושטשע. אָבער דאָ איז באַשערט געווען דעם העלד אומצוקומען מיט זייער אַ שווערן טויט. דער הונגער האָט שטאַרק געדריקט, זיינען די יונגע בחורים געצוווּנגען געוואָרן צו גיין אין דעם נאָענטסטן דאָרף נאָוואָסיעלסקי זוכן עפּעס צום עסן. זיי זיינען נאָר אַריין אין דאָרף, האָבן די פּויערים געעפּנט אויף זיי אַ פייער פון קוילן.

די גאַנצע גרופּע איז זיך צעלאָפן אין וואַלד, אָבער הענעכן האָט געטראָפן אַ קויל אין רעכטן אויג. לאַנגע שעהן האָבן זיך געהערט אין וואַלד די געשרייען פון שטאַרבנדיקן העלד און אין גרויסער ווייטיק איז ער אויסגעגאַנגען. אַ נאַכט דערנאָך האָבן אים זיינע חברים מקבר־געווען אין וואַלד ניט ווייט פון זיין מוטערס קבר.

אין יענע טעג איז אומגעקומען ברוך קראַסנאָסיעלסקיס שוועגערין הענקע מיט אַ שרעקלעכן טויט, צוזאַמען מיט אירע צוויי קליינע קינדערלעך. זיי זיינען געקומען אין וואַלד פון דוואָרעצער געטאָ און געלעבט צוזאַמען מיט ברוכן אין איין זיעמליאַנקע, אַנטלויפנדיק איבערן ניעמאַן, ווען דאָס איז האָט גענומען צעגיין זיינען ברוך מיט הענקען און די קינדער אַדורך דעם ניעמאַן בשלום און זיינען עטלעכע טעג געזעסן אין קוסטעס אויף דער צווייטער זייט טייך. צוריקגייענדיק איז הענקע מיט די קינדער געגאַנגען פאָרויס פאָרזיכטיק איבערן אייז און עס איז זיי געלונגען איבערצוגיין דעם טייך. פּלוצלינג האָט זיך דער אייז איינגעבראָכן און ברוך, וועלכער איז געגאַנגען פון הינטן האָט גענומען זינקען אין קאַלטן וואַסער. ער האָט גענומען שטאַרק שרייען, איז הענקע צוגעלאָפן אים ראַטעווען און דאָס וואַסער האָט איר אויך אַריינגעשלעפּט. די קינדער האָבן זיך שטאַרק דערשראָקן און זיינען געלאָפן ראַטעווען די מאַמע און דאָס רוישיקע וואַסער האָט זיי אַלע דריי איינגעשלונגען. ברוך האָט זיך לאַנג געראַנגלט מיטן טויט, ביז זיינע הענט זיינען פאַרגליווערט געוואָרן פון קעלט. פּויערים פון נאָענטן דאָרף האָבן געהערט זיינע קולות, אָבער קיינער איז אים ניט געקומען צו הילף. נאָך גרויס מאַטערניש איז אים דאָך געלונגען זיך אָנצוכאַפּן אין אַ שטיק אייז און ער האָט זיך אַרויסגעריסן פון שטאַרקן שטראָם. ער איז געלאָפן אין וואַלד (צו טרייטשיכן) ווו ער האָט זיך דערוואַרעמט און איז געקומען צו זיך.

אין קאַמף פאַרן לעבן

די אָבלאַווע איז ווייטער געגאַנגען, אָבער בלייבן אויף דעם פּלאַץ איז געווען אוממעגלעך. מען האָט נאָך אַלץ גערעדט, אַז די דייטשן וועלן צוריק קומען אין די

וועלדער. זיי, די גרופּע, איז צוריק אַוועק אויף דער צווייטער זייט ניעמאַן, דאָס מאָל איז מיט זיי געגאַנגען נחמן באַראַנטשיק. זיי זיינען געווען טויט־מיד פון וואָגלעניש און אויך הונגעריק. פונדעסטוועגן האָבן זיך געפונען כוחות און זיי האָבן זיך דערשלעפּט ביז דעם פּאַראַמשטשיקס לייריקן שטיבל, וואָס איז געשטאַנען ביים ברעג ניעמאַן, ניט ווייט פון בעליצע. דער שניי האָט באַדעקט די ערד אַרום, און זיי זיינען געבליבן איבערנעכטיקן אין דער „כאַטקע". נחמן האָט אָנגעהייצט אין אויוון און מען האָט זיך דערוואַרעמט. פאַרטאָג האָבן זיי זיך ווידער געגרייט אַוועקצוגיין, נאָר שפּעטער האָבן זיי זיך מיישב־געווען, אַז ווייל דאָ איז גאַנץ רואיק, איז גלייכער איבערצוזיצן אויפן אָרט עטלעכע טעג. קיין לעבעדיקן נפש האָט מען ניט געזען פאַר די אויגן. אַלץ אַרום איז געווען ווייס פון שניי. די פאַרוואַלקנטע הימלען פלעגן אָניאָגן אַ שרעק אויף די עטלעכע איינזאַמע יידן.

נאָר לאַנג האָט מען דאָרטן ניט געקאָנט פאַרבלייבן, ווייל עס איז געווען זייער נאָענט פון שטעטל, דאָס שטיבעלע איז געשטאַנען אין זייער אַ פרייען פּלאַץ און דער וואַלד — גאַנץ ווייטלעך. נאָך 3 טעג זיצן דאָרטן האָבן זיי באַשלאָסן אַוועקצוגיין צוריק אין זייער זיעמליאַנקע. אַרום האַלבער נאַכט זיינען זיי געקומען צוריק צום ניעמאַן. דאָס אייז איז שוין געווען זייער שוואַך און זיי האָבן זיך געשראָקן אַריבערצוגיין.

זיי האָבן זיך אָבער שנעל דעצידירט. איינער איז אַוועק דער ערשטער איבערן שוואַכן אייז מיט אַ שטעקן אין האַנט, טאַפּנדיק דעם וועג און אַזוי זיינען אַלע נאָך אים אַדורך בשלום דעם ניעמאַן. מיט די לעצטע כוחות האָבן זיי זיך דערשלעפּט צו דער זיעמליאַנקע.

די אָבלאַווע איז שוין געווען פאַרענדיקט, אָנפאַנג פעברואַר 1943 איז שוין געווען פּולקאָם רואיק אין וואַלד, און דאָס לעבן איז זיך אַוועק גאַנץ „נאָרמאַל". די געקו־מענע בעליצער יידן האָבן גענומען בויען פאַר זיך זיעמליאַנקעס און זיך איינאָרדענען. יעדער האָט גענומען צוגרייטן זאַפּאַסן פון עסנוואַרג, כדי צו קאָנען שטילערהייט זיצן אויפן אָרט און איבערקומען דעם שווערן ווינטער. די קעלט איז געוואָרן גרעסער פון טאָג צו טאָג. שנייען און זאַוויערעס פלעגן פאַרשיטן די וועגן און מען פלעגט ניט זען גאָרניט פאַרן אויג. דער ווינטער האָט זיך געשטעלט אין זיין גאַנצער קראַפט. אין אַזעלכע שרעקלעכע, שטורעמדיקע נעכט פלעגן אונדזערע יידן ריזיקירן מיט די לעבנס און מיט גרויס סכנות־נפשות זיך שלעפּן, אָפּגעריסן און אָפּגעשליסן, איבער די וועגן, כדי צו קריגן עפּעס עסן. זיי זיינען געווען אָפּגעזונדערט פון דער וועלט. און דער טויט האָט געלויערט אויף יעדן שריט. אָבער דער דראַנג צום לעבן איז געווען נאָך גרעסער...

צווישן די יידן, וועלכע זיינען געקומען פון פושטשע איז אויך געווען לייזער מאַשקעס מיט זיין יינגסטן זון משהל און טאָכטער מאַשע. זיי האָבן אויך אויסגעבויט אַ

זיעמליאַנקע און זיך ווי עס איז איינגעאָרדנט. די איבעריקע פאַמיליע־מיטגלידער זיינען: דער זון וועלוול, און די ייִנגערע טאָכטער פייגל, זיינען אַוועק מיט נאָך אַ גרופּע יונגע־לייט, באַלאָדנט מיט געווער, אויף דער צווייטער זייט ניעמאַן און האָבן זיך „איינגע־אָרדנט" אין די וועלדער, ניט ווייט פון דאָרף פאַלקיעוויטש. דאָרטן, אין דער אָ געגנט זיינען נאָך קיין פּאַרטיזאַנער צו דער צייט ניט געווען, און די גרופּע האָט זיך זייער גוט אויסגעלעבט. דעם 12.2.43 איז וועלוול אַוועק מיט נאָך חברה באַזוכן זיין פאָטער, צוזאַמען מיט זיי איז אויך געגאַנגען דאָס בעליצער ייִנגל אברהם וואָלקאָוויסקי, (לייבקע־יאָשקעס אַ זון). צוקומענדיק צום שטעטל איז געווען שטיל און זיי זיינען געווען זיכער, אַז קיינער איז אין שטעטל ניטאָ. זיי זיינען אַוועק צו דער פּוילישער קראַנקן־שוועסטער, מאַריע, וואָס האָט געוווינט אין דער ערשטער שטוב פון שטעטל. די קריסטין האָט זי אויפגענומען זייער פיין און זיי האָבן ביי איר געגעסן נאַכטמאָל.

די שכנים האָבן זיי באַמערקט און גלייך געגעבן צו וויסן דער ווייסרוסישער פּאָליציי. די מערדער זיינען געקומען צולויפן מיט אויטאָס, האָבן אַרומגערינגלט די שטוב און אָנגעהויבן צו שיסן. די חברה האָבן עס גלייך דערהערט און דורך אַ הינטער־טיר זיינען זיי זיך צעלאָפן אין אַלע זייטן. וועלוול מיט אברהמלען זיינען אַרויסגעלאָפן די לעצטע אין דער ריכטונג צו די פעלדער, ווו עס איז געשטאַנען די אַלטע קוזשניע פון זעליק דעם שמיד. זיי האָבן געקלערט צו געפינען הינטער איר אַ שוץ פון די מערדער. די נאַכט איז געווען זייער אַ ליכטיקע. דער פראָסט האָט געברענט, אברהמל האָט זיך אָפּגעשאָסן און עס איז אים געלונגען צו אַנטלויפן פון די מערדערישע הענט און זיך ראַטעווען, דאַקעגן איז וועלוול געבליבן ליגן אין טיפן שניי, קלערנדיק, אַז די מערדער האָבן אים אפשר, ניט באַמערקט. אָבער די פויערים האָבן אים יאָ געהאַט באַמערקט און אָנגעוויזן דער פּאָליציי. די מערדער האָבן לאַנג געשאָסן אין זיין ריכטונג און זיינען צוגעקומען נענטער צו דער קוזשניע. וועלוול האָט זיך זייער העלדיש פאַרטיי־דיקט און געשאָסן ביז דער לעצטער קויל. ביי דער געלעגנהייט האָט ער אַפילו פאַר־וווּנדעט איינעם פון די אָנגרייפער. דער סוף איז געווען, אַז זיי האָבן אים אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן און אים געשאָסן אין בויך. ער איז גלייך אויסגעגאַנגען פון די גרויסע ווייטיקן. צומאָרגנס האָבן אים די מיעשטשאַנעס פון שטעטל באַערדיקט אויפן ייִדישן בית־עולם.

אַ לאַנגע צייט האָט דער אַלטער לייזער וועגן דעם ניט געוווּסט. ער פלעגט זייער אָפט גיין אין די דערפער שאַפן עסנוואַרג, כדי צו קאָנען גלייך מיט אַלעמען איבער־קומען די שווערע צייט. עטלעכע טעג נאָכן טויט פון וועלוולען, זיינען לייזער מיטן ייִנגסטן זון, משהלען, אַוועק אין דאָרף זבלאַן נאָך ברויט. אויפן וועג צוריק, האָט אָנגעהויבן שיטן אַ גרויסער שניי, און די צוויי אומגליקלעכע מענטשן האָבן פאַרלוירן דעם וועג. זיי זיינען אַריין אין אַ „שאָפּע" אויפן ברעג פון ניעמאַן כדי דאָרט זיך

אָפּצורופן און איבערוואַרטן דעם שטורעם. פּאַרטאָג, ווען זיי זיינען ביידע איינגעשלאָפן פון מידקייט, האָט געבומען וועלן זייער קאַלט און אַ פראָסט האָט געברענט. דער אַלטער לייזער האָט גאָרניט געפילט, ווי די פיס זיינע זיינען אָפּגעפרוירן געוואָרן. קוים מיטן לעבן האָבן, דער פאָטער מיטן זון זיך דערשלעפּט, אַרום האַלבן טאָג, צוריק אין וואַלד אַריין, צו זייער זיעמליאַנקע. לייזער איז שטאַרק קראַנק געוואָרן, די באַדינגונ־גען צו היילן זיינע אָפּגעפרוירענע פיס זיינען ניט געווען. עס איז ניט געווען קיין דאָקטאָר און אויך ניט קיין רפואות מיט וואָס זיי צו היילן.

מיט יעדן טאָג איז זיין מצב געוואָרן אַלץ ערגער און ערגער, ביז עס האָבן געבומען ביי אים פוילן די פינגער פון די פיס. דער מענטש האָט זיך זייער שטאַרק געמאַטערט. זיין טאָכטער, מאַשע ז״ל, וועלכע איז אויך שפּעטער אומגעקומען, האָט אַלץ געטאָן, כדי צו ראַטעווען איר פאָטער. די ענגשאַפט און דער שמוץ אין זיעמליאַנקע זיינען געווען גרויס, און דער קראַנקער איז געוואָרן שטאַרק אָפּגעשוואַכט. זייער פיל האָט זיך דער מענטש אָנגעליטן, ביז ער איז, נאָך 2 שווערע מאָנאַטן קראַנקהייט און פיין, געשטאָרבן. מען האָט אים מקבר געווען אויף דעם זעלבן פּלאַץ אין וואַלד. ת.נ.צ.ב.ה.

נקמה פון די אויסראָטער

דאָס וואַלד־לעבן האָט זיך ווייטער געפירט ווי פריער. מען פלעגט גיין אַלע נאַכט אין די דערפער און באַזאָרגן זיך מיט עסנוואַרג. די פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג האָט זיך פונסניי צעצווייגט, מערער נאָך ווי פאַר דער אַבלאַווע. זייער אָפט פלעגן קומען פּאַרטי־זאַנער פון פושטשע צווישן וועלכע עס פלעגן זיין פיל יידן. די צייט איז געלאָפן זייער שנעל. די קעלט מיט די שנייען האָבן נאָך אָנגעהאַלטן. איינמאָל איז געקומען אין וואַלד אַריין אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער פון „אָרליאַנסקי־אָטריאַד״. צווישן זיי זיינען אויך געווען עטלעכע בעליצער יונגעלייט. אָפּזייענדיק אַ פּאָר טעג האָט די חברה זיך מיישב־געווען, אַז ס׳איז שוין צייט אָפּצורעכענען זיך און נקמה צו נעמען פון אונדזערע שונאים, פון די אויסראָטער פון יידישן שטעטל בעליצע.

די גרופּע האָט זיך געשטעלט אונטער דער אָנפירערשאַפט פון יאָסל פליישער (איטשע דעם קצבס זון) און עס זיינען דאָרט אויך געווען די בעליצער יונגעלייט: יאַנקל אָזשעכאָווסקי (אלציק שייקעס זון) און אברהם מגיד (ר׳ יעקב דעם קאַטליערס איידעם). ווי נאָר עס איז געוואָרן טונקל, האָבן די מענטשן זיך אַוועקגעלאָזט אין דער ריכטונג צו בעליצע. זיי זיינען געקומען אין שטעטל מיט דער כוונה צו הרגענען דעם בעליצער שייגעץ גאַרניאַק(ער איז געווען אַ פּאָליציאַנט ביי די דייטשן און זיך פיל איזדיע־קעוועט איבער די יידן), ווי אויך דעם פויער קוליעש, וועלכער האָט אומגעבראַכט די משפּחה שעשקאָ. אין שטעטל איז געווען רואיק, די גרופּע איז שטילערהייט צוגעפאָרן צו גאַרניאַקס שטוב און אַרומגערינגלט זיין הויז. עטלעכע זיינען געבליבן שטיין אויף

דער וואַך און די איבעריקע זיינען אַריין אין שטוב און האָבן געפּאָדערט דעם גזלן. ווי נאָר ער האָט זיי באַמערקט, האָט ער זיך באַהאַלטן אין אַ הינער־שטייג. די פּאַרטי־זאַנער האָבן באַזוכט די גאַנצע שטוב און אים געפונען אין שטייג. נאָענט צו דער שטייג האָט מען מורא געהאַט צוצוגייך, ווייל ער האָט געקאָנט שיסן, דאָך איז געלונגען אים אַרויסצושלעפּן אַ לעבעדיקן.

אין דעם מאָמענט האָט ער זיך אַרויסגעריסן פון זייערע הענט און איז שנעל צוגעלאָפן צום פענצטער, כדי צו קאָנען אַנטלויפן, דער „פּאָסט" אויפן גאַס האָט אויסגעשאָסן אַ סעריע קוילן פון מאַשינגעווער און גאַרניאַק איז געפאַלן טויט אויפן אָרט. די פאַמיליע זיינע האָט געמאַכט אַ גרויסן טומל. די פּאַרטיזאַנער האָבן ניט געלייגט קיין אַכט אויף דעם און יעדער איינער פון זיי האָט נאָך אויסגעשאָסן אין גזלן צו איין קויל פון ביקס און געלאָזט אים ליגן אויף דער ערד. די גרופּע האָט קאָנפיסקירט אַלץ, וואָס איז געווען אין שטוב און געלאָזט וויסן, אַז „דאָס איז געטאָן געוואָרן ווי אַ נקמה־אַקט פאַרן פאַרגאָסענעם יידישן בלוט".

די גרופּע האָט פאַרלאָזט די שטוב און איז אַוועק צוריק אין וואַלד אַריין. אונטער־וועגנס זיינען זיי פאַרפאָרן צו קוליעשן, כדי אויך מיט אים צו טאָן דאָס זעלבע, וואָס מיט גאַרניאַקן. קוליעש האָט געוווינט 3 קילאָמעטער פון בעליצע. ער האָט איבער־געגעבן די דייטשן צום טויט דעם בעליצער ייד לאָזער־חיים שעשקא, (דוד־לייבס זון) מיט זיין פאַמיליע. לאָזער־חיים האָט זיין גאַנץ האָב און גוטס אים אָפּגעגעבן, אָבער קוליעש דער „גוטער פריינד", האָט זיך ניט געקאָנט דערוואַרטן אויף דער מינוט, ווען ער וועט שוין קאָנען ירשענען לאָזער־חיימען. דער אומגעדולד פון קריסט איז אַזוי ווייט דערגאַנגען, אַז נאָך אין געטאָ האָט ער געבראַכט לאָזער־חיימען סם און אים פאַרגעלייגט, אַז ער זאָל ניט וואַרטן ביז די דייטשן וועלן אים אומברענגען, נאָר ער זאָל זיך אַליין נעמען דאָס לעבן. נאָך דער צווייטער שחיטה אין זשעטל איז לאָזער־חיימען און זיין פאַמיליע געלונגען זיך צו ראַטעווען און אַנטלויפן צו זייער בעסטן „פריינד" קוליעשן ווו זיי האָבן זיך געדאַרפט אויסבאַהאַלטן. קוליעש האָט זיי זייער פיין אויפגע־נומען און בשעת זיי זיינען איינגעשלאָפן, מידע און דערשלאָגענע פון שרעק, האָט דער מערדערישער פויער אויסגענוצט דעם מאָמענט און אַוועקגעלאָפן אין סטאַנציע ניעמאַן און געבראַכט צו זיך דייטשן און ווייסרוסישע פּאָליציי. די אומגליקלעכע האָבן זיך אויפגעכאַפּט פון די קלעפּ און מיט גרויס שרעק דערזען די מערדער פאַר זייערע אויגן. קוליעש איז געשטאַנען נעבן זיי און זיך אָפּגערופן מיט אַ טייוולאָנישן שמייכל: „גענוג אייך גוט צו לעבן, איצט וועלן מיר לעבן". לאָזער־חיים האָט געפּרוווט אַנטלויפן און איז דערשאָסן געוואָרן לויפנדיק, זיין פרוי און קינד האָבן זיי אַוועקגעפירט קיין בעליצע, ווו מען האָט זיי דערשאָסן עפנטלעך נעבן דער גמינע, ביי אַ בראַוואָ־פּאַטשעריי און הילכיקן געלעכטער פון פאַרזאַמלטן עולם.

די יידישער פּאַרטיזאַנער האָבן דעריבער באַשלאָסן נוקם צו זיין זיך אין קוליעשן. די גרופּע האָט אַרויסגעפירט זיין גאַנץ אַנגעריבט גוטס ביי יידן, האָט פאַרברענט זיין שטוב און אים צוגענומען מיט זיך. די פּאַרטיזאַנער האָבן אים פאַרשלעפּט אויפן זבלאַנער פאַראָם, איבערן טייך ניעמאַן, צוגעבונדן אים אַ שטיין אויפן האַלדז און אים עטלעכע מאָל אַראָפּגעלאָזט אין קאַלטן וואַסער. ווען מען האָט אים שוין גוט אָנגעמאַטערט, האָבן אים די פּאַרטיזאַנער אַוועקגעלאָזט מיטן וואַסער.

אין דער זעלבער צייט האָט אויך אַ גרופּע יידישע פּאַרטיזאַנער דורכגעפירט אַ אַ שטראָף־עקספּעדיציע איבער אַ פויער אין דאָרף סאַוויטש, ניט ווייט פון זשעטל. דער דאָזיקער פויער האָט דערמאָרדעט אַ גרופּע יידישע פּאַרטיזאַנער, צווישן וועלכע ס׳איז אויך געווען דער בעליצער יונגער העלד יונה אָזשעכאָווסקי (חיים שייקעס אַ זון). די גרופּע פּאַרטיזאַנער האָבן אין מיטן העלן טאָג אַרומגערינגלט זיין שטוב, צוגענומען זיין האָב און גוטס, און דעם פויער צעבראָכן הענט און פיס, שפּעטער האָט מען אים אויפגע־האָנגען אויפן פּלויט.

אַזוי האָבן בעליצער יונגעלייט גענומען אָנטייל אין קאַמף, אויסגעפירט שטראָף־עקספּעדיציעס און זיך נוקם־געווען אין אונדזערע שונאים, אין די מערדערישע ווייסרוסן. נאָך אָט די געשעענישן האָט דער גאַנצער געגנט אַרום געציטערט פאַר יידישע פּאַרטיזאַנער און די לאַגע פון די משפּחה־גרופּעס האָט זיך זייער פיל פאַרבעסערט.

אויסערגעוויינלעכע הילף פאַר די בעליצער וואַלד־יידן, האָט דערלאַנגט דער פּויליר־שער קריסט ה׳ באָבראָווניק. ער איז געווען דער „דראָזשניק״ פון שטעטל. אַן אמתער יידן־פריינט. אַזוי ווי זיין שטוב איז געשטאַנען ביים ברעג פון ניעמאַן, אָפּגעזונדערט פון שטעטל, זיינען אַלע יידן געגאַנגען פאַרביי און מיט אים זיך געהאָלפן. ער האָט געשטעלט זיין לעבן אין סכנה און ניט קוקנדיק אויף דעם, האָט ער אַלץ געטאָן, כדי צו העלפן און דערמוטיקן. זיין נאָמען דאַרף דערמאָנט ווערן ווי איינער פון די ח ס י ד י א ו מ ו ת ה ע ו ל ם.

ווידער פרילינג און זומער...

עס האָט ניט לאַנג געדויערט און אויך דער ווינטער איז פאַרביי. עס האָט אָנגע־הויבן דער פרילינג און גאָר גיך — דער זומער. אַלע שטעטלעך אַרום זיינען שוין געווען יידן־ריין. קיין איין איינציקער ייד האָט זיך שוין מער ניט געפונען אין קיין שום געטאָ. דער איינציקער געטאָ, וואָס האָט נאָך עקזיסטירט אין דער גאַנצער געגנט איז געווען אין לידע. דאָרט האָט מען קאָנצענטרירט אַלע לעבנגעבליבענע יידן פון די אַרומיקע שטעטלעך און דערפער. עס האָט זיך אָרגאַניזירט אַ ספּעציעלער

אַרבעטס־לאַגער, וואָס האָט געקומען אונטער זיין שוץ די אַרבעטס־פּעאיקע יידן, גוטע ספּעציאַליסטן און פּאַכלייט. אָט די מענטשן האָבן געהאַט ספּעציעלע „לעבנס־שיינען" און האָבן געאַרבעט פֿאַר די דייטשן. דער לידער געביטס־קאָמיסאַר איז געווען ניט קיין גרויסער סאַדיסט און געהאָלפֿן דעם געטאָ. די יידישע פּאַרטיזאַנער־גרופּע האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע אָנצוקניפּן אַן ענגן קאָנטאַקט מיט די יידן אין לידע און ברענגען זיי צוביסלעך אין וואַלד אַריין. זיי האָבן געוווּסט און פאַרשטאַנען אַז די גוטע לאַגע קאָן ניט לאַנג אָנהאַלטן אין געטאָ. עס זיינען אַוועקגעשיקט געוואָרן ספּעציעלע פאַרבינדלער (פּויערים) און שליחים, כדי דורכצופירן די אויפגאַבע. די בעליצער יידן שלמה יאַסינאָווסקי (ר' יהושע יאַסינאָווסקיס זון), יעקב מאָלטשאַדסקי (שרה די פּאַפּיערניס אייניקל) און מיכאל גראַזניק (דער רודער) זיינען געקומען אין וואַלד אַריין זען ווי דאָס לעבן גייט צו. זיי האָבן באַשלאָסן צו קומען אין אַ וואָך אַרום מיט זייערע פאַמיליעס. מיט זיי צוריק קיין לידע זיינען געגאַנגען רחל איצקאָוויטש (ר' שמואל־יאָסל דעם מילנערס טאָכטער) און לאָזער־מאיר סאָוויצקי, מיטן ציל צו שאַפן אַ גרעסערע גרופּע מענטשן און זיי ברענגען אַלעמען אין וואַלד. יעדן טאָג פלעגן די פּאַרטיזאַנער גיין צום ניעמאַן און אָפּוואַרטן די אָנקומענדיקע גרופּעס, וועלכע מען פלעגט אַריבערפירן מיט אַ לאָדקע. די לאַגע האָט זיך דאַן שוין געהאַט אַביסל פאַרערגערט צוליב דעם אָרגאַניזירן זיך פון די „ווייסע־פּאָליאַקן" און דאָס אַריבער־פירן איבערן טייך איז געוואָרן ריזיקאַליש, ווייל די „ווייסע" האָבן זיך קאָנצענטרירט נאָר אין די דערפער נעבן ניעמאַן. זיי זיינען געווען אַ רעאַקציאָנערע אָרגאַניזאַציע, האָבן געקעמפט קעגן סאָוויעטישע פּאַרטיזאַנער און אויך קעגן די דייטשן אונטער דער לאָזונג: „פאַר אַ פריי פּוילן". אָבער ספּעציעל שטאַרק איז געווען זייער שנאה צו יידן. ווען זיי פלעגן כאַפּן אַ ייד, פלעגן זיי אים אָנטאָן כל מיני עינויים און דערנאָך אומברענגען. זייער נעסט איז געווען אין בעליצע און עס איז געווען זייער געפערלעך זיך צו באַווייזן אין דער אָ געגנט.

די יידישע גרופּע אין וואַלד האָט זיך זייער שטאַרק באַאומרואיקט, ווען נאָך 3 טעג וואַרטן זיינען אירע מענטשן נאָך ניט געווען צוריק פון געטאָ. אויפן פערטן טאָג האָט מען פלוצלינג דערזען פון דער צווייטער זייט טייך אַ גרופּע מענטשן, וועלכע האָבן, לויט זייער גיין און אויסזען עדות געזאָגט אויף זיך, אַז זיי זיינען יידן. עס זיינען דאַן געקומען: ישראל זלאָצאָווסקי און פאַמיליע, מיכאַל גראָזניק און פרוי און נאָך עטלעכע יידן פון זשאָלודאָק און דזיווענישאָק. שפּעטער זיינען אויך געקומען שלמה קאַפּלאַן מיט זיין פרוי חיה־עלקע און קינדער, און אויך טייבע מיט די קינדער.

די יידישע גרופּע אין וואַלד האָט געהאָלפן די מענטשן זיך איינאָרדענען. נאָך אין זעלבן טאָג זיינען אויפגעבויט געוואָרן ביידלעך וווּ זיי האָבן שוין געקאָנט וווינען און האָבן אַ פּלאַץ וווּ זיך צו אויסרוען נאָך דעם שווערן וועג. נאָך אַ וואָך צייט זיינען זיי

געוואָרן „וואַלד־בירגער" און האָבן זיך זייער גוט צוגעפּאַסט צום וואַלד־לעבן. אין צווישן האָבן די „ווייסע" פּוילישע באַנדעס זיך שטאַרק אַנטוויקלט און מען האָט זיך געריכט, אַז אַ ליאַדע מאָמענט וועלן זיי איבערפאַלן יידן אין וואַלד. די פּויערים פון דאָרף האָבן שטאַרק וועגן דעם גערעדט אין די דערפער. נאָך פּסח 1943, איז ביי דער יידישער גרופּע געפאַלן דער באַשלוס אַוועקצוגיין אין אַ צווייטן וואַלד.

בלוטיקע אָנפאַלן אויף יידן אין וואַלד

די גרופּע איז אַוועק אין יאַצוקיער וועלדער אויף דער צווייטער זייט פונעם טייכל מאלטשאטקא און דאָרט אויפגעשטעלט דעם לאַגער. דער פּלאַץ, וואָס איז אויסגעקליבן געוואָרן פאַרן ווינאָרט האָט געהייסן בארקי. נישט ווייט האָט זיך אויך באַזעצט נחמן באַראַנטשיק מיט זיין פאַמיליע. דאָס אָרט איז געווען זייער גוט און האָט זיך געפונען אין זייער אַ שיינעם פּלאַץ. דער וואַלד האָט פון אַלע זייטן אַרומגע־רינגלט דאָס טייכל מיט די גרינע לאָנקעס פון וועלכע עס פלעגט ווייען שטענדיק אַ פריש ווינטל מיט אַן אָנגענעמען ריח פון היי. עס האָט אויסגעזען ווי אַ קוראָרט. די וועטערן זיינען געווען זייער אָנגענעמע, און דער זומער — אין פולן ברען.

ניט ווייט פון דעם אָרט, אין דער שטוב פון די וואַלד־ליעשניקעס (וועכטער), ביים פּויער וויטשיק ראַפּאַלאָוויטש, איז איינגעשטאַנען דער שטאַב פון פּאַרטיזאַנישן דיווערסאַנטן־אָטריאַד. די מענטשן זיינען געווען זייער גוטע און האָבן געשטיצט די גרופּע מיט וואָס נאָר זיי האָבן געקאָנט. זיי זיינען געווען געקומענע פון יענער זייט פראָנט, און האָבן געהאַט די אויפגאַבע צו פירן דיווערסיע־אַרבעט אין ווייטן „טיל" פון פיינט. זיי האָבן זיך גערופן די „מאָסקוויטשן" און האָבן געהאַלטן די געגנט ווי זייער ראַיאָן.

במשך עטלעכע רואיקע מאָנאַטן פלעגן די דאָ זיצנדיקע יידישע פאַמיליעס גיין באַזוכן די גרופּן, וועלכע זיינען געבליבן אויף זייערע אַלטע פּלעצער. אויך זיי האָבן ניט געהאַט אויף וואָס זיך צו באַקלאָגן. זייער אָפט פלעגן די פּאַרטיזאַנער (מאָסקוויטשן) קומען צו די יידן און איבערגעבן די לעצטע נייעס פון ראַדיאָ, דערציילן וויכטיקע פראָנט־געשעענישן, אינטערעסאַנטע פאַלן, זינגען צוזאַמען לידער ביים פייער. אַזוי האָט מען פאַרבראַכט די צייט, ביז עס זיינען אָנגעפאָרן אין די דערפער דייטשע קאַרנע אָטריאַדן, וועלכע האָבן געהאַט די אויפגאַבע אָנצופאַלן אויף פּאַרטיזאַנער און יידן און זיי פאַרניכטן. אין נאָענטן דאָרף געזוגעלע, האָבן די מערדער זיך אָנגעטראָפן אויף אַ גרופּע מאָסקוויטשן. עס האָט זיך פאַרבונדן אַ גרויסער קאַמף און דאָס שיסעריי האָט אָפּגעעכאָט אין וואַלד. אַלע האָבן זיך שנעל אָנגעטון און אַנטלאָפן אין אַ צווייטן וואַלד. דעם טאָג איז די גרופּע איבערגעזעסן אין רואיקייט און פאַרנאַכט־צו, ווי נאָר

עס איז געוואָרן טונקל, זיינען אַוועק צוויי מענטשן אין דאָרף מיעשילאָווצי און זיך אינפאָרמירט וועגן דער לאַגע. מען האָט זיך דערוווּסט, אַז די מערדער האָבן פאַרברענט עטלעכע הייזער אין דאָרף און זיינען צוריק געפאָרן קיין זשעטל, קיין קרבנות פון די פּאַרטיזאַנער זיינען ניט געווען. נאָך עטלעכע טעג האָט די גרופּע באַשלאָסן צו פאַר־לאָזן דאָס אָרט און זיך צוריקקערן אין די זאַטשעפּיצער וועלדער, ווו עס זיינען נאָך געבליבן עטלעכע בעליצער יידן.

אין דעם זעלבן מאַסקוויטשער אָטריאַד זיינען אויך געווען די בעליצער יונגע לייט: יעקב קרעמיען (ר' ישראל מרימס זון), יעקב זלאָצאָווסקי ז״ל (ישראל זלאָצאָווסקיס זון) און אברהם וואָלקאָוויסקי, וועלכע האָבן זייער פיל געשטיצט די בעליצער גרופּעס און אויך זיי אינפאָרמירט וועגן פאָרויסגעזעענע, מעגלעכע איבערפאַלן.

דער זומער איז געקומען צו ענדע. עס האָט געמומען ווערן קעלטער און עס האָט אָנגעהויבן רעגענען. די גרופּע האָט אין נייעם וואַלד אויפגעשטעלט פּראָוויזאָרישע בייד־לעך אין שכנות מיט מאירן און זיין פאַמיליע און פייווע סאַוויצקי מיט זיין גרופּע. אין צווישנצייט זיינען צו דער גרופּע צוגעשטאַנען אויך שמואל סוויעטיצקי און פרוי צביה און אַזוי אַרום שוין געציילט אַ צען פּערזאָן. צו די דאַרפן אויך צוגע־רעכנט ווערן לייזער משהקעס קינדער און זייערע פאַמיליעס. דאָס אָרט ווו מען האָט זיך אויסגעבויט, איז געווען ניט ווייט פון וועג און זייער אָפט פלעגן זיך הערן די נאָענטע קולות פון די דורכפאָרער, דערפאַר האָט די גרופּע זיך שטאַרק געמוזט היטן און זיין פאָרזיכטיק מיט הויך רעדן, כדי מען זאָל זי ניט אויסגעפינען. עס האָבן זיך ,זידער פאַרשפרייט קלאַנגען וועגן אָנקום פון אוקראַאינישע פּאָליציי־לייט אין זשעטל מיטן ציל צו מאַכן אָבלאַוועס אין די וועלדער. סוף חודש תמוז זיינען זיי געקומען אין די דערפער. ראש חודש אלול 1943, זיינען זיי אַריין אין וואַלד. ווי נאָר עס איז געוואָרן טאָג האָט זיך דערטראָגן אַ נאָענטע בילעריי פון אַ הונט, וואָס האָט אַלעמען אויפגעוועקט פון שלאָף. איינער איז שנעל אַרויסגעלאָפן צום וועג זען, וואָס עס הערט זיך. צוריק לויפן אָנזאָגן האָט ער שוין ניט געקאָנט, ווייל אויפן וועג איז שוין געשטאַנען אַ מחנה מערדער. ער האָט נאָר געגעבן אַ צייכן מיט דער האַנט, אַז מען זאָל אַנטלויפן. ער אַליין האָט נאָך באַוויזן זיך צו פאַרשטעקן אונטער די צווייגן פון אַן אַלטן אומגע־קערטן בוים. די אָנפאַלער זיינען לעבן אים פאַרבייגעלאָפן אין דער ריכטונג צו די ביידלעך און זיי האָבן אים ניט באַמערקט. אַזוי ליגנדיק איז ער איבערגעקומען דעם טאָג ביז עס איז געוואָרן טונקל.

בעת די מענטשן פון דער גרופּע האָבן געגומען לויפן אין דער מאַלינע אַריין, האָט איינער אַ מערדער, רייטנדיק אויף אַ פערד זיי באַמערקט און געגומען שיסן אין זייער ריכטונג. אַ טייל איז אַריין אין דער מאַלינע און אַ טייל איז זיך צעלאָפן איבערן וואַלד. די אינעווייניק פאַרבליבענע האָבן זיך פאַרשפאַרט מיטן טירל און זיינען דאָרט

געבליבן זיצן אַ גאַנצן טאָג, אַז דער גזלן האָט דערזען, אַז אַלע זיינען זיך צעלאָפן, האָט ער זיי נאָכגעיאָגט אויפן פערד. דאָס שיסעריי איז געוואָרן גרויס. ער איז פאַרבייגעלאָפן לעבן דער מאַלינע און אַוועק טיף אין וואַלד.

נאָך אַן עטלעכע מינוטן זיצן אין מאַלינע, האָבן די יידן זיך אַביסל באַרואיקט און ערשט דאַן האָט מען באַמערקט, אַז טוליע איז שטאַרק פאַרוואונדעט אין אַ פוס און אַ האַנט. ער האָט זייער שטאַרק געקרעכצט און געגוססט. מען האָט פּרובירט מיט אַלע מיטלען אים צו ראַטעווען, נאָר עס האָט גאָרניט געהאָלפן. נאָך אַ האַלבער שעה שווערע ליידן, איז ער אויסגעגאַנגען.

ווי נאָר עס איז געוואָרן טונקל, איז מען אַרויס פון דער מאַלינע און מ׳האָט דערזען דעם חורבן: די ביידלעך זיינען געווען אויפגעריסן פון מינען און מען האָט ניט געזען קיין לעבעדיק נפש.. די איבערגעבליבענע נאָכן אָנפאַל זיינען אַוועק איבערן וואַלד זוכן די׳ איבעריקע פון דער גרופּע. אַ גרויסע שרעק האָט זיי אַרומגעכאַפּט בעתן גיין איבערן צעשטערטן וואַלד. אַזוי איז מען צוגעקומען צו די ביידלעך פון מאיר אייזשקעס גרופּע. אַלץ איז דאָ געווען צעוואָרפן. די ביידלעך — פאַרברענט. די ערד אַרום האָט געברענט. אויפן וועג צוריק צו דער מאַלינע האָט מען פלוצלינג דערזען אַן אויסגעצויגענעם, געהרגעטן מענטש. געשאָסן אין קאָפּ, די הענט פאַנאַנדערגעשפּרייט, איז ער געלעגן אין מיטן וועג. געווען איז דאָס מאַשקע (מאַשע קריינאַוויטש, לייזער מאָשעס טאָכטער) פון דער גרופּע. די מערדער האָבן זי געכאַפּט לעבעדיקערהייט, געשלאָגן ביז טויט מיט די פּריקלאַדן פון זייערע ביקסן און שפּעטער — געשאָסן אין מוח. דערדריקטע האָבן די לעבנגעבליבענע זיך אומגעקערט צו זייערע צעשטערטע ביידלעך.

צוריקקומענדיק אויפן אַלטן פּלאַץ האָט מען געטראָפן בערל סטאַצקין און שמואל סוויעטיצקי. אַלע זיינען אַוועק צו דער מאַלינע, האָבן אַרויסגעפירט פון דאָרט די מענטשן און זיי געבראַכט צום פייער. מען איז געזעסן פאַרזאָרגט און צעבראָכן נאָכן פרישן אומגליק. אין דער שטילקייט פון דער נאַכט האָט זיך געהערט אַ וויי טער בילן פון אַ הונט, וואָס עס האָט זייער שטאַרק געשראָקן.

באַלד זיינען אַוועק פיר פון דער גרופּע און האָבן צוגענומען דעם מת פון וועג. זיי האָבן אויך אַרויסגענומען טוליעס טויטן קערפּער פון מאַלינע, כדי מאָרגן צו ברענגען ביידע קדושים צו קבורה. די נאַכט איז אַוועק. ווי נאָר עס איז געוואָרן ליכטיק, זיינען אַלע איבעריקע צוריק געקומען פון זייערע פאַרבאַהעלטענישן. זיי האָבן דערציילט וועגן דער געשעעניש און ווי אַזוי זיי זיינען געבליבן לעבן. די מענער זיינען אַוועק און געבראַכט די צוויי פרישע מתים זיי קובר צו זיין. שפּעטער אַ ביסל איז די גאַנצע גרופּע זיך צונויפגעקומען אין וואַלד אויף אַן אַלטן פּלאַץ וווּ מען איז געזעסן מיט עטלעכע מאָנאַטן צוריק. ערשט דעמאָלט האָט מען זיך אַרומגעזען, אַז עס פעלט

פייגל (לייזער־מאָשעס יינגסטע טאָכטער). עטלעכע פון דער גרופּע זיינע אַוועק זי זוכן איבערן וואַלד. זיי האָבן אויסגעפרעגט אויף איר ביי אַלע פּאַסטוכער און זיי אָנגעזאָגט, אַז אויב זיי וועלן געפינען איר קערפּער, זאָלן זיי גלייך צו וויסן געבן. נאָך דריי טעג זוכן איז זי אַליין געקומען אַ שווער פאַרוווּנדעטע אין האַנט. זי האָט געליטן שטאַרקע ווייטיקן. אירע קולות און געשרייען זיינען געווען שרעקלעכע. האָט מען אָנגעהויבן היילן איר ווונד מיט אָרעמע מיטלען. עס זיינען פאַרביי עטלעכע וואָכן און פייגל איז געוואָרן געזונט.

עס האָבן זיך גענומען דערנענטערן די ימים־נוראים. עס איז געוואָרן קעלטער, דערנאָך זיינען אַראָפּ שטאַרקע רעגנס. יעדן טאָג פלעגן דערגיין צו די יידן אין וואַלד קלאַנגען וועגן די „וויסע", וועלכע זיינען שטאַרק געוואָרן און האָבן פאַרכאַפּט בעליצע.

דער לעצטער איינאונאיינציקער געטאָ לידע, האָט זיך געריכט אויף אַ שחיטה, און עס האָט זיך ניט געזען קיין אויסוועג, ווי אַזוי צו ראַטעווען די דאָרטיקע יידן. די לאַגע איז געוואָרן ערגער פון טאָג צו טאָג. קורץ פאַר ראש־השנה איז אָנגעקומען דער באַפעל צו ליקווידירן אַלע לעבנגעבליבענע יידן און מאַכן „יידן־ריין" גאַנץ מערב־ווייסרוסלאַנד. אין איינעם אַ טאָג האָט מען אויפגעקליבן דאָס ביסל אומגליקלעכע לידער יידן און זיי געבראַכט צו דער סטאַנציע. מען האָט זיי דאָרט אַלע אַרייגעשפּאַרט אין שמוציקע לאַסט־וואַגאַנען, פאַרקלאַפּט די טירן און פענצטערלעך מיט שטעכיקע דראָט און אַוועקגעשיקט. שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מען האָט זיי געפירט אין קאָנצענטראַציע־לאַגער מיידאַנעק, וווּ מען האָט זיי פאַרברענט אין די גאַז־קאַמערן. בלויז איינצלנע מענטשן איז געלונגען צו אַנטלויפן און זיך צו ראַטעווען. די מענטשן זיינען געקומען אין וואַלד, צווישן זיי זיינען געווען מיטיע פּופּקאָ און פאַמיליע, שמואל איוועניעצקי און יעקב מאַלטשאַדסקי און זיין פרוי פרידע פון לידע. אָט די מענטשן זיינען געשפּרונגען פון די וואַגאָנעס, ווען דער צוג איז געווען אין זיין שנעלן גאַנג. פיל פון די ניי־געקומענע זיינען געווען שטאַרק צעבראָכן און רואינירט. יעקב מאַלטשאַדסקי איז געבליבן אין דער בעליצער גרופּע. אַלע איבעריקע זיינען אַוועק אין אַנדערע גרופּעס. לענגער זיצן אויף דעם פּלאַץ האָט מען ניט געקאָנט, איז מען אַוועק טיפער אין וואַלד, אויף אַ נייעם אָרט און דאָרט ווידער אויסגעבויט נייע ביידלעך. פּלוצלינג זיינען ווידער פאַרשפּרייט געוואָרן קלאַנגען, אַז די „וויסע" געפינען זיך אין דאָרף זבלאַן (אומגעפער אַ דריי קילאָמעטער פונעם לאַגער) און אַז זיי וועלן זיך אַריבערפּראָווען דעם ניעמאַן, מיט דער אויסרעכענונג אָנצופאַלן אויף די יידישע גרופּן און זיי פאַרניכטן. עס איז שוין געווען צו שפּעט אויף צו קאָנען אַנטלויפן און די איינציקע רעטונג איז געווען — זיך צו פאַרשטעקן.

פונקט איין טאָג נאָך ראש־השנה, ג׳ תשרי פון יאָר 1943, זיינען די באַנדיטן באַפאַלן מאיר־אייזשקעס גרופּע, ווען עס איז נאָך געלונגען צו אַנטלויפן און זיך

צו פּאַרשטעקן אין נאָענטן קוסטארניק. דער איינציקער, וועמען זיי האָבן געכאַפּט לעבעדיקערהייט, איז געווען פּייווע סאַוויצקי. ער האָט אַפילו געהאַט ביי זיך געווער, נאָר ער האָט ניט קיין צייט געהאַט מיט דעם זיך צו אָפּשיסן. די באַנדיטן האָבן אים אַוועקגעפירט אין דער ריכטונג צום דאָרף זבלאַן, אויפן פּלאַץ פון די אַמאָליקע אַלטעביידלעך. זיי האָבן אים דאָרט זייער שטאַרק געשלאָגן און געפּאַדערט פון אים, אַז ער זאָל אַרויסגעבן ווו עס געפינען זיך די איבעריקע בעליצער יידן. ניט וועלנדיק אַרויסגעבן די איבעריקע ברידער זיינע, האָט זיי פּייווע אַוועקגעפירט צו די אַמאָליקע ביידלעך, וויסנדיק און זייענדיק זיכער, אַז דאָרט איז קיינער ניטאָ.

פאַרנאַכט־צו, אַז דאָס שיסעריי האָט אויפגעהערט, זיינען זיך אַלע צונויפגעקומען אויפן אַלטן אָרט. עטלעכע זיינען אַוועק געוווּיר ווערן, וואָס עס הערט זיך ביי די אַנדערע יידן. פּלוצלינג איז געקומען צולויפן עלטשיק־שייקעס יינגסטער זון, יוספקע, און אָנגעזאָגט די שרעקלעכע ידיעה, אַז פּייווע ליגט אַ געהרגעטער אין וואַלד. אַלע מענער זיינען תיכף אַוועק אים צונעמען און קובר זיין. מען האָט אים געפונען ליגן אַ שטאַרק צעשלאָגענעם אין קאָפּ און פּנים. די הענט זיינען געווען אויסגעדרייט אויף הינטן און צעבראָכן. נעבן זיין קערפּער זיינען געלעגן גרויסע, דובאָווע פלעקער מיט וועלכע די באַנדיטן האָבן אים דערהרגעט ביז טויט, קיין סימן פון אַ קויל איז אין זיין קערפּער ניט געווען.

די עטלעכע מענטשן, וועלכע האָבן אים געבראַכט צו קבורה זיינען געשטאַנען פאַר דעם פרישן קבר פון ערשט געפאַלענעם העלד פּייווע סאַוויצקי, אַרומגענומען אין טרויער און אין ווייטיק.

אַ שטילער געוויין האָט זיך צעטראָגן איבערן געדיכטן וואַלד, ווען זיין ברודער לאָזער־מאיר, יבדל לחיים, האָט געזאָגט „יתגדל ויתקדש". זיינע ווערטער האָבן אין דער טונקעלער נאַכט זיך אויסגעמישט מיטן גערויש פון די געדיכטעביימער־בלעטער.

אַנטיסעמיטן מכל־המינים אין וואַלד

די „ווייסע" האָבן זיך די נאַכט איבערגעפראַוועט איבערן ניעמאַן צוריק קיין זבלאַן. צו מאָרגן פרי איז שוין געווען רואיק אין וואַלד. אַרום האַלבן טאָג איז געקומען אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער פון פושטשע און האָבן געבראַכט מיט זיך „סוואָדקעס" (נייעס פון פראָנט), די סאָוויעטן האָבן געהאַט זייער גרויסע נצחונות. ס'האָט געהייסן, אַז ס'וועט שוין ניט לאַנג געדויערן און מ'וועט קאָנען אַרויס צוריק אויף דער פריי. און כאָטש דער אומגליק מיט סאַוויצקין איז נאָך געווען פריש, האָבן אַלע פונדעסט־וועגן זיך געפרייט מיט די גוטע נייעס. מיט די פּאַרטיזאַנער איז אויך געווען דער בעליצער ייד דוד־הירשל מעקל (יאַנקל דעם בעל־עגלהס זון). ער איז געווען דער „סטאַרשינאַ"

(פראָדוקטן־פאַרזאָרגער) פון אָטריאַד און ער איז געקומען אַהער מיט דער אויפגאַבע צו שאַפן פראָדוקטן פאַרן אָטריאַד. דוד־הירשל איז שוין געווען אַן עלטערער מענטש, אומגעפער אַ 63 יאָר אַלט. ער האָט זיך געהאַלטן זייער גוט און אָנטיילגענומען אין קאַמף און אין נקמה־אַקטן. פאַרנאַכט־צו איז געווען גאַנץ רואיק און די גרופּע באַוואָפנטע פּאַרטיזאַנער זיינען אַוועקגעפאָרן אין דאָרף זאַטשעפּיץ ווו זיי האָבן געדאַרפט שאַפן די פּראָדוקטן. צוויי שעה האָבן זיי געזאַמט אין דאָרף ביז זיי זיינען פאַרטיק געוואָרן מיט זייער אויפגאַבע און זיינען געפאָרן צוריק אין זייער וואַלד אַריין.

צוקומענדיק צום דאָרף קאַרשאקי האָט זיך די גרופּע ווידער געטראָפן מיט די „ווייסע״, וועלכע האָבן זיך אומגעריכטערהייט אַריבערגעפּראַוועט איבערן ניעמאַן. די באַנדיטן האָבן זיי באַגעגנט מיט אַ שיסעריי און די פּאַרטיזאַנער האָבן זיך געמוזט צעלויפן אין אַלע זייטן פון וואַלד און זיך פאַרשטעקט. דוד־הירשלען איז געווען זייער שווער צו לויפן אין זיין עלטער און ער האָט זיך אַריינגעכאַפּט אין אַ ליידיקן גרוב פון קאַרטאָפל און געבליבן דאָרט, מיינענדיק, אַז די באַנדיטן האָבן אים ניט באַמערקט און ער וועט קאָנען איבערזיצן ביז זיי וועלן אַוועק. די באַנדיטן האָבן אָבער יאָ אים באַמערקט און זיי זיינען גלייך געלאָפן אין דער ריכטונג צום גרוב, צוקומענדיק נענטער האָבן זיי געעפנט אַ שרעקלעך פייער פון מאַשין־געווער. דוד־הירשל האָט זיך פאַרטיידיקט העלדיש ביז ער האָט אויסגעשאָסן די לעצטע קויל פון זיין ביקס. די מערדער האָבן אים דאַן אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן און אים געשאָסן אין קאָפּ, די באַנדיטן האָבן אים געלאָזט ליגן אויף דער ערד. דאָס אומגליק איז געשען דעם פערטן טאָג תשרי, אין יאָר 1943.

אין דער זעלבער נאַכט זיינען אַוועקגעפאָרן עטלעכע מאַן פון דער בעליצער גרופּע מיט די פּאַרטיזאַנער און געבראַכט דעם מת אין וואַלד אַריין ווו מען האָט אים מקבר־געווען לעבן די קברים פון לייזער משהקעס קינדער. נאָך דעם שרעקלעכן אָנפאַל און די פרישע אומגליקן האָט זיך די לאַגע אין די גרופּן שטאַרק פאַרערגערט, ספּעציעל מיטן אָנקומען פון ווינטער.

דער ווינטער האָט זיך גענומען דערנענטערן און עס איז שווער געוואָרן צו זיצן אין די זומער־ביידלעך. די גרופּע האָט זיך דעצידירט ווידער אַוועקצוגיין אויף דער צווייטער זייט מאַלטשאַטקע און דאָרט איבערזיין דעם ווינטער. מען האָט געפונען אַ גוטן פּלאַץ אין די גלושיצער וועלדער און דאָרט אויסגעבויט אַ גרויסע און באַקוועמע זיעמליאַנקע. גלייכצייטיק האָט מען זיך אויך פאַרזיכערט מיט אַ „מאַלינע״ אין פאַל פון אָנפאַלן פון די „ווייסע פּאָליאַקן״, אָדער אַנדערע מערדער.

אינצווישן האָט אָנגעהויבן שיטן אַ געדיכטער שניי. די יינגערע חברה פלעגן אין אָט אַזעלכע נעכט פון שטורעמס און זאַווערוכעס שלעפּן זיך דורכן פינצטערן

וואַלד ביז צו אַ נאָענטן דאָרף, כדי אויפצוקלייבן עפּעס עסן, ווי אויך אַנדערע נויטבאַ־
דערפטיקייטן. אַריינקומענדיק אין דאָרף, האָט מען ריזיקירט מיטן לעבן. פון אַלע
זייטן האָט געלויערט דער טויט. מען האָט געדאַרפט מורא האָבן פאַר דייטשן, ווייס־
רוסישע פּאָליציי, ווייסע פּאָליאַקן, אוקראַינער און אויב דאָס איז נאָך ווייניק איז
אויך — פאַר „אייגענע" רוסישע פּאַרטיזאַנער פון „לידער־אָטריאַד", וועלכע ווי נאָר
זיי פלעגן כאַפּן אַ ייד, פלעגן זיי אים שיסן אויפן אָרט. איין מאָל איז איינער פון דער
גרופּע געקומען אין דאָרף באַנדארי נאָך ברויט, האָבן אים די דאָזיקע „לידער"
פּאַרטיזאַנער־מערדער געכאַפּט, אָנגענומען אים פאַר אַ דייטשן שפּיאָן און געוואָלט
שיסן. זיין גליק איז געווען, וואָס אַ יידיש מידל פון סלאָנים מיטן נאָמען ליובאַ,
וועלכע איז געווען די איין און איינציקע יידישקע אין אָטריאַד, אים דערקענט. זי האָט
אים אויסגעבעטן ביי זיי און אַזוי אַרום געראַטעוועט פון אַ זיכערן טויט.

גלייך נאָך דעם ווי עס האָט זיך אַוועקגעלייגט דער ערשטער שניי, האָבן זיך
געמאַכט שליאַדן פון דער זיעמליאַנקע ביז צום וועג צו. דאָס האָט געבראַכט צו אַ
פרישן אומגליק. די „ווייסע־פּאָליאַקן" האָבן אויף דעם געוואָרט. אַזוי אויך די באַנדיטן
פון „לידער־אָטריאַד". וואָרום זיי האָבן נאָר געזוכט אַ וועג, ווי אַזוי צו הרגענען און
אומברענגען די באַהאַלטענע יידן אין וואַלד. עס איז שוין געווען אוממעגלעך צו
בלייבן זיצן אויפן זעלבן פּלאַץ און די גרופּע האָט אין מיטן ווינטער געמוזט אַוועק־
גיין. דאָס גליק איז געווען וואָס נאָך מיט אַ פּאָר טעג פריער האָט די גרופּע דער־
האַלטן אַ בריוול פון דעם יידישן העלד, דער פּאַרטיזאַן בנימין באַראַן (לאמאי־פאסודע)
אין וועלכן ער האָט געהייסן שנעלער אַוועק פון דעם אָרט, ווייל די באַנדיטן קלויבן
זיך צו מאַכן אַן אָנפאַל. נאָך די זעלבע נאַכט איז די גרופּע אַוועק אין די קוליעשער
וועלדער ווי עס האָבן זיך געפונען די איבעריקע בעליצער גרופּן. אויפן פריערדיקן
פּלאַץ אין „אסאוויעץ" זיינען געבליבן זיצן נחמן באראנטשיק און זיין פאַמיליע.

אין אַ פּאָר טעג שפּעטער זיינען טאַקע די פּאַרטיזאַנער־באַנדיטן אָנגעפאַלן אויף
זייער גרופּע. צום גליק האָבן זיי דערהערט זייער אָנקום און קוים מיטן לעבן זיך
צעלאָפן. אין קוליעשער וואַלד האָט די גרופּע ווידער גענומען אויפשטעלן צייטווייַ־
ליקע ביידלעך אויף דער ערד, כדי צו קאָנען אין זיי איבערזיצן ביזן אויספאַרטיקן אַ
באַקוועמע זיעמליאַנקע. דער פּלאַץ פון דער נייער זיעמליאַנקע איז געווען אין די
האנטשיאריער וועלדער, ניט ווייט פון וועג, וואָס האָט געפירט צום דאָרף זאַטשעפּיטש.
דאָס אָרט איז ניט געווען קיין גוטער, נאָר קיין אַנדערע ברירה איז ניט געווען. דער
ווינטער איז שוין געשטאַנען אין זיין גאַנצער קראַפט. די פרעסט זיינען געווען זייער
שטאַרקע און די שנייען זיינען געפאַלן טאָג און נאַכט. די אויפגאַבע וואָס איז פאַר
דער גרופּע געשטאַנען איז געווען: זיך צוגרייטן צום איבערקומען דעם ווינטער
מיט אויפזאַמלען זאַפּאַסן פון עסנוואַרג. צו דער גרופּע זיינען צוגעשטאַנען נאָך עטלעכע

מאַן מיט געווער און מען האָט זיך געפֿילט פֿיל זיכערער אין פֿאַל פֿון אַן אָנגריף. אַזוי איז אויך לייכטער געוואָרן צו שאַפֿן אין די דערפֿער ברויט און אַנדער עסנוואַרג.

יעדע נאַכט פֿלעגן די יינגערע מענטשן זיך קלייבן אין וועג אַריין און ברענגען פֿון די דערפֿער פֿורן מיט קאַרטאָפֿל, ברויט און מעל. נאָך צוויי וואָכן האָט די גרופּע שוין געהאַט דעם נויטיקן זאַפּאַס עסנוואַרג, כדי צו קאָנען איבערקומען דעם ווינטער. נאָך דעם זיינען די מענטשן געבליבן זיצן אויפֿן אָרט און אין ערגעץ ניט אַרויסגע־גאַנגען. נאָר לאַנג האָט די מנוחה ניט געדויערט. ווען די פּרעסט האָבן אָנגעהויבן לאָזן און דאָס אייז האָט געצומען צעגייך, איז אַנגערונען אַ פֿולע זיעמליאַנקע מיט וואַסער. מען האָט געמוזט אָנהייבן בויען אַ צווייטע זיעמליאַנקע, אויף אַ העכערן פּלאַץ, כדי עס זאָל ניט פֿאַררונען ווערן. אין אָנהייב האָט מען זי געוואָלט אויפֿשטעלן נעבן אָרט ווו ס׳איז געזעסן ישראל זלאַצאָווסקי מיט זיינע מענטשן, נאָר צום סוף איז די גרופּע אַוועק טיפֿער אין וואַלד און געפֿונען אַ צווייטן פּלאַץ. אַצינד זיינען צו דער גרופּע צוגעקומען מיטיע פּופּקאָ און פֿאַמיליע. 4 טעג האָט געדויערט דאָס אויפֿבויען אַ נייע זיעמליאַנקע. זי איז געווען זייער אַ באַקוועמע און אַ גרויסע, אָבער לאַנג איז אויך דאָ ניט אויסגעקומען צו פֿאַרבלייבן.

אין די דערפֿער זיינען אָנגעקומען אַן אַ שיעור זעלנער פֿון וולאַסאָווס אַרמיי (רוסישער גענעראַל, וועלכער האָט זיך איבערגעגעבן די דייטשן מיט זיין אַרמיי און געקעמפֿט אויף זייער זייט קעגן די סאָוויעטן). די אַזוי גערופֿענע וולאַסאָווצעס האָבן דורכגעפֿירט גרויסע אָבלאַוועס אויף פּאַרטיזאַנער־צענטערס און האָבן בלאָקירט די אַרומיקע דערפֿער. זיי האָבן דערקלערט: „יידן און פּאַרטיזאַנער וועלן פֿון היינטערן שטיין אויסגעפֿונען ווערן און אויסגעראָטן ווערן ביז איינעם״.

אין אָנפֿאַנג יאַנואַר 1944 יאָר, האָבן זיך די וולאַסאָווצעס איינגעפֿעסטיקט אין די דערפֿער און יעדן טאָג באַשאָסן די וועלדער פֿון קאַנאָנען. אַרויסגיין אין דאָרף נאָך פּראָדוקטן איז געווען אוממעגלעך און ס׳איז ניט געווען קיין אַנדערער אויסוועג ווי צו פֿאַרלאָזן דעם פּלאַץ.

די וולאַסאָווצעס בלאָקירן די וועלדער

אָנפֿאַנג פֿרילינג 1944 איז די גרופּע אַוועק אין ליפּיטשאַנסקער פּושטשע. דער אַוועקגאַנג און דער וועג אַהין האָבן מיט זיך פֿאָרגעשטעלט אַ שרעקלעך בילד: עטלעכע אומגליקלעכע יידן, צעבראָכענע, הונגעריקע און אויסגעמוטשעטע האָבן זיך געשלעפּט מיט די שטעקעלעך אין די הענט, איבער די שמאָלע וועגעלעך פֿון די גרויסע וועלדער. קוים מיטן פֿרימאָרגן האָבן זיי דערגרייכט זייער ציל: זיינען אָנגע־קומען אין אַ לאַגער פֿון זשעטלער יידן מיט זייערע גרופּעס אין די דזשעמיאַנאָווי־

צער וועלדער. דער לאַגער האָט טאַקע געהייסן „דזשעמיאַנאָוויצער פאַמיליע־לאַגער". אין די נאָענטע וועלדער זיינען געווען נאָך עטלעכע לאַגערן. דאָס לעבן דאָ איז נאָך געגאַנגען גאַנץ „נאָרמאַל". פּאַרטיזאַנער פון פאַרשידענע אָטריאַדן פלעגן קומען אַהער זיך אָפּרוען נאָך לאַנגע רייזעס און פלעגן דאָרט עסן און טרינקען ביי די יידן, פאַרוואָס זיי פלעגן גוט באַצאָלן.

דער לאַגער האָט אויסגעזען ווי אַ קליין טיפּיש יידיש שטעטעלע. די יידן וועלכע זיינען נאָך פריער געקומען פון קוליעשער וואַלד, האָבן זיך שוין אויך געהאַט איינגע־אָרדנט און אויסגעבויט פאַר זיך נייע זיעמליאַנקעס צום ווינען. אויך די נאָרוואָס אָנגעקומענע האָבן זיך גלייך געשטעלט צו דער אַרבעט און צוגעגרייט פאַר זיך צום ווינען זומערדיקעביידלעך. בערל סטאַצקי און פאַמיליע פּופּקאָ און מאלטשאדסקי האָבן זיך געהאַלטן צוזאַמען.

די בלאָקאַדע פון די וולאַסאָווצעס האָט זיך אָנגעהויבן אויסברייטערן. דאָ האָט קיינער וועגן דעם ניט געטראַכט. דאָ איז מען געווען זיכער צוליב דער שוץ פון די פּאַרטיזאַנער. עטלעכע מאָל זיינען איינצלנע פון דער גרופּע אַוועק, ריזיקירנדיק מיטן לעבן, אין דער אַלטער זיעמליאַנקע אין די האַנטשאַריער וועלדער און געבראַכט אויף דער פּלייצע איבערגעבליבענע מעל און קאַרטאָפל. דאָס אַלץ איז געווען באַהאַלטן אין אַ מאַלינע און מען פלעגט עס אַזוי שלעפּן אַ 25—30 קילאָמעטער.

פון דער אַנדערער זייט ניעמאַן האָבן זיך דערטראָגן קלאַנגען, אַז די ווייסע־פּאָליאַקן פירן אַ גרויסן קאַמף קעגן פּאַרטיזאַנער און יידן. מען האָט זיך געריכט אויך אויף זייער קומען אין דער פּושטשע. פון דער צווייטער זייט באַן־ליניע פון נאַליבאַ־קער פּושטשע זיינען געשטאַנען גרויסע רוסישע פּאַרטיזאַנער־אָטריאַדן, ווי אויך אַ גרויסער יידישער אָטריאַד פון 1200 פּערזאָן אונטער דער אָנפירערשאַפט פונעם העלדישן טוביה ביעלסקי.

פון די נייעס איבערגעגעבענע אין סאָוויעטישן ראַדיאָ, האָט מען זיך דערוווּסט, אַז דער פראָנט דערנענטערט זיך. מען האָט עס אויך געפילט פון דעם צוריקטרעטן פון די וולאַסאָווצעס. זיי פלעגן יעדן טאָג אָנקומען פון מזרח און זיך באַזעצן אין די דערפער. זיי האָבן פאַרבלאָקירט אַלע דערפער און אַפילו איינציקע הייזער אין דער פּושטשע. די פּאַרטיזאַנער האָבן זיך פאַר דעם ניט געשראָקן. זיי זיינען געווען שוין גענוג שטאַרק אויף צו געבן אַ ווידערשטאַנד דעם שונא. יעדן אָוונט פלעגן קומען צו־פליען סאָוויעטישע אַעראָפּלאַנען פון מאָסקווע און אַראָפּוואַרפן געווער מיט דעסאַנטן, כדי צו פאַרשטאַרקן די פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג און די דיווערסיע־אַקטן. די דעסאַנטן פלעגן קומען אין די פאַמיליע־לאַגערן און איבערגעבן די נייעס פון פראָנט. זיי האָבן געפירט אַ גרויסע פּראָפּאַגאַנדע אין די דערפער, צווישן די פּויערים. זיי האָבן זיי געטיילט געלט און זאַכן. דאָס לעבן אינעם „קליינעם שטעטעלע" אין „דזשעמיאַנאָווי־

צער לאַגער״ האָט זיך נאָך אַלץ געפירט „גאַנץ נאָרמאַל״, ביז עס האָט אָנגערוקט דער זומער פון יאָר 1944.

די חבלי־לידה פון דער באַפרייאונג

נאָך דעם ווי די וולאַסאָווצעס האָבן שוין געהאַט פאַרבלאָקירט כמעט דאָס לעצטע פויערישע הויז, זיינען זיי צוגעטרעטן צו „זייער אַרבעט״. זיי האָבן זיך גענומען דורכ־פירן אַ צענטראַליזירטע אַבלאַווע אין פושטשע אויף די פאַרטיזאַנער.

דעם 13־טן יוני 1944 זיינען די וולאַסאָווצעס אַריין מיט טאַנקן אין די וועלדער. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ גרינטלעכע דורכנישטערונג פון די פאַרטיזאַנער־ראַיאָנען. דער גערויש פון די טאַנקן האָט אין פרימאָרגן אויפגעוועקט די שלאָפנדיקע יידן אין לאַגער. מען איז זיך צעלאָפן אין אַלע זייטן פון גרויסן וואַלד. קיין פּלאַץ, וווּ זיך צו באַהאַלטן איז ניט געווען. אין די ערשטע טעג האָבן די פאַרטיזאַנער־אָטריאַדן גע־שטעלט אַ גרויסן ווידערשטאַנד און עס האָט זיך צעפלאַקערט אַ גרויסער קאַמף. נאָך 5 טעג האָבן זיך די פאַרטיזאַנער געמוזט אונטערגעבן און די מערדער האָבן פאַרכאַפּט די לאַגערן. די פאַרטיזאַנער זיינען אָפּגעטראָטן פון זייערע פּאָזיציעס און זיינען זיך צעלאָפן טיפער אין די וועלדער.

אַ טייל פון יידישן לאַגער האָט זיך פאַרשטעקט אין די צוגעגרייטע מאַלינעס, אַנדערע זיינען אַוועקגעלאָפן צוזאַמען מיט די אָפּטרעטנדיקע פאַרטיזאַנער. די גרופּע בעליצער האָט זיך צוזאַמענגעקליבן און איז אַוועק אַ 25 קילאָמעטער טיפער אין די וועלדער, אין דער ריכטונג צו דער שטאָט דערעטשין, צום טייך שטשאַרע.

די מערדער האָבן זיך אַריינגעכאַפּט אין יידישן לאַגער און ווען זיי האָבן געפונען גלייך צעשאָסן אין די ביידלעך. אין דעם טאָג זיינען גלייך געווען 11 קרבנות. אַ גרופּע פון 12 מיידלעך, וועלכע האָבן געוואָלט אַנטלויפן און זיך פאַרשטעקן אין וואַלד, זיינען באַמערקט געוואָרן. די רוצחים האָבן זיי נאָכגעיאָגט און מיט כוונה געטריבן צום טייך ניעמאַן. פיל פון זיי זיינען אַריינגעלאָפן גלייך אין וואַסער, ניט וועלנדיק זיך איבערגעבן לעבעדיקערהייט אין די הענט פון די גזלנים. 7 מיידלעך האָבן זיך דערטרונקען און די איבעריקע 5 זיינען געכאַפּט געוואָרן. מען האָט זיי אַוועקגעפירט אין זשעטלער תפיסה, געפייניקט עטלעכע טעג און דאַן זיי פאַרברענט אויפן זשעטלער מאַרק (לויט די דערציילונגען פון די ווייסרוסישע קריסטן).

דער וועג פון דער גרופּע צו די מאָצקאַליער וועלדער, איז געווען זייער אַ שווערער און ריזיקאַלישער. די מערדער האָבן זיי שטאַרק באַשאָסן און געטריבן צוריק אין פייער אַריין. אַרום און אַרום האָט געהילכט אַ שיסעריי. די וולאַסאָווצעס האָבן אונטערגעצונדן אַלע אַרומיקע דערפער. פינף שעה האָט די גרופּע זיך געשלעפּט

איבער וועגן און וועגעלעך ביז זי איז צוגעקומען צו אַ גרויסן וואַלד און זיך דאָרט אָוועקגעזעצט אָפּרוען.

פלוצלינג האָט אויף דער גרופּע זיך אַראָפּגעלאָזט אַ האָגל פון קוילן. די מערדער זיינען אַריין טיפער אין גרויסן וואַלד. די זומפּן און די בלאָטעס זיינען געווען ביז איבערן האַלדז. די מערדער האָבן אויף דעם קיין אַכט ניט געלייגט, זיינען געקראָכן אין די טיפע זומפּן און געגישטערט און געזוכט יידן, צי פּאַרטיזאַנער. גייענדיק אַזוי אין וואַלד, האָבן זיי טאַקע אָנגעטראָפן אויף יידישע גרופּעס. איינמאָל האָבן זיי געכאַפּט 5 יידישע פּאַרטיזאַנער, דערונטער — 2 מיידלעך, און גלייך זיי געשאָסן. נאָכן אָפּזיצן דריי טעג אויף דעם אָרט, האָט די גרופּע פלוצלינג באַמערקט דורכלויפנדיקע מענטשן. אַלע האָבן זיך שטאַרק דערשראָקן, געמיינט, אַז דאָס זיינען געוויס אויסשפּירער פון די וולאַסאָווצעס, און אַז די מערדער געפינען זיך שוין ניט ווייט פון דעם אָרט. אָבער באַלד האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס זיינען פּאַרטיזאַנער און מען האָט זיך דערוווסט פון זיי, אַז דאָ סטאַציאָנירט זייער פּאַרשטעקטע בריגאַדע. אויפן האַרצן איז געוואָרן אַ ביסל פריילעכער. אָבער דערווייל האָט מען אָנגעהויבן ליידן פון אַן אַנדערער צרה: דער זאַפּאַס עסנוואַרג, וואָס די גרופּע האָט מיטגעבראַכט מיט זיך איז פאַר די עטלעכע טעג אויסגעגאַנגען און מ׳האָט אָנגעהויבן הונגערן. פאַר קיין שום געלט אין דער וועלט האָט מען ניט געקאָנט אַרויסגייןקריגן עפּעס צום עסן. איבערהויפּט האָבן געליטן פון שווערן הונגער די קליינע קינדער און עלטערע מענטשן.

די פּאַרטיזאַנער האָבן שוין פון עטלעכע טעג געגעסן פערד־פליש. אויך ביי דער גרופּע איז אויפגעקומען דער געדאַנק, אַז אַזוי ווי עס בלאָנדזשען אַרום פערד אין וואַלד דאַרף מען כאַפּן אַ פערד, און אים קוילענען. צוויי מאַן זיינען אַוועק און האָבן געבראַכט זייער אַ שיין פערד, אַלע האָבן זיך גלייך גענומען צו דער אַרבעט. מען האָט עס שנעל געקוילעט, אַראָפּגעשינדן די פעל, צעשניטן און עס איז שוין געווען פליש צום עסן. די הונגעריקע שכנים פּאַרטיזאַנער זיינען אַרויפגעפאַלן אויף דעם ווי בינען און צעכאַפּט שטיקער פליש אַפילו אין טאַשן אַריין. אין אָוונט, ווי נאָר ס׳איז געוואָרן פינצטער, האָט מען געמאַכט אַ פייער און אָפּגעקאָכט דאָס פליש און אָפּגעגעסן צו דער זעט.

דעם 20.6.44 פאַרטאָג. ווי נאָר עס איז געוואָרן אַ ביסל ליכטיק, האָבן אַעראָפּלאַנען באָמבאַרדירט דעם וואַלד. מען האָט זיך ניט אַנדערש פאַרגעשטעלט ווי נאָר אַז די דייטשן באָמבאַרדירן די וועלדער. שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די סאָוויעטן האָבן באָמבאַרדירט די נאָענטע שטעט. דעם זעלבן פרימאָרגן איז מען אַנטלאָפן טיפער אין וואַלד. אין אַ געוויסן מאָמענט האָט מען זיך אָנגעטראָפן אויף נאָך אַ גרופּע יידן פון זשעטל, וועלכע האָבן זיך אויך אויסבאַהאַלטן אין זעלבן וואַלד. אָבער דאָ אין

וואַלד און אַרום אים האָבן זיך געפירט גרויסע שלאַכטן צווישן דער סאָוויעטישער אַרמיי און די אָפּטרעטנדיקע דייטשן.

די צוויי יידישע גרופּעס זיינען אַריין נאָך טיפער אין וואַלד. ס׳איז אויפגעגאַנגען אַ טאָג, וואָס האָט זיך געצויגן זייער לאַנג, פון דער נאָענט האָבן אָפּגעקלונגען קולות פון די מערדער און מ׳האָט מורא געהאַט, אַז אָט קורץ פאַר דער באַפרייאונג זאָל מען ניט אַריין אין די רוצחישע הענט. ס׳איז געוואָרן טונקל, האָט מען זיך צוזאַמענגעטראָפן מיט נאָך אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן איבערגעגעבן די לעצטע ידיעות, אַז די רויטע אַרמיי איז שוין דאָ אין באַראַנאָוויטש. נאָר אין די וועלדער גייט נאָך אָן די אָבלאַווע אין איר גאַנצער קראַפט.

די בעליצער גרופּע האָט זיך אומגעקערט צוריק אויף איר אַלטן פּלאַץ און האָט דאָרט געטראָפן נאָך פיל באַקאַנטע פון פּושטשע, כמעט אַלע אָטריאַדן האָבן זיך אַצינד קאָנצענטרירט אין די וועלדער ניט ווייט פון דאָרף מאַצקאַלי. מאיר (אייזשיקס זון) איז גלייך אַהין אַוועק און באַקומען עפּעס צום עסן.

דער בריגאַדע־קאָמאַנדיר האָט דערלויבט גיין אין נאָענטן דאָרף מאַצקאַלי קריגן קאַרטאָפל ביי די פּויערים. פיר מאַן פון דער בעליצער גרופּע זיינען אַוועק מיט אַן אונטער־וועגעלע, דורך די זומפּן און וואַסער, אין דאָרף אַריין. די פּויערים האָבן געגעבן צוביסלעך קאַרטאָפל. אויפן צוריקקער „אַהיים״ האָבן די פיר זיך אָנגעטראָפן אויף אַ רוסישן פּאַרטיזאַנער פון „קראַסנאַ־גוואַרדיעסקן״־אָטריאַד, — אַ גרויסער אַנטיסעמיט, און ער האָט זיי שטאַרק צעשלאָגן, צוגענומען די קאַרטאָפל און נאָך געדראָט מיט שיסן, אויב זיי וועלן ניט אַנטלויפן וואָס שנעלער פון דאָרף. דאָס איינציקע גליק פון די פיר יידן איז געווען וואָס אַ יידישער פּאַרטיזאַן, יונה מידוויעצקי, וועלכער איז געווען מיט אים צוזאַמען, האָט זיך פאַר זיי אָנגענומען און געבעטן דעם אַנטיסעמיט, ער זאָל זיי גאָרניט טון. דער צעיושעטער פּויער האָט זיך אָבער ניט באַרואיקט, און גענומען אַ גרויסן פלאָקן און דערלאַנגט איינעם פון דער גרופּע איבער דער האַנט, פון וואָס זי איז שוואַרץ געוואָרן. באַלד דערנאָך זיינע די עטלעכע יידן זיך צעלאָפן אין שרעק און דורכן קאָרן אָנגעקומען צוריק אין וואַלד. דער שיכור האָט ניט געקאָנט איבערטראָגן זיין צער, הלמאי ער האָט די זשידעס געלאָזט לעבן און זיי נאָכגעשאָסן. די קוילן האָבן אָבער קיינעם ניט געשאַדט.

דער וועג צוריק איז געווען אַ שווערער. די פיר מאַן האָבן זיך געשלעפּט בראַ־דיענדיק אין די זומפּן, וואָס האָבן דערגרייכט ביזן האַלדז. נאָך אַ צוויי שעה גיין זיינען זיי אויסגעמאַטערטע אָנגעקומען צוריק אין לאַגער. דער הונגער האָט שטאַרק געדריקט. פון אַלע זייטן האָט געדראָט דער טויט. די פּאַרטיזאַנער האָבן זיך צוזאַמענ־גענומען און זיינען אַוועק און אַז ס׳האָבן די יידישע פאַמיליעס זיך שטאַרק געבעטן ביי זיי, אַז זיי זאָלן זיי דערלויבן מיט זיך מיטצוגיין, האָבן די רוסן אָפילו ניט געוואָלט

הערן פון דעם. געזען אַזוי, האָט אויך די גרופּע באַשלאָסן ניט צו בלייבן דאָ און זיך געלאָזט אין וועג אַריין, צו דער פּושטשע.

דער וועג צוריק אין דער פּושטשע איז געווען זייער אַ שרעקלעכער. מען האָט געדאַרפט אַדורכגיין דאָס דאָרף רודע, וווּ עס זיינען געזעסן די וולאַסאָווצעס. טאָג און נאַכט פלעגן זיי פון דאָרט באַשיסן די אַרומיקע וועלדער און באַלייכטן מיט ראַקעטן די וועגן, כדי אויסצוגעפינען דורכגייענדיקע פּאַרטיזאַנער. אָבער קיין צווייטער אויסוועג איז ניט געווען. צען אַזייגער ביינאַכט איז די גרופּע אַרויס פון וואַלד. פאָרויס זיינען געגאַנגען די, וואָס האָבן געטראָגן געווער. נאָך זיי האָט זיך געצויגן די גאַנצע גרופּע.

אָפּגייענדיק עטלעכע קילאָמעטער האָט די מענטשן אַרומגעכאַפּט אַ שווערע מידקייט. יעדער שאָרך פון די בלעטער אויף דיביימער, פלעגט אָנוואַרפן אַ שרעק. דאָ און דאָרט האָט מען געטראָפן ליגן געהרגעטע פּאַרטיזאַנער, און פערד — פּגרים — קרבנות פון די וולאַסאָווצעס. די אומגעקערטע אַלטע ביימער האָבן געשטערט אין גאַנג און צעריסן די פיס. ביי יעדן איינעם האָט גערונען בלוט און עס האָבן געברענט די פיס פון ווייטיק. צוקומענדיק צום דאָרף רודע, איז געווען רואיק. די גרופּע האָט געדאַרפט דורכגיין אַ קליין טייכעלע. יעדערער האָט זיך געטרייסלט פון שרעק.

איינער פון דער גרופּע האָט דער ערשטער אויסגעטון זיינע זאַכן און איז דורכ־געשווומען דאָס טייכל. עס איז געווען גאַנץ טיף און ניט יעדער איינער האָט אַליין געקענט אים דורכגיין. נאָכדעם איז אַ צווייטער אַריין אין וואַסער און כמעט אַלעמען דורכגעפירט אויף דער צווייטער זייט. אַרויסגייענדיק פון וואַסער האָט יעדן אַרומגע־נומען אַ שטאַרקע קעלט. מען האָט זיך צוגעדעקט מיט מאַנטלען און צוביסלעך זיך אָנגעוואַרעמט. נאָר וויל מען האָט לאַנג ניט געקאָנט זיצן אין אַזאַ געפערלעכן פּלאַץ, האָט מען גלייך זיך אויפגעשטעלט און מיט די לעצטע כוחות איז מען אַוועק ווײַטער. ווען עס האָט אָנגעהויבן טאָגן, איז די גרופּע אָנגעקומען אין אַ גרויסן וואַלד, ניט וויסנדיק ווו זי געפינט זיך איצט. נאַסע, טויט־מיד איז יעדער צוגעפאַלן צו דער הוילער ערד און אַנטשלאָפן געוואָרן.

מאַלטשאַדסקי יעקב און נאָך איינער פון דער גרופּע זיינען גלייך אַוועק זיך דערוויסן, ווו מען געפינט זיך. נאָך אַ האַלבער שעה זיינען זיי צוריקגעקומען און דערציילט, אַז מען געפינט זיך ניט ווייט פון דער פּושטשע. נאָר וויל דער וואַלד איז דאָרט געווען זייער שיטער איז מען אין אָוונט אַוועק ווייטער מיטן וואַלד. די קליינע קינדער האָבן געשריגן און געבעטן עסן, אויך די גרויסע זיינען געווען שטאַרק הונגעריק. פאַרטאָג האָט מען דערגרייכט אַן אַלטן פּאַרטיזאַנער־לאַגער, וואָס מען האָט געהאַט פאַרלאָזט נאָכן אָפּטרעטן. עטלעכע זיינען אַוועק זוכן איבער די אַלטע ביידלעך און זיי האָבן דאָרט געפונען שטיקלעך אַלט־ברויט און צעוואַקסענע קאַרטאָפל,

וואָס ס׳איז געווען אַ גרויס געווינס. מען האָט עס גלייך אָפּגעקאָכט און געראַטעוועט מיט דעם די קינדער און די אַלטע לייט. אויף דעם פּלאַץ איז מען שוין געבליבן זיצן.

עס זיינען איבערגעלאָפן 2 וואָכן. די אַבלאַווע איז נאָך אַלץ פאָרגעזעצט געוואָרן, אָבער שוין ניט מיט אַזאַ קראַפט. די סאָוויעטן האָבן אָנגעגריפּט און זיך דערנענטערט מיט יעדן טאָג.

מאַלטשאַדסקי מיט פּופּקען זיינען אַוועק איבערן וואַלד זוכן אַ בעסערן פּלאַץ ווו זיך איינצואָרדענען. זיי האָבן געפונען זייער אַ גוטן אָרט אויף אַן „אינדזעלע״ (אַזוי האָט מען עס אַ נאָמען געגעבן). געדיכטעביימער האָבן עס פאַרשטעלט פון אַלע זייטן און ס׳איז אויך געווען אַרומגערינגלט מיט וואַסער און זומפּן. דאָס „אינדזעלע״ איז געלעגן ניט ווייט פון אַלטן פאַרטיזאַנער־לאַגער פון „דזשערזשינסקיס אָטריאַד״. שוין דעם ערשטן טאָג האָט מען אַוועקגעשטעלט ביידלעך צום וווינען און גלייך אָנגעהויבן בויען אַ מאַלינע כדי זיך צו פאַרשטעקן אין פאַל פון אַן אָנגריף. צומאָרגנס האָבן זיך אַלע איבערגעקליבן אַהין. ניט ווייט פון דעם פּלאַץ איז געווען דער אַמאָליקער לאַגער פון דער גרופּע, איז מען אין אָוונט אַוועק אַהין און אַרויסגענומען פון די מאַלינעס דאָס פאַרשטעקטע ברויט, קאַרטאָפל, מעל און עס געבראַכט אויפן אינדזעלע.

דאָ האָט מען זיך געטראָפן מיט נאָך בעליצער און זשעטלער יידן, וועלכע האָבן דערציילט ווי אַזוי זיי האָבן זיך געראַטעוועט. זיי האָבן זיך באַהאַלטן אין די מאַלינעס, ווען די רוצחים זיינען אַריין אין לאַגער און דאָרט איבערגעזעסן בשעת דעם טומל. די מערדער האָבן דערווישט די מאַלינע, ווו ישראל זלאָצאָווסקי מיט דער פאַמיליע האָבן זיך געהאַט פאַרשטעקט. צו זייער גליק זיינען די מערדער ניט געקראָכן זיי אַרויסשלעפּן און אַזוי זיינען זיי געבליבן לעבן. אין די אָוונטן פלעגט מען איבערגיין דאָס טייכל און אָפּבאַקן ברויט אין אַלטן, פאַרטיזאַנישן לאַגער.

דער מצב פון דער גרופּע האָט זיך פאַרבעסערט, כאָטש די גזלנים זיינען נאָך אַלץ געזעסן אין פּושטשע. ניט ווייט פון דער בעליצער גרופּע האָט זיך אויך איינגעאָרדנט אַ דיווערסאַנטן־אָפּטיילונג אונטער דער אָנפירערשאַפט פון רוסישן קאַפּיטאַן סיעווערני. אין דער זעלבער אָפּטיילונג האָבן זיך געפונען פיל באַקאַנטע.

די דיווערסאַנטן־גרופּע האָט פאַרמאָגט אַ ראַדיאָ און מען פלעגט יעדן טאָג הערן די נייעס וועגן די אָנגריפן פון די סאָוויעטן. עס זיינען אָנגעקומען טעג, ווען מען האָט שוין אָנגעהויבן צו הערן די נאָענטע קאַנאָנאַדעס. צוליב דעם פלעגן די מערדער נאָך מער בושעווען אין פּושטשע און דורכפירן אַבלאַוועס אין די וועלדער. זונטיק, דעם 3.7.1944 בייטאָג האָבן זיך דערהערט נאָענטע שאָסן פון ביקסן. קיינער האָט זיך ניט געקאָנט פאָרשטעלן, אַז די מערדער זיינען ווידער דאָ אין וואַלד. די ווילדע קולות זייערע האָבן זיך שנעל צעטראָגן אין יעדן ווינקל פון וואַלד. און אָט זיינען זיי שוין צוגעקומען נאָענט פון די ביידלעך.

די מערדער זיינען מיט רעש פאַרבייגעגאַנגען די ביידלעך פון דער גרופּע, האָבן געשאָסן אין אַלע זייטן און גאָרניט ניט באַמערקט. זיי זיינען געווען אין אַלטן לאַגער, האָבן דאָרט פאַרברענט די ביידלעך און זיינען אַוועק, מיטן וועג, צום נאָענטן דאָרף דיעמיאַנאָוויצי. פאַרנאַכט־צו איז געוואָרן רואיקער און אַלע האָבן זיך צוריק אויפגעזאַמלט אויפן זעלבן פּלאַץ. ביינאַכט האָבן די סאָוויעטישע אַעראָפּלאַנען באַלויכטן מיט ראַקעטן די אַרומיקע נאָענטע שטעט און שטעטלעך און דערנאָך זיי גלייך באַמ־באַרדירט.

די באַפרייאונג...

פרייטיק, דעם 7־טן יולי 1944 איז געקומען דער גליקלעכער טאָג פון דער באַ־פרייאונג. ווי נאָר עס איז אויפגעגאַנגען די זון פון אָט דעם טאָג, זיינען עטלעכע מאַן פון דער גרופּע אַוועק צו די פּאַרטיזאַנער פון קאַפּיטאַן סעווערינס גרופּע. דאָרט האָט די פּאַרטיזאַנערין דוסיע זיי דערציילט, אַז צוויי רויט־אַרמייער זיינען שוין דאָ אין לאַגער, אַז די סאָוויעטן האָבן שוין באַפרייט זשעטל און באַזעצט די געגנט. די שליחים זיינען גלייך צוריקגעלאָפן צו דער גרופּע אויפן „אינדזעלע“ אָנזאָגן די גוטע בשורה. די שמחה איז געווען אַזוי גרויס, אַז מען האָט געוויינט פון פרייד און ניט געוווּסט, וואָס צו טאָן. מען האָט דערמאָנט די בעסטע און נאָענטסטע, וועלכע האָבן ניט זוכה געווען צו דערלעבן די מפּלה פון די רוצחים. אָבער אויף דעם פּלאַץ איז געווען אוממעגלעך צו בלייבן צוליב די אָנפאַלן פון די רעשטלעך אַנטלויפנדיקע דייטשע זעלנער.

די רעגולערע רויטע אַרמיי האָט מאַרשירט פאָרויס אין אַ שנעלן טעמפּאָ און איז אַריין טיף אין דער פּוילישער טעריטאָריע. עס זיינען פאַרביי עטלעכע טעג זייט דער באַפרייאונג, און ווען די לאַגע איז געוואָרן קלאָרער, האָבן די גרופּעס צוזאַמענ־גענומען אַלע נויטיקע זאַכן, וואָס זיינען נאָך געבליבן און אַוועקגעלאָזט זיך אין דער ריכטונג פון בעליצע. מיט דעם האָט זיך פאַרענדיקט דאָס טראַגישע לעבן אין וואַלד — אַ שרעקלעכער פּעריאָד פון צוויי יאָר ליידן, פון פּחד און טויט. אויפן וועג האָט מען געטראָפן די פאָרויסגייענדיקע זיגרייכע רויטע אַרמיי. די זעלנער האָבן זייער פריינדלעך זיך באַצויגן צו די אומקערנדיקע זיך פון וואַלד און זיי אָנגעוויזן, ווי אַזוי זיך צו פירן אין וויטערדיקן וועג. נאָך עטלעכע טעג איז מען צוגעקומען אין דער חרובער, אויס־געהרגעטער יידישער בעליצע. אַריינגייענדיק אין שטעטל האָבן די יידן גלייך באַגעגנט די מיעשטשאַנעס, וועלכע האָבן זיי זייער קאָלט אויפגענומען. זיי האָבן בכוונה ניט געוואָלט דערקענען קיין מענטשן, מיינענדיק, אַז די יידישע הייזער וועלן בלייבן זייערע. עס האָט זיי פאַרדראָסן, וואָס די יידן זיינען געבליבן לעבן. זיי האָבן געוואָלט בלייבן די איינציקע יורשים. די ערשטע פראַגע זייערע איז געווען: „דו לעבסט נאָך“?

דאָס שטעטל בעליצע וואָס האָט עקזיסטירט לאַנגע דורות, איז ניט געווען צו דערקענען. די פּלעצער ווו מיט עטלעכע יאָר צוריק זיינען געשטאַנען יידישע הייזער, זיינען אַצינד פאַרוואַקסן מיט הויכע ווילדע גראָזן. די קליינע יידישע קהילה אין וועלכער עס האָט פריער געבליט אַ פיינע יידישע יוגנט, איז טאָטאַל פאַרניכטעט געוואָרן.

דער ערשטער בליק אויף די יידישע חורבות האָט געמאַכט אויף די פון וואַלד געקומענע, אַ זייער שווערן און שרעקלעכן רושם. ביי יעדן איינעם האָבן זיך דערוועקט ווייטיקן פון גרויזאַמער עלנטקייט, און מען האָט זיך געשטעלט די פראַגע: ביי וועמען איז מען דאָ געבליבן? און צו וואָס איז מען געבליבן לעבן? ווו זיינען זיי די אַלע, וועלכע פעלן? און פון דער צווייטער זייט האָט זיך אויך געפרעגט: און וואָס דאַרף מען ווייטער טון? וואָס דאַרף מען דערוואַרטן פון די מאָרגנס, וואָס וועלן נאָכקומען? מיט וואָס קאָנען זיי אָנפילן די אויסגעליידיקטע, צעוויייטיקטע הערצער?

יעקב קרעמען

ווי אזוי כ׳האב זיך געראטעוועט

ווען די דייטשן זיינען אַריין אין שטעטל

געוווינט האָבן מיר אין בעליצע, לעבן ניעמאַן, אויפן מאַרק. אונדזער משפחה האָט געציילט 6 נפשות: די עלטערן און 4 קינדער. ווען די דייטשע מערדער זיינען אַריין אין שטעטל, בין איך אַלט געווען 20 יאָר. צוזאַמען מיט מיין שוועסטער שרה, האָב איך געפּרובירט לויפן קיין רוסלאַנד, כדי צו זיין וואָס ווייטער פון די דייטשן. צום באַדויערן זיינען מיר נאָך עטלעכע טעג געקומען צוריק אַהיים. בעליצע איז געווען פאַרברענט פון עק ביז עק. די עלטערן האָבן מיר געפונען ביי מיין מומען דבורקה, דעם טאַטנס שוועסטער. מיר האָבן גלייך אָנגעפאַנגען פילן, וואָס די דייטשן זיינען. אין אַ קליינער דירה האָבן געוווינט, חוץ דער מומען מיט איר משפחה (פון וועלכער ס׳איז דערנאָך קיינער ניט געבליבן) אויך זרח בן אברהם און זיין מאַמע מלכה, ווי אויך אונדזער משפחה — אַ קיימא לן פון אַ 12 פּערזאָן.

אין איינעם פון די ערשטע טעג האָבן די דייטשן אונדז צונויפגעקליבן לעבן חיים־ראובן באַראַנטשיקס שטוב און זיי האָבן אונדז געגעבן צו וויסן, אַז מיר האָבן קיין שום

רעכט ניט און קיין שום ווירדע, אַז מיר דאַרפן אָפּגעבן אַלע ראַדיאָ־אַפּאַראַטן און געווער. אַזוי איז אויך געווען דער באַפעל, אַז פון זונטיק אָן דאַרפן מיר אָנהייבן טראָגן געלע לאַטעס (אַ געלער מגן דוד) אויף אַ ווייסער לענטע. דאַן האָט מען אַרויסגענומען דעם רב און חיים־איצקען — מיין פעטער (דעם טאַטנס ברודער), דעם אַפּטייקער וויס־מאַנסקי און שמעון־הערצל נאָוואָגרודסקי (דער בעקער) און נאָך יידן. דעם רב ז״ל האָט מען איינגעשפּאַנט אין אַ וואָגן אויף וועלכן עס זענען געווען אָנגעלייגט צעבראָכענע שטיקלעך געווער, געבליבענע נאָך פון די רוסישע סאָלדאַטן. אַ דייטש האָט זיך אַרויפ־געזעצט אויפן וואָגן און געהייסן זיך פירן ביז פאַרעטש. אויפן וועג האָט מען געשאָסן איבער די יידנס קעפּ. זייער שרעק איז געווען גרויס. געשען איז דאָס אין צווייטן פרייטיק פון דייטשישן אַריינקום אין שטעטל. דער שבת איז געווען אַ טרויעריקער פאַר אונדז. זונטיק זיינען זיי צוריקגעקומען צעשלאָגענע און צעבראָכענע.

דער „יידן־שפּיל״

אין יענעם זונטיק, האָבן זיי אונדז אויפגעוועקט 5 פאַרטאָג און געמאַכט מיט אונדז אַ „יידן־שפּיל״. זיי האָבן אַרויסגעטריבן פון די שטיבער אַלע מענער פון 10 יאָר אָן און

דריי שוועסטער מעקעל

זיי צונויפגעקליבן נעבן קאַשטשיאַל. דאָרט האָבן זיי נאָכאַמאָל אונדז געמאָלדן, אין קעגנ־וואָרט פון אַלע קריסטלעכע איינוווינער, וועלכע זיינען געגאַנגען אין קלויסטער אַריין, אַז מיר· יידן האָבן קיין שום רעכט ניט.

דערנאָך האָבן זיי אַרויסגעריסן פלעקער פון פלויט פון דער שקאָלע און אויסשטעלנדיק זיך אין צוויי רייען, איינער קעגן דעם אַנדערן, האָבן זיי אונדז געהייסן איינציקווייז לויפן צווישן דער שורה. זיי האָבן אונדז דערלאַנגט טויט־קלעפּ אין קעגנוואַרט פון אונדזערע שכנים. איינער, אַ לידער בחור מיטן נאָמען זלמן, וועלכער האָט געוווינט ביי משה דעם סטאָלער (לאָזער מאירס טאַטע) איז געשטאָרבן פון די קלעפּ. אַזעלכע זיינען געווען די ערשטע טעג מיט די דייטשן און אַזעלכע — די ערשטע צרות. באַלעבאַנסקי, ימח שמו, איז געוואָרן דער גאַנצער שטאָט־טאַטע (בורמישטש) און יונגע מיעשטשאַנעס זיינען געוואָרן פּאָליציאַנטן. זיי פלעגן קומען ביינאַכט או מאַכן רעוויזיעס ביי די, אויף וועלכע זיי האָבן געהאַט אַ בייז אויג נאָך פון דער צייט, ווען די סאָוויעטן האָבן געהערשט אין בעליצע. זיי האָבן צוגענומען אַלע פערד און וועגן און אויך די קי. מ׳איז ממש געבליבן אָן גאָרניט. זיי האָבן געטריבן צו פאַרשידענע אַרבעטן: צעוואָרפן הייזער־ווענט, צענעמען די ציגל און — אויפן שאָסיי. ביינאַכט פלעגן מיר שלאָפן אונטערן פרייען הימל, אָדער אויף די פּאַרברענטע פּלעצער, ווייל מיר האָבן מורא געהאַט צו שלאָפן אין די הייזער.

אין איינעם א נאָכמיטאָג איז געקומען אַ גרופּע סאָלדאַטן־מערדער און זיי האָבן פאַרלאַנגט פון חיים־יצחק קרעמען און פון פּיווקע מנשה דווידס סטאַצקי, אַז זיי זאָלן מיט־גיין מיט זיי צונויפנעמען אַ צאָל אייער. נאָך דעם, ווי זיי האָבן געשאַפן דעם סכום אייער, האָבן די דייטשן זיי מיטגענומען און זיי געשאָסן לעבן משיליצע, אויף יענער זייט ניעמאַן.

36 קרבנות צוזאַמען מיטן רב ז״ל

דער מלאך־המוות איז געוואָרן אַ בן־בית אויף יעדן טריט און שריט. אין אַ געוויסן טאָג, אומגעפער אַ מאָנאַט נאָכן אָנפאַנג פון דער מלחמה, איז געקומען אין שטעטל אַריין אַן עקספּעדיציע, אַזאַ מין שטראָף־קאָמאַנדע, וואָס האָט געהאַט דעם ציל אויסצו־הרגענען דעם גרעסטן טייל פון די יידישע מענער. און ווייל די שרעק איז געווען גרויס זיינען זיך פיל צעלאָפן ווו אַהין עס האָט זיך נאָר געלאָזט.

איך בין אויך געווען דאַן צווישן די אַנטלאָפענע. די דייטשן האָבן צונויפגעקליבן — 36 יידן מיטן רב בראש. די מערדער האָבן זיי אָנגעטון פאַרשידענע עינויים. דערנאָך כמעט לעבעדיקערהייט זיי פאַרשאָטן אויף דער „שטשעלניצע״ נעבן דער צערקווע.

,,וואָס טוט מען ?״

נאָך דעם האָט מען זיך צונויפגעקליבן ביי דבורקהן אין שטוב, און מ׳האָט גענומען באַטראַכטן די שווערע לאַגע. מ׳האָט אויסגעקליבן אַ דעלעגאַציע, וואָס איז באַשטאַנען

פון: ישראל זלאַצאָווסקי, אליהו סאָקאָלאָווסקי (דער לערער) און מיין טאַטע ישראל־מיירים. מען האָט באַשלאָסן, אַז די דעלעגאַציע זאָל אַוועק צו באַלעבאַנסקען און ריידן מיט אים: — ער זאָל העלפן אין דעם, אַז ס׳זאָל ווערן אַביסל רואיקער אין שטעטל און אַז מ׳זאָל קאָנען גיין פאַרשאַפן זיך ברויט, עפּעס צו פאַרדינען אָדער אויסבייטן פון דעם וואָס איז נאָך משטיינס־געזאָגט פאַרבליבן.

באַלעבאַנסקי האָט זיי אויפגענומען, אויסגעהערט די טענות, און צוגעזאָגט, אַז ער פון זיין זייט וועט ניט דערלאָזן צו קיין שלעכטס. ער האָט געהייסן באַקן ביי שלומען (דעם טאַטנס ברודער) אין דער בעקעריי און די וואָס אַרבעטן זאָלן באַקומען אַ פערטל ק״ג ברויט פאַר געלט. ער האָט אויך אַרויסגעגעבן שיינען (רשיונות), אַז מ׳זאָל קאָנען גיין אַרבעטן אין די דערפער. אַזוי האָט ער אויך דערלויבט אַראָפּצונעמען די קאַרטאָפל, וואָס יעדער האָט געהאַט פאַרזעצט.

די 24 זאַקלאַדניקעס

אַרום די ימים טובים האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז מ׳וויל אונדז אַרויספירן פון בעליצע, ווייל אַזוי ווי בעליצע איז אַ סעלסקי־סאָוויעט, טאָרן דאָרט קיין יידן ניט וווינען. מיר האָבן אויך געהערט, אַז זיי ווילן אונדז איבערפירן געשלאָסענערהייט קיין לידע, וואָס איז אַליין אויך געווען פאַרברענט ווי בעליצע. כדי דאָס אויסצומיידן איז אַ גרויסער טייל פון בעליצער יידן זיך צעלאָפן, ווער קיין זשעטל, ווער קיין שטשוטשין, און אַ קליינער טייל — קיין לידע.

דאָס האָט די דייטשן פאַרדראָסן און זיי האָבן גענומען 24 מאַן ווי זאַקלאַדניקעס, כדי די רעשט־געבליבענע זאָלן זיך ניט צעלויפן. אַ דאַנק דער דעלעגאַציע, וואָס איז געווען טעטיק און אויך אַ דאַנק די זשעטלער יידן, האָט מען געשאַפן אַ גרויסע סומע געלט און מען איז אַוועק צו באַלעבאַנסקין אויסלייזן די מענטשן. די 24 מאַן האָט מען אַרויסגעלאָזט און קיינעם האָט ניט געשאַדט.

אין זשעטלער געטאָ

מיט אונדז האָבן זיך אָנגעהויבן נייע צרות אין זשעטלער געטאָ. עס איז אונדז ניט געווען לייכט, ווייל סוף סוף זיינען מיר דאָך געווען צוגעפּאַרענע פון אַן אַנדער שטעטל. אָבער דאָך קומט די זשעטלער יידן אַ גרויסן יישר־כוח. זיי האָבן געהאַט מיט וואָס אונדז אויפצונעמען.

מ׳האָט אונדז געשיקט אויף פאַרשידענע אַרבעטן. איך האָב געאַרבעט אין דער זשאַנדאַרמעריע, ווי אַ גערטנער, ביז צו דער ערשטער שחיטה, וואָס איז פאַרגעקומען

אין זשעטל, 13 טעג אין אייר (30 אַפּריל 1942). בעת דער אַ שחיטה בין איך און מיין גאַנצע פאַמיליע געבליבן לעבן. אויף מיין אַרבעטס־שיין, האָב איך נאָך געראַטעוועט באַשקען מיט איר זון זרח.

צווישן דער ערשטער און צווייטער שחיטה

נאָך דער שחיטה האָט מען מיך אַוועקגעשיקט אויף אַרבעט אין דוואָרעץ. פון דוואָרעץ בין איך צוריק געקומען אין זשעטל. איך האָב זיך איינגעאָרדנט אויף אַרבעט ווי אַ רימער, אין אַן אַרטעל. די שפּאַנונג איז געווען זייער גרויס, ווייל אין דער געגנט זיינען שוין געווען פּאַרטיזאַנער. די יוגנט האָט זיך גענומען צו ביסלעך אָרגאַניזירן. איך און מיין שוועסטער שרה, האָבן געוואָלט אַוועקגיין אין וואַלד. זי האָט אַלע מאָל געטענהט, אַז אויב שטאַרבן — דאַרף מען שטאַרבן אויף דער פריי. זי איז טאַקע געשטאָרבן פריער פון מיינע טייערע עלטערן און אַנדערע שוועסטער.

און געווען איז עס אַזוי: אין איינער אַ נאַכט זיינען פּאַרטיזאַנער באַפאַלן די זשעטלער זשאַנדאַרמעריע (דאָס איז געווען 10 טעג פאַר דער צווייטער שחיטה, וואָס איז פאָרגעקומען 23 טעג אין מנחם אב). די שיסערייען האָבן אונדז אויפגעוועקט. שרה האָט גענומען לויפן צו אירע חברות און חברים מיטן ציל אַוועקצוגיין מיט די פּאַרטיזאַנער אין וואַלד אַריין. לויפנדיק אַזוי איז זי פאַרווונדעט געוואָרן אין די נירן. נאָך עטלעכע טעג איז זי גע־שטאָרבן מיט די ווערטער אויף די ליפּן: „מיר איז שוין ווילער פון אייך!" מ׳האָט שרהן קובר געווען אויף דעם זשעטלער בית עולם, כדת־וכדין.

די צווייטע שחיטה אין זשעטל

ס׳איז געקומען די צווייטע שחיטה. מען האָט זיך אויף איר געריכט יעדן טאָג. מיר זיינען געגאַנגען אויף דעם זאַמל־פּונקט, ווייל איך האָב דאָך געהאַט אַ שיין און דער טאַטע אויך. אַ דאַנק דעם, האָבן מיר געטראַכט, וועט מען אונדז ווייטער פּראָלאָנגירן דאָס רעכט צו לעבן. מען האָט אונדז אויסגעלייגט אויף דער ערד מיטן פּנים אַראָפּ. מ׳האָט געבראַכט אויטאָס און מ׳האָט די מענטשן אַוועקגעפירט צו די גרויסע גריבער, וואָס די מערדער האָבן געהאַט צוגעגרייט פון פריער, ניט ווייט פון נייעם בית־עולם אין זשעטל.

די גינסטיקע פּאַכלייט האָבן זיי געפירט אין זשעטלער קינאָ. דאָרטן האָב איך זיך געטראָפן מיט יאַנקלען און בערלען. אַזוי אַרום, פון אונדזער פאַרצווייגטער משפחה זיינען מיר אין קינאָ געווען בלויז דריי. מען האָט אונדז דאָרט געהאַלטן דריי טעג, ניט אַרויס־לאָזנדיק אַפילו טאָן אייגן געברויך און אויך ניט געגעבן צו עסן אָדער טרינקען.

אין נאָוואָגרודעק

פון זשעטל האָט מען אונדז אַוועקגעפירט קיין נאָוואָגרודעק. דאָרט האָט מען מיך

אָפּגעטיילט פון יאַנקלען מיט בערלען. איך בין געווען אין „סאָנד אָקרענגאַווי" פון נאָוואָ־גרודעק. זיי זיינען געווען אויף פּערעשיקעס און האָבן געאַרבעט ווי שלאָסערס.

אין סאָנד בין איך געבליבן עלנד ווי אַ שטיין און זייער זייער מוטלאָז. מען האָט אונדז געגעבן 120 גראַם ברויט אַ טאָג מיט אַ קליין טעפּעלע זופּ.

אין לידע

ניט האָבנדיק וואָס צו פאַרלירן, האָב איך גענומען נאָך 5 מאַן און מיר זיינען אַוועק אין לידער געטאָ, ווייל מען האָט געזאָגט, אַז אין לידער געטאָ איז בעסער. זייענדיק אין לידער געטאָ, האָב איך זיך פאַרבונדן מיטן פעטער ישראל און דער מומע טייבע אין שטשוטשין. איך האָב געוואָלט אָנקומען צו זיי. נאָר זיי האָבן מיר ניט געראַטן. דורך שטשוטשינער וואָס האָבן געאַרבעט אין לידע האָבן זיי מיר צוגעשיקט שפּייז און מלבושים. אין לידער געטאָ האָב איך ניט געהאַט קיין סטאַבילן וווין־פּלאַץ. אַממייסנטן האָב איך זיך געפונען ביי ידל זלאָצאָווסקי. אין לידער געטאָ איז געווען זייער שווער זיך אויפצוהאַלטן, ווייל נאָך דער ליקווידאַציע פון ווילנער געטאָ זיינען פיל ווילנער יידן געקומען אין לידער געטאָ. די דייטשן האָבן געזוכט די פרעמד צוגעקומענע און די, וואָס האָט ניט געהאַט קיין פּאַספּאָרט, זיינען דורך זיי דערשאָסן געוואָרן אויפן פּלאַץ.

מיר איז געווען זייער שווער זיך איינצואָרדענען אין לידער געטאָ. אין איינעם אַ העלן טאָג, בין איך אַוועק פון דאָרט צוזאַמען מיטן ברעסלאַווער גרשון יאַנקעלעוויסקי. ווען מיר גייען ניט אַוועק, וואָלט מען אונדז געווען איבערגעגעבן דער דייטשער זשאַנדאַרמעריע.

צוריק אין דוואָרעץ

מיר זיינען אַוועק נאָך דוואָרעץ, ווייל דאָרט איז געווען בנימין גאַלינסקי — דער מומע דבורקהס אַ זון, מיינער אַ קוזין. ניט לייכט איז אונדז אָנגעקומען דער וועג אַהין. מיט גלייכע וועגן האָבן מיר ניט געקאָנט גיין אויס מורא, אַז מען זאָל אונדז ניט דעמאַסקירן. דעם טייך ניעמאַן איז אונדז געלונגען צו פאַרסירן צוליב אַ צופאַל: איינער אַ קריסט איז געקומען פון דאָרף באַנדערי און איבערגעלאָזט ביים ברעג די לאָדקע. איך האָב גענומען און אַריינגעלייגט דעם קלאָץ צו וועלכן ער האָט צוגעשלאָסן די לאָדקע און מיר זיינען אַריבערגעפאָרן אויף דער צווייטער זייט. נאָך דריי טעג און דריי נעכט זיינען מיר אָנגעקומען נאָך דוואָרעץ.

אין דוואָרעץ, האָב איך ביי בנימינען געטראָפן חייקע חיים־יצחקס ווי אויך תנחום־אהרון, ר' איצע דעם שמשס זון. עס איז אונדז געווען זייער ענג און ס'איז אויך ניט געווען וואָס צו עסן. בנימין פלעגט אַרויסנעמען עפּעס פון שטוב און פאַר דעם קויפן

וואָס עס איז צום עסן. זיין פאַמיליע איז באַשטאַנען פון 5 פערזאָן און צו דעם: מיר דריי צוגעקומענע.

איך מוז אונטערשטרייכן, אַז בנימין האָט אַרויסגעוויזן פריינדשאַפט און ברודער־לעכקייט. ער האָט זיך געטיילט מיטן לעצטן ביסן.

אין וואַלד אַריין

ווען איך בין געווען אין דוואָרעץ איז געקומען פון וואַלד לייזער מאַשקעס א טאָכטער (מיטן נאָמען מאַשקע) נאָך מעדיקאַמענטן. זי האָט דערציילט, אַז די מענטשן אין וואַלד זיינען קראַנק געוואָרן אויף קרעץ. זי האָט געבעטן אַ ביסל שירקע מיט דזשעגעכץ און אַ ביסל פעטס.

פון איר האָב איך זיך דערוווּסט, אַז אין וואַלד געפינט זיך מיין פעטער דוד הירשל מעקעל און זי האָט מיך מיטגענומען אין וואַלד אַריין — אין דער לוביטשאַנער פושטשע.

דער פעטער האָט מיך אויפגענומען מיט צופרידנהייט און מיר זיינען געווען צוזאַמען. אין דער צייט איז געווען אַ גרויסע אַבלאַווע. די דייטשן האָבן אָפּגעצויגן אַ 60 טויזנט סאָלדאַטן פון פראָנט, זיי זיינען אַראָפּגעקומען אין דער געגנט און אָנגעהויבן פאַרברענען אַלע אַרומיקע דערפער. דערנאָך האָבן זיי זיך באַזעצט אַרום וואַלד. אָבער זיי האָבן לאַנג זיך ניט געקאָנט דאָרט אויפהאַלטן און דאָס איז געווען אונדזער גליק. זיי האָבן געמיינט, אַז נאָך דעם ווי זיי וועלן פאַרברענען די דערפער וועלן די פאַרטיזאַנער אויסשטאַרבן פון הונגער און קעלט. נאָר דווקא דאָס האָט פאַרגרעסערט די פאַרטיזאַנקע. ווייל פיל פויערים, וואָס האָבן ניט געהאַט מער וואָס צו פאַרלירן, האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין די רייען פון די פאַרטיזאַנער, כדי צו נעמען נקמה אין די דייטשן.

דעם גאַנצן ווינטער האָבן מיר דורכגעמאַכט אין צרות. עס איז אַזוי וויט דערגאַנגען, אַז דוד הירשל האָט געוואָלט גיין צוריק אין שטשוטשינער געטאָ. איך פּרוזענלעך בין געווען קעגן דעם. איך האָב אים געזאָגט אַז פאַרקערט: מ׳באַדאַרף ברענגען פון שטשוטשין די מומע טייבע מיט ישראלן און די קינדער.

מיר האָבן זיך גענומען דערנענטערן צו אונדזער שטעטל בעליצע, כדי זיך צו דערוויסן, וואָס עס הערט זיך אין לידע און אין דער אומגעגנט.

מיר האָבן זיך דערוווּסט, אַז ישראל און זיין זון יעקב, געפינען זיך אין לידער טורמע און אַרבעטן אין „טאָדט". איך האָב געשריבן צו זיי אַ בריוו דורך באַבראָווניקן דעם דראָזשניק, וועלכער איז געווען אַ גרויסער יידן־פריינד. ניט איינמאָל האָט ער איינגעשטעלט זיין לעבן פאַר אַ יידן. אַ דאַנק אים האָבן מיר געהאַט אַ קאָנטאַקט מיט בעליצער, וואָס האָבן זיך געפונען אין לידע.

אַ דאַנק קומט אויך רחל איצקאָוויטש, לאָזער־מאיר און מיכל גרוזניק, וועלכע האָבן געבראַכט פון לידער געטאָ אַ גרופּע יידן און צווישן זיי זיינען אויך געווען מיין פעטער

ישראל און זיין זון יעקב זלאַצאַווסקי. די שמחה איז געווען זייער גרויס. אונדזער פאַמיליע איז געוואָרן גרעסער, און מיר האָבן גענומען זאָרגן וועגן איבעריקן טייל פון אונדזער משפחה. אַזוי ווי טייבע מיט אירע איבעריקע קינדער האָבן זיך געפונען אין שטשוטשין, זיינען מיר אַוועק אין דאָרף זבלאַן צו אַ געוויסן קריסט (איך האָב שוין פאַרגעסן ווי מען רופט אים) און ער איז געפאָרן אין שטשוטשינער געטאָ און געבראַכט פון דאָרט די מומען מיט אירע 2 קינדער.

מיט די פאַרטיזאַנער

זייענדיק נאָך יונג, און ווייל מיר האָבן געהאַט אַ דורשט צו נעמען נקמה אין אונדזערע מערדער, האָב איך און יעקב אָנגעשלאָסן זיך אין אַ דיווערסאַנטסקע גרופּע, וואָס איז געקומען פון יענער זייט פראָנט. דער אָטריאַד האָט געהייסן „אָקטיאַבר", בריגאַדע „פּערוואָמאַיסקאַ". דער אָטריאַד איז געווען אונטער דער אָנפירונג פון אַ קאַפּיטאַן (קאָווּאַלאָוו). דער „שטאַבנוי" פון אָטריאַד האָט געהייסן אלכסנדר גאַרעליק.

מיר זיינען ניט אָפּגעשטאַנען פון די איבעריקע פּאַרטיזאַנער ניט־יידן. פאַרקערט, מיר זיינען נאָך געווען פאַרביסענער. מיר האָבן אויסגעפּילט אַלע אויפגאַבעס, וואָס זיינען אַרויפגעלייגט געוואָרן אויף אונדז. איך האָב אויף מיין רעכענונג 4 אַראָפּגעלאָזטע באַנען. אויך מיין קוזין יאַנקל זלאַצאַווסקי האָט אויסגעפּילט די אַלע אויפגאַבעס, און אפשר נאָך מער. מיר זיינען געווען אין פּאַרטיזאַנקע מער פון צוויי יאָר.

די באַפרייאונג

די רויטע אַרמיי האָט אונדז באַפרייט אין חודש יולי 1944. מען האָט אונדזער גאַנצע בריגאַדע צונויפגעקליבן אין מינסק. דאָרט האָבן מיר באַקומען אויסצייכענונגען און מען האָט געפייערט דעם זיג פון דער באַפרייטער ווייסרוסלאַנד פון די נאַצישע באַנדיטן.

אויפן פראָנט

לאַנג האָבן מיר זיך ניט אַרומגעדרייט פריי. מיר האָבן זיך פרייוויליק געמאָלדן אין דער רויטער אַרמיי. דאָרטן האָבן מיר ווייטער גענומען נקמה פאַר אונדזערע טייערע קרבנות.

איך און מיין קוזין יעקב זלאַצאַווסקי זיינען געווען די גאַנצע צייט צוזאַמען. מיר זיינען אָנגעקומען אין אַן אונטעראָפיצירן־שולע, וווּ מיר האָבן צוזאַמען געלערנט עטלעכע חדשים. מיר האָבן באַקומען מיליטערישע ראַנגעס. מיר האָבן ניט פאַרשעמט אונדזער שטאַם. פאַרקערט, מיר זיינען שטענדיק געווען אַ ביישפּיל פאַר אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן.

נאָך דער אונטער־אָפּיצירן שולע זיינען מיר אַוועק אויפן פראָנט. מיר זיינען געווען צוזאַמען אין איין פּאָלק אָבער יעדער אין אַן אַנדערער באַטעריע.

מיר האָבן געקעמפט אָנפאַנגענדיק פון צפון־וואַרשע. איך אַליין בין דערגאַנגען ביז גרודזיאַנדז׳ רומניצע — די אַמאָליקע פּויליש־דייטשע גרענעץ. דאָרטן בין איך פאַר־וווּנדעט געוואָרן אין דער רעכטער האַנט, פון וואָס איך לייד ביזן היינטיקן טאָג. ווען כ׳בין פאַרוווּנדעט געוואָרן, האָב איך פאַרלאַנגט, אַז מען זאָל רופן מיין קוזין יעקב. מיינע גוטע חברים האָבן דערפילט מיין ווונטש און איך האָב זיך דאַן מיט אים געזעגנט אויף אייביק.

מיין קוזין יעקב זלאָצאָווסקי פאַלט ביי די טויערן פון בערלין

מיך האָט מען אָפּגעפירט אין שפּיטאָל און יעקב איז געגאַנגען פאָרויס. ער איז געפאַלן דעם צווייטן מאַי 1945, ביי די טויערן פון בערלין. אויף אים קלאָגט מיר דאָס האַרץ מערער ווי אויף אַלעמען. בסך הכל איז ער אַלט געווען 24 יאָר.

פון שפּיטאָל צוריק קיין בעליצע

אין שפּיטאָל בין איך געלעגן 8 חדשים. דאָס שפּיטאָל האָט זיך געפונען 600 ק״מ נאָך מאָסקווע אין סאַראַנסק. נאָכן פאַרלאָזן דעם שפּיטאָל בין איך געקומען צוריק נאָך בעליצע, ווו דער פעטער ישראל און די מומע טייבע האָבן געוואַרט אויף מיר.

אַוועק... אַוועק...

מיר האָבן אָנגעהויבן צו טראַכטן וועגן פאַרלאָזן בעליצע אויף אייביק. עס האָט ניט לאַנג געדויערט און מיר זיינען אַוועק קיין פּוילן.

אין פּוילן האָבן מיר זיך ניט לאַנג אויפגעהאַלטן און דורך אומלעגאַלע וועגן, זיינען מיר אָנגעקומען קיין עסטרייך. אין עסטרייך זיינען מיר געווען 3 יאָר אין די לאַגערן. אין לינץ (עסטרייך) האָב איך חתונה געהאַט און איך און מיין פרוי האָבן געוואַרט אויף צו קאָנען פאָרן קיין ישראל.

היינט געפינען מיר זיך אין מדינת ישראל ווו מיר, געבליבענע רעשטלעך, שטעלן ווייטער אויף אונדזערע משפחות מיט דעם איינציקן ווונטש, אַז די צוקונפטיקע דורות זאָלן לערנען פון אונדזערע צרות און נישט שטיין מער, חלילה, פאַר אַזעלכע שווערע נסיונות.

שרה באַראַנטשיק (פליישער)

דער טויט פון מיינע טייערסטע

דאָס הויז פון מיין פאָטער חיים־ראובן באַראַנטשיק ז״ל איז געווען דאָס לעצטע אין שטעטל, גייענדיק צום ניעמאַן. אַזוי אַרום האָט זי אַלע יאָרן געדינט אַלס זאַמל־ און אָפּרו־פּונקט פאַר די אַלע שפּאַצירנדיקע אין יענער ריכטונג, און אין די לעצטע יאָרן פאַר דער מלחמה — אַלס טרעף־פּונקט פון דער חלוצישער יוגנט פון שטעטל, צו וועלכער ס׳האָבן געהערט אונ־זערע קינדער.

היות ווי דער פאָטער האָט נאָך אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, זייענדיק אויף צוואַנגס אַרבעט, אָפּגעפרוירן די פינגער פון ביידע הענט, האָט מיין מוטער וויכנע ע״ה געטראָגן אויף זיך דעם גאַנצן עול פון פּרנסה: אָנגעפירט מיט דער ערד־אַרבעט, געפירט דעם האַנדל מיט די אַרומיקע פּויערים און באַדינט די געסט וואָס פלעגן פאַרפאָרן אין אונדזער קרעטשמע.

זעקס קינדער זיינען מיר געווען, דער יינגסטער ברודער איז געווען הענעך.

ווען ס׳איז אַרויס דער דייטשישער באַפעל, אַז די יידן פון בעליצע מוזן פאַרלאָזן

ביי דער נייער הויז פון חיים־ראובן באַראַנטשיק

דאָס שטעטל און אַריבערפאָרן אין אַ גרעסערע שטאָט, ווי, למשל, לידע, האָט אונדזער פאַמיליע באַראַנטשיק באַשלאָסן אַריבערפאָרן קיין זשעטל ; דאָרט האָבן מיר געהאַט פיל פריינד און באַקאַנטע קריסטן אין שטעטל און אין די אַרומיקע דערפער. מיר האָבן געדונגען אַ קריסט מיט אַ פור, מיטגענומען נאָר די נייטיקסטע זאַכן, און די איבערגע־בליבענע זאַכן האָבן מיר איבערגעגעבן אונדזערע קריסטלעכע שכנים צום אָפּהיטן ביי זיי. (אין די צוויי הייזער אונדזערע האָבן מיר אַריינגענומען פריער קריסטלעכע שכנים).

קומענדיק קיין זשעטל איז נאָך קיין געטאָ ניט געווען. זיינען מיר אַריין וווינען אינעם הויז פון אונדזערע פריינד — די פאַמיליע בוסעל. ווען ס׳איז אייפגעשטעלט געוואָרן דער געטאָ, האָט מען אונדז געגעבן אַ וווינונג צוזאַמען מיט נאָך עטלעכע פאַמיליעס, צו אַכט נפשות אין אַ צימער.

ווען ס׳איז אַרויס דער ערשטער באַפעל, אַז אַלע יידן זאָלן זיך צונויפזאַמלען אויף אַ באַשטימטן זאַמל־פּלאַץ, האָבן מיר געוואָלט, אַז די עלטערן זאָלן ניט אַרויסגיין, נאָר אויסבאַהאַלטן זיך אין אַ בונקער, וואָס מיר האָבן געהאַט צוגעגרייט. אָבער די מוטער האָט געזאָגט : אויב די קינדער גייען — וועלן מיר אויך גיין. און אַזוי זיינען מיר אַלע אַרויס אויפן פּלאַץ. דער פאָטער איז אַרויס צוזאַמען מיט פראַדקע און גרשון, און די מוטער — מיט הענעך און כאַסיע ; נחמן איז געגאַנגען מיט דער שוועסטער שרה (נחמן האָט געהאַט אַן אַרבעט־שיין). ביי דער סעלעקציע האָט מען דעם פאָטער אַוועק־גענומען באַזונדער צו דער גרופּע, וואָס איז געווען באַשטימט צום פאַרניכטן. אויך שרהן האָט אַ פּאָליציי־מאַן געוואָלט נעמען צו דער טויט־גרופּע, נאָר אַ צווייטער פּאָלי־ציי־מאַן האָט איר געהייסן בלייבן און אַזוי איז זי פאַרבליבן ביים לעבן.

דער פאָטער, פילנדיק, אַז ער גייט צום טויט, האָט געזאָגט : „איך גיי צום טויט, אָבער איך האָף, אַז מיינע יונגע קינדער וועלן נאָך נקמה נעמען פאַר אונדזער בלוט״.

די גרופּע וואָס איז געווען באַשטימט צום טויט, האָט מען צעשאָסן אין אַ וועלדל ביי זשעטל.

נאָך דער שחיטה האָט מען פאַרקלענערט דאָס געטאָ און מיר האָבן באַקומען אַ צימער אין אַ פּיעקאַרניע. נחמן האָט צענומען אַ טייל פונעם באַק־אויוון און האָט דאָרט צוגעגרייט אַ בונקער צום פאַרבאַהאַלטן זיך אין אַ נויט־צייט. צו דער צווייטער שחיטה, ווען ס׳איז אַרויס דער באַפעל זיך צושטעלן אויפן פּלאַץ, האָבן מיר זיך פאַרבאַהאַלטן אין דעם בונקער צוזאַמען מיט אַ 40 מאַן זשעטלער און בעליצער. הענעך איז ניט געווען אין בונקער, כדי קומען צו אונדז איז ער דורכגעלאָפן דורך די שורות פון די רוצחים, פאַר־וווּנדעט געוואָרן אין די פיס, און דאָך אָנגעקומען צו אונדז אין בונקער.

דער בונקער איז געווען צו קליין פאַר אַזוי פיל מענטשן, ס׳האָט געפעלט לופט און וואַסער. ווען ס׳איז געוואָרן נאַכט האָבן כאַסיע און סאָניע געוואָלט אַרויסגיין, נאָר חיה־שרה מאירס האָט ניט געלאָזט זיי אַרויסגיין, מורא האָבנדיק, אַז מען זאָל ניט אויפדעקן

דעם בונקער. נאָך אַ לאַנגן וויכוח זיינען די צוויי דאָך אַרויס פון בונקער. זיי האָבן געבראַכט וואַסער און זיינען אַוועק צוריק מיטן געדאַנק צו גיין צו די פּאַרטיזאַנער, מיט וועלכע זיי זיינען געשטאַנען אין אַ געהיימער פאַרבינדונג. זיי זיינען אַדורך שטילערהייט דעם ראַיאָן פון געטאָ און אַוועק מיטן געדאַנק אָנצוקומען צו אַ באַקאַנטן קריסט אין זאַטשעפּיץ. נאָך זייער אַוועקגיין זיינען אַ־ויס פון בונקער אויך די אַנדערע, אַלע מיט דעם זעלבן געדאַנק.

חיים־ראובן באַראַנטשיק און די משפחה

הענעך איז געווען זייער אָפּגעשוואַכט און אויסגעהונגערט. האָט ער געזאָגט נחמנען, אַז ער קען מער ניט גיין און איז געבליבן ליגן אין אַ וועלדל. נחמן האָט זיך געבעטן ביי אים ער זאָל מיטגיין ווייטער. דערוויל איז אָנגעקומען אַ קריסט, וועלכער האָט זיי גע־דראָט איבערצוגעבן צו די דייטשן. נחמן האָט אַראָפּגענומען זיין זייגערל און געגעבן דעם קריסט. ער האָט גענומען דאָס זייגערל און איז אַוועק. דעם טאָג האָבן זיי זיך אויסבאַהאַלטן צווישן די קוסטעס און ביינאַכט זיינען זיי אַוועק ווייטער.

אויך די מוטער מיט שרהן האָבן געבלאָנדזשעט ביז זיי האָבן באַגעגנט אַ קריסט, וועלכער האָט זיי געשלאָגן און געוואָלט איבערגעבן צו די דייטשן. דערנאָך האָט דער קריסט דערקענט די מוטער און האָט זיי געהייסן שנעלער אַוועקגיין פון דאַנען. מיר האָבן זיך ביידע באַהאַלטן אין די סנאָפּעס פון קאָרן דעם גאַנצן טאָג און ביינאַכט זיינען

מיר אַוועק ווייטער צו אונדזער ציל. סוף נאַכט זיינען מיר אָנגעקומען אין דעם זאַטשע־פּיצער וואַלד. דאָרט איז אונדז אַנטקעגנגעקומען נחמן, נאָר מיר האָבן אים ניט דערקענט צוליב זיין אויסזען און קליידונג. מיר זיינען אַנטלאָפן פון אים און ער איז אונדז נאָכגע־לאָפן און געשריען: „מאַמע דאָס בין איך!" דאַן האָבן מיר זיך אומגעקערט און צוזאַמען אַריין אין וואַלד. דאָרט האָבן מיר אַרויסגענומען אַ דעקע און אויף איר אַוועקגעלייגט הענעכן. נחמן האָט צוגעבונדן די עקן פון דער דעקע, געהאַלטן אויף זיך דעם קאָפּ פון הענעכן, און איך מיט דער מאַמען האָבן געטראָגן דעם לייכטערן טייל קערפּער — די פיס. גייענדיק, האָבן מיר באַגעגנט זלמן יאַסעלעוויטש אָנגעטאָן אין אַ זאַק, זייער דער־שלאָגן, און מיר זיינען געווען מיט אים צוזאַמען ביז ער האָט געפונען זיינע קינדער.

די ערשטע צייט האָבן מיר זייער געליטן אין וואַלד פון הונגער און פון דאָרשט, ווייל מיר האָבן מורא געהאַט צו ווייזן זיך אין דאָרף, אַז די קריסטן זאָל אונדז ניט אַרויסגעבן צו די דייטשן. איין מאָל האָבן מיר זיך געטראָפן מיט אַ קריסט, ער איז געווען אָרעם און אַ שכור. ער האָט שפּעטער אונדז זייער פיל געהאָלפן: געבראַכט ברויט און אויך ספּירט און פאַרשידענע וואָרצלען צו היילן הענעכס פוס. נאָך דעם האָבן מיר געגעבן אַ קריסט גרשונס אַ קאָסטיום און ער פלעגט אונדז געבן צו ביסלעך מעל און ברויט, אָבער צוליבן מאַנגל אין וואַסער האָבן מיר ניט געקענט קאָכן.

דורכן וואַלד האָבן מיר זיך דערנענטערט צום ברעג פון ניעמאַן, דאָרט האָבן מיר געטראָפן אייניקע פאַמיליעס פון די בעליצער. אויך דאָ האָט נחמן אויסגעבויט אַן ערד־בונקער אונטער אַ בוים, אַזוי, אַז דער רויך פון אויוון פלעגט דורכגיין דורכן פּוסטן בוים. צוויי חדשים האָבן מיר ניט געוווּסט און ניט געהערט וועגן כאַסיען, ביז זי האָט איבער־געגעבן דורך אַ באַקאַנטער קריסטין, אַז זי לעבט און געפינט זיך אין אַ פּאַרטיזאַנער־גרופּע. מיט פיר חדשים שפּעטער איז געגאַנגען כאַסיע מיט נאָך פּאַרטיזאַנער אונדז באַזוכן. זיי זיינען געווען אָנגעטאָן אין דייטשישער קליידונג, און מיר אַלע האָבן זיך שטאַרק דערשראָקן און זיך צעלאָפן. אָבער די מאַמע האָט דערקענט כאַסיען. אַלע זיינען צוריקגעקומען, נאָר איך בין ווייט פאַרלאָפן און ניט געקענט דערקענען דעם כּלאָץ פון בונקער. קרוב צוויי וואָכן צייט האָב איך זיך געפונען ביי אַ קריסט, צום סוף האָט אַ קריסטין מיך אַרויסגעפירט און אָנגעצייכנט דעם וועג צום בונקער.

איך מיט הענעכן זיינען אַוועק זען זיך מיט כאַסיען. דערווייל האָט זיך דערנענטערט אַ דייטשע אָבלאַווע אויף דעם וואַלד. אַזוי ווי די מוטער האָט אויסגעהאָנגען וועש נעבן בונקער, האָבן זיך די דייטשן דערנענטערט צום בונקער. אַלע זיינען אַרויסגעלאָפן פון בונקער דורכן צווייטן אַרויסגאַנג און די מוטער האָט זיך דערנענטערט צום ערשטן אַרויסגאַנג. איינער פון די דייטשן האָט אַריינגעוואָרפן אַ גראַנאַט און די מוטער איז דערהרגעט געוואָרן. אויך חיים איז געפאַלן צווישן די קוסטעס. ווען ס׳איז געוואָרן רואיק אין וואַלד, האָבן מיר זיך צוריקגעקערט און מקבר געווען די געפאַלענע. עטלעכע

וואָכן האָט געדויערט ביז אַלע לעבעדיקע האָבן זיך צוזאַמענגעטראָפן און געמאַכט אויפ־סניי אַ בונקער.

נאָך דער מוטערס טויט איז הענעך געגאַנגען מיט אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער שאַפן ברויט. אַריינקומענדיק אין דאָרף נאָוואָסיאָלקי האָט מען זיי נאָכגעשאָסן. הענעך איז געגאַנגען מיט אַ ווייסן זעקל אויפן פּלייצע, אַזוי אַרום איז ער געווען אַ ציל צום שיסן. אַ קויל האָט אים געטראָפן אין קאָפּ נעבן די אויגן, ער איז געפאַלן און אַלע חברים זיינען זיך צעלאָפן. אַליין האָט ער זיך געמאַטערט דריי טעג, ניט גערעדט און ניט געזען. קריסטן האָבן שפּעטער דערציילט, אַז ראַנגלענדיק זיך מיטן טויט, האָט ער אויסגעגראָבן אַרום זיך מיט די פיס אַ גרוב. דאַן האָבן די קריסטן געפרעגט די דייטשן, וואָס זאָלן זיי טאָן מיטן ידישן פאַרווונדעטן פּאַרטיזאַנער. האָבן די דייטשן געהייסן באַגראָבן אים לעבעדיקערהייט.

הענעך איז דאַן אַלט געווען קוים 16 יאָר.

ב. צ. יעווזנאָוויטש / אַ בריוול פון דער היים נאָכן חורבן

ס׳שרייבט אַן איינזאַמער ייד פון נאָוואָרעדאָק צו די בעליצער לאַנדסלייט אין ישראל — וועגן זיין פרוי וועלכע האָט געשטאַמט פון בעליצע, זי האָט געהייסן עלקע, אַ טאָכטער פון יודל און מלכה רייזנער.

די נאַציִשע רוצחים האָבן פאַרניכטעט עלקען מיט אונדזער טעכטערל מלכהלע און מיין גאַנצע פאַמיליע: טאַטע־מאַמע, ברידער־שוועסטער, און זייערע קינדער. אויך עלקעס אַ שוועסטער דאָבקע מיט איר מאַן, אַ שטיף־שוועסטער לייקע און איר מוטער — זיינען אומגעקומען אין נאָוואָרעדקער געטאָ צוזאַמען מיט מיין פאַמיליע.

זאָלן זייערע נעמען פאַראייביקט ווערן אין ספר־זכרון פון די בעליצער קדושים. און געשטראָפטע אויף אייביק זאָלן זיין די דייטשישע מערדער, וואָס האָבן אויסגעראָטן גאַנצע יידישע פאַמיליעס נאָר פאַר דער זינד וואָס זיי זיינען געווען יידן.

נעמט נקמה פון די פאַרשאָלטענע רוצחים פון יידישן פאָלק!

עלקע יעווזנאָוויטש (רייזנער)

הערצל, יענקל און חיה־טשערנע פליישער

אַכט קינדער זיינען מיר געווען

(גביית עדות)

זיי זיינען 2 ברידער און אַ שוועסטער, די קינדער פון באַשע בת אליעזר און זלמן בן יצחק פליישער. די אַנדערע קינדער פון דער משפחה זיינען געווען: אליעזר, יצחק, וועלוול, שרה און שושנה.

פון הערצלס זכרונות

ביז 1914 האָט די גאַנצע משפחה זלמן יאָכעס, געוווינט אין בעליצע און זיך פאַרנומען מיט דער האָלץ־בראַנזשע. נאָך דער גרויסער שריפה אין בעליצע, איז די גאַנצע משפחה אַרויסגעפאָרן קיין שעלץ. אויך דאָרט האָבן די עלטערן זיך פאַרנומען מיט האָלץ־מסחר. זיי האָבן געהאַלטן דעם פּראָם און אויך דעם מיל פון רודע. בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, איז די מאַמע באַשע אָפּגעשטאָרבן און איבערגעלאָזט אַ שטוב מיט קינדער. די פאַרטרעטערקע פון דער מוטער איז געווען די עלטסטע שוועסטער — חיה־טשערנע. אין 1926 זיינען מיר צוריק געקומען קיין בעליצע און מיר האָבן ווייטער פאָרגעזעצט די זעלבע אַרבעט, פאָרנדיק יעדן טאָג קיין שעלץ.

פורים־צייט איז ביי אונדז אין שטוב געווען דער פּאָדראַט פון באַקן מצות פאַרן גאַנצן שטעטל. מיר פלעגן אַפילו שיקן מצות נאָך וואַרשע. אונדזערע בעליצער מצות האָבן געהאַט אַ גוטן שם. זיי האָבן אויך געבראַכט פרנסה אונדזערע בעליצער איינוווינער און אונדז צווישן זיי.

אין 1927 האָט אונדזער שוועסטער שרה עמיגרירט נאָך אַרגענטינע ווו זי געפינט זיך ביז היינט. זי האָט אַ מאַן, אַ טאָכטער און אַ זון און זיי פירן דאָרט אַ שיין פאַמיליע־לעבן.

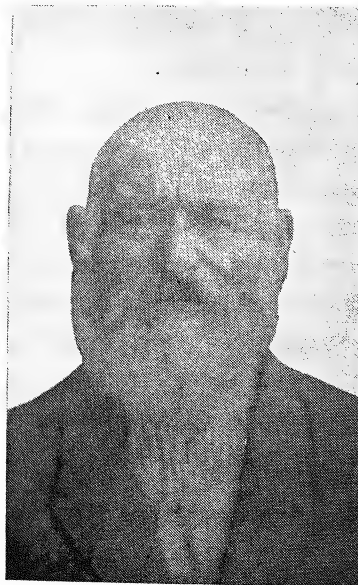
אין די דרייסיקער יאָרן איז אונדזער שוועסטער שושנה אַוועקגעפאָרן קיין ארץ־

ישראל און נאָך איר — דער ברודער יצחק. זיי געפינען זיך ביז היינט אין כפר־סבא. זיי האָבן נאָך אין דער היים זייענדיק געהערט צו דער חלוצישער באַוועגונג און זיינען געווען דער אַוואַנגאַרד פון דער שטעטלשער יוגנט, וואָס האָט געצויגן קיין ארץ־ישראל.

אונדזער, פיל־וויניק נאָרמאַל לעבן, האָט זיך געצויגן ביז יענעם זומער־טאָג אין 1941, ווען די דייטשן זיינען אַריבער די סאָוויעטישע גרענעצן. גלייך דעם ערשטן שבת, האָבן די באַנדיטן פאַרברענט אונדזער שטעטל. געבליבן איז נאָר דאָס נעטעצער געסל און לייזער דעם שוחטס אַ האַלבע גאַס. מיר האָבן געוווינט ביי לייזער גרין (אושטשער).

עס האָבן דאָרט געוווינט: אונדזער משפחה, בנימין גרין מיט באַשען מיט צוויי קינדער און מאָטקע (לייזערס ברודער) מיט מלכה זרחס מיט צוויי מיידלעך. צוזאַמען זיינען מיר געווען 21 נפשות און אַלע אין איין שטוב. דערנאָך זיינען מיר אין איינער אַ נאַכט אַריבערגעפאָרן אין זשעטלער געטאָ. אויך דאָרט האָט מען ניט געלעקט קיין האָניק. מיר זיינען געגאַנגען אויף פאַרשידענע אַרבעטן, ווי, למשל, אין דוואָרעץ ביי שלעפן שטיינער און בויען אַן אַעראָדראָם, האַקן האָלץ אין די וועלדער א. אַ. וו.

בעת דער ערשטער שחיטה, וואָס איז פאָרגעקומען 13 טאָג אין אייר, האָבן מיר פאַרלאָרן אונדזער אַלטן פאָטער, וועלכער איז שוין געווען ביי די אַכציקער. אין אונדזערע אויערן קלינגט נאָך היינט אָפּ זיין זאָגן דעם אשרי תמימי דרך יעדן שבת נאָך מנחה, און דאָס — מיט אַזאַ זיסער שטימע, וואָס קען גאָרניט פון אונדז פאַרגעסן ווערן.

זלמן פליישער

אונדזער יונגער ברודער וועלוול און וויכנע, מיין פרוי, זיינען געווען די ערשטע קרבנות.

ביז דער צווייטער שחיטה אין זשעטל, וואָס איז פאָרגעקומען 23 טאָג אין מנחם־אָב, האָבן מיר געלעבט אין צרות, צוזאַמענגעקוועטשט 50 אָדער 60 נפשות אין איין שטוב.

אין טאָג פון דער שחיטה זיינען מיר געלעגן באַהאַלטן אין סכראָנעס. אונדזער סכראָן איז געווען אין דער בעקעריי, אונטער דעם אויוון. מיר האָבן פריער אויסגע־גראָבן די ערד און זיינען אַריינגעקראָכן דורך אַ קליינעם אַריינגאַנג פון אונטער דעם אויוון (קאָטיך). דער סכראָן איז געווען געמאַכט פאַר 10 פערזאָן און געווען זיינען מיר 25 נפשות. מיר האָבן געהערט די שיסעריי און די געשרייען פון די דייטשן און זייערע געהילפן. זיי האָבן געוואָרפן גראַנאַטן אין די שטיבער אַריין, געריסן די פאָדלאָגעס און געדרופן אַלעמען אַרויסצוגיין פון די באַהעלטענישן. אַזוי זיינען מיר געלעגן 48 שעה אין גרויסער ענגשאַפט און אָן סאַניטאַרע באַדינונגען. די ערשטע זיינען אַרויס פון בונקער: איך (הערצל) און מאיר מיט דער משפחה; אידל קושלעוויטש מיט דער משפחה און זלמן דאָס קלענערע ייִנגל. אַרויסגייענדיק, האָב איך ניט געוווּסט וווּהין צו גיין, ווייל איך האָב ניט געהאַט קיין כוח. נאָר דער אימפּעט האָט מיך געטראָגן. איך בין דורך די גויאישע גערטנער און כ'האָב אָנגעקלאַפּט ביי אַ קריסט. ער האָט מיר געגעבן אַ ביסל טאַבאַק, ווייל קיין ברויט האָט ער ניט געהאַט. ער האָט מיר געוויזן דעם וועג צו די זאַטשעפּיצער וועלדער.

אויפן וועג האָב איך געטראָפן קריסטינס גיין קיין זשעטל, כדי דאָרט צו ראַבעווען יידיש האָב און גוטס. איך האָב ביי זיי געפרעגט, צי זיי האָבן עמעצן געטראָפן. די קריסטינס זיינען זיך צעלאָפן נישט ענטפערנדיק מיר יאָ צי ניין. גייענדיק ווייטער האָב איך געטראָפן אַן עלטערן קריסט, וועלכער האָט געפּאַשעט אַ פערד. איך האָב ביי אים באַקומען אַ ביסל טאַבאַק און ער האָט מיר געוויזן דעם וועג צום וואַלד. אַזוי אַרום האָב איך זיך דערשלעפּט ביזן זאַטשעפּיצער וואַלד. איבערטרעטנדיק דעם וואַלד האָב איך באַמערקט ווי איינער לויפט שנעל פאַרביי. איך האָב פון ווייטן דערקענט, אַז דאָס איז וועלוול קריינאָוויטש (לייזער מאַשקעס). איך האָב אים צוגערופן און ער האָט מיר איבערגעגעבן, אַז עס זיינען פאַראַן נאָך יידן אין וואַלד, וואָס האָבן זיך געראַטעוועט פון דער שחיטה.

אין אַ וואָך אַרום, וואַנדערנדיק אַזוי אין וואַלד, האָב איך געטראָפן מיין ברודער יאַנקל, לייזקע און מיין שוועסטער חיה־טשערנע. דאָס איז געווען מיין גרעסטע פרייד אין לעבן, ווייל איך האָב געטראַכט, אַז איך בין געבליבן איינער אַליין פון מיין פאַר־צווייגטער משפחה.

יענקלס זכרונות

בעת ס׳האָט זיך אָנגעפאַנגען די שחיטה, איז ליישקע געקומען פון דאַוועגען און דערציילט, אַז מען האָט אַרומגערינגלט דעם געטאָ. איך האָב אַלעמען צעשיקט אין סכראָן און אַליין האָב איך געפּרובירט צו ראַטעווען זיך דורך אַנדערע וועגן. עס איז מיר ניט געלונגען. לויפנדיק צוריק צום סכראָן האָב איך געטראָפן דעם דאָקטאָר כהן פון וואַרשע, וועלכער האָט צו מיר געשריען, אַז איך זאָל שנעל אַנטלויפן, ווייל מען וועט מיך שיסן. איך האָב אים געפרעגט פאַרוואָס ער אַנטלויפט ניט, האָט ער מיר געענט־פערט, אַז: „דאָ וועל איך אויסענדיקן מיינע 70 יאָר".

מיר זיינען געווען אין אַ צווייטן סכראָן ביי זיאַמקען דער ווילנער. דער סכראָן איז אויסגעגראָבן געוואָרן אין שטאַל און איז געווען פאַרמאַסקירט. מיר זיינען געווען אין סכראָן 19 נפשות. דריי טעג זיינען מיר דאָרט געלעגן. צווישן אונדז איז געווען אַ פרוי מיט אַ קינד פון ווילנע מיטן נאָמען באַראַווע. דאָס קינד האָט גענומען וויינען, האָבן די איבעריקע געוואָלט דערשטיקן דאָס קינד. נאָר אַזוי ווי קיינער איז ניט געווען איינשטימיק דאָס צו טאָן און ווייל די מוטער האָט ניט געוואָלט איינשטעלן דאָס לעבן פון די איבעריקע 17 נפשות, איז זי אַרויס פון סכראָן. זי איז גלייך דערשאָסן געוואָרן צוזאַמען מיטן קינד, ניט אויסגעבנדיק אונדז.

פון דאָנערשטיק אָן, זינט עס האָט זיך אָנגעהויבן די שחיטה — ביז שבת־צונאַכטס — זיינען מיר געזעסן אָן עסן, אָן טרינקען און אָן אַ ברעקל לופט. ווען מיר זיינען אַרויס האָבן מיר ניט געוווסט צי ס׳איז טאָג צי נאַכט.

אַזוי זיינען מיר געלאָפן ביז זאַשעצע. פאַרן דאָרף האָבן מיר זיך צעטיילט: איך בין אַוועק פאָרויס, די רעשט האָב איך איבערגעלאָזט אונטערן בריקל, טראַכטנדיק אַז מיט מיר קאָן געשען וואָס עס וויל, אָבער די איבעריקע זאָלן בלייבן לעבן. אַזוי זיינען מיר דערגאַנגען ביז דעם דאָרף פּאגער. אָנקומענדיק אַהין, בין איך אַריין צו אַ באַקאַנטן קריסט, וועלכער האָט מיר געגעבן טאַבאַק און זיך געטיילט מיט מיר מיטן לעצטן ביסן ברויט, וואָס ער האָט פאַרמאָגט. ער האָט מיר געוויזן דעם וועג, ווי אַזוי צו גיין כדי ניט אָנצוטרעפן אויף דייטשן, וואָס האָבן צוזאַמען מיט זייערע נאַכשלעפּער געלויערט אויף אַנטלאָפענע ייִדן. אין מיטן וועג האָבן מיר דערזען אַ פאַסטעך, וועלכער האָט געפאַשעט קי. ער האָט אונדז געוויזן דעם וועג צום זאַטשעפּיצער וואַלד.

אָנקומענדיק אין זאַטשעפּיצער וואַלד, האָבן מיר דערהערט אַ קינדעריש געוויין. דאָס האָט געוויינט דער קליינער סענדער, יאָשקע־איצקעס מאַיעווסקי. ווען מיר האָבן זיך געטראָפן, האָבן מיר אַלע אָנגעפאַנגען וויינען, סענדער איז געווען הונגעריק און דערפאַר האָט ער געוויינט די גאַנצע צייט. יאָשקע האָט מיר פאַרגעלייגט, אַז איך זאָל באַרואיקן סענדערן. ער האָט מיר געוואָלט דערפאַר באַצאָלן. ער האָט ביי זיך געהאַט 1100 רובל.

איך האָב ניט מסכים געווען. איך האָב אים צוגעזאָגט, אַז מיר וועלן אים אַוועקטראָגן צו אַ קריסט. מיר האָבן אָנגעהויבן אים איינצושטילן מיט אַנדערע מיטלען. מיר האָבן אים אָנגעקאָרמעט מיט פרישע גרינע אַרבעס און געגעבן אים צו פּאַרטרינקען אַ סך וואַסער. אָבער ס'האָט ניט געהאָלפן. שפּעטער האָבן מיר אים געגעבן צו עסן אַ סך געבאַקענע קאַרטאָפל און אויך דאָס האָט אים ניט געשאַדט. מיר האָבן דעם קינד אָנגעטון נאָך פיל אַנדערע צרות, אָבער דער שיקזאַל האָט אַזוי געוואָלט און סענדער איז געבליבן לעבן און געפינט זיך איצט אין די פאַראייניקטע שטאַטן פון אַמעריקע.

אַ וואָך שפּעטער האָבן מיר, ביי די טרייציכע לעבן זבלאָן, זיך געטראָפן מיט אונדזער ברודער הרצל.

דערנאָך האָבן מיר, אונדזער משפּחה, אויסגעגראָבן אַ זיעמליאַנקע אין זאַטשעפּיצער וואַלד, ניט ווייט פון פּרעסעל און געלעבט אַזוי ווי אַלע אין די וועלדער. מיר האָבן זיך געפּלאָגט דאָרט ביז 1943, דאַן זיינען מיר איבערגעגאַנגען נענטער צו די פּאַרטיזאַנער גרופּן, ווייל נעבן זיי איז געווען אַביסל זיכערער.

חיה־טשערנעס זכרונות

אין דעם לעצטן יאָר איז אונדז געווען זייער שלעכט, ווייל דער פראָנט האָט זיך גענומען דערנענטערן און די דייטשן מיט די וולאַסאָווצעס האָבן באַזעצט אַלע דערפער. מיר האָבן ניט געקענט אַרויסגיין נאָך עסן און מיר האָבן שטאַרק געליטן פון הונגער, דערנערנדיק זיך פּשוט מיט גראָז און יאַגדעס.

מיר האָבן געגעבן נאָך אַ קרבן — אונדזער טייערן ברודער ליישקע. ער איז געווען אין אַ פּאַרטיזאַנער גרופּע און איז אומגעקומען. מיט די אייגענע הענט האָבן מיר אים מקבר געווען אין וואַלד, הינטער אַ קוסט, וווּ עס ליגן אין זייער אייביקער רו נאָך געפאַלענע יידישע פּאַרטיזאַנער. פאַר די בעליצער סעמיינע גרופּן איז עס געווען אַ גרויסער פאַרלוסט, וואָרום ער איז געווען זייער איבערגעגעבן פאַר אַלע בעליצער און ער האָט זיך זייער אָריענטירט אין וואַלד.

אַזוי האָבן מיר געלעבט ביז אויגוסט 1944. די רויטע אַרמיי האָט אונדז באַפרייט. מיר זיינען צוריק געקומען אין אונדזער שטעטל בעליצע איינזאַם און צעבראָכן. דאַן האָבן מיר אָנגעהויבן פילן דאָס גרויסע אומגליק, וואָס איז געשען מיט אונדז און מיט אונדזער פאָלק.

אין בעליצע זיינען מיר ניט לאַנג געזעסן. מיר האָבן געשפּירט די שנאה צו אונדז מצד אונדזערע שכנים. ווי נאָר עס האָט זיך געעפנט אַ וועג קיין פּוילן זיינען מיר אוועק אַהין, מיט דער האָפענונג, אַז פון דאָרט וועט מען קאָנען פאָרן ווייטער. אַזוי איז טאַקע געשען.

פון פּוילן זיינען מיר געפאָרן קיין בודאַפּעשט און פון דאָרט קיין עסטרייך. אין

עסטרייך זיינען מיר געזעסן אין די לאַגערן און געוואַרט, אַז מיר זאָלן קענען אָנקומען קיין ישראל און זיך טרעפן מיט אונדזער שוועסטער און ברודער. מיר האָבן דאַנקען גאָט עס דערלעבט, און אָנקומענדיק קיין ישׂראל, האָבן מיר זיך מיט זיי געטראָפן. מיר וווינען אין כפר־סבא. אין אונדזער היינטיקער פרייד פאַרגעסן מיר קיינמאָל ניט אונדזערע טייערע און ליבע יידן פון אונדזער שטעטל בעליצע ביים ניעמאַן, וועלכע זיינען אויף אַזאַ שווידערהאַפטן אופן אומגעבראַכט געוואָרן.

בנימין באַראַן

באַגעגענישן מיט בעליצער אין וואַלד

אין די יאָרן 44־1942 האָב איך זיך געפונען אין אָטריאַד א. נ. „וואָראָשילאָוו" (לענינסקע בריגאַדע), וואָס האָט אָפּערירט אין דער געגנט פון בעליצע.

אין אָטריאַד האָט געהערשט אַ שטאַרקער אַנטיסעמיטיזם. אויסער מיר זיינען דאָרט געווען נאָך צוויי יידן: איינער ליאָנקע (לייבל וואָלקאָוויסקי, געבוירן אין בעליצע און געוווינט אין זשאַלודאָק, אַ זון פון אברהמקע מונקעס) און אַ יידיש מיידל פון סלאָנים ליובע אבראַמאָוויטש.

די קריסטלעכע פּאַרטיזאַנער האָבן אַזוי פיינט געהאַט יידן, אַז ס׳איז פּשוט געווען אַ לעבנס־סכנה פאַר יעדן יידישן פּאַרטיזאַנער און „סעמייַנער" צו טרעפן זיך מיט זיי אין וואַלד. טאַקע צוליב דעם האָבן זייער געליטן די יידן, דאָס רוב פון בעליצע, וועמען עס האָט זיך איינגעגעבן צו ראַטעווען זיך פון די שחיטות און האָבן געוווינט אין זיעמליאַנקעס אין וואַלד — אויף דער אַנדערער זייט פון ניעמאַן — צוזאַמען מיט זייערע משפחות.

אַרום די בעליצער ייַדן האָבן זיך קאָנצענטרירט יידן פון די שכנותדיקע שטעטלעך. איך פלעג אָפטמאָל באַזוכן די א. ג. „סעמיינע גרופּעס" ווו כ׳פלעג זיך פילן זייַער גוט און פריי, ווי צווישן יידן.

איין מאָל, דאָס איז געווען אין סעפּטעמבער 1943, האָבן עטלעכע פּאַרטיזאַנער־קריסטן פון אונדזער אָטריאַד, געמאַכט אַן איבערפאַל אויף אַ זיעמליאַנקע אין וואַלד. אין דער זיעמלאַנקע האָט געוווינט די משפחה ס. פון לידע. זיי האָבן פאַרגוואַלדיקט די מוטער און די טאָכטער און ניט באַגנוגנדיק זיך מיט דעם, האָבן זיי נאָך אויסגע־גאָסן אויף דער ערד דאָס טייג פון דער דייזשע און „אָנגעמאַכט" אויף דעם.

וועגן דעם פאַל האָט זיך דערוווּסט דער קאָמאַנדיר פון דער דעסאַנטן־גרופּע, און נאָך אַ קורצער אויספאָרשונג, אַרויסגעפירט די באַשולדיקטע און זיי דערשאָסן נעבן צלם פון דאָרף.

פון רעכטס: בנימין באַראַן („לאַמאַי פּאַסודע") און ישראל זלאַצאָווסקי נאָך דער באַפרייאונג (1945)

דערוויסנדיק זיך וועגן דעם, האָבן די שקצים פון אונדזער אָטריאַד גענומען זיך דרייען אין יענע קאַנטן און זוכן יידן, כדי נקמה צו נעמען פאַר זייערע חברים. איין מאָל, בעת כ'האָב געריטן אויף מיין פערד נעבן דעם דאָרף גאָזגעלע, האָב איך דערזען ווי אַ בעליצער משפחה, אַ מאַן און אַ פרוי ווי אויך זייערע צוויי קינדער גייען אין דער ריכטונג צום דאָרף נאָך עסן. איך האָב זיי פאַרהאַלטן און דערציילט, אַז אין דאָרף דרייען זיך אַרום אונדזערע פּאַרטיזאַנער, וועלכע זוכן נאָר אַ געלעגנהייט צו שיסן יידן. ס'האָט אָבער גאָרניט געהאָלפן און זיי האָבן זיך איינגעשפּאַרט און זיינען אַוועק אין דאָרף. עס האָט מיך נישט געלאָזט רוען. איך האָב זיי געלאָזט גיין און פון ווייטנס בין איך זיי נאָכגעפאָרן, כדי צו זען וואָס ס'וועט געשען.

דערנענטערנדיק זיך צום דאָרף, זיינען די א. ד. פאַרהאַלטן געוואָרן דורך די פּאַרטי־זאַנער פון אונדזער אָטריאַד, וועלכע האָבן גלייך גענומען שרייען: „אַ, איר זייט געקומען רויבן, גראַביאָזשניקעס" און די פּאַרטיזאַנער האָבן זיי גלייך גענומען באַזוכן.

ס'האָט ניט געהאָלפן דאָס טענהן פון די אומגליקלעכע, אַז זיי זיינען געקומען בעטן

ברויט ביי די פויערים. די באַנדיטן האָבן גלייך געוואָלט זיי שיסן. איך בין אָנגעפאָרן און גענומען בעטן פאַר זייער לעבן, זאָגנדיק צו זיי: וואָס ווילט איר פון זיי? איר זעט דאָך, אַז דאָ זיינען 2 קליינע קינדער.

די באַנדיטן האָבן זיי אָפּגעלאָזט אויס מורא פאַר מיר, וועלכער האָט געקענט זיין אַן עדות און דערציילן וועגן זייערע מעשים. זיי האָבן זיך אויך גערעכנט מיט דעם, וואָס אויך איך קען זיי ביי אַ געלעגנהייט באַצאָלן.

אין אַ צווייטן פאַל, איז מיר ווידער געלונגען צו ראַטעווען די סעמיינע גרופּע אין וועלכער עס האָבן זיך געפונען, חוץ דער נארודאָוויטשער משפּחה און נחמן באַראַנטשיק, נאָך בעליצער יידן. איך האָב זיך דערוווסט, אַז די פּאַרטיזאַנער פון אונדזער אָטריאַד זוכן די שליאַדן, ווי אַזוי צו צוקומען צו זייערע זיעמליאַנקעס, כדי צו ראַבירן און הרגענען. גלייך נאָך דעם ווי איך האָב דאָס געהערט, בין איך שנעל אַוועק אַ רייטנדיקער אויפן פערד אין דאָרף געזגעלע און איבערגעשיקט מיט אַ פויער אַ בריוועלע, אַז זיי זאָלן וואָס שנעלער אַוועק פון דעם אָרט. די יידן, ווי נאָר זיי האָבן באַקומען מיין בריוול, זיינען אַוועק פון די זיעמליאַנקעס אין אַ צווייט אָרט און צו זייער גליק, זיינען ניט געווען קיין קרבנות. צומאָרגנס זיינען די פּאַרטיזאַנער־באַנדיטן טאַקע אָנגעפאַלן אויף די זיעמליאַנקעס, האָבן אַלעס צעראַבירט און פאַרברענט. נחמן מיט דער גאַנצער פאַמיליע זיינען אַנטלאָפן ממש אין לעצטן מאָמענט פאַרן אָנפאַל. אַזוי אַרום האָבן די בעליצער יידן זיך געראַטעוועט צום צווייטן מאָל פון אַ זיכערן טויט.

שרגא (פייוול) זלאָצאָווסקי

מיין טאַטנס צעשטערטע שטוב

אונדזער משפחה־קרייז

דעם טאַטנס טאַטע — מיין זיידן — האָט מען גערופן צבי־הירש און מיין באָבען — שפּרינצע. מיין טאַטע האָט געהאַט צוויי שוועסטער און פינף ברידער. אָט קומען זיי: חיה־שרהקע און אליהו סטאָצקי מיט דריי קינדער; העניע־לאה און מאַן מיט צוויי קינ־דער; שלמה און פרוי מערקע מיט צוויי קינדער; משה און פרוי שרה מיט צוויי קינדער; טאַנקע (תנחום) און פרוי פרומע מיט צוויי קינדער; יוסף און פרוי אסתר מיטן זון איסר; יודל און פרוי מיט צוויי קינדער. די דאָזיקע גאַנצע משפחה פון טאַטנס זייט איז אומ־געקומען פון די דייטשע הענט.

איצט קומט די משפחה פון מיין מאַמע טייבע: איר מוטער פייגל און פאָטער יענקל מעקעל האָבן אויך געהאַט צוויי טעכטער (ביילקע און חיה־עלקע) און פינף זין: חיים־יצחק (געשטאָרבן אין אַמעריקע); משה און בערל (אומגעקומען אין דער ערשטער וועלט־מלחמה); עליע (געפינט זיך אין אַמעריקע); און דוד־הירשל (געפאַלן אין וואַלד אַלס פּאַרטיזאַנער אין דער ראַנגע פון „סטאַרשינאַ״). ער האָט געהאַט אַ פרוי, חיה־אסתר, מיט פינף קינדער: פעשקע, שיפרה, רחל־ליבע, יענקל און בערל — אַלע אומגעקומען פון די דייטשען.

צו אונדזער משפּחה־קרייז האָט אויך געהערט די פאַמיליע פון מענדל און פריידע גאַפּאַנאָוויטש מיט זייערע פינף קינדער: נח־אבא גאַפּאַנאָוויטש און פרוי איטקע מיט צוויי קינדער; לייזער און פרוי שפּרינצע מיט צוויי קינדער: איטשע־משה און פרוי מיט קינדער (געלעבט אין זשעטל); עטקע און מאַן יונה קוריצקי מיט צוויי קינדער (געלעבט אין ווילנע); רבקה (געלעבט אין אָסטרין), אירע צוויי קינדער — מאיר און לאהקע (געלעבט אין בעליצע) — זייַנען אומגעקומען פון די דייטשן (מאיר אין דער ערשטער אַקציע צווישן די 36 ייִדן און לאהקע — אין ווילנע).

צו אונדזער משפּחה־קרייז האָט אויך געהערט די פאַמיליע פון בערל רודאָמינער, וועלכער איז געווען דער שמש פון בית־הכנסת. זיין פרוי האָט מען גערופן עדקע און

זייערע קינדער: ליפּע, ביילקע (די פרוי פון פריזירער באַראַן), כאַשקע (די פרוי פון קאָפּעלמייסטער יצחק קאַמעניעצקי) און באַשקע (די פרוי פון יענקל קרעמען, שלמה דעם בעקערס זון).

אין אונדזער טאַטנס שטוב זײַנען מיר געווען 7 פּערזאָן: טאַטע, מאַמע, די באָבע פייגל, מיינע צוויי ברידער (יענקל און דוד) און איך שוועסטער (חיה) — אַלע האָבן מיר געלעבט אַ שטיל און צופרידן לעבן. אַחוץ דעם וואָס דער טאַטע האָט געפירט פאַרצווייגטע געשעפטן האָט ער זיך אויך פאַרנומען מיט געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. ער איז געשטאַנען אין שפּיץ פון דער פּאָזשאַרנע קאָמאַנדע און אַחוץ דעם אויך גענומען אָנטייל אין אַנדערע געזעלשאַפטלעכע אַרבעטן: פאַר דער ידישער שולע, פאַר דער פאָלקס־באַנק און גמילות־חסד, פאַר אָרעמע קינדער, פאַרן ביקור־חולים אד״גל.

די טיר פון אונדזער שטוב איז תמיד פאַר אַלעמען געווען אָפן. מיט אַלע צרות, וואָס האָבן זיך געמאַכט אין שטעטל, איז מען געקומען צום טאַטן און ער האָט שטענדיק געהאָלפן מיט וואָס ער האָט געקענט. כ׳געדענק גוט דעם פּרייטיק, ווען ס׳איז אויסגעבראָכן אין שטעטל די גרויסע שריפה. דאָס גאַנצע שטעטל איז געשטאַנען אין פלאַמען און דער טאַטע איז פונקט דאַן ניט געווען. פּלוצלינג האָט מען געזען, אַז דער טאַטע קומט אָן מיט דער פּאָזשאַרנע קאָמאַנדע פון לידע. זיינען אַלע געלאָפן אַנטקעגן אים מיט טרערן אין די אויגן פון צער און פריד געמישט, גלייבנדיק, אַז ער וועט אָפּראַטעווען דאָס שטעטל. אין יענער שריפה זיינען אָפּגעברענט געוואָרן נאָר צוויי ידישע הייזער און דער גרעסטער טייל נישט־ידישע הייזער, דערפאַר איז דער טאַטע געשטעלט געוואָרן פאַר אַ געריכט אין וואַרשע. אַ דאַנק דעם, וואָס דער קאַטוילישער קלויסטער איז דאָך אויך אָפּגעראַטעוועט געוואָרן מיט מסירות־נפש פון די ידישע פייערלעשער, האָט דאָס געריכט דעם טאַטן באַפרייט פון שולד און רעקאָמענדירט אים באַצייכענען מיט אַ זילבערנעם מעדאַל פאַר זיין ענערגישער און פאַראַנטוואָרטלעכער אַרבעט אין דער בעליצער פּאָזשאַרנע קאָמאַנדע.

פון מיינע קינדער־יאָרן אין שטעטל געדענק איך גאָר גוט מיין באָבע שפּרינצע און דעם זיידן צבי־הירש. צו זיי פלעג איך לויפן דורך אַ שמאָל געסעלע פאַרזונקען אין שניי. כ׳האָב מורא געהאַט פאַר דער איינגעפאַלענער הייזקע, וואָס איז געשטאַנען אין דעם מיט שניי פאַרשאָטענעם געסעלע, ווייל מען האָט דערציילט אין שטעטל, אַז דאָרט זיינען פאַרשאָטן געוואָרן שלעכטע מענטשן. אַז איך פלעג שוין אַריינקומען אין הויז פון מיין באָבע־זיידע, פלעג איך גיך אַרויפקריכן אויפן גרויסן אויוון, זיך דאָרט אַ ביסל דערוואַרעמען און באַרואיקן. די באָבע פלעגט קיין מאָל ניט אַרויסלאָזן ביז מען פלעגט נישט אויפעסן אַלע לאַטקעס אין גענדזענע שמאַלץ. דאַן פלעג איך צוריקלויפן דורכן מאַרק און אויפן וועג אַ ביסל זיך גליטשן לעבן בית־מדרש, ווו ס׳איז געווען אַ גרויסער אייז, דאָרט פלעגט מען זיך גליטשן אויף קאָנקעס.

פאַרנאַכט, אַז מען פלעגט זיך גוט אָנפּרירן, איז מען אַריין אין בית־מדרש, דאָרט איז געווען אַ גרויסע וואַרעמע באַנק פון ציגל (לעזשאַיקע), ווו די אַלטע יידן פלעגן זיך וואַרעמען און זאָגן תהילים אָדער לערנען משניות. צווישן זיי איז כמעט תמיד געווען מיין אַלטער גוטער זיידע צבי־הירש, וואָס פלעגט מיך נעמען אויף די קני כ׳זאָל זיך דערוואַרעמען און צוהערן צום לערנען.

איך פלעג זייער ליב האָבן זיך צוהערן צו די מעשיות פון די אַלטע יידן פון שטעטל. מיין זיידע פלעגט דערציילן געשיכטעס פון זיין סאָלדאַטסטוואָ אין דער ערשטער וועלט־מלחמה. פישקע מאַיעווסקי, וועלכער האָט געקעמפט אין מאַנדזשוריע און פון דאָרט געבראַכט צוויי מעדאַלן, האָט געהאַט צו דערציילן מעשיות אָן אַ סוף.

פרייטיק־צו־נאַכט, נאָך וועטשערע, האָט הרב פיין זצ״ל געלערנט פאַרן עולם די פרשה חומש פון דער וואָך. שבת פאַרטאָג פלעגט מיין זיידע רופן צו זאָגן תהילים.

פון וואָס און ווי אַזוי האָט מען געלעבט

פון וואָס האָבן געלעבט בעליצער יידן?

מיטוואָך, אינעם מאַרק־טאָג, פלעגן אָנפאָרן גויים פון אַלע אַרומיקע דערפער און ברענגען זייערע פּראָדוקטן צו פאַרקויפן און נאָכדעם איינקויפן אין שטעטל דאָס נייטיקסטע. אַחוץ קרעמער און סוחרים זיינען אין שטעטל געווען יידן בעלי־מלאכהס: שוסטער, שניידער, סטאָליער, קירזשנער, בלעכער, שמידן אד״גל. עס קלינגען נאָך היינט אין מיינע אויערן די קלאַנגען פון האַמער און קאָוואַדלע אין דער קוזשניע פון דעם אַלטן שמיד זעליג און זיין זון אַהרון. די קלאַנגען פלעגט מען הערן איבערן גאַנצן שטעטל, בעת זעליג בוסעל מיט זיינע קינדער פלעגן אויסשמידן די סערפּן און קאָסעס צו שניידן די תבואות אויף די פויערישע פעלדער פון אַלע דערפער אין דער געגנט.

דאָנערשטיק איז געווען דער מאַרק־טאָג אין לידע. פלעגן בעליצער בעלי־עגלהס און סוחרים איינשפּאַנען פערד־און־וואָגן אָדער שליטן און פאָרן אויפן לידער מאַרק קויפן סחורה.

פּורים איז אין שטעטל געווען ששון ושמחה. אַלע פלעגן האָבן פיל פאַרגעניגן פון דעם דראַמאַטישן קרייז, וואָס האָט געשפּילט „מכירת יוסף״ און נאָכדעם פלעגן קינדער נאָכמאַכן ס׳שפּילן: גיין איבער די הייזער און בעטן „שלח־מנות״. די קינדער פלעגן דערביי אויסזינגען: „היינט איז פּורים און מאָרגן איז אויס, גיט מיר אַ פּאָר גראָשן און טרייבט מיך אַרויס!״.

פייוועל יאשקעס (לאָזאָווסקי) פלעגט אַריינרייטן פּורים אויף זיין גרויסן פערד צו אונדז אין הויף אַריין, אַריינגיין אין שטוב און בעטן „שלח־מנות״ פאַר אָרעמע יידן אין שטעטל. דער אַלטער שעפּטע מיט דער גרויסער באָרד פלעגט אויך אַריינקומען צו אונדז אום פּורים, האָט זיך ברייט צעזעצט ביים טיש, געמאַכט אַ גוטן „לחיים״, געגעבן אַ גוט

זמרל, דאַן האָט אים דער טאַטע געגעבן אַ פיינע נדבה און מען האָט זיך בידע געקושט און געווונטשן צו דערלעבן איבער אַ יאָר פורים.

פורים איז קוים אַוועק און אָט גרייט מען זיך שוין צו פסח. עס קומען אַריין פרישע טראַנספּאָרטן מעל אין די סקלאַדעס פון אונדזער געשעפט. דאָס גרייט דער טאַטע מעל פאַר די „פּאָדראַטן". אין בעליצע האָט מען געבאַקן מצות נישט נאָר פאַרן שטעטל גופא, נאָר אויך געשיקט מצות קיין וואַרשע און ווילנע און בעליצער ייִדן האָבן דערפון געהאַט פרנסה.

ביי אונדז אין שטוב האָט מען זיך געגרייט צום פסח מיט עטלעכע חדשים פריער. די באָבעס פלעגן שטעלן גרויסע קיילעס מיט בורעקעס, עס זאָל זיין ראָסל אויף פסח פאַר אַלע פאַמיליעס פונעם משפחה־קרייז. די באָבעס פלעגן אויך ברייען מעד און שטעלן ווייך, און פון צייט־צו־צייט פלעגן זיך די קינדער צוגנבענען צו כאַפּן אַ זופּ, דער עיקר מען זאָל ניט באַמערקן, אַז מ'גייט צו מיט אַ חמצדיק גלאָז..

פסח פאַרן סדר, ווי אויך אַלע אַנדערע יום־טובים פלעגן אַלע פאַמיליעס אונ־דזערע נאָכן דאַווענען קומען גלייך פון בית־הכנסת מיט אַלע קינדער צו אונדז אין שטוב זאָגן „גוט־יאָנטעוו" דער אַלטער באָבען פייגל, וועלכע האָט געוווינט מיט אונדז. פון דער צוויטער זייט, פלעגט דער טאַטע ניט מאַכן קיין קידוש אין שטוב, ביז ער מיט אַלע קינדער פלעגן באַזוכן דער באָבען שפרינצע און זיידן צבי־הירש און זיין ווינטשן „גוט־יאָנטעוו".

שבת נאָכן דאַווענען פלעגן זיך צעשפּעגען די טירן פון בית־מדרש און דער עולם פלעגט גיין אַהיים. דאַן פלעגן די קינדערלעך לויפן אַנטקעגן זייערע טאַטעס און זיידעס און אויסשרייען מיט פריידן „גוט שבת". נאָך היינט הילכן אין מיינע אויערן אָט יענע קינדערישע שבתדיקע אויסגעשרייען צוגלייך ווי עס הילכט נאָך אין מיינע אויערן דער ניגון פון זלמן יאַכעס תהילים־זאָגן צווישן מנחה און מעריב. ביי אונדז אין שטוב פלעגט צו יענער צייט די באָבע פייגל פריער אויסזוויינען פאַר אַ גרופּע עלטערע ווייבער די „צאינה וראינה" און דערנאָך אויסבעטן מיט פריַיד ביים „גאָט פון אברהם, פון יצחק און פון יעקב" אַ גוטע וואָך פאַר איר משפחה און כלל ישראל.

פאַר די ימים־נוראים פלעגן אַלע בעליצער ייִדן לויפן צו סליחות אויסבעטן אַ גוט ניי־יאָר פאַרן פאָלק ישראל. יום־כיפור ביינאַכט פלעגט הרב פיין זצ"ל האַלטן אַ רירנ־דיקע דרשה אין בית־הכנסת, דערנאָך פלעגן די טירן פון אָרון־קודש געעפנט ווערן און אַלע פלעגן זיך פונאַנדערוויינען און צוזאַמען, בקול רם, זאָגן „אָבינו מלכנו"...

באַלד מוצאי יום־כיפור פלעגט מען זיך נעמען גרייטן צום סוכות. ביי אונדז אויפן הויף פלעגט דער טאַטע יעדעס יאָר אויפשטעלן אַ גרויסע סוכה, ווו ס'פלעגט זיצן די גאַנצע משפחה. שמחת־תורה פלעגט דאָס גאַנצע שטעטל גיין צום רב און פירן אים מיט געזאַנג אין בית־מדרש. אויך אַ גאַנץ יאָר האָט זיך דאָס שטעטל געפילט ווי

איין משפחה. אויב עס האָט עפּעס פּאַסירט ביי איינעם האָט דאָס גאַנצע שטעטל מיטגע־מאַכט די פּאַסירונג — סיי אין פרייד, סיי אין לייד.

צוויי יאָר סאָוועטישע הערשאַפט

אַזוי האָט מען געלעבט ביזן ערשטן סעפּטעמבער 1939, ווען עס איז אויסגעבראָכן די מלחמה צווישן פּוילן און דייטשלאַנד. מיין פעטער יאָסל איז געקומען יענעם טאָג זיך געזעגענען, ווייל מען האָט אים גערופן אין דער פּוילישער אַרמיי און פון דעמאָלט אָן האָט מען אים מער ניט געזען. אויך אַנדערע ייִדישע יונגעלייט זיינען אַוועק אויף דער מלחמה און זיי האָבן זיך שוין קיין מאָל ניט אומגעקערט אין שטעטל.

נאָך דעם ווי די פּוילישע מאַכט־אָרגאַנען האָבן פאַרלאָזט דאָס שטעטל אין העלפט סעפּטעמבער 1939, האָט דער טאַטע, אַלס קאָמענדאַנט פון דער פּאָזשאַרנע קאָמאַנדע, גענומען אויף זיך דאָס אָפּהיטן די אָרדענונג אין שטעטל. נאַוורואָצקי, דער דירעקטאָר פון דער פּוילישער שולע, נח־אבא גאַפּאַנאָוויטש, צוזאַמען מיטן טאַטן, האָבן אָרגאַניזירט די גאַנצע פּאָזשאַרנע צו האַלטן אָרדענונג מיט געווער אין האַנט, ביז די סאָוויעטן זיינען אַריין אין שטעטל.

די ערשטע צוויי יאָר (1939—1941), וואָס די סאָוויעטן זיינען געווען, האָבן מיר גע־לעבט נישט שלעכט, כאָטש יעדער האָט מורא געהאַט פאַרן מאָרגן. דאָס געשעפט זיינס האָט דער טאַטע גלייך ליקווידירט און פאַרלייגט אַ וואַרשטאַט צו פאַריכטן ראָווערן. שפּעטער איז ער אויסגעוויילט געוואָרן אין דער אָנפירערשאַפט פון דער געברויך־קאָאָ־פּעראַציע, וואָס האָט געפירט אַ גרויסע קאָאָפּעראַטיווע קראָם מיט אַלע נייטיקע פּראָדוקטן. די מילן, וואָס האָבן געהערט פריער צו די משפחות איצקאָוויטש און קאַלמאַנאָוויטש זיינען נאַציאָנאַליזירט געוואָרן. ברוך וויסמאַנסקי איז געוואָרן דער פאַרוואַלטער און די שטעטלדיקע יידן האָבן ווידער געמאָלן און געבאַקן... בלויז איין יידישע משפחה (לייזע־ראָוויטש) האָבן די סאָוויעטן אַרויסגעשיקט פון שטעטל צוזאַמען מיט פיל פּוילישע און ווייסרוסישע משפחות...

די דייטשן קומען אָן

דעם 22.6.41, ווען ס'איז אויסגעבראָכן די מלחמה צווישן רוסלאַנד און נאַצי־דייטש־לאַנד, האָבן די דייטשן גלייך באָמבאַרדירט אונדזער געגנט. די ערשטע אויפרייסן האָבן אויפגעוועקט דאָס גאַנצע שטעטל אויפן שפּראָץ פון טאָג. די גאַנצע יוגנט איז גיך מאָבי־ליזירט געוואָרן און אָפּגעשיקט קיין לידע. אָבער די פלאַמען פון דער ברענענדיקער שטאָט לידע האָבן זיך געזען אין בעליצע (אַ מרחק פון 30 ק"מ), און דער טומל איז

געוועז אַזוי גרויס אַז די מאָביליזירטע יוגנט האָט זיך אומגעקערט צוריק קיין בעליצע. אין יענעם טאָג, צום מיטאָג, זיינען זיך ביי אונדז אין שטוב צונויפגעקומען כמעט אַלע קרובים, מען האָט געגעסן שווייגנדיק, מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, ווייל ס'האָט זיך געפילט, אַז ס'הייבט זיך אָן אַ טרויעריק קאַפּיטל, כאָטש קיינער האָט זיך אַוודאי דאַן ניט פאַר־געשטעלט, אַז עס וועט זיך ענדיקן אַזוי טרויעריק...

ווען די ערשטע דייטשן האָבן זיך באַוויזן ביים אַריינפאָר אין שטעטל, זיינען די קינדער זיי געלאָפן אַנטקעגן און זיך אין זיי איינגעקוקט מיט באַגייסטערונג. באַלד אָבער האָט זיך אָנגעהויבן אַ שיסעריי, ווייל די דייטשן האָבן זיך אָנגעשטויסן אויף אַן איינהייט פון רוסישע זעלנער, וואָס האָט זיך פאַרשפּעטיקט ביים אָפּטרעטן פון די סאָוויעטן. איך בין דאַן אַריינגעלאָפן צו חיים־ראובנען אין שטוב זיך דאָרט אויסבאַהאַלטן אָבער גאָר גיך האָב איך דערפילט, אַז די דייטשן האָבן אונטערגעצונדן די שטוב. בין איך אַרויס־געלאָפן פון דער ברענענדיקער שטוב און אַריינגעלאָפן צו באַראַנען אין שטוב (שפּע־טער לייביטשקעס שטוב), אָבער די דייטשן זיינען געגאַנגען פון שטוב צו שטוב און אונ־טערגעצונדן די הייזער. גאָר גיך איז דאָס גאַנצע שטעטל געשטאַנען אין פלאַמען. דאַן בין איך געלאָפן דורך די גערטנער און אַרויסגעכאַפּט זיך אויף די אַרומיקע פעלדער. נעבן דער צערקווע האָב איך געטראָפן דעם יידן צבי־הירש מיט דער באָבען און ערשט צומאָרגנס האָב איך אָפּגעפונען מיינע עלטערן מיט די קינדער אין דאָרף סטאָק, עטלעכע קילאָמעטער פון שטעטל.

ווען מיר האָבן זיך צוריקגעקערט אינעם אָפּגעברענטן שטעטל, האָבן מיר זיך אַריינ־געקליבן אין אַ ליידיקן סקלאַד, וואָס האָט געהערט צו נח־אבאַן און דאָרט איז געוואָרן אונדזער וווינונג. מיט דעם ווענעלע, וואָס מיר קינדער פלעגן זיך פריער שפּילן האָבן מיר איצט געפירט ציגל פון פאַרשידענע פלעצער און געבויט אינעם פוסטן סקלאַד אַן אויוון צו באַקן און קאָכן. אַלע יידן פון שטעטל האָבן זיך געמוזט צונויפדרענגען אין די עטלעכע פאַרבליבענע נאָך דער שריפה יידישע הייַזער און סקלאַדן.

נאָך דעם ווי מען האָט דערהרגעט די ערשטע 36 יידן פון שטעטל, מיט הרב פיין זצ"ל בראש, האָט דער בירגערמייסטער באַלעבאַנסקי צונויפגערופן די יידישע פאָרשטייער און צוגעזאָגט, אַז מען וועט מער נישט הרגענען. ער האָט אַפילו אַרויסגעגעבן שיינען צו גיין אין די דערפער אַרבעטן, און יידן פון שטעטל האָבן טאַקע אַזוי אַרום פאַרדינט צו ביסלעך אויף ברויט, וואָס זיי האָבן געבראַכט פון די דערפער.

היות ווי דער בית־הכנסת איז אויך פאַרברענט געוואָרן און עס איז ניט געווען קיין ספר־תורה, איז דער טאַטע מיט יצחק מאַיעווסקי אַוועק קיין סעלץ און געבראַכט פון דאָרט אַ ספר־תורה. מען האָט געמאַכט אַ געהיים מנין אין אַ הינטער־שטיבל ביי רישקע פּאַניעמאַנסקי (מאָטקע דעם שוסטערס טאָכטער) און אַז די עלטערע פלעגן דאָרטן דאַ־וונען, זיינען יוגנטלעכע געשטאַנען אין דרויסן און געהיטן.

אין געטאָ שטשוטשין

נאָך סוכות איז געקומען אַ באַפעל פון די דייטשן, אַז אַלע יידן מוזן פאַרלאָזן דאָס שטעטל. אונדזער פאַמיליע איז אַריבערגעפאָרן קיין שטשוטשין, דאָרטן האָט דער טאַטע געהאַט משפחה. אין דער אמתן האָבן מיר געדאַרפט פאָרן קיין לידע. דערפאַר טאַקע, אָנקומענדיק קיין שטשוטשין, האָט מען דעם טאַטן און פעטער אַרעסטירט און געפירט שיסן. אַ דאַנק דעם, וואָס דער טאַטע האָט געהאַט אַ גוטע באַשייניקונג פון בעליצער ביר־גערמייסטער, האָט מען די אָפּגעלאָזט און דערלויבט זיך באַזעצן אין שטשוטשינער געטאָ. דאָרט זיינען מיר געווען העכער 70 פערזאָן פון בעליצע. מיין פאָטער איז אויך דאָן ניט געזעסן מיט פאַרלייגטע הענט. צוזאַמען מיט נאָך עטלעכע יידן האָט ער שטילערהייט אָרגאַניזירט אַן אַלגעמיינע קיך פאַר צוגעקומענע יידן, ווייל שטשוטשין איז ניט געוואָרן פאַרברענט און די דאָרטיקע יידן האָבן געהאַט וואָס צו עסן. דער טאַטע און דער עלטע־רער ברודער יעקב פלעגן טאָג־טעגלעך גיין אויף צוואַנגס־אַרבעט און מיר קליינע קינ־דער פלעגן ליגן אויסבאַהאַלטן און געדולדיק אָפּוואַרטן זייער צוריקקומען פון דער אַרבעט און דאָס ברענגען עפּעס צום עסן...

אין אַ שבתדיקן ווינטער־טאָג, ווען מיר אַלע האָבן זיך געפונען אין שטוב און זיך געגרייט עסן מיטאָג, איז עמעצער אַריינגעלאָפן און אויסגעשריגן, אַז די דייטשן גייען אין געטאָ און דערנענטערן זיך צו אונדזער קוואַרטאַל. דער טאַטע און ברודער יעקב זיינען אַרויסגעלאָפן פון שטוב און זיך אַריבערגעכאַפּט אויף דער אַרישער זייט. אויך איך בין אַרויסגעלאָפן נאָך זיי, אָבער די דייטשן זיינען שוין געווען נעבן אונדזער שטוב און אָנגעהויבן שיסן אויף מיר. מיינע קינדערישע פיסלעך זיינען מן הסתם שנעל געלאָפן און אַזוי אַרום האָבן די שאָסן מיך ניט געטראָפן. אָבער מיט אַ שעה שפּעטער, קומענדיק צוריק אין שטוב, האָבן מיר געפונען ליגנדיק דערשאָסן אויפן ווייסן שניי מיין ברודער דוד, די באָבע פייגל און צוויי פון אונדזערע שטשוטשינער קרובים — חיים־יאָסל און זיין זון בצלאל קאַפּעלמאַן.

יענעם בלוטיקן שבת, האָבן עטלעכע דייטשישע מערדער דערשאָסן אַ סך יידן און נאָר על־פּי־נס האָט זיך אונדזער מוטער אַרויסגעדרייט פון זייערע הענט — זי איז אַנטלאָפן און זיי האָבן זי געזוכט אין אַלע אַרומיקע הייזער.

שבת נאָך מיטאָג האָט מען אויף צוויי פורן אַרויפגעלייגט אַלע קערפּערס פון די דערשאָסענע יידן און זיי אַוועקגעפירט צום בית־עלמין. די ערד איז אָבער געווען שטאַרק פאַרפרוירן און מען האָט ניט געקענט גראָבן דעם קבר, האָט מען זיי געלאָזט ליגן אויף די פורן ביז צו מאָרגנס. ערשט זונטיק אין דער פרי האָט מען אָנגעלייגט אַ פייער, כדי די ערד זאָל אויפטייען און אַזוי לאַנגזאַם געגראָבן דעם ברודער־קבר. נאָך דעם האָט מען אַלע דערשאָסענע אויסגעלייגט אינעם קבר און זיי פאַרשאָטן מיט ערד און שניי. מיין פאָטער האָט געזאָגט קדיש נאָך זיין זון, שוויגער און צוויי קרובים, בעת די אַנדערע

האָבן געזאָגט קדיש נאָך זייערע קרבנות, און שוואַרצע וואָרנעס האָבן געקראַקעט אויף אונדזער ביטערן גורל.

מיט מיין קינדערישער פאַנטאַזיע האָב איך נאָך דעמאָלט ניט געקענט באַגריפן, פאַרוואָס שיסן די דייַטשישע מערדער אומשולדיקע קינדער. נאָך דודס טויט, פלעגט מיין טאַטע און ברודער יענקל יעדן פרימאָרגן אַרויסגייז צו דער אַרבעט אויסערן געטאָ און איך מיט דער שוועסטער חיה פלעגן אַ גאַנצן טאָג אויסוואַרטן זייער צוריקקומען. טראָץ דער טויט־שרעק און גרויל האָבן ייִדן אין געטאָ שטילערהייט געחלומט, אַז די גאולה וועט דאָך קומען. כ׳געדענק, אַז מען האָט אין געטאָ דערציילט וועגן „אַ טישל אויף דריי פיסלעך אָן טשוועקעס״, וואָס דריי מענטשן, אַז זיי האַלטן די הענט אויף אים, צעוואַ־רעמען דעם טישל אַזוי, אַז ווען מען פרעגט „וויפל ?״ קלאַפּט איין פיסל אויס די צאָל. מן הסתם פלעגן זיך „דריילעך״ צונויפקומען שפּעט אין דער נאַכט און אין אַ פאַרבאָרגע־נעם פלאַץ אין געטאָ גיין פרעגן ביים „טישל״ וויפל טעג וועט נאָך דויערן דער קאָשמאַר ? דאָך האָט קיינער אין געטאָ קיין מאָל ניט געקענט געבן קיין גענויעם ענטפער, צי ער אַליין מיט זיינע אויגן האָט טאַקע געזען ווי אַזוי דאָס „טישל״ האָט אויסגעקלאַפּט מיט איין פיסל די צאָל טעג, וואָכן און חדשים ביז צו דער גאולה...

די „גאולה״ איז סוף־כל־סוף געקומען און אויסגעוויקט אין בלוט הונדערטער ייִדישע קרבנות. די דייטשן און זייערע צוהעלפער האָבן אין דער נאַכט פון פרייטיק אויף שבת 8־9־טער מאַי 1942, אַרומגערינגלט דעם שטשוטשינער געטאָ און קיינעם מער ניט אַרויסגעלאָזט. שבת אין דער פרי האָט מען אַלעמען אַרויסגעטריבן פון די הייזער, אויסגעשטעלט פאַמיליעווייז אינעם פלאַץ־ראַיאָן פון די בתי־מדרשים און אָנגעהויבן די באַוווסטע סעלעקציע פון שיקן אויף רעכטס (צום לעבן) אָדער אויף לינקס (צום טויט). דער גורל האָט געוואָלט, אַז מיר זאָלן בלייבן לעבן — היות דער פאָטער איז געווען פאַרשריבן ביי די דייטשן אַלס שלאָסער פון פאַך האָט מען אונדז געשיקט אויף רעכטס. אין דער גרופּע פון „נוצלעכע יודען״ האָט מען אויסגעטיילט אַן ערך 500 פּערזאָן, בשעת אַלע איבעריקע, אַן ערך 2100 נפשות, זיינען אַוועקגעטריבן געוואָרן צו די צוגעגרייטע גריבער הינטער דער שטאָט און דאָרט גרופּנווייז דערשאָסן געוואָרן.

אין יענעם טאָג האָב איך מיט מייַנע קינדערישע אויגן געזען ווי אַזוי מען פירט דאָס ייִדישע פאָלק צו די טויט־גריבער. הונדערטער מענער, פרויען און קינדערלעך זיינען געגאַנגען זייער לעצטן וועג צוגעטוליעט איינער צו אַנדערן, אַרומגערינגלט דורך אַ קאָרדאָן פון באַוואָפנטע דייטשישע ווילדע חיות. כ׳האָב געזען געזען מיין אַלטן זיידן און אַלטער באָבע ווי זיי האָבן פון ביידע זייטן געפירט פאַר די הענטלעך דעם קלענסטן איניקל זייערן איסערקע, און געקוקט פאַרויס מיט שטאָלצע בליקן, שעפּטשענדיק אַוודאי אין זיך די הייליקע ווערטער פון ווידוי. אַזוי זיינען געגאַנגען צום טויט גיבורים און ניט קיין פּחדנים, ווייל ווער ס׳האָט אַזוי אַריינגעקוקט דעם טויט אין די אויגן און

געגאַנגען צו די גריבער מיט אַן אויפגעהויבענעם בליק — האָט געמוזט פאַרמאָגן אין זיך אַ פונק פון גבורה.

דער פאָטער און נאָך שטשוטשינער ייִדן זיינען די גאַנצע קומענדיקע נאַכט און אויך במשך די שפּעטערדיקע טעג און נעכט געווען פאַרנומען מיט אויפקלייבן איינצלנע דערשאָסענע קערפּערס, וואָס האָבן זיך געוואַלגערט לענגאויס דעם לעצטן וועג — פונעם סעלעקציע־פּלאַץ ביזן מאָרד־פּלאַץ — און זיי מקבר געווען אויפן שטעטלדיקן בית־עלמין, ניט ווייט פון פרישן ברודער־קבר.

די לעבן־געבליבענע 500 פּערזאָן האָבן זיך צוריק אַריינגעצויגן אין געטאָ. ביי אונדז אין וווינונג האָט דער פאָטער אַריינגעבראַכט אַ ספר־תורה און מען פלעגט דאַווענען דריי מאָל אַ טאָג. די מורא איז איצט געוואָרן קלענער, מען האָט שוין כמעט פאַר קיין זאַך נישט מורא געהאַט, ווייל מען האָט שוין נישט געהאַט וואָס צו פאַרלירן. — דער טויט איז געוואָרן וואָכעדיק...

דער פאָטער האָט ווידער זיך גענומען צו זיין געזעלשאַפטלעכער זאָרג פאַר אַנדערע, אַרויסהעלפן מיט וואָס נאָר מען קען כל זמן מען לעבט. היות אין געטאָ זיינען פאַרבליבן אויך 4 פערד, האָט דער פאָטער אָרגאַניזירט, אַז מען זאָל צעאַקערן אין געטאָ די גערטנער, פאַרזייען גרינוואַרג און תבואה און ביז ס'וועט אויסוואַקסן זאָל מען דערוויל אָרגאַניזירן פון דרויסן פּראָדוקטן פאַר אַ געזעלשאַפטלעכע קיך. דאָס האָט זיך דווקא געלאָזט אַדורכפירן, ווייל בעת מען פלעגט אַרויספירן דאָס מיסט פון געטאָ אויף דער פּוילישער זייט איז ניט געווען קאָמפּליצירט אַריינצופירן צוריק אין געטאָ פאַרשידענע שפּייז־פּראָדוקטן פון דער אַרישער זייט. מיט נאָך אַ ייִנגעלע (שמואליק) פון וואַסילישאָק האָב איך אָנטייל גענומען אין דער דאָזיקער אַרבעט, ווייל קינדער און יוגנטלעכע האָבן זיך גיכער און אומבאַמערקבאַרער געקענט באַוועגן אויסערן שטח פון געטאָ.

גלייכצייטיק האָט דער פאָטער דערמוטיקט אַנדערע, אַז מען זאָל פאַרזייען קאַרטאָפל און פלאַנצן גרינוואַרג אויפן באַדן לעבן יעדער שטוב. אַזוי אַרום האָבן אין יענער מוראדיקער צייט די פאַרבליבענע ייִדן אין שטשוטשינער געטאָ כמעט נישט געהונגערט, איינשליסלעך די רעשטלעך ייִדן, וועלכע זיינען געקומען פון די ליקווידירטע געטאָס אין ראַדון, וואַסילישאָק, זשאָלודאָק א״אַנד. מען האָט זיי אויפגענומען מיט אַן אויסגעשטרעקטער ברידערלעכער האַנט און די געזעלשאַפטלעכע קיך האָט געטיילט עסן אַלע נויטבאַדערפטיקע ייִדן, וואָס זיינען געקומען קיין שטשוטשין.

צווישן די געקומענע פון ראַדון האָט זיך געפונען די משפּחה פון דאָרטיקן רב — אַ מוטער מיט צוויי דערוואַקסענע זין און איין טאָכטער. ביי זיך אין דער וווינונג האָבן זיי געגרינדעט אַ „שולע״ און כמעט אַלע קינדערלעך פון געטאָ פלעגן אַהינקומען פאַרטאָג דאַווענען און דערנאָך לערנען. די צוויי דערוואַקסענע ייִנגלעך האָבן געלערנט מיט די ייִנגלעך חומש און דאָס מיידל האָט געלערנט מיט די מיידלעך ברכות. מען קען זיך דאָס

איצט נישט פאַרשטעלן, אַז אין יענע גרויל־טעג, ווען דער חלף איז געלעגן ממש אויפן האַלדז, און אויך די קליינע קינדער האָבן דאָס געפילט אויף זייערע העלדזער, האָט זיך געפונען מוט פאַר דאַוונען און לערנען. מיין פאָטער האָט פיל מיטגעווירקט ביים דער־וועקן דעם מוט און שטאַרקן גלויבן — ער האָט פאַר יעדן געהאַט תמיד אַ טרייסטוואָרט און געמונטערט ניט צו פאַרלירן די האָפענונג ביזן לעצטן מאָמענט פון לעבן. ער גופא האָט געהאָפט און געגלייבט, אַז עס מוז קומען דער טאָג פון באַפרייאונג פאַרן ייִדישן פאָלק און מיר וועלן נאָך זוכה זייך צו זען די נקמה פון די דייטשישע מערדער.

אין לידער טאָדט־לאַגער

אָבער ביז ס׳איז צו דעם געקומען, האָבן מיר נאָך איבערגעלעבט גענוג צרות. סוף זומער 1942 זיינען די דייטשן געקומען אין געטאָ און מאָביליזירט אַרבעטער פאַרן לידער „טאָדט״־לאַגער, וואָס האָט זיך געפונען אויפן שטח פון דער טורמע. דער פאָטער איז אַריינגעפאַלן אין דער דאָזיקער גרופּע, און מיט זיין אָפּפאָרן קיין לידע, האָט די קיך אין שטשוטשין נאָך געאַרבעט אַ גאַר קורצע צייט ביז זי האָט אין גאַנצן אויפגעהערט צו עקזיסטירן. דערפאַר האָט דער פאָטער איצט געזאָרגט, אַז אין „טאָדט״־לאַגער אין לידע זאָל זיין אַ ספר־תורה און פּאַרטאָג, פאַרן אַרויסגיין צו דער אַרבעט, זאָלן ייִדן דאַוונען בציבור. אויך האָט ער רעאַליזירט דאָרט דעם געדאַנק פון אַ געזעלשאַפטלעכער באָד; גייענדיק פון דער אַרבעט פלעגט יעדער מיטנעמען אַ ציגל אָדער אַ ביסל ליים, און אַזוי אַרום האָט מען אין די ווינונגס־באַראַקן מיט אייגענע מיטלען אויפגעבויט אַ באָד, וווּ מען פלעגט זיך שטילערהייט ביינאַכט אויסבאָדן און אויסוואַשן אַ ביסל וועש.

מיין ברודער יענקל איז שוין פריער מאָביליזירט געוואָרן צו דער אַרבעט אין דעם זעלבן „טאָדט״־לאַגער. ביינאַכט פלעגט ער רעדן צום פאָטער, אַז זיי זאָלן אַנטלויפן פון לאַגער צו די פּאַרטיזאַנער אין די וועלדער און שפּעטער אויך אַרויסראַטעווען דער מאַמען מיט די איבעריקע צוויי קינדער, וועלכע זיינען פאַרבליבן אין שטשוטשין. אין איינער אַ נאַכט זיינען טאַקע צו זיי געקומען פון די אַרומיקע וועלדער דריי בעליצער ייִדן: אלעזר־מאיר סאַוויצקי, רחל איצקאָוויטש און מיכאל גראַזניק, וועלכע זיינען געווען מיין פאָטערס גוטע פריינד און האָבן אים מיט מיין ברודער יענקל אַרויסגעפירט פון לידער לאַגער. צוזאַמען מיט זיי זיינען אויך אַוועק פון לידער „טאָדט״־לאַגער נאָך 16 ייִדן צווישן זיי אויך דער בעליצער שלמה קאַפּלאַן. די דאָזיקע גאַנצע גרופּע האָט אַ דאַנק יענע נאַכט פון אַנטלויפן, איבערגעלעבט די מלחמה און אַ טייל פון זיי איז געקומען שפּעטער קיין ישראל. בלויז מיַין טייערער ברודער יענקל איז געפאַלן אין די לעצטע טעג פון דער מלחמה (מאַי 1945), בעת די איינהייט פון דער רויטער אַרמיי אין וועלכער ער האָט זיך געהאַט אַנגעשלאָסן נאָך די פּאַרטיזאַנער־קאַמפן, האָט געשטורעמט דאָס בראַנדענבורגער טויער אין האַרץ פון בערלין...

אין וואַלד מיט פּאַרטיזאַנער

צוויי טעג און צוויי נעכט האָט געדויערט דער סכנותפולער מאַרש פון לידע ביזן וואַלד, צו וועלכן ס׳האָבן זיך דערשלאָגן די 16 אָפּגעראַטעוועטע און זייערע דריי רעטער — בעליצער פּאַרטיזאַנער. ווי נאָר זיי זיינען אָנגעקומען אין וואַלד, האָט דער פּאָטער מיט מיין ברודער זיך פאַרבונדן מיט אַ באַקאַנטן קריסט פון דאָרף זבלאָן (גערופן האָט מען אים קאַלע) און ער האָט מסכים געווען צו גיין אין זייער שליחות אין שטשוטשינער געטאָ און אונדז פון דאָרט ברענגען אין וואַלד. ווען דער קריסט איז צו אונדז געקומען (מיט פערד־און־וואָגן), האָט ער באַשלאָסן מיטצונעמען בלויז מיך מיט מיין שוועסטער, ווייל די מוטער, האָט ער געטענהט, וועט אונדז „פאַרשיטן" צוליב איר בולטן יידישן אויסזען. האָבן מיר אָבער ניט געוואָלט פאָרן אָן דער מוטער, האָט דער קריסט סוף־כל־סוף מסכים געווען אויך זי מיטצונעמען (צו אונדזער גליק איז אין יענעם טאָג געווען אַ גרויסע פוילישע חגא און דאָס שטעטל איז געווען איבערפולט מיט קריסטן פון די אַרומיקע דערפער, דערצו איז געפאַלן אַ גרויסער רעגן). דייטשן זיינען עטלעכע מאָל אונדז פאַרבייגעפאָרן, אָבער מיר זיינען געזעסן אויפן פור איינגעוויקלטע אין קאָצן צוליבן רעגן... און אַזוי אַרום זיינען מיר ביינאַכט אָנגעקומען בשלום אין דאָרף זבלאָן, ביים ברעג פון טייך ניעמאַן. מיין פּאָטער און ברודער יאַנקל, ווי אויך דער קוזין יענקל און נאָך פיל בעליצער יידן האָבן אונדז אָפּגעוואַרט אויף דער צווייטער זייט ניעמאַן און גלייך אונדז איינגעגלידערט אין דער נייער משפחה פון וואַלד־מענטשן — פּאַרטיזאַנער.

מיין ברודער יענקל און קוזין יענקל האָבן ניט געוואָלט זיצן אין וואַלד מיט פאַרלייגטע הענט, זיי האָבן זיך געריסן אין קאַמף קעגן די דייטשן, נעמען פון זיי נקמה. גאָר גיך האָבן זיי זיך אָנגעשלאָסן אינעם אָטריאַד „אָקטיאַבער"" — אַ פּאַרטיזאַנער קאַמפּס־איינהייט פון דער בריגאַדע „פּיערוואָמאַיסקע".

כ׳געדענק, מיט וואָס פאַר אַ גרויסע פרייד מיין ברודער איז געקומען צו לויפן און אָנגעזאָגט מיין פּאָטער, אַז דער קאָמאַנדיר פון אָטריאַד „אָקטיאַבער" האָט אים צוזאַמען מיטן קוזין יענקל צוגענומען אַלס קעמפער און גלייך געגעבן צוויי אויטאָמאַטישע ביקסן. בעתן דערציילן דאָס האָט ער מיט פרייד און ליבשאַפט געדריקט די אויטאָמאַטישע ביקס צו דער ברוסט, פּונקט ווי ס׳וואָלט געווען זיין בעסטער און ליבסטער פריינד.

איך שייד זיך מיט מיין ברודער

פאַרן צעשיידן זיך מיט אונדז, ווען מיין ברודער יענקל איז אַוועק מיט דער רויטער אַרמיי יאָגן די אָפּטרעטנדיקע דייטשן, האָט ער מיך אַרויסגערופן פון ביידל און אָפּגע־פירט אין וואַלד אין אַ זייט, אַז קיינער זאָל נישט זען. ער האָט מיר אַ קלאַפּ געטאָן איי־בערן אַקסל און געזאָגט: „זיי געזונט, פּייול. ווער ווייסט צי מיר וועלן זיך נאָך זען.

זאָלסט היטן דעם טאַטן, דער מאַמען און די שוועסטער. איך קען דאָ ניט פאַרבלייבן צו־זאַמען מיט אייך. איך מוז גיין פאָרויס, נקמה נעמען ביזן סוף פון די דייטשע מערדער".

ער איז דעמאָלט נאָך אַליין געווען אַ קינד און אַזוי האָט ער גערעדט צו מיר, דעם ייִנגערן פון זיך. איך האָב דעמאָלט ניט פאַרשטאַנען וואָס ער האָט געמיינט מיט זיינע ווערטער. היינט פאַרשטיי איך אים בעסער. עס טרעפן אָבער מאָמענטן, ווען ס'דוכט זיך מיר, אַז מיין ברודער יענקל איז ניט טויט, אַז ער איז כלל ניט געפאַלן ביים בראַנדענ־בורגער טויער אין צענטער פון בערלין... אָפט דוכט זיך מיר, אַז מיין ברודער יענקל לעבט און וואַנדערט נאָך היינט אַרום איבער די ווייסרוסישע וועלדער מיט יענער אויטאָ־מאַטישער ביקס אין האַנט און רופט: „זכור, את אשר עשה לך עמלק!".

אָט שפּרייזט מיין ברודער יענקל איבערן וואַלד, ער קלייבט צונויף די ייִדישע פּאַר־טיזאַנער־קעמפער, וועלכע זיינען געבליבן אויף אייביק אינעם וואַלד, שטעלט זיי אויס אין רייען און רופט: „פאָרויס, נקמה!". און אָט רוען זיי, יענע פּאַרטיזאַנער־קעמפער: זיי האָבן זיך אויסגעזעצט אין אַ קאַראַהאַד אַרום אַ פייער־קאָסטיאָר; מיין ברודער יענקל זיצט אין דער מיט און פאַרציט מיט זיין לירישער שטאַרק־טרויעריקער שטימע: „אומרו יאַ אומרו, פּאַכאַראָניאַט מעניאַ; אי ניכטאָ ניע אוזנאַיעט גדיע מאָגילאַ מאַיאַ..."

מיין העלדישער ברודער יענקל האָט העלדיש געקעמפט אַלס פּאַרטיזאַנער און אַלס סאָלדאַט אויפן פראָנט און איז העלדיש געפאַלן פאַרן כבוד פון ייִדישן פאָלק, ביים שטו־רעמען דאָס בראַנדענבורגער טויער אין צענטער פון בערלין.

פאַמיליע־לעבן אין וואַלד

נאָכדעם ווי מיין ברודער איז אַוועק פון אונדז, האָט דער פעטער דוד־הירשל געבראַכט פאַרן טאַטן אַן אַלטן ביקס מיר זאָלן זיך אַליין קענען פאַרטיידיקן אין וואַלד.

דער טאַטע פלעגט גיין אין די אַרומיקע דערפער און ברענגען עסן פאַר אונדז אַלעמען (מאַמע, שוועסטער חיה און איך). מיר האָבן באַגלייט מיט ליבשאַפט און פחד דעם פאָטער, ווען ער פלעגט סיי באַטאָג, סיי ביינאַכט אַרומשפּאַנען אַרום אונדזערע זיעמליאַנקעס מיטן אַלטן ביקס אין האַנט, און לויערן צי עס דערנענטערן זיך דייטשן אָדער ווייסע פּאָליאַקן, אָדער וולאַסאָווצעס. איך געדענק ווי ער פלעגט אָנטאָן דעם אַלטן ביקס און אָנציינדן די ליולקע, אַ וואַרף־טאָן אַ בליק אויף מיר, דער שוועסטער און מאַמען און פאַרשווינדן צווישן די בוימער אין דער נאַכט־פינצטערניש. אים האָבן ניט אָפּגעהאַלטן די גרויסע שנייען אָדער ווינטן. אַפילו ווען די בוימער האָבן זיך געבראָכן פון די גרויסע ווינטן איז דער טאַטע געגאַנגען אין די נעכט ברענגען עסן פאַר זיין משפחה. ער פלעגט אַרויסגיין שפּעט אין דער נאַכט און אויפן פאַרטאָג פלעגט ער זיין צוריק, נאָכדעם ווי ער האָט באַזוכט זיינע באַקאַנטע פויערים אין דער אומגעגנט און אויסגעבעטן ביי זיי אַ ביסל פּראָוויאַנט.

אין וואַלד זיינען איך, די מוטער און שוועסטער קראַנק געוואָרן אויף טיפוס (דעם גאַנצן לאַגער אונדזערן האָט אַרומגענומען די עפּידעמיע). נאָר די ענערגיע פון מיין פאָטער, וואָס האָט זיך ניט נאָכגעגעבן און ניט צוזאַמענגעבראָכן און געבליבן איסער דער עפּידעמיע, האָבן אויך מיר זיך אומגעקערט צו אונדזערע כוחות וואָס זיינען גע־וואָרן זייער אָפּגעשוואַכט פון דער קראַנקהייט. אין יענעם צייט־אָפּשניט פלעגט דער פאָטער ביינאַכט לויפן מער ווי פינף קילאָמעטער, כדי צו ברענגען פאַר אונדז אַ פלעשל מילך. די מוטער איז דאַן געווען אַזוי אָפּגעשוואַכט, אַז דער פאָטער האָט איר געמוזט טראָגן אויפן פּלייצע ביז צו די ווייטע סכראַנעס בעת די דייטשישע עראָפּלאַנען פלעגן וואַרפן באָמבעס איבערן וואַלד.

די צייט איז דאַן געוואָרן זייער אַ סכנותפולע, דער פראָנט איז דערנאָענטערט זייער נאָענט און מיר האָבן שוין געהערט דאָס קנאַלן פון די האַרמאַטן. די אַרמיי פון דעם פאַרעטערישן רוסישן גענעראַל וולאַסאָוו, וואָס איז געגאַנגען מיט די דייטשן, האָט אַרומגערינגלט דעם גאַנצן געגנט און אַזוי אַרום האָבן אַלע פּאַרטיזאַנער־אָטריאַדן גע־מוזט פאַרלאָזן דעם וואַלד און אַנטלויפן אין פאַרשיידענע ריכטונגען.

מיר זיינען געווען אָפּגעשוואַכט נאָכן טיפוס און האָבן ניט געקענט אַנטלויפן, זיינען מיר געבליבן זיצן אויפן זעלבן פּלאַץ מיט נאָך עטלעכע פאַמיליעס, וואָס האָבן אויך ניט געקענט אַנטלויפן. פאַרטאָג פלעגן מיר זיך אַריבערטראָגן פון וואַלד אין די אַרומיקע בלאָטעס, באַוואַקסענע מיט געדיכטע געוויקסן, און ביינאַכט פלעגן מיר קומען צוריק צו אונדזערע זיעמליאַנקעס אין וואַלד, מאַכן אַ פייער, אויסטריקענען די נאַסע זאַכן און מאַכן עפּעס צום עסן.

איך דערמאָן זיך אַ געוויסן פאַרטאָג, האָט דער פאָטער מיך מיט דער שוועסטער איבערגעלאָזט אין וואַלד. ער האָט אונדז אַריינגעזעצט אין אַ גרוב, פאַרדעקט מיט צווייגן און געזאָגט, אַז מיר דאַרפן ליגן שטיל אין גרוב (ער האָט געוואָלט פאַרשפּאָרן אונדז דאָס ליגן אַ גאַנצן טאָג אין בלאָטיקן וואַסער). אָבער מיר צווי קליינע קינדער האָבן מורא געקראָגן צו זיצן אַליין אין גרוב, דערצו האָט אונדז אויסגעפּעלט לופט, ווייל דער גרוב איז געווען פאַרדעקט גאָר געדיכט. ווי נאָר דער פאָטער מיט דער מוטער האָבן זיך דערווייטערט, בין איך און די שוועסטער אַרויסגעקראָכן און געלאָפן אין דער ריכטונג פון דער בלאָטע. מיטאַמאָל האָבן מיר דערהערט געשרייען און אַ געלויף פון פערדישע פיס. דאָס זיינען געווען „וולאַסאָווצעס" וואָס האָבן אַרומגערינגלט דעם וואַלד און געזוכט פאַרטיזאַנער. אָבער דער פאָטער האָט מיט זיין אינסטינקט דער־פילט די סכנה און געלאָפן צוריק צום גרוב. אַזוי אַרום האָט ער אונדז געטראָפן שוין אויפן וועג און גיך אַריבערגעטראָגן אין די קוסטעס וואָס האָבן צוגעדעקט די אַרומיקע בלאָטעס.

אין די לעצטע טעג פאַר דער באַפרייאונג, זיינען מיר פאַרבליבן אָן עסנוואַרג. מיר

פלעגן קלייבן שוואַרצע יאַגדעס אין וואַלד און מיט דעם האָבן מיר זיך געקוויקט. איינמאָל, בעת איך מיט מיין שוועסטער האָבן געקליבן יאַגדעס אין וואַלד, איז אָנגעקומען אַ יידישער פּאַרטיזאַן און האָט אָנגעזאָגט, אַז די רוסישע אַרמיי איז שוין גאָר נאָענט און אינגיכן וועלן מיר ווערן באַפרייט. די הערצער אונדזערע זיינען אָנגעפילט געוואָרן מיט פרייד, אַז אָט אָט קומט אָן דער טאָג פון באַפרייאונג. אין עטלעכע טעג שפּעטער האָבן מיר געזען פון ווייטן ווי די פייערן קנאַלן פון די האַרמאַטן און מיר האָבן געהערט און געזען ווי די רוסישע טאַנקן גייען פאָרויס און יאָגן די אָפּטרעטנדיקע דייטשן.

צוריק אינעם חרובן שטעטל

איך וועל קיינמאָל ניט פאַרגעסן דאָס בילד, ווי מיר זיינען אַרויס פון וואַלד און דערזען די ערשטע רוסישע סאָלדאַטן. זיי האָבן אונדז אויסגעפרעגט ווי אַזוי מיר זיינען געבליבן לעבן, זיך אַרומגענומען און געקוויקט מיט אונדז, געטיילט אונדז שאָקאָלאַד, ברויט און ציגאַרעטן. ספּעציעל האָבן זיי זיך געפרייט מיט אונדז קינדער, ניט געוווּסט ממש וואָס צו טאָן פאַר אונדז. פון זיי האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז אונדזער שטעטל בעליצע איז באַפרייט פון די דייטשן. אַלע בעליצער יידישע פּאַרטיזאַנער, מיט די קינדער און פרויען, האָבן זיך אַוועקגעלאָזט צו פוס, זייערע שמאַטעס אויף די פּלייצעס, צוריק אַהיים. אין אַ זומערדיקן פאַרנאַכט איז אַ קליין בינטעלע איבערגעבליבענע בעליצער יידן אָנגעקומען אין שטעטל.

קיינער איז אונדז ניט אַרויס באַגעגענען. באַגעגנט האָט אונדז דער גרויסער ברודער־קבר פון די אומגעקומענע ביי דער רוסישער צערקווע און באַגעגנט האָבן אונדז די אָפּגעברענטע יידישע הייזער. מיר זיינען קודם־כל אַלע אַוועק אויפן ברודער־קבר און דאָרט שטיל זיך אויסגעוויינט. דערנאָך האָט מען זיך צעשפּרייט און יעדער איז געגאַנגען זוכן אַ פּלאַץ ווו דעם קאָפּ אַוועקצולייגן. די איבערגעבליבענע ניט־פאַר־ברענטע הייזער אין שטעטל זיינען געוואָרן פאַרנומען דורך די קריסטן, אַזוי אַרום האָט מען געדאַרפט זיך קריגן מיט זיי. אַ קליינע טייל איז דעריבער פאַרבליבן אין שטעטל (עטלעכע משפּחות) און אַלע אַנדערע זיינען אַוועק אין לידע.

אונדזער משפּחה האָט זיך איינגעאָרדנט צייטווייליק ביי גאַפּאַנאָוויטשן אין שייער, ווייל אין שטוב האָט געווינט פעטריע לובעצקי (אַ בעליצער קריסט). וואָס זיין שטוב איז אויך אַוועק מיט דער שריפה, ווען די דייטשן זיינען אָנגעקומען. דער פאָטער האָט זיך גלייך איינגעאָרדנט אין מיל אַלס מעכאַניקער (רחל איצקאָוויטש איז ווידער געווען די „באַלעבאָסטע" פון מיל). איך האָב אָנגעהויבן אַרבעטן אין אַ רעגירונגס־געשעפט. אַזוי האָבן מיר געלעבט אין שטעטל אַ קאָרגן יאָר, ביז פון זיך אַליין, האָט זיך אויפסניי אויפגעוועקט דער אַלטער געפיל, וואָס איז געווען פאַרבאָרגן אין דער טיפעניש פון דער נשמה. אַ שטילער רוף איז מיטאַמאָל דורכגעגאַנגען צווישן אַלע איבערגעבליבענע

יידן אין יענער געגנט: פאַרלאָזט די פאַרשאָלטענע ערד, וואָס איז אָנגעזאַפּט מיט יידיש בלוט, פאָרט קיין פוילן, ווייל פון דאָרט פירט אַ וועג קיין ארץ־ישראל

נאָכדעם ווי מיר האָבן דערהאַלטן דעם בריוו פון דער רוסישער אַרמיי, אַז אונדזער ברודער יענקל איז געפאַלן אין קאַמף, האָבן מיר באַשלאָסן וואָס גיכער פאַרלאָזן דאָס שטעטל און פאָרן קיין פוילן. צוזאַמען מיט אונדז איז אויך געפאָרן אונדזער קוזין יענקל קרעמען, וואָס איז געקומען צוריק פון פראָנט אַ פאַרוווּנדעטער. שפּעט ביינאַכט, כמעט אין געהיימניש, האָבן מיר פאַרלאָזן דאָס שטעטל. ווידער האָט אונדז קיינער ניט באַגלייט, בלויז הינט זיינען נאָכגעלאָפן אונדזער וואָגן און געבילט. מיר האָבן געשפּירט, אַז דאָסמאָל פאַרלאָזן מיר בעליצע אויף אייביק.

דורך וועגן און אומוועגן קיין ארץ־ישראל

מיר זיינען אַוועק אין לידע און שפּעטער זיינען מיר מיט אַ טראַנספּאָרט פון פוילישע רעפּאַטריאַנטן אָנגעקומען קיין פוילן. געקומען זיינען מיר אין לאָדזש, דאָרט האָבן מיר זיך געטראָפן מיט בעליצער און זיך איינגעאָרדנט ביי דער משפּחה מאַיעווסקי. אין לאָדזש זיינען מיר געווען פיר וואָכן. אין דער צייט איז דאָרט געשאַפן געוואָרן די פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג וואָס האָט אָרגאַניזירט גרופּן פון פּאַרטיזאַנער־משפּחות און דורך אומלעגאַלע וועגן זיי געשיקט קיין ארץ־ישראל.

פון פוילן זיינען מיר אָנגעקומען קיין טשעכאָסלאָוואַקיי, דאָרט געזעסן צוויי וואָכן און שפּעטער צו־פוס און ביינאַכט אַריבער די גרענעץ קיין עסטרייך. דאָ האָבן מיר זיך געטראָפן מיט זייער פיל פּאַרטיזאַנער־משפּחות, ווייל אין צווישנצייט האָט זיך אָפּגע־שטעלט די אומלעגאַלע עליה און מען האָט אָנגעהויבן זיך איינצואָרדענען אין די פּליטים־לאַגערן. דער פאָטער צוזאַמען מיט נאָך פּאַרטיזאַנער האָבן דאָ אַקטיוויזירט צווישן זיך אַ געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט און אַזוי אַרום געשאַפן דעם פּאַרטיזאַנער־פאַרבאַנד אין עסטרייך (פּח״ח), וואָס האָט אין אַלע פּליטים־לאַגערן פון עסטרייך פאַר־נומען אַ גאָר וויכטיקן פּלאַץ. דער פאַרבאַנד איז געווען פאַרטראָטן אין דער ציוניס־טישער פעדעראַציע אין עסטרייך און אין אַלע פּליטים־קערפּערשאַפטן, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט די פּראָבלעמען פון די יידן אין עסטרייך.

דער פאָטער האָט זיך דאָ ווידער מיט זיין גאַנצער ענערגיע אָפּגעגעבן דער געזעל־שאַפטלעכער אַרבעט צווישן די פּאַרטיזאַנער. אויך אונדזערע בעליצער פּאַרטיזאַנער האָבן פאַרנומען אָנגעזעענע פּלעצער אין דער מפקדה פון פּאַרטיזאַנער־פאַרבאַנד.

דעם 10טן מערץ 1949, האָט אונדזער משפּחה פאַרלאָזן עסטרייך. אינעם פּאָרט נעאַפּאָל האָבן מיר דערזען די ערשטע ישראלדיקע שיף „גלילה" און מיט דער שיף זיינען מיר אָנגעקומען צו די ברעגן פון אונדזער היימלאַנד.

חיים יאָסעלעוויטש

דורך קאַמפּסוועגן און אומוועגן צו אַ נײַ לעבן

נאָך דער באַפרייאונג

עטלעכע וואָכן נאָך דער באַפרייאונג דורך דער רויטער אַרמיי, האָט אונדזער לעבן אָנגעהויבן זיך צו נאָרמאַליזירן. אמת, ס'איז אונדז שווער אָנגעקומען זיך צוצו־געוווינען צום געדאַנק, אַז מיר לעבן אויף דער זעלבער ערד, אין זעלבן אָרט ווו אונדזערע נאָענטסטע און טײַערסטע זײַנען אויסגעראָטן געוואָרן. ס'איז שווער געווען, אָבער קיין אַנדערער אויסוועג איז ניט געווען, נאָך דעם ווי מען איז געבליבן לעבן.

אין די ערשטע טעג האָט מען געטראַכט וועגן אַ דאַך איבערן קאָפּ, וועגן עפּעס עסן און אָנטון זיך. בעסערע קריסטן, באַקאַנטע פּויערים האָבן אונדז צוביסלעך געשטיצט.

די מלחמה איז נאָך געווען אין פולן ברען. די רויטע אַרמיי האָט אָפּגעהאַלטן גרויסע נצחונות. יעדן טאָג פֿלעגן די רויטע אַרמייער ברענגען אין שטעטל אַרײַן פיל געפאַנגענע דײַטשן, אוקראַינער און וולאַסאָווצעס.

עס איז געשאַפן געוואָרן אַ לאַגער פאַר געפאַנגענע אין בעליצע. געוועזענע פּאַר־טיזאַנער און ייִדן זײַנען מאָביליזירט געוואָרן צו דער באַוואַכונג פונעם לאַגער, ווי אויך צו אָבלאַוועס איבער די רעשטלעך זיך אויסבאַהאַלטנדיקע דײַטשן. מען האָט צו דעם צוועק אָרגאַניזירט אַן אַזוי גערופענעם „איסטרעביטעלני באַטאַליאָן".

אַלע יונגטלעכע פון בעליצע, וועלכע האָבן געהערט צו דעם באַטאַליאָן האָבן גענומען נקמה פון די מערדער, וועלכע מען האָט געכאַפּט, איבערהויפּט — פון די געפאַנגענע ס. ס.־לײַט (ימח שמם) און געסטאַפּאָווצעס. בײַ יעדן האָט זיך דערוועקט אַ געפיל פון נקמה פאַר אונדזערע קדושים. מען האָט אויך פּלאַנירט אויסצופירן נקמה־אַקטן איבער שכנים „מיעשטשאַנעס", וועלכע האָבן מיטגעאַרבעט מיט די דײַטשן און געצאַפּט ייִדיש בלוט.

דאָס חרובע שטעטל

דאָס שטעטל איז געווען אינגאַנצן צעשטערט. די יידישע הייזער, וואָס זיינען געבליבן גאַנץ אין „נעטעצער״־געסל, אין דעם שוחטס געסל, זיינען געווען באַוווינט דורך קריסטן. מען האָט זיי אָבער אַרויסגעשיקט און די עטלעכע צעבראָכענע יידישע משפחות האָבן זיך אַהין אַריינגעקליבן.

קיין איין־איינציקע פאַמיליע איז ניט געווען גאַנץ. עס זיינען געבליבן זייער ווייניק פון דער בעליצער יידישער קהילה. דער גרעסטער טייל איז אומגעקומען אין די געטאָס און לאַגערן.

מיר האָבן זיך אַריינגעצויגן אין פייגל בן־ציונס קליין שטיבעלע און געפּרובירט אויפצושטעלן דעם בנין, וואָס איז צעשטערט געוואָרן אין דער מלחמה.

מען האָט אָנגעהויבן אַ ביסל קומען צו זיך. אין יענע טעג האָט מען גאָרניט פּלאַנירט וועגן דער צוקונפט. די מלחמה האָט זיך געפירט און עס זיינען נאָך פאָרגע־קומען בלוטיקע אָנפאַלן פון די „ווייסע פּאָליאַקן״ איבער באַפרייטע שטעט און שטעטלעך. מען האָט אויך מורא געהאַט, אַז זיי זאָלן ניט באַפאַלן אונדזער שטעטל.

אין מיליטער, אויפן פראָנט

דעם 15.9.1944 זיינען אָנגעקומען פּאָוויעסטקעס פאַר אַלע מענער אין די יאָרן פון 18 ביז 45. זיי האָבן געדאַרפט גלייך צומאַרגנס זיך צושטעלן אין די אָנגעצייכנטע מאָביליזאַציע־פּונקטן. אַלע גערופענע האָבן זיך אויפגעקליבן און מען איז אַוועק צופוס קיין לידע. דאָרט האָבן מיר געטראָפן פיל באַקאַנטע יידן פון אַרומיקע שטעט־לעך, רעשטלעך לעבנגעבליבענע פון די לאַגערן און וועלדער. יעדער איינער פון אונדז האָט געוואָלט זיך נאָך אַ ביסל אויסרוען נאָך אַזעלכע שווערע ליידן, וואָס מען האָט מיטגעמאַכט און מען האָט געזוכט זיך צו באַפרייען צייטווייליק פון דער דינסט.

די פאַכלייט האָבן באַקומען אַרבעט אין מיליטערישע וואַרשטאַטן און זיי זיינען געוואָרן „בראָנירט״ פון גיין אויפן פראָנט. מיר האָבן אָבער ניט געהאַט קיין פאַך און עס איז אונדז געווען שווער זיך איינצואָרדענען אויף אַוועלכער ס׳איז שטעלע.

מיט עטלעכע טעג שפּעטער איז געקומען אין לאַגער אַריין דער פריערדיקער קאָ־מאַנדיר פון יידישן פאַרטיזאַנער־אָטריאַד „ביעלסקי״ (טוביה) און פאַרגעלייגט מיר און מיין ברודער צו אַרבעטן אין זיין ביוראָ ווי אָנגעשטעלטע. ער איז געווען אַ דירעקטאָר פון אַ ציגל־פאַבריק און אַנדערע פאַכמענישע וואַרשטאַטן, וועלכע האָבן געאַרבעט פאַר דער רויטער אַרמיי.

גלייכצייטיק האָט ער אונדז אויך פאַרזיכערט, אַז מיר וועלן קאָנען בלייבן רואיק אַרבעטן און צייטווייליק אויך זיין בראָנירט פון גיין אויפן פראָנט.

מיר האָבן דעם פאָרשלאַג אָנגענומען מיט גרויס צופרידנהייט און גלייך דעם זעלבן טאָג האָבן מיר זיך געזעצט צו דער אַרבעט ווי געהילפן אין בוכהאַלטעריע־פירונג. אָבער ניט לאַנג זיינען מיר געזעסן רואיק ביי דער אַרבעט. די סאָוויעטן האָבן געדאַרפט וואָס מער זעלנער צום פראָנט. אין איינעם אַ טאָג האָט מען אונדז ווידער גערופן זיך צוצושטעלן אין „וואָיענקאָמאַט" (ווערביר־פּונקט). מיר זיינען אַוועק אַהין צוזאַמען מיט אַלע איבעריקע אַרבעטער פון דער פאַבריק. מען האָט אונדז מעדיציניש אונטערזוכט. מיך האָט מען געפונען אַ געזונטן און פעאיקן צו אַרמיי־דינסט, און דעם ברודער האָט מען געלאָזט פריי. דעם 12.10.1944, בין איך צוגענומען געוואָרן ווי אַ זעלנער אין דער רויטער אַרמיי, און צוזאַמען מיט נאָך דריי בעליצער בחורים בין איך אַוועק אין די לידער קאַזאַרמעס. די בחורים זיינען געווען: יעקב זלאָצאָווסקי ז״ל (ישראלס זון), יעקב קרעמיען (ישראל מיירימס זון) און נטע אָזשע־כאָווסקי (פּייווע ניסנס זון).

עס האָבן ניט געהאָלפן קיין שום אינטערווענצן פאַר מיר מצד מיינע בעלי־בתים און איך האָב געמוזט אַוועקגיין אין אַרמיי. עטלעכע טעג זיינען מיר נאָך געזעסן אין לידער קאַזאַרמעס, ביז עס זיינען דורכגעפירט געוואָרן אַלע פאָרמאַליטעטן.

דאַן האָט מען אונדז איבערגעשיקט קיין באַראַנאָוויטש. גלייך נאָר ווי מיר זיינען אַהין אָנגעקומען, האָט מען מיך אָפּגעטיילט פון מיינע חברים צוליב מיין יונגערן יאָרגאַנג. זיי האָט מען נאָך דעם זעלבן טאָג אַוועקגעשיקט אין דער ריכטונג פון בריסק, און איך בין פאַרבליבן נאָך עטלעכע טעג אין באַראַנאָוויטש. אויפן פינפטן טאָג, האָט מען מיך אָפּגעשיקט, מיט אַ גרופּע, קיין באָברויסק (מזרח־ווייסרוסלאַנד). מען האָט אונדז אַריינגעפירט אין אַן אַלטער, גרויסער פעסטונג מיט גרויסע לאַנגע קאַזאַרמעס. דאָ האָב איך ערשט דערפילט, אַז איך בין דער אמתער זעלנער. מען האָט מיך צוגעטיילט צו אַ מאַשין־געווער־פּאָלק, די באַדינגונגען זיינען געווען זייער שלעכטע און מיר איז געווען זייער שווער זיך צוצוגעוויינען צו די נייע אומשטענדן. טאָג און נאַכט פלעגט מען טרייבן אויף קריגס־אונטערריכטן אונטער דער שטרענגסטער דיסציפּלין. דאָס עסן איז געווען זייער שלעכט און איך פלעג ליידן פון הונגער און דחקות. איך האָב שנעל איבערגענומען די לערע פון קריגס־טאַקטיק און דאָס האָט מיר פאַרלייכטערט מיין לאַגע. נאָך איין און אַ האַלבן חודש האָט מען אויפגעקליבן אונדזער גאַנצן פּאָלק און אים אַוועקגעשיקט מיט דער באַן אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג. מיר זיינען געווען זיכער, אַז מיר פאָרן צום פראָנט, נאָר נאָך 3 טעג פאָרן, זיינען מיר אָנגעקומען אין אַ קליינער סטאַנציע, ניט ווייט פון מינסק. שפּעטער האָט מען אונדז אַוועקגעפירט אין אַ גרויסן מיליטערישן לאַגער און פונאַנדערגעלייגט אין די וועלדער. לויט דער בילדונג האָט מען יעדן פון אונדז צוגעטיילט צו אַן אַנטשפּרע־כנדיקער איינהייט. איך בין אַריינגעפאַלן אין אַן אַרטילעריע־פּאָלק און כ׳האָב געדאַרפט

אַרבעטן ווי אַ ראַדיסט. נאָכהער האָט מען מיך איבערגעשיקט אין שטאַב פון פּאָלק. דאָ האָב איך געאַרבעט אַלס טעלעפאָניסט־פאַרבינדלער צווישן שטאַב און דער באַ־טעריע. איך האָב זיך גוט געפילט און כ׳בין געווען צופרידן מיט מיין אַרבעט. איך האָב זיך שנעל אָריענטירט אין די פאַרבינדונגען און האָב עס לייכט באַנומען. איך האָב געקראָגן אַ גוטן נאָמען ביי מיינע קאָמאַנדירן און דערפאַר איז מיר לייכטער געווען.

נאָך אַ קורץ שטיקל צייט איז געקומען דער באַפעל אַז אונדזער גאַנצע דיוויזיע דאַרף אַרויספאָרן צו קריגס־אונטערריכטן, פאַרן אָפּפאָרן אויפן פראָנט. פון דערהיים פלעג איך דערהאַלטן אָפטע בריוו. דער ברודער האָט זיך געפונען אין לידע און האָט געאַרבעט אין וואָיענקאָמאַט ווי אַ סעקרעטאַר. דער פאָטער האָט געלעבט אין בעליצע ווו עס האָבן זיך געפונען נאָך עטלעכע בעליצער פאַמיליעס. אין דער אַרומיקער געגנט האָבן זיך נאָך געפונען רעשטלעך פון די „ווייסע פּאָליאַקן" און זיי זיינען אָנגעפאַלן אויף די דערפער. זיי פלעגן אויך אָפט אָנפאַלן אויפן שטעטל, ווי אויך אויף סאָוויע־טישע פּאָסטנס.

אויפן פראָנט

דעם 15־טן נאָוועמבער 1944 זיינען מיר אַרויסגעפאָרן אין פולן קריגס־צושטאַנד צום פּלאַץ, ווו עס האָבן געדאַרפט פּאַרקומען די דערמאָנטע מאַנעוורן. דאָס אָרט האָט געמאַכט אויף אונדז דעם איינדרוק ווי אַ ריכטיקער פראָנט־אַפּשניט. אָבער שפּעטער האָב איך זיך צוגעוווינט און עס האָט מיך ניט געאַרט די קעלט און ניט די געדיכטע שנייען. מיר זיינען געשלאָפן אונטערן פרייען הימל און נאָך עטלעכע טעג האָב איך געשפּירט אַ טעם פון אַ ריכטיק פראָנט־לעבן.

די קאָנאָנאַדעס פלעגן פאַרטויבן דעם געהער מיט זייער גערויש און איך האָב אָנגעהויבן באַגרייפן ווי עס זעט אויס דאָס לעבן אויפן פראָנט. איך האָב זיך שוין ניט שטאַרק איבערגענומען און גוט אויסגעלערנט זיך, ווי אַזוי זיך צו פירן אויפן פראָנט, אין אַ שלאַכט. עס האָט מיך גאָרניט מער געשראָקן.

גלייך מיט אַלע אַנדערע מיינע חברים, האָב איך געבעטן מיך צו שיקן וואָס שנעלער צום פראָנט, כדי צו באַזיגן דעם שונא. איך האָב געהאַט פיל גליק וואָס קיינער פון מיינע קריסטלעכע חברים האָבן ניט געוווסט, אַז איך בין אַ ייד, — וואָס ס׳האָט מיך געהאָלפן ניט אויסצושטיין קיין אַנטיסעמיטישע באַליידיקונגען. נאָך 5 טאָגיקע מאַ־נעוורן, זיינען מיר אָפּגעפאָרן, מיט אונדזערע מכשירים, צום פראָנט. די „הייסע" פראָנט־לידער האָבן זיך ווייט צעטראָגן איבער די פעלדער, נעבן וועלכע אונדזער עשאַלאָן איז פאַרבייגעפאָרן.

דעם 20סטן דעצעמבער 1944, איז אונדזער עשאַלאָן אָפּגעפאָרן פון דער סטאַנציע אין דער ריכטונג צום פראָנט. יעדער סאָלדאַט איז געפאָרן מיט אַ געפיל פון פרייד און האָפענונג צו אַ שנעלן זיג איבערן שונא. נאָך פיר טעג זיינען מיר אָנגעקומען צו דער קליינער פוילישער סטאַנציע לוקאָוו. אַ גאַנצע נאַכט האָט אונדזער פּאָלק זיך אויסגלאָדנט פון די וואַגאָנעס, און מיטן אָנקום פון פרימאָרגן האָבן מיר שוין געוואַרט אויפן באַפעל, וווּהין זיך צו לאָזן. דער־אָ פּלאַץ האָט זיך געפונען נאָענט פון פראָנט.

אַזייגער 10 איז אָנגעקומען דער באַפעל פון הויפּט־שטאַב איינצושטייגן אין די מאַשינעס מיט אַלע מכשירים און זיך אַוועקלאָזן צום פראָנט־צו. מיר זיינען תיכף אָפּגעפאָרן. דער וועג איז כסדר געווען מאַסקירט דורכן וואַלד. עס האָבן זיך געזען צעגראָבענע בונקערס פו די אָפּטרעטנדיקע דייטשן. פון ביידע זייטן וועג, זיינען געלעגן צעשפּרייט פארברענטע טאַנקן, געווער און אויטאָס איבערגעלאָזענע דורך דער אָפּטרעטנדיקער דייטשער אַרמיי. אויך אַ סך געהרגעטע זיינען געלעגן אין וואַלד. עס האָט זיך גלייך געמערקט, אַז מיט גאָר אַ קורצער צייט צוריק זיינען דאָ פאָרגעקומען שווערע, גאָר שווערע שלאַכטן. די געגנט איז געווען פולשטענדיק רואינירט. די דערפער — פאַרברענט און די ציווילע באַפעלקערונג איז געזעסן אין צייטווייליקע זיעמליאַנקעס. אַ טייל פון זיי האָבן זיך באַוויזן צו עוואַקואירן. אין וואַלד זיינען געווען פונאַנדערגעלייגט די מיליטערישע לאַגערן פון דער רויטער אַרמיי און אויף יעדן טריט האָט מען זיך אָנגעשטויסן אויף די „כלים“ און אויך מאַסן זעלנער. אַלע האָבן געלעבט אין זיעמליאַנקעס, דער טומל און דער גערויש פון דאָזיקן שטאַרקן פאַרקער פון די מאַשינען האָט פאַרטויבט דעם געהער. צופאָרנדיק נענטער צום פראָנט, האָבן זיך אָנגעהויבן שטאַרקער הערן די שיסערייען. פאַרנאַכטלעך זיינען מיר אָנגעקומען אויפן „פּלאַצדאַרם“.

אונדזער פּאָלק איז צוגעטיילט געוואָרן צום ערשטן ווייסרוסישן פראָנט, וואָס איז געווען אונטער דער אָנפירערשאַפט פון באַרימטן גענעראַל, זשוקאָוו.

די אַכטע אַרמיי, אין וועלכער איך האָב געדינט, האָט באַזעצט דעם גאַנצן „ווייסל־פּלאַצדאַרם“. די אַרמיי איז אין דער צײַט געשטאַנען אין „אָבראָנע“ (פאַרטיידיקונג).

מיר האָבן זיך פונאַנדערגעלייגט, לויטן באַפעל, אין די „סאָבאָליעווער וועלדער“, ווו מיר האָבן גלייכצייטיק אויסגעבויט זיעמליאַנקעס פאַר זיך און אײַנגעשטעלט אַ רעגולערע פאַרבינדונג מיט די הויפּט־שטאַבן. עס האָט געשוועבלט פון רויטע־אַרמייער. אַלץ האָט זיך צו עפּעס געגרייט. טאָג און נאַכט פלעג איך לויפן מיט דעם „קאַטיושקע“־קאַבעל אויף דער פּלייצע, מיטן טעלעפאָן אין האַנט, און איינגעשטעלט די נויטיקע פאַרבינדונג. דער גערויש פון די מאַשינעס, טאַנקן און אַעראָפּלאַנען איז געווען אומדערטרעגלעך. נאָר דאָך האָט מען זיך צוביסלעך צוגעוווינט. אין די פרימאָרגנס, ווי נאָר עס פלעגט ווערן ליכטיק, פלעג איך שוין זיין אויפ „פּיעראָדאָוואַיאַ“ — (פאָדער־

שטע לינע) — ביים קאָמאַנדיר, און קאָנטראָלירן די פאַרבינדונג. אַ גאַנצן טאָג פלעג איך זיצן אויפן אָבסערוויר־פּונקט און איבערנעמען די באַפעלן פון מיין קאָמאַנדיר. אין אָוונט, ווי עס פלעגט נאָר ווערן פינצטער, פלעגט די דייטשע אַרטילעריע באַשיסן די אַרומיקע פּונקטן פון אונדזער פּלאַצדאַרם.

קיין אָפיציעלע שלאַכטן זיינען אין יענע טעג נאָך ניט פאָרגעקומען. דער גערויש און דאָס שווישטשעריי פון די קאַנאָנען און פון קוילן, וואָס פלעגן פליען איבער די קעפּ, האָבן אָנגעוואָרפן שרעק אויף יעדן איינעם. דער הימל פלעגט זיין באַלויכטן פון ראַקעטעס און פּראָזשעקטאָרן, ווי אויך פון שריפות פון דער צווייטער זייט, פון דער א. ג. „נייטראַלער זאָנע" (דער נייטראַלער דיסטאַנץ צווישןביידע פּאָזיציעס). עטלעכע טעג האָב איך שווער געאַרבעט ביז ס'איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ פולשטענדיקע טעלעפאָניש פאַרבינדונג און אַלץ האָט געקלאַפּט אין בעסטן אָרדענונג. מען האָט זיך געגרייט צו אַן אָנגריף. פון גרויס מידקייט פלעגט מיך כאַפּן אָפּט אַ שטאַרקער שלאָף.

די קעלט האָט זיך פאַרשטאַרקט, און עס האָבן זיך געשטעלט פרעסט. דער פּלאַץ אין וואַלד ווו מיר זיינען געשטאַנען איז אויך געווען זייער אַ שלעכטער. עס זיינען געווען בלאָטעס, וואָס פלעגן ניט פרירן. שטענדיק פלעג איך אַרומגיין מיט נאַסע פיס. דאָס האָט שלעכט געווירקט אויף מיין געזונט, ווי אויך אויפן געזונט פון פיל פון מיינע חברים. דער קאָמאַנדיר פון מיין אָפּטיילונג איז פּלוצלינג קראַנק געוואָרן אויף פאַרקילונג און איך האָב אים געמוזט פאַרטרעטן. מיין אַרבעט האָב איך שוין געהאַט זייער גוט באַהערשט. איך פלעג איבערנעמען פאַרשידענע טעלעגראַמעס און באַפעלן, זיך שנעל שטעלן אין קאָנטאַקט מיטן שטאַב און קאָמאַנדירן. חוץ דעם, ווי אַ קאָמאַנדיר פון אַן אַטדיעלעניע, וואָס איז באַשטאַנען פון 5 פערזאָן, האָב איך געדאַרפט צעשיקן די סאָלדאַטן אויף פאַרשידענע פּאָסטנס, אין 5 באַזונדערע טעלעפאָן־סטאַציעס. דאָס איז געווען איינע פון די פאַראַנטוואָרטלעכסטע אַרבעטן, פאַר יעדן ניט אויסגעפילטן באַפעל האָט געדראָט טויט־שטראָף. דאָס גופא האָט מיך פאַרפליכטעט אויסצופירן די אויפגאַבעס מיט גרויס אחריות. פאַר דער איבערגעגעבענער אַרבעט האָב איך זיך דערוואָרבן ביי מיין קאָמאַנדשאַפט און אויך ביי די העכערע שטאַבס־לייט פיל צוטרוי.

די צייט איז שנעל פאַרביי און איך האָב זיך צוגעוווינט צום האַרטן פראָנט־לעבן. אין יענע טעג האָב איך וועגן גאָרניט געטראַכט, ווי נאָר וועגן — נקמה און זיג איבער די דייטשע מערדער.

דעם 2.1.45, אין מיטן דער נאַכט, האָבן די דייטשן געעפנט אַ שטאַרק פייער. זיי האָבן, אומגעריכטערהייט, אָנגעהויבן אָנגרייפן אונדזער שטיץ־פּונקטן. עס איז גלייך אָנגעקומען דער באַפעל וועגן אַ קעגן־אָנגריף. „נאַסטופּאַט"! (אָנגרייפן!) האָט יעדער אויסגעשריגן. דער טומל איז געוואָרן גרויס. מיט אַ „הוראַ" זיינען אַרויסגעלאָפן די

רויטע אַרמייער פון די טראַנשייעס אין דער ריכטונג צו דער „נייטראַלער זאָנע". די גרויסע שיסעריי פון מאַשין־געווער, מינען־וואַרפער און קאַנאָנען, האָבן פאַרהילכט די גאַנצע געגנט. אַ גאַנצע נאַכט האָט געדויערט די שלאַכט און עס זיינען געוועזן פיל געהרגעטע און פאַרוואונדעטע. מיטן פרימאָרגן איז די שיסעריי געוואָרן שוואַכער און שפּעטער — אינגאַנצן אויפגעהערט. עס איז געלונגען אָפּצוטרייבן די אָנגרייפער און די אַטאַקע איז געוואָרן אָפּגעקלאַפּט. איך האָב צום ערשטן מאָל אָנטייל גענומען אין אַ שלאַכט. די גאַנצע צייט בין איך געזעסן ביים טעלעפאָן אויפן נ. פּ. (אָבסערוואיר־פּונקט) און כ'האָב אויסגעפירט די באַפעלן פון קאָמאַנדיר. עס איז מיר נאָך דעם געוואָרן קלאָרער דאָס לעבן פון אַ זעלנער אויפן פראָנט און איך האָב פונדעסטוועגן געהאָפט איבערלעבן און אַהיימצוקומען צו מיין פאָטער און ברודער.

בלוט און פייער

עס פלעגט קומען צו אָפטע צוזאַמענשטויסן. עס זיינען געמאַכט געוואָרן קליינע קאָנטער־אַטאַקעס, אָבער אָפיציעלע גרויסע שלאַכטן זיינען ניט פאָרגעקומען. מען האָט אָבער געקענט גוט באַמערקן, אַז מען גרייט צו אַ גרויסע אָפענסיווע. דעם 4.1.45, בין איך גלייך מיט פרימאָרגן געשיקט געוואָרן אויפן נ. פּ. (אָבסערוואיר־פּונקט) פון דער פאָדערשטער ליניע, מיטן באַפעל זיך צו שטעלן אין אַ גוטער פאַרבינדונג מיט די „אָגניעוויע־פּאָזיציעס" (קאַנאָנען־פּאָזיציעס), ווי אויך, מיטן קאָמאַנדיר פון פּאָלק און מיטן שטאַב. תיכף נאָכן אָנקומען אויפן אָרט, איז דער באַפעל אויסגעפירט געוואָרן. דער פּאָדפּאָלקאָווניק (קאָמאַנדיר פון פּאָלק) האָט גלייך באַפוילן, לויט די אָנווייזונגען צו פאַרניכטן איינעם פון די פּונקטן, וואָס האָט זיך געפונען אויף דער „נייטראַלער זאָנע" און געברענגט שאָדן צום ווייטערדיקן אָנגריף. עס איז געוועזן אַ קליין שטיבל פון וואַנען די דייטשן פלעגן שטענדיק באַשיסן, פון מאַשין־געווער אונדזערע „פּאָסטנס". דער קאָמאַנדיר פון אונדזער ערשטער באַטאַריע האָט באַקומען דעם באַפעל פון מיין טעלעפאָן־סטאַנציע — דעם קאָמאַנדיר איז געלונגען צו פאַרניכטן דעם שעד־לעכן פּונקט. דער קאָמאַנדיר פון פּאָלק האָט מיר פּערזענלעך געדאַנקט פאַר מיין אַרבעט.

די דײַטשן האָבן צו ערשט ניט געענטפערט און געוואַרט ביז אָוונט. ווי נאָר עס איז געוואָרן פינצטער האָבן זיי אָנגעהויבן באַשיסן פון אַרטילעריע, אונדזערע פּאָזיציעס. נאָך עטלעכע מינוט האָבן זיי אָנגעגריפן אונדזערע פּאָסטנס און זיי זיינען דורכגעגאַנגען די „נייטראַלע זאָנע".

אונדזערע פּאָסטנס האָבן זיי באַגעגנט מיט אַ שטאַרק פייער פון מאַשין־געווער. נאָכן באַפעל פון הויפּט־שטאַב, זיינען מיר אַוועק אין קאָנטער־אַטאַקע. עס האָט זיך צעפלאַקערט אַ בלוטיקער קאַמף. די דייטשע פּיעכאָטע (אינפאַנטעריע) איינהייטן האָבן געשטעלט אַ שטאַרקן ווידערשטאַנד און נאָר מיט דער הילף פון טאַנקן איז אונדז

געלונגען אַריינצודרינגען אין זייערע בונקערס. די דייטשן האָבן זיך צוריקגעצויגן ביז דעם קליינעם פוילישן שטעטל וואַרקע. איך בין געזעסן ביים טעלעפאָן און אויסגעפּילט פּינקטלעך אַלע באַפעלן פון קאָמאַנדיר. אונדזערע קאַנאָנען האָבן ניט אויפגעהערט צו שיסן. פיל טויטע און פאַרווונדעטע האָבן זיך געוואַלגערט אויפן שלאַכט־פעלד. דאָס געריוש פון מאַשינען און טאַנקן און די שיסעריי פון קאַנאָנען, האָבן זיך אויסגעמישט אין איין ווילדן געטומל. דער הימל איז געווען רויט פון אַרומיקע שריפות, הינטערן פראָנט. צומאָרגנס פרי איז געוואָרן רואיקער און איך האָב זיך אָנגעהויבן איינאָרדענען מיט דער פאַרבינדונג אויפן נייעם פּלאַץ. די דייטשן האָבן זיך איינגעפעסטיקט אין נאָענטן דאָרף. אונדזער באַטעריע האָט זיך צוזאַמענגעקליבן אין וואַלד און ביי אַ פייער האָט יעדער איינער געטרונקען די נאַסע זאַכן, דערציילט פּרטים וועגן דער שלאַכט. מען האָט אויך געזונגען און געשפּילט פראָנט־לידער.

נאָך אָט דער שלאַכט זיינען פאַרשפּרייט געוואָרן קלאַנגען צווישן די זעלנער, אַז אינגיכן דאַרף זיך אָנהויבן גאָר אַ גרויסע אָפענסיווע קעגן די דייטשע טרופּן, אָנגע־פירט דורך דעם 1־טן ווייסרוסישן פראָנט. איך האָב זיך אַביסל געשראָקן פאַר דער פאַראַנטוואָרטלעכקייט, וועלכע וועט אַרויספאַלן אויף מיר בעת די גרויסע שלאַכטן, אָבער איך האָב געהאָפט, אַז כ׳וועל מיין אויפגאַבע קענען דערפילן, ווי ביז איצט.

דעם 8.1.45, איז געווען דער טאָג פון אָנגריף. במשך דער גאַנצער נאַכט פריער האָט מען זיך געגרייט צום באַפעל. מען האָט געוואַרט עס זאָל ווערן ליכטיק. ווי נאָר עס איז געוואָרן טאָג האָב איך דערהאַלטן דעם באַפעל „זיי גרייט!". עס האָט זיך באַוויזן אויפן הימל די ערשטע גרויסע ראַקעטן. תיכף נאָך דעם האָט זיך אויף דער גאַנצער פראָנט־ליניע דערהערט אַ געוואַלדיקע שיסעריי פון אַלערליי מינים געווער: קאַנאָנען, מינענוואַרפער און פון די באַרימטע סאָוויעטיע „קאַטיושאַס". די אָפּקלאַנגען פון דער שיסעריי האָבן זיך אָן אויפהער געטראָגן אין דער לופט און זי ווי צעריסן.

דער טעלעפאָן הערט אויף צו אַרבעטן...

די פאַרבינדונג האָט גוט געאַרבעט. איך בין געשטאַנען אין קאָנטאַקט מיט אַלע טעלעפאָן־סטאַנציעס. קיין איבעררייסן זיינען ניט געווען און מען האָט געוואַרט אויפן באַפעל, „אָנגרייפן!". אַזייגער 7 האָט זיך אויפן פּלאַצדאַרם דערהערט אַ „הוראַ"־רוף — דער רוסישער צייכן פון אָנגריף. עס האָט זיך אָנגעהויבן דער אָנגריף פון ערשטן ווייסרוסישן פראָנט. פון אַלע זייטן האָט זיך אַ שאָט געטאָן דער המון אָנגרייפנדיקע סאָלדאַטן, וועלכע זיינען געלאָפן מיטן געווער פאָרויס אין דער ריכטונג צו דער נייטראַלער זאָנע. די שיסעריי איז געוואָרן גרויס. דאָס געשריי „הוראַ", „אָנגרייפן" האָט זיך געטראָגן ביזן הימל. דער שונא האָט באַגעגנט אונדזערע זעלנער מיט אַ שטאַרקן ווידערשטאַנד. עס האָבן זיך צעפלאַקערט שטאַרקע קאַמפן. אַלע סאָרטן געווער

אונדזערע האָבן געשאָסן אין דער ריכטונג פון שונאס בונקערן און פעסטונגס־פּונקטן. מייך אַרבעט ביים טעלעפאָן איז געווען: איבערצוגעבן די נויטיקע באַפעלן און טעלע־גראַמעס. אונדזערע קאַנאָנען האָבן געשאָסן אָן אויפהער.

אויפן שלאַכטפעלד זיינען שוין געווען פיל געהרגעטע און שווער פאַרוווּנדעטע. די פּיעכאָטע האָט געקעמפט פאַרביסן כדי צו קאָנען דורכרייסן די דייטשע שטיץ־פּונקטן. ביזן האַלבן טאָג האָט דער קאָנטאַקט געאַרבעט אָן איבעררייס. פּלוצלינג האָט דער טעלעפאָן אויפגעהערט צו אַרבעטן. דער קאָמאַנדיר האָט באַפוילן: „שנעל געבן פאַרבינדונג", איך בין געלאָפן פאָרויס, מיט דער ביקס אין האַנט און מיט גרויסע שוועריקייטן דערגרייכט צו די רייען פון דער פאָדערשטער ליניע. אַ האָגל פון קוילן האָט זיך געשאָטן איבער אונדזערע קעפּ. די שווישטשערייען פון די קוילן האָבן מיך געשראָקן. ניט קוקנדיק אויף דעם, האָב איך געזוכט דעם איבעררייס אין די קאַבעלן. ניט לײַכט איז דאָס געווען צו געפינען, אָבער עס איז מיר דאָך געלונגען שנעל צו געפינען די צעשטערונג און עס צו פאַרריכטן. אַזוי אַרום איז באַנייט געוואָרן די פאַרבינדונג מיט די קאַנאָנען, וועלכע האָבן פאָרגעזעצט די קאַנאָנאַדע. איך בין צוריק געלאָפן צו מיין בונקער, צו מיין אַרבעט. אונדז איז געלונגען דורכצוברעכן די דייטשע פעסטונגען און אונדזערע איינהייטן האָבן זיך אַריינגעכאַפּט אין זייערע טראַנשייען (בונקערס). טאַנקען און אַנדערע מאַשינען האָבן זיך געצויגן נאָך די אָנגרײַפנדיקע.

אונדזערע אָנגרייפנדיקע סאָלדאַטן זיינען געלאָפן פאָרויס מיטן געשריי „זאַ ראָדינו, זאַ סטאַלינאַ" (פאַרן פאָטערלאַנד, פאַר סטאַלין).

לויטן באַפעל פון מיין קאָמאַנדיר האָב איך שנעל אויפגעפּאַקט אַלע מכשירים און געווער אויף אַ מאַשין און מיר זיינען אַוועקגעפאָרן פאָרויס מיט דער אָנגרייפנדיקער אַרמיי. די דייטשן זיינען אָפּגעטרעטן ביז דעם טייכל ראַדאָמקע, אין דער ריכטונג צו דער פּוילישער שטאָט ראַדאָם. פאַרן פאָרסירן דעם טייך, האָט דער קאָמאַנדיר באַפוילן אויסצולאָדענען זיך שנעל ווי מעגלעך און ווידער פאַרנעמען אַ פּאָזיציע, געבן פאַר־בינדונג די קאַנאָנען־פּאָזיציעס. איך האָב עס געמאַכט שנעל און כ'האָב צעטיילט די אַרבעט פאַר אַלע זעלנער־פאַרבינדלער פון מיין אָפּטיילונג. איך האָב פאַר זיך אויסגע־גראָבן אַ „יאַטשעיקע" (אָפענער קליינער בונקער), אַוועקגעשטעלט דעם טעלעפאָן, און זיך פאַרזיכערט פון קוילן־שיסעריי. דער פּלאַץ איז געווען זייער אַ שלעכטער, — אַ גלייך צעאַקערטער פעלד. פון יענער זייט טייך האָט זיך אַלץ געזען ווי אויף דער האַנט. נאָך אַ קורצער צייט האָט שוין דער טעלעפאָן ווידער געאַרבעט און ס'איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ פאַרבינדונג מיט אַלע טעלעפאָן־סטאַנציעס.

דאָס שיסעריי האָט זיך פאַרברייטערט. איינצלנע איינהייטן האָבן געפּרובירט פאָרסירן דאָס טייכל, אָבער די דייטשן האָבן כסדר באַשאָסן די פאָרסירנדיקע. ווידער האָט זיך פאַרבונדן אַ קאַמף. פון אַלע זייטן האָבן זיך אָנגעהויבן שיטן קוילן־מינעס און

פיל צענדליקער סאָלדאַטן זיינען פאַרוווּנדעט געוואָרן. דער שונא האָט געפּרוּבירט מיט איינציקע קאַנאָנען־שאָסן צו „דערלאַנגען" אויף אונדזערע אָנגרייפנדיקע סאָלדאַטן. אונדזערע האַרמאַטן האָבן געענטפערט מיט פייער און עס האָט זיך פונדאַסניי פאַרבונדן אַ שטאַרקע קעגנזייטיקע שיסעריי. איך בין געבליבן אָן פאַרבינדונג. מיין קאָמאַנדיר האָט דורך אַ צווייטער ליניע זיך פאַרבונדן מיט מיר און מיר גלייך באַפוילן: „שנעל פאַריכטן דעם איבעררייס און געבן פאַרבינדונג אונדזערע קאַנאָנען". איך האָב אַרויס־געשיקט איינעם פון מיינע העלפער כדי דעם באַפעל צו דערפילן. ווי ער איז נאָר אַרויס צו דער ריכטונג פון איבעררייס, האָט אים באַגעגנט אַ האָגל פון קוילן און ער איז גלייך געהרגעט געוואָרן. אַז ס'איז פאַרביי אַ שטיקל צייט און איך האָב גאָרניט געהערט פון אים, בין איך אַרויס מיט איינעם אַ חבר מיינעם אין דער ריכטונג פון דער פראָנט־ליניע. ס'איז פאַרביי אַ שטיקל צייט און קיין פאַרבינדונג האָב איך ניט געהאַט. איך האָב זיך שטאַרק געשראָקן דערפאַר. ווי נאָר עס איז געוואָרן עטוואָס רואיקער, האָב איך מיט מיין חבר, פאַרגעזעצט דעם וועג צו דער פאָדערשטער ליניע אין דער ריכטונג פון קאַבעל־איבעררייס. איך בין געלאָפן און געפאַלן, זיך אויפגעשטעלט און ווידער געפאַלן און באַמיט זיך, אַז דער שונא זאָל מיך ניט באַמערקן. מיין חבר איז געלאָפן פאָרויס און איך האָב אָנגעהויבן צו פויזן אויף די קני. פון קעלט האָב איך ניט געפילט די פיס און אויך ניט — די הענט. נאָך אַ 50 מעטער קריכן „אויף אַלע פיר", האָב איך זיך צוגעשלעפּט צו אַ גריבל און געבליבן דאָרט ליגן. מיין חבר איז שוין געווען ווייטער פון מיר. דאָס שיסעריי האָט זיך ווידער דערנענטערט צו אונדז. איך האָב זיך צוגעטוליעט צו דער ערד. ווי נאָר דאָס שיסעריי האָט זיך איבער־געטראָגן אין אַן אַנדערער ריכטונג, האָב איך זיך אויפגעשטעלט, און אָפּלויפנדיק עטלעכע מעטער, האָב איך געפונען דעם איבעררייס. פון גרויס פרייד און איבעראַשונג האָבן זיך ביי מיר די הענט געטרייסלט און כ'האָב גאָרנישט געקענט טון.

די הענט זיינען מיר געווען פאַרפרוירן, נאָר עס איז מיר גלייך הייס געוואָרן אין גאַנצן קערפּער. איך האָב שנעל פאַרריכט די צעשטערונג און זיך געשטעלט גלייך אין פאַרבינדונג מיטן קאָמאַנדיר. ער איז געווען זייער צופרידן און האָט מיר געדאַנקט דורכן טעלעפאָן: „מאָלאָדיעץ", האָט ער געזאָגט, „דו קריגסט דערפאַר אַ מעדאַל". אונדזערע קאַנאָנען האָבן ווידער אָנגעהויבן שיסן. דער קאָמאַנדיר האָט מיר באַפוילן זיך צוריקצוציען צו מיין בונקער און פאַרלאָזן די פאָדערשטע ליניע. איך האָב זיך אויפגעשטעלט און געפּרוּבירט לויפן צו מיין חבר כדי צוזאַמען אומצוקערן זיך צו אונדזער בונקער. דאָס שיסעריי האָט נאָך לאַנג אָנגעהאַלטן. אַזוי איז פאַרביי אַ האַלבער טאָג. אונדזערע סאָלדאַטן זיינען געלעגן אָקאָפּירט און געוואַרט אויף נייע באַפעלן. צו אונדז האָט זיך דערטראָגן דער שטיקנדיקער רויך פון די ברענענדיקע קערפּער.

איך האָב זיך געפרייט מיטן געדאַנק, וואָס ס'איז מיר אויסגעפאַלן אין אַ גאָר

שווערן מאָמענט צו דערפילן מיין אויפגאַבע און צוריקשטעלן די פאַרבינדונג. און פלוצלינג האָט זיך ווידער דערהערט דאָס געשריי „הוראַ". אונדזערע זעלנער האָבן זיך אַוועקגעלאָזט אין אַטאַק, קוילן האָבן געשווישטשעט איבער די קעפּ און דער גאַנצער הימל איז געוואָרן באַלויכטן ווי ס'וואָלט געווען אין מיטן העלן טאָג.

איך ווער פאַרווונדעט

לויפנדיק אַזוי צום בונקער־צו, האָט דאָס שיסעריי זיך ווידער אַ קער געטון אין מיין ריכטונג. איך האָב ווידער אָנגעהויבן פאַלן צו דער ערד און פאַרויסרוקן זיך פויזנדיק.

סנאַריאַדן האָבן גענומען פאַלן ניט ווייט פון מיר און זיך אויפרייסן. מיין חבר איז שוין געווען פיל ווייטער פון מיר און דאָס שיסעריי האָט אים אויסגעמיטן. שטייענדיק אַזוי אין מיטן פייער, אָן אויסוועג, בין איך זייער צעטומלט געוואָרן. דאָס האַרץ האָט מיר עפּעס פאָרויסגעזאָגט ניט קיין גוטס. דער שונא האָט מיך באַמערקט און געשאָסן כסדר אין מיין זייט. פלוצלינג איז געפאַלן אַ סנאַריאַד נעבן מיר און האָט זיך אויפגע־ריסן, אומגעפער אַן 8 מעטער פון אָרט וווּ איך בין געפאַלן. דער אָפּקלאַנג האָט מיך פאַרטויבט, און איך בין געבליבן ליגן אַן באַוווסטזיין, כ'האָב גאָרניט געפילט, אַז איך בין אין דעם מאָמענט פאַרוווּנדעט געוואָרן. ווען כ'בין צוביסלעך געקומען צו זיך, האָב איך אָנגעהויבן פילן אַ ברענונג אין בויך און אַזאַ מין ווייטיק אין גאַנצן קערפּער. כ'האָב זיך צוגעהערט צו די געשרייען פון נאָך פאַרווונדעטע זעלנער, וועלכע זיינען געלעגן אויפן פעלד. זיי האָבן געבעטן הילף. איך האָב אָנגעהויבן זוכן דעם פלאָץ פון ווונד און ניט געקאָנט אים געפינען. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז איך קען זיך ניט רירן, און אַז כ'בין שטאַרק ראַנירט.

ס'איז מיר זייער וואַרעם געוואָרן און איך האָב דערפילט, אַז איך ליג אין אַ טייך פון בלוט. די הענט זיינען מיר פאַראַליזשירט געוואָרן און כ'האָב ניט געקאָנט זיי באַוועגן. איך האָב דערשפּירט אַ שטאַרקן ווייטאָג אין דער לינקער לאָפּאַטקע פון דער האַנט. כ'האָב זיך געפּרובירט שטעלן אויף די פיס און ניט געקאָנט. די שמערצן זיינען געוואָרן אומדערטרעגלעכע. איך האָב פאַרלוירן דעם גלויבן אין בלייבן לעבן. איך האָב אָנגעהויבן שרייען, נאָר גלייך זיך אָפּגעהאַלטן, ווייל דאָס מויל איז געווען פול מיט בלוט. איצט האָב איך דערפילט, אַז איך בין אויך פאַרווונדעט אונטערן לינקן אויער. איך האָב זיך אָנגעשטרענגט מיט די לעצטע כוחות און געשריגן אין דער שטיל: „ספּאַסיי" (ראַטעווע, הילף!). די אָנגרייפנדיקע רויט־אַרמייער זיינען שוין געווען ווייט פון מיר. ס'האָבן זיך נאָך געהערט איינציקע שאָסן. חוץ די פאַרווונדעטע און געהרגעטע האָט מען קיין לעבעדיקן נפש ניט געזען אויפן פעלד. פיל פון די

לייכט־פאַרוווּנדעטע זיינען אַוועק פּאַמעלעך מיטן וועג. עס איז איבערגעגאַנגען אַ האַלבע שעה און קיינער איז מיר ניט געקומען צוהילף. כ׳האָב געפילט, אַז איך גיי אָפּ אין בלוט, און אַז עס גייען מיר אויס די כוחות פון די שטאַרקע שמערצן. „דאָ איז מיין סוף“, האָב איך זיך געטראַכט.

און דאָך האָב איך ווידער אָנגעהויבן קלערן וועגן רעטונג און כ׳האָב זיך דערמאָנט אין מיין חבר, וועלכער איז אַוועק צו דער איינהייט. אפשר וועט ער רופן עמעצן צו הילף? און אפשר איז אויך ער פאַרוווּנדעט אָדער געהרגעט געוואָרן? פּלוצלינג האָב איך דערהערט טריט. כ׳האָב זיך שטאַרק דערפרייט. דער מענטש האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבן מיר. כ׳האָב ווידער אָנגעהויבן רופן הילף: „דרוג (חבר), ראַטעווע מיך, איך גיי אויס“. איך האָב דערקענט מיין חבר. ער איז צעטומלט געוואָרן, דערזעענדיק מיך אַ פאַרוווּנדעטן, און ניט געוווּסט, וואָס צו טאָן מיט מיר. איך האָב אים געזאָגט, אַז איך בין שטאַרק פאַרוווּנדעט אין בויך און אַז עס ברענט מיר זייער פון די שטאַרקע שמערצן. ער האָט שנעל אַראָפּגעריסן פון מיר דאָס אָנטועכץ, עס צעריסן און מיר פאַרבאַנדאַזשירט. אַליין איז ער אַוועקגעלאָפן צוריק אין דער איינהייט, איבערלאָזנדיק מיך נאַקעטערהייט אויפן פעלד. ער האָט מיך צוגעדעקט מיטן מאַנטל און איז אַוועק.

מיך האָט גענומען טרייסלען פון קעלט. פיבער האָט אַרומגענומען מיין גאַנצן קערפּער. „ווער ווייסט צי איך וועל דאָס קאָנען איבערטראָגן“? — האָב איך ביי מיר געטראַכט. די פאַרוווּנדעטע האָבן ווידער אָנגעהויבן בעטן הילף. עס האָט זיך באַוויזן אַ סאַניטאַר. ער איז צוגעגאַנגען צו מיר און מיך פאָרזיכטיק אויפגעהויבן. ער האָט פון מיר אַלץ אַראָפּגענומען און מיך נאָכאַמאָל איבערגעבונדן. ער האָט מיר געלאָזט אַ צעטעלע אין האַנט, אויף וועלכן ס׳איז געווען אָנגעשריבן: „דער סאָלדאַט איז פאַרוווּנדעט געוואָרן אויפן שלאַכטפעלד“. דער סאַניטאַר איז אַוועק. ס׳איז געווען שפּעטע נאַכט און זייער פינצטער. עס איז מיר זייער קאַלט געוואָרן און איך האָב ניט געשפּירט מער קיין ווייטיק. איך בין זייער אָפּגעשוואַכט געוואָרן און מער גאָרניט געפילט. עס זיינען מסתמא אָפּגעלאָפן אַ שיינע פּאָר שעה, ביז עס איז צוגעפאָרן אַן אמבולאַנס. מען האָט מיך אַרויפגעלייגט אויפן טראָג־בעטל. ס׳זיינען געווען נאָך פיל פאַרוווּנדעטע. צווישן די זעלנער, וועלכע האָבן מיך אַוועקגעלייגט אויפן אַמבולאַנס, האָב איך געזען מיין חבר און מיין קאָמאַנדיר. „פימאַ“, — האָט ער געזאָגט — „ניטשעוואָ, מאָלאָדיעץ; טי פּאָפּראַווישסיאַ סקאָראָ אי בודיעש זדאָראָוו“ (גאָרניט, ביסט אַ בראַווער, וועסט שנעל קומען צו זיך און וועסט זיין געזונט). מיין חבר האָט מיך שטאַרק באַדויערט און געזאָגט: „זשאַלקאָ כאַראָשעוואָ באָיצאַ“ (אַ שאָד אַ גוטן זעלנער). מען האָט מיך געבראַכט צו פירן אין דער סאַניטאַרן־אָפּטיילונג פון אונדזער פּאָלק.

פון שפּיטאָל צו שפּיטאָל

אין דער סאַניטאַרער אָפּטיילונג פון פּאָלק, האָט דער דאָקטאָר מיך אַליין אַראָפּ־גענומען און מיך תיכּף איבערגעבונדן. ער האָט פעסטגעשטעלט, אַז די ווונד איז זייער אַ שווערע און מען מוז מיך גלייך אָפּערירן. אין זעלבן מאָמענט איז צוגעפאָרן אַ לאַסט־אויטאָ און מען האָט מיך אַוועקגעפירט אין באַגלייטונג פון דאָקטאָר. נאָך אַ שעה פאָרן זיינען מיר אָנגעקומען אויף אַ פּלאַץ, ווו די קראַנקן־שוועסטער מיטן דאָקטאָר האָבן מיר פּאַרזיכטיק אַראָפּגענומען, אַרויפגעלייגט מיך אויף אַ טראָג־בעטל און אַריינגעבראַכט אין אַ זיעמליאַנקע, וואָס איז געווען שוואַך באַלויכטן פון עלעקטרישע לעמפּלעך. דאָס איז געווען דער אָפּעראַציע־זאַל. מען האָט מיך אַוועק־געלייגט אויפן טיש און גלייך אָפּערירט. די אָפּעראַציע האָט געדויערט בערך פיר שעה. די געדערים זיינען אין צוויי ערטער געווען באַשעדיקט. דער רעכטער פוס און דער חוט־השדרה זיינען אויך געווען שטאַרק פאַרלעצט.

די שרעקלעכע שמערצן האָב איך ערשט דערשפּירט צומאָרגנס, איך האָב ניט געקאָנט אויסרעדן קיין וואָרט און אויך ניט איבערדרייען זיך אויף אַ זייט. מען האָט מיך דערנערט נאָר מיט גלוקאָזע־שפּריצן. דער גאַנצער קערפּער איז געווען איינגע־וויקלט אין גרויסע בינטן. פון שוואַכקייט, פלעג איך אָפט חלשן, די דאָקטוירים האָבן אָנערקענט, אַז ס׳איז ביי מיר אָפּגעגאַנגען זייער פיל בלוט און זיי האָבן פאַראָרדנט די שוועסטער, אַז זיי זאָלן מיר מאַכן וואָס מער בלוט־טראַנספוזיעס. נאָך די בלוט־טראַנספוזיעס פלעג איך זיך פילן בעסער. צוויי וואָכן האָב איך איבערהויפּט ניט געקאָנט עסן און כ׳האָב אַפילו ניט גענומען אַביסל וואַסער אין מויל.

איך האָב זיך געפונען אין אַ קליין פעלד־לאַזאַרעט, וואָס האָט סטאַציאָנירט אין שטעטל סאַבאָליעווו. אין דעם שפּיטאָל האָט מען מיך נאָכאַמאָל אָפּערירט און אַרויס־גענומען דעם שפּליטער פון דער ווונד, וואָס אונטערן אויער. איך האָב גענומען קומען צו זיך און אָנגעהויבן זיך פילן בעסער. איך האָב געגעסן צוביסלעך און מיט יעדן טאָג איז מיר געוואָרן לייכטער. אַרונטערגיין פון בעט איז אָבער נאָך ניט געקומען אין באַטראַכט. די שוואַכקייט פלעגט מיך שטאַרק אויסמאַטערן. נאָך 2 חדשים ליגן אין שפּיטאָל האָט מען מיך איבערגעשיקט קיין לובלין. צוליב מיין שוואַכן געזונט־צושטאַנד בין איך אין דעם שפּיטאָל ניט פאַרבליבן לאַנג און מען האָט מיך איבער־געשיקט טיף אין רוסלאַנד, אין דער אוקראַאינישער שטאָט : דניעפּראָפּיעטראָווסק (אַמאָליקע יעקאַטערינאָסלאַוו), דאָ אין דעם שפּיטאָל, בין איך געבליבן ליגן אונטער אַ ספּעציעלער אויפזיכט פון אַ דאָקטאָר. איך האָב גלייך אָנגעשריבן אַ בריוו צום פאָטער און ברודער. זיי האָבן פון מיר איבערהויפּט קיין ידיעה ניט געהאַט. מיין גע־זונט־צושטאַנד האָט זיך גענומען בעסערן, און איך האָב אָנגעהויבן האָפן געזונט צו ווערן. די דאָקטאָרשע, וועלכע האָט מיך באַהאַנדלט, האָט זיך שטאַרק באַמיט מיך

אויסצוהיילן און צוגעזאָגט צו שטעלן מיך אויף די פיס. זי פלעגט מיר פאַרשאַפן פאַרשידענע אַרבעטן, כדי ס'זאָל מיר דורך די צייט און ס'זאָל מיר ניט זיין לאַנג־ווייליק. איך פלעג אויך באַקומען פון איר ביכער צו לייענען, וואָס עס פלעגט מיר פאַרשאַפן פיל פאַרגעניגן. דאָס עסן איז געווען זייער גוט און עס פלעגט זייער גוט ווירקן אויף מיין געזונט־צושטאַנד. די ווונדן האָבן זיך לאַנגזאַם אויסגעהיילט. עס איז נאָר געבליבן ניט פאַרהיילט דער רעכטער פוס. צוויי מאָל האָט מען מיך אָפּערירט און עס האָט ניט געהאָלפן. די דאָקטאָרשע האָט מיך נאָך אַמאָל צוגעשטעלט צו אַ דריטער אָפּעראַציע.

אין צווישנצייט האָב איך אָנגעהויבן דערהאַלטן בריוו פון דער היים. זיי האָבן מיר געשריבן, אַז כמעט אַלע לעבן־געבליבענע יידן פון מערב־ווייסרוסלאַנד זיינען אַרויסגעפאָרן קיין פוילן ווי פוילישע בירגער, פון וואַנען זיי קומען אָן קיין ארץ־ישראל. די נייַעס האָט מיך שטאַרק איבערראַשט און איך האָב ניט געוווּסט וואָס איך זאָל טון. כ'האָב געדאַרפט ווידער דורכמאַכן אַן אָפּעראַציע, וואָס האָט מיר געדאַרפט צונעמען אַ פּאָר חדשים. עס איז שוין געווען דער ערשטער טערמין פון אַרויספאָרן פון ווייסרוסלאַנד און אַן מיר האָבן זיי אויך ניט געוואָלט פאָרן. איך האָב וועגן דעם געשריבן אהיים און דער ברודער איז צו מיר גלייך געקומען צופאָרן. דער ברודער, משה, האָט מיך צוגעאײַלט צו דער זאַך, ווייל אַנדערש האָט אונדז געדראָט צו פאַרבלייבן אין רוסלאַנד. די צייט אויף אַרויסצופאָרן קיין פוילן איז געווען זייער אַ קורצע. איך בין אַוועק צו מיין דאָקטאָרשע און איר דערציילט גענוי וועגן מיין לאַגע. איך האָב זי שטאַרק געבעטן, זי זאָל מיר העלפן. גרויס חשק איינגעאַנצן צו באַפרייען מיך האָט זי ניט געהאַט. נאָכהער האָט זי מיר עס יאָ געטון, נאָר מיטן באַדינג, אַז איך זאָל געבן מיין אונטערשריפט, אַז פאַר מיין ניט־פאַרהיילטע ווונד איז זי ניט פאַראַנט־וואָרטלעך. איך האָב עס אָנגענומען מיט גרויס פרייד. זי האָט מיר דורכגעפירט אַלע פאָרמאַליטעטן, ניט פאָדערנדיק מער פון מיר קיין אונטערשריפט, און איך מיטן ברודער זיינען געפאָרן אַהיים...

אַהיים... אַהיים... און אַוועק פון דער היים

געגנוי אַ וואָך צייט האָט געדויערט די רייזע קיין בעליצע. מיר זיינען געפאָרן דורך כאַרקאָוו אין דער ריכטונג צו מינסק. אויפן וועג זיינען מיר אַריינגעפאָרן צו דעם פאָטערס עלטערן ברודער, זעליק, וואָס איז געזעסן אין אַ קליין רוסיש שטעטעלע זלינקע. דער פעטער האָט זיך געראַטעוועט פון די רוצחישע הענט און איז איינער אַליין געבליבן לעבן. ער האָט געאַרבעט אַלס אַפּטייקער אין שטעטל. אונדזער באַגעגעניש האָט שטאַרק געווירקט אויף מיר און אויף מיין ברודער. ער האָט אונדז דער־ציילט וועגן דעם, וואָס ער האָט אַלץ דורכגעמאַכט אין דער מלחמה, שוין זייענדיק אין

די עלטערע יאָרן. מיר זיינען שטאַרק צוגעשטאַנען צו אים, אַז ער זאָל מיט אונדז גלייך פאָרן נאָך פּוילן, פון וואַנען מיר וועלן צוזאַמען פאָרן ווייטער. ער האָט עס אָבער ניט געוואָלט טון צוליב זיינע קינדער, וועלכע האָבן געדאַרפט פאַרבלייבן אין רוסלאַנד און וואָלטן געהאַט שפּעטער אויסצושטיין פיל אומאַנגענעמלעכקייטן. אָפּזייענ־דיק ביים פעטער צוויי טעג, האָבן מיר זיך געזעגנט מיט אים און מיר זיינען אַוועק־געפאָרן און אָנגעקומען קיין לידע. דער פאָטער האָט נאָך געוווינט אין בעליצע און איז געווען כמעט דער איינציקער ייד אין גאַנצן שטעטל.

נאָכן אָפּזיין אַ פּאָר וואָכן אין דער חרובער היים, זיינען מיר אַרויסגעפאָרן מיט אַ ספּעציעלן טראַנספּאָרט קיין לאָדזש.

אין דער צעשטערטער בעליצע זיינען געבליבן וווינען ביזן היינטיקן טאָג: יידל באַראַנטשיק (אייזשקעס זון) מיט זיין משפּחה און אברהמל שערעשעווסקי (ישראל דעם פאַרבערס אייניקל), וועלכער איז שפּעט געקומען פון דער רויטער אַרמיי און האָט שוין ניט געהאַט די מעגלעכקייט אַרויספאָרן קיין פּוילן.

לאָדזש, בראַטיסלאַוואַ, בודאַפּעשט און באַד־גאַסטיין (עסטרייך)

צוויי וואָכן פאַר ראש השנה זיינען מיר אָנגעקומען אין לאָדזש. דער אויסערלעכער אויסזען פון לעבן פונעם יידישן קיבוץ האָט אויף אונדז געמאַכט אַ גוטן איינדרוק. מיר האָבן שוין לאַנג ניט געהאַט געזען קאָנצענטרירט אַזויפיל יידן אין איין אָרט. עס זיינען שוין געווען טעטיק פאַרשידענע ציוניסטישע באַוועגונגען און קיבוצים. עס איז געשאַפן געוואָרן אַ „בריחה"־קאָמיטעט, וואָס האָט אָרגאַניזירט דאָס אַרויספירן יידן און בעיקר יוגנטלעכע פון פּוילן מיטן ציל צו ברענגען זיי קיין ארץ־ישראל. דער „בריחה"־קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון אַ גרופּע אידעאַליסטן, וועלכע פלעגן ניט איינמאָל איינשטעלן זייער לעבן פירנדיק די גרופּעס יידן איבער די גרענעצן.

פאַרבלייבן לאַנג אין לאָדזש האָבן מיר ניט געוואָלט און נאָך 6 וואָכן זיינען מיר, צוזאַמען מיט נאָך אַ גרופּע יידן אַוועקגעפאָרן נאָך קראָקע. 2 וואָכן האָבן מיר געוואַרט אויף אונדזער ריי אין קראָקע און דערנאָך זיינען מיר איבערגעשיקט געוואָרן קיין קאַטאָוויץ. אויף דער באַן־סטאַנציע האָט אונדז דערוואַרט אַ מיטאַרבעטערין פון דער „בריחה" — אַ יונגע בחורה. זי האָט אונדז אויפגענומען און איינגעאָרדנט אין אַ האָטעל, וווּ מיר האָבן איבערגענעכטיקט. צומאָרגנס אינדערפרי איז צו אונדז ווידער געקומען די זעלבע בחורה, און אָרגאַניזירט אַ גרופּע פון 6 פּערזאָן. זי האָט אונדז געגעבן אַלע אָנווייזונגען ווי אַזוי זיך צו האַלטן אין ווייטערדיקן וועג. מיר זיינען געוואָרן גריכישע יידן, וועלכע פאָרן צוריק פון די לאַגערן, אַהיים צו זיך. אונדזער גרופּע־פירער האָט באַקומען אַ ספּעציעלן דאָקומענט און מיר האָבן געמוזט רעדן נאָר עברית, נישט פאַרשטיק קיין שום אַנדערע שפּראַך. זי האָט אונדז בלויז געזאָגט, אַז

מיר פאָרן איצט נאָך בראַטיסלאַוואַ (סלאָוואַקיע) און אַז דאָרט אָנקומענדיק, וועט מען אונדז געבן ווייטערדיקע אָנווייזונגען. פון קאַטאָוויצער באַן־סטאַציע זיינען מיר אָפּגעפאָרן צו דער פויליש־טשעכישער גרענעץ. פאַרטאָג־צו זיינען מיר אָנגעקומען צו דער גרענעץ־סטאַציע זעבזשידאָוויצע.

די באַן־באַאַמטע האָבן שוין גוט געקענט די „קונדן" און זיי האָבן לאַנג מיט אונדז ניט גערעדט, נאָר אָפּגעשיקט צו דער גרענעץ־וואַך. אין וואַך־שטיבל האָט מען אונדז אונטערזוכט און גלייך אַריבערגעפירט איבערן גרענעץ־פּאַס. דאָרט האָבן מיר געוואַרט אויף דעם טשעכישן צוג, וואָס האָט אונדז געדאַרפט פירן קיין בראַטיסלאַוואַ. מיר האָבן אַוודאי אויסגעזען זייער טראַגיש בעת מיר זיינען געשטאַנען מיט די פּעק אויפן רעגן און יעדער פאַרבייגייענדיקער זעלנער האָט אָפּגעלאַכט און געמאַכט שפּאַס פון אונדז. פאַרנאַכט איז אָנגעקומען דער צוג. מיר זיינען אין אים איינגעשטיגן, פאַרנומען זיך־פּלעצער און געוואַרט ביזן אָפּפאָרן. אָפּפאָרנדיק איז ווידער פאָרגעקומען אַ קאָנטראָל פון טשעכישע וואכלייט. מיר האָבן גערעדט צווישן זיך נאָר עברית און זיך פאָרגעשטעלט ווי גריכישע יידן. מיר האָבן געהאַט איין פּאַראָל; „אַני גרעקאָ". נאָך אַ מעת־לעת, זיינען מיר אָנגעקומען אין בראַטיסלאַוואַ און לויט דעם אונדז געגעבענעם אַדרעס, זיינען מיר אַוועק אין האָטעל „יעלען". דאָרט האָבן מיר געטראָפן פיל יידן, וועלכע האָבן געוואַרט אויף צו קאָנען ווייטער אָפּפאָרן. דער האָטעל האָט שוין געהאַט דעם ריכטיקן יידישן אויסזען...

די לעצטע טעג סוכות האָבן מיר געפייערט אין בראַטיסלאַוואַ און גלייך נאָך יום־טוב האָט מען אונדז אַוועקגעשיקט מיט אַ טראַנספּאָרט קיין אונגאַרן. נאָך צוויי טעג פאָרן, זיינען מיר אָנגעקומען אין קליינעם גרענעץ־שטעטל, קאמארן. פון דער סטאַנציע ביז צום פּונקט, זיינען מיר געגאַנגען צופוס. ס׳איז געווען ביינאַכט און אין דער געדיכטער פינצטערניש, האָט אונדז דער פירער פון טראַנספּאָרט אויסגעשטעלט אין אַ לאַנגער קאָלאָנע און מיר זיינען געגאַנגען איינער אונטער דעם אַנדערן. מיד און צעבראָכן פון וואַלגערן זיך, האָבן 500 מענטשן, צווישן זיי פרויען און קינדער, זיך געשלעפּט איבער די שמאָלע, טונקעלע וואַלד־וועגעלעך. דאָס בילד האָט אונדז דערמאָנט אָן די פאַרגאַנגענע שרעקלעכע צייטן. מען האָט ניט געטאָרט אויסרעדן קיין וואָרט. די קליינע קינדערלעך האָבן געוויינט פון מידקייט, פון ניט־דערשלאָפן און ניט־דערעסן. די עלטערע לייט און פרויען האָבן זיך געשלעפּט מיט די לעצטע כוחות. עס האָט נאָר אויפגעהאַלטן די האָפענונג שנעל אָנקומען צום ציל. שפּעט ביינאַכט זיינען מיר אָנגעקומען אויפן פּונקט. דאָ זיינען מיר געבליבן שלאָפן. צומאָרגנס, גאָר פרי, איז געקומען אונדזער פירער און אָנגעזאָגט, אַז מיר זאָלן זיין גרייט אַרויסצוגיין צו דער גרענעץ. 11 אַזייגער זיינען מיר אָנגעקומען צו דער טשעכיש־אונגאַרישער גרענעץ, ביים טייך דונאַי.

די טשעכישע זעלנער האָבן יעדן איינעם באַזוכט. נאָך דער קאָנטראָל האָבן מיר

זיך ווידער אויסגעשטעלט אין אַ קאָלאָנע, און אַוועק איבער דער בריק. מיר זיינען געקומען צו דער אונגאַרישער גרענעץ־וואַך. דער גרופּן־פירער, וועלכער האָט גוט גערעדט אונגאַריש האָט זיך מיט אים דורכגעשמועסט און ער האָט אונדז געהייסן וואַרטן ביז עס וועט קומען דער קאָמיסאַר. מיר האָבן זיך אַלע צעלייגט אויפן באָדן און געוואַרט אויפן קאָמיסאַר. אַרום האַלבן טאָג איז ער געקומען. נאָך אַ לאַנגן שמועס מיט אים, האָט ער אונדז ניט דערלויבט אַריינקומען קיין אונגאַרן, און געפאָדערט, אַז מיר זאָלן זיך אומקערן פון וואַנען מיר זיינען געקומען. די טשעכישע וואַך האָט אונדז ניט געוואָלט צוריק אַריינלאָזן און מיר זיינען געבליבן שטיין אויף דער „נייטראַלער זאָנע". דער גרופּן־פירער האָט אויפגעוויזן דעם קאָמיסאַר מיט אותות און מופתים, אַז מיר זיינען אונגאַרישע יידן און קערן זיך צוריק „אַהיים". זיי זיינען אַוועק אין זייַן קאַבינעט און, ווי עס ווייזט אויס, זיינען זיי צווישן זיך דורכגעקומען... באַלד נאָך דעם זיינען מיר אַריבער דעם גרענעץ־פּאַס, און האָבן זיך געפונען אויף דער אונגאַרישער ערד. מיר זיינען אַוועק צו דער באַן־סטאַציע, דאָרט זיינען מיר איינגעשטיגן אין לאַסט־וואַגאָנעס און געפאָרן קיין בודאַפּעשט. אָט אַזוי האָט מען געשוואַרצט די גרענעצן פון איין לאַנד אין צווייטן. אָבער דאָס אַלץ איז ערשט געווען דער אָנהויב פון אַ ווייטערדיקן וואַנדער־וועג ביז צום דערגרייכן דעם ציל.

אין עסטרייך

אַרום האַלבן טאָג איז אונדזער טראַנספּאָרט אָנגעקומען אויף דעם הויפּט־וואָקזאַל אין בודאַפּעשט. עס האָבן שוין אויף אונדז געוואַרט פאָרשטייער פון „דזשאָינט" און „בריחה". אין ספּעציעל־צוגעגרייטע טראַמווייען זיינען מיר אַוועקגעפאָרן צום פּונקט ווו מיר האָבן געדאַרפט פאַרבלייבן עטלעכע טעג, נאָר כדי אָפּצורוען. נאָך עטלעכע טעג זיינען מיר אַביסל געקומען צו זיך. דער פירער פון דער „בריחה" האָט אויפגע־קליבן דעם גאַנצן טראַנספּאָרט אין אַ גרויסן זאַל און אונדז אָנגעזאָגט ווי אַזוי מיר דאַרפן זיך נוהג־זיין. מיר זיינען דאָרט געווען יידן פון פּוילן, וועלכע קערן זיך אום אַהין פון די עסטרייכישע קאָנצענטראַציע־לאַגערן. אויפן דריטן טאָג זיינען מיר געפאָרן קיין ווין ווי יידן צוריקקערנדיקע זיך פון לאַגער. מיר זיינען איינגעשטיגן אין אַ סאָוויעטיש־מיליטערישן צוג און צוזאַמען מיט די רויטע־אַרמייער זיינען מיר אָנגע־קומען אויפן „אָסט־באַנהאָף" אין ווין. דער אָנפירער מיטן טראַנספּאָרט האָט אַלעמען אַראָפּגענומען פון צוג און אויסגעשטעלט אין אַ קאָלאָנע. ס'איז געווען פאַרטאָג און אין דער העלער טונקלקייט, זיינען מיר אַוועק איבער די ווינער גאַסן אין דער ריכטונג צום באַקאַנטן „ראָטשילד־שפּיטאָל". מיר זיינען געגאַנגען עטלעכע שעה. די פרויען און די קליינע קינדער האָבן זיך שוין קוים געשלעפּט. זיי זיינען געווען אויסגעמאַ־טערט פון גיין און פון ניט דערשלאָפן. מייַן פאָטער איז אויך געגאַנגען מיט די לעצטע

כוחות. ווען ס׳איז גוט ליכטיק געוואָרן, זיינען מיר אָנגעקומען אויפֿן פּלאַץ. די שפּיטאָל־געביידע איז געווען שטאַרק באַשעדיקט פֿון באָמבעס. אינעווייניק איז געווען שמוציק. מענטשן האָבן זיך געוואַלגערט אויף די הויפֿן, אין די קאָרידאָרן און אונטער די טרעפּ. ס׳איז געווען שפּעטער האַרבסט און מענטשן זיינען געשלאָפֿן אויף דער קאַלטער ערד. אַלע האָבן געוואַרט אויפֿן ווייטערדיקן אָפּפֿאָר. מיר זיינען געווען אין ווין איין טאָג און אין אָוונט זיינען מיר שוין ווידער געווען גרייט צו פֿאָרן ווייטער. יעדער פֿון אונדז האָט באַקומען אַ דאָקומענט פֿון רויטן קרייץ ווי אַן עסטרייכישער ייד פֿון דער אַמעריקאַנער זאָנע. 8 אַזייגער אין אָוונט איז אונדזער טראַנספּאָרט אַוועק צום „וועסט־באַנהאָף" (פֿראַנצויזישע זאָנע). אויף דער סטאַציע זיינען שוין וואַגאָנעס געווען גרייט פֿאַר אונדז צום אָפּפֿאָרן.

אין מיטן דער נאַכט זיינען מיר אָפּגעפֿאָרן אין דער ריכטונג צו דער אַמעריקאַנער זאָנע. מיר זיינען געפֿאָרן עטלעכע שעה, ביז מיר זיינען אָנגעקומען צו דער גרענעץ פֿון די סאָוויעטיש־אַמעריקאַנישע זאָנעס. דער דונאַי איז געווען די גרענעץ און די פּאָסטנס זיינען געשטאַנען פֿוןביידע זייטן בריק. די סאָוויעטישע וואַך איז דורכגעגאַנגען שנעל דעם צוג און דורכגעלאָזט אונדזער טראַנספּאָרט. דער צוג האָט זיך גערירט און מיר זיינען אָפּגעפֿאָרן אין דער ריכטונג פֿון דער שטאָט וועלס, וווּ עס האָט זיך געפֿונען אַ יידישער לאַגער. אין וועלס האָט אונדז דער לאַגער־פֿירער ניט אויפֿגענומען, צוליבן מאַנגל אין פּלאַץ און מיר זיינען אַוועקגעפֿאָרן אין אַ צווייטן לאַגער (לאַמבאַך). אויסשטייגנדיק פֿון צוג, האָט אונדזער בריחה־פֿירער ווידער אונדז אויסגעשטעלט און אַוועקגעפֿירט צופֿוס אין לאַגער אַריין.

עטלעכע קילאָמעטער האָבן מיר זיך געשלעפּט דורך אַ פֿעלד און וואַלד, ביז מיר זיינען מיט די לעצטע כוחות אָנגעקומען אין לאַגער. מיר האָבן זיך גלייך צעלייגט אויף דער ערד, כדי זיך אָפּצורוען. אונדזער בריחה־פֿירער איז אַוועק אין לאַגער אַריין און האָט פֿאַרהאַנדלט מיטן לאַגער־קאָמענדאַנט וועגן אונדז, ער זאָל דערלויבן זיך אויפֿצוהאַלטן ביי אים אין לאַגער. נאָך אַ 10־מינוטיקן שמועס, איז ער צוריקגעקומען און מיר זיינען אַריין אין לאַגער. עס האָט זיך גלייך געמערקט, אַז דאָ איז געווען אַ קאָנצענטראַציע־לאַגער. דער לאַגער איז נאָך אַלץ געווען אַרומגעצוימט מיט שטעכיקער דראָט. צוזאַמען מיט די יידן האָבן זיך דאָ אויך געפֿונען פֿאַרברעכער פֿון פֿאַרשידענע נאַציאָנאַליטעטן, פֿאַרשפּאַרטע צוליב זייער פֿאַרברעכערישער אַרבעט לטובת דעם נאַצי־רעזשים. נעבן טויער איז געשטאַנען אַ שטענדיקע וואַך, וועלכע האָט אויך געהיט די אָרדענונג אין לאַגער. אַרויסגיין אין שטאָט האָט מען נאָר געקאָנט מיט אַ ספּעציעלער דערלויבעניש פֿון לאַגער־קאָמענדאַנט.

די באַדינגונגען זיינען דאָ געווען זייער שווערע און דערדריקנדיקע. נאָכן עסן פֿלעגט מען מוזן שטיין אין דער ריי צוזאַמען מיט די אַלע פֿאַרברעכער, וועלכע האָבן

אונדז פריער געשלאָגן און אַצינד געוואָרן גלײַכע פּליטים מיט אונדז. זיי פלעגן נאָך אויסלאַכן די יידן, און שפּעטן פון זיי.

מיר האָבן דאָ געטראָפן באַקאַנטע, וועלכע האָבן אונדז געהאָלפן זיך איינאָרדענען. מיר האָבן אונדזער האָפענונג ניט פאַרלוירן און זיך אָנגעהויבן צוגעוווינען צו די נייע אומשטענדן. זייער אָפט פלעגן אונדז באַזוכן יידיש־אַמעריקאַנישע זעלנער.

ס'איז געווען סעפּטעמבער און די קעלט איז געווען גרויס. מיר האָבן איבער־הויפּט ניט געהאַט וואָס אָנצוטון אויף זיך. אין די באַראַקן פון די ברעטער איז געווען זייער קאַלט צו שלאָפן אין די נעכט. אין איינעם אַ טאָג איז געקומען צו פאָרן אין לאַגער אַריין אַ ספּעציעלע אַמעריקאַנער קאָמיסיע און האָט באַטראַכט די באַדינגונגען אין וועלכע מיר לעבן. זיי האָבן אונדז צוגעזאָגט אַז ניט לאַנג וועט דויערן און מ'וועט אונדז אַרויסנעמען פון דאָרט. צווישן די קאָמיסיע־לייט איז אויך געווען דער ראַבינער באַנען. ער האָט אונדז דערציילט, אַז „טרומאַן האָט באַפוילן איינצואָרדענען ווי אַמ־בעסטן דאָס ביסל יידישע שארית הפליטה". נאָך עטלעכע וואָכן האָט מען אונדז אַוועקגעשיקט אין אַ נייעם לאַגער „באַד־גאַסטיין".

דריי וואָכן זיינען מיר געווען אין לאַגער לאַמבאַך, בעת עס איז אָנגעקומען דער באַפעל פון הויפּט־קוואַרטיר פון אַמעריקאַנישן שטאַב אונדז איבערצוזידלען אין באַד־גאַסטיין.

דעם 13.10.45 זיינען געקומען אַמעריקאַנער זעלנער און האָבן אונדז אַוועקגעפירט מיט מיליטערישע אויטאָבוסן קיין באַד־גאַסטיין — דער וועלט־באַרימטער עסטרייכישער קור־אָרט. מען האָט אונדז אַריינגעבראַכט אין אַ גן־עדן. מען האָט יעדן איינגע־אָרדנט אין קאָמפאָרט־האָטעלן, וואָס זיינען אַמאָל געווען באַזעצט דורך אויסלענדישע קור־געסט. די צימערן — פיין־מעבלירטע, באַקוועמע און באַוואַרעמט. דאָ איז געווען אונדזער אמתער אָפּרו נאָך אַזוי פיל ליידן און מאַטערניש. יעדערער פון אונדז האָט זיך גוט איינגעאָרדנט. אין דעם זעלבן לאַגער האָבן זיך געפונען נאָך עטלעכע בעליצער פאַמיליעס. שפּעטער האָבן מיר זיך אויך דערוווּסט וועגן נאָך בעליצער משפחות, וועלכע לעבן אין די לאַגערן, ניט ווייט פון אונדז.

עס האָבן זיך דאָ קאָנצענטרירט כמעט אַלע בעליצער לעבנגעבליבענע יידן. איינער ניט ווייט פון אַנדערן. עטלעכע משפחות האָבן זיך אויך געפונען אין די לאַגערן אין דייטשלאַנד.

עס האָט זיך דערנענטערט דער ווינטער. איך האָב זייער פיל געליטן פון דער וווּנד אויפן פוס. נאָר אַזוי ווי מען האָט מיך ניט געקענט אין ווינטער אָפּערירן, האָב איך ניט געוואָלט פאַרלירן די פרייע צייט און זיך אויסגעלערנט שאָפערײַ. ווי נאָר עס איז געוואָרן וואַרעמער, בין איך אַוועק אין שפּיטאָל, כדי צו היילן די וווּנד און פּטור ווערן פון איר.

אינצווישן האָט זיך אָנגעהויבן אַן עליה דורך איטאַליע. פיל מענטשן זיינען אַהין אַריבערגעפאָרן, מיטן ציל אָנצוקומען אין ארץ־ישראל. איך האָב זיך באַמיט צו פאַרשנעלערן די אָפּעראַציע כדי צו קענען עולה זיין צוזאַמען מיטן פאָטער און ברודער. נאָך עטלעכע חדשים בין איך פולקאָם געזונט געוואָרן.

דעם 15.8.46, איז געווען אַן עליה דורך בעלגיע און מיין ברודער משה איז מיט־געפאָרן. מיר האָבן גערעכנט ,אַז עס וועט ניט לאַנג דויערן, און מיר וועלן אויך עולה זיין. איך מיטן פאָטער זיינען געבליבן אויפן פלאַץ. די לאַגע אין באַד־גאַסטיין האָט זיך פאַרערגערט אין אַלע הינזיכטן. איך האָב געמוזט זוכן אַרבעט און עפּעס פאַרדינען. איך בין געוואָרן דער סעקרעטאַר פון האָטעל־קאָמיטעט. פון מיין פאַרדינסט האָב איך געהאַט צו דעקן די אויסגאַבן פאַרן טאָג־טעגלעכן געברויך. פאַר דער צייט האָט דער ברודער פון בעלגיע עולה־געווען מיט עליה ב׳, מיט דער שיף „תיאודור הרצל״ און איז אָנגעקומען קיין ציפּערן. מיר האָבן אויך אָנגעהויבן טראַכטן וועגן עולה זיין. עס האָבן זיך אויך פאַרשפּרייט קלאַנגען וועגן דער ליקווידאַציע פון דעם לאַגער אין באַד־גאַסטיין און מיר האָבן באַשלאָסן אַוועקצופאָרן.

קיינער האָט ניט געזען פאַר זיך קיין שום אַנדערן אויסוועג. צוזאַמען מיט אונדז זיינען זייער פיל מענטשן אָפּגעפאָרן צו דער מחנה־עליה: סאַלפעלדען. פון אָט דעם פלאַץ, וואָס איז געווען נאָענט פון דער פראַנצויזישער גרענעץ־זאָנע, האָבן מיר געדאַרפט פאָרן נאָך איטאַליע. אין אַ וואָך שפּעטער האָט מען אונדז צוגעטיילט צו אַ טראַנס־פּאָרט מיט וועלכן מיר זיינען אַוועקגעפאָרן ביז צו דער פראַנצויזישער זאָנע. אויפן גרענעץ־פּאַס האָבן אונדז די פראַנצויזן קאָנטראָלירט און פעסטגעשטעלט, אַז די דאָקומענטן זיינען פאַלשע. מיר האָבן דעריבער געדאַרפט אַרויסגיין פון די וואַגאָנעס און צוריק פאָרן פון וואַנען מיר זיינען געקומען. אונדזער טראַנספּאָרט האָט זיך געראַנגלט אַ גאַנצע נאַכט מיט דער וואַך, און איז ניט אַרויס פון די וואַגאָנעס. פאַרטאָג האָבן וואַך־זעלנער באַזעצט אונדזערע וואַגאָנען, פאַרשלאָסן די טירן, כדי מען זאָל ניט אַטלויפן, און אונדז געשיקט אויף צוריק.ביים אָפּשטייגן אין סאַלפעל־דען האָבן אונדז אַמעריקאַנער פּאָליציי־לייט ווידער אַרעסטירט. נאָך לאַנגע אונטער־האַנדלונגען מיטן קאָמענדאַנט פון לאַגער, האָט מען אונדז אָפּגעלאָזט. נאָך אין דעם זעלבן אָוונט זיינען מיר צוריק אַוועקגעפאָרן מיטן זעלבן צוג קיין אינסברוק (פראַנצויזישע זאָנע). דאָרט איז געווען דער פונקט פון וואַנען מיר האָבן געדאַרפט פאָרזעצן אונדזער ווייטערדיקן וועג. דאָסמאָל איז אונדז געלונגען און פאַרטאָגס זיינען מיר אָנגעקומען אויפן אָרט. צוויי „חברה״ פון דער „בריחה״ האָבן אָפּגעוואַרט אונדזער טראַנספּאָרט מיט אַ ספּעציעלער מאַשין, וואָס האָט אונדז גלייך אַוועקגע־פירט אויפן פונקט.

דער אַזוי גערופענער זאַמל־פונקט „גנאַדענוואַלד״, איז געווען אַ קליין דערפעלע,

אומגעפער 30 קילאָמעטער פון אינסברוק. פון דעם פונקט פלעגן טאָג־טעגלעך אָפּגיין טראַנספּאָרטן, שוואַרצנדיק די גרענעץ, נאָך איטאַליע. מיר האָבן געמוזט וואַרטן גאַנצע 3 וואָכן אויף אונדזער ריי צו קאָנען פאָרן ווייטער. אויף דעם פּלאַץ זיינען געווען זייער שווערע באַדינגונגען. די ענגשאַפט איז געווען גרויס און די אָנקומענדיקע מענטשן פלעגן זיך וואַלגערן אויף דער ערד, אין די קאָרידאָרן, און אויף דער גאַס. אין דער ערשטער ריי צום פאָרן זיינען געווען משפּחות מיט קליינע קינדער, און שוואַנגער־פרויען.

אין איינעם אַ טאָג, ווי נאָר עס איז געוואָרן טונקל, האָט דער לייטער פון „בריחה" פאַראָרדנט אַ פאַרזאַמלונג פון אונדזער גאַנצן טראַנספּאָרט. ער האָט אונדז געגעבן גענויע אָנווייזונגען ווי אַזוי מיר דאַרפן זיך האַלטן בעת אונדזער נסיעה. מיר זיינען איינגעשטיגן בערך 40 פערזאָן אין אַ מאַשין, און מיר זיינען אָפּגעפאָרן אין דער ריכטונג צום גרענעץ־פּאַס, ביז צו דער גרענעץ איז געווען בערך אַ 70 ק"מ. מיר זיינען געפאָרן 4 שעה. די פרויען און די שוואַכערע מענטשן האָבן זיך זייער שלעכט געשפּירט בעתן פאָרן. אין איינער אַ מינוט האָט דער אויטאָ זיך שטיל אָפּגעשטעלט אין אַ גרויסן געדיכטן וואַלד. אַרום און אַרום איז געווען פינצטער. מיר אַלע זיינען אַראָפּ פון אויטאָ און אויסשטעלנדיק זיך אין אַ קאָלאָנע, האָבן מיר לאַנגזאַם זיך געלאָזן אין וועג. עס האָט געדויערט אַ שעה, ביז מיר האָבן זיך דערנענטערט צו דעם ראַיאָן פון דער גרענעץ־וואַך. דער אָנפירער פון דער „בריחה" האָט אונדז באַפוילן זיך צו זעצן אויפן גראָז און ניט רעדן.

די מאַמעס מיט די קליינע קינדער אויף די הענט, זיינען געווען שטאַרק מיד און די קינדערלעך האָבן אָנגעהויבן וויינען. נאָך עטלעכע מינוט אָפּרו, האָבן מיר זיך אויפגעשטעלט און מען האָט אָנגעהויבן שוואַרצן די גרענעץ. אָפּגעגאַנגען אַ ביסל, זיינען מיר צוגעקומען צו אַ גרויסן באַרג. לאַנגזאַם האָבן מיר זיך אַראָפּגעלאָזט פון באַרג און מיר זיינען אַריין אין אַ בלאָטע. מיר זיינען דאָ ווידער געבליבן זיצן שטאַרק מיד און ניט געהאַט קיין כוחות ווייטער צו גיין. מיר זיינען שוין געווען אויף דער איטאַליענישער טעריטאָריע. איך האָב דעם פאָטער געפירט אונטער דער האַנט און אין דער צווייטער האַנט האָב איך געהאַלטן דאָס ביסל זאַכן. איך בין שוין אַליין געווען מיד פון גיין. הינטער מיר איז אַן אַלטע פרוי געגאַנגען מיט די לעצטע כוחות. זי האָט ווייטער נישט געקאָנט גיין און איז געבליבן זיצן אַ פאַרחלשטע. איך האָב געלאָזט דעם פאָטער גיין ווייטער און דערלאַנגט דער פרוי אַביסל וואַסער. זי איז געקומען צו זיך און מיר זיינען אַוועק ווייטער. איך האָב אָנגעיאָגט די גרופּע. די פרוי האָט זיך קוים געשלעפּט. „אָט אַזוי מאַטערט מען מיך אויף די עלטערע יאָרן, איך וועל במילא ניט דערגיין" — האָט זי אויסגעשריגן אין וואַלד אַריין.

די פירער פון „בריחה" האָבן זיך געבייזערט. זיי האָבן געבעטן, אַז מיר

זאָלן זיך אויפהאַלטן רואיק, וואָרום דאָ איז דאָס ערגסטע שטיקל פּלאַץ, וואָס מיר האָבן דורכצוגיין. מיר זיינען דורכגעגאַנגען אַ קליין וואַסערל. עס איז געוואָרן נאַס און קאַלט אין די פיס. דאָס האָט אונדז ניט אָפּגעשטעלט און מיר זיינען אַוועק ווייטער. פּלוצלינג האָבן זיך דערהערט עטלעכע שאָסן איבער אונדזערע קעפּ. מען האָט אונדז באַפוילן זיך אָפּצושטעלן. באַלד האָבן אָפּגעהילכט נאָך עטלעכע שאָסן. מען האָט אונדז אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן, באַלויכטנדיק אונדז מיט עלעקטרישע לעמפּלעך. די ליכט פון די לעמפּלעך האָט דורכגעשניטן די טונקלקייט פון דער נאַכט. פון גרויס שרעק האָט יעדער פון אונדז אויפגעציטערט.

די קליינע קינדערלעך האָבן אָנגעהויבן וויינען. עס זיינען צו אונדז צוגעקומען איטאַליענישע גרענעץ־זעלנער. זיי האָבן אונדז אַרעסטירט און אַוועקגעפירט אין שטאָב. די זעלנער זיינען זיך מיט אונדז באַגאַנגען זייער גוט, זיי האָבן גענומען די קליינע קינדערלעך אויף די הענט און זיי געטראָגן ביז דעם אָרט, וווּ זיי האָבן אונדז צוגעפירט. אונדזערע פירער האָבן אונדז פאַרזיכערט, אַז מיר דאַרפן זיך ניט שרעקן, וואָרום זיי זיינען שוין געוווינט דערצו. מיר זיינען געקומען צו דער פּאָסט־שטוב. דאָרט האָט מען אונדז אַלעמען רעגיסטרירט און מיר זיינען געבליבן אונטער זייער השגחה, ווי אַרעסטירטע. מיר האָבן געדאַרפט וואַרטן ביזן אָנקומען פון וואַך־קאָמיסאַר, וועלכער דאַרף דעצידירן, וואָס מיט אונדז צו טאָן. טויט־מיד פון שווערן וועג זיינען די מענטשן גלייך איינגעשלאָפן אויף דער הוילער ערד.

אין איטאַליע

אינדערפרי האָבן אונדזערע צוויי „בריחה"־פירער זיך פאַרבונדן טעלעפאָניש מיטן „יידישן קאָמיטעט" פון דער נאָענטער שטאָט מעראַנאָ און זיי איבערגעגעבן וועגן דער לאַגע אין וועלכער מיר געפינען זיך. מיטאָג־צייט איז צו אונדז געקומען אַ פאָרשטייער פון דער דאָרטיקער קהילה און האָט אונדז געבראַכט עסן. ער האָט אונדז צוגעזאָגט, אַז מען וועט אונדז גלייך אַרויסנעמען. דריי טעג זיינען מיר אָפּגעזעסן אויף דער גרענעץ און יעדן טאָג פלעגט מען אונדז צופירן עסן. אויפן דריטן טאָג, אין אָוונט, האָט מען אונדז אונטער אַ ספּעציעלער איטאַליענישער פּאָליציי־וואַך צוריק־געפירט צו דער עסטרייכישער גרענעץ. אָבער ווי נאָר די וואַך האָט אונדז אַרויסגעפירט פון דער פּאָליציי האָט זי אונדז אומגעקערט אין אַ פאַרקערטער ריכטונג. זיי האָבן אונדז נאָך באַגלייט אַ שטיק וועג צו דער ריכטונג פון נאָענטסטן פונקט. נאָך עטלעכע שעה גיין מיטן וואַלד און איבער הויכע בערג, זיינען מיר מיט די לעצטע כוחות אָנגעקומען אין אַ קליין דערפל.

אַ מיטאַרבעטער פון „בריחה" האָט אונדז שוין דאָרט אָפּגעוואַרט און איבערגע־נומען די אָנפירערשאַפט איבער דער גרופּע.

אין דער טיפער נאַכטיקער שטילקייט האָט יעדער טריט אונדזערער אָפּגעהילכט אין חלל פון קליינעם אין שלאָף נאָך זינקענדיקן דערפל. אָבער, נאָך אידער מיר זיינען דערגאַנגען צום פּונקט, האָט געגומען טאָגן און ס׳איז ליכטיק געוואָרן פאַר די אויגן. דער „בריחה״־מענטש האָט אַריינגעפירט די גרעסטע טייל מענטשן אין אַ שייער, וווּ זיי האָבן געדאַרפט איבערזיצן במשך די טאָג־שעהן און אין אָוונט ווײַטער זיך לאָזן אין וועג. איך און מיין פאָטער זיינען אַרייגעפאַלן אין אַ קליין, אַלט שטיבעלע, וווּ מיר האָבן איבערגעטאָגט צוזאַמען מיט אונדזער גרופּע. אין אָוונט זיינען צו אונדז געקומען צוויי בריחה־לייט און אונדז געגעבן ווייטערדיקע אָנווייזונגען. מיר האָבן פון זיי באַקומען געלט צו פאָרן מיט דער באַן ביז מעראַנאָ. אין מיטן דער נאַכט, פּונקט 12 אַזייגער, זיינען מיר אַרויס צופוס ביז דער באַן־סטאַציע.

מיר זיינען געגאַנגען 13 קילאָמעטער. ווי נאָר עס איז געוואָרן טאָג, זיינען מיר אָפּגעפאָרן מיטן צוג, און אַזייגער 8 זיינען מיר שוין געווען אויפן אָרט. אויף דער סטאַציע האָט אונדז ווידער אָפּגעוואַרט אַ „בריחהניק״. ער האָט אונדז געגעבן דעם אַדרעס פון פּונקט און אָנגעוויזן ווי אַזוי מיר דאַרפן אַהינגיין. אַ פּאָר שעה האָט געדויערט דער וועג, טויט־מידע זיינען מיר אַריינגעפאַלן אין דער געביידע פון דער „בריחה״. מען האָט אונדז תיכף דערלאַנגט עסן. גלייך נאָך דעם זיינען אַלע אַנטשלאָפן געוואָרן. דעם טאָג זיינען מיר אָפּגעווען אין מעראַנאָ און אין זעלבן אָוונט נאָך זיינען מיר אָפּגעפאָרן מיט אַ פּולמאַן־וואַגאָן, קיין מילאַנאָ. דער וועג האָט געדויערט אַ גאַנצע נאַכט. פאַרטאָגס האָבן מיר דורך די פענצטער פון וואַגאָן געזען די שיינע לאַנדשאַפט פון איטאַליע. מענטשן לעבן און ווייסן ניט פון אונדזערע צרות, ווער ווייסט ווען מיר וועלן נאָך קענען לעבן ווי זיי און זיין מיט מענטשן גלײַך? — איז דורכגעלאָפן אַ געדאַנק.

10 אַ זייגער אין דער פרי זיינען מיר צוגעפאָרן מיט אַ ספּעציעלן אויטאָ צום באַרימטן זאַמל־פּונקט פון מעפּילים, געקומענע פון עסטרייך: — „וויאַ אוניאָנע 5״. מען האָט רעגיסטרירט אונדזער גאַנצן טראַנספּאָרט. מיר האָבן באַקומען שפּייז־קאַרטן. מיד און אויסגעווייטיקט פון וואָגלען און פון ניט־שלאָפן, האָט זיך יעדן פון אונדז געוואָלט זייער אויסשלאָפן, אָבער עס איז ניט געווען גענוג פּלאַץ. אויך דאָ האָט זיך שטאַרק געמערקט די שרעקלעכע טראַגעדיע פון אונדזער אומגליקלעך פאָלק; הונדערטער מענטשן האָבן זיך געשפּאַרט איינער אויפן צווייטן אין אַן ענגן הויף. די קאָרידאָרן, אַלע פּלעצער אונטער די טרעפּ פון די געביידעס, אַלע צימערן און דער גאַנצער באָדן אויפן הויף, זיינען געווען באַלייגט פון מענטשן. עס איז אַפילו ניט געווען קיין פּלאַץ ווו צו שטיין. די קינדערלעך האָבן זיך געוואַלגערט אויף דער הוילער ערד. דער שמוץ איז געווען גרויס. אין אַזעלכע באַדינגונגען האָבן מענטשן געלעבט גאַנצע חדשים.

במשך די ערשטע צוויי טעג זיינען מיר אַדורך אַ מעדיציינישע אונטערזוכונג און אויך דורכגעפירט אַלע פאָרמאַליטעטן.. שוין אין די ערשטע טעג, האָב איך זיך פאַרבונדן מיט אונדזער בן־עיר, זרח קרעמיען, וועלכער איז געקומען פריער אַהער און איז שוין געווען איינגעאָרדנט אין אַ קיבוץ. ער איז גלייך געקומען צו פאָרן און אונדז צוגענומען צו זיך. ער האָט אונדז געהאָלפן זיך איינאָרדענען. אַ דאַנק אים זיינען מיר געקומען צו זיך.

דער קיבוץ האָט זיך געפונען אין אַ קליין שטעטל, קאסטראַ־לאַמבראַ, ניט ווייט פון מילאַנאָ, אין זייער אַ שיינער ווילע. דאָ איז פאַר אונדז געווען דער אמתער אָפּרו־פּלאַץ נאָך דעם לאַנגן און שווערן וועג. זעקס וואָכן זיינען מיר געווען אין קיבוץ. שפּעטער, אַז מען האָט זרחן איבערגעפירט אויף אַ ספּעציעלן פּאָסטן אין רוים, זיינען מיר, איך און מיין פאָטער, ניט וועלנדיק זיך צעשיידן מיט זרחן, אויך איבערגעפאָרן קיין רוים.

אין רוים האָבן מיר געלעבט אין קיבוץ א. נ. פון מרדכי אַניעלעוויטש. גלייכצייטיק האָב איך געלערנט ראַדיאָ־טעכניק אין אַן איטאַליענישער פאַך־שולע. נאָכן ענדיקן דעם קורס האָבן מיר זיך געגרייט צו דער עליה נאָך ישראל.

סוף 1948 זיינען מיר ענדלעך אָנגעקומען אין אויסגעבענקטן לאַנד. אין דער באַפרייטער מיט בלוט אויסגעקעמפטער יידישער מדינה.

די דריי שוועסטער מעקעל

חלק רביעי
פערטער טייל

התוכן / אינהאלט

השלמות והוספות
צוגאב־מאטעריאלן

קלויסטער געסל

מארק פלאץ

צום ניעמאק

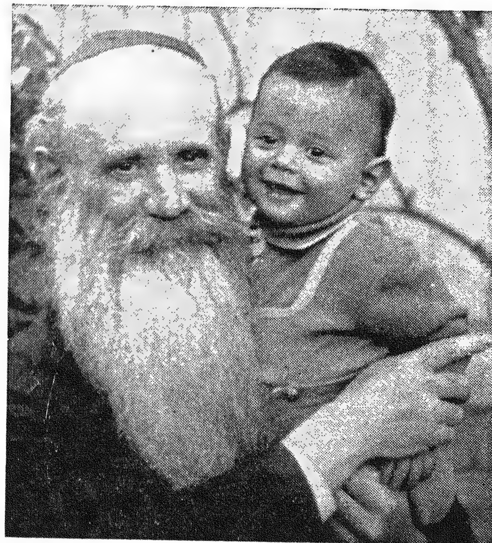
די געסעלע

די קראמען

דער פלאַן פון בעליצע (1939)

י. ל.

הרב רבי יואל בּאראנצ'יק זצ"ל

הרב ר' יואל באראנצ'יק עם נכדו

בעיר ריגה, על רבניה וחכמיה, בלטה דמותו של הרב ר' יואל באראנצ'יק, יליד העיירה בליצה ליד לידא, פלך ווילנא. הוא היה נכדו של הרבי ר' שמלקא מלידא, מאצילי ישראל, שזכה לתורה וגדולה (נכדו של הגאון החסיד ר' שמלקא מניקלסבורג) ונודע בישיבות בשם „יואל דער בעליצער" ואמרו עליו: „יש בו ניצוץ מאבי־אמו ר' שמלקא".

עיקר חינוכו קיבל בישיבת נובוהרודק, בהיותו מתלמידיו המובהקים והוותיקים של הסבא הגה"צ רבי יוסף־יוזל הורוויץ (רבו ראה בו „תלמיד־חבר"). היה גברא רבא, בעל שיעור קומה, מיחידי סגולה; גדול בתורה ובמוסר, צדיק מושל ביראת ד' ומהביל עניני העולם הזה; מסביר מצוין ופה מפיק מרגליות, הדרת פנים מאירות, עינים מפיקות חכמה; איש האמת והחסד, בעל תפילה מחונן בקולו הנעים ובניגונו המלבב.

בישיבות יצאו לו מוניטין בתור משפיע והיה מראשי המדברים בכל הכינוסים של ישיבות „בית יוסף״ מיסודה של נובוהרודק ובכל מקום שהופיע עשה רושם גדול. התמסר בכל להטו ומרצו לקרב רחוקים ולהשיב לב בנים אל אבותם והיה בכוחו להגיד „מוסר״ שלוש שעות רצופות ללא ליאות. בקסם שפתיו, בדברים חוצבים להבות־אש ריתק את שומעיו, פעמים אף נתיפחו בבכי, ורבים חזרו למוטב על ידו.

בשנות נעוריו היה משגיח בישיבת אמציסלאוו, שהגאון רבי אלחנן וסרמן (הקדוש) שימש בה ריש מתיבתא. עפ״י הוראתם ובעזרתם של מורי הדור ומאוריו, „החפץ חיים״ ורבי חיים־עוזר גרודזנסקי (זכר צדיקים לברכה), יסד סמינר של מלמדים בגרודנא וזמן מה אח״כ שימש מנהל רוחני של ישיבת קלצק. לפי הוראתו של רבו הגדול רבי יוסף־יוזל הורוויץ, יסד יחד עם עסקני „צעירי־אגודת־ישראל״ את הגימנסיה „תורה ודרך ארץ״ בריגה ושימש רבם של „צעירי־אגודת־ישראל״ שם. הגיד שיעורים בבית־אולפנה „יגדיל תורה״ ובגימנסיה „תורה ודרך ארץ״ ומדי שבת בשבתו, בימים טובים ובימים הנוראים, היה דורש לפני „צעירי־אגודת־ישראל״ לעורר אותם לתורה וליראת שמים.

הקים דור של יראים ושלמים. וכל תלמידיו שומעי לקחו חיבבוהו והעריצוהו כחסידים את רבם. היה מראשי המשתתפים באסיפת ישיבת נובוהרודק, שנתקיימה בימים ו׳—י״א כסלו תר״ץ בישיבת מזריץ. אחד ממאמריו החשובים התפרסם בקובץ „אור המוסר״.

חותנו של הרב ר׳ יואל באראנצ׳יק היה הרב ר׳ בצלאל בר׳ דב סמריק, מראשי־ראשוני המורים ב„חדר־המתוקן״ בריגה ומקדושי ישיבת חברון.

(מתוך „יהדות לטביה״, ספר זכרון, הוצא ע״י אגוד לטביה ואסטוניה בישראל, תל־אביב, תשי״ג).

רילי קמנצקי

על אבא

(בשלושים לפטירתו)

יששכר קמנצקי

אתה יושב ומביט במבט המוצמד כאילו רק לעיניך שלך, חודר ועובר דרכו הלאה הרחק אל המרחב המעורפל של הבלתי נתפש, של הבלתי מוחשי — אל מרחב התם של האין עוד.

הפצע עדין טרי מדי מכדי לתפוס את גודל משמעות הכאב. עדין אי אפשר להשלים ולהבין שאכן עובדה נקבעה לפני שלושים יום ויש להתרגל, להסתגל, להשלים ולהמשיך הלאה. הדברים הם מעל כח ההבנה וההסתגלות — הרגשות, החושים וכולך כולך נתונים בתוך החיפוש אחר הבלתי ניתן להשגה, אחר הנעלם הגדול שאינך קולט אותו אל תוככי

הודעתך. חחלל החסר מתמלא בחוסר אונים ושתקנות אילמת, היתמות זועקת מכל קיר וחפץ, אשר שימש והיווה חלק בלתי נפרד מהישות היקרה אשר את חסרונה אתה חש ונושם בכל רמ״ח אבריך.

לעתים, בעתות רגשה עם עלעול בחשאי במכתבי עבר — מתכווץ הלב ומתרחב באהבה אל שפעת הרגש הנובעת ממספר מלים בודדות ותמות, הנשלחות ממרחקים אל הרעיה, האם, המתגעגעת ומתלבטת בקשרי ההסתגלות של ארץ נכריה, מהרהר אתה וחושב לעצמך כאילו מסוגל היית לשמוע מפעמיו של אותו לב גדול הנחבא בתוך החזה החם. ותאמר, אין הוא מן הרגילים, חייב הוא להיות מגזע אדירים, גזע ארזים בל־ימוט, בל יכוף ראשו, אשר יונק ביונקותיו מאהבת האדם והאמונה בו. משפיע צלו בעזרה, עידוד והטיית שכם לעזרת הזולת. מצוקה אישית אינה קיימת, קושי אישי — נדחה בפני בעיות חשובות לאין ערוך — המצב הפוליטי בארץ, נפילת מיטב הבנים אי־שם, מלחמת העצמאות במלוא עוזה, כשהוא נגזר לעמוד מנגד וידיו כבולות. היכן מקומו של הכאב להתפרץ? היכן זעקת המצוקה האישית? היכן היא מועקת ההבלגה? — אותם תמצא בתרופת המעשה, אותם תמצא בתושיה ובעידוד, אותם תמצא בחינוך ובהוראה, אום תמצא בזקיפות הראש ובגאווה הלאומית.

לעתים אתה מחפש את הטלת הדופי באחרים המתבקשת מאליה, אך לא תמצאנה. תחפש את זריקת האשם אך לא תמצאנו. מוצא אתה את עצמך בלבד, האחראי למעשיך, ומקבל את הדין כפשוטו, כרע במיעוטו. מוצא אתה את ההסתפקות במועט כמיצוי הטוב, מיצוי החיובי. אכן זוהי תכונת יסוד, תכונת אופי המלווה לאורך שנות.

איש הספר, אתה הוגה בנפשך — הלא כמה מילים וכמה ויכוחים הוכברו על הנושא מה ואת מי לקרוא.

מוצא אתה את ההשקעות היסודית ורואהו כשהוא רכון על ספר הספרים בגפו, עם רעיתו או בחבורת שכנים וידידים, מוקירי ספר הבאים להסתופף באורה של תורה — החוג לתנ״ך.

רואה אתה וחש שכאן מיטב עולמו, כאן מוצא הוא את עצמו, טובל בימו שלו, באגם חכמה אשר שליטתו עליו, אשר שהיתו בו כדג במים. ואין הדבר פרי המקרה שבאקראי תכונת יסוד כתכונת יסוד חותרת אל המסד, אל העיקר, אל התמצית ואל התשתית, על כן נוכל לאמר שהוא חור אל מיצויו של העקר במקור המקורות, דולה ודולה ואינו מרווה צמאונו, העיקר והבסיס עליו אמונתו, בו הוא מוצא את עצמו וזיקתו אל העם והמורשת, עליו בונה הוא עולמו — ספר הספרים.

לא הזיקה אל הדת, וגם לא רגשות עבר ומסורת בית־אבא, כי אם פשוטו כמשמעו, זיקה אל המקור, אל הטהור, אל הבלתי מלוטש, אל היסודי והקדמון, השפה — השירה — הפרוזה — המוסר — האמונה — ואידיאל, כל אלה מלהיטים את נפשו עד כי עומד אתה נדהם על חומרת אמונתו, על עזותו, קנאתו בדבר האחד הבלתי־נפרד ממנו.

דברי־הערכה שפורסמו בבטאון עובדי הסוכנות היהודית „מבע" (אפריל 1964)

בצלאל איזקסון

סמל המסירות והאהבה

מוצאו מהעיירה בליצה בסביבות וילנה. לפני כ־40 שנה, לערך, הגיע לעיירה רדושקוביץ, אף היא באותה סביבה, כמורה בבית־הספר העברי „תרבות". עם בואו נתווסף לבית־הספר, וכן לעיירה כולה, כוח אינטלקטואלי לניהול הפעולה החינוכית והתרבותית בין כתלי בית־הספר, וכן לשיתוף פעולה עם בחירי־המקום בכל העניינים המרובים של הציבור, בכל הנוגע לתנועה הציונית והחלוצית, ולהשרשת השפה העברית ותרבותה בין בני הנוער.

כעבור שנים מעטות עלה ארצה, כשמאחוריו שדה־פעולה מבורך בתורה ובמעשים טובים, ולפניו — הארץ היעודה, שקסמה לכל בחור וטוב בעם. לא שפרו עליו צעדיו הראשונים בארץ, עברו שנים מיספר עד שנקלט במקצוע החביב עליו, ההוראה, בשמשו מורה מחונן בשיעורי־ערב למבוגרים בירושלים. אף פיתח שיטת־לימודים משלו בהוראה למבוגרים והוציא ספר למוד בשם „פתח", שנפוץ בין תלמידיו המרובים. תכונותיו וסגולותיו האישיות חיבבוהו על המכרים הידידים, שרכש לו במרוצת הזמן. דרכיו — דרכי יושר ונועם, מידותיו הנעלות, השכלתו ידיעת מקורותינו התרבותיים והלאומיים, הבנתו והתמצאותו בפעולות הציבוריות והלאומיות שלנו, — הביאוהו לבסוף לעמדה המכובדת של מנהל לשכת־העתונות של הסוכנות היהודית בירושלים.

חמש־עשרה שנה, עד יומו האחרון ממש, עשה בהתמדה, מסירות ואהבה, — אלו הסגולות המיוחדות לו, — בתפקיד האחראי של מנהל לשכת העתונות; כשרוחו טובה עליו וכמי שבא על סיפוקו בתפקיד שתאם לעצמו ולהתאים לו, כמקשר בין הציבור הרחב והסוכנות היהודית, — בחן, בטעם ובידיעה, לשביעת רצונם והוקרתם של כל הבאים אתו במגע.

בחייו האישיים הצטיין כאיש אהוב וחביב על הבריות, בעל דעות מקוריות משלו מכל הנעשה מסביב, והולך בקו הישר, העקבי והנאמן משלו, כאיש תנועת העבודה, לה

הטיף בנעוריו ובה עשה בכל דרך חייו בארץ, חינך את בני־ביתו ברוח זו, וגדול היה סיפוקו בלכת בנו לקיבוץ להיות בין המגשימים.

ללא עת הלך מאיתנו החבר והידיד הטוב, כשחיוכו המלבב עוד נשקף מעיניו, שנעצמו פתאום לנצח.

יעקב צור

(מתוך מכתב לאסיפת־אזכרה במלאות שלושים לפטירתו)

מימי עבודתי עם י. קמנצקי ז״ל, נשאר בלבי זכרון של יושר וטהרה, נאמנות ללא־סייג ומסירות ללא־גבול של אדם, שראה עצמו כל ימיו כמשרתה של תנועה. מעולם לא עזבה אותו הכרת הקדושה של *המשימה* שהוא ממלא — ככל שתראה צנועה במסגרת הכללית.

אלו תכונות נדירות בימינו, ולפיכך הוקירוהו ידידיו וכל העובדים עמו.

ג׳מס יעקב רוזנטל

(מתוך מכתב של הסופר הפרלמנטרי של עתון „הארץ" אל מחלקת ההסברה של הסוכה"י)

מתאבל אני על עמיתנו ומיודענו היקר באדם י. קמנצקי ז״ל. ברבים לא נודע, ולא בחוצות־עיר ביקש סיפוקו, אלא די היה לו בעשיית שליחותו בנאמנות, שלא היו לה סייג ושיעור. הישגו היה רכישת אהדתם של אלה שבאו במגע עמו תוך כדי פעולתו שסימן ההיכר שלה היה מסירות תוך כדי שלווה, שיווי משקל, מהותי ונפשי, ואיזון ערכים. בהיכנסי לבניין המוסדות הלאומיים — מדי פעם אחזתני מעין תחושה ביתית ותודעת רציפות, מוסרית ועניינית, כאשר ראיתי פני י. קמנצקי, בהכינו דברים או בהשלימו סדרים טכניים — והכל לשירות הזולת, לרבות העתונאים. מי לא נהנה מטיב שירותו! לפי פיתגם, הטובה בנשים הינה הבלתי־ידועה שאין מזכירים אותה, — במובן עילאי של מוסר חיים ועבודה, יפה הדבר לגבי ידידנו שאיננו עוד. מאד „בלתי־מודרני" היה, כי לא התנפח, לא ביקש פירסום או פירסומת לעצמו, ואף לא למנגנון שבתוכו פעל —

אלא ע״י רמת עבודתו ביקש לעשות נפשות למכלול הערכים אשר אותם שימש. וכך, כמופת לשירותים ציבוריים ולשירותיו, יישאר עומד לנגד עיני. ובצינעה ובאהדה, כיאות לו לפי אפייו, אכבד את זכרו.

משה יוסלביץ

הקרוב והידיד יששכר קמנצקי

לפתע נלקח מאתנו והוא עדיין מלא תכניות ושאיפות־מעש. נדמה, כי מעולם לא היה לו זמן לתת דעתו על עצמו, כי תמיד חיכתה לו עבודתו, אותה עשה בנאמנות והשקיע בה את כל מרצו.

עבד במחלקת־ההסברה של הסוכנות היהודית ומילא בה תפקיד אחראי. תוך עבודתו היה בא תכופות במגע עם אנשים בעלי־שליחות לאומית וציונית בארץ ובתפוצות. כן שימש מקשר בין הסוכנות היהודית לבין נציגי העתונות, לפניהם היה מביא את דבר הסוכנות וההנהלה הציונית. ואכן, הלם תפקיד זה את אופיו של יששכר שעוד בימי נעוריו ספג לתוכו בבית הוריו, בבליצה, את רעיונות התנועה הציונית והתחיה הלאומית, את האהבה לארץ־ישראל וללשון העברית.

מאביו, ר׳ חיים־נח ז״ל, שהיה מורה בבליצה, למד את השפה העברית — לימוד נדיר בימים ההם — משנה וגמרא. וכאשר יצא לרשות עצמו היה אף הוא מורה לילדי־ישראל בעיירות בילורוסיה.

בראשית שנות העשרים עלה לישראל עם העליה החלוצית וחי מספר שנים בחדרה. לאחר מכן עבר לירושלים. בשעות הערב היה מלמד את העולים את הלשון העברית ולשם כך אף הוציא ספר לימוד מפרי־עטו.

השנים הראשונות שלו בארץ היו קשות. היו אלה שנים של מחסור, של פרעות ושל מאבק לקיום. אולם, האהבה לארץ־ישראל והאמונה בגאולת־עם־ישראל שבהן היה חדור כולו, נתנו לו כח להתגבר על התלאות. ובעוד רבים, דלי־אמונה וחלשי־אופי, עוזבים את הארץ, היה הוא משתרש בה ומפיח בלבבות אחרים תקוה לתקומת־ישראל.

*

לאחר השואה החלו להתקבץ בארץ שרידי יהודי בליצה. מספר ניכר של בליצאים חיו כאן עוד מלפני מלחמת־העולם השניה — הם עלו כחלוצים. לרובנו היו איפא

קרובים כאן. מצדו של יששכר ומשפחתו היה זה אך טבעי לארח את שרידי־המשפחה שלנו בביתו ולכלכל אותנו עד שהצלחנו לקבל דירה לעצמנו.

כבר בשבועות הראשונים התחלנו לחשוב על הפגשת יוצאי בליצה וביוזמת מספר חברים, ויששכר בראשם, אורגנה הפגישה הראשונה בחדרה, שם היה הריכוז הגדול ביותר של הבליצאים. בפגישה זו, ובפגישות השנתיות האחרות המוקדשות להעלאת זכרם של קדושי עיירתנו, גובש הרעיון של הוצאת הספר להנצחת זכרם.

על אף עיסוקיו הרבים, קיבל יששכר על עצמו את התפקיד של איסוף החומר, עיבודו ועריכת הספר. ואכן השקיע יששכר הרבה מחשבה והקדיש הרבה מזמנו לעיבוד החומר שנכתב על ידי חברינו ואף הספיק כבר לקבוע את ראשי הפרקים לספר זה.

מאז שנת 1954 נמצא ביתי בשכונת קרית־היובל, בירושלים, קרוב לביתו של יששכר. ומלבד היותנו קרובי־משפחה, היינו ידידים טובים ולא אחת הסתייעתי בעצתו הטובה ובהדרכתו הנבונה.

בהזדמנויות שונות העלינו גם את ענין הספר הזה, ההתקדמות באיסוף חומר, עיבודו ועריכתו. והנה, כשהדבר התחיל להתגשם והוצאת הספר כמעט נראתה לעין, נלקח לפתע יששכר מתוכנו ולא זכה לראות את הספר הזה בעודו בחייו.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

ברוך קראַסנאָסעלסקי ז״ל

ב. קראַסנאָסעלסקי

געווען אַ שטילער און אַ באַשיידענער; זיך פאַר־נומען מיט תבואה־מסחר; פון די איינגעוואָרצלטע פאַ־מיליעס אין בעליצע. נאָכן פאַרלאָזן דאָס שטעטל בעתן גירוש — אַוועק מיט פאַמיליע קיין זשעטל, דאָרט מיטגעמאַכט די ערשטע און צווייטע שחיטות, פאַרלאָרן זיין פרוי פערל און די גאַנצע משפחה. ער איז אַנטלאָפן אין די וועלדער אַרום בעליצע און דאָרט צווישן פאַר־טיזאַנער איבערגעלעבט דעם מלחמה־קאַשמאַר.

נאָך דער מלחמה אַוועק קיין פוילן, דאָרט חתונה געהאַט און אויפסניי געגומען בויען אַ משפחה. שפּעטער עולה געווען קיין ישראל, זיך באַזעצט אין כפר־סבא און זיך גענומען דאָ אויפסניי איינוואָרצלען. דער טויט האָט אים אָבער פּלוצעם אַוועקגעריסן. ת.נ.צ.ב.ה.

ז. ק.

א. מ. סוויצקי

יקירנו ישראל זלוצובסקי ז״ל

ישראל זלוצובסקי

יקירנו ישראל זלוצובסקי נלקח מאתנו פתאום, באמצע עבודתו המסורה להנצחת עיירתנו וקדושיה ב„פנקס בליצה" המוצא לאור ע"י ארגוני בני־עיירתנו בישראל ובאמריקה. קומץ שרידי עיירתנו — נתיתמנו במותו, אבד לנו ידיד נאמן ועסקן מסור ופעיל.

עוד בצעירותו התמסר בעיירתנו לעבודה ציבורית באמונה. הוא השקיע את כחו ומרצו בכל מוסדות הציבור של העיירה והיה פעיל בעיקר כראש מכבי־האש — כך שמר במסירות רבה על הרכוש הדל של בני העיירה.

כן הצטיין בעבודתו הקדושה בימי השואה. אפילו בימים האפלים ההם היה הוא דואג למכריו ולידידיו ולכל אחיו המעונים. בלבו החם ובאהבתו הרבה לכל יצור־אנוש — הוא דאג לחלשים שלא יעונה להם ע״י עבודה קשה, לחסרי כסות — להלבישם ולכסותם, למזי רעב — להאכילם לחם. לא פעם העמיד את נפשו בסכנה כדי לעזור לאחרים, להצילם מידיהם הטמאות של רוצחי עמנו מכל הסוגים.

כשהגיעה הגזירה על יהודי העיירה, שמוכרחים לעזובה, לא עזבו הוא ומשפחתו את המקום עד שסידר עגלות להעביר בהן את המשפחות שנשארו אחרי שריפת הבתים בלי גג לראשן ואמצעים לקיומן. הוא עזב האחרון את העיירה ועבר עם משפחתו לגיטו שצ׳וצ׳ין. גם שם התמסר לעבודה ציבורית, חיפש ומצא דרכים להקל על מצוקתם של אחיו. הוא היה ממיסדי „מטבח ציבורי״ בשביל אלה שנשארו בחוסר־כל ודאג לכך ששום אדם בגיטו לא יהיה רעב.

כשנוכח לדעת, שאין יותר שום זיק של תקווה להשאר בחיים בגיטאות, התחמק עם משפחתו מידי הנאצים וברח אל הפרטיזנים ביערות שעל גדות הניימן. גם ביערות אלה היה פעיל בענייני ציבור וחיפש עצות ודרכים כיצד להגן על השרידים ביערות שיהיה להם הכוח לעמוד בתלאות עד שיבוא השיחרור מעול הנאצים. אכן, אחרי השיחרור שוב ראינו אותו פעיל ומפעיל בתחומי החיים שהתחילו להתרקם מחדש בקרב שרידי השואה בעיירתנו ובסביבה. הוא לא נח ולא שקט עד שלא הובאו לקבר־ישראל גוויותיהם של יהודים שנרצחו ביערות, בשדות ובדרכים. וכאשר התחילו שרידי השואה לעזוב את מקומות־מגוריהם, לקח גם הוא את מקל־הנדודים בידו והלך עם משפחתו לפולניה. משם המשיך לנדוד בדרכי ההעפלה לאוסטריה והגיע עד למחנה העקורים בינדרמיכל ע״י לינץ. ושוב היה עם הראשונים לפעולה ציבורית והשקיע את כל מרצו לארגון חיי

ישראל זלוצובסקי נואם מטעם קק״ל באסיפה של שארית־הפליטה באוסטריה

שארית־הפליטה בדרך אל מולדתם ההיסטורית. כאן הוא הפך שוב כתובת לכל עובר ולכל דורש עזרה וסעד, לקרוב ולרחוק כאחד.

הוא היה באוסטריה ממיסדי אירגון הפח"ח (פרטיזנים — חיילים — חלוצים) והרוח החיה במרכז האירגון. כן היה פעיל שם בפדרציה הציונית, בהנהלת הקק"ל ובכל המוסדות הציוניים והציבוריים שפעלו בקרב שארית־הפליטה.

גם בישראל בלט בפעולתו הציבורית במקום מגוריו נתניה, וכן היה ראש וראשון לכל פעולה ציבורית של ארגון יוצאי בליצה בישראל. הוא תרם את זמנו ומרצו, לבו ונפשו וכל מאודו למען הוצאת פנקס בליצה, אך לא זכה לראות בהופעתו לאור. שמו וזכרו יהיו שמורים בתוכנו לברכה יחד עם שמותיהם וזכרם של כל הנשמות הקדושות והטהורות שלהן מוקדש ספר־זכרון זה.

שרגא (פייוול) זלאַצאָווסקי

מיין טאַטע

מיין טאַטע האָט אין ישראל געפונען זיין אמתן תיקון אַלס אַרבעט־מענטש. זיין נאָרמאַלער אַרבעטס־טאָג האָט זיך געצויגן 10—12 שעה, און תמיד מיט זיין כאַראַק־טעריסטישן ליבן שמייכל אויפן פּנים. ער פלעגט זאָגן: ביים שניידער, ליגט דער כוח אין דער נאָדל, און ביי מיר — ביים שלאָסער — אינעם האַמער. כל זמן ס'האַמער קלאַפּט אין מיין האַנט, ווייס איך אַז איך לעב. ער האָט טאַקע געהאַלטן דעם האַמער אין זיין האַנט ביזן לעצטן טאָג פון זיין לעבן.

ער איז געווען ניט־נאָר מ י י ן טאַטע — ער איז געווען אַ טאַטע פאַר הונדערטער און טויזנטער יידן: אין זיין היימשטעטל בעליצע, דערנאָך אין די געטאָס פון שטשוטשין און לידע, שפּעטער אין די וועלדער מיט פּאַרטיזאַנער, נאָך שפּעטער אין די פּליטים־לאַגערן פון עסטרייך, און צום סוף — אין זיין לעצטער לעבן־סטאַציע נתניה. הונדערטער אַרטיקע אייוואָינער און צענדליקער פריינד און באַקאַנטע פונעם גאַנצן לאַנד — האָבן אים באַגלייט אויף זיין לעצטן וועג, געקומען צו שלושים אויף זיין פרישן קבר און צו דער אזכרה אין בית־הכנסת ע"ש מורדי הגיטאות ולוחמי הפרטיזנים, וואָס ער האָט געבויט מיט פיל מי און ענערגיע און באַטראַכט אַלס די גרעסטע שטאָלץ אין זיינע לעצטע לעבן־יאָרן.

פונעם מאָמענט וואָס כ'האָב אָנגעהויבן גיין אַלס קינד, בין איך נאָכגעגאַנגען און

ישראל זלוצובסקי, אשתו טייבע, בתם חיה ובנם שרגא (פייוול) ליד מצבת־הזכרון לקרבנות היהודים במחנה־הריכוז עבענזע (אוסטריה).

ישראל זלאָצאָווסקי, זיין פרוי טייבע, טאָכטער חיה און זון שראגא (פייוול) ביי דער מצבה צום אָנדענק די יידישע קרבנות אינעם קאָנצענטראַציע־לאַגער עבענזע (עסטרייך).

נאָכגעלאָפן מיך טאַטן ביזן לעצטן מאָמענט פון זיין לעבן. אָבער בלויז דאָ אין ישראל האָב איך פאַרשטאַנען אַריינצודרינגען און פאַרשטיין די גרויסקייט פון זיין נשמה אַלס טאַטע, ייד און מענטש. ווייל בלויז דאָ אין ישראל האָב איך דערגרייכט דעם עלטער און די מדרגה פון קענען אָפּשאַצן אַ מענטשן אין זיינע אַנטפּלעקונגען, און אַזוי אַרום האָט מיין טאַטנס גאַנצע לעבנס־וועג זיך אַנטפּלעקט פאַר מיר אויפסניי אין איר פולער פּראַכט און קאָלאָריט. איך האָב אַנטפּלעקט אין אים ניט־נאָר יידישע שעפּפערישקייט און מענטשלעכע גבורה, נאָר איך האָב דערזען פאַר זיך אַ טאַטן אַ בריליאַנט — אַ לערער און דערציער, אַ חבר און פריינד. דער עיקרדיקער שטריך פון זיין כאַראַקטער — האַרציקע פשטות — דאָס לייט־מאָטיוו אין זיינע באַציאונגען מיט אַלע מענטשן — האָט באַצויבערט אויך מיר, דעם יינגסטן זון זיינעם.

אַלס אַזעלכן וועל איך דיר תמיד טראָגן אין מיין האַרץ און נשמה — מ י י ן טאַטע.

פון לינקס: ישראל זלאָצאָווסקי און פרוי, שמואל שימאַנאָוויטש און פרוי — צוויי אָפּגעראַטעוועטע בעליצער משפחות, — בעת אַ באַגעגעניש אין עסטרייך (1948).

משה יוסלביץ

אבי־מורי ר׳ זלמן יוסלביץ ז״ל

זלמן יוסלביץ

יתגדל ויתקדש שמה רבא.

במלים אלו מתחילה תפילת קדיש אחרי הנפטר, תפילה המקדשת את שם ה׳ והמביעה צידוק ושבח לכל מעשיו. ותפילה זו נאמרת הן לזכרו של אדם שהלך לעולמו בשיבה טובה והן לזכרו של זה שנקטף בדמי ימיו.

זכה אבי־מורי ונסתלק לעולמו בשיבה טובה, כמעט משהגיע לגבורות.

מסכת חייו השתבצה בתקופה רבת תהפוכות בחיי אומות ונשתזרה בנפתולי השואה הגדולה של עם ישראל. אולם זכה הוא גם לתחיית העם במדינתו המחודשת בארץ־ישראל

והשתלב בגלים הראשונים של עליית נצולי השואה — הוא ושני בניו שרידי משפחה ענפה שהושמדה בשואה.

הוא נולד בבליצה, בשנת 1889, להוריו אברהם וזלדה, שהתפרנסו מאפיית לחם ומסחר בתבואות (בית הוריו היה במרכז רחוב השוק). מילדותו החל תהליך השתרשותו בחיי העיירה ובמשך כל חייו כאילו היה חלק בלתי־נפרד ממנה. כל תיאור חייו חופף את תיאור חייה של העיירה עצמה על אנשיה וקורותיהם במאה זו האחרונה.

בנעוריו למד ב„חדר" ואח"כ התחבר אל הנוער אשר הלך אחרי תורות הסוציאליזם דאז. כאשר גם לבליצה הגיעה בשורת התנועה הציונית, הלך אבא אחרי ר' חיים־נח קמנצקי, שהיה ראש לציונים, אולם אבא המשיך גם באהדתו את הסוציאליסטים שלחמו נגד משטר הדיכוי של הצאר ניקולאי.

כשנה לפני מלחמת־העולם הראשונה גוייס לצבא הצאר וחזר הביתה אחרי כל תלאות המלחמה. הוא מצא את העיירה מרוששת ומדולדלת כליל אחרי התמורות שעברו עליה תחת שלטון־הכובשים, של הרוסים, הגרמנים, הבולשביקים והפולנים ה„ראשונים", שכל אחד מהם עשק את התושבים היהודיים. עם כניסתם של הפולנים לעיירה, כשזו חסרה עדיין שלטון יציב, התנפלו שודדים על יהודים בעיירה ורצחו ארבעה אנשים. הם נכנסו לבית אבי־אבי ודרשו 10,000 רובל, כופר־נפש. מאחר וסכום כזה לא היה מצוי, הוציאו החוצה את סבי ר' אברהם ועמדו לרצחו נפש. אולם אבי, זלמן, חרף את נפשו למען אביו, הוא תפס בקצה הרובה שבידי אחד השודדים וכך הרתיע אותו. חוויה זו נשארה חרוטה עמוק בנפשו של אבי כל שנות־חייו והוא חזר וסיפר על המקרה הזה לילדיו ולמכריו הרבה פעמים.

בשנת 1922 התחתן והתמסר כולו להקמת היי משפחה. פרנסתו היתה בהחזקת בית־מרקחת קטן ולאחר־מכן גם חנות לחומרי ברזל. שלושה בנים ובת היו במשפחתנו ואבא עשה כל מאמץ לתת להם מהחינוך המעולה. לשטח החינוך בכללו תרם ממרצו ומזמנו, בהיותו פעיל בהקמת בית־הספר העברי ולאחר־מכן בהבטחת הכספים שנדרשו לתשלום שכר המורים ולהחזקת בית־הספר.

הוא גם היה חבר פעיל במועצת הבנק היהודי ונציג במועצה המקומית (גמינה) והתמסר לטיפול במקרי־סעד בקרב האוכלוסיה היהודית. בשל יושרו ונכונותו לעזור לזולת, היה מקובל ומכובד הן בעיני יהודי העיירה והן בעיניהם של הנוצריים בכל הסביבה, שהיו באים לדרוש בעצתו־עזרתו בעיקר במקרים של מחלה.

כאשר בליצה נכללה בתחום השלטון הסובייטי (ספטמבר 1939) והיה צורך לחפש פרנסות חדשות, לא מצא אבא את מקומו במשטר החדש. בית־המרקחת שלו הולאם וכל התרופות נלקחו ממנו, ולאחר שנמכרו גם שאריות הסחורה מן החנות לחומרי־ברזל — נתקפחה פרנסתו לחלוטין.

ביוני 1941, כאשר הנאצים פלשו לבליצה, הוצת ונשרף גם בית אבי. קורותיו בתקופת השואה לא היו שונים מאלה של שאר המשפחות מבליצה. לאחר הגירוש לגיטו ז'טל ושתי השחיטות שהיו שם, נשארו בחיים אבא ושני בניו, שאחרי גלגולים רבים נוספים הגיעו, כאמור, לארץ על גלי־העליה הראשונים שלאחר קום מדינת־ישראל.

כאן חי אבא עם בניו, שהסתדרו בעבודה והקימו משפחות. אכן, בסוף ימיו זכה לרוות נחת מבניו ומחמשת נכדיו — גמול מה על אשר סבל בתקופת השואה. כאן הקדיש הרבה מזמנו לכתיבת זכרונותיו על בליצה, שאנשיה וקורותיה מסוף המאה הקודמת היו זכורים לו היטב. אמנם חומר זה נכלל כולו בפנקס בליצה שלפנינו.

שומר מצוות היה כל חייו ואכן עמדה לו הזכות להנחם בבנין הארץ ובשחרור ירושלים השלימה. בהיותו חולה אנוש, ערב ראש־השנה תשכ"ח, נסעתי אתו להתפלל אל הכותל המערבי, והתרגשותו שם היתה עמוקה ומרטיטה.

בכ"ח חשוון תשכ"ח, החזיר את נשמתו לבורא.

שמו וזכרו יישמרו בתוך יוצאי חלציו ובקרב כל מכריו וידידיו יוצאי בליצה — בצער ובחיבה עמוקים.

א. מ. סאַוויצקי

מיין ברודער דער קדוש

מיין ברודער פייווע סאַוויצקי ז"ל, וועלכער איז שווי־דערלעך פאַרפייניקט געוואָרן אין קאַלעטיער וואַלד דורך ווייסע פאָליאַקן, אין יאָר 1943.

הייליקער ברודער, כ'הער דיין קול,
כ'ווייס ניט, פון באַרג, פון טאָל,
כ'פיל דעם עכאָ אומעטום, איבעראַל
פון הימלען, טיפע, כ'פאַרנעם זיין פאַל.

און מיטאַמאָל, אין אַ געדריקטער שעה
כ'דערשפיר דיין אָטעם זיכער קלאָר.
פרעגסט: „מיין ברודער ביסט דאָ?"
כ'פיל דעם ציטער פונעם קלאַנג אויפן וואָר.

און רעדסט מיט פיל פשטות ווייטער:
„מיין ברודער, כ׳וויל איבערגעבן, זיך טיילן
ווי אַליין געגרייט כ׳האָב מיין שייטער
מינוטן פון מיין גסיסה געטאָן ציילן.

געדענקסט, מיר האָבן דערהערט דריי שאָסן;
איר זייט אַלע אַנטלאָפן ווי די האָזן
נאָר איך געבליבן בין איינער אַליין
פאַרוואָס? קען איך ביז היינט ניט פאַרשטיין.

זיכער בין איך געגאַנגען אַנטקעגן
געמיינט, אייגענע טרעפן אויף וועגן
באַגעגנט מיך האָט אַ שמייכל אַ פאַרשייטער
דערשפירט אַלץ, געענדיקט, קיין טראָט ווייטער...

האָבן זיי מיר די מאַרינאַרקע אויסגעטאָן,
דעם פיסטאָלעט פון פּאַסעק אַראָפּגעצויגן,
די שטיוול פון די פיס אַראָפּגעריסן,
הענט אויף הינטן פאַרדרייט, פאַרבויגן.

רוצחיש גענומען פייניקן, שלאָגן,
ווו ברידער זיצן, כ׳זאָל זיי ווייזן, זאָגן,
איך בין אָבער שטאַרקער געווען פון זיי,
געשמייכלט פון זייער טייוולאָנישן געשריי.

הינטיש בלוט גענומען האָט קאָכן,
חיהש ווילד, ווי גערירט פון זינען,
שוים פון די ליפּן גענומען שלאַנגיש רינען,
אַ האָגל שטעקענער מיין קערפּער האָט צעבראָכן.

כ׳האָב ווייטיקלעך פאַרביסן ליפּן,
פאַרשטשעמעט ציין, פאַרשלאָסן מויל,
געשמייכלט פון שלאַנגישן שיפּען,
אויסגעלאַכט שטעקן, אויסגעשפּאָט קויל.

דאָן האָב איך דערפילט, פאַרנומען
ציטער פון גרעזל צעטראָטענעם,
טרייסל פון ערב־אָסיענדיקן ריטל,
פיבער פון קבר׳לאָזן בלעטל.

פאַרשעמונג פון געהויקערטעביימער,
געוויין פון אָפּגעשניטענע שטאַמען,
זיפץ פון ברויזנדע קוואַלן, שטויסנדע כוואַליעס,
קרעכץ פון צאַנקנדיקע שטערן, גוססדיקע פלאַמען,

כליפּען פון שטומער, שוואַרצער ערד,
שטילע תפילה פון טרערנדיקע הימלען,
טרויער פון טעמפּן, פאַרגליווערטן מו, מו,
פון צו אַ שחיטה געפירטע קו.

און דער בורטשען פון ווינט,
וואָס האָט תמימותדיק זיך געוויגט
האָט געבלאָזן, געשאָקלט, געפייפט,
געטראָגן זיין אויסגעוואָיעטע תשובה
ווי אָן אַ פאַרוואָס צעוויינטע קינד.

ווילסט וויסן, באַגרייפן, פאַרשטיין ?
אומזיסט ביסט צו קליין, צו קליין !

אָט דאָס, ברודער מיינער, וויל איך דיר דערציילן
זאָלסט עס פאַרנעמען, פאַרשטיין.

און איך בין דאָן געבליבן רואיק ליגן
זיי ? — זיי זיינען פאַרשעמט אַוועק.
דאָך האָב איך געטאָן זיגן
אויף זייער נצחונדיקן וועג...

אָ, הייליקער ברודער, דיין ציטער אומעטום, איבעראַל,
פון הימלען, טיפע, כ׳פאַרנעם זיין פאַל.

ערב ראש־השנה תש״ו

יוצאי בליצה שנפטרו במדינת ישראל

(רשימה)

שם הנפטר(ת)	שמות ההורים	תאריך הפטירה	מקום הקבורה
איצקאָוויטש הרב **שמואל־יוסף**	לאה ונח־זלמן	ג׳ אדר ב׳ תשי״ד	חדרה
אלוני (רודניק) **ברוריה**	הרב ר׳ יוסף	כ״ט טבת תשכ״ח	תל־אביב
באַראַנטשיק דוד	גיטל ויוסף	ז׳ אלול תש״ח	חדרה
באַראַנטשיק (זלאַצאָווסקי) **חיה־שרה**	פייגע ויוסף	י״ח טבת תשי״ד	חדרה
וויסמאַנסקי שלמה	הרב משה־דב	כ״ד תמוז תשכ״ב	ירושלים
זלאַצאָווסקי ישראל	רחל והירש־צבי	י״ד אדר א׳ תשכ״ז	נתניה
יאָסעלעוויטש זלמן	זלדה ואברהם	כ״ח השון תשכ״ח	ירושלים
לייזעראָוויטש שפרינצע	בלומע וחיים	א׳ אב תשט״ו	עכו
פייגין (האַלפערין) **חנה**	רחל וישראל	ט״ז אייר תש״י	כפר אז״ר
קאַמענעצקי יששכר	רחל וחיים־נח	ז׳ שבט תשכ״ד	ירושלים
קויפמאַן חנה	הינדע ומרדכי	כ״ח טבת תשכ״ו	פרדס־חנה
קושעלעוויטש יהודה	גיטל וזלמן	י״ד אדר א׳ תשי״ט	נס־ציונה
קראַסנאָסעלסקי ברוך	ראשקע וגבריאל	ה׳ טבת תשי״ד	כפר־סבא

ת. נ. צ. ב. ה.

מפעולות הוועדים של ארגון יוצאי בליצה בישראל

עם מסע הכיבוש של קלגסי גרמניה הנאצית בשנת 1941 לעומקה של רוסיה הסובייטית, ניתק לגמרי הקשר בין יוצאי בליצה בארץ־ישראל לבין בני־משפחותיהם באיזור הכיבוש שם. החרדה הגדולה לגורל יקיריהם שם אחזה בבני־עירנו בארץ בכל שנות השואה, אולם תוצאותיה וממדיה של השואה בכללה ושל חורבן בליצה נודעו כאן רק לקראת סוף המלחמה. ידיעות מוסמכות ראשונות על גורלם של בני בליצה והקהילה שם, נאספו והועברו ארצה ע״י זרח איצקוביץ, שהיה ממתנדבי הבריגדה הארצישראלית שנלחמה באירופה. הוא פגש בגרמניה את השרידים הראשונים מן הקהילות היהודיות של סביבתנו, מהם נודעו פרטים על ההשמד והחורבן שפקדו את יהודי בליצה וכן על הצלתם של יחידים מבני עירנו שהסתתרו ביערות והצטרפו ליחידות הפרטיזנים.

המגמה אז בקרב הרוב הגדול של הבליצאים הניצולים היתה להגיע לארץ־ישראל, ורק מיעוטם שם את פניו לארצות־הברית שם היו קרובי המשפחות. אעפ״י שמצבם של בני־עירנו הוותיקים בארץ היה אז דחוק, היתה העזרה הראשונה שניתנה לאלה שהגיעו הנה — מקרב לב־אחים ובאיחולי כל טוב להיקלט מהר. באותו הזמן נודע בארץ על קיומם של שני ועדי־עזרה של יוצאי בליצה בארצות־הברית (בראש האחד עמד זלמן רובין ובראש השני — שרה קפלן). על מנת לאחד את המאמצים והרצון הטוב ולרכז את הפעולות, הוקם ועד־פעולה מיוחד שמטרתו היתה לטפל בעולים החדשים מבני עירנו ולהגיש להם עזרה תוך שיתוף־פעולה עם הוועדים האמריקניים הנ״ל, שהחלו להעביר הנה עזרה כספית למען העולים. חברי ועד־הפעולה היו: ר׳ שמואל־יוסף איצקוביץ, דב קויפמן, דב גרודינסקי וזרח איצקוביץ.

במשך השנים 1948—1950 הגיע ארצה הרוב של בני־עירנו הניצולים והם הסתדרו כאן בשטחים ובענפים שונים. משפג הצורך בעזרה הנ״ל ולאחר שבמרוצת הזמן התבררו כל הפרטים על חורבן קהילת בליצה והורכבה רשימת קדושיה שלא זכו לקבר ישראל, הועלתה המחשבה בדבר הוצאת ספר „יזכור״ להנצחת זכרם. אכן, באחת הישיבות של ועד־הפעולה הנ״ל (אחרי חג־הפסח שנת 1952), אליה הוזמנו גם יששכר קמינצקי וישראל זלוצובסקי, הוחלט: לקיים מדי שנה כינוס־אזכרה ארצי של יוצאי בליצה בארץ, ביום כ״ג באב הוא יום חיסול הגיטו בז׳טל, שם נספו רוב יהודי בליצה. כן הוחלט באותה

ישיבה על הקמת „ועד־הספר" שמתפקידו לעודד את החברים להעלות על הנייר את זכרונותיהם ולאסוף חומר למען הספר, אח"כ למיינו ולהתקינו לקראת הדפוס.

באותו זמן הוכנה בידי בן־עירנו הניצול יעקב בן ישראל־מיירים קרמין, רשימה מפורטת של כל קדושי עירנו עם ציוני תאריכים ומקומות בהם ניספו. כיוון שהיה ברור, שהוצאת הספר תימשך זמן רב, מחמת קשיים באיסוף והכנת החומר ובגיוס האמצעים הדרושים, הוחלט איפוא לפרסם בינתיים בצורת חוברת־זיכרון את הרשימה הנ"ל וכן לכלול בחוברת זו את שמותיהם וכתובתיהם של כל יוצאי בליצה בארץ.

בכל כינוסי־האזכרה השנתיים שלאחר־מכן, הועלו לדיון הבעיות שהעסיקו בקשר להוצאת הספר: בעיית הלשון בה יודפס, בעיית מיון החומר, וכן הבעיה הכספית וכיו"ב. הוחלט, — חלק של החומר יודפס בעברית וחלק באידיש, וגם הקדמה באנגלית. יששכר קמנצקי קיבל על עצמו לרכז את החומר, למיינו ולעורכו. הוטל על כל משפחה בליצאית בישראל תשלום שנתי של 12 ל"י לקרן הספר וכן חודש בנדון הקשר עם בני־עירנו בארצות־הברית.

על מנת להמריץ את הפעולה לאיסוף החומר וכתיבת זכרונות ולהחיש את הפעולה הכספית, הורחב ועד־הספר והורכב מחדש כדלקמן: איצקוביץ זרח, גרודינסקי דב, זלוצובסקי ישראל, יוסלביץ חיים, מגיד אברהם, סוויצקי אלעזר־מאיר, סוקולובסקי הרצל, קויפמן דב, קמנצקי יששכר, קרמין יעקב, קרמין זרח.

ויצויינו כאן במיוחד מאמציו של יששכר קמנצקי ז"ל, שעמל וטרח באיסוף חומר, מיונו ועריכתו בשלבים המוקדמים של ההכנות להוצאת הספר, וכן מאמציו של ישראל זלוצובסקי ז"ל, שלא חסך מכוחותיו ומזמנו לאיסוף רשימות וצילומים מאנשי בליצה בכל הארץ.

כן יצויינו כאן לשבח בני־עירנו מארה"ב ובראשם מר שמעון בייקר (בוצ׳קובסקי) שנתנו לא־רק מזמנם ומרצם לקידום הוצאת הספר אלא גם תרמו מפרי־עטם, אספו רשימות ותצלומים, תרמו והתרימו להבטחת האמצעים הכספיים להוצאתו לאור.

תודת ועדת־המערכת נתונה לכל אלה שהשתתפו באיסוף ובהכנת החומר ובהוצאתו לאור של הספר. ויהא ספר־יזכור זה מצבת־זכרון לכל קדושי קהילתנו־עיירתנו בליצה, שעולמה היהודי נחרב ולא יקום שם עוד.

דב קויפמן ומשה יוסלביץ

בעת כינוסי־אזכרה של יוצאי בליצה בישראל בבית־הכנסת ע״ש קדושי ולוחמי הגיטאות בנתניה

יושבים מימין. המשורר י. פייגין (מחבר השיר „תפילה ביער", עמ' 318), אשתו חנה ואחיה נחמן לבית ר' ישראל הלפרין; מאחוריהם: האחות שרה ובעלה (ליגומסקי).

משמאל: לאה גרברוביץ־הלפרין (הגיעה לאחר השואה לישראל) ליד אביה ר' ישראל הלפרין ונכדו אברהמל [redacted]

בעת כינוס של חלוצים מבליצה בשנת 1934 בחדרה.

בעת ביקורם בישראל של שמואל שימענוביץ ורעייתו מארה"ב.

מיני היינץ (מנוחה קריינאָוויטש)

א בעליצער משפחה אין אמעריקע

געווידמעט דעם אָנדענק פון איינציקן יידישן מעדיצין־דאָקטאָר פון בעליצע — בערל קריינאָוויטש ז״ל

ווען מיין פאָטער, ר׳ משה (מאָשע) קריינאָוויטש, איז אַלט געוואָרן 25 יאָר, האָט ער זיך געפונען אין אַ גאָר שווערער לאַגע: אַחוץ זיינע אייגענע זאָרגן, האָט ער געהאַט די פליכט אויפצופּאַסן אויף זיין יינגערער שוועסטער, צינקע, וואָס איז נאָך געווען זייער אַ יונג מיידל, ווען זייערע עלטערן זיינען געשטאָרבן. זייערע אַנדערע ברידער זיינען שוין דאַן געווען פאַרהייראַט און צעשפּרייט איבער דער וועלט.

ערשט נאָכדעם ווי צינקע, וואָס האָט זיך געכאַוועט אַלס בת־יחידה ביי אירע עלטערן, האָט אין עלטער פון זיבעצן יאָר חתונה געהאַט, האָט מיין פאָטער געקענט זיך דערלויבן צו טראַכטן וועגן זיך. אַזוי ווי ער איז געווען אַ יונגערמאַן, וואָס האָט געקענט לערנען, באַהערשט אַחוץ העברעאיש און יידיש אויך רוסיש און דייטש, איז ער געוואָרן אַ מלמד ביי אַ משפחה פון אַ רייכן ישובניק אין דאָרף פּיעסקאָוויצי. דאָרט האָט מיין פאָטער געלערנט תורה מיט די יינגלעך, די אייניקלעך פון דעם ישובניק. אָבער צו זיינע שיעורים פלעגן זיך אויך צוהערן די מיידלעך פון דער פאַמיליע. און אַזוי האָט פּאַסירט, אַז ס׳איז אויסגעקומען אַ שידוך צווישן אים און אַ מיידל מיטן נאָמען פייגל, וואָס איז געווען אַ טאָכטער פון יאַנקל יאַרמאָווסקי, אַ באַוווּסטער סלאָנימער חסיד.

מיין פאָטער מאָשע, האָט זיך אין די שפּעטערדיקע יאָרן פאַרנומען מיט צושטעלן די „פּאָטשט״ פון סעלץ, אָדער סטאַנציע ניעמאַן און האָט אַלע זיינע איין־און־זיבעציק יאָר אויסגעלעבט אין בעליצע. ער איז נפטר געוואָרן ווי אַ צדיק, — „ביים אויסגיין״ שמונה־עשרה אין בית־מדרש. מערקווירדיק — אויך מיין ברודער וועלוול ז״ל, וואָס האָט געוווינט אין אַטלאַנטיק־סיטי, איז אויך געשטאָרבן אין שול, ווען ער האָט געזאָגט קדיש נאָך זיין פרוי...

מאָשע און פייגע קריינאָוויטש האָבן אויסגעהאָדעוועט אַכט קינדער — פינף זין און דריי טעכטער. דער יינגסטער זון איז געווען מיין ברודער בערל, אָדער ד״ר בערנאַרד קריין — ווי ער איז שפּעטער באַקאַנט געוואָרן אין אַמעריקע. מיין מאַמע ע״ה פלעגט אויף אים זאָגן, אַז ער איז אַ „ברענענדיקער יינגל״ — יעדע זאַך, צו וואָס ער פלעגט זיך נאָר נעמען, פלעגט ביי אים אַרויסקומען שנעל און גוט.

אויף אַ „פּלינקן״ אויפן איז מיין ברודער בערל געקומען אויף דער וועלט. ער איז כמעט ווי געבוירן געוואָרן אויף אַ פעלד. געשען איז עס דאַן ווען אונדזער מוטער האָט אַכטונג געגעבן אויף שטעטלשע פּויערים, וועלכע האָבן פאַר אונדז געגראָבן אין פעלד בולבעס, דערפאַר וואָס מיר האָבן זיי געגעבן דעם מיסט פון שטאַל פאַר זייערע פעלדער. זי האָט קוים באַוויזן זיך צו דערשלאָגן גיך אַהיים, ווו מיין יינגסטער ברודער האָט דערזען די שיין פון דער וועלט...

אַלע זיינע יאָרן האָט זיך בערל באַנומען אַזוי ווי די מוטער האָט אים באַצייכנט ווען ער איז נאָך געווען אַ קינד. ער האָט געאַרבעט שנעלער און בעסער ווי אַלע אַנדערע אין זיין עלטער אָדער זיין פּראָפעסיע. פון זיין פריסטער יוגנט אָן איז ער געווען פאַרעכנט אַלס דער בעסטער תלמיד ביי אַלע לערער, וואָס ער האָט ווען ניט איז געהאַט. זיינע צייכנס אין שול זיינען תמיד געווען די העכסטע און ער האָט אַרויסגעוויזן באַזונדערע גאונות אויפן געביט פון מאַטעמאַטיק.

ווען מיין ברודער בערל איז נאָך געווען גאָר אַ קליין יינגל, איז אונדזער מאַמע שטאַרק קראַנק געוואָרן אויף רעוומאַטיזם. אַ גאַנץ יאָר איז זי נעבעך געלעגן אויסגעצויגן אויף דער פּלייצע און צוויי פון די קינדער, וואָס זענען נאָך נישט געגאַנגען אין חדר, האָבן זי באַדינט. איינער פון זיי איז געווען בערל, און זיין איינציקער באַגער איז דעמאָלט געווען צו ווערן אַ דאָקטאָר און אויסהיילן דער מאַמען. ווען אונדזער מוטער איז געשטאָרבן אין בעליצע אין יאָר 1922, האָט בערל געהאַט נאָר־וואָס באַקומען אין אַמעריקע זיין דיפּלאָם אַלס דאָקטאָר־מעדיצין...

בערל איז געקומען קיין אַמעריקע ווען ער איז אַלט געווען אַ יאָר זעכצן. ער האָט געבראַכט מיט זיך אַ באַגאַזש פון תורה און וויסן, ווייל ער האָט געלערנט פריער אין דער באַרימטער לידער ישיבה פון הרב ריינעס זצ״ל און זיך דאָרט גאָר שטאַרק אויסגעצייכנט. דעם גאַנצן לערן־פּראָגראַם פון אַמעריקאַנער הייסקול (מיטלשול, גימנאַזיע) האָט דער יונגער אימיגראַנט פון בעליצע דורכגעמאַכט אין קאַרגע צוויי יאָר. נישט לענגער האָט אים גענומען צו שטודירן אין אַ ספּעציעלער צוגאָב־שולע פאַרן אָנקומען זיך לערנען אויפן מעדיצינישן אוניווערסיטעט־פאַקולטעט, וואָס בערל האָט פאַרענדיקט אין פיר יאָר.

העכער 25 יאָר האָט ער פּראַקטיצירט אַלס מעדיצין־דאָקטאָר אין אַטלאַנטיק־סיטי, אַ באַרימטע אַמעריקאַנער דאַטשע־שטאָדט, און געווען שטאַרק באַליבט ביי אַלע איינוווי־נער פון דער שטאָט. ניט איינער פון זיי פלעגט מיט דער גאַנצער ערנסטקייט זאָגן, אַז ווען נישט די מעדיצינישע זאָרג פון ד״ר בערנאַרד קריין, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט און באַליבט געמאַכט אויך מיט זיין פאָלקסטימלעכקייט, וואָלטן זיי שוין פון לאַנג געווען אויף יענער וועלט...

פון אונדזער משפחה אין בעליצע איז דער ערשטער געקומען קיין אַמעריקע מיין ברודער חיים־מאָטקע (מעקס). ער האָט שפּעטער אונדז אַראָפּגעבראַכט אין די פאַראיי־

ניקטע שטאַטן איינעם נאָכן אַנדערן: הללן, וועלוולען, בערלען און מיך. מיין ברודער אליעזר און שוועסטער: בריינע און שרה־אסתר (געווען אַ גאַר שיין, בלאָנד מיידעלע) זענען געבליבן אין בעליצע.

חיים־מאָטקען איז נישט געפעלן געוואָרן ניו־יאָרק, האָט ער זיך באַזעצט אין שטעטל ניו־בריטן, וווּ ס'האָט געלעבט דער פעטער אשר, אונדזער טאַטנס יינגסטער ברודער (ער איז געווען צו אונדז אַזוי ווי אַ טאַטע). נאָך דעם האָבן מיר זיך אַלע אַריבערגעצויגן קיין האַרטפאָרד (אַ גרעסערע שטאָט) ווו מיר האָבן געהאַט בעסערע מעגלעכקייטן צו אַרבעטן און זיך לערנען אין דער זעלבער צייט (מיר האָבן דאָרט געוווינט 5 יאָר).

ווען מיין ברודער האָט זיך צוריקגעקערט אַלס מיליטערמאַן פון אייראָפּע, נאָכדעם ווי ס'איז פאַרענדיקט געוואָרן די צווייטע וועלט־מלחמה, האָט אים אונדזער פעטער הערשל יאַרמאָוו (יאַרמאָווסקי), דער מאַמעס אַ ברודער, איבערצייגט אַז ער זאָל זיך באַזעצן „ביי אים" אין אַטלאַנטיק־סיטי. ס'האָט לאַנג נישט געדויערט — וועלוול איז געוואָרן אַ דער־פאָלגרייכער געשעפטסמאַן אין דער דאָזיקער שטאָט. אַ ביסל שפּעטער איז אַהין געקומען בערל, וועלכער האָט דאָרט פּראַקטיצירט אַלס מעדיצין־דאָקטאָר ביז זיין טויט.

מיין ברודער הלל האָט געהאַט אַ געשעפט אין דער זעלבער שטאָט. אַלע מיינע ברידער האָבן זיך דאָרט אָפּגעגעבן מיט געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט און געווען שטאַרק באַליבט צווישן דער גאַנצער באַפעלקערונג — יידן און נישט־יידן.

בערל איז געוואָרן אַ דאָקטאָר אַ דאַנק זיינע אייגענע כוחות. ער האָט געאַרבעט זייער שווער כדי צו דערגרייכן זיין ציל. אין זיינע אוניווערסיטעט־יאָרן פלעגט ער אַרבעטן זומער־צייט ביים פאַרקויפן בעזעמער און אַנדערע הויז־מכשירים צווישן די זעלבע קונים, וועלכע האָבן אים געקענט פון זיין הייסקול־פּעריאָד, ווען ער פלעגט זיי צושטעלן צייטונגען. שפּעטער האָט ער געאַרבעט אַלס געהילף־„פּלאָמבער" ביים ברודער וועלוול, פאַרדינט פיל מער און דאַן אויך געהאַט אַ סטיפּענדיע. דאָס געלט וואָס ער האָט פון פאַרשידענע קוועלן געליען ווען ער האָט שטודירט מעדיצין, האָט ער צוריקגעצאָלט נאָך דעם ווי ער איז געוואָרן אַ דאָקטאָר און אָנגעהויבן פאַרדינען ביי דעם באַרוף. ער האָט חתונה־געהאַט מיט זיין באַשערטער, מרים סיוועהר, ווען ער האָט אָנגעהויבן זיין מעדיציניִשע פּראַקטיק אין אַטלאַנטיק־סיטי.

בערל איז געווען אַן אָנגעזעענער מיטגליד פון פיל יידישע אָרגאַניזאַציעס און מיט־געאַרבעט אַקטיוו אין דער ציוניסטישער באַוועגונג. בעת דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט ער זיך מאָביליזירט אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי, אָבער ער איז גיך באַפרייט געוואָרן צוליב זיינע אָפּטע האַרץ־אַטאַקעס. נאָך דער מלחמה האָט ער זיך ווידער גענומען צו זיין פּריוואַטער פּראַקטיק, האָט פאַרגעסן אָן זיין האַרץ־קראַנקייט און ווידער אַריין אין פולן שוווּנג. אָבער גאָר גיך האָט אים די קראַנקייט ווידער אָנגעגריפן און צום סוף אים באַזיגט בעת ער איז קוים אַלט געווען 56 יאָר.

בערל איז געווען זייער אַ גוטער און גינציקער, שטענדיק געווען גרייט מיט אַ גוטער עצה און מיט אַלץ וואָס ער האָט נאָר געקענט העלפן זיינע ברידער און שוועסטער. ס׳איז נישט שווער זיך אָנצושטויסן, אַז דער אומקום פון זיינע נאָענטסטע און ליבסטע אין אייראָפּע, האָט צוגעיאָגט זיין האַרץ־קראַנקייט. ער איז אַריינגעפאַלן אין אַ צושטאַנד פון גסיסה נאָך דעם ווי די קראַנקן־שוועסטער האָט אים איבערגעגעבן אַ בריוו, מיט דער טרויעריקער בשורה, אַז דער ברודער אליעזר און די צוויי שוועסטער ברײנע און שרה־אסתר, זיינען שוידערלעך דערמאָרדעט געוואָרן דורך די דייטשן.

צוזאַמען מיט דעם יידישן בעליצע, איז אַוועק פון דער וועלט אויך דער איינציקער יידישער מעדיצין־דאָקטאָר וואָס אונדזער היימשטעטל האָט אַרויסגעגעבן. כאָטש ער איז געשטאָרבן אין אַמעריקע, זיינען די יידישע געשטאַלטן פון בעליצע געווען שטאַרק איינגעבאַקן אין זיין האַרץ ביז עס האָט אויפגעהערט צו קלאַפּן.

בעליצער לאַנדסלייט אין ניו־יאָרק
בעתן באַזוך דאָרט פון פרוי טייבע זלאָצאָווסקי אין זומער 1966.

אסתר־גיטע נאָוואָגרודסקי
מיט יהודהס טאָכטער צידקע
און אייניקל

יצחק נאָוואָגרודסקי

חיים־יצחק מעקעל

יוסף־שרגא סאוויצקי

יקותיאל קאַפּלינסקי

מינע דויטש (סטאַצקי)

בעת די בר־מצווה פייערונג פון האָוואַרד סטאַצקי (סטאָן).

בעת די בר־מצווה פייערונג פון י. שימאַנאָוויטש (סימאָן).

אונדזער קליין שטעטעלע בעליצע האָט זיך פון שטענדיק אָן אויסגעצייכנט מיט צניעות און פשוטקייט פון אירע תושבים. דורות־לאַנג האָבן געצויגן דאָרט יידישע משפחות זייער יניקה פון שווערער אַרבעט און זיך אויסגעהאַלטן אָן קיין שום הילף פון דרויסן. יעדע פאַמיליע באַזונדער און אַלע צוזאַמען זיינען געווען געבונדן אַזוי ווי איין גרויסע משפחה. יעדער איינער האָט תמיד געהאָלפן דעם צווייטן מיט וואָס ער האָט נאָר געקענט. אַזוי האָט געהערשט אַ פולע האַרמאָניע צווישן די 130 פאַמיליעס אין שטעטל, וועלכע האָבן זיך געהאַלטן צוזאַמען ביז דעם גרויסן אומגליק פון דער פאַר־טיליקונג.

איינע פון די באַשיידענע משפחות אין שטעטל איז געווען די משפחה שימאָנאָוויטש, בראש פון וועלכער עס איז געשטאַנען דער פאָטער שמואל (מען האָט אים גערופן אין שטעטל מוליע), זיין פרוי טשערנע־ביילע מיט זייערע 5 קינדער. אַלע קינדער אין שטעטל האָבן געוווסט ווער מוליע איז וויל ער האָט זיך מיט זיי שטענדיק פאַרנומען, געמאַכט שפּאַס און געשפּילט, בעת ער איז נאָר געווען פריי פון זיין אַרבעט אין רעסטאָראַן אויפן מאַרק־פּלאַץ. מוליע איז געווען טעטיק אין די פייערלעשער־קאָמאַנדע און אין אַנדערע אינסטיטוציעס פון שטעטל, ווי אויך אָפּט געשטיצט מיט וואָס ער האָט געקענט אַ נויט־באַדערפטיקן. פאַר זיין גוטן כאַראַקטער איז ער ביי אַלעמען געווען באַליבט און אויך די קינדער זיינע, וועלכע האָבן גערירשנט זיינע גוטע מידות.

משה, זיין עלטסטער זון, האָט דוקא געגויגט צו לערנען אַ פאַך און האָט טאַקע געלערנט צו זיין אַ גוטער שלאָסער־מעכאַניקער. ווען ניט די מלחמה וואָלט ער זיכער געווען אַ גרויסער מומחה אין מאַשינען, ליידער האָט ער עס ניט דערלעבט וויל ער איז אומגעקומען פון בעסטיאַלישע הענט ביי דוואָרעץ. די אַנדערע מיטגלידער פון דער משפחה שימאָנאָוויטש האָבן איבערגעלעבט די מלחמה און שפּעטער אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע צו לעבן דאָרט נאָענט פון מוליעס ברודער און זיין משפּחה.

דער יינגערער זון הירשע (אין אַמעריקע: ריטשאַרד) איז זייער אַ פיינער און אַן אינטערעסאַנטער מאַן, וועלכן אַלע שעצן און זיינען שטאָלץ מיט אים. זינט דער אַנט־שטייאונג פון מדינת ישראל איז ער אין שטענדיקן קאָנטאַקט מיט אַ סך אינסטיטוציעס און געזעלשאַפטן וואָס טראָגן הילף און שטיצע אונדזער לאַנד.

אַ גרויסן חלק אין אָט דעם „פנקס בעליצע" האָט די משפּחה שימאָנאָוויטש און איבערהויפּט הירשע, וועלכער האָט מיט אַלע מיטלען און מעגלעכקייטן געשטיצט און געהאָלפן, קיינמאָל זיך ניט אָנטזאָגט צו טאָן, כדי צו פאַרשנעלערן די אויסגאַבע פונעם פנקס. אַלע בעליצער אין ישראל און בפרט די חברים פון ועד־הארגון שאַצן זייער שטאַרק אָפּ דעם דאָזיקן טאָט פון הירשען, זיין פרוי ברכה און דער גאַנצער פאַמיליע שימאָנאָוויטש. מיר זיינען זיי זייער דאַנקבאַר און זיינען אויך שטאָלץ מיטן דאָזיקן אויסדרוק פון גוטסקייט און איבערגעבנקייט וואָס ציען זייער יניקה פון און פאַר אונדזער אַמאָליק שטעטעלע בעליצע.

מ. י.

10/14/66

דער טאָג־מאָרגען זשורנאַל —

שמעון בייקער באַשטימט אַלס קאָנסולטאַנט צו מעיאָר לינדזי

דער אָפיס פון מעיאָר דזשאַן וו. לינדסי האָט באַקאַנט געמאַכט, אַז שמעון בייקער איז באַשטימט געוואָרן אַלס קאָנסולטאַנט צום מעיאָר אויף די געביטען פון געמיינדע־

שמעון בייקער

באציאונגען און עפענטליכער אינפאָרמאַציע.

אַ גוט־באַקאַנטער זשורנאַליסט, וואָס איז פליסיג אין זיבען שפּראַכען, האָט ה׳ בייקער באַזוכט פאַרשידענע טיילען פון דער וועלט, וואו ער האָט אויפ׳ן פּלאַץ געפאָרשט די פּראָבלעמען און סיסטעמען פון געמיינדע לעבען. ער האָט אויך געמאַכט גרינטליכע פאָרשונגען פון פאַרשידענע געמיינדעס אין דער שטאָט ניו יאָרק. זיינע באַריכטען און אָפּהאַנדלונגען זענען פאַרעפענטליכט געוואָרן אין „טאָג־מאָרגען זשורנאַל״, ווי אויך אין פיל אַנדערע אויסגאַבעס, פאַר וועלכע ער איז אַ קאָרעספּאָנדענט.

קאָמענטירענדיג איבער ה׳ בייקער׳ס באַשטימונג, האָט מעיאָר לינדסי געזאָגט: „איך בין צופרידן צו האָבען אַ מאַן מיט אַזעלכע פעאיגקייטען וואָס ער פאַרמאָגט אַלס קאָנסאָלטאַנט״.

אַ געבוירענער אין פּוילען, האָט ה׳ בייקער עמיגרירט קיין אַמעריקע אין 1952 פון פראַנקרייך, וואו ער האָט שטודירט זשורנאַליזם און פּאָליטישע וויסענשאַפט. פאַר דעם האָט ער באַקומען העכערע בילדונג אין אַלגעמיינע און ישיבה־לימודים אין אייראָפּע. ער איז געוואָרן אַ נאַטוראַליזירטער אַמעריקאַנער בירגער ביים סוף פון 1957.

ה׳ בייקער וואוינט אין ברוקלין מיט זיין פרוי, ראָבערטאַ, זייער זון, אריה, 8 יאָר אַלט, און צוויי טעכטער, ברײַנע, 6, און מאַשע, 5 יאָר אַלט.

פאָטאָקאָפּיע פון אַ נאָטיץ אין „טאָג־מאָרגען זשורנאַל״ (10.14.1966).

שמעון בייקער (באַטשקאָווסקי)

ס'איז געווען אַ מאָל אַ שטעטעלע...

פון רעכטס: שמעון בייקער (באַטשקאָווסקי) און זונעלע אריה, בעת זייער באַזוך אין ישראל (אויגוסט 1967) נאָך דער 6־טאָגיקער־מלחמה; זיינען דאָ פאָטאָגראַפירט מיטן גען. יצחק ראַבין, הויפט פון ישראל'ס גענעראַל־שטאַב, נאָכדעם ווי ש. בייקער האָט דורכגעפירט מיט אים אַ ספעציעלען אינטערוויו פאַר דעם ניו־יאָרקער „טאָג־מאָרגען זשורנאַל" אין וועלכן ער איז מיט־אַרבעטער פון יאָר 1953.

דאָ ברענגען מיר זיין באַשרייבונג וועגן אונדזער שטעטעלע בעליצע, פאַרעפנטלעכט אין „טאָג־מאָרגען־זשורנאַל" אין יאָר 1958. (רעד.)

צענדליקער טויזנטער יידישע ישובים זיינען חרוב געוואָרן מיטן שורש, אין לעצטן קריג.

מיר האָבן שוין ניט מער די טיפּישע יידישע שטעט און שטעטלעך פון פוילן, ליטע,

ווייסרוסלאַנד און אַנד. — דעם פאַרשניטענעם לעבעדיקן קוואַל, פונוואַנען דאָס איירא־פעאישע און וועלט־יידנטום האָט געצויגן זיין יניקה.

די גרעסערע און קאָמפּאַקטערע יידישע ישובים, וועלן נאָך אויף וואָס פאַר אַ ניט־איז אופן פאַראייביקט ווערן. די נעמען פון די גרויסע שטעט גופא וועלן דערמאָנען אַט די ברייט־פאַרצווייגטע יידישע קיבוצים, וועלכע האָבן זיך דאָרט אַנטוויקלט און געשלאָגן טיפע וואָרצלען. ערגער איז אָבער מיט די „אָמאָליקע״, יידישע, קליינינקע שטעטעלעך.

און דאָרט, אין די דאָזיקע שטעטעלעך האָט דאָך געשפּרודלט אַזאַ פילפאַרביק יידיש לעבן, אַ קוואַל פון יידישע אוצרות און שאַפן איז עס געווען. דער אַלטער בית־מדרש פלעגט לייגן זיין חותם אויפן אַנטוויקלונגס־וועג פון שטעטל.

ווער וועט עס פאַראייביקן?

*

בעליצע — דאָס איז דער נאָמען פון מיין געבורט־שטעטל. אַ קליין שטעטעלע איז דאָס געווען, וואָס האָט געציילט ניט מער ווי 130 יידישע משפחות מיט 700 נפשות, צווישן אַ דאָפלטער צאָל קריסטן.

ווי געזאָגט — אַ קליין שטעטעלע, אָבער ווי שטאַרק איז עס געווען דורכגעדרונגען מיט די יידישע גייסטיקע ווערטן. יעדעס יידישע הויז האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ שטיק יידיש לעבן.

די מאַטעריעלע לאַגע פון די יידן איז קיינמאָל ניט געווען קיין פויגלדיקע. זיי האָבן זיך פאַרנומען הויפּטזעכלעך מיט קליין־האַנדל און ס׳זיינען אויך געווען בעלי־מלאכות. דער הויפּטקוואַל פון פּרנסה, איז געווען דער מאַרק, וואָס פלעגט זיך צונויפקומען יעדן מיטוואָך, און צו וועלכן ס׳פלעגן זיך צוזאַמענקומען די פויערים פון די אַרומיקע דערפער.

דער איין־און־איינציקער בית־המדרש פלעגט אין די צייטן פון ימים נוראים, אַריינ־נעמען אין זיך אַלע יידן, וועלכע זיינען געקומען אויסבעטן זיך אַ גוט יאָר. אויך די ווייבער־שול, אין דער הויך אויפן „סאָלקע״, פלעגט זיין באַזעצט דורך די עלטערע פרויען און יונגע מיידלעך, וועלכע פלעגן קומען הערן שוכּר בלאָזן.

אַזוי ווי אין אַלע יידישע שטעט און שטעטעלעך, פלעגט מען אויך דאָ, אויסנוצן די בין־מנחה־למעריב צייט צו לערנען אַ בלאַט גמרה בציבור אין בית־המדרש.

ס׳איז אויך געווען אַ חברה משניות, וועלכע פלעגט זייער אָפט מאַכן אַ סיום, באַגלייט מיט משקה און מזונות.

פון גרויסער באַדייטונג איז אויך געווען די פאָלקס־באַנק און גמילות־חסדים קאַסע אונטער דער אָנפירונג פון אַלטן ציוניסטישן וועטעראַן חיים־נח קאַמעניעצקי ז״ל.

*

די יידישע געשטאַלטן פון מיין היים־שטעטל ווו זיינען זיי היינט?

ווו איז דער אַלטער ר׳ זלמן פליישער, וועלכער פלעגט מיט אַזאַ התלהבות זאָגן אַ

קאַפּיטל תהלים שבת פאַר מנחה? און ווו איז מיין פעטער ר׳ לייזער, וועלכער פלעגט זיך אויפכאַפּן שבת־פאַרטאָג, כדי ניט צו פאַרשפּעטיקן דעם „ערשטן מנין״? וואָס איז געוואָרן מיטן בעל־תפילה ר׳ שפטיהו, וועלכער פלעגט לאַנגע וואָכן פאַר די ימים נוראים „רעפּעטירן״ די ניגונים פון „הנני העני ממעש״ און „ונתנה תוקף״?...

ווו זיינען די געקומענע פּרושים פון די ישיבות פון באַראַנאָוויטש, וואָלאָזשין, סלאָנים און לידע, וועלכע פלעגן זיך אָנשיכורן אין די טעג פון שמחת־תורה ביים ליבן ייד און גרויסן למדן ר׳ שמואל יוסף איצקאָוויטש?

ווו איז מיין רבי, ר׳ אברהם־צבי, וועלכער האָט דער ערשטער מיט מיר אָנגעהויבן צו לערנען די מחלוקת פון אביי מיט רבא: איש שלא מצות הוי יאוש או לא הוי יאוש?

און ווו איז מיין טאַטע, דער גרויסער גאון, באַקאַנט אונטערן נאָמען „דער סופראַסלער עילוי״, און פון דער מירער ישיבה, וועלכער פלעגט מיט מיר, ביים שיין פון אַ פּאַרש־מאָלצענעם ליכטל אויפן שטענדער, אין דעם שטילן חלל פון בית־המדרש, נאָך מעריב, לערנען אַ בלאַט גמרא?

און ווו איז הרב ר׳ שבתאי פיין, דער גרויסער תלמיד־חכם, וועלכער פלעגט זיך אַזוי ליידנשאַפטלעך פּלפּלען איבער דער שווערער סוגיא פון „וחצי עבד וחצי בן חורין״? ס׳איז אויך ניטאָ מער ר׳ נחמן, וועלכער פלעגט עטלעכע מאָל איבערחזרן מיט כוונה דעם „שמע ישראל״.

און וואָס איז געוואָרן מיט די ישובניקעס פון די אַרומיקע דערפער, וועלכע פלעגן קומען אויף די ימים־נוראים אין שטעטל און דאַווענען אין קיטלען מיט גרויסער כוונה?

ווו זיינען די שטעטלדיקע קאַראַבעלניקעס און סתם־יידן, וועלכע פלעגן זיך אויסזעצן אויפן „לעזשייקע״ אין בית־המדרש און דערציילן מעשיות פון די אַמאָליקע „ניקאָלייסקע״ צייטן? און ווו זיינען די יידן, וועלכע פלעגן זיצן „אויף מזרח״ און פּאָליטיקירן?

ווו איז ר׳ פּסח מיט דער שפּיציקער באָרד, ווען די „זשוליקעס״ פלעגן באַוואַרפן תשעה־באב מיט שישקעס? און ווו איז ר׳ פישקע, דער „קיטאַיעץ״, וואָס פלעגט מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם דערציילן מעשיות ווי ער איז געווען אַ קעניג אין מאַנדזשוריע?...

זייערע לעבנס זענען פאַרשניטן געוואָרן צוזאַמען מיט די 6 מיליאָן קדושים וטהורים. וועלכע זיינען אומגעבראַכט געוואָרן דורכן מערדערישן היטלעריזם. צוזאַמען מיט זייערע לעבנס איז אונטערגעגאַנגען אויך מיין געבורט־שטעטל בעליצע.

ס׳איז געווען אַ מאָל אַ שטעטעלע...

as helpless men and women faced their killers unafraid, killers both in and out of Nazi uniform.

This book is a monument to those martyrs.

Today one hears the question asked, "Who is a Jew?" But in Belitze, up to the time of its destruction, and in similar communities, Jewishness wasn't a question to be asked, a theory to be discussed. It was part and parcel of being alive; as one breathed, so one was a Jew. Each Jewish community pulsated with the throb of Jewish life, vital and varied.

Physically, Belitze was a small, poor town. Most of its Jewish residents made very meagre livings, mostly drawn from the weekly market. But spiritually, Belitze was overflowing with riches. Each Jewish house was a treasure of Jewish values, each Jewish child, even from the poorest family, attended the Yiddish-Hebrew folk shule. In this framework, Jewishness was not an academic question, nor theory — it was life itself.

Our book is also a memory to our Jewish "geshtalten" — the variety of our people, their particular guise and form in that time and place. Though our people go on, *those* people have vanished, never to return, and only here, through such "Yiskor Books" as this one, can we record for posterity the scenes and people of an age forever gone. Each book is a chronicle of an age, a place, a time; each book is a monument.

We hope that our book about Belitze, a typical Jewish "shtetl," now forever gone — a book which has appeared, thanks to the devotion of the committee and all our landsleit both in the United States and Israel, will reach the hearts of our children, and children's children. That this will help them to appreciate and guard their spiritual heritage is our most fervent hope.

ment before they set about killing all the Jews they could lay their hands on; none were spared, not even old people or children. In many cases, they outdid even the Germans. Not only during the dark years of the Second World War, but also in peaceful times, it was a "Kiddush Hashem" for the Jews in the cities and towns of Eastern Europe.

In the simple, sincere language of the Jewish folk-spirit, the survivors of Belitze have revealed their experiences of their hometown. In this, they have served as guardians of our collective memory, kept alive from generation to generation, despite the destruction of the books and records of centuries, all of which were consumed in the flame that ravaged Europe.

The facts they relate here come from their hearts and experience. The tragedy is here, along with the terror, the destruction, and the heroism — the courageous resistance to the bloodthirsty German enemy.

It is the hope of these gallant men and women that their words from the heart will enter the hearts of the readers. For in a world that is ready to forget — and it has almost forgiven — the sins of the German people, who under the leadership of their Fuehrer embarked upon the "final solution," the liquidation of the Jewish people — in such a world, two decades after the end of the war, our book serves as an urgent reminder, a reminder more imperative today than ever before.

It is not alone a reminder to our readers; it is a reminder to the "civilized world," with its "democratic institutions," which became morally bankrupt by its silence when Jewish blood began to flow in Europe. None of the great world leaders lifted a finger to save Jews from sure death in the flame of the ghettoes, in the ovens of the concentration camps.

From our chronicle of Belitze emerges a picture of Jewish heroism and sacrifice, under the most harrowing of circumstances, Jewish solidarity of spirit despite the massive force of the invaders, Jewish courage in the face of sure and certain death,

INTRODUCTION

by *Simeon Baker* (*Botschkowsky*)

It is with a deep feeling of reverence for the memory of our beloved kinsmen who perished in the holocaust, that we publish this book about the life, struggle and extinction of the Jewish community of our home town, Belitze (Bielica).

This book did not emerge with ease; it took twenty years before it saw the light, and the materials, both of text and photos, had to be painfully gathered, piece by piece, from many scattered sources. This was an effort shared by the survivors of Belitze, both in Israel and the United States, to bring to realization this small chronicle about our "shtetl," its rise and fall. In this, the energy and the perseverance of our Book Committee played no little role.

It should be pointed out that our book doesn't pretend to be a "great work," nor does it boast of its "literary style." The style is adequate to the purpose, and takes on meaning from the task before it — to record the "biography" of a Jewish community in a small town near Lida, in the area of Vilna, a town whose Jewish residents, living in a hostile environment, kept their faith, in life and in death.

In the Byelo-Russian, Lithuanian and Polish towns of which Belitze was a part, many of the non-Jewish neighbors were, even in the "best of times," with exceptions, of course, bitter enemies of the Jewish people. The real face of this enemy was revealed during the German occupation, when they did not waste a mo-

BOOK OF BELITZAH

(BIELICA)

Founder : **ISSACHAR KAMENETZKY**

Editor : L. LOSH

COMMON EDITION OF THE BELITZER LANDSMANSHAFT ORGANIZATIONS IN ISRAEL AND IN THE U.S. OF AMERICA

Israel / Tel-Aviv **May 1968**